
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Γεωργία Α. Καλαπόδη

(ΑΜ: 312001)

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή:

Αντώνης Μαγγανάς, Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Στέλιος Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου

Γρηγόρης Λάζος, Καθηγητής του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γεωργία Α. Καλαπόδη, 2020.

All Rights Reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσης διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν την φύση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

- A.I: Amnesty International
- AFP: Armed Forces of the Philippines
- ALC: Armée de Libération du Congo
- ARBiH: Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina (Bosnian: Armija Republike Bosne i Hercegovine).
- CAFGUs: Citizen Armed Force Geographical Units
- CDC: National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention
- CDF: Civil Defense Force
- ECOMOG: Economic Community of West African States Monitoring Group
- EIGE: European Institute for Gender Equality
- FARDC: Forces armées de la République démocratique du Congo
- FIDH: International Federation for Human Rights
- FNI: Front of Integrationist Nationalists
- FNL: Forces of National Liberation.
- FPI: Ivorian Popular Front
- FPLC: Force Patriotique Libération du Congo.
- FRPI: Forces de Résistance Patriotique d'Ituri
- FSLN: Frente Sandinista de Liberación Nacional
- G.P.C: Global Protection Cluster
- HVO: Croatian Defence Council (Croatian: Hrvatsko vijeće obrane)
- ICC: International Criminal Court
- ICD: International Crimes Database
- ICTR: International Criminal Tribunal for Rwanda
- ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
- KLA: Kosovo Liberation Army
- LRA: Lord's Resistance Army
- LTTE: The Liberation Tigers of Tamil Eelam
- MDR: Mouvement Démocratique Républicain
- MEMRI: Middle East Media Research Institution
- MicT: Mechanism for International Criminal Tribunals
- MILF: Moro Islamic Liberation Front

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Συντομογραφίες

MLC: The Mouvement de Liberation Congolais

MONUSCO: United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic
Republic of the Congo

MPRI: Military Professional Recourse Inc

MRND: The National Revolutionary Movement for Development

OMCT: World Organization Against Torture

RCMP: Royal Canadian Mounted Police

RUF: Revolutionary United Front

RENAMO: Resistencia Nacional Moçambicana

SFOR: Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina

TRC: Truth and Reconciliation Commission

UNAMSIL : United Nations Mission in Sierra Leone

UNCSW: United Nations Commission on the Status of Women

UNHCR: The U.N Refugee Agency

UPC: Union of Congolese Patriots

UPDF: Ugandan People's Defense Forces

YNA: Yugoslav National Army

ΔΠΔ: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

ΕΔΑΔ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΚΔΠΔ: Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

Περιεχόμενα

Περίληψη _____	18
Εισαγωγή_____	22
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων _____	27
«μια συγκριτική μελέτη» _____	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ιστορική προσέγγιση του βιασμού _____	27
1.1 Ο βιασμός από την ιστορική σκοπιά των κοινωνικών μετεξελίξεων _____	27
1.2 Ο βιασμός στους πολέμους των φυλετικών και ιστορικών κοινωνιών _____	37
1.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις _____	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οι θεωρητικές προσεγγίσεις του βιασμού _____	50
2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις _____	50
2.2 Ψυχολογικές-Ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις _____	50
2.3 Ψυχο-κοινωνιολογικές προσεγγίσεις _____	58
2.4 Κοινωνιολογικές και Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις _____	60
2.5 Η ερμηνεία της σεξουαλικής βίας στους μετασχηματισμούς του φεμινιστικού κινήματος και λόγου _____	62
2.5.1 Ένας γενικός προσδιορισμός του φεμινισμού. _____	62
2.5.2 Η ερμηνεία του βιασμού στα πλαίσια των προσεγγίσεων του «πρώτου» και «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού _____	62
2.5.3 Η ερμηνεία του βιασμού στο μεταδομιστικό φεμινιστικό λόγο _____	73
2.6 Ειδικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις _____	82

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

2.6.1. Οι γυναίκες ως δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων	82
2.6.2 Η ενδοφυλική σεξουαλική βία	88
2.7 Μια αποτίμηση των θεωρητικών προσεγγίσεων	96
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Θεωρητικές προσεγγίσεις του πολέμου	101
3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	101
3.2 Ο πόλεμος ως «πολιτικό φαινόμενο»	101
3.2.1 Η πολιτική των πολέμων του 20ου και 21ου αιώνα	105
3.3 Ο πόλεμος ως «εγκληματικό φαινόμενο»	108
3.4 Το ιδεολογικό πλαίσιο του πολέμου	114
3.4.1 Οι επικρατέστερες θεωρήσεις της ιδεολογίας στη πολιτική σφαίρα των διεθνών σχέσεων	114
3.4.2 Η ιδεολογική νομιμοποίηση του πολέμου.	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Ο βιασμός ως «όπλο πολέμου»	124
4.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	124
4.2 Οι πολιτικο- ιδεολογικοί μηχανισμοί που καθιστούν τον βιασμό «όπλο πολέμου»	125
4.3 Πολιτικο-ιδεολογικοί μετασχηματισμοί που συνδέονται με την αύξηση της σεξουαλικής βίας στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις	129
4.4 Ο βιασμός ως «έμφυλο όπλο πολέμου»	133
4.4.1 Ο βιασμός των γυναικών	133
4.4.2 Η ανδρική θυματοποίηση στη σεξουαλική βία των πολέμων	145
4.5 Η έμφυλη, η φυλετική, και η εθνική ταυτότητα των θυμάτων της σεξουαλικής βίας του πολέμου	149

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

4.6 Η συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματικότητα των ενόπλων συρράξεων	152
4.6.1 Η στρατιωτικοποίηση των γυναικών	152
4.6.2 Οι μορφές συμμετοχής των γυναικών στην εγκληματικότητα των ενόπλων συρράξεων και η δράση τους σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας	154
4.7 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα	161
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Το νομοθετικό πλαίσιο του εσωτερικού δικαίου για το έγκλημα του βιασμού και η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης	164
5.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	164
5.2 Η Ελληνική νομοθεσία	165
5.2.1 Η νομική οριοθέτηση της γενετήσιας ελευθερίας στο Ελληνικό Δίκαιο	165
5.2.2 Η συγκρότηση του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με το Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο	167
5.3 Η νομοθεσία των ΗΠΑ και του Καναδά για το έγκλημα του βιασμού	169
5.4 Το νομικό πλαίσιο Ευρωπαϊκών κρατών	172
5.5 Ενδεικτικές αναφορές σε εθνικά νομικά συστήματα με ανεπαρκή προστασία των θυμάτων σεξουαλικής βίας	175
5.5.1 Το νομικό πλαίσιο χωρών της Αφρικής και της Ασίας	175
5.5.2 Το νομικό πλαίσιο κρατών της Νότιας Αμερικής	180
5.6 Μία αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των νομικών μεταρρυθμίσεων για το έγκλημα του βιασμού	184
5.6.1 Θεωρητικοί προβληματισμοί	184
5.6.2 Η πρακτική εφαρμογή των νομικών μεταρρυθμίσεων	186

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

5.7 Ζητήματα κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης	189
5.7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	189
5.7.2 Η στάση των δικαστικών και αστυνομικών αρχών απέναντι στη γυναίκα ως θύμα βιασμού.	190
5.8 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις	198
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων υπό το πρίσμα των διεθνών κανόνων δικαίου	201
6.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις	201
6.2 Η τυποποίηση του βιασμού στην κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων	202
6.2.1 Ο βιασμός ως «έγκλημα πολέμου»	202
6.2.1.1 Η νομική βάση των εγκλημάτων πολέμου	202
6.2.1.2 Η ένταξη του βιασμού στα εγκλήματα πολέμου σύμφωνα με τις Διεθνείς Συμβάσεις και τα Καταστατικά των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων	205
6.2.2 Ο βιασμός ως «έγκλημα γενοκτονίας»	207
6.2.4 Ο βιασμός ως βασανιστήριο και απάνθρωπη, σκληρή, και ταπεινωτική μεταχείριση	212
6.2.4.1 Ορισμοί και διευκρινίσεις	212
6.3 Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες	218
6.4 Διευκρινήσεις όρων και ειδικών ζητημάτων	221
Α. Ο «συστηματικός βιασμός»	221
Β. Ο ισχυρισμός «περί προσταγής και ευθύνης ανωτέρου»	221
Γ. Η ιδιότητα του δράστη	223

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

6.5 Συγκριτική μελέτη των νομικών κανόνων του εσωτερικού δικαίου με τους διεθνείς κανόνες των ένοπλων συρράξεων για το έγκλημα του βιασμού	224
6.6 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα	226
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Οι διακυμάνσεις των βιασμών κατά τις ένοπλες συρράξεις και τη μεταπολεμική περίοδο	235
7.1 Εισαγωγικές επισημάνσεις	235
7.2 Ενδεικτικά στοιχεία ποσοτικών και ποιοτικών ερευνών για τους βιασμούς των ενόπλων συρράξεων του 20 ^{ου} και 21 ^{ου} αιώνα και των μετασυγκρουσιακών περιόδων	237
7.3 Οι διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και οι αντανakλάσεις της σε καιρό ειρήνης	251
7.4 Ο «σκοτεινός αριθμός» της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και των μετασυγκρουσιακών περιόδων	257
7.5 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα	264
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η νομολογία διεθνών και εθνικών δικαστηρίων για το έγκλημα του βιασμού κατά τις ένοπλες συρράξεις	269
Εισαγωγικές παρατηρήσεις	269
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας	271
8.1 Σύντομη αναφορά στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της μη διεθνούς σύρραξης στην πρώην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας	271
8.2 Η σύσταση και η λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας	275

8.3 Αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας για το έγκλημα του βιασμού _____	284
8.3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις _____	284
8.3.2 Οι υποθέσεις _____	284
8.3.2.1 Υπόθεση Anto Furundžija _____	285
Α. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο _____	285
Β. Τα πραγματικά περιστατικά _____	286
Γ. Το κατηγορητήριο _____	287
Δ. Η δικαστική κρίση _____	288
Δ.1 Σύντομο ιστορικό της δίκης _____	288
Δ.2 Τα στοιχεία των εγκλημάτων και η επιμέτρηση των ποινών κατά τη πρωτοβάθμια δικαστική κρίση _____	289
Δ.3 Η απόφαση του Εφετείου _____	292
Ε. Παρατηρήσεις _____	294
8.3.2.2 Υπόθεση Dragoljub Kunarac et al (Radomir Kovac, Zoran Vukovic, Dragan Zelenović, Gojko Janković, Janko Janjić, Radovan Stanković) _____	297
Α. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο _____	297
Β. Τα πραγματικά περιστατικά _____	298
Γ. Το κατηγορητήριο _____	300
Δ. Η δικαστική κρίση _____	302
Δ.1. Η κρίση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου για την υπόθεση Κοναč, Kunarac & Vukovic _____	302
Δ.1.1. Το γενικό πλαίσιο της Απόφασης _____	302
Δ.1.2 Η ετυμηγορία του Δικαστηρίου για τον κάθε κατηγορούμενο _____	304
Δ.2 Η Απόφαση του Εφετείου _____	310

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Δ.3 Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου για την υπόθεση Dragan Zelenović _____	313
Δ.4 Η Απόφαση του Εφετείου για την υπόθεση Zelenović _____	315
Ε. Παρατηρήσεις _____	317
8.3.2.3 Υπόθεση Zdravko Mucić et al (Zejnil Delalic, Hazim Delic, and Esad Landzo) _____	324
Α. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο _____	324
Β. Το κατηγορητήριο _____	324
Γ. Η δικαστική κρίση _____	326
Γ.1.1 Η κρίση του II Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου _____	326
Γ.1.2 Η Απόφαση του Εφετείου _____	332
Γ.1.3 Η Απόφαση του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου _____	337
Δ. Παρατηρήσεις _____	338
8.4.2.4 Υπόθεση Dusko Tadic & Goran Boronjica _____	340
Α. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο _____	340
Β. Το κατηγορητήριο _____	342
Γ. Η δικαστική κρίση _____	347
Γ.1.1 Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου _____	347
Γ.1.2 Η Απόφαση του Εφετείου. _____	354
Γ.1.3. Η επιβολή της τελικής ποινής. _____	358
Δ. Συμπεράσματα-Παρατηρήσεις _____	359
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ:Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα _____	363
9.1 Σύντομη αναφορά στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της μη διεθνούς σύρραξης στη Ρουάντα _____	363

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

9.2 Η ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα και το εθνικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης	366
9.3 Αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα για το έγκλημα του βιασμού	368
9.3.1 Οι υποθέσεις	368
9.3.1.1 Υπόθεση Jean-Paul Akayesu	369
Α. Τα πραγματικά περιστατικά	369
Β. Το «προφίλ» του κατηγορούμενου	370
Γ. Το Κατηγορητήριο	371
Γ.1 Η εγκληματική δράση του Κατηγορούμενου σύμφωνα με το τελικό Κατηγορητήριο	371
Γ.2 Η τροποποίηση του Κατηγορητηρίου για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας και το έγκλημα του βιασμού	373
Δ. Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου	376
Ε. Η Απόφαση του Εφετείου	385
ΣΤ. Συμπεράσματα και Παρατηρήσεις	387
9.3.1.2 Υπόθεση Alfred Musema	388
Α. Τα πραγματικά περιστατικά	388
Β. Το προφίλ του κατηγορούμενου	389
Γ. Το Κατηγορητήριο	392
Δ. Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου	395
Δ.1 Οι καταθέσεις των βασικών μαρτύρων κατηγορίας για τους βιασμούς των γυναικών	395
Δ.2 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου για τους βιασμούς	402
Δ.3 Η καταδικαστική απόφαση και η επιμέτρηση της ποινής	407

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Ε. Η απόφαση του Εφετείου	408
ΣΤ. Συμπεράσματα και παρατηρήσεις	413
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: Η νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων	416
10.1 Η ίδρυση και η λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου	416
10.2 Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου	419
10.2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	419
10.2.2 Η σεξουαλική βία των ενόπλων συγκρούσεων της Ουγκάντας	421
10.2.2.1 Το ιστορικό πλαίσιο της ένοπλης σύρραξης και οι πρώτες ποινικές διώξεις	421
10.2.2.2. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων της Ουγκάντας	425
10.2.2.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις	428
10.2.3 Η σεξουαλική βία στον Β΄ πόλεμο της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό	430
10.2.3.1 Το ιστορικό- πολιτικό πλαίσιο του πολέμου	430
10.2.3.2 Οι συνθήκες που ευνόησαν την εμφάνιση και την διασπορά της σεξουαλικής βίας στον Β΄ Πόλεμο και στην μεταπολεμική περίοδο	433
10.2.3.3 Οι πρώτες προσπάθειες του ΔΠΔ για την δίωξη της σεξουαλικής βίας του Β΄ Πολέμου και των μετέπειτα ενόπλων συρράξεων της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό	436
10.2.3.4 Η παραπομπή του Gen	441
10.2.3.5 Υπόθεση Jean-Pierre Bemba- Η πρώτη καταδικαστική απόφαση	443
Α. Το ιστορικό της υπόθεσης	443

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

B. Το Κατηγορητήριο _____	444
Γ. Η Απόφαση του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου _____	446
Γ.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις _____	446
Γ.2 Τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού _____	446
Γ.2.1. Η αντικειμενική υπόσταση (“actus reus”) _____	446
Γ.2.2. Τα νοητικά στοιχεία (“mens rea”) _____	448
Γ.3 Ο βιασμός ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» και ως «έγκλημα πολέμου» _____	449
Γ.4 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου _____	450
Γ.4.1 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου βάσει του άρθρου 28 του Καταστατικού του ΔΠΔ. _____	450
Γ.4.2 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου βάσει του άρθρου 70 του Καταστατικού του ΔΠΔ _____	451
Δ. Συμπεράσματα - Παρατηρήσεις _____	452
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: Η εφαρμογή των διεθνών κανόνων και της νομολογίας των διεθνών δικαστηρίων από τα εθνικά δικαστήρια για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων _____	
11.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις _____	456
11.2 Το Καναδικό παράδειγμα _____	457
11.2.1 Τα εγκλήματα των διεθνών και μη διεθνών ενόπλων συρράξεων στο Καναδικό Νομικό Σύστημα _____	457
11.2.2 Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας στη δικαιοδοσία των Καναδικών Δικαστηρίων ως «διεθνή εγκλήματα» _____	461
11.2.2.1 Η εφαρμογή του Νόμου “Crimes against Humanity and War Crimes Act” _____	461

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

11.2.2.2 Υπόθεση Desire Muyaneza _____	462
Α. Το κατηγορητήριο _____	462
Β. Η Απόφαση του Ποινικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου του Quebec _____	463
Β.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις _____	463
Β.2 Ενδεικτικές μαρτυρίες θυμάτων σεξουαλικής βίας _____	464
Β.3 Η Δικαστική κρίση για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. _____	471
Γ. Η Απόφαση του Εφετείου _____	473
11.2.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις _____	478
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί _____	482
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ _____	505
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Η άσκηση σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων που ανήκουν στην ίδια ένοπλη δύναμη _____	506
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ _____	512

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Στη μνήμη των γονιών μου

Αλέξανδρου Καλαπόδη

και

Αργυρής Παπαθανασοπούλου – Καλαπόδη

Ευχαριστίες

Η διεξαγωγή της διδακτορικής μου διατριβής ήταν για εμένα μία επίπονη αλλά ενδιαφέρουσα διαδρομή. Ολοκληρώνοντας τη συγγραφή της παρούσας διατριβής θέλω να εκφράσω την ειλικρινή ευγνωμοσύνη μου στους ανθρώπους που με τη συνδρομή και την υποστήριξή τους συνέβαλλαν ουσιαστικά σε αυτή την προσπάθεια.

Αρχικά, θα ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα της διδακτορικής μου διατριβής κ. Αντώνη Μαγγανά, Ομότιμο Καθηγητή του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, πρώτα απ' όλα για την ηθική στήριξη κατά τη συγγραφή της διατριβής μου. Η ευρεία γνώση του επιβλέποντα Καθηγητή μου στο επιστημονικό αντικείμενο της Εγκληματολογίας και του Ποινικού Δικαίου, οι ιδέες και ο τρόπος σκέψης του, όπως και η βούλησή του να με καθοδηγεί με απόλυτη συνέπεια και να με συμβουλεύει με απέραντη καλοσύνη, με κάνουν να νιώθω ότι η συνεργασία μας ήταν ουσιαστική. Το μεγαλύτερο κέρδος ωστόσο για μένα είναι ότι σε αυτή τη διαδρομή μου γνώρισα έναν ξεχωριστό άνθρωπο.

Ευχαριστώ επίσης ιδιαίτερα τον Ομότιμο Καθηγητή του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, κ. Στέλιο Περράκη, που με τίμησε με τη συμμετοχή του στη Τριμελή Συμβουλευτική Επιτροπή της διδακτορικής μου διατριβής. Απευθύνω επιπρόσθετα τις ευχαριστίες μου στο κ. Περράκη γιατί με την προτροπή και τη στήριξή του μου δόθηκε η ευκαιρία να παρουσιάσω στο 15^ο Σεμινάριο Διεθνούς Δικαίου το δεύτερο μέρος αυτής της μελέτης, το οποίο έγινε αντικείμενο επικοδομητικής συζήτησης και ευρύτερου προβληματισμού από την Συμβουλευτική Επιτροπή αυτού του Σεμιναρίου, αποτελούμενη από διακεκριμένους ακαδημαϊκούς.

Ευχαριστώ θερμά τον Καθηγητή του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, κ. Γρηγόρη Λάζο, που με παρότρυνε αρχικά, μετά το τέλος των μεταπτυχιακών μου σπουδών, να ασχοληθώ περαιτέρω με την επιστημονική έρευνα στο τομέα της Εγκληματολογίας, και που στη συνέχεια, ως μέλος της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής, συνέβαλλε ουσιαστικά στον αρχικό σχεδιασμό αυτής της διατριβής με τις εύστοχες παρατηρήσεις του.

Ευχαριστώ όλους τους εξαιρετικούς ακαδημαϊκούς δασκάλους μου του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου που με βοήθησαν να καλλιεργήσω την κριτική μου σκέψη, να επεκτείνω και να αξιοποιήσω τις γνώσεις μου στο σχετικό

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

αντικείμενο, ώστε να μπορώ να ανταποκριθώ στις προκλήσεις μιας διδακτορικής διατριβής.

Ευχαριστώ από καρδιάς τον σύζυγό μου Νίκο Γιαγκλίση και τον γιο μου Βαγγέλη Γιαγκλίση για τη πολύπλευρη συμπαράστασή τους σε όλη τη διάρκεια της προσπάθειάς μου, έτσι και αλλιώς, αυτοί είναι «οι δικοί μου αγαπημένοι άνθρωποι», που πάντα στηρίζουν κάθε καινούργιο βήμα μου, σε αυτούς χρωστώ τη πραγμάτωση πολλών στόχων μου.

Περίληψη

Σκοπός: Η μελέτη εξετάζει τους βιασμούς που διαπράττονται κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων υπό το πρίσμα της επιστήμης της Εγκληματολογίας και σχετικών με το αντικείμενο της μελέτης ζητημάτων που παρουσιάζουν εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Στο πρώτο μέρος της μελέτης επιχειρείται να διαπιστωθεί «αν είναι εφικτή μία συγκριτική ανάλυση των βιασμών που διαπράττονται κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων σε σχέση με το έγκλημα του «τυπικού βιασμού», όπως αυτό εννοείται σε ειρηνικές περιόδους. Στο δεύτερο μέρος της μελέτης εξετάζονται αποφάσεις των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων, οι οποίες αφορούν μαζικούς και οργανωμένους βιασμούς που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Ερευνάται επιπρόσθετα η δυνατότητα εφαρμογής από τα εθνικά δικαστήρια των διεθνών κανόνων και της νομολογίας των διεθνών δικαστηρίων για το έγκλημα του βιασμού κατά τις ένοπλες συρράξεις. Το κύριο ερώτημα που γεννάται από αυτή την οπτική είναι «εάν οι ρυθμίσεις των διεθνών κανόνων και η απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης καθίστανται επαρκή εργαλεία στο επίπεδο της πρόληψης και της καταστολής της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων».

Μεθοδολογία: Στο πρώτο μέρος της μελέτης, μετά την ολοκλήρωση της διερεύνησης της βιβλιογραφίας, αναλύονται κριτικά οι σχετικές με το θέμα εμπειρικές έρευνες και θεωρητικές προσεγγίσεις. Στη τεκμηρίωση των συμπερασμάτων επιλέγεται η συγκριτική μέθοδος που στοχεύει στην συστηματοποίηση των ομοιοτήτων και των διαφορών της σεξουαλικής βίας σε περιόδους ειρήνης και ενόπλων συρράξεων. Στο δεύτερο μέρος της μελέτης επιλέγεται κατά κανόνα ως μέθοδος έρευνας «η μελέτη περίπτωσης» που συνίσταται στην περιγραφή και κριτική ανάλυση συγκεκριμένων υποθέσεων που εκδικάστηκαν από διεθνή δικαστήρια ή από εθνικά δικαστήρια βάσει των διεθνών κανόνων οι οποίες αφορούν βιασμούς που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων.

Συμπεράσματα: Η σεξουαλική βία φαίνεται να έχει μία κοινή βάση αναπαραγωγής στην ειρήνη και στον πόλεμο, εφόσον οι κυρίαρχες αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος για το φύλο, τη σεξουαλικότητα, και την ηθική επιτρέπουν τη διάχυση και την κανονικοποίησή της. Ωστόσο ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις αποκτά μία ιδιαίτερη συμβολική και στρατηγική σημασία, καθώς μετατρέπεται σε «όπλο πολέμου» που στοχεύει στην ηθική προσβολή και τον αφανισμό κοινωνιών, ή

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

διακριτών ως προς την εθνότητα, τη φυλή και τη θρησκεία, πληθυσμιακών ομάδων. Η νομολογία των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων αποτελεί ένα σημαντικό βήμα ως προς την οριοθέτηση του βιασμού και την ένταξη του σε κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων. Εντούτοις, η απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης δεν είναι επαρκώς αποτελεσματική ως προς τη καταστολή και τη πρόληψη της εκτεταμένης σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων. Η δικαίωση και η αποκατάσταση των θυμάτων είναι περιορισμένη, αφού η πλειοψηφία των δραστών διαφεύγει τη σύλληψη, ή δεν καταδικάζεται.

Λέξεις κλειδιά: Σεξουαλική βία, Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας, Εγκλήματα Πολέμου, Γενοκτονία, Βασανιστήρια και Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία, Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια.

Rape in armed conflicts

Georgia Kalapodi

Abstract

Objective: The study examines rapes committed during armed conflicts from a Criminology perspective and from the perspective of study-related issues presenting criminological interest. The first part of the study is an effort to determine “whether it is possible to make a comparative analysis between rapes committed during armed conflicts and the crime of “typical rape”, as the latter is perceived in peacetime. The second part of the study reviews certain judgements that were rendered by the International Criminal Courts relating to massive and organised rape committed during armed conflicts. The study further assesses whether the national courts can apply international rules and international case-law when addressing rape crimes committed during armed conflicts. The basic question that arises in this regard is “whether the rules of international law and the administration of international criminal justice are adequately effective tools in preventing and suppressing sexual violence in armed conflicts”.

Methodology: In the first part of the study, after the literature investigation section, there follows a critical analysis of related empirical research and theoretical approaches. Findings are substantiated under the comparative method, which is intended to systematise the similarities and differences identified between sexual violence at times of peace and armed conflicts. In the second part of the study, the “case-study” approach is adopted as research methodology, consisting in a description and critical analysis of specific cases that were tried by the international and the national courts on the basis of international rules, involving rapes that were committed during armed conflicts.

Conclusions: Sexual violence seems to have a common reproduction basis both at peace and at war, as long as the dominant perceptions of society about gender, sexuality and morality encourage its diffusion and normalisation. However, rape in armed conflicts acquires a particularly symbolic and strategic importance, as it becomes a “weapon of war”, which is used to attack the moral standards of society and destroy either society as a whole or population groups that are distinct in terms of

ethnicity, race and religion. The case-law of the International Criminal Courts is a milestone in the delimitation of rape and its integration in international crime categories. International justice, however, is not administered as effectively as to suppress and prevent widespread sexual violence in armed conflicts. Victim exoneration and rehabilitation is rather limited, as the majority of offenders avoid arrest and remain unconvicted.

KeyWords: *Sexual violence, Crimes Against Humanity, War Crimes, Genocide, Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, International Criminal Courts*

Εισαγωγή

Ο βιασμός αποτελεί ένα ιδιαίτερα σύνθετο και πολλαπλά ερμηνευόμενο φαινόμενο βίαιης επιθετικότητας και είναι αντικείμενο μελέτης από ερευνητικές προσεγγίσεις σε διάφορα γνωστικά πεδία. Το ενδιαφέρον όμως των ερευνητών των δυτικών πανεπιστημίων δεν επικεντρώνεται συνήθως στους βιασμούς των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, καθώς θεωρούν ότι πρόκειται για ένα περιορισμένο φαινόμενο που παρουσιάζεται μόνο σε εμφύλιους πολέμους κάποιων τριτοκοσμικών χωρών, συνεπώς δεν αποτελεί ένα άμεσο πρόβλημα προς επίλυση για τις δυτικές κοινωνίες. Η μελέτη αυτή επιχειρεί να αποδείξει ότι οι βιασμοί των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων δεν είναι ένα περιορισμένο φαινόμενο εγκληματικής δράσης ατόμων ή ομάδων, αλλά είναι ένα ακόμα δείγμα της εκτεταμένης, μαζικής και ακραίας βίας του σημερινού κόσμου που στοχεύει στον μακροπρόθεσμο αφανισμό κάποιων κοινωνιών. Το θέμα αυτής της μελέτης πιστεύω ότι μπορεί να δημιουργήσει ένα σημαντικό προβληματισμό στην καθημερινή θεωρητική σκέψη του ανθρώπου του δυτικού κόσμου και παράλληλα να αποτελέσει μία από τις προτεραιότητες στην ατζέντα της Εγκληματολογίας.

Το πρώτο μέρος αποτελεί μία συγκριτική μελέτη του εγκλήματος του βιασμού σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων. Η σύγκριση μεταξύ αυτών γίνεται σε σχέση με την παραγωγή και αναπαραγωγή της σεξουαλικής βίας, τις διακυμάνσεις της, την νομική οριοθέτηση των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, και την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Αναλυτικά, στο πρώτο μέρος της μελέτης η σεξουαλική βία προσεγγίζεται από την ιστορική σκοπιά των κοινωνικών μετεξελίξεων, με ειδική αναφορά στους βιασμούς των πολέμων των φυλετικών και ιστορικών κοινωνιών. Κύριος στόχος είναι να γίνει μία πρώτη διερεύνηση ενός κοινού δικτύου ιστορικών σημασιών και εννοιών που γεννούν τη σεξουαλική βία σε περιόδους ειρήνης και ενόπλων συρράξεων. Στη συνέχεια ερευνώνται οι αλλαγές στις μορφές και στην έκφραση της σεξουαλικής βίας σε σχέση με τις αλλαγές των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα και την μεταβολή του τύπου παραγωγής των κοινωνιών. Παράλληλα εξετάζεται η ιστορική εξέλιξη των κανόνων του εσωτερικού δικαίου των δυτικών χωρών για το έγκλημα του «τυπικού» βιασμού, σε σύγκριση με την εξέλιξη των διεθνών κανόνων που έχουν προστατευτικό χαρακτήρα για τα θύματα των βιασμών των ενόπλων συρράξεων.

Η σεξουαλική βία αποτελεί αντικείμενο πολλών ερευνών με διαφορετικές προσεγγίσεις, ωστόσο στη μελέτη αυτή γίνεται αναφορά στα κύρια θεωρητικά μοντέλα που επιχειρούν να την ερμηνεύσουν, τα οποία σχηματικά διαχωρίζονται στις εξής μεγάλες κατηγορίες: α) Στις ψυχολογικές και ψυχοπαθολογικές θεωρήσεις. β) Στις ψυχο-κοινωνιολογικές θεωρήσεις. γ) Στις κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις. δ) Στο φεμινιστικό λόγο, ως κοινωνικοπολιτική θεωρία και πρακτική. Επιπρόσθετα, γίνεται μία συνοπτική ανάλυση σε ειδικότερα ζητήματα που σχετίζονται με το φύλο του δράστη ή του θύματος, όπως η γυναικεία συμμετοχή σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας και η ενδοφυλική σεξουαλική βία.

Η έννοια του «πολέμου» σε αυτή τη μελέτη, όπως και σε ένα μεγάλο εύρος των πληροφοριακών πηγών, θεωρείται ταυτόσημη με αυτή της «ένοπλης σύρραξης», ώστε να καλύπτονται ευρύτερες περιπτώσεις διεθνών και μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων, χωρίς έτσι να χρειάζεται κάθε φορά να εξεταστεί η «τυπική» κήρυξη του πολέμου. Παράλληλα δημιουργείται ένα περιεκτικό εννοιολογικό πλαίσιο στο οποίο ο πόλεμος εξετάζεται ως «πολιτικό» και «εγκληματικό» φαινόμενο, ενώ δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο ιδεολογικό περιεχόμενο του πολέμου που συμβάλλει στην αποδοχή και στην «νομιμοποίηση» του. Οι προσεγγίσεις αυτές δίνουν επαρκείς εξηγήσεις για τη μαζική και εκτεταμένη βία, (συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής) που ασκείται εναντίον αμάχων κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων.

«Ο βιασμός ως όπλο πολέμου» αποτελεί την επιλογή της θεωρητικής προσέγγισης αυτής της μελέτης, που προκύπτει από την σύνθεση των θεωρήσεων που αναλύθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο. Στο πλαίσιο αυτό διερευνήθηκαν οι πολιτικο-ιδεολογικοί και ποινικοί μηχανισμοί που καθιστούν τον βιασμό «όπλο πολέμου», όπως και οι πολιτικο-ιδεολογικοί μετασχηματισμοί που συνδέονται με την αύξηση της σεξουαλικής βίας που παρατηρείται σε σύγχρονες ένοπλες συρράξεις. Το φύλο, ως αλληλένδετη κοινωνική κατασκευή με την εθνότητα, τη φυλή και το έθνος, αποτελεί σε αυτό το σημείο της μελέτης ένα σημαντικό εργαλείο κατανόησης των συμβολισμών της σεξουαλικής βίας σε πολεμικές περιόδους. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην σεξουαλική βία που ασκείται εναντίον των ανδρών σε κέντρα κράτησης εμπόλεμων ζωνών, όπως και στην συμμετοχή των γυναικών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων ή ενόπλων επιθέσεων.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

Η νομική οριοθέτηση του βιασμού παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το ειδικό περιεχόμενο των ρυθμίσεων του εσωτερικού δικαίου των σύγχρονων κρατών. Για το λόγο αυτό εξετάστηκε το νομικό πλαίσιο διαφορετικών δυτικών κρατών, ενώ έγινε ειδική αναφορά σε αντίστοιχα συστήματα χωρών της Ασίας, της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής που υπάρχει ανεπαρκής νομική προστασία των θυμάτων. Ο προβληματισμός επεκτάθηκε στην αξιολόγηση των νομικών μεταρρυθμίσεων όπως και σε ζητήματα που αφορούν την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, δίνοντας έμφαση στη στάση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών απέναντι στο θύμα του βιασμού.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις διεθνούς και μη διεθνούς χαρακτήρα αποκτά ωστόσο διαφορετικό νομικό περιεχόμενο από αυτό του εσωτερικού δικαίου, καθώς εντάσσεται υπό προϋποθέσεις σε ευρύτερες κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων, συνεπώς εξετάζεται ως «έγκλημα πολέμου», «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» και ως πράξη «γενοκτονίας». Ο βιασμός εννοείται επίσης και ως «βασανιστήριο» και «σοβαρή παραβίαση της ατομικής αξιοπρέπειας» στο πλαίσιο της ένταξής του στα «εγκλήματα πολέμου» και στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας».

Η συγκριτική μελέτη των νομικών κανόνων του εσωτερικού δικαίου με τους διεθνείς κανόνες των ένοπλων συρράξεων για το έγκλημα του βιασμού, που επιχειρείται στη συνέχεια, από τη μία πλευρά στοχεύει στον ακριβή εντοπισμό των διαφοροποιήσεων του περιεχομένου τους, από την άλλη επιχειρείται να διαπιστωθεί αν είναι δυνατή η σύγκλιση των διεθνών με τους εθνικούς κανόνες, ώστε να διαμορφωθεί μια κοινή βάση προστασίας για τα θύματα της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων. Στο τέλος αυτού του κεφαλαίου εντοπίζονται τα προβλήματα που δημιουργούνται είτε κατά την ερμηνεία των διεθνών κανόνων ή κατά την απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων. Μελετώνται επίσης οι διακυμάνσεις των βιασμών για ορισμένες ένοπλες συγκρούσεις του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα, χρησιμοποιώντας ως πηγές έγκριτες ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες. Ειδικότερα ζητήματα προς εξέταση σε αυτό το σημείο της μελέτης αποτελούν: α) Οι διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και οι αντανάκλασεις της σε καιρό ειρήνης. β) Ο «σκοτεινός αριθμός» της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και των μετασυγκρουσιακών περιόδων. γ) Οι συνθήκες, που διαστρεβλώνουν την εικόνα της εγκληματικότητας των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων.

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής επιλέγονται να αναλυθούν διεξοδικά και να σχολιαστούν τέσσερις (4) υποθέσεις που εκδικάστηκαν από το Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και δύο (2) υποθέσεις που εκδικάστηκαν από το Ειδικό Δικαστήριο για την Ρουάντα, για τις οποίες υπάρχουν τελεσίδικες αποφάσεις που θεωρήθηκαν ορόσημο στη διεθνή νομολογία, καθώς προσδιόρισαν με σαφήνεια στο πεδίο του διεθνούς δικαίου τους όρους της κατηγοριοποίησης και της τιμωρίας του εγκλήματος του βιασμού σε συνθήκες ένοπλης σύρραξης και «τυπικής» ειρήνης. Παράλληλα εξετάζονται: α) Οι προσπάθειες του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου να διώξει κατηγορούμενους για εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν κατά τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις της Ουγκάντας (2002-2005) και της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό (1998-2003). β) Η πρώτη τελεσίδικη καταδικαστική απόφαση που εξέδωσε το ΔΠΔ για βιασμούς που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων, η οποία αφορά την εγκληματική δράση του πρώην Αντιπροέδρου της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, Jean Pierre Bemba, στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία (2002-2003).

Η δυνατότητα σύγκλιση των διεθνών με τους εθνικούς κανόνες, επιτεύχθηκε μέσω της νομολογίας των Διεθνών Δικαστηρίων και της προσχώρησης κρατών στο Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, προκειμένου τα εθνικά ποινικά δικαστήρια να συμβάλλουν στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε περιόδους ενόπλων συρράξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Καναδάς, που ήταν το πρώτο κράτος το οποίο έθεσε σε εφαρμογή το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου εντάσσοντας τα διεθνή εγκλήματα στην εθνική του νομοθεσία. Στο πλαίσιο αυτό εξετάστηκε αναλυτικά η «υπόθεση Desire Munyaneza», στην οποία δοκιμάστηκε για πρώτη φορά η εφαρμογή των διεθνών κανόνων για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων από τα εθνικά δικαστήρια του Καναδά.

Στο τελευταίο κεφάλαιο διατυπώνονται τα σημαντικότερα συμπεράσματα της έρευνας και τίθενται προβληματισμοί ως προς την: α) πρακτική εφαρμογή των διεθνών κανόνων, β) την απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, γ) την αποκατάσταση των θυμάτων.

Το παράρτημα της έρευνας πραγματεύεται συνοπτικά την άσκηση σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων που ανήκουν στο ίδια ένοπλη δύναμη τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και ενόπλων συρράξεων. Η συγγραφή του παραρτήματος συμπληρώνει κατά κανόνα τους προβληματισμούς που αναφέρονται στο δεύτερο

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις

κεφάλαιο σχετικά με τη στρατιωτικοποίηση των γυναικών και την θυματοποίηση τους σε εγλήματα σεξουαλικής βίας, χωρίς όμως να εξαιρείται της έρευνας η αντίστοιχη θυματοποίηση των στρατευμένων ανδρών. Σε αυτή την περίπτωση η άσκηση σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, αν και δεν αποτελεί μία «στρατηγική πολέμου», εφόσον δεν στρέφεται εναντίον των αντιπάλων, είναι ωστόσο ένα επιπλέον τεκμήριο του βίαιου «ηγεμονικού ανδρισμού» που διαχέεται στον ιδεολογικό προσανατολισμό και τις πρακτικές των ένστολων ανδρών.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

**ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων
«μια συγκριτική μελέτη»**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ιστορική προσέγγιση του βιασμού

1.1 Ο βιασμός από την ιστορική σκοπιά των κοινωνικών μετεξελίξεων

Η ιστορία της σεξουαλικής βίας διαφέρει από την ιστορία κάθε άλλης μορφής βίας, καθώς είναι μια αφήγηση στην οποία διαπλέκονται το σώμα, οι σχέσεις εξουσίας και η ηθική. Η σύνθεση του βιασμού με τη θυματοποίηση της γυναίκας, αποτελεί μια ιστορική πραγματικότητα που αποδεικνύει ότι το ανδροκρατικό μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης εμπεριέχει βία ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που αναπτύχθηκε μακροχρόνια.

Με την πεποίθηση ότι «το κοινωνικό» και το «ιστορικό» είναι αζεχώριστα (Καστοριάδης, 1985, σ. 311) ακολουθείται στην έρευνα η ιστορική διαδρομή της υποδούλωσης της γυναίκας και της συνακόλουθης σεξουαλικής βίας που ασκήθηκε εναντίον της, παρατηρώντας αρχικά ότι οι ρίζες αυτών των φαινομένων βρίσκονται στην ανατροπή της μητριαρχίας. Το τέλος της μητριαρχίας συνδέεται άμεσα με τον χωρισμό της οικογένειας από το γένος και την απόκτηση ατομικής ιδιοκτησίας που επέφερε τον σχηματισμό μιας ενδιάμεσης μορφής πατριαρχικής οικογένειας, η οποία χαρακτηρίστηκε από την οργάνωση ενός αριθμού ελεύθερων ή ανελεύθερων ατόμων κάτω από την ανδρική αρχηγία (Βρισιμιτζής, 1995, σ. 28). Στις πρώτες αμιγώς πατριαρχικές κοινωνίες των ανατολικών ευρωπαϊκών λαών και των λαών του παλιού πολιτισμένου κόσμου η κοινότητα διοικείτο από τον νοικοκύρη (*domacin*), που εκλέγονταν από τα μέλη της κοινότητας, ενώ η νοικοκυρά (*domacica*), που ήταν συνήθως η σύζυγος του νοικοκύρη, καθοδηγούσε τις γυναίκες δούλες που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο της (Ενγκελς, 1884/1982, σ.169). Πριν το πέρασμα στη μονογαμική οικογένεια ο πολυγνισμός αποτελούσε αποκλειστικό προνόμιο των πλούσιων ανδρών που είχαν τη δυνατότητα να αγοράζουν σκλάβες, ενώ η πλειοψηφία του ανδρικού πληθυσμού ζούσε μονογαμικά με ελάχιστες εξαιρέσεις στην ιστορία των λαών (Ενγκελς, 1884/1982, σ.173). Η ανδρική κυριαρχία ολοκληρώνεται με το πέρασμα στην μονογαμία, που είναι μία μορφή οικογένειας στην οποία εμφανίζεται «ο ζευγαρωτός γάμος», και στηρίζεται στην ατομική ιδιοκτησία με στόχο την διατήρηση του πλούτου μέσα στα στενά οικογενειακά πλαίσια (Ενγκελς, 1884/1982, σ.156). Η γυναίκα γίνεται όργανο τεκνογονίας

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

προκειμένου να κληρονομήσουν την περιουσία τα «γνήσια» παιδιά του συζύγου της, ο οποίος είναι και ο ιδιοκτήτης όλων των περιουσιακών στοιχείων της οικογένειας. Οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα επεκτείνονται στη βάση ενός μοντέλου που στηρίζεται στον απόλυτο έλεγχο του γυναικείου σώματος, το οποίο θεωρείται ιδιοκτησία και κατά συνέπεια περιουσιακό στοιχείο των αρσενικών μελών της οικογένειας.

Ο F. Engels υποστήριξε ότι η πρώτη ταξική αντίθεση που εμφανίζεται στην ιστορία ταυτίζεται με την ανάπτυξη ανταγωνισμού του άντρα και της γυναίκας με το πέρασμα στη μονογαμία και συμπίπτει με την επιβολή του ανδρικού φύλου στο γυναικείο (Ενγκελς, 1884/1982, σ.177). Η πατριαρχία με το πέρασμα στη μονογαμία αποτέλεσε μια διάχυτη και κεντρική μορφή κυριαρχίας όπου η κοινωνική ταυτότητα των ατόμων ήταν πλέον καθορισμένη σε σχέση και με το φύλο. Ο βιασμός της γυναίκας στις πρώτες μονογαμικές πατριαρχικές κοινωνίες θεωρείται έγκλημα κατά της ιδιοκτησίας του «νόμιμου ιδιοκτήτη της» πατέρα ή συζύγου. Άμεσο θύμα του βιασμού δεν θεωρείτο ότι είναι η γυναίκα, αλλά ο άνδρας «κύριος της», αφού η πράξη αυτή μείωνε την αξία της περιουσίας του και κατά συνέπεια αποτελούσε κλοπή ατομικής ιδιοκτησίας (Τσαλίκογλου, 1996, σ.95).¹ Για αυτό το λόγο, ο βιαστής θεωρείτο δράστης κλοπής ο οποίος έπρεπε ή να λιθοβοληθεί ή να αποζημιώσει τον άνδρα στον οποίο «ανήκε» το θύμα. Η γυναίκα καθίσταται με αυτό τον τρόπο αντικείμενο που επιδέχεται ανθρώπινη εξουσίαση, ώστε να μπορεί να καταστεί στη συνέχεια αντικείμενο συναλλαγής. Παρατηρείται έτσι στις φυλετικές κοινωνίες με πατριαρχική δομή, η νεόνυμφη σύζυγος, ή η κόρη, να εκχωρείται από τον σύζυγο ή τον πατέρα σε ένα συγκεκριμένο άτομο που έχει εξουσία (φύλαρχο, βασιλιά, ανώτατο ιερέα ή αργότερα φεουδάρχη) με δικαίωμα «διακόρευσης» (Μανωλεδάκης & Μπιτζιλέκης, 2007, σ.5). Ο Westermarck αναφέρει ότι το δικαίωμα αυτής της εκχώρησης παρατηρείται σε φυλές Εσκιμώων και Βραζιλιάνικες φυλές Ινδιάνων, αλλά και στη φεουδαρχική Ευρώπη, ενώ ο Sugenheim πιστεύει ότι σε ορισμένα μέρη της Γαλλίας κατά το Μεσαίωνα παρόμοιο δικαίωμα εκχωρήθηκε και στον ανώτερο κλήρο (Λεντάκης, 1990).

Ο βιασμός στην αρχαία Ελλάδα ως έννοια μπορούσε να αναφέρεται σε κάθε μορφή διακόρευσης χωρίς τη συγκατάθεση του «κυρίου» της γυναίκας, και

---

¹ Το έννομο αγαθό «ιδιοκτησία» συμπίπτει συνήθως με το έννομο αγαθό «περιουσία» και στους σύγχρονους νομικούς κώδικες, γιατί συνήθως τα αντικείμενα ιδιοκτησίας έχουν κάποια αντικειμενική περιουσιακή αξία.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποτελούσε τον κεντρικό άξονα της έννοιας της «*ύβρεως*» που, στη νομική της διάσταση, σχετίζονταν με τη τιμή και την αξιοπρέπεια του άνδρα (Πετρίδης, 2012). Ο βιασμός ήταν μία απειλή που μπορούσε να οδηγήσει στη γέννηση «μη γνήσιων παιδιών», θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την αναπαραγωγική διαδικασία εντός της οικογένειας και την ομαλή διαβίβαση των περιουσιακών στοιχείων από γενεά σε γενεά, συνεπώς αποτελούσε πράξη που μπορούσε να διασαλέψει την ισορροπία και την τάξη στη πόλη.

Στη Αθήνα (τον 5^ο π.Χ αιώνα) με νόμο του Σόλωνα ο βιασμός, είτε αφορούσε γυναίκα είτε ελεύθερο άτομο ή δούλο, ήταν ποινικό αδίκημα, που επέσυρε χρηματική ποινή, η οποία έπρεπε να καταβληθεί εντός συγκεκριμένης προθεσμίας εις διπλούν: στο θύμα και στην πολιτεία. (Βρισιμτζής, 1995, σ. 58-59). Σε περίπτωση βιασμού παρθένας το δικαστήριο επέβαλε στο βιαστή πρόστιμο δέκα μινων, δεκαπλάσιο δηλαδή ποσό από το πρόστιμο για το βιασμό έγγαμης γυναίκας. Σημειώνεται ότι η μοιχεία, σύμφωνα με τους νόμους του Σόλωνα, τιμωρείτο αυστηρότερα από τον βιασμό. Ο σύζυγος είχε τις επιλογές να σκοτώσει τους παράνομους εραστές, να ευνουχίσει το μοιχό, ή να τον εξαναγκάσει με βασανιστήρια να εξαγοράσει τη ζωή του σε ιδιαίτερα υψηλή τιμή. Ωστόσο αν ο μοιχός είχε βιάσει τη σύζυγο, τότε ο σύζυγος δικαιούτο αποζημίωση που ορίζονταν από το δικαστήριο και ήταν μία (1) μνα (Καρζής, 1997, σ. 205-206). Στη Σπάρτη δεν συναντάμε κάποια αντίστοιχη νομική ρύθμιση για τον βιασμό, αλλά η γυναίκα και σε αυτή την περίπτωση δεν είχε τον έλεγχο του σώματος της και της παραγωγικής της ικανότητας. Η περί ευγονισμού φιλοσοφία που επικρατούσε και καθόριζε τη δεοντολογία των γεννήσεων επέτρεπε σε άντρες ευγενούς καταγωγής να ζητήσουν από τον σύζυγο μίας γυναίκας με ιδιαίτερες αρετές να συνευρεθεί μαζί τους, ώστε η πόλη να αποκτήσει γερά παιδιά, ή αν ένας άνδρας είχε αποκτήσει αρκετά παιδιά με τη γυναίκα του, συνηθιζόταν να την προσφέρει σε κάποιο φίλο του (Βρισιμτζής, 1995, σ. 43).

Στις Ευρωπαϊκές κοινωνίες του ύστερου μεσαίωνα (τέλη 13^{ου} έως και μέσα 14^{ου} μΧ αιώνα) ο βιασμός ακόμα και αν κάποιες φορές καταδικάζονταν αυστηρά από τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου ως πράξη κοινής βίας, ελάχιστα διώκετο από την ποινική δικαιοσύνη, και οι δικαστές συχνά αμφιταλαντεύονταν, ανάμεσα στην επιείκεια και την σκληρότητα. Από τον **13^ο μΧ αιώνα** στην Γαλλία η απαγωγή θεωρείτο ιδιοποίηση της γυναίκας που συνοδευόταν από βία. Η χρήση της λέξης παρέπεμπε στη βία και τον εξαναγκασμό δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη μη

συναίνεση του θύματος, έτσι ώστε η απαγωγή να θεωρείται είτε ταυτόσημη με τον βιασμό της γυναίκας, είτε (στη νεότερη παράδοση) ως το κύριο κίνητρο του βιασμού της γυναίκας. (Vigarello, 1998/2001, σ. 83). Τον **15^ο μΧ αιώνα** συναντάμε μια πρώτη προσπάθεια της γαλλικής νομολογίας να διαβαθμίσει τις πράξεις σεξουαλικής βίας σε σχέση με το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, και την κοινωνική τάξη του δράστη και του θύματος. Ο βιασμός σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής είναι μία πράξη βίας που διαπράττεται κατά κανόνα εναντίον γυναικών «κακής φήμης» οι οποίες και διαχωρίζονται από τις έγγαμες «έντιμες» γυναίκες. Επιπρόσθετα, η ανώτερη κοινωνική τάξη που μπορεί να ανήκε μία γυναίκα αποτέλεσε αυτή την περίοδο τη μόνη εγγύηση νομικής προστασίας από το βιασμό, με την προϋπόθεση ότι ο δράστης ανήκε σε κατώτερη τάξη, διότι σε αυτή και μόνο την περίπτωση τιμωρείτο αυστηρά (Vigarello, 1998/2001, σ. 36). Η ταξική ταυτότητα φαίνεται να έπαιξε ιστορικά ένα σημαντικό ρόλο στη εμφάνιση μορφών καταπίεσης και εκμετάλλευσης εναντίον της γυναίκας συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας.

Από τον 16^ο αιώνα, με την παρέμβαση του Προτεσταντισμού, το «μεσαιωνικό σώμα» αναμορφώνεται και γίνεται αντικείμενο εξαγνισμού από φυσικά και μη- φυσικά πάθη, έτσι ώστε να χάσει κάθε ατομική αφήγηση και να ελέγχεται απόλυτα από το πνεύμα (Mellor & Shilling, 1997, p.p.46-47). Τα διατάγματα του κράτους και της εκκλησίας εξαπέλυσαν διωγμό ενάντια στην «έκλυση των ηθών», ώστε να επιβάλλεται κάθε φυσική καταστολή και επιτήρηση του σώματος και της επιθυμίας. Ο βιασμός αυτόν το αιώνα θεωρείται πράξη που προσβάλλει τα ήθη και συνδέεται με την ελλειπή κοινωνικοποίηση του δράστη, που συνήθως περιγράφεται ως ένα βίαιο και περιθωριακό άτομο. Τα θύματα όμως σπάνια καταγγέλλουν το βιασμό τους λόγω του φόβου, της κοινωνικής κατακραυγής και της περιφρόνησης επειδή «έχασαν τη παρθενία τους» ή διακυβεύτηκε η «τιμή» του συζύγου τους από τη πράξη του βιασμού (Vigarello, 1998/2001, σ. 54-55 και σ. 81).

Τον 17ο αιώνα ο πληθυσμός στον ευρωπαϊκό χώρο απέκτησε ιδιαίτερη σημασία σαν πλούτος και σαν εργατικό δυναμικό για την κρατική εξουσία. Η σεξουαλικότητα (Λάζος, 1997, σ.σ.14-16)² τέθηκε στο επίκεντρο του οικονομικού και του πολιτικού ενδιαφέροντος και η πληθυσμιακή πολιτική προσάρμοσε τις ανάγκες του πληθυσμού στις ανάγκες του κεφαλαίου. Για το λόγο αυτό αναλύονται λεπτομερώς τα ποσοστά των νόμιμων και παράνομων γεννήσεων, η ηλικία γάμου, η

---

² «Ο όρος σεξουαλικότητα αναφέρεται στη διάκριση των φύλων που σε επίπεδο είδους σχετίζεται με την βιολογική αναπαραγωγή αλλά άμεσα ταυτίζεται με την κοινωνική αναπαραγωγή».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλική ωρίμανση, η συχνότητα των σεξουαλικών σχέσεων, οι επιπτώσεις της αγαμίας και οι αντισυλληπτικές μέθοδοι. Η σεξουαλική σχέση υπόκειται πλέον σε έλεγχο μέσω της παραγωγής της ετεροφυλικής σεξουαλικότητας, η οποία πραγματοποιείται κατά τον Foucault στο δίπολο της σχέσης «αποδεκτού-αποκλίνοντος», με την έννοια της σεξουαλικής επιλογής και συμπεριφοράς που το άτομο οφείλει να υιοθετεί. Η πολιτική αυτή αποτέλεσε και τον συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στην πειθάρχηση του σώματος και τον πληθυσμιακό έλεγχο (Foucault, 1979/2011, σ. 37-38). Η σεξουαλική βία και ο βιασμός της γυναίκας τιμωρείται αυστηρότερα στις περιπτώσεις αιμομιξίας, στη περίπτωση εγκυμοσύνης του θύματος, στην αποπλάνηση ανήλικης, και στην αποπλάνηση παρθένου. Γενικότερα, η τιμωρία του δράστη γίνεται αυστηρότερη όταν η σεξουαλική βία διασαλεύει το κανονιστικό πληθυσμιακό μοντέλο που διασφαλίζει στην κοινωνία την αναπαραγωγή του είδους και του πλούτου. Ο βιασμός τον 17^ο αιώνα χάνει σταδιακά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και εντάσσεται σε μια «πολύμορφη θηριωδία» στην οποία εμπλέκεται η θεϊκή τιμωρία ως «προαιώνια απάντηση στην κακία». Η τιμωρία του δράστη από τα δικαστήρια είναι «κατ εικόνα και ομοίωση των βασανισμών που διέπραξε» (Vigarello, 1998/2001, σ. 31).

Τον επόμενο αιώνα (18^ο) ο διαφωτισμός αποτελεί τον κυρίαρχο ιδεολογικό προσανατολισμό της Ευρώπης προβάλλοντας την αντίληψη περί απελευθέρωσης του ανθρώπου από τους καταναγκασμούς της φύσης, την κυριαρχία του πάνω σε αυτή μέσω των θετικών επιστημών, και την απελευθέρωσή του από τη μοναρχική κυριαρχία και τον εκκλησιαστικό δογματισμό μέσω της απόκτησης γνώσης. Παράλληλα, τον αιώνα αυτό παγιώνεται η αστική καπιταλιστική κοινωνία με τις συνακόλουθες μορφές κοινωνικών σχέσεων που παρήγαγε το συγκεκριμένο κοινωνικό-οικονομικό μοντέλο. Η νέα μορφή κοινωνίας παρουσιάζεται να οικοδομείται σε σχέση με τον «ορθό» λόγο. Ο άνδρας θεωρείται ότι προικίστηκε με λογική και η γυναίκα με σεμνότητα και θελκτικότητα, ενώ η κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά για τη γυναίκα προσδιορίζεται στην μητρότητα. Οι γυναίκες θεωρούνται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο υπεύθυνες για το μεγάλωμα των παιδιών αλλά και για το ξύπνημα της ανδρικής ερωτικής επιθυμίας, που μπορεί να οδηγήσει τον άνδρα σε παρέκκλιση από το δρόμο της λογικής και της ηθικής. Αυτό συνεπάγεται την αποποίηση κάθε ευθύνης του άνδρα για οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής βίας εναντίον της γυναίκας, γιατί υποτίθεται ότι ο άνδρας χάνει το λογικό έλεγχο των

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πράξεών του σε οποιοδήποτε ερωτικό γυναικείο κάλεσμα. Ο βιασμός παρουσιάζεται έτσι ως μία σεξουαλική πράξη που κατά κανόνα γίνεται με την συναίνεση ή τη «πρόκληση» από την πλευρά της γυναίκας, εφόσον θεωρείτο ότι αυτή από «την ίδια της τη φύση» είναι προικισμένη με την «αρετή», άρα είναι υπεύθυνη να χαλιναγωγεί τα ανδρικά πάθη (Ρουσσώ, 1762/χ.χ, σ.34-35).

Από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα παρατηρείται μια στροφή στις τελετουργίες της απονομής δικαιοσύνης με την κατάργηση των βασανιστηρίων, της δημόσιας θανάτωσης και των αιματηρών ποινών και την αντικατάστασή τους με στερητικές της ελευθερίας ποινές. Το ενδιαφέρον της δικαιοσύνης στρέφεται περισσότερο στην περιουσιακή παρανομία, παρά στην παρανομία των δικαιωμάτων. Στη πραγματικότητα η μεταστροφή από την αιματηρή εγκληματικότητα και τις αιματηρές ποινές στην οικονομική εγκληματικότητα και στις στερητικές της ελευθερίας ποινές, «σχετίζεται με ένα περίπλοκο μηχανισμό που εξυπηρετεί τις ανάγκες της παραγωγής, της αύξησης του πλούτου και της ηθικής αξιολόγησης των σχέσεων ιδιοκτησίας ενώ συνοδεύεται από νέες μεθόδους επιτήρησης» (Foucault, 1976, σ. 103-104).

Παρά τη φαινομενική αποκήρυξη της βίας στο επίπεδο της τιμωρίας των σωμάτων στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, δομούνται πλήρως οι πειθαρχικές πρακτικές που παράγουν τα «πειθήνια σώματα», οι οποίες συνίστανται στον «υπολογισμένο έλεγχο του σώματος, των κινήσεων, των δεξιοτήτων, των ικανοτήτων και των συμπεριφορών» (Foucault, 1979, σ.σ.184-185). Το σώμα από τον 18^ο αιώνα θα αποτελέσει και το θεμέλιο της έμφυλης διαφοράς, αφού η διαφορά αυτή θεωρήθηκε πλέον φυσική, παρακάμπτοντας τις βιολογικές και μεταφυσικές θεωρήσεις που επικράτησαν σε προηγούμενους αιώνες. Αυτό τον αιώνα (18^ο), στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης, συναντάμε για πρώτη φορά διεκδικήσεις γυναικών που παίρνουν κινηματικό χαρακτήρα για παραχώρηση αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Το 1790 στο Παρίσι και σε άλλες μεγάλες επαρχιακές πόλεις σχηματίστηκαν αρκετές γυναικείες λέσχες ζητώντας ίσα δικαιώματα των γυναικών στην εκπαίδευση την εργασία και την δημόσια διοίκηση. Στα γυναικεία αιτήματα αυτής της περιόδου δεν υπάρχουν αναφορές στη σεξουαλική βία, αλλά αυτά περιορίζονται στη διεκδίκηση πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων.

Οι απαγορεύσεις που αφορούν τη σεξουαλική σχέση **από τον 19^ο αιώνα** αποκτούν πλέον ένα σαφή νομικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι η σεξουαλική σχέση

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποκωδικοποιείται με βάση το νόμο, άρα είναι μορφή εξουσίας στη λειτουργία του νομοθέτη ο οποίος και ορίζει το φάσμα της απαγόρευσης (Foucault, 1976/2011, σ.σ. 99-100). Το δίκαιο αυτής της εποχής θεώρησε το βιασμό μία παράβαση κατά κανόνα «ηθική». Ο ποινικός κώδικας του 1810 συγκροτεί μία νέα κατηγορία εγκλημάτων, στη θέση των παλαιών «εγκλημάτων ακολασίας», και συγκεντρώνει τις σεξουαλικές προσβολές και βιαιότητες στο κεφάλαιο με τίτλο: «προσβολές κατά των ηθών». Η αναφερόμενη στους νομικούς κανόνες λέξη «ήθος» και η αντίστοιχη «προσβολή» καθορίζονται βέβαια από τις συνήθειες και τις αντιλήψεις της κάθε κοινωνίας, όμως σε κάθε περίπτωση παραπέμπουν σε κάποια μορφή «σεξουαλικής ανηθικότητας». Σε αυτή τη κατηγορία εγκλημάτων συγκαταλέγονται «η προσβολή της αιδούς», ο «βιασμός», η «διγαμία», η «παρακίνηση σε ακολασία», και η «μοιχεία». Προσβολή των ηθών με αυτό το νομικό καθεστώς σήμαινε με άλλα λόγια: «πρόκληση κοινωνικής βλάβης λόγω σεξουαλικής ανηθικότητας και προσβολή της ηθικής ασφάλειας των ατόμων» και όχι πλέον «σφάλμα ή αμάρτημα» (Vigarello, 1998/2001, σ.σ. 196-197). Η προσβολή της «τιμής» αποτελεί και το κλειδί του στιγματισμού της γυναίκας στο μέτρο που η «αγνότητα» νοείτο ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη σύναψη γάμου, και η «συζυγική πίστη» της γυναίκας ως αυτονόητος κανόνας συμβίωσης με τον άντρα. Το έγκλημα του βιασμού επικεντρώνεται σε αυτή τη προοπτική στην «αμαρτία» της σεξουαλικής πράξης και της συνεπαγόμενης από αυτή «ηθικής προσβολής», χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη βία και την ωμότητα της. Η αντίληψη αυτή ακολούθησε και τη νομική οριοθέτηση του εγκλήματος του βιασμού για πολλά χρόνια έτσι ώστε να συγκαταλέγεται στα «εγκλήματα κατά των ηθών» σχεδόν μέχρι και τα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο προβληματισμός πάνω στα όρια της ελεύθερης βούλησης, της βίας και της μη συναίνεσης σταδιακά διευρύνεται. Αναγνωρίζεται έτσι η κατάχρηση ατόμου παρά τη θέλησή του, ανεξάρτητα αν ασκήθηκε σωματική η ηθική βία ή άλλο μέσο εξαναγκασμού ή αιφνιδιασμού εναντίον του, και εμφανίζεται στα νομικά κείμενα η έννοια της απειλής ως εξαναγκασμός της συνείδησης. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι παρατηρείται σταδιακά λιγότερη ανοχή απέναντι στην σεξουαλική βία, που όμως δεν αντικατοπτρίζεται στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, παρά μόνο στην αλλαγή του τυπικού νόμου. Οι μηνύσεις για βιασμό και πράξεις σεξουαλικής βίας εναντίον γυναικών είναι ελάχιστες, ενώ υπάρχει μια άνιση κατανομή της δικαστικής κρίσης που σχετίζεται με τη διάκριση των φύλων, καθώς οι

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αντιλήψεις των δικαστών διακατέχονταν από τα παλαιά ήθη, που δεν αναγνώριζαν τις ψυχικές συνέπειες του βιασμού για το θύμα (Vigarello, 1998/2001, σ. 370).

Από τα τέλη του 19ου αιώνα στην Ευρώπη η σεξουαλικότητα παίρνει συλλογικές διαστάσεις και εμπλέκεται με τη δημόσια ιδεολογία καθώς παρατηρείται η ανάπτυξη ενός εθνικισμού που συνδέεται άμεσα με την «ηθική» της μεσαιάς τάξης. Η υλοποίηση αυτής της σύνδεσης γίνεται συγκεκριμένη μέσα από το σχήμα άνδρας-γυναίκα, πολίτης-ξένος, έθνος-κράτος, με στόχο τη δημιουργία ενός κοινωνικού μοντέλου που εμπεριείχε αποκλεισμούς. Ο «ανδρισμός» γίνεται βασικό στοιχείο του εθνικού αστικού αυτοπροσδιορισμού. Η ανδρικότητα ως στοιχείο της εθνικής ταυτότητας έπαιξε σημαντικό ρόλο την περίοδο των δύο Παγκοσμίων Πολέμων του επόμενου αιώνα ταυτίζοντας τους άνδρες με το κράτος ή προσδίδοντάς τους μια προνομιακή σχέση με αυτό, με συνέπεια την υποβάθμιση της γυναίκας στο δημόσιο ή εθνικό χώρο (Mosse, 1985, p.43). Μπορούμε έτσι να ισχυριστούμε ότι η εκτεταμένη χρήση της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών κατά τη διάρκεια των Παγκοσμίων πολέμων αποτελεί μία επιπλέον απόδειξη αυτών των διαχωρισμών και αποκλεισμών.

Στα τέλη αυτού του αιώνα, η σεξουαλική συμπεριφορά γίνεται ένα «δημόσιο διακύβευμα ανάμεσα στο κράτος και το άτομο», με την έννοια της μεταστροφής της σεξουαλικής συμπεριφοράς σε «προσχεδιασμένη οικονομική και πολιτική αγωγή» (Foucault , 1976/2011, σ. 38). Οι σεξουαλικές απαγορεύσεις περιέχουν πλέον ένα σαφέστερο νομικό χαρακτήρα, η ψυχιατρική επιστήμη εντάσσει τις σεξουαλικές παρεκκλίσεις των ατόμων σε ψυχοπαθολογικές κατηγορίες, ενώ οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις αναζητούν τις κοινωνικές δυσλειτουργίες που γεννούν τη σεξουαλική απόκλιση και τη βία. Η εξουσιαστική έμφυλη σχέση είναι όμως παρούσα, και παράλληλα αποτελεί ένα πόλο πολλαπλών σημείων αντίστασης με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που κάτω από τις κατάλληλες προϋποθέσεις εκδηλώνονται στο χρόνο και το χώρο μέσα από ατομικές ή ομαδικές εστίες αντίστασης των γυναικών.

Στις μεταβολές του εσωτερικού δικαίου των δυτικών κρατών στα μέσα **του 20^{ου} αιώνα** διαπιστώνεται μια σταδιακή εγκατάλειψη των τιμωρητικών διατάξεων προς την υιοθέτηση ενός συστήματος διαχείρισης και εντατικοποίησης των ελέγχων. Η σεξουαλική σχέση γίνεται αντικείμενο οικονομικού και δημογραφικού προβληματισμού μέσα από νομικές ρυθμίσεις που σχετίζονται με την εργασία, την οικονομική πολιτική, τη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα, τη νοσηρότητα, τη

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

γονιμότητα, την ηλικία του γάμου, τη θεμελίωση της συγγένειας, την παραγωγική εργασία, και τη δημόσια υγεία. Ταυτόχρονα, τα ζητήματα της ισότητας των δύο φύλων έρχονται στο προσκήνιο καθώς τη δεκαετία του 60 οι αποκλεισμένες από το δημόσιο χώρο γυναίκες διατυπώνουν αιτήματα πολιτικής ισότητας με τους άνδρες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 60 υπό τη πίεση των φεμινιστικών κινήματων οι περισσότεροι ευρωπαϊκοί νομικοί κώδικες σταδιακά αναγνωρίζουν το βιασμό ως «ηθική βία» ανεξάρτητα από την σωματική επιβολή ή άσκηση δύναμης. Ωστόσο, η πεποίθηση της «συναίνεσης» της ενήλικης γυναίκας στη σεξουαλική πράξη καθιστά πρακτικά το βιασμό ένα έγκλημα που απουσιάζει από τα αρχεία των δικαστηρίων μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 60. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι οι μεταβολές των νομικών κανόνων δεν σηματοδοτούσαν μία πλήρη αναδιάρθρωση των κοινωνικών αντιλήψεων, αλλά μετασχηματισμούς που συνιστούσαν περισσότερο μια εξισοροπητική κοινωνική μεταβολή, και όχι μία σημαντική δομική αλλαγή.

Στα τέλη της δεκαετίας του 70 παρατηρείται μία αξιοσημείωτη στροφή στη θεώρηση του βιασμού στο νομικό και πολιτισμικό πεδίο του ευρωπαϊκού χώρου. Η στροφή αυτή σχετίζεται με τον ορισμό του ορίου της βίας και της μη συναίνεσης, ενώ για πρώτη φορά, με αφορμή τη δίκη της Αιξ (1978) εμφανίζεται το θέμα του «τραύματος του βιασμού» αναδεικνύοντας την εσωτερική «ληλασία» του θύματος, που βιώνει την απομόνωση και την απώλεια της ταυτότητας και της ακεραιότητας του (Vigarello, 1998/2001, σ. 314-317).³ Ο αγώνας κατά του βιασμού στα φεμινιστικά κινήματα της δεκαετίας του 70 προσλαμβάνει τη σημασία του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης του γυναικείου σώματος και οδηγεί σε αναθεώρηση των δικαστικών αποφάσεων. Ο βιασμός αναδεικνύεται σταδιακά σε «κοινωνικό φαινόμενο», τα θύματα παίρνουν τον λόγο, και σταδιακά προωθείται μια συζήτηση γύρω από τα ήθη των ανδροκρατικών κοινωνιών. Η ποινική νομοθεσία κάποιων κρατών όριζε όμως ακόμα το βιασμό ως «ηθικό» έγκλημα. Για παράδειγμα ο ελληνικός ποινικός

---

³ Η υπόθεση εκδικάστηκε στις 2 και 3 Μαΐου του 1978 στο ορκωτό δικαστήριο της Αιξ της Προβηγκίας και αφορούσε το έγκλημα του βιασμού εναντίον δύο ενηλίκων Βελγίδων τουριστριών. Αρχικά οι δράστες παραπέμφθηκαν στο πλημμελειοδικείο με τη κατηγορία των σωματικών βλαβών που προκάλεσαν στα θύματα και στη συνέχεια, μετά από τη παρέμβαση σημαντικών προσωπικοτήτων (βουλευτών, ακαδημαϊκών και επιστημόνων) και τον αντίκτυπο στην κοινή γνώμη, η υπόθεση παραπέμφθηκε στο ορκωτό δικαστήριο λόγω της σοβαρότητας του εγκλήματος. Η δίκη αυτή θεωρείται σημαντική διότι για πρώτη φορά παρατηρείται παραπομπή στο ακροατήριο για βιασμό ενηλίκου και κύρια διότι τα θύματα έσπασαν τον κύκλο της σιωπής και διακήρυξαν δημόσια ότι το σώμα της γυναίκας της ανήκει και δεν έχει κανείς το δικαίωμα να το ιδιοποιείται ατιμωρητί. Από αυτή τη χρονική στιγμή οι δυτικές κοινωνίες περνούν σταδιακά «από τη δίκη των βιαστών στη δίκη του βιασμού».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

κώδικας, που ίσχυσε μέχρι το 1984, κατέτασσε τον βιασμό στα εγκλήματα κατά των ηθών. Συγκεκριμένα στο κεφ. ΙΘ΄ άρθρο 336 όριζε το έγκλημα του βιασμού ως εξής: «Ο δια σωματικής βλάβης ή δια απειλής σπουδαίου και αμέσου κινδύνου εξαναγκάζων θήλυ εις εξώγαμον συνουσία τιμωρείται δια καθείρξεως» (Ποινικός Κώδιξ, 1979, αρθ.336). Η ρύθμιση αυτή αν και φαίνεται ότι καθιστά τη γυναίκα το αποκλειστικό υποκείμενο της νομικής προστασίας, στη ουσία προβάλλει ως προτεραιότητα τη προστασία των «ηθών», εφόσον δεν αναγνωρίζεται ο βιασμός εντός του γάμου, στη προοπτική της «ηθικής ασφάλειας» που παρέχει στη γυναίκα η συζυγική σχέση.

Από τη **δεκαετία του 80** σημαντικές φεμινιστικές μελέτες ανέδειξαν την άσκηση φυσικής βίας εναντίον της γυναίκας στο χώρο της οικογένειας ως μέσο ενίσχυσης της ανδρικής κυριαρχίας και έστρεψαν το ενδιαφέρον στην ανάδειξη του κλάδου της θυματολογίας και στην ένταξη των γυναικείων ζητημάτων στα σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Διαπιστώθηκε έτσι η ανάγκη επανεξέτασης του νομικού ορισμού του βιασμού, ώστε να μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μετονομασία των «εγκλημάτων κατά των ηθών» σε «εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής», σήμανε πράγματι μια σημαντική μεταστροφή της νομικής σκέψης. Σταδιακά, παρατηρείται και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλους τους τομείς της πολιτικής των δυτικών χωρών για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων. Μία σειρά νομικών ρυθμίσεων του εσωτερικού δικαίου που αφορούσαν την εργασία, την οικογένεια και τη σεξουαλική βία απέκτησαν έναν έμφυλο προστατευτικό χαρακτήρα. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές μπορούν ωστόσο να ερμηνευτούν και ως μία μεταστροφή από την «ηθική» προς τη δημογραφική πολιτική, με στόχο την ενίσχυση του θεσμού της οικογένειας απέναντι στην προοπτική της υπογεννητικότητας και της απειλούμενης κατάργησης του θεσμού του γάμου.

Σταδιακά δημιουργήθηκε όμως η ανάγκη να οριστούν με περισσότερη σαφήνεια οι μορφές βίας κατά των γυναικών και να ενταθούν τα μέτρα προστασίας. Αξιόλογη προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η Διακήρυξη του Πεκίνου και η Πλατφόρμα Δράσης (1995) όπου και ορίζονται: **«α)** Η σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική ενδοοικογενειακή βία, που περιλαμβάνει τον ξυλοδαρμό, τη σεξουαλική κακοποίηση κοριτσιών μέσα στο σπίτι, τη βία σχετικά με την προίκα, το συζυγικό βιασμό, την κλειτοριδεκτομή και άλλες παραδοσιακές πρακτικές που

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

θέτουν σε κίνδυνο την γυναίκα. **β)** Η σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία που συμβαίνει εντός της κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων του βιασμού, της σεξουαλικής κακοποίησης και του εκφοβισμού (στους χώρους εργασίας, σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ή όπου αλλού), της διακίνησης και εκμετάλλευσης γυναικών και της εξαναγκαστικής πορνείας. **γ)** Η σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία η οποία διαπράττεται και συμβαίνει με τη συναίνεση του κράτους» (Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, EIGE, 2013)⁴.

Οι κυβερνήσεις πολλών κρατών στην βάση του Συνεδρίου του Πεκίνου πρότειναν εστιασμένες δράσεις για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, όπως για τον βιασμό εντός του γάμου, τα εγκλήματα τιμής και τα εγκλήματα πάθους, καθώς και τις μορφές βίας εναντίον των γυναικών που υποκινούνται από τον ρατσισμό. Διαπιστώνεται όμως ότι παρά τις σημαντικές σύγχρονες ρυθμίσεις του εσωτερικού και διεθνούς δικαίου που έγιναν προς τη κατεύθυνση της τροποποίησης των ορίων του εγκλήματος του βιασμού, τείνοντας προς την αυστηροποίηση των ποινών και την αναγνώριση της ψυχικής βλάβης του θύματος, «**η ιστορία του βιασμού δεν έχει ακόμα γραφτεί**» (Vigarello, 1998/2001, σ. 11). Οι αλλαγές αυτές δεν συνοδεύτηκαν «από τα απαραίτητα μηνύματα για την αλλαγή συμπεριφορών που αφορούν τις σεξουαλικές σχέσεις των δύο φύλων, ιδιαίτερα σε κοινωνικά στρώματα που τα στερεότυπα του άνδρα και της γυναίκας ισχύουν ακόμα σε μεγάλο βαθμό» (Μαγγανάς, 2004, σ.140).

1.2 Ο βιασμός στους πολέμους των φυλετικών και ιστορικών κοινωνιών

Ο πόλεμος φαίνεται να μην αποτελεί μια καθαρά ανδρική αναμέτρηση. Οι περισσότεροι αρχαίοι πολιτισμοί, αν και είχαν αναπτύξει μια μορφή άγραφου νόμου που επέβαλλε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς κατά την διάρκεια και μετά το τέλος του πολέμου απέναντι στους αμάχους και τους νεκρούς, θεωρούσαν τον βιασμό και την απαγωγή των γυναικών μια επιτρεπτή και πολλές φορές επιβεβλημένη πράξη. Οι γυναίκες διανέμονταν ως λεία, έπαθλο της νίκης και αντικείμενο ηδονής των στρατιωτών. Στην αφήγηση του Ομήρου για τον Τρωικό πόλεμο ο ρόλος της γυναίκας ως πολεμικής λείας είναι εμφανής, ξεκινώντας από την απαγωγή της Ελένης, την Βρισηίδα που έγινε αντικείμενο έριδας μεταξύ του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα, έως τη διανομή των γυναικών, που διασώθηκαν από την κατεστραμμένη

---

⁴ EIGE: European Institute for Gender Equality.

πόλη της Τροίας στους νικητές του πολέμου (Όμηρος, χ.χ/2005). Η απαγωγή των γυναικών αποτελούσε πρακτική πολέμου στις περισσότερες φυλετικές κοινωνίες. Οι άνδρες εισβολείς απήγαγαν τον αυτόχθονα γυναικείο πληθυσμό προκειμένου να αφανίσουν την εχθρική κοινότητα ή για να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή της δικιάς τους φυλής. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι στην πρόιμη ιστορία της Ρώμης κατά την διάρκεια πολέμου οι Ρωμαίοι στρατιώτες άρπαξαν τις γυναίκες του γειτονικού λαού των Σαβίνων προκειμένου να αποκτήσουν οικογένεια (Πλούταρχος, χ.χ.). Η επιμειξία των εθνικών φύλων φαίνεται ότι προέκυψε κατά κανόνα από την πρακτική των ομαδικών βιασμών και απαγωγών γυναικών κατά την διάρκεια των πολέμων. Το «πολεμικό δικαίωμα» του βιασμού των γυναικών περνά στα έθιμα και άλλων λαών, όπως για παράδειγμα στις φυλές της ανατολικής και κεντρικής Αφρικής και στη Νότια Ουαλία, όπου το «δίκαιο της πρώτης νύχτας» (“Jus Prime Noctis”) του γάμου εμφανίζεται ως το δικαίωμα της εκχώρησης της νύφης πριν τη πρώτη συνεύρεση του ζευγαριού στους φίλους και συμπολεμιστές του γαμπρού, ως ανταμοιβή για τις καλές υπηρεσίες που προσέφεραν σε αυτόν κατά τη διάρκεια του πολέμου (Λεντάκης, 1990, σ.321).

Πρώτη περίπτωση νομολογιακής αναφοράς σε βιασμούς κατά τη διάρκεια πολεμικής σύγκρουσης συναντάμε τον 15^ο αιώνα στη δίκη του Peter von Hagenbach, το 1474, στο Breisach της Αυστρίας, η οποία αποτελεί και τη πρώτη διεθνή δίωξη κατηγορουμένου για εγκλήματα πολέμου. Αναλυτικότερα, ο Peter von Hagenbach τοποθετήθηκε το 1469 κυβερνήτης της πόλης του Breisach, και ακολουθώντας τις στρατιωτικές εντολές του ηγεμόνα του (Δούκα Κάρολου), επεδίωξε την ενσωμάτωση της πόλης στη Βουργουνδία. Για το σκοπό αυτό ο Hagenbach προσέλαβε μεγάλο αριθμό Γερμανών μισθοφόρων που με εντολή του διέπραξαν φόνους, βασανιστήρια, βιασμούς και κατασχέσεις περιουσιών εναντίον των κατοίκων της πόλης. Οι δυνάμεις της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (των Αυστριακών, των κατοίκων της Βέρνης, των ιπποτών του Άνω Ρήνου κλπ) στράφηκαν εναντίον του, με αποτέλεσμα ο Hagenbach να ηττηθεί και να οδηγηθεί σε δίκη το 1474. Η υπεράσπισή του στηρίχθηκε στον ισχυρισμό ότι οι πράξεις του αποτελούσαν εκτέλεση των εντολών του ηγεμόνα του, τις οποίες δεν είχε ούτε τη δυνατότητα ούτε το δικαίωμα να αρνηθεί να εκτελέσει. Το Δικαστήριο απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς του τον έκρινε ένοχο για ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια και βιασμούς γυναικών και του επέβαλε θανατική ποινή (Γιαρένης, 2006) Η δίκη αυτή, αν και θεωρήθηκε προπομπός της δίκης της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Νυρεμβέργης, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αποτέλεσε πρότυπο για τη προστασία των βιασμών γυναικών στους επόμενους πολέμους, αλλά περισσότερο μια πρώτη προσπάθεια να εφαρμοστούν οι κανόνες και τα έθιμα του πολέμου.

Τον **16^ο αιώνα**, ενώ στο εσωτερικό δίκαιο των ευρωπαϊκών κρατών ο βιασμός θεωρείτο ήδη έγκλημα, όμως κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων αποτελούσε ακόμα αποδεκτή πράξη. Ο Grotius αρχικά αναφέρει ότι ο βιασμός είναι αντίθετος προς το νόμο των «προηγμένων εθνών», όμως κάποια έθνη μπορούν να αποδέχονται τον βιασμό σε περίπτωση πολέμου (Grotius, 1625/1925). Παρά τους πρώτους προβληματισμούς των νομομαθών της εποχής σχετικά με την ίδια τιμώρηση του βιασμού στον πόλεμο και στην ειρήνη, η πρακτική του βιασμού των γυναικών ήταν τόσο κοινή στον πόλεμο, ώστε να αποτελεί απαίτηση, και η μη πραγματοποίησή της αίτιο στασιασμού των στρατευμάτων (Vigarello, 1998/2011, σ. 32).

Τον **19^ο αιώνα** η σεξουαλική βία κατά των γυναικών στον πόλεμο αποτελούσε έγκλημα για το αμερικανικό δίκαιο. Συγκεκριμένα, το 1863 κατά τη διάρκεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου, ο Francis Lieber με τη προτροπή του Προέδρου Lincoln συνέταξε ένα κώδικα που δημοσιοποιήθηκε με τη μορφή «διαταγών» (“Orders”) στους διοικητές των στρατευμάτων με τον τίτλο: «Οδηγίες για τους διοικητές των στρατευμάτων των Η.Π.Α στο πεδίο της μάχης» (Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field). Σύμφωνα με αυτές τις οδηγίες ο βιασμός θεωρήθηκε κακουργηματική πράξη, η οποία επέσυρε τη θανατική ποινή για τις αποκαλυπτόμενες περιπτώσεις μεμονωμένων δραστών (Fleck, 1995). Η απαγόρευση αυτή αποσκοπούσε όμως περισσότερο στην ρύθμιση της πειθαρχίας των στρατευμάτων και των περιορισμό της εξάπλωσης των αφροδίσιων νοσημάτων στο στράτευμα, παρά στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την προστασία του γυναικείου πληθυσμού. Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα ο βιασμός και η σεξουαλική βία στον πόλεμο δεν ήταν αντικείμενο σημαντικών διεθνών νομικών ρυθμίσεων, παρά τις αλλαγές στην εσωτερική νομοθεσία των κρατών. Μια πρώτη αναφορά στο σεβασμό «της τιμής της οικογένειας» κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων, χωρίς όμως συγκεκριμένη αναφορά στο έγκλημα του βιασμού, γίνεται στη Δεύτερη Σύμβαση της Χάγης του 1899 (άρθρο 46).

Από τις αρχές έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι συγκλονίζουν την ανθρωπότητα. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι άνθρωποι που επέζησαν από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι συγγενείς των νεκρών

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

και αγνοουμένων, αλλά και όλοι οι κατακτημένοι λαοί, απαιτούσαν άμεση τιμωρία για τα αποτρόπαια εγκλήματα των Ναζί. Με την Διακήρυξη της Μόσχας, τον Οκτώβριο του 1943, οι Συμμαχικές Δυνάμεις (ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση και Μ. Βρετανία) φάνηκε ότι προτίθετο να παραπέμψουν όσο το δυνατόν περισσότερους εγκληματίες πολέμου σε δίκη ενώ λίγο αργότερα, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, στην Διάσκεψη της Τεχεράνης, αποφάσισαν τον διαμελισμό και τον οριστικό αφοπλισμό της Γερμανίας. (Irving, 1996/2004, σ.39). Αναλυτικότερα, στην Διακήρυξη της Μόσχας αποφασίστηκε, μετά από υποβολή Σχεδίου από την πλευρά της Μ. Βρετανίας, να δικαστούν οι Γερμανοί που ήταν υπεύθυνοι για τις θηριωδίες του πολέμου στις χώρες που διέπραξαν αυτά τα αδικήματα» ενώ εξαιρέθηκαν από αυτή τη ρύθμιση οι μεγάλοι εγκληματίες που τα αδικήματά τους δεν περιορίζονταν σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή (Marrus, 1997, p.21). Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η Προσωρινή Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας και η Κυβέρνηση της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών ενεργώντας προς το συμφέρον όλων των Ηνωμένων Εθνών υπέγραψαν την Συμφωνία του Λονδίνου στις 8 Αυγούστου του 1945, με στόχο την άμεση και δίκαιη δίκη και τιμωρία των κυριότερων εγκληματιών πολέμου του Ευρωπαϊκού Άξονα (London Agreement of August 8th 1945).

Το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης συστάθηκε στις 8 Αυγούστου του 1945, στα πλαίσια του Συμφώνου του Λονδίνου και με βάση τον Χάρτη του Διεθνούς Δικαστηρίου που θέσπισε τις νομικές διατάξεις που θα διέπουν την Δίκη. Οι συνεδριάσεις του Δικαστηρίου ξεκίνησαν στις 13 Νοεμβρίου του ίδιου έτους και διήρκησαν μέχρι την 1^η Οκτωβρίου του 1946, ημέρα που ανακοινώθηκε η ετυμηγορία (Irving, 1996/2004, σ. 431-433). Η Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου απέρρεε από το άρθρο 6 του Χάρτη της Νυρεμβέργης προκειμένου αυτό να έχει δικαιοδοσία στοιχειοθέτησης «ατομικής ποινικής ευθύνης σε ηγέτες, οργανωτές, ηθικούς αυτουργούς ή συνενόχους που συμμετείχαν στην διαμόρφωση ή την εκτέλεση ενός κοινού σχεδίου ή συννομωσίας για τις ακόλουθες εγκληματικές πράξεις» και όπως αυτές εξειδικεύονται στις τέσσερις παρακάτω κατηγορίες (Charter of the International Military Tribunal, 2008): **1)** Εγκλήματα κατά της ειρήνης. **2)** Εγκλήματα πολέμου και συγκεκριμένα παραβιάσεις των νόμων και των θεσμών του πολέμου. **3)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. **4)** Την συμμετοχή σε

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

κοινό σχέδιο ή συνομοσία για την πραγματοποίηση οποιασδήποτε από τις πράξεις που συνιστούν εγκλήματα κατά της ειρήνης.

Στην πραγματικότητα το ιδρυτικό καταστατικό του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης δεν έκανε ιδιαίτερη αναφορά για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, παρά μόνο συμπεριλάμβανε στα εγκλήματα πολέμου και στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, την «κακομεταχείριση» και την διάπραξη «απάνθρωπων πράξεων εις βάρος του άμαχου πληθυσμού (London Agreement of August 8th 1945, Article 6). Στο τελικό κατηγορητήριο, που απέδιδε ποινικές ευθύνες στους υπουργούς της Κυβέρνησης του Χίτλερ, στους ανώτατους στρατιωτικούς και τους αρχηγούς των ναζιστικών οργανώσεων, δεν συμπεριλήφθηκαν κατηγορίες για τους μαζικούς βιασμούς των γυναικών.

Η έκταση όμως της σεξουαλικής βίας που ασκήθηκε από τα Γερμανικά στρατεύματα όταν κατέλαβαν την Ανατολική Ευρώπη είναι επαρκώς τεκμηριωμένη. Σύμφωνα με τη μελέτη της Wendy Jo Gertjeanssen, Γερμανοί στρατιώτες βίασαν γυναίκες και κορίτσια διαφόρων εθνικοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, παρά την απαγόρευση της ναζιστικής κυβέρνησης για σύναψη σεξουαλικών σχέσεων του στρατεύματος και των Γερμανών πολιτών με γυναίκες άλλων εθνικοτήτων (in:Wood, 2006, p.p.307-341). Η σεξουαλική βία φαίνεται να είχε λάβει και τη μορφή της εξαναγκαστικής πορνείας, καθώς πολλές γυναίκες αναγκάστηκαν να υπηρετήσουν σε οίκους ανοχής στις πόλεις, είτε για να επιβιώσουν από τις τρομερές συνθήκες της κατοχής, ή κάτω από την απειλή θανάτου ή εγκλεισμού σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Εκτιμάται ότι τουλάχιστον 50.000 γυναίκες υποχρεώθηκαν να υπηρετούν το Ράιχ σε οίκους ανοχής, ενώ οι γερμανικές στρατιωτικές αρχές οργάνωσαν οίκους ανοχής στα στρατόπεδα εργασίας και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης που «εξυπηρετούσαν» τους φρουρούς και τα κυβερνητικά στελέχη (in:Wood, 2006, p.307).

Στη συνέχεια λίγο πριν την τελική ήττα των ναζιστικών στρατευμάτων, ο σοβιετικός στρατός με τη κατοχή του Βερολίνου στα τέλη Απριλίου και στις αρχές Μαΐου 1945, (αλλά και για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τη κατάληψη της πόλης), βίασε και επανάληψη χιλιάδες γυναίκες και κορίτσια παρουσία της οικογένειας και των γειτόνων τους. Σημειώνεται ότι η συμπεριφορά των Σοβιετικών στρατευμάτων απέναντι στη Βουλγαρία τη Πολωνία και τους άλλους Σλαβικούς λαούς ήταν «υποδειγματική» σε αντίθεση με τις λεηλασίες και τους βιασμούς που σημειώθηκαν

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

στη Γερμανία και την Ουγγαρία (Wood, 2006, p.p.43-51). Τα Σοβιετικά στρατεύματα χρησιμοποίησαν τη στρατηγική του βιασμού και των λεηλασιών μετά από παρατεταμένη πολιορκία ως μορφή τιμωρίας και αντιποίνων, ενώ από τους υποστηρικτές του εθνικοσοσιαλισμού (ναζισμού) ο βιασμός αποτελούσε μια μέθοδο για να προωθήσουν τη δημιουργία της δικής τους φυλής καταστρέφοντας την εθνική καθαρότητα άλλων λαών (Neill, 2000, p.p.43-51).

Μαζικοί βιασμοί γυναικών κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σημειώθηκαν επίσης και στο πολεμικό μέτωπο του Ειρηνικού. Η εκτεταμένη σεξουαλική βία και οι βιασμοί από Ιάπωνες στρατιώτες στα περίχωρα της Κινεζικής πόλης Nanjing (το 1937) υπολογίζεται ότι είχαν θύματα από 20.000 έως 80.000 γυναίκες και κορίτσια, οι οποίες, αφού βιάστηκαν, στη συνέχεια οι περισσότερες εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες. Μεταξύ αυτών ήταν κορίτσια προεφηβικής ηλικίας, έγκυες, ηλικιωμένες γυναίκες και βουδίστριες καλόγριες. Συνέβησαν επίσης διάφορες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης και κατά των ανδρών, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού από στρατιώτες, ή του εξαναγκασμού να έχουν σεξουαλική επαφή με μέλη της οικογένειάς τους ή με νεκρούς. Το Δικαστήριο του Τόκιο (1946-1948) απέδωσε κατηγορίες και τιμώρησε μέλη των πολεμικών κυβερνήσεων και ανώτατους αξιωματικούς για τις σφαγές και τους βιασμούς γυναικών που διαπράχθηκαν με διαταγή τους στην Κινεζική πόλη Nanjing από το 1937-1938, θεωρώντας τον βιασμό ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου, και όχι ως έγκλημα με αυτόνομη αντικειμενική υπόσταση.

Η γενικευμένη εφαρμογή ενός συστήματος οργανωμένης πορνείας, των λεγόμενων «γυναικών αναψυχής», συνόδευε όμως τις ιαπωνικές στρατιωτικές δυνάμεις στις περισσότερες εκστρατείες τους. Σύμφωνα με μια μελέτη του 1993 από την ιαπωνική κυβέρνηση, που περιελάμβανε αρχεία και συνεντεύξεις του στρατιωτικού προσωπικού και πρώην «γυναικών αναψυχής», περισσότερες από 200.000 γυναίκες από όλη την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία στρατολογήθηκαν με τη βία για να χρησιμεύσουν ως πόρνες που «εξυπηρετούσαν» τα ιαπωνικά στρατεύματα προκειμένου να περιοριστεί η διάδοση αφροδίστιων νοσημάτων στο στράτευμα και η κατασκοπεία (Wood, 2006).

Η νομική προστασία των γυναικών έναντι του βιασμού σε περιόδους πολεμικών συρράξεων, μετά το τέλος των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, οριοθετείται σαφέστερα από τη Σύμβαση IV της Γενεύης του 1949 (άρθρο 27 παρ 2) και

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

συμπληρώνεται από το άρθρο 75 παρ.2(β) του Α΄ Πρόσθετου σε αυτή Πρωτοκόλλου του 1977. Ο βιασμός, η εξαναγκαστική πορνεία και κάθε μορφή άσεμνης επίθεσης αναφέρονται όμως στη συγκεκριμένη Σύμβαση ως εγκλήματα «κατά της τιμής και της αξιοπρέπειας της γυναίκας», και όχι ως εγκλήματα βίας. Στο ευρύτερο πεδίο του διεθνούς δικαίου η γενετήσια ελευθερία καθίσταται ανθρώπινο δικαίωμα, όπως αναφέρεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (του 1948). Συγκεκριμένα, στη διάταξη του άρθρου 3 περιγράφονται τα ανθρώπινα δικαιώματα που ανήκουν σε κάθε άνθρωπο ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή, την ηλικία και τη θρησκεία συμπεριλαμβάνοντας σε αυτά και το δικαίωμα της γενετήσιας ελευθερίας (Universal Declaration of Human Rights).

Η ατιμωρησία του βιασμού κατά τη διάρκεια των πολέμων όμως συνεχίστηκε και τη δεκαετία του 60. Στο πόλεμο του Βιετνάμ ο βιασμός ήταν στην πραγματικότητα ένα πολύ συχνό φαινόμενο, ειδικά τα έτη 1967 και 1968, παρά το γεγονός ότι ο βιασμός θεωρείτο πλέον έγκλημα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο και τιμωρείτο με θάνατο ή φυλάκιση δυνάμει του άρθρου 120 του Στρατιωτικού Αμερικανικού Κώδικα. Οι βιασμοί των γυναικών του Βιετνάμ από Αμερικανούς στρατιώτες σπάνια αναφέρθηκαν στις αρχές, τα ποσοστά καταδίκης για τα αναφερόμενα περιστατικά ήταν χαμηλά, οι ποινές ήταν εξαιρετικά ήπιες, ενώ οι καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης ήταν μεγάλες, ακόμα και στις περιπτώσεις που τα θύματα είχαν πεθάνει κατά τη διάρκεια ή αμέσως μετά το βιασμό τους (Stuhldreher, 1994).

Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα παρατηρείται ένας σημαντικός προβληματισμός της διεθνούς κοινότητας σχετικά με την ανάγκη προστασίας των γυναικών κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων και την αναγκαιότητα της συμμετοχής των γυναικών στο διάλογο για τη παγκόσμια ειρήνη. Για παράδειγμα, στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1983 «για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών» αναφέρεται ότι «η πλήρης ανάπτυξη της χώρας, η ευημερία του κόσμου και το θέμα της ειρήνης απαιτούν τη μέγιστη συμμετοχή των γυναικών, υπό ίσους όρους με τους άνδρες» (Σύμβαση των Η.Ε. για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών). Οι «Νέοι Πόλεμοι» όμως που ξέσπασαν από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα, χαρακτηρίζονται από κατάφορες παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου συμπεριλαμβανομένων των μαζικών βιασμών γυναικών. Ένα μέρος της διεθνούς κοινότητας διαπιστώνοντας τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων κατά τη

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

διάρκεια και μετά το τέλος μη διεθνών ενόπλων συρράξεων και παράλληλα αναγνωρίζοντας την ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας του άμαχου πληθυσμού, πρότεινε νέες νομοθετικές ρυθμίσεις, καθώς και τη σύσταση Ειδικών («ad hoc») Διεθνών Δικαστηρίων για την αντιμετώπιση αυτών των εγκλημάτων σε εμπόλεμες περιοχές του πλανήτη όπως στη Ρουάντα, τη Σιέρα Λεόνε και στην πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Στη Διπλωματική Διάσκεψη του Ο.Η.Ε στην Ρώμη στις 17 Ιουλίου του 1998 υιοθετήθηκε το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου από τα κράτη-μέρη. Στο Καταστατικό του ΔΠΔ συμπεριλαμβάνονται τα εγκλήματα της γενετήσιας βίας εντασσόμενα στα εγκλήματα πολέμου, στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και στο έγκλημα της γενοκτονίας (Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, Άρθρο 8), ενώ αντίστοιχες ρυθμίσεις είχαν συμπεριληφθεί και στα Καταστατικά των Ειδικών Δικαστηρίων.⁵ Επιπρόσθετα, μία σειρά σύγχρονων ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας αναφέρονται στην ειρήνη και στη προστασία των γυναικών δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων. Ως παραδείγματα αναφέρονται τα παρακάτω ψηφίσματα:

α) Το ψήφισμα 1325 του Συμβουλίου Ασφαλείας (UNSCR 1325 /2000), που αποτελεί και τη βάση των μετέπειτα ψηφισμάτων, το οποίο αναφέρεται γενικά στη προστασία των γυναικών, στη ασφάλεια και την ειρήνη και κύρια εστιάζει στη προστασία των γυναικών κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη των ενόπλων συρράξεων. Το ψήφισμα αυτό αναφέρεται επίσης στη ανάγκη εκπαίδευσης των γυναικών, με στόχο τη συμμετοχή τους σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις και στο γενικότερο σχεδιασμό της ειρήνης, στο σεβασμό των δικαιωμάτων των ανήλικων και ενήλικων γυναικών, καθώς και στη ανάγκη ενσωμάτωσης του φύλου στα συστήματα αναφοράς και υλοποίησης των Ηνωμένων Εθνών, που σχετίζονται με τις ένοπλες συγκρούσεις, την ειρήνη και την ασφάλεια (Nobel Women's Initiative, 2011).

β) Το ψήφισμα 1820 του Σ.Α (UNSCR 1820/2008) αναγνωρίζει τη σεξουαλική βία ως τακτική πολέμου και δίνει την αρμοδιότητα στο Συμβούλιο να επεμβαίνει, όπου είναι αυτό δυνατό, για να υποστηρίξει την ασφάλεια των γυναικών, δίνοντας οδηγίες στρατιωτικής πειθαρχίας στα εμπόλεμα μέρη και τα στρατεύματα, ώστε να τερματιστεί η σεξουαλική βία του πολέμου. Σε σχέση με αυτό το ψήφισμα και στο πλαίσιο της Καμπάνιας του Γενικού Γραμματέα των Η.Ε. με την ονομασία

---

⁵ Βλέπε τις σχετικές διατάξεις αναλυτικά στο Β' Μέρος.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

«Τέλος στη Βία κατά των Γυναικών» ξεκίνησε μία σειρά δραστηριοτήτων για την σεξουαλική βία κατά των γυναικών στις ένοπλες συγκρούσεις, με στόχο την ολοκλήρωσή τους το 2015, με επικεφαλής τη Margot Wallstrom στη θέση της ειδικής εκπροσώπου του Γ.Γ. του ΟΗΕ (Σιάνου, 2010).

γ) Το ψήφισμα 1888 (UNSCR 1888/2009) που αναφέρει ότι ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών πρέπει να αναπτύξει μία σειρά πρωτοβουλιών και συγκεκριμένων προτάσεων, ώστε να εξασφαλιστεί η παρακολούθηση και η αναφορά των περιπτώσεων σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των πολεμικών συρράξεων. Συγκεκριμένα ο Γ.Γ. πρέπει να λάβει υπόψη τις αναφορές του Ειδικού Αντιπροσώπου για την «Σεξουαλική Βία στις Ένοπλες Συρράξεις», να φροντίσει να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι συντονιστικοί μηχανισμοί των Η.Ε, και να συμμετέχει στη προσπάθεια υποστήριξης των άμεσα ενδιαφερομένων εμπολέμων μερών (Nobel Women's Initiative, 2011).

δ) Το ψήφισμα 1960 (UNSCR 1960/2010), που βασίζεται στα προηγούμενα ψηφίσματα, και κατά κανόνα έχει ως στόχο να παταχτεί η ατιμωρησία των δραστών εγκλημάτων σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των πολεμικών συρράξεων. Η εφαρμογή των στόχων στηρίζεται στην ετήσια Έκθεση του Γ.Γ. των Η.Ε, στην οποία πρέπει να αναφέρονται οι περιπτώσεις παραπομπών για εγκλήματα σεξουαλικής βίας και βιασμού στις πολεμικές συρράξεις, καθώς και οι αντίστοιχες αποφάσεις των Διεθνών Ειδικών Δικαστηρίων ή του Διεθνούς Δικαστηρίου (Nobel Women's Initiative, 2011).

Όλα τα παραπάνω ψηφίσματα προσδιορίζουν αναλυτικά τις υποχρεώσεις των μελών των Η.Ε (και άλλων κρατών που συνδέονται μεταξύ τους με συμβατικές υποχρεώσεις) για την καταπολέμηση της σεξουαλικής βίας, ώστε να αναπτύξουν ένα συγκροτημένο εθνικό σχεδιασμό και συντονισμένη δράση προκειμένου να ακολουθήσουν τις αποφάσεις του Συμβουλίου για τη βία κατά των γυναικών, την ειρήνη και την ασφάλεια. Η εφαρμογή των διεθνών κανόνων για την καταπολέμηση της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών σε περιόδους πολεμικών συρράξεων παραμένει όμως μέχρι σήμερα μία μεγάλη πρόκληση που σχετίζεται με τη πολιτική θέληση των εθνικών κυβερνήσεων και την έλλειψη επαρκών πόρων για την υλοποίησή τους. Από την άλλη πλευρά αν και η ευρεία συμμετοχή των γυναικών σε ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις θεωρητικά κρίνεται απαραίτητη, έμπρακτα είναι περιορισμένη. Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται από την πλευρά γυναικείων

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

κινημάτων και οργανώσεων και άλλων διεθνών οργάνων, «ο αριθμός συμμετοχής των γυναικών σε ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις παραμένει, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κάτω του 10% των επισήμως συμμετεχόντων» (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 2ας Φεβρουαρίου 2012).

1.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις

Η σεξουαλική βία αποτελεί μία ξεχωριστή μορφή βίας που διαφέρει από όλες τις άλλες καθώς σε αυτή το έμφυλο σώμα διαδραματίζει ένα πρωτεύοντα ρόλο. **Η έννοια του σώματος** ανήκει στο πολιτισμικό, ιστορικό και γλωσσικό κοινωνικό εποικοδόμημα, παρά στη φύση, καθώς προσέφερε σε κάθε πολιτισμό την υλική βάση για να κατασκευάσει τις φαντασιακές του σημασίες, δομώντας πολιτικά συστήματα, συστήματα εκμετάλλευσης και σχέσεις εξουσίας. **Το φύλο** αντίστοιχα αποτελεί ένα δίκτυο ιστορικών σημασιών που διαμορφώνεται από την ανθρώπινη ύπαρξη, και συνιστά μια νοηματική κατασκευή που αφορά την οικονομία, τον πολιτισμό, και την αναπαραγωγή σχέσεων εξουσίας. Η παραδοχή της φυσικής-βιολογικής διαφοράς μεταξύ των φύλων έχει ελάχιστη σημασία, καθώς η αναγωγή στη φύση «λογικά δεν συνεπαγόταν από μόνη της κάποια συγκεκριμένη άποψη για την κοινωνική ή πολιτισμική θέση των ατόμων» (Laqueur, 1992/2003, σ. 291). Το ζητούμενο λοιπόν είναι να διερευνήσουμε από τη σκοπιά των κοινωνικών μετεξελίξεων τις διαδικασίες με τις οποίες κατασκευάζεται η έννοια του φύλου, και κύρια να εντοπίσουμε τις συνέπειες αυτής της κατασκευής σε σχέση με την θυματοποίηση των γυναικών στη σεξουαλική βία. Η **πατριαρχική οργάνωση των κοινωνιών** στις πρώτες ιστορικές κοινωνίες, μέσα από τον θεσμό της ιδιοκτησίας και του γάμου, σε συνδυασμό με την εμφάνιση του κράτους, αποτέλεσε τη βάση της ανισότητας ως προς το φύλο. Ωστόσο η πατριαρχία δεν είναι μια αμετακίνητη και σταθερή κοινωνική δομή αλλά λαμβάνει διαφορετικές μορφές σε συγκεκριμένους τρόπους παραγωγής και ιδιαίτερους κοινωνικούς θεσμούς. Συνεπώς και οι μορφές της ανδρικής κυριαρχίας που γεννούν τη σεξουαλική βία δε λαμβάνουν την ίδια μορφή σε όλους τους κοινωνικούς σχηματισμούς και σε όλα τα είδη των κοινωνικών θεσμών, αλλά έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον, ενώ εισχωρούν με διαφορετική ένταση στη συλλογική συνείδηση (Beechey, 1979, p.p.67-71).

Στη ιστορική αναδρομή παρατηρήσαμε ότι ο άνδρας για πολλούς αιώνες «αποτελούσε μέτρο όλων των πραγμάτων, ενώ η γυναίκα δεν υπήρχε ως οντολογικά διακριτή κατηγορία» (Laqueur, 1992/2003, σ. 107). Έτσι οι έμφυλες ταυτότητες και οι σεξουαλικές συμπεριφορές που απορρέουν από αυτές, υποκινήθηκαν και ενισχύθηκαν από μία εδραιωμένη πατριαρχική αντίληψη, που τοποθέτησε το γυναικείο φύλο σε υποδεέστερη θέση και παράλληλα ήταν επαρκώς ικανή να αναπαράγει τη σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών. **Το κύριο χαρακτηριστικό του βιασμού**, που τον έκανε να διαφέρει από άλλες μορφές βίας, ήταν η πεποίθηση του άνδρα βιαστή ότι δεν ασκεί πράξη βίας εναντίον της γυναίκας, αφού η ανδρική ηδονή στην εξουσιαστική-ιδιοκτησιακή σχέση ήταν σχεδόν αυτονόητη και ικανή να απαλείψει τη βία, σε βαθμό που να προσδίδεται ένα αίσθημα νομιμότητας στη πράξη. Κατά συνέπεια, ο βιασμός της γυναίκας για πολλούς αιώνες είτε δεν θεωρείτο έγκλημα, είτε δεν τιμωρείτο από την ποινική δικαιοσύνη.

Στην ιστορική μελέτη της σεξουαλικής βίας μέσα από την ανάλυση των συμβολικών αναπαραστάσεων και των πολιτισμικών στοιχείων που ορίζουν το πεδίο μέσα στο οποίο οι γυναικείες εμπειρίες νοηματοδοτούνται, προβάλλεται παράλληλα και η ιστορικότητα εννοιών, όπως η «ηθική» και η «σεξουαλικότητα». **Η ιδιαιτερότητα του βιασμού έγκειται στη σύνδεση του γυναικείου σώματος με την «ηθική»**. Παρά το ότι η σεξουαλική σχέση αυτή καθεαυτή δεν είναι ούτε ηθική ούτε ανήθικη, αποκτά ηθικό ή ανήθικο περιεχόμενο από διάφορες αλληλεπιδράσεις και εξωτερικές συνθήκες (Ράιχ, 1936/1973, σ.76). Τα άτομα, ως κοινωνικά όντα, αποκτούν συνείδηση της ταυτότητας τους υιοθετώντας πρότυπα, και με αναφορά σε αυτά συγκρίνουν και ελέγχουν τον εαυτό τους μέσα από διαδικασίες αυτοκριτικής, με αποτέλεσμα με αυτό τον τρόπο να διαμορφώνουν και τη γνώση τους για τον κόσμο της ηθικής και των αξιών. Ο όρος **σεξουαλικότητα** μπορεί να αναφέρεται στη διάκριση των φύλων, που σε επίπεδο είδους σχετίζεται με την βιολογική αναπαραγωγή, αλλά άμεσα ταυτίζεται με την κοινωνική αναπαραγωγή (Λάζος, 1997, σ.14-16). Έτσι η ερμηνεία της σεξουαλικότητας ουσιαστικά δεν αφορά ατομικές επιλογές, αλλά εξαρτάται από τους κοινωνικούς τρόπους αξιολόγησης της σε συγκεκριμένα ιστορικά-αξιολογικά συστήματα. Μπορεί έτσι να διαμορφώνονται πολλαπλές ερμηνείες που ποικίλουν σημαντικά ανάλογα με τα κοινωνικά πλαίσια και τις κοινωνικές ομάδες, όμως η φυσική διάσταση της ατομικής σεξουαλικής επιθυμίας στο κοινωνικό πεδίο εκφράστηκε κατά κανόνα ιστορικά με «ανδρικούς» όρους.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Παραδοσιακά, διαμορφώθηκε μία «διπλή σεξουαλική ηθική» (“sexual double standard”) που έθετε στη σεξουαλική συμπεριφορά των ανδρών και των γυναικών διαφορετικούς κανόνες (Reiss, 1967, p.24 & p.p.97-103). Η ηθική αυτή εξελίχθηκε σε «υπό όρους ηθική» η οποία επέτρεπε στις γυναίκες να έχουν σεξουαλικές σχέσεις στα πλαίσια μιας ηθικά δεσμευτικής και αποκλειστικής σχέσης με έναν σύντροφό, ενώ στους άντρες δεν επιβλήθηκε αντίστοιχος όρος, και θεωρείτο αποδεκτό να έχουν περισσότερες από μία ερωτικές συντρόφους. Έτσι, από τη μία πλευρά οι γυναίκες απέκτησαν σταδιακά περισσότερη σεξουαλική ελευθερία, από την άλλη, η «ηθική» εξακολουθούσε να αποτελεί ένα έμμεσο τρόπο ελέγχου της γυναικείας σεξουαλικότητας, κρίνοντας την εκδήλωσή της με διαφορετικούς-και προφανώς αυστηρότερους-κανόνες, από ότι αυτή των αντρών (Crawford & Popp, 2010, p.22). Κατά συνέπεια, ο βιασμός της γυναίκας, καθώς «έθιγε» τις κοινωνικά επιτρεπτές μορφές σεξουαλικής επαφής, αποτελούσε για πολλούς αιώνες μία «ηθική» παράβαση, και όχι ένα έγκλημα βίας. Ο βιασμός «προτού γίνει μέρος του κόσμου της βίας, ανήκει στο κόσμο της ακολασίας, προτού γίνει παράνομο τραύμα, είναι παράνομη απόλαυση» (Vigarello, 1998/2001, σ. 56).

Ο βιασμός των γυναικών στον πόλεμο παρουσιάζεται από τα προϊστορικά χρόνια ως πολεμικό έπαθλο και αναγκαιότητα των στρατευμάτων. Οι γενικότερες αντιλήψεις για την ανδρικότητα και τη θηλυκότητα αποδίδουν διαφορετικούς ρόλους στις γυναίκες και στους άνδρες. Κατά τη διάρκεια των πολέμων οι άνδρες θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως κατακτητές ή εχθροί, ενώ οι γυναίκες εντάσσονται στον άμαχο πληθυσμό ή αποτελούν πολεμική λεία. Η σεξουαλική βία φαίνεται να έχει μία κοινή βάση αναπαραγωγής στην ειρήνη και στον πόλεμο, εφόσον οι κυρίαρχες αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος για το φύλο, τη σεξουαλικότητα, και την ηθική επιτρέπουν τη διάχυση και την κανονικοποίησή της. Η κυριαρχία του αντρικού φύλου στο γυναικείο και η βία που αυτή συνεπάγεται, παρουσιάζονται με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο στις ωμότητες εναντίον των γυναικών σε εμπόλεμες περιόδους. Η Brownmiller (1975/1993) θεώρησε ότι ο βιασμός στο πόλεμο είναι «μία οικεία πράξη, με οικεία δικαιολογία που συμβαίνει καθ’ υπερβολή» (p.31), ερμηνεύοντας έτσι τη σεξουαλική βία του πολέμου ως προέκταση της ανισότητας του φύλου και της βίας που τη συνοδεύει και σε περιόδους ειρήνης. Όμως οι γενικευμένες παρατηρήσεις που καθιστούν τη σεξουαλική βία σχεδόν ταυτόσημη με την έννοια του πολέμου ή την εξισώνουν με τη σεξουαλική βία που παρατηρείται σε περιόδους ειρήνης,

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ενδέχεται να «παραβλέπουν το μεταβαλλόμενο βαθμό και τη διαφορά της έντασής της» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.109), ή να μην εξηγούν επαρκώς τους λόγους που η σεξουαλική βία αποκτά μία ιδιαίτερη συμβολική και στρατηγική σημασία κατά τις ένοπλες συρράξεις, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια της μελέτης.⁶

---

⁶ Βλέπε 4^ο Κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οι θεωρητικές προσεγγίσεις του βιασμού

2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τα θεωρητικά μοντέλα που επιχειρούν να ερμηνεύσουν το βιασμό σχηματικά μπορεί να διαχωριστούν στις εξής μεγάλες κατηγορίες: **α)** Τις ψυχοπαθολογικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα αίτια του βιασμού σε σχέση με ατομικούς παράγοντες που αφορούν το δράστη ή το θύμα, ή ασχολούνται αποκλειστικά με τη θεραπευτική αντιμετώπιση του θύματος **β)** Τις ψυχοκοινωνιολογικές θεωρήσεις που χρησιμοποιούν ως κύριο ερμηνευτικό εργαλείο στην αιτιολόγηση της σεξουαλικής βίας τους ατομικούς παράγοντες, ωστόσο εμπλέκουν και κοινωνικά στοιχεία, όπως η δύναμη και η εξουσία **γ)** Τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις που αναζητούν τα αίτια του βιασμού στο κοινωνικό περιβάλλον (Τσαλίκoglou, 1996, σ.99). **δ)** Το φεμινιστικό λόγο, ως κοινωνικοπολιτική θεωρία και πρακτική, που εστιάζει στην έμφυλη διάσταση του βιασμού.

2.2 Ψυχολογικές-Ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις

Οι ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις έχουν κατά κανόνα «μία νοσολογική οπτική» με την έννοια ότι θεωρούν τους δράστες βιασμών ψυχικά διαταραγμένα άτομα που λόγω των ειδικών γνωρισμάτων της προσωπικότητάς τους διαφοροποιούνται από άλλους εγκληματίες. Ο Regis (1914) ανέφερε το βιασμό στη κατηγορία των ψυχοπαθολογικών καταστάσεων, ενώ ο Fere (1900) κατέταξε το βιασμό στη κατηγορία της «επιληψίας» των «εγκεφαλικών διαταραχών» και των «τραυματικών ψυχώσεων». Ο Kraft-Ebing (1969) ισχυρίστηκε ότι οι δράστες βιασμών πάσχουν από ένα λειτουργικό σύμπτωμα εκφυλισμού, ενώ ο Taudieu (1978) θεώρησε ότι η βίαιη ικανοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας, που ενέχεται στις περιπτώσεις βιασμών, είναι ένα σύμπτωμα πνευματικής καθυστέρησης των δραστών (Τσαλίκoglou, 1996, σ.100). Στις περισσότερες σύγχρονες ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις οι παραβατικές συμπεριφορές που σχετίζονται με τη σεξουαλική επιθετικότητα θεωρείται ότι προέρχονται από δράστες με ψυχική ασθένεια, χωρίς η ασθένεια αυτή να χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα σοβαρή, αλλά και χωρίς αυτή να είναι αδιάφορη για τους ψυχιάτρους (Gordon & Grubin, 2004, p.74). Τα άτομα με σχιζοφρένεια ή τα άτομα με ψυχώσεις θεωρείται ότι μπορούν να διαπράττουν σεξουαλικά αδικήματα ή να δείξουν

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μη φυσιολογική σεξουαλική συμπεριφορά, και αυτό, όπως στις έρευνες αυτές υποστηρίζεται, σχετίζεται είτε άμεσα με την ίδια την ψύχωση, ή με την παρουσία αποκλινόντων σεξουαλικών φαντασιώσεων (Smith & Taylor, 1999, p.p.233-237). Ωστόσο, σε άλλες έρευνες αποδεικνύεται ότι οι θεωρούμενες ως «αποκλίνουσες» σεξουαλικές φαντασιώσεις των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων, συμπεριλαμβανομένων των βιαστών, δεν διαφέρουν από αυτές του μη παραβατικού ανδρικού πληθυσμού (Templeman & Stinnett, 1991, p.p.137-150).

Το ζήτημα της σεξουαλικής υποτροπής ερμηνεύτηκε από τους ερευνητές με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Από άλλους ερευνητές η σεξουαλική υποτροπή σχετίστηκε με βιολογική εγκεφαλική βλάβη (Hucker et al, 1988, p.p.33-47) άλλοι τη συνδέσαν με διαταραχές της προσωπικότητας (Reiss, Grubin, & Meux, 1996, p.p.99-104), ή με προηγούμενη διάγνωση παραφιλίας (Gordon & Grubin, 2004, p.79) που όμως αφορά μόνο ένα μικρό ποσοστό δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων. Οι συναισθηματικές διαταραχές ως αυτόνομες μεταβλητές των σεξουαλικών εγκλημάτων, αν και συνήθως στις έρευνες δεν συνδέονται με σοβαρή υποτροπή, όμως σε κάποιες από αυτές αναφέρεται ότι ασθενείς σε φάση υπομανίας μπορεί να συμπεριφέρονται με έναν τέτοιο τρόπο που αίρει τις αναστολές και οδηγεί σε διάπραξη εγκλημάτων ασέλγειας (Brockman & Bluglass, 1996, p.p.1-42). Σε άλλες έρευνες όμως αναφέρεται ότι οι βιαστές σε αντίθεση με τους άλλους δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων δεν παρουσιάζουν συνήθως μία προηγούμενη εμπλοκή σε σεξουαλικά εγκλήματα, αλλά σε άλλου τύπου εγκληματικές πράξεις, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η σύνδεση της υποτροπής του δράστη με σεξουαλικά κίνητρα (Rabkin-Godwin, 1979, p.p.634-647).

Οι θεωρήσεις με **ψυχαναλυτική προσέγγιση («ψυχοδυναμικό μοντέλο»)** αναφέρονται είτε σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των γυναικών-θυμάτων, τα οποία σχετίζονται με τον βιολογικά προσδιορισμένο γενετικό παράγοντα, που οδηγεί στη συγκρότηση του γυναικείου ρόλου, είτε στη σεξουαλική συμπεριφορά του δράστη, η οποία προσδιορίζεται ως διαταραχή του χαρακτήρα. Ο Freud (1923) υποστήριξε ότι ο μαζοχισμός είναι μία έκφραση της ψυχοσεξουαλικής γενετήσιας φύσης της γυναίκας, που οδηγεί στην απόλαυση του πόνου και αποτελεί προϋπόθεση της γυναικείας σεξουαλικής ηδονής. Η φροϋδική αναφορά στη γυναικεία σεξουαλικότητα γίνεται σχεδόν αποκλειστικά σε σχέση με την επιθυμία της κόρης για μία ερωτική σχέση με τον πατέρα. Συγκεκριμένα, σχετικά με τους αιμομικτικούς βιασμούς, ο Freud

αναφέρει ότι «όταν τα κορίτσια έχουν ένα ιστορικό αιμομικτικής σχέσης με τον πατέρα στη παιδική ηλικία γοητεύονται συχνά από αυτόν, οπότε ούτε ο φαντασιακός χαρακτήρας, ούτε το κίνητρο ενεργοποίησης του βιασμού δεν μπορεί να αμφισβητηθεί σε αυτή τη περίπτωση» (Freud, 1924/1952, p.379). Σε μετέπειτα μελέτη του ο Freud απέδωσε τα στοιχεία της ανδρικής «σεξουαλικής διαστροφής» στους όρους του σύγχρονου πολιτισμού που γεννά την ανδρική «ψυχική ανικανότητα». Υποστήριξε δηλαδή ότι η ανδρική σεξουαλική δραστηριότητα περιορίζεται από το σεβασμό που ο πολιτισμός απαιτήσε απέναντι στη γυναίκα, ώστε η πλήρης σεξουαλική ικανότητα του άνδρα να αναπτύσσεται μόνο όταν «έχει μπροστά του ένα ταπεινωμένο σεξουαλικό αντικείμενο...μία ηθικά κατώτερη γυναίκα στην οποία δεν αναγνωρίζει αισθητικές απαιτήσεις» (Freud, 1970/1974, σ. 30-31). Τη φροϋδική προσέγγιση ακολούθησαν και άλλοι ερευνητές, όπως η Deutch, που υποστήριξε ότι η μαζοχιστική συγκρότηση του γυναικείου ρόλου ανάγεται στη ύπαρξη ενός βιολογικά προσδιορισμένου παράγοντα, ή η Horney που ισχυρίστηκε ότι «οι ειδικές ικανοποιήσεις που αναζητούνται και επιτυγχάνονται στη γυναικεία σεξουαλική ζωή και στη μητρότητα είναι μαζοχιστικής φύσης» (στο: Τσαλίκολου, 1996, σ.118).

Οι μετέπειτα ψυχαναλυτικές μελέτες έδωσαν πολλές και διαφορετικές εξηγήσεις σχετικά με τη συμβολική σημασία του κινήτρου των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων και μπορούν συνοπτικά να κατηγοριοποιηθούν στις εξής θεωρήσεις (Τσαλίκολου, 1996, σ.126-132): **α)** Στη θεωρία της «αποπροσωποποίησης του άλλου» που το πρωταρχικό κίνητρο του δράστη είναι η αποπροσωποποίηση και η ακύρωση του θύματος που δικαιολογείται από την ενεργοποίηση του στερεότυπου της «διαθέσιμης για σεξ γυναίκας». **β)** Στη θεωρία «της νοσταλγίας μιας συμπαγούς ταυτότητας». Ο δράστης σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση έχει ως στόχο να καταστρέψει το θύμα γιατί μόνο έτσι μπορεί να νοιώσει ο ίδιος ισχυρός και πλήρης. **γ)** Στη θεωρία «της αγωνίας για επιβεβαίωση». Η εκδήλωση της σεξουαλικής βίας προβάλλει σε αυτή την θεωρία την αγωνία της επιβεβαίωσης ενός κοινωνικά προσδιορισμένου ανδρισμού. Συχνά προβάλλεται από τους δράστες η υποτιθέμενη συγκατάθεση του θύματος, όχι μόνο για την αποφυγή της ποινικής ευθύνης, αλλά γιατί η αντίσταση της γυναίκας στη σεξουαλική επιθυμία τους μοιάζει να ακυρώνει την «αναγνώριση του εαυτού από τον άλλον» (Τσαλίκολου, 1996, σ.130). **δ)** Στη θεωρία «του φόβου του απειλητικού λόγου». Ο ανδρικός φόβος αποτελεί σε αυτή τη

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

θεώρηση «μια αντίδραση απέναντι στο αρχέγονο πρότυπο της πανίσχυρης γυναίκας που προσομοιάζει με τη φροϋδική ανάλυση της προ-οιδιπόδειας μητέρας» (Τσαλίκολου, 1996, σ.130). Αυτή η αναπαράσταση, που επιτείνεται από τις κοινωνικές επιταγές της ανδρικής επιθετικότητας, ενδέχεται να επιδρά απειλητικά απέναντι στην ανδρική υπόσταση (σε σχέση με το φόβο της κατάρρευσης του αντρικού προτύπου) και να οδηγήσει ορισμένους άνδρες στη σεξουαλική βία.

Οι συμπεριφορικές μελέτες επικεντρώθηκαν περισσότερο στις γνωστικές μεταβλητές, εφαρμόζοντας ένα αιτιολογικό μοντέλο σεξουαλικής επιθετικότητας το οποίο υποστηρίζει ότι η παρεκκλίνουσα σεξουαλική διέγερση, που δημιουργείται υπό την παρουσία ειδικών συνθηκών, αποτελεί το κρίσιμο σημείο των σεξουαλικών επιθέσεων. Σε γενικά πλαίσια οι συμπεριφορικές μελέτες ισχυρίζονται ότι: **α)** Κύρια πηγή διέγερσης είναι η σεξουαλική ικανοποίηση, που κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες μπορεί να προκαλέσει τη σεξουαλική εγκληματικότητα. **β)** Οι βιαστές χαρακτηρίζονται από αδυναμία να καταπιέσουν με τη θέλησή τους τη σεξουαλική τους διέγερση. Οι μελέτες αυτές έχουν ως στόχο να βοηθήσουν το δράστη με ποικίλα θεραπευτικά σχήματα, ώστε να αναλάβει την ευθύνη της παραβατικής του συμπεριφοράς, καθώς και να αναπτύξουν μεθόδους γνωστικού και συμπεριφορικού ελέγχου που θα αποτρέψουν την υποτροπή των δραστών (Gordon & Grubin, 2004).

Ο Malamuth (1986) προσπάθησε να διερευνήσει σε θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο τους παράγοντες που μπορούν να διαγνώσουν την σεξουαλική ανδρική επιθετικότητα εναντίον των γυναικών. Τα συμπεράσματα της μελέτης του αναφέρονται σε μία αλληλεπίδραση παραγόντων συμπεριλαμβανομένων: **α)** Εκείνων που δημιουργούν το κίνητρο για την πράξη. **β)** Αυτών που αφορούν τα μέτρα των εσωτερικών και εξωτερικών αναστολών ή αλλιώς τα μέτρα "αναστολής της διέγερσης από βιασμό». **γ)** Άλλων παραγόντων που με ποικίλους τρόπους παρέχουν την ευκαιρία διάπραξης εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Οι παράγοντες που στις έρευνες αξιολογήθηκαν ως προγνωστικοί της σεξουαλικής ανδρικής διέγερσης με επιθετική τάση εναντίον των γυναικών ήταν η κυριαρχία, (ως κίνητρο για σεξουαλικές πράξεις), η εχθρότητα προς τις γυναίκες, οι στάσεις αποδοχής της βίας κατά των γυναικών, οι ψυχωτικές καταστάσεις, και η σεξουαλική εμπειρία του δράστη (Malamuth, 1986, p.p.953-962).

Οι Blader και Marshall (1989) ισχυρίστηκαν αντίστοιχα ότι στο ερευνητικό τους δείγμα παρουσιάστηκε μία άμεση «συμβατότητα αντίδρασης» («response

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

compatibility») (p.p. 569-587) μεταξύ επιθετικότητας και σεξουαλικής διέγερσης, δηλαδή παρατηρήθηκε οι βιαστές να παρουσιάζουν επιθετικότητα ταυτόχρονα με τη σεξουαλική διέγερση. Με στόχο να επιτευχθεί στην εμπειρική έρευνα η ταξινόμηση των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων οι Barbaree & Marshall (1991) παρουσίασαν στη συνέχεια διαφορετικά μοντέλα ελέγχου που τα κατέταξαν σε 2 μεγάλες κατηγορίες: **α)** Τα μοντέλα «ελέγχου ανταπόκρισης» που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να ελεγχθεί αν το άτομο έχει την ικανότητα εκούσια να ελέγχει τη σεξουαλική του διέγερση. **β)** Τα μοντέλα «ελέγχου ερεθίσματος», που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να διαπιστωθεί η ικανότητα του ατόμου να ελέγχει ταυτόχρονα τη διέγερση που προκαλείται από ερεθίσματα επιθετικότητας με τη σεξουαλική διέγερση. Οι κατηγορίες αυτές υποδιαιρέθηκαν σε περαιτέρω μοντέλα (6 τον αριθμό) με δεδομένο ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό (όπως τις παρεκκλίνουσες σεξουαλικές φαντασιώσεις, την έλλειψη αναστολής διέγερσης σε σκηνές βιασμού, κλπ) που θα μπορούσαν να διακρίνουν τους άνδρες βιαστές από τους μη βιαστές. (p.p.621-630)

Σε μετέπειτα έρευνα ο Marshall και οι συνεργάτες του (Marshall, W., Marshall, L., Serran & Fernandez, 2006) ισχυρίστηκαν ότι τα σεξουαλικά αδικήματα παρουσιάζουν τα εξής χαρακτηριστικά: **α)** Από την ίδια τους τη φύση προκαλούν σεξουαλική ικανοποίηση η οποία αποτελεί και το κύριο ενισχυτικό στοιχείο για παραβατικές πράξεις. **β)** Σχετίζονται με την εξουσία και τον έλεγχο που ασκείται απέναντι στο θύμα. **γ)** Μπορεί να υποδηλώνουν την ικανοποίηση που προσφέρει στο δράστη το αίσθημα του κινδύνου που απορρέει από αυτή τη συμπεριφορά. **δ)** Το αντικοινωνικό στοιχείο που ενέχεται στα σεξουαλικά εγκλήματα, αντί να αποτρέπει, δημιουργεί μεγαλύτερη ευχαρίστηση στο δράστη. **ε)** Η αυξημένη επιθετικότητα είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων ειδικά στις περιπτώσεις βιασμών, για αυτό πολλές φορές παρατηρείται ο βασανισμός και ο εξευτελισμός των θυμάτων (p.18).

Ωστόσο ο Marshall (2006) υποστήριξε ότι «δεν είμαστε σε θέση να καθορίσουμε με σαφήνεια τις σεξουαλικές προτιμήσεις των βιαστών» (p.1) διότι οι ερευνητές συνήθως χρησιμοποιούν μικρό ερευνητικό δείγμα και διαφορετικά ερεθίσματα προκειμένου να αποδείξουν τη τάση για βίαιες σεξουαλικές πράξεις, ενώ δεν περιγράφουν με λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού τους αντικειμένου. Επιπλέον, διαπίστωσε ότι η διάκριση μεταξύ βιαστών και μη βιαστών

δεν βασίζεται σε βίαια ερεθίσματα που περιέχουν στοιχεία ταπείνωσης του θύματος, καθώς στη πλειοψηφία των ερευνητικών δειγμάτων ενδέχεται να εμπλέκεται ένας μεγάλος αριθμός σαδιστών. Ο Marshall επίσης αναφέρει ότι σε προηγούμενη έρευνα που πραγματοποίησε με τους συνεργάτες του (Eccles, & Barbaree) σε καναδικό σωφρονιστικό κατάστημα, όταν χρησιμοποιήθηκαν ως ερεθίσματα η βαναυσότητα και η ταπείνωση, δεν παρατηρήθηκε καμία διαφορά μεταξύ βιαστών και μη βιαστών (Marshall et al., 2006, note.113).

Οι Drieschner και Lange διατείνονται ότι οι άνδρες με υψηλή τάση για βιασμό έχουν υιοθετήσει μία περισσότερο υποστηρικτική στάση απέναντι στο βιασμό, είναι πιο πιθανό να θεωρούν ότι τα θύματα τους είναι υπεύθυνα για το βιασμό τους, γνωρίζουν λιγότερο (σε σχέση με τους μη βιαστές) τις αρνητικές επιπτώσεις του βιασμού για τα θύματα, και συνήθως έχουν καταναγκαστικές σεξουαλικές φαντασιώσεις (Drieschner & Lange, 1999, p.p.57-77). Οι ερευνητές αυτοί υποστήριξαν επιπλέον ότι οι δράστες έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τα μηνύματα που εκπέμπονται από τις γυναίκες στην διαδικασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των φύλων, χωρίς όμως να μπορούν να δημιουργήσουν ένα ανασταλτικό κατασταλτικό μηχανισμό που να είναι ικανός να αποσυνδέσει τη σεξουαλική διέγερση από την επιθετικότητα. Σε αντίστοιχη έρευνα ο Sundberg και οι συνεργάτες του (Sundberg, Barbaree & Marshall, 1991, p.p.103-120) θεώρησαν ότι η «έλλειψη αναστολής της διέγερσης», δηλαδή η φυσιολογικά εμφανιζόμενη αναστολή της διέγερσης σε σκηνές βιασμού που παρουσιάζεται σε άνδρες που δεν είναι βιαστές, δεν εμφανίζεται στους δράστες βιασμών. Οι αιτίες αποδόθηκαν σε αυτή την έρευνα κατά κανόνα στο θύμα. Για παράδειγμα οι ερευνητές αναφέρονται σε περιπτώσεις που το θύμα είχε προκλητικό ντύσιμο, ή περιπτώσεις που το θύμα συμπεριφέρθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε ο δράστης να το θεωρήσει υπεύθυνο.

Οι Thornhill και Palmer (2000) ισχυρίστηκαν ότι ο βιασμός μπορεί να γίνει κατανοητός ως ένα είδος σεξουαλικής στρατηγικής, δηλαδή ως ένας ακόμη τρόπος για να αποκτήσει πρόσβαση το ανδρικό στο γυναικείο φύλο. Σύμφωνα με αυτή την άποψη οι μηχανισμοί με τους οποίους μια τέτοια στρατηγική θα μπορούσε να λειτουργήσει ενεργοποιούνται περισσότερο όταν: **α)** Οι άνδρες στερούνται κοινωνικής ισχύος και δύναμης, οπότε αποκτούν πρόσβαση στις γυναίκες μέσω της βίαιης σεξουαλικής επαφής. **β)** Οι δράστες έχουν εκ των πραγμάτων τον έλεγχο της γυναίκας (π.χ. ως σύζυγοι), οπότε θεωρούν ότι δεν μπορεί να δημιουργηθεί στο θύμα

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ψυχικό τραύμα. **γ)** Οι γυναίκες δεν «προστατεύονται επαρκώς», ώστε να δημιουργηθεί μία αντίδραση αντιποίνων από κάποιο αρσενικό. Στη μελέτη αυτή ο βιασμός θεωρείται ότι είναι: **α)** μία εξέλιξη κάποιας αναπαραγωγικής στρατηγικής που περνά γονιδιακά σε κάποια άτομα κατά τη διάρκεια του εξελικτικού χρόνου του ανθρώπινου είδους, **β)** μία παρενέργεια προσαρμογής που στηρίζεται στην ισχυρή αρσενική σεξουαλική ορμή, καθώς και από την επιθυμία των ανδρών να ζευγαρώνουν με ποικιλία γυναικών.

Κυρίαρχη τάση τόσο των συμπεριφορικών όσο και των ψυχοδυναμικών μελετών μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70 ήταν ο προσδιορισμός των αιτίων που προκαλούν τη σεξουαλική εγκληματικότητα που επιχειρήθηκε μέσω της διερεύνησης του προφίλ των δραστών. Οι έρευνες αυτές αγνοώντας την εμπειρία του θύματος και τις συνέπειες που επιφέρει ο βιασμός στη ψυχική υγεία και τη κοινωνική τους ζωή, καθίστανται προβληματικές καθώς υιοθετούν μία μονόπλευρη οπτική που οδηγεί σε μία ανδροκρατική αντίληψη του βιασμού. Στις αρχές της δεκαετίας του 70 η Lynda Lytle Holmstrom και η Ann Wolbert Burgess (Burgess & Holmstrom, 1974, p.p.981-986) ξεκίνησαν κλινικές έρευνες για να μελετήσουν τα συμπτώματα σε ένα δείγμα ατόμων που εισήλθαν κατά τη διάρκεια ενός έτους στη μονάδα επειγόντων περιστατικών του Boston City Hospital με την καταγγελία ότι είχαν πέσει θύματα βιασμού. Το δείγμα αποτελούνταν από 146 ασθενείς: 109 ενήλικες γυναίκες από 19 έως και 73 ετών, 34 κορίτσια μέχρι 17 ετών, και 3 αγόρια μέχρι 13 ετών. Οι 109 ενήλικες γυναίκες χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες με βάση το ιστορικό της συναίνεσης δηλαδή: **α)** Τα θύματα που υπέστησαν τη βίαιη σεξουαλική επίθεση (είτε αυτή ολοκληρώθηκε είτε ήταν απόπειρα) χωρίς τη συναίνεση τους. **β)** Τα θύματα που δεν ήταν σε θέση να συναινέσουν, λόγω της ηλικίας τους ή της διανοητικής τους κατάστασης. **γ)** Τα θύματα που είχαν σεξουαλικές επαφές στις οποίες αρχικά συναινούσαν, αλλά στη συνέχεια έχασαν κάθε έλεγχο, γιατί η σχέση τους ξεπέρασε τα όρια των προσδοκιών τους.

Οι ερευνήτριες ομαδοποίησαν ως πρότυπο στη πάροδο του χρόνου το σύνολο των ψυχοσωματικών συμπτωμάτων των θυμάτων, (όπως την απώλεια ελέγχου, το θυμό, την ενοχή, την απόγνωση, τις φοβίες κ.α) και χρησιμοποίησαν τον όρο «Τραυματικό Σύνδρομο του Βιασμού» (“Rape Trauma Syndrome”), προκειμένου να περιγράψουν τη φυσική απόκριση ενός ψυχολογικά υγιούς ατόμου μετά από ένα βιασμό, και όχι μία συγκεκριμένη ψυχική διαταραχή. Σε μετέπειτα μελέτη σε

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

εφήβους που ήταν θύματα βιασμών η Burgess παρατήρησε ότι το, “R.T.S” χωρίζεται σε δύο φάσεις που μπορούν να διαταράξουν σε διαφορετικό βαθμό τις φυσικές και ψυχο-κοινωνικές πτυχές της ζωής του θύματος και αυτές είναι: (Wolbert-Burgess, 1985, p.22).

A. Η οξεία φάση που μπορεί να διαρκέσει από ημέρες έως εβδομάδες και χαρακτηρίζεται από γενικά συμπτώματα αντίδρασης απέναντι στο έντονο άγχος που βιώνει το θύμα. Το κοινό χαρακτηριστικό της οξείας φάσης είναι η αποδιοργάνωση της καθημερινής ζωής των θυμάτων με αποχή από τις καθημερινές δραστηριότητες (χαρακτηριστικό για τους εφήβους είναι η άρνηση να πάνε στο σχολείο), καθώς και μια ποικιλία σωματικών αντιδράσεων (σκελετική και μυϊκή ένταση που ακολουθείται κάποιες φορές από πόνους, ευερεθιστότητα του γαστρεντερικού ή διαταραχές του ουροποιογεννητικού συστήματος, κ.λπ.) ή η παρουσία έντονων συγκινήσεων χωρίς ιδιαίτερο λόγο. Ο φόβος, η ταπείνωση, η ντροπή, η αυτο-ενοχοποίηση και η εκδικητικότητα κυριαρχούν σε αυτή τη φάση, χωρίς όμως όλα τα θύματα να βιώνουν όλα τα συμπτώματα ή να τα παρουσιάζουν με την ίδια ακολουθία.

B. Η δεύτερη φάση της αναδιοργάνωσης είναι εκείνη που το θύμα πρέπει μακροπρόθεσμα να αναδιατάξει τη ζωή του. Η φάση αυτή αρχίζει συνήθως αρκετές εβδομάδες ή μήνες μετά το βιασμό, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της βίαιης επίθεσης, τη δύναμη του «εγώ» του θύματος, ή την κοινωνική και συναισθηματική στήριξη που το θύμα έλαβε. Τα περισσότερα θύματα συνεχίζουν να παρουσιάζουν και σε αυτή τη φάση μία σειρά συμπτωμάτων, όπως φοβικές συμπεριφορές ή έμμονες σκέψεις ως προς τη στιγμή της σεξουαλικής επίθεσης. Σταδιακά και μετά από εξειδικευμένη θεραπευτική αγωγή τα θύματα φαίνεται να μπορούν να κυριαρχήσουν τους φόβους και το άγχος τους.

Ο βιασμός όμως είναι ένα βαθύ τραύμα που δύσκολα θεραπεύεται. Σε μεταγενέστερη έρευνα των Burgess και Holmstrom ζητήθηκε από τα θύματα να αξιολογήσουν την επίδραση του βιασμού στη ζωή τους τέσσερα έως έξι χρόνια μετά την επίθεση, ταξινομώντας την αντίληψή τους για αυτό το γεγονός με αριθμητική κλίμακα, με τον αριθμό δέκα να υποδηλώνει ότι ο βιασμός είχε τον σημαντικότερο αντίκτυπο (Burgess-Wolbert & Holmstrom-Lytle, 1979, p.p.408-409). Ένας μεγάλος αριθμός θυμάτων (40%) θεώρησε το βιασμό ως το πιο ανατρεπτικό γεγονός της ζωής του (δίνοντας στο βιασμό τη κατάταξη «δέκα»). Το ένα τρίτο των θυμάτων ανέφερε ότι ο βιασμός ήταν το χειρότερο πράγμα που είχε συμβεί στη ζωή τους. Άλλα θύματα

δήλωσαν ότι ο βιασμός ήταν από τις πιο σοβαρές κρίσεις στη ζωή τους, με την έννοια ότι άλλαξε τη ζωή τους με δραματικό τρόπο, επισημαίνοντας επιπλέον ότι αυτή η αλλαγή σχετίστηκε και με το αίσθημα ενός έντονου φόβου θανάτου που προήλθε από τη βία επίθεση. Το 88% του αρχικού δείγματος ήρθε σε επαφή και πάλι με τις ερευνήτριες τέσσερα έως έξι χρόνια αργότερα. Σε αυτό τον επανέλεγχο το 37% των θυμάτων αισθάνθηκε ότι ο χρόνος αποκατάστασης διήρκησε «μήνες», το 37% αισθάνθηκε ότι η αποκατάσταση ήρθε μετά από «χρόνια»,⁷ ενώ το 26% δήλωσε ότι ακόμα δεν είχε ανακάμψει.

2.3 Ψυχο-κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Οι προσεγγίσεις αυτές παρά το ότι εντάσσονται κατά κανόνα στο γνωστικό πεδίο της Ψυχολογίας, έχοντας είτε ένα συμπεριφορικό προσανατολισμό (όπως οι μελέτες των Amir 1971, Abel et al 1977, Holmstrom & Burgess 1980), ή ψυχοδυναμικό-ψυχαναλυτικό (όπως οι μελέτες των Groth 1971, Cohen et al 1977, Groth & Birnbaum 1979), ωστόσο εξετάζονται υπό την κοινωνιολογική οπτική διότι θεωρούν τις μεταβλητές της βίας και της ανάγκης άσκησης εξουσίας περισσότερο σημαντικές από τη σεξουαλική διέγερση ή την ικανοποίηση.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την έρευνα του Amir (1971) η ταπείνωση του θύματος αποδεικνύεται μία σημαντική πτυχή του βιασμού, καθώς ένα ποσοστό του δείγματος που ξεπερνούσε το 25% ανέφερε ότι ο βιασμός είχε ως στόχο «τη σεξουαλική ταπείνωση» (p.141). Επιπλέον σε αυτή την έρευνα αποκαλύπτεται ότι στο 33% των περιπτώσεων οι βιαστές δεν ήταν άγνωστοι στο θύμα, αλλά ήταν άτομα που συνδέονταν με κάποιο τρόπο με αυτό (γνωστοί, γείτονες, φίλοι, φίλοι της οικογένειας, άτομα από το συγγενικό ή οικογενειακό περιβάλλον). Οι βιασμοί στη πλειοψηφία των περιπτώσεων ήταν απόλυτα προσχεδιασμένοι ανάλογα με τον αριθμό των δραστών, με το ποσοστό του προσχεδιασμού να αγγίζει το 90% όταν οι δράστες ήταν περισσότεροι από δύο. Σε αυτή τη μελέτη παρατηρούμε ότι το πρόβλημα εκτείνεται πέρα από τη ψυχοπαθολογική προσέγγιση, καθώς ο Amir θεωρεί ότι η φύση της βίαιης σεξουαλικής πράξης καθορίζεται από συνθήκες κάτω από τις οποίες συνέβη, από την αλληλεπίδραση μεταξύ του δράστη και του θύματος, καθώς και από τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους (Amir, 1971, p.259). Αντίστοιχα, στις έρευνες του Abel και των συνεργατών του (Abel, Barlow, Blanchard & Guild, 1977)

---

⁷ Δεν αναφέρεται το ακριβές χρονικό διάστημα στην έρευνα.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ο βαθμός σεξουαλικού ερεθισμού που προκαλείται από την άσκηση βίας αποδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας που οδηγεί στη σεξουαλική επίθεση. Ειδικότερα, διαπιστώθηκε ότι η αναλογία της διέγερσης από σκηνές βιασμού έναντι της διέγερσης από σκηνές συναινετικής σεξουαλικής επαφής ήταν υψηλότερη στους βιαστές και μάλιστα η διέγερση σχετίστηκε άμεσα με το βαθμό και τη μορφή της βίας.

Οι Holmstrom και Burgess ισχυρίστηκαν ότι η εξουσία και ο θυμός, είναι τα κύρια κίνητρα του βιασμού. Διαπίστωσαν δηλαδή ότι, αν και στην πράξη του βιασμού συμπεριλαμβάνονται πάντα η εξουσία, ο θυμός, και η σεξουαλικότητα, όμως η σεξουαλικότητα δεν ήταν ποτέ το κυρίαρχο κίνητρο, αλλά σε κάθε περίπτωση που μελετήθηκε, υπερετερούσαν ως κίνητρα βιασμού η εξουσία ή ο θυμός. Συμπέραναν έτσι ότι στο βιασμό η σεξουαλικότητα δεν αποτελεί τη πηγή της σεξουαλικής βίας, αλλά χρησιμοποιείται προκειμένου να εκφράσει ζητήματα εξουσίας και θυμού (Holmstrom & Burgess, 1980, p.427). Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν και οι ερευνητικές εργασίες των Groth (1971), και Cohen (1977) στις οποίες υποστηρίχθηκε ότι «τα ποικίλα σεξουαλικά και διαπροσωπικά αισθήματα φόβου και ανεπάρκειας σε συνδυασμό με τη πιθανή ύπαρξη μη αναγνωρισμένων ομοφυλικών τάσεων αλληλεπιδρούν με την επιθετικότητα και κατευθύνονται στο θύμα ως υποκατάστατο της μητέρας, με αποτέλεσμα τη σεξουαλική κακοποίηση» (Γιωτάκος & Τσιλιάκου, 2008, σ. 8).

Σημαντική είναι επίσης η μελέτη των Groth & Birnbaum (1979) που όρισαν το βιασμό ως «ψευδοσεξουαλική ενέργεια» (p.13), καθώς εντόπισαν σταθερά στις περισσότερες περιπτώσεις τα στοιχεία της οργής και της ανάγκης για εξουσία ως κυρίαρχες μεταβλητές, ενώ η σεξουαλικότητα φάνηκε να χρησιμοποιείται από τους δράστες για να εκφράσει περισσότερο αυτές τις μεταβλητές παρά την αισθησιακή ηδονή ή τη σεξουαλική ικανοποίηση. Ο βιασμός εδώ, αν και θεωρείται ένα σύνθετο και πολλαπλά ερμηνευόμενο φαινόμενο, «είναι μία σεξουαλική συμπεριφορά στην πρωταρχική υπηρεσία μη σεξουαλικών συμπεριφορών» (Groth & Birnbaum, 1979, p.6), καθώς σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας το 1/3 των δραστών του δείγματος όταν διέπραξαν το έγκλημα του βιασμού ήταν παντρεμένοι με ενεργή σεξουαλική ζωή με τις συζύγους τους, ενώ οι άγαμοι δράστες (συμπεριλαμβάνοντας στο δείγμα και τους διαζευγμένους) στη πλειοψηφία είχαν ποικίλες συναινετικές σεξουαλικές σχέσεις με άλλα άτομα.

2.4 Κοινωνιολογικές και Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις

Μία από τις ευρέως διαδεδομένες κοινωνιολογικές θεωρίες για την σεξουαλική βία είναι αυτή του «υποπολιτισμού της βίας» με κύριους εμπνευστές τους Wolfgang & Riedel (1975). Η έρευνα είχε ως αφορμή τις αποφάσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου στη πολιτεία Georgia των ΗΠΑ (το 1972), σύμφωνα με τις οποίες επιβλήθηκε θανατική ποινή σε δράστες βιασμών. Οι αποφάσεις αυτές στηρίχθηκαν στη θέσπιση σχετικού νόμου που έδινε τη διακριτική ευχέρεια σε δικαστές και ενόρκους για εναλλακτική με την ισόβια κάθειρξη επιβολή της θανατικής ποινής, παρακάμπτοντας τις συνταγματικές εγγυήσεις. Το ερευνητικό μοντέλο ανέλυσε τη διακριτική ευχέρεια των δικαστικών οργάνων σε σχέση με 361 καταδικαστικές αποφάσεις βιασμών συγκρίνοντας νομικές και κοινωνικές μεταβλητές. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι υπήρχε δυσανάλογη εκπροσώπηση, με τους δράστες που προέρχονταν από τη μαύρη φυλή να υπερέχουν αισθητά στις αποφάσεις επιβολής της θανατικής ποινής. Στα πλαίσια αυτής της έρευνας υποστηρίχθηκε ότι οι βιασμοί διαπράττονται από δράστες που προέρχονται από χαμηλές κοινωνικο-οικονομικές τάξεις και φέρουν χαρακτηριστικά ενός υποπολιτισμού που γεννά τη σεξουαλική βία. Το κίνητρο του εγκλήματος σε αυτή τη περίπτωση δεν είναι σεξουαλικό, αλλά αφορά την ανάγκη πρόσκτησης κύρους και δύναμης που οι δράστες στερούνται, και θεωρούν ότι την επιτυγχάνουν μέσω της σεξουαλικής βίας. (p.p.658-668) Αντίστοιχα οι Smith & Bennett (1985), στην εμπειρική τους μελέτη υποστήριξαν ότι οι συνθήκες της φτώχειας και της ανισότητας πρέπει να ληφθούν υπόψη σε σχέση με τις χαμηλές και υψηλές τιμές των βιασμών που παρατηρούνται στις πολιτείες των ΗΠΑ. Η φτώχεια, παρουσιάζεται σε αυτή την έρευνα ως η σημαντικότερη μεταβλητή των βιασμών σε σχέση με τη φυλετική ανισότητα, ενώ και άλλοι δημογραφικοί παράγοντες, όπως το ποσοστό των διαζευγμένων ή των εν διαστάσει ανδρών, θεωρούνται προάγγελοι υψηλών ποσοστών βιασμού. (p.p.295-305)

Στη «θεωρία της σχετικής αποστέρησης» που διατυπώθηκε από τους Chappell, R. Geis, & G. Geis (1977) ο βιασμός συνδέθηκε με το βαθμό της σεξουαλικής απαγορευτικότητας που επιβάλλουν οι κοινωνικές επιταγές. Στην έρευνα αυτή επιλέχθηκαν δύο μεγάλες πόλεις των ΗΠΑ, η Βοστόνη και το Λος Άντζελες που παρουσίασαν μεγάλες διαφορές ως προς τα ποσοστά των βιασμών σύμφωνα με τα στοιχεία των αστυνομικών αρχών, και ο κοινωνικός έλεγχος της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλικής συμπεριφοράς του πληθυσμού διέφερε ως προς την αυστηρότητά του.⁸ Οι ερευνητές από την ανάλυση των αποτελεσμάτων οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι οι διακυμάνσεις των βιασμών που παρατηρήθηκαν είχαν άμεση σχέση με την ανεκτικότητα της κοινωνίας ως προς τους κώδικες σεξουαλικής συμπεριφοράς. Υποστήριξαν δηλαδή ότι σε κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από μία φιλελευθεροποίηση των σεξουαλικών ηθών, η γυναικεία άρνηση στη σεξουαλική επαφή βιώνεται από τους άνδρες ως ατομική ήττα και απόρριψη του ανδρισμού τους, και οι συνθήκες αυτές είναι ικανές να δημιουργήσουν μία σημαντική «αποστέρηση» που οδηγεί στη σεξουαλική βία. Ο παραπάνω συλλογισμός των ερευνητών τους οδήγησε να συμπεράνουν ότι η ποινική τιμωρία μπορεί να ελέγξει μόνο τους «ψυχοπαθολογικούς» βιαστές αλλά ελάχιστα μπορεί να αποθαρρύνει και να αντιμετωπίσει τους υπολοίπους (Chappell & Geis., 1977, p.82).

Συναφής με τη θεωρία «της σχετικής αποστέρησης» είναι η θεωρία «του διαφορικού ελέγχου», που διατύπωσε ο ανθρωπολόγος Levine (1959). Στην έρευνα αυτή εξετάστηκαν οι σεξουαλικοί κανόνες συμπεριφοράς της φυλής των Gusii στη Κένυα όπου παρατηρήθηκε ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό βιασμών. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις παραπομπές στις δικαστικές αρχές κατά τα έτη 1953-1956, το ποσοστό των βιασμών στην Κένυα ανήλθε στο 47,2% ανά 100.000 κατοίκους, ενώ κατά τα ίδια έτη το ποσοστό των βιασμών στις αστικές περιοχές των ΗΠΑ ανήλθε στο 13,85% ανά την ίδια αναλογία κατοίκων (Levine, 1959, p.965). Τα συμπεράσματα αυτής της μελέτης αντιστρέφουν τους συλλογισμούς του Chappell, καθώς σχετίζουν τον υψηλό αριθμό βιασμών με την αποστέρηση που γεννά ο αυστηρός κοινωνικός έλεγχος της σεξουαλικής συμπεριφοράς, ο οποίος έχει σε αυτή τη περίπτωση ένα διακριτά έμφυλο χαρακτήρα. Παρατηρήθηκε δηλαδή ότι η κοινωνία της Κένυας επέδειξε ιδιαίτερη αυστηρότητα ως προς τις σεξουαλικές σχέσεις των γυναικών εκτός γάμου, σε σύγκριση με αυτές των ανδρών, και ότι οι σεξουαλικές αναστολές των γυναικών ήταν ισχυρότερες από των ανδρών. Ως σημαντικός παράγοντας της αύξησης των βιασμών αναδείχτηκε επίσης σύμφωνα με αυτή την έρευνα και η χαμηλή οικονομική θέση που οδηγούσε τους άνδρες να συνάψουν γάμο σε μεγαλύτερη ηλικία, και συνεπώς να υποστούν αναγκαστικά μία

---

⁸ Στην έρευνα μελετήθηκαν 136 υποθέσεις από το Λος Άντζελες, και 46 υποθέσεις από τη Βοστώνη από τα αστυνομικά αρχεία του 1967, ως δείγματα που πληρούσαν σχεδόν κοινούς όρους ως προς τον νομικό ορισμό του εγκλήματος.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μακροχρόνια σεξουαλική στέρηση, ικανή να τους οδηγήσει σε βιασμούς, εφόσον οι εξωγαμικές σχέσεις ήταν απαγορευτικές για το γυναικείο φύλο (Levine, 1959, p.987).

2.5 Η ερμηνεία της σεξουαλικής βίας στους μετασχηματισμούς του φεμινιστικού κινήματος και λόγου

2.5.1 Ένας γενικός προσδιορισμός του φεμινισμού. Ο φεμινισμός δεν είναι μονοδιάστατη ιδεολογία αντίθετα είναι διάχυτος σε πολλές μορφές ανθρώπινων δράσεων και σε ποικίλες επιστημολογικές προσεγγίσεις. Έτσι μπορεί να οριστεί ως: α) Κίνημα για την υπεράσπιση και την προστασία των γυναικών με στόχο την εξάλειψη της φυλετικής ανισότητας και την προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών. β) Κοινωνικοπολιτική θεωρία και πρακτική που στοχεύει στην ανατροπή της ανδρικής κυριαρχίας στο γυναικείο φύλο. γ) Κοινωνικό ρεύμα που εμπεριέχει ταξικές έμφυλες αντιπαραθέσεις. δ) Ιδεολογία που έρχεται σε διαλεκτική αντίθεση με κάθε «παραδοσιακή» θεωρία και πρακτική που συνετέλεσαν στην υποταγή του γυναικείου φύλου.

Το γενικό ερμηνευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η φεμινιστική προσέγγιση αναζήτησε τα αίτια της γυναικείας καταπίεσης και της κάθε μορφής βίας που ασκήθηκε εναντίον της γυναίκας ήταν η πατριαρχία, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, καθώς και οι πολλαπλές ερμηνείες για την δημιουργία της έμφυλης ταυτότητας. Ωστόσο η ιστορία των φεμινιστικών αιτημάτων δεν ακολουθεί μια ομοιόμορφη εξελικτική πορεία στα ζητήματα της γυναικείας ισότητας και διαφοράς, αντίθετα συντίθεται από διαφορετικούς τρόπους προσλήψεων, στάσεων και κατανοήσεων καθώς το περιεχόμενο των όρων «ισότητα» και «διαφορά» αλλάζει σε σχέση με την αλλαγή των γυναικείων νοήσεων και εμπειριών. Όμως, παρά τις διαφοροποιήσεις και τις αντιθέσεις του φεμινιστικού κινήματος και λόγου, σε όλες τις φεμινιστικές ερμηνείες ο βιασμός θεωρήθηκε «σεξουαλικοποιημένη» βία,⁹ δηλαδή μόνο πράξη βίας, που δεν σχετίζεται σε καμία περίπτωση με τη σεξουαλική ικανοποίηση του θύματος ή του δράστη.

2.5.2 Η ερμηνεία του βιασμού στα πλαίσια των προσεγγίσεων του «πρώτου» και «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στη Δύση ξεκινά η «πρώτη φάση» του γυναικείου κινήματος για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών

---

⁹ Αντίθετα ο όρος «σεξουαλική βία» εντάσσεται στο πεδίο της σεξουαλικότητας πολλές φορές ερμηνευόμενη με βάση μια πατριαρχική αντίληψη για τη σεξουαλική πράξη.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

(Γκάντι, 2013).¹⁰ Το γυναικείο κίνημα ξεκίνησε στα πλαίσια της ανάπτυξης άλλων κινήματων που εμφανίστηκαν εκείνη την περίοδο. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, το κίνημα για την ελευθερία των μαύρων σκλάβων και το κίνημα για την οργάνωση του προλεταριάτου αποτέλεσαν σημαντικό κομμάτι των κοινωνικο-πολιτικών αλλαγών του 19^{ου} αιώνα και στηρίχτηκαν (στις δεκαετίες του 1830 και 1840), από το γυναικείο κίνημα (Γκάντι, 2013). Τα φεμινιστικά κινήματα αυτής της περιόδου μετά και από την πολυεπίπεδη παρέμβασή τους συνέβαλλαν ώστε τα δικαιώματα της γυναίκας να αποτελέσουν αντικείμενο νομικής ρύθμισης και ο βιασμός να οριστεί ως έγκλημα στο εσωτερικό δίκαιο των περισσότερων δυτικών κρατών.

Ο φεμινισμός του «δεύτερου κύματος» προβάλλει τη πρώτη διάκριση μεταξύ των φεμινιστριών της ισότητας και των φεμινιστριών της διαφοράς από θεωρητική και πρακτική πολιτική άποψη. Η έμφαση δίνεται πλέον στις διαφορές ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, ορίζοντας τις φεμινιστικές πολιτικές με τους όρους της παγκόσμιας κατηγορίας «γυναίκα». Η συντριπτική πλειοψηφία των ποικίλων τάσεων που εμφανίστηκαν στο φεμινισμό του «δεύτερου κύματος» θεωρεί τις γυναίκες ως ένα ενιαίο κοινωνικό υποκείμενο που παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις τους εντάσσονται σε ένα κοινό φύλο που αποτελεί και τον κύριο παράγοντα της ανισότητας και της καταπίεσης τους. Η «γυναικεία ταυτότητα» θεωρείται ότι σηματοδοτεί εμπειρίες οι οποίες διαφέρουν ποιοτικά από τις ανδρικές, όμως υποστηρίζεται ότι όλες οι γυναίκες ανεξάρτητα από τη κοινωνική τάξη, τη φυλή, το χρώμα και την πολιτισμική τους ταυτότητα, έχουν να μοιραστούν κάποιες κοινές εμπειρίες που σχετίζονται με τη κατωτερότητα του φύλου τους. Στους κόλπους του «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού αναπτύχθηκαν βέβαια πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις για το ζήτημα της έμφυλης ανισότητας οι οποίες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τη σεξουαλική βία που ασκείται εναντίον των γυναικών.

Ο φεμινιστικός υπαρξισμός παρουσιάζεται στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1940, με κύρια εκπρόσωπο τη Simon de Beauvoir, και εκφράζει τη σημειολογία της ανδρικής αντίληψης για τη γυναικεία ταυτότητα, αλλά και τις κοινωνικές και ιστορικές παραμέτρους που τη δημιούργησαν και τη παγίωσαν. Υπό το πρίσμα του υπαρξισμού, η γυναίκα είναι το σημαντικότερο παράδειγμα του κοινωνικού «άλλου», μία ύπαρξη που ιστορικά ορίζεται σαν το αδύναμο, αφύσικο και

---

¹⁰ Η «πρώτη φάση» του γυναικείου κινήματος είναι γνωστή και ως το «κίνημα της σουφραζέτας».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μη ομαλό αντίθετο του άντρα. Η Beauvoir υποστήριξε ότι αν και το βιολογικό φύλο είναι αναλυτικό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους ωστόσο διαφέρει από το «κοινωνικό φύλο» και δεν αντανακλάται κατ' ανάγκη μέσα σε αυτό. Το «κοινωνικό φύλο» συνοψίζει όλες τις πολιτισμικές δυνατότητες και τις προοπτικές που φέρει ένα έμφυλο σώμα (Beauvoir, 2006). Η γυναικεία ταυτότητα παρουσιάζεται έτσι σε αυτή τη προσέγγιση ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα που συντηρεί συγκεκριμένες σεξουαλικές σχέσεις εξουσίας («γυναίκα δε γεννιέσαι, γίνεσαι») και αποτελεί τη ρίζα της καταπίεσης των γυναικών. Η θεώρηση αυτή ήταν τα θεμέλιο πάνω στα οποία στηρίχτηκε ο μετέπειτα φεμινιστικός λόγος που περιστράφηκε γύρω από τη κοινωνική κατασκευή της θηλυκής ταυτότητας και την έννοια της έμφυλης σεξουαλικότητας. Στο έργο της Beauvoir ασκήθηκε κριτική από κάποιες φεμινίστριες, όπως από τη Young, που υποστήριξε ότι, στις σχετικές με το φύλο αναλύσεις η Beauvoir έδωσε ελάχιστη προσοχή στο ρόλο που διαδραματίζει η ενσωμάτωση της θηλυκότητας στην καταπίεση των γυναικών και στις μορφές βίας που ασκήθηκαν εναντίον της (Young, 1990, p.p.142-143).

Ο φιλελεύθερος φεμινισμός αποτέλεσε ένα κυρίαρχο ρεύμα στους κόλπους του δεύτερου κύματος και είχε ως κεντρικό προσανατολισμό τη νομοθετική δραστηριότητα ως παρέμβαση που εστιάζει στην αντιμετώπιση πιεστικών κοινωνικών ζητημάτων. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στις ΗΠΑ κυριάρχησαν οι απόψεις της φιλελεύθερης φεμινίστριας Betty Friedman που ήταν πρωτοπόρος στη δημιουργία της γυναικείας οργάνωσης 'NOW' ("National Organization of Women") με κύρια αιτήματα τα ίσα πολιτικά δικαιώματα, την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην υγεία και στον εργατικό μισθό (Τσακίρης, 2009). Ο νόμος στο φιλελεύθερο φεμινισμό θεωρείται εργαλείο κοινωνικού μετασχηματισμού σε κοινωνικά πεδία που αντικειμενικά αποδεικνύεται ότι παράγουν έμφυλη ανισότητα. Η νομοθετική ρύθμιση, είτε ως νομική μεταρρύθμιση, είτε ως κάλυψη νομικού κενού, αποτελεί σε αυτό το ρεύμα την κύρια απαίτηση καθώς το δίκαιο αποκτά μία ιδιαίτερη σημασία και δύναμη, αφού θεωρείται ότι η πολιτική ενσωμάτωση των γυναικών θα αποτελέσει αυτόματα και τη λύση στο πρόβλημα της έμφυλης ανισότητας. Ζητήματα, όπως αυτό της σεξουαλικής βίας, θεωρείται ότι μπορούν να επιλυθούν, εφόσον οι γυναίκες έχουν πρώτα αποκτήσει πολιτικά και ατομικά δικαιώματα. Οι φιλελεύθερες φεμινίστριες της πρώτης περιόδου άσκησαν πιέσεις ώστε να υιοθετηθούν από το κράτος νομοθετικές ρυθμίσεις υπέρ της ισότητας

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

των φύλων και το αίτημα αυτό έγινε κατά κανόνα αποδεκτό από τις κυβερνητικές πολιτικές, καθώς δεν απαιτούνταν δομικές αλλαγές για την εκπλήρωσή του. Οι προσανατολισμοί των πρώτων φιλελεύθερων φεμινιστριών θεωρούν τον βιασμό ως βίαη επίθεση ουδέτερη από άποψη φύλου παρομοιάζοντας την με άλλες μορφές βίαης επίθεσης που θίγουν την ατομική αυτονομία, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τη σωματική ακεραιότητα. Ο διάλογος εστιάστηκε κυρίως στην ζημία που ο βιασμός προκαλεί στα θύματα με επίκεντρο την νομική τους αποκατάσταση. Το ζήτημα της βίας εναντίον των γυναικών ως αποτέλεσμα των έμφυλων κοινωνικών δομών που αναπαράγουν οικονομική, κοινωνική και νομική ανισότητα, μπήκε αργότερα στην ατζέντα του φιλελεύθερου φεμινισμού.

Από τις αρχές όμως της δεκαετίας του 70 αρχίζουν να αμφισβητούνται οι προϋποθέσεις που έθεσε ο φιλελεύθερος φεμινισμός, καθώς η ανισότητα των φύλων ήταν εμφανής στο πεδίο των κοινωνικών θεσμών, ενώ η κάθε μορφή βίας σε βάρος των γυναικών συνεχίστηκε σε περιόδους ειρήνης ή πολέμου, σε υπανάπτυκτες ή αναπτυγμένες οικονομικά χώρες. Οι επικρίσεις για τη φιλελεύθερη φεμινιστική προσέγγιση κύρια εστιάζουν: **α)** Στην προσκόλληση των φιλελευθέρων φεμινιστριών σε πράξεις του κράτους που συνδέουν τα συμφέροντα των γυναικών με εκείνα των ισχυρών. **β)** Στην έλλειψη ανάλυσης της τάξης ή της φυλής ως σημαντικών κοινωνικών οργανώσεων που διαφοροποιούν τη θέση των γυναικών. **γ)** Στην έλλειψη ουσιαστικής ενασχόλησης με τις βαθύτερες αιτίες της ανισότητας των φύλων και τους λόγους της πατριαρχικής κοινωνικής οργάνωσης. **δ)** Στην αδυναμία εξήγησης των ιστορικών αλλαγών σχετικά με τη θέση της γυναίκας, και στην απουσία αιτιολόγησης της διαφορετικής κοινωνικοποίησης των δύο φύλων (Sayers, 1982, p.401-403).

Ο φεμινιστικός λόγος ωστόσο δεν περιορίστηκε τη δεκαετία του 1970 στη φιλελεύθερη ρητορική, αλλά επηρεασμένος από τις μαρξιστικές θεωρήσεις προσπάθησε να αναλύσει τη σχέση μεταξύ της γυναικείας υποτέλειας και της οργάνωσης των διαφόρων τρόπων παραγωγής. Το δίκαιο θεωρήθηκε σε αυτές τις προσεγγίσεις ως εκείνη η δομή που βρίσκεται στη ρίζα της ανισότητας στο πατριαρχικό σύστημα ως βασικό σύμβολο της ανδρικής κυριαρχίας. Η έννοια της πατριαρχίας κατά κανόνα υιοθετήθηκε από **τις μαρξίστριες φεμινίστριες** προκειμένου να εξηγήσουν τη γυναικεία υποτέλεια ως μορφή ταξικής εκμετάλλευσης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η πατριαρχία στη μαρξιστική και μετέπειτα

στη σοσιαλιστική φεμινιστική ανάλυση ορίστηκε κατά κανόνα: **α)** Με όρους ιδεολογίας προερχόμενες από την ψυχαναλυτική θεωρία. **β)** Με όρους σχέσεων αναπαραγωγής δηλαδή ως υλικών σχέσεων (όπως ο έλεγχος της γυναικείας εργασίας μέσα στην οικογένεια, η συζυγική πίστη και η τεκνοποιία) αλλά και ως ιδεολογικών και πολιτισμικών σχέσεων επιβολής και εξουσίας που χρησιμοποιήθηκαν στον καπιταλισμό αλλά και σε άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης (Eisenstein, 1997, p.24).¹¹

Οι κλασικές μαρξιστικές αναλύσεις δεν αναφέρονται στην πατριαρχία ως συστηματική κυριαρχία των ανδρών στις γυναίκες, καθώς φαίνεται η γυναικεία καταπίεση και η κάθε μορφή βίας που ασκείται εναντίον των γυναικών να κατανοείται ως μια άλλη πλευρά της ταξικής καταπίεσης. Η κριτική κατά συνέπεια που ασκείται στον μαρξισμό είναι ότι δεν αναγνωρίζει την παράμετρο «φύλο» σε πολλές πλευρές της κοινωνικής ζωής, αφήνοντας έτσι εκτός πεδίου ανάλυσης σημαντικά ζητήματα της ιδιωτικής και προσωπικής σφαίρας των γυναικών, όπως την αναπαραγωγική ικανότητα και τη σωματική και σεξουαλική βία που ασκείται εναντίον τους (Στασινοπούλου, 1992, σ.126). Ωστόσο, η μαρξιστική προσέγγιση παρουσίασε μία μεγάλη ποικιλία διαφορετικών νοημάτων μέσα στο φεμινιστικό λόγο. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αντιστοιχούν σε κάποιο βαθμό στις διαφορετικές πολιτικές τάσεις που προσπάθησαν να στοιχειοθετήσουν την αυτόνομη βάση της γυναικείας καταπίεσης σε όλες τις μορφές κοινωνιών.

Στα μέσα της δεκαετίας του 70 εμφανίστηκαν νέες τάσεις στο χώρο της **κριτικής φεμινιστικής προσέγγισης**¹² που αντιπαρατέθηκαν ή κινήθηκαν παράλληλα με τις νεομαρξιστικές τάσεις και υποστήριξαν την αναγκαιότητα της μελέτης της έμφυλης κυριαρχίας σε σχέση με τις θεμελιώδεις δομές κυριαρχίας και εκμετάλλευσης που επικράτησαν στις ιστορικές κοινωνίες (Λάζος, 2007, σ.252). Η εγκληματολογική μελέτη του φύλου στον κριτικό φεμινισμό επικεντρώθηκε στα δομικά στοιχεία των έμφυλων ρόλων που αναπαράγουν τη σεξουαλική βία. Οι προσεγγίσεις αυτές ανέδειξαν την αυτονομία της μελέτης της εγκληματικής συμπεριφοράς που σχετίζεται με τις έμφυλες σχέσεις θεωρώντας ανεπαρκή τη κατανόησή τους με τους όρους της πολιτικής οικονομίας και της ταξικής σχέσης

¹¹ Η έννοια της ιδεολογίας στις φεμινιστικές μελέτες αυτής της κατεύθυνσης, «δεν διαχωρίζεται από τα υλικά στοιχεία (οικονομικό ή γενετήσιο) στις κοινωνίες που έχουν πατριαρχική βάση».

¹² Η κριτική θεωρία έχει τις ρίζες της στη μεταμαρξιστική Σχολή της Φρανκφούρτης όμως με την διευρυμένη έννοια αναφέρεται σε κάθε τεκμηριωμένη σκέψη που ασκεί κριτική στη κοινωνική πραγματικότητα εστιάζοντας ειδικότερα σε ζητήματα κυριαρχίας.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

(Λάζος, 2007, σ.257). Ο κριτικός φεμινισμός εκφράστηκε κύρια μέσα από δύο σημαντικά ρεύματα του «δεύτερου φεμινιστικού κύματος», τον ριζοσπαστικό και τον επαναστατικό φεμινισμό, και στη συνέχεια από τα ρεύματα του «μαύρου φεμινισμού» και των μεταποικιακών σπουδών, καθώς και από ένα μεγάλο μέρος των μεταδομιστικών προσεγγίσεων του «τρίτου κύματος».

Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός έχει τις ρίζες του στα κοινωνικά κινήματα των πολιτικών δικαιωμάτων και του αντιπολεμικού κινήματος της ειρήνης της δεκαετίας του 60, ενώ από τους κόλπους του δημιουργήθηκαν ποικίλα ρεύματα (Γκάντι, 2013). Κεντρικό σημείο αναφοράς των ριζοσπαστικών θέσεων αποτελεί η πατριαρχία που ορίζεται ως ένα κοινωνικό σύστημα στο οποίο οι άνδρες κατέχουν δυσανάλογα θέσεις ισχύος και εξουσίας, με αποτέλεσμα οι κεντρικές αξίες των κοινωνιών να συνδέονται με τον ανδρισμό και την αρρενωπότητα, ως μορφές κυριαρχίας και ελέγχου. Η πατριαρχία, στη ριζοσπαστική προσέγγιση, θεωρείται φαινόμενο διαχρονικό και παγκόσμιο που αποτελεί τη πλέον ισχυρή μορφή καταπίεσης από την οποία απορρέουν όλες οι άλλες κοινωνικές ανισότητες (Beasley, 1999, p.p.51-64).

Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός ωστόσο επεκτάθηκε και στο πολιτικό πεδίο όπου ασχολήθηκε με την πάλη ενάντια στην ανδρική εξουσία μέσα στους κοινωνικούς θεσμούς (όπως η οικογένεια και ο γάμος) που την αναπαράγουν, αναδεικνύοντας ότι η ανισότητα των φύλων αποτελεί «συστημικό ζήτημα και όχι διαχειριστικό πρόβλημα» (Λάζος, 2007, σ.257). Με τη φράση “the personal is political”, που ευρέως χρησιμοποιήθηκε από αυτή τη τάση του φεμινιστικού κινήματος και λόγου, υποδηλώθηκε ότι και οι πλέον προσωπικές σχέσεις των δύο φύλων έχουν πολιτική φύση καθώς είναι σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής. Αυτό δεν σημαίνει ότι η προσωπική εμπειρία συγκρίνεται με ότι συμβαίνει στη δημόσια σφαίρα, αλλά ότι «κάθε ιδιαίτερη εμπειρία των γυναικών συμβαίνει σε εκείνη τη σφαίρα που έχει βιωθεί κοινωνικά ως προσωπική-ιδιωτική, συναισθηματική, εξατομικευμένη και οικεία» (MacKinnon, 1992).

Οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες εισήγαγαν νέα θέματα έρευνας, τα οποία αφορούσαν τα προσωπικά βιώματα γυναικών όπως για παράδειγμα τη πορνεία, τη σεξουαλική παρενόχληση, το βιασμό και την κακοποίηση. Στις ριζοσπαστικές θεωρήσεις η βία και η απειλή της βίας εναντίον των γυναικών ανάγεται στην πατριαρχία και την ανισότητα δύναμης ανάμεσα στα δυο φύλα. Ο βιασμός των γυναικών αναγνωρίζεται ως ένας σημαντικός πυλώνας των πατριαρχικών

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

κατασκευών του φύλου και της σεξουαλικότητας στο πλαίσιο των ευρύτερων συστημάτων της ανδρικής εξουσίας, και αυτή η παραδοχή στηρίζεται στα εξής χαρακτηριστικά γνωρίσματα:

α) Η στέρηση της σωματικής κυριαρχίας που επιβάλλεται από το ανδρικό στο γυναικείο φύλο στις σεξουαλικές σχέσεις και την αναπαραγωγική ικανότητα αποτελεί το κεντρικό χαρακτηριστικό στοιχείο της πατριαρχίας ερμηνευόμενη και ως ένα από τα πιο ισχυρά μέσα που κατέχει ο άνδρας για να διατηρήσει τον έλεγχο της οικογένειάς του (Whisnant, 2007, p.p.155-176). Ο βιασμός αναλύεται έτσι ως μία μορφή βίας και εκμετάλλευσης των ανδρών εναντίον των γυναικών που διασυνδέεται και λειτουργεί από κοινού με άλλες μορφές βίας που έχουν ως στόχο να διατηρήσουν και να ενισχύσουν την καταπίεση των γυναικών.

β) Επεκτείνεται ο ορισμός του «βιασμού» για να καλυφθούν περισσότερες μορφές βίας ή απειλής βίας από τις εμφανείς, που συνήθως εστιάζουν στη φυσική δύναμη, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους τρόπους με τους οποίους τα πρότυπα της ανδρικής δύναμης υπονομεύουν συστηματικά τη σωματική και σεξουαλική ελευθερία των γυναικών. Σε αυτή τη προοπτική αμφισβητείται η έννοια της «συναίνεσης» ως κύριου νομικού κριτηρίου της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του βιασμού έτσι ώστε να μη γίνεται αποδεκτός ο διαχωρισμός της σεξουαλικής βίας από τη μη βίαιη ετερόφυλη σεξουαλική δραστηριότητα, αλλά να θεωρείται ότι αποτελεί ένα είδος συνέχειας της. **γ)** Πολλές σύγχρονες ριζοσπαστικές φεμινιστικές τάσεις εξετάζουν το ρόλο του βιασμού, και της «ιδεολογίας του βιασμού», όχι μόνο ως συστατικού στοιχείου της πατριαρχίας, αλλά ως βασικού χαρακτηριστικού πολλαπλών συστημάτων κυριαρχίας, συμπεριλαμβανομένων του ρατσισμού και της αποικιοκρατίας.

Οι πρώτες ριζοσπαστικές μελέτες αναγνωρίζουν τη διαφορετικότητα των φύλων στη βιολογική τους διαφορά, χωρίς να τη θεωρούν και αίτιο του βιασμού. Η Brownmiller (1975/1993) υποστήριξε ότι από την άποψη της ανθρώπινης ανατομίας υπάρχει αδιαμφισβήτητη η δυνατότητα της ανδρικής βίαιης σεξουαλικής επαφής, αλλά αυτή και μόνο δεν αρκεί για να προκαλέσει τη δημιουργία μιας αρσενικής ιδεολογίας του βιασμού. Από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, σύμφωνα με την άποψη της Brownmiller ο βιασμός έχει διαδραματίσει μία ζωτικής σημασίας λειτουργία εφόσον δεν είναι τίποτα περισσότερο ή λιγότερο από μια συνειδητή διαδικασία εκφοβισμού των γυναικών. Χαρακτηριστικά η συγκεκριμένη ερευνητρια

αναφέρει ότι αν ο πρώτος ιστορικά βιασμός ήταν μια απροσδόκητη μάχη που βασίστηκε στην άρνηση της πρώτης γυναίκας, ο δεύτερος βιασμός αναμφίβολα είχε προγραμματιστεί» ώστε τελικά να γίνει «το όχημα της νικηφόρας κατάκτησης πάνω στη γυναικεία ύπαρξη, η τελική δοκιμή της ανώτερης ανδρικής δύναμης, ο θρίαμβος του ανδρισμού (Brownmiller, 1975/1993, p.13).

Η ριζοσπαστική επιχειρηματολογία χρησιμοποιήθηκε για πολλές δεκαετίες μέχρι και σήμερα σε ποικίλες αναζητήσεις του φεμινιστικού λόγου που επικεντρώνονται σε μεγάλο βαθμό στις μορφές της ανδρικής κυριαρχίας που συνυπάρχουν με τη σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών με παραδείγματα το βιασμό, τη σεξουαλική παρενόχληση, τη πορνεία και τη πορνογραφία. Η MacKinnon αξιοποιεί τη ριζοσπαστική επιχειρηματολογία που έλκει τη καταγωγή της από το πρώιμο μαρξισμό και υποστηρίζει ότι όπως ο υλισμός είναι η μαρξιστική διαλεκτική μέθοδος, η φεμινιστική μέθοδος είναι η ευαισθητοποίηση της συνείδησης που συνίσταται από τη συλλογική κριτική ανασύσταση της έννοιας της κοινωνικής εμπειρίας των γυναικών (MacKinnon, 1991a, p.84). Η MacKinnon επικρίνει τις φιλελεύθερες φεμινίστριες θεωρώντας ότι χρησιμοποιούν τη λέξη «βία» με ουδέτερη ως προς το φύλο αναφορά, ενώ είναι σαφές ότι η άποψη των γυναικών για το σεξ και τη βία είναι διαφορετική από αυτή των ανδρών. Η κατασκευή μιας αξιολογικά ουδέτερης σεξουαλικής συμπεριφοράς ως προς τη "βία" φιμώνει τις εμπειρίες των γυναικών, μειώνει τη αξία τους ως σημαντικά μέλη της κοινωνίας, και τις αναγκάζει να επιλέγουν με όρους και πρότυπα που ορίζονται από τις ανδρικές εμπειρίες. Οι γυναίκες συνεπώς βρίσκονται σε μειονεκτική θέση όσον αφορά τον έλεγχο του σώματος τους, αφού έχουν κοινωνικοποιηθεί με όρους που μετατρέπουν το σώμα τους σε αντικείμενο σεξουαλικής χρήσης από τους άνδρες.

Στην οπτική της MacKinnon, η σεξουαλική πράξη ακόμα και στη συντροφική σχέση γίνεται συχνά αναγκαστική και πειστική χωρίς να επιδέχεται άρνηση, ώστε οι γυναίκες να βιάζονται και να εξαναγκάζονται στη σεξουαλική πράξη ακόμα και στη καθημερινότητα της συντροφικής ζωής (MacKinnon, 1991b, p.p.1212-13). Η αφηρημένη έννοια της «ισότητας» που προβλήθηκε από το φεμινιστικό κίνημα ως αντίθετη της «διαφοράς» αποδεικνύεται λανθασμένη, κατά την άποψη της MacKinnon γιατί η ουσιαστική αντίθεση εντοπίζεται στο πεδίο της δομικής ιεραρχίας με αποτέλεσμα να επεκτείνεται σε όλα τα κοινωνικά πεδία από το δημόσιο ως τον ιδιωτικό χώρο. Για παράδειγμα ο νόμος, καθώς προβάλλει τη τυπική ισότητα ενώπιον

του δεν αμβλύνει τις ανισότητες αντίθετα τις καθιερώνει και τις νομιμοποιεί σε πολλά επίπεδα, όπως σε αυτό της σεξουαλικής βίας. Το νομικό πλαίσιο που αφορά το έγκλημα του βιασμού προστατεύει τους βιαστές και είναι κατασκευασμένο για να εξασφαλίσει την ατιμωρησία τους. Η MacKinnon συγκεκριμένα αναφέρει ότι η πιο προφανής αίσθηση είναι ότι οι περισσότεροι βιαστές είναι άνδρες, οι περισσότεροι νομοθέτες είναι άνδρες, οι περισσότεροι δικαστές είναι άνδρες, ενώ το νομικό πλαίσιο του βιασμού δημιουργήθηκε όταν οι γυναίκες δεν είχαν καν τη δυνατότητα να ψηφίσουν (MacKinnon, 1991b, p.1214). Αυτή η άποψη δεν υπονοεί ότι οι άνδρες που κατασκεύασαν το νόμο ή απονέμουν δικαιοσύνη είναι βιαστές αλλά επισημαίνει ότι ακόμα και οι άνδρες που δεν ταυτίζουν τον ανδρισμό με τους κανόνες της τυπικής ανδρικής σεξουαλικής συμπεριφοράς, βιώνουν κοινωνικά τους εαυτούς τους μέσα από την επιβεβαίωση μιας επιθετικής σεξουαλικής αλληλεπίδρασης, έτσι ώστε ενδόμυχα να αισθάνονται αλληλέγγυοι με τους δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων μέσα στο πλαίσιο των ιδιαίτερων δεσμών της έμφυλης ομάδας.

Η θεωρία της MacKinnon δέχτηκε σκληρή κριτική μέσα στους κόλπους του φεμινιστικού λόγου. Η Judith Butler (1994) αναφέρει ότι το παράδειγμα της θυματοποίησης, η υπερβολική έμφαση στην πορνογραφία, η έλλειψη πολιτισμικής ευαισθησίας απέναντι στο γυναικείο φύλο και η οικουμενικοποίηση των δικαιωμάτων, που προβάλλονται στη θεωρία της MacKinnon, στερούν από την φεμινιστική σκέψη την προοπτική μιας πιο δυναμικής και διάχυτης αντίληψης για την εξουσία. Όμως παρά τις όποιες αντιρρήσεις για τις προσεγγίσεις της MacKinnon ένα μεγάλο μέρος των επιχειρημάτων της βοήθησε να επαναπροσδιοριστεί η έννοια της σεξουαλικής βίας από την πλευρά των συνεπειών που υφίσταται το θύμα, και όχι με βάση την αξιολόγηση μιας δράσης που μπορεί να ονομαστεί «βία» σε σχέση με την ανδρική άποψη και εμπειρία.

Ένα μεγάλο μέρος των φεμινιστικών ερευνών του «δεύτερου κύματος» από τα τέλη της δεκαετίας του 70 στράφηκε προς την ανίχνευση των ειδικών πολιτισμικών στοιχείων που πιθανόν να υποκινούν το βιασμό. **Οι πολιτισμικές φεμινιστικές θεωρήσεις** του «δεύτερου κύματος» είχαν σημαντική επιρροή στον ορισμό της σεξουαλικής κακοποίησης, και στη διάκριση και αντιμετώπιση των θυμάτων του βιασμού. Σε αυτό τον προσανατολισμό κινείται η φεμινιστική θεωρία της Burt (2003) που προτείνει τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του βιασμού και ισχυρίζεται ότι ο βιασμός στηρίζεται πολιτισμικά από μύθους που αποτελούν

βασικούς μηχανισμούς οι οποίοι χρησιμοποιούνται από τα άτομα για να διαχωρίσουν ένα περιστατικό «σεξουαλικής επίθεσης» από τον «πραγματικό» βιασμό (p.p.129-139). Μία πρώτη κατηγορία «μύθων» αφορά τη θεώρηση του βιασμού ως μη πραγματικού περιστατικού, αλλά ως αποτέλεσμα της «νοσηρής» φαντασίας ή της υποσυνείδητης επιθυμίας της γυναίκας. Μία δεύτερη κατηγορία «μύθων» θεωρεί τον βιασμό απλά «σεξ» που εκ των πραγμάτων δεν είναι δυνατό να προκαλέσει βλάβη, παρακάμπτοντας την άσκηση σωματικής βίας, το φόβο και το τραύμα που προκαλείται στο θύμα. Μέσω αυτής της μυθοπλασίας διαμορφώνεται μία συγκεκριμένη αντίληψη για τον «πραγματικό» βιασμό που συμβαίνει μόνο κάτω από ιδιαίτερες καταστάσεις (όπως όταν η γυναίκα είναι παρθένα ή όταν υπάρχει σοβαρή και εμφανής σωματική βλάβη που προήλθε από τον βιασμό). Η Anderson (2004) προσθέτει ότι οι μύθοι του βιασμού δεν είναι ένα σύνολο απλών και αβλαβών πεποιθήσεων, αλλά καταστροφικές δυνάμεις που προκαλούν σημαντικές βλάβες και ψυχικό πόνο στο θύμα, στην οικογένεια του και στο σύνολο της κοινότητας (p.p.2-3). Οι μύθοι αυτοί ενθαρρύνουν τη σιωπή και τη ντροπή του θύματος, ενώ παράλληλα απομακρύνουν το δράστη από τη προσωπική ευθύνη, με αποτέλεσμα η σεξουαλική βία να συνεχίζεται και να θεωρείται από το κοινωνικό σύνολο ως φυσιολογική και φυσική.

Από τη δεκαετία του 1980 γεννιέται στη Ευρώπη και στην Αμερική ο **Σοσιαλιστικός Φεμινισμός** που προσπαθεί να συνδυάσει τη μαρξιστική θεωρία με τις ριζοσπαστικές φεμινιστικές απόψεις και ταυτόχρονα επιδιώκει την ταξική και έμφυλη απελευθέρωση. Βασικά στοιχεία της γυναικείας καταπίεσης θεωρούνται σύμφωνα με τις απόψεις των σοσιαλιστριών φεμινιστριών, η σεξουαλικότητα, ο γάμος και η οικογένεια, που εκφράζονται με το γενικό όρο «αναπαραγωγικές λειτουργίες των γυναικών». Τα κρίσιμα ερωτήματα για τις σοσιαλίστριες φεμινίστριες αφορούν τη φύση της γυναικείας παραγωγής μέσα στην οικογένεια και το τρόπο που αυτή περνά στη γυναικεία συνείδηση, τη ζήτηση γυναικείας εργασίας για τη παραγωγή εμπορευμάτων, το τύπο της γυναικείας εργασίας στη βιομηχανία, και τις πολιτικές συνέπειες από την ένταξη των γυναικών στη παραγωγική διαδικασία των καπιταλιστικού τύπου βιομηχανικών κοινωνιών. Ο σοσιαλιστικός φεμινισμός δέχτηκε κριτική λόγω της αδυναμίας του να καλύψει όλες τις πατριαρχικές δομές. Για παράδειγμα η Walby ισχυρίζεται ότι, ενώ κάποιες σοσιαλίστριες φεμινίστριες θεωρούν το οικονομικό επίπεδο, και άλλες το πολιτισμικό, ως τη σημαντικότερη

βάση της πατριαρχίας, αφήνουν εκτός του θεωρητικού τους πεδίου τη γυναικεία σεξουαλικότητα και την ανδρική βία (Walby, 1990, p.p.2-3).

Η Eisenstein (1979) ωστόσο, έχοντας ως αφετηρία τον σοσιαλιστικό φεμινισμό υιοθετεί μια διαλεκτική προσέγγιση, στην οποία ο καπιταλισμός και η πατριαρχία αποτελούν απόλυτα αλληλοεξαρτώμενα συστήματα. Ο όρος «καπιταλιστική πατριαρχία», που η Eisenstein χρησιμοποιεί, υποδηλώνει ότι αυτά τα δύο συστήματα συνυπάρχουν, καθώς το οικονομικό πεδίο καθορίζει τις ιδεολογίες του φύλου και αυτές αντίστοιχα επηρεάζουν ή αλλάζουν το περιεχόμενο του οικονομικού πεδίου. Σε μελέτες και άρθρα της επισημαίνει ότι η βία εναντίον των γυναικών παραμένει μια σημαντική πολιτική πρόκληση του 21^{ου} αιώνα, και συνδέεται με τις φυλετικές, ταξικές και οικονομικές ανισότητες. Η σεξουαλική βία και εκμετάλλευση, στη προσέγγιση της Eisenstein, ξεκινά και ενσωματώνεται στην οικεία σφαίρα της ιδιωτικής ζωής και εκτείνεται στη δημόσια σφαίρα της οικονομίας και του κράτους. Το πρόβλημα της σεξουαλικής βίας καθίσταται έτσι δομικό και συστημικό και απαιτεί συνασπισμό και συλλογική δράση μέσα από ένα παγκόσμιο κίνημα για τη δικαιοσύνη που θα δίνει προτεραιότητα στον τερματισμό της σεξουαλικής βίας σε όλες τις μορφές της (Eisenstein, 2014).

Συμπερασματικά, η κριτική θεωρία των φύλων που αναπτύχθηκε μέσα στο «δεύτερο κύμα» του φεμινιστικού κινήματος εξελίχθηκε μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 80 σε συστηματική εννοιολογική επεξεργασία των κατηγοριών του βιολογικού («sex») και κοινωνικού φύλου («gender») και των αλληλεπιδράσεών τους. Το κεντρικό σημείο αναφοράς και ανάλυσης αυτών των προσεγγίσεων είναι η έννοια της «ταυτότητας», με την οπτική του κριτηρίου διαφοροποίησης μεταξύ των ατόμων ή των κοινωνικών ομάδων. Οι φεμινιστικές πολιτικές της ταυτότητας ανέλυσαν κριτικά τον αυτοπροσδιορισμό των γυναικών αλλά και των ανδρών ενάντια σε θεωρητικές προσεγγίσεις ή πρακτικές που όριζαν τα δύο φύλα σύμφωνα με τις βιολογικές διαφορές τους. Οι πολιτικές αυτές συνέβαλλαν αποφασιστικά στην ανατροπή κάθε αιτιολογικής θεώρησης που υποστήριζε την αδυναμία των βιαστών να ελέγξουν τη σεξουαλική τους επιθετικότητα λόγω του βιολογικού τους φύλου, και ανέδειξαν ότι η σεξουαλική βία στηρίζεται από συγκεκριμένες πολιτικές, πολιτισμικές ή οικονομικές δομές. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί ότι, παρά την αναγνώριση των διαφοροποιήσεων των γυναικών σε σχέση με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, στο δεύτερο κύκλο του φεμινιστικού κινήματος το συλλογικό

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

υποκείμενο «γυναίκες» δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Όλες οι τάσεις του δεύτερου κύματος (με μόνη εξαίρεση τις μαρξιστικές προσεγγίσεις) απευθύνονταν στο σύνολο των γυναικών, τις οποίες θεωρούσαν ως ένα ενιαίο κοινωνικό υποκείμενο με ισχυρό ενοποιητικό στοιχείο το κοινό φύλο. Τοποθετώντας ωστόσο σε αυτή τη προοπτική την έννοια της γυναικείας ταυτότητας, αγνοήθηκαν οι πολλαπλότητες της εμπειρίας που θεμελιώνουν διαφορετικές πολιτισμικές παραγωγές. Η ταυτότητα «γυναίκα» προσδιόριζε για πολλές δεκαετίες τη λευκή ετεροσεξουαλική γυναίκα της αστικής και μεσοαστικής τάξης. Συνεπώς το ζήτημα της σεξουαλικής βίας προσεγγίστηκε κατά κανόνα μόνο μέσα από το βίωμα γυναικών συγκεκριμένης τάξης και φυλής.

2.5.3 Η ερμηνεία του βιασμού στο μεταδομιστικό φεμινιστικό λόγο. Από τις αρχές της δεκαετίας του 80, διαπιστώσαμε ότι παρατηρούνται ποικίλοι διαχωρισμοί στους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος. Η ανδρική καταπίεση, αλλά και η πολιτισμική κυριαρχία που επιβάλλει ο κυρίαρχος φεμινιστικός λόγος στις γυναίκες που έχουν μία διαφορετική κοινωνική ταυτότητα και διαφορετικές κοινωνικές εμπειρίες αποτέλεσαν σημαντικά ζητήματα προς διερεύνηση. Η Grosz (1994) παρατηρεί ότι ο φεμινιστικός λόγος εκείνης της περιόδου φαίνεται να βρίσκεται σε αδιέξοδο είτε γιατί προσκολλήθηκε σε αρχές οι οποίες αρνούνται την γυναικεία ταυτότητα ως οικουμενική κατηγορία, ή γιατί δέχτηκε περιοριστικά εννοιολογικά μοντέλα και σχήματα που επιβάλλει η πατριαρχία, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να περιγράψει τις γυναίκες και την θηλυκότητα με αυτόνομους όρους. (p.77)

Σταδιακά οι προβληματισμοί του φεμινιστικού λόγου οδήγησαν στην αναγνώριση της πολλαπλότητας των γυναικείων εμπειριών και ταυτοτήτων, όπου το συλλογικό υποκείμενο «γυναίκα» δεν θεωρείται πλέον επαρκές αλλά υποδιαιρείται σε νέες κατηγορίες ανάλογα με τον εθνοτικό, φυλετικό, εθνικό, ταξικό ή σεξουαλικό προσδιορισμό. Αυτή η οπτική γεννά τη δεκαετία του 90 τις μεταδομιστικές φεμινιστικές προσεγγίσεις που αναφέρονται και ως **φεμινισμός του «τρίτου κύματος»**. Το κεντρικό ζήτημα των αναλύσεων σε αυτές τις προσεγγίσεις είναι η ανθρώπινη ταυτότητα αλλά υπό την αμφισβήτηση του πρωταγωνιστικού ρόλου των υποκειμένων, καθώς υποστηρίζεται ότι «η κυρίαρχη γνώση (που ταυτίζεται με τους κυρίαρχους λόγους της επιστήμης), οι κοινωνικοί θεσμοί, και οι κοινωνικές πρακτικές, γράφουν την ιστορία της ανθρώπινης ταυτότητας με όρους εξουσίας και ελέγχου» (Weedon, 2004, p.6).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ο φεμινιστικός μεταδομισμός επικεντρώνεται στην εξουσία που ασκεί ο λόγος («discourse») ο οποίος συντίθεται και αναπαράγεται από τις κοινωνικές δομές μέσω κοινωνικών θεσμών και πρακτικών. Η προσέγγιση του φύλου (ως ανδρισμός και θηλυκότητα) μέσα από αυτή την οπτική είναι λόγοι που εμπεριέχουν σχέσεις εξουσίας/γνώσης και ασκούν σημαντικές επιδράσεις στα άτομα συγκεκριμένων κοινωνιών. Συνεπώς τα επιμέρους αντικείμενα εξέτασης σύμφωνα με τις προσεγγίσεις του «τρίτου κύματος» είναι: α) Πώς δομούνται και διατηρούνται οι λόγοι του ανδρισμού και της θηλυκότητας. β) Πως υποστηρίζονται οι σχέσεις εξουσίας/γνώσης από τους λόγους αυτούς .

Η αμφισβήτηση των βασικών αρχών του «δεύτερου κύματος» ωστόσο ξεκινά με την κριτική που άσκησαν για την έννοια του φύλου ως αυτόνομου συστήματος οι έγχρωμες φεμινίστριες, οι οποίες υποστήριζαν ότι κάθε ανάλυση του φύλου πρέπει να συμπορεύεται με την ανάλυση της τάξης, της φυλής και της σεξουαλικότητας, ως αλληλένδετες και αλληλοεξαρτημένες πολιτισμικές κατασκευές. Στα πλαίσια αυτών των προβληματισμών η εγκληματολογική θεωρία του «**μαύρου φεμινισμού**» («**black feminist criminology**») εξετάζει από την έμφυλη και φυλετική σκοπιά τις εμπειρίες των περιθωριοποιημένων γυναικών που είναι θύματα βίαιων εγκλημάτων (Potter, 2006, p.p.1-4 & p.p.119-120). Λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές εμπειρίες των μαύρων γυναικών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και των γυναικών της Αφρικής, διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες αυτές έχουν υποστεί πολλαπλές και μεταβαλλόμενες μορφές κυριαρχίας που συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Συνεπώς, διαφοροποιείται και η θέση αυτών των γυναικών ως προς την αντιμετώπιση της σεξουαλικής ή κάθε άλλης μορφής βίας που ασκείται εναντίον τους σε σχέση με γυναίκες άλλων φυλών ή εθνοτήτων, ειδικά σε σύγκριση με τις λευκές γυναίκες. Το επιχείρημα που αναπτύσσει ο «μαύρος φεμινισμός» αντιτάσσεται στη παραδοσιακή ανδροκρατική εγκληματολογία και στις τάσεις της φεμινιστικής προσέγγισης που υποστηρίζουν την ενιαία γυναικεία ταυτότητα, επισημαίνοντας ότι, αν και οι γυναίκες που είναι θύματα βίας έχουν παράλληλες συνθήκες ζωής, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους που βασίζονται σε πολιτιστικές, φυλετικές και άλλες διακρίσεις.

Οι πολλαπλές και αλληλένδετες ταυτότητες των μαύρων γυναικών, θεωρούνται το κεντρικό σημείο ανάλυσης αυτής της προσέγγισης, προκειμένου να κατανοηθεί η συντροφική βία, ο βιασμός και η σεξουαλική κακοποίηση. Οι γυναίκες

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

της μαύρης φυλής, είτε ως παραβάτες του νόμου, είτε ως θύματα, αντιμετωπίζονται αρνητικά από τους μηχανισμούς απονομής δικαιοσύνης και τους άλλους κοινωνικούς φορείς. Η στάση αυτή είναι άμεσα συνυφασμένη όχι μόνο με την ταυτότητα του φύλου αλλά και της φυλής και της τάξης. Η Davis (1983) ισχυρίστηκε ότι οι δυτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις έχουν αποτύχει να δώσουν επαρκείς αιτιολογήσεις ως προς τη ταξική και φυλετική ταυτότητα των βιαστών, ενώ η ανωνυμία που περιβάλλει τη συντριπτική πλειοψηφία των βιασμών αντιμετωπίζεται ως μια στατιστική λεπτομέρεια ή ως ένα απροσπέλαστο μυστήριο (p.p.172-201). Αυτή η ανωνυμία είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν οι άνδρες της λευκής φυλής, (που συνήθως κατέχουν και υψηλές κοινωνικές θέσεις), αφού οι φορείς άσκησης της κρατικής εξουσίας και της απονομής δικαιοσύνης τους προστατεύουν και τους εξαιρούν από τις ποινικές διώξεις. Είναι επομένως πολύ πιθανό οι άντρες που ανήκουν στις μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις να είναι δράστες ενός σημαντικού ποσοστού «περιστασιακών» βιασμών που δεν αντιπροσωπεύεται στις στατιστικές. Η Davis επίσης ισχυρίστηκε ότι μία πλειοψηφία θυμάτων βιασμού είναι γυναίκες της μαύρης φυλής, καθώς η ιστορική εμπειρία του αποικισμού συνυπάρχει με το ρατσισμό ο οποίος συχνά αποτελεί μία ανοιχτή πρόκληση βιασμού. Αντίστοιχα ο «μύθος του μαύρου βιαστή» συντηρείται από τη ρατσιστική ιδεολογία αναπαράγοντας το μοντέλο του «επικίνδυνου άνδρα» που ευθύνεται για την έξαρση της σεξουαλικής βίας.

Οι φεμινίστριες που εκπροσωπούν **το ρεύμα των μετα-αποικιακών σπουδών** έστρεψαν επίσης τη προσοχή τους στη προβληματική φύση της μελέτης των «τριτοκοσμικών» γυναικών σε σχέση με τον Δυτικό τρόπο σκέψης και υποστήριξαν ότι η παραγωγή ενός ακόμα κυρίαρχου λόγου για την ετερότητα προέρχεται κατά κανόνα από τους προνομιούχους κοινωνικά ακαδημαϊκούς κύκλους, οι οποίοι δεν έχουν καμία επαφή με τις αληθινές ζωές των καταπιεσμένων μειονοτήτων και τα βιώματα των γυναικών των «τριτοκοσμικών» χωρών που πλήττονται από τη φτώχεια, την ανεργία, τη σεξουαλική βία και τους πολέμους. Η Spivak (1981) υποστήριξε ότι οι επιπτώσεις της αποικιοκρατίας συνεχίστηκαν με την κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας για πολλές πρώην αποικίες στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, καθώς οι δομές που εγκαθιδρύθηκαν με την αποικιοκρατία εξακολούθησαν να εφίστανται στην πολιτισμική, πολιτική και οικονομική ζωή των μετααποικιακών κρατών. Επιπρόσθετα, στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα η ανάδυση των ΗΠΑ ως παγκόσμιας οικονομικής υπερδύναμης επανασχεδίασε τους αποικιακούς χάρτες εξυπηρετώντας τα

συμφέροντα του πολυεθνικού κεφαλαίου και διατηρώντας την υποδεέστερη θέση των γυναικών του «Τρίτου Κόσμου» στο επίπεδο της παραγωγικής δραστηριότητας, της προσωπικής και κοινωνικής ζωής, με αποτέλεσμα οι γυναίκες αυτές να πλήττονται σε μεγάλο βαθμό από πολλαπλές μορφές βίας, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής. (p.p.154-184)

Αντίστοιχα, η ακτιβίστρια Andrea Smith, υιοθετώντας τις θέσεις των μεταποικιακών σπουδών και του «μαύρου φεμινισμού», επικέντρωσε τη μελέτη της στη βία κατά των έγχρωμων γυναικών της Αμερικής. Η Smith υποστηρίζει ότι η «αποικιακή φαντασία» ήταν απαραίτητη προκειμένου να εξηγήσει τη κατάκτηση των αυτοχθόνων πληθυσμών. Το μήνυμα που εξέπεμπε ήταν ότι οι λευκές γυναίκες χρειάζονταν απεγνωσμένα τη προστασία των λευκών, όχι μόνο υπό τη συνήθη μορφή των περιορισμών σχετικά με τη συμπεριφορά των γυναικών, αλλά και από την πλευρά του ελέγχου και του αφανισμού των «επικίνδυνων» ντόπιων ανδρών που παρουσιάστηκαν ως «άγριοι βιαστές». Οι ιδέες αυτές μεταφέρθηκαν σε αφηγήσεις αιχμαλωσίας, απαγωγής και βάνανσης μεταχείρισης των λευκών γυναικών από τους «αγρίους», που τελικά πάντα σώζονταν από τους λευκούς «ήρωες». Οι λευκοί κατακτητές πρότειναν να ελευθερώσουν τις δήθεν καταπιεσμένες και κακοποιημένες αυτόχθονες γυναίκες και να τις «εκπολιτίσουν» στις ευρωπαϊκές «αξίες». Η πραγματικότητα βέβαια ήταν εντελώς αντίθετη. Οι έγχρωμες γυναίκες ήταν τα θύματα της σεξουαλικής βίας των λευκών κατακτητών, ενώ οι λευκές γυναίκες δεν κινδύνευαν να γίνουν θύματα βιασμού από τους έγχρωμους αυτόχθονες άνδρες, αλλά περισσότερο από τους λευκούς συντρόφους τους (Smith, 2005, p.p.7-33).

Στο πλαίσιο της εγκληματολογικής μελέτης του φύλου του μεταδομιστικού λόγου αναπτύχθηκαν και πολλές άλλες ενδιαφέρουσες θεωρήσεις για την σεξουαλική βία. Η Stanko ισχυρίζεται ότι οι φεμινιστικές μελέτες αποκαλύπτουν πως η σεξουαλική βία είναι βασικό συστατικό της θηλυκής οντότητας και αποτελεί μία πραγματικότητα που βιώνεται μέσα σε ένα ευρύ φάσμα της καθημερινής ζωής των γυναικών. Πολλές φορές όμως οι γυναίκες ορίζουν τη σεξουαλική παραβίαση και απειλή με διαφορετικά από το νόμο κριτήρια. (Stanko, 1985, p.p.80-82) Για παράδειγμα μερικές γυναίκες που σύμφωνα με το νόμο θεωρείται ότι έχουν βιαστεί, οι ίδιες καθορίζουν την εμπειρία τους ως απόπειρα βιασμού. Με την κατηγοριοποίηση του βιασμού, ως τη μόνη κατανοητή και απεχθή σεξουαλική διείσδυση, που θα μπορούσε εύλογα να φοβίσει τις γυναίκες, συνηθισμένα γεγονότα,

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

όπως τα σεξουαλικά υπονοούμενα, που ακούγονται στο δρόμο από αγνώστους ή στο χώρο εργασίας από συναδέλφους, δημιουργούν φόβο στις γυναίκες και βιώνονται ως σεξουαλική απειλή. Αντίθετα οι ιδιωτικές συναντήσεις των γυναικών με γνωστούς ή αγνώστους άνδρες, που δυνητικά θα μπορούσαν να έχουν ένα βαθμό επικινδυνότητας ως προς την άσκηση σεξουαλικής βίας, επειδή δεν είναι αντικείμενο εξέτασης στις περισσότερες εγκληματολογικές έρευνες (δεν είναι άλλωστε εγκληματικές πράξεις σύμφωνα με τον νόμο), δεν δημιουργούν «το φόβο του εγκλήματος» στις γυναίκες. Η Stanko καταλήγει ότι ο φόβος της σεξουαλικής εγκληματικότητας έχει γίνει μέρος της καθημερινότητας των γυναικών, αλλά δεν είναι τίποτα περισσότερο από την αντανάκλαση της σεξουαλικής τους ακεραιότητας απέναντι στο κίνδυνο, καθώς ο φόβος αυτός «είναι για τις γυναίκες η συνέπεια που φανερώνει ότι αυτές στέκονται στη κόψη του ξυραφιού της πατριαρχίας» (Stanko, 1985, p.82). Σε μετέπειτα μελέτη της η Stanko επισημαίνει επιπλέον ότι οι έγχρωμοι πληθυσμοί, και κύρια οι έγχρωμες γυναίκες, που πλήττονται από πολλαπλές μορφές βίας, σπάνια αναφέρονται στις ακαδημαϊκές έρευνες, ενώ η επιστήμη της Εγκληματολογίας σιωπά για τη σεξουαλική βία που ασκείται εναντίον των ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών (Stanko, 1990, p.130).

Η Nafine (1996) στρέφει επίσης τη προσοχή μας στα διαφοροποιημένα μοντέλα κοινωνικοποίησης των φύλων και στην κατασκευή και ερμηνεία του νόμου. Υποστηρίζει έτσι ότι, καθώς οι κοινωνίες αποδέχονται την ανδρική προδιάθεση της επιθετικότητας, που οδηγεί στο έγκλημα, κοινωνικοποιούν τις γυναίκες ως παθητικούς δέκτες, και κατά συνέπεια ως πιθανά θύματα σεξουαλικών εγκλημάτων. Αυτή η μορφή κοινωνικοποίησης έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται στις γυναίκες ένα αίσθημα αδυναμίας και μακροχρόνιας εξάρτησης από τους άνδρες. Η αρρενωπότητα του δράστη, όπως απεικονίζεται στη ποινική θεωρία και στο δημόσιο λόγο, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο που αντιμετωπίζονται τα σεξουαλικά εγκλήματα. (p.p.65-66)

Ο βιασμός θεωρείται ότι είναι το έγκλημα που δράστης είναι ο άνδρας, και θύμα η γυναίκα. Παρά το ότι αυτή η διαπίστωση επιβεβαιώνεται στη πράξη από τις σχετικές έρευνες θυματοποίησης, ωστόσο οδηγεί το θύμα του βιασμού να αντιμετωπίζεται πάντα υπό το πρίσμα της ανισότητας του φύλου. Επιπρόσθετα, η βίαση επίθεση ορίζεται ως μία αναγκαστική και βίαση πράξη που συμβαίνει σε δημόσιο ή ιδιωτικό χώρο, χωρίς να συνυπολογίζεται από τα περισσότερα νομικά

συστήματα το ζήτημα της σεξουαλικής ενδοοικογενειακής βίας. Η ενδοοικογενειακή σεξουαλική βία, ακόμα και στα νομικά συστήματα που τιμωρείται, δεν παύει να αποτελεί μία «εξαιρέση» και όχι μία «τυπική» περίπτωση σεξουαλικής εγκληματικότητας. Οι γυναίκες που βιάζονται και κακοποιούνται από τους συντρόφους τους εμφανίζονται να ανήκουν σε μια ειδική και σπάνια κατηγορία θυματοποίησης παρά το γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία, σε όλες τις εκφάνσεις της, είναι μία μορφή επίθεσης που είναι πλέον πιθανό να συμβεί σε μια γυναίκα. Αυτή η σεξιστική ερμηνεία του εγκλήματος από το δίκαιο είναι ένα μόνο παράδειγμα των διακρίσεων βάσει του φύλου, που αναλαμβάνει να καθορίσει τις αρμοδιότητες των γυναικών στην ιδιωτική σφαίρα και να ορίσει το ρόλο των ανδρών στη δημόσια σφαίρα. Γενικότερα η Naffine ισχυρίζεται ότι, ο ορισμός της εγκληματικότητας που συνδέεται με τις σεξουαλικές πράξεις δεν αποτελεί αντικείμενο συναίνεσης των δύο φύλων. Ο νομικός ορισμός για παράδειγμα της πορνείας, της πορνογραφίας, της ενδοοικογενειακής βίας και του βιασμού δεν αποδεικνύει τη βλάβη που προκλήθηκε στις γυναίκες-θύματα, ούτε δίνει τη δυνατότητα στους άνδρες-δράστες να κατανοήσουν την εγκληματική τους πράξη. Η θέση των γυναικών στη ρεαλιστική εγκληματολογία παραμένει βαθιά παραδοσιακή.¹³ «Οι γυναίκες τυγχάνουν ειδικής προστασίας, επειδή θεωρούνται ευάλωτες στο σεξουαλικό έγκλημα, αλλά δεν τους δίνεται η δυνατότητα να καθορίσουν τους όρους ενός ρεαλιστικού σχεδιασμού με βάση τις δικές τους εμπειρίες» (Naffine, 1996, p.66).

Η Smart (1978) στις πρώτες μελέτες της για το βιασμό υποστήριξε ότι τα συστατικά στοιχεία του ανδρικού ρόλου (δηλαδή η βίαιη σεξουαλικότητα και η επιθετικότητα), αποτελούν ήδη μία «πρωτογενή παρέκκλιση», έτσι ώστε ο βιασμός να μην υποδηλώνει μία ριζική αλλαγή της ανδρικής συμπεριφοράς, αλλά να αποτελεί μία «δευτερογενή παρέκκλιση», με την έννοια της μη διαφοροποίησης των βασικών συστατικών στοιχείων του έμφυλου ρόλου (p.p.105-107). Σε μετέπειτα μελέτες της επηρεασμένη από το μεταδομιστικό φεμινιστικό λόγο, ασχολήθηκε με τις έμφυλες διαστάσεις του νόμου μέσα από την διερεύνηση εγκληματικών συμπεριφορών, όπως ο βιασμός και η σεξουαλική κακοποίηση. Η Smart (1989) επισημαίνει ότι ο νομικός λόγος είναι προνομιακός σε σχέση με άλλες μορφές κοινωνικής γνώσης, καθώς διατηρεί την εξουσία μιας αποκλειστικής «αλήθειας» (p.p.11-13). Ωστόσο, ο

¹³ Η έννοια χρησιμοποιείται εδώ από τη Naffine για να περιγράψει χωρίς διαχωρισμό τις τάσεις της εγκληματολογίας που εδράζονται είτε στο χώρο του κοινωνιολογικού ρεαλισμού του Ντυρκέμ, είτε τις τάσεις στο χώρο του αριστερού ρεαλισμού που τρέπονται προς τις συμβατικές αντιλήψεις του ορισμού του εγκλήματος, δηλαδή θεωρούν το έγκλημα «ως παραβίαση του νόμου».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

«μανδύας» της νομικής ισχύος εκτείνεται σε θέματα πέρα από το παραδοσιακό νομικό τομέα και προσδιορίζει πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής, καθιστώντας άλλους, ανταγωνιστικούς λόγους, κατώτερους ή άνευ σημασίας. Με αυτό τον τρόπο, το δίκαιο «θέτει τον εαυτό του έξω από την κοινωνική τάξη» καθώς «δίνει την αίσθηση του κόσμου μέσα από μια διαδικασία διάθλασης» (Smart, 1989, p.11).

Για παράδειγμα, διαπιστώνεται πολλές φορές στον περίβολο των δικαστηρίων η «αξίωση της νομικής αλήθειας» να αναιρεί την αυθεντικότητα της κατανόησης του ανθρώπινου βιώματος, με χαρακτηριστική περίπτωση τις υποθέσεις βιασμών. Κατά την ακροαματική διαδικασία διατυπώνονται απόψεις για την «ιδιόμορφη» γυναικεία σεξουαλική φύση, για την «ακόρεστη σεξουαλική όρεξη» των ανδρών, χωρίς όμως οι απόψεις αυτές να αντανakλούν τις εμπειρίες του γυναικείου σώματος σε σχέση με την ευχαρίστηση ή τη βλάβη που προκαλείται κατά τη σεξουαλική πράξη. Οι επιπτώσεις της εμπειρίας των γυναικών που έχουν υποστεί μία βίαιη σεξουαλική επίθεση παραβλέπονται, και τελικά αποδεικνύεται ότι στη πράξη τα θύματα στερούνται το δικαίωμα μιας αντικειμενικής δίκης (Smart, 1989, p.13). Ο νόμος σε αυτή τη προσέγγιση δεν αποτελεί ένα στατικό στοιχείο, το οποίο τίθεται απλώς σε λειτουργία μόνο σε περίπτωση παραβίασης του, αντίθετα αναδεικνύεται ο δυναμικός του χαρακτήρας, εφόσον από τη μια πλευρά επηρεάζει τη ζωή του ανθρώπου, διότι προβλέπει την απαγόρευση συγκεκριμένων συμπεριφορών, και από την άλλη δημιουργεί «νομικά υποκείμενα», όπως για παράδειγμα «το θύμα βιασμού» (Smart, 1995, p.p.7-8). Στις αναλύσεις της Smart ωστόσο τονίζεται πως είναι μεθοδολογικά εσφαλμένη η πρόσληψη των γυναικών ως «ενιαία» κοινωνική κατηγορία (με την ιδιότητα του δράστη ή του θύματος), καθώς οι γυναίκες δεν στερούνται συνολικά κοινωνικής δύναμης και εξουσίας, και είναι απαραίτητο στα ερευνητικά δεδομένα να συνυπολογίζονται και άλλες μεταβλητές, όπως η κοινωνική τάξη, η φυλή ή το έθνος, προκειμένου να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το ζήτημα της απονομής της δικαιοσύνης (Smart, 1995, p.p.7-8).

Η Alice Young (1996) αντίστοιχα, στην προσπάθεια της να αναλύσει περισσότερο τα συστατικά στοιχεία της πολιτισμικής αξίας που δίδονται στο έγκλημα του βιασμού, επικεντρώνει τη μελέτη της στη γλώσσα, στο σώμα, στη καθημερινή ζωή και στη κατασκευή του νόμου. Αναλύοντας τους τρόπους που αξιοποιούνται στο δικαστήριο οι μαρτυρίες για το έγκλημα του βιασμού, διαπιστώνει ότι χρησιμοποιούνται προκατασκευασμένα ερωτήματα που αναγκαστικά οδηγούν τους

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μάρτυρες σε τυποποιημένες απαντήσεις («ναι» ή «όχι»), ενώ οι γυναίκες θύματα δέχονται συγκαλυμμένες προσβλητικές κριτικές, με αποτέλεσμα την απόκρυψη των πραγματικών περιστατικών των βιασμών, και τον εκφοβισμό των θυμάτων. (p.p.47-48 & p.p.458-460)

Στα πλαίσια της μεταδομιστικής προσέγγισης η Judith Butler (1990) υποστήριξε ότι το «φύλο» (p.140) δεν αποτελεί ένα απλό στατικό γεγονός ή μια έκφραση του βιολογικού σώματος, «αλλά είναι μια ιδεατή κατάσταση που υποστηρίζεται και κατασκευάζεται πολιτισμικά μέσα από τη διαρκή επανάληψη διαμορφωτικών πρακτικών («επιτελεστικότητα») και υλοποιείται διαχρονικά μέσα από συγκεκριμένες εξουσιαστικές νόρμες» (Μακρυνιώτη, 2004, σ.181-182). Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση, η κατανόηση της «θηλυκότητας» και της «αρρενωπότητας» μπορούν να εκφραστούν με οποιοδήποτε τρόπο, καθώς το έμφυλο σώμα «δεν έχει κανένα οντολογικό καθεστώς πέρα από τις ποικίλες πράξεις που συντελούν την πραγματικότητά του» (Butler, 1990, p.136). Η Butler αναφέρεται στο βιασμό χωρίς να επιχειρεί κάποια έμφυλη διάκριση των θυμάτων, αλλά περισσότερο εστιάζει στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά το συγκεκριμένο έγκλημα, δηλαδή επικεντρώνει τη μελέτη της στο ζήτημα του ορισμού της βίας. Υποστηρίζει έτσι ότι η πολιτική της βίας λειτουργεί προκειμένου να ρυθμίσει τι θα εμφανιστεί ή τι δεν θα εμφανιστεί ως αποτέλεσμα βίας. Υπάρχει συνεπώς «ο εκ των προτέρων προσδιορισμός» των προϋποθέσεων που πληρούν τις ενδείξεις του «βιασμού», όπως για παράδειγμα η σεξουαλική βία στους χώρους εργασίας, που σε μεγάλο βαθμό σχεδόν αποκλείεται από το πεδίο της νομικής οριοθέτησης. Η Butler ισχυρίζεται ότι ακόμη και αν η βία μπορεί να είναι το πιο σημαντικό ζήτημα για τα θύματα, το πρόβλημα δεν είναι η βία του βιασμού «per se», αλλά οι συνέπειες του βιασμού, η υποκειμενικότητα της νομικής έννοιας, και οι ορισμοί της έννοιας της βίας που αποτελούν σημαντικές λειτουργίες στη «τεχνολογία του φύλου» (Butler, 1992, p.162). Η κριτική που ασκήθηκε στη θεωρία της Butler είναι ότι «αρνείται να εξετάσει την έμφυλη ή σεξουαλική συμπεριφορά των ατόμων και επιχειρεί να προσδιορίσει την ετεροφυλία ή την ομοφυλοφιλία ως έννοιες που χρησιμοποιούνται μόνο για να δηλώσουν μια κατασκευασμένη στατική ιδιαιτερότητα» (Αθανασίου, 2008, σ. 11).

Η μετατόπιση από την ιστορία των γυναικών στην ιστορία του φύλου και στην ανάλυση των πολλαπλών ταυτοτήτων θεωρήθηκε όμως από κάποιες

φεμινίστριες ότι αποτελεί μια «ανδροκινούμενη στρατηγική ενσωμάτωσης που υπονόμει οποιαδήποτε μορφή συλλογικής ταυτότητας αλλά και δράσης από τη πλευρά των γυναικών» (Hoff, 1994, p.p.149-168). Η Judith Bennett ισχυρίστηκε ότι ο τελικός στόχος αυτών των προσεγγίσεων ήταν «η αποδυνάμωση και η σταδιακή αποπολιτικοποίηση του φεμινιστικού κινήματος και λόγου προκειμένου να επιτευχθεί η αποδοχή του από το ακαδημαϊκό κατεστημένο» (στο: Αβδελά & Ψαρρά, 1997, σ. 371-411). Ωστόσο, παρά το ότι το φεμινιστικό κίνημα φαίνεται πράγματι για μεγάλο χρονικό διάστημα να απομαζικοποιείται, από τη δεκαετία του 90 ανασυγκροτείται σε ευρύτερα δίκτυα, είτε στο χώρο των ακαδημαϊκών σπουδών, είτε ως μέρος κινημάτων αντιπαγκοσμιοποίησης. Η βία κατά των γυναικών αποτελεί κύριο ζήτημα του φεμινιστικού λόγου, χωρίς όμως να έχει μία και μοναδική εστίαση, αλλά συνδέεται με την αυξανόμενη πολυπλοκότητα του παγκόσμιου καπιταλισμού, της πατριαρχίας, του ρατσισμού, του μισογυνισμού και του ετεροσεξισμού.

Σύγχρονες φεμινιστικές ομάδες στρέφονται προς επαναστατικές μαζικές δράσεις, διαδηλώνουν κατά του σεξισμού που αναπτύσσεται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κατά της ενδοοικογενειακής βίας και της σεξουαλικής παρενόχλησης στους χώρους εργασίας. Η Cochrane (2013) ισχυρίζεται ότι αυτό είναι το «**τέταρτο κύμα**» του φεμινισμού που αναστοχάζεται τις κατακτήσεις των προηγούμενων κυμάτων αλλά περισσότερο στρέφεται σε επαναστατικές και ακτιβιστικές δράσεις, καθώς τα ζητήματα της έμφυλης ανισότητας και βίας, συμπεριλαμβανόμενης της σεξουαλικής, αποτελούν μέχρι σήμερα μία ζοφερή πραγματικότητα στις ζωές των γυναικών σε παγκόσμια κλίμακα. Η θεωρητική καταγωγή ωστόσο του «τέταρτου κύματος» φαίνεται να βρίσκεται στις προσεγγίσεις του «μαύρου φεμινισμού» και στην μετέπειτα μαρξιστική-φεμινιστική κριτική θεωρία της Collins που υποστήριξε ότι «τα πολιτισμικά πρότυπα της καταπίεσης δεν διαφοροποιούνται μεταξύ τους, αλλά συνδέονται και επηρεάζονται από τις διατομές των κοινωνικών συστημάτων, όπως η φυλή, το φύλο, η τάξη και η εθνικότητα» (Hills-Collins, 2000, p.p.41-53).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, έφηβοι και νέοι της μετεφηβικής ηλικίας οργανώνουν φεμινιστικές ομάδες στα σχολεία και τα πανεπιστήμια σε πολλές χώρες του κόσμου (π.χ. Βρετανία, Γαλλία), διεξάγουν εκστρατείες κατά του ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων των γυναικών, υποβάλουν αναφορές στους αρμόδιους φορείς για την καλύτερη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και απαιτούν να τερματιστεί η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών. Αυτή η νέα γενιά που

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μεγάλωσε στην αποκαλούμενη «μετα-φεμινιστική» εποχή, αρνείται να αποδεχτεί ότι ο φεμινισμός είναι μία ουτοπία. Αντίθετα θεωρεί ότι η ισοτιμία των δύο φύλων είναι δεδομένη και αυτονόητη στο προσωπικό και κοινωνικό χώρο, αποδέχεται τη διαφορετικότητα των γυναικών ως προς τη φυλή, το έθνος και τη τάξη, χωρίς όμως να θεωρεί ότι αυτή η προσέγγιση αποτελεί και στοιχείο διαχωρισμού ενός κινήματος. Οι νέοι άνθρωποι δεν προσπαθούν να κατασκευάσουν μία νέα φεμινιστική θεωρία, αλλά μάλλον είναι αποφασισμένοι να αλλάξουν τον κόσμο με ένα απλό και πρακτικό τρόπο, επεμβαίνοντας άμεσα και δυναμικά όπου παρατηρείται έμφυλη ανισότητα και βία. Αυτό ίσως είναι «**το πέμπτο κύμα**» του φεμινισμού, που γεννά ελπίδες για ένα καλύτερο αύριο στη ζωές των γυναικών (Willsher, 2014).

2.6 Ειδικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις

2.6.1. Οι γυναίκες ως δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων. Η ιστορικοκοινωνική μελέτη των «κυμάτων» του φεμινισμού και του φεμινιστικού λόγου αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα «γιατί οι γυναίκες είναι κατ'εξοχήν τα θύματα των βιασμών». Οι φεμινιστικές εκδοχές αναδεικνύουν ότι το έγκλημα του βιασμού έχει ένα ισχυρό ανδροκρατικό συντελεστή σε κάθε περίπτωση. Η συμμετοχή όμως των γυναικών στη σεξουαλική εγκληματικότητα είναι υπαρκτή, αν και ελάχιστα αποτελεί αντικείμενο επιστημονικών ερευνών, ενώ είναι ανεπαρκώς καταγεγραμμένη σε επίσημα στατιστικά στοιχεία. Με βεβαιότητα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει μια σημαντική διαφορά στον αριθμό των αναφερόμενων περιστατικών σε σύγκριση με αυτά που οι δράστες είναι άνδρες (Embry & Lyons, 2012, p.p.146-162) και η διαφορά αυτή παραμένει μεγάλη και σε μακροχρόνιες έρευνες (Steffensmeier, Zhong, Ackerman, Schwartz & Agha, 2006, p.p.72-98). Ο ακριβής αριθμός όμως των γυναικών που είναι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων είναι δύσκολο να εξακριβωθεί.

Ερευνητές υποστηρίζουν ότι αν και υπάρχει η ευρεία αντίληψη πως οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων κυρίως είναι ετεροφυλόφιλοι άνδρες, ωστόσο και οι γυναίκες είναι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων. Εκτεταμένη εθνική έρευνα στην Αμερική το 2011 κατέδειξε ότι στο 6,3% των περιστατικών που τα θύματα βιασμού ήταν άνδρες, οι δράστες ήταν γυναίκες (Centre for Disease Control [CDC], 2011). Το φύλο του δράστη και του θύματος όμως φάνηκε σε άλλες έρευνες (Greenberg Bruess, & Haffner, 2000) ότι ποικίλει ανάλογα με τον τύπο της σεξουαλικής βίας. Η

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πλειοψηφία των ανδρών θυμάτων βιασμού (93,3%) ανέφεραν μόνο άντρες δράστες, όμως για άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, η πλειοψηφία των θυμάτων ανέφερε γυναίκες δράστες. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι το 83,6% των δραστών για σεξουαλικό εξαναγκασμό και το 53,1% για ανεπιθύμητη σεξουαλική επαφή ήταν γυναίκες (Greenberg et al., 2000, p.575).

Ωστόσο δεν μπορούμε να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα για τον πραγματικό αριθμό των περιστατικών ανδρικού βιασμού και το φύλο του δράστη. Σε έρευνες αναφέρεται ότι 1 στα 10 θύματα βιασμών είναι ενήλικοι άνδρες (Spencer, Nevid & Fechner-Rathus, 1997, p.568) αλλά περίπου το 90-95% των ανδρών που βιάζονται δεν καταγγέλλουν το περιστατικό στις αρχές (Forman, 1982). Επιπρόσθετα τα γενικά στοιχεία των ποσοτικών ερευνών δεν αντικατοπτρίζουν και την πραγματική διάσταση της γυναικείας σεξουαλικής εγκληματικότητας, καθώς τίθεται το ζήτημα, μιας επιπλέον ελλιπούς αναφοράς σε αρμόδιες αρχές των σεξουαλικών εγκλημάτων που οι δράστες είναι γυναίκες (Lewis & Stanley, 2000).

Εικάζεται επίσης ότι υπάρχει ένας μεγάλος «σκοτεινός αριθμός» σε σεξουαλικά εγκλήματα στο σύνολο του νεαρού ανδρικού πληθυσμού με δράστη τη γυναίκα. Ο αριθμός αυτός αποδίδεται από τους ερευνητές σε ιδιαίτερους λόγους, όπως ότι το ίδιο το θύμα δεν αναγνωρίζει πολλές φορές το αδίκημα (π.χ. ενήλικες γυναίκες που έχουν σεξουαλικές σχέσεις με έναν έφηβο) ή επειδή το θύμα (στις περιπτώσεις ήπιων σεξουαλικών αδικημάτων,) έχει τόσο στενή και καθημερινή επικοινωνία με τη γυναίκα-δράστη, που είναι εύκολο να κρύψει τις ενέργειές της με το πρόσχημα των επαγγελματικών καθηκόντων της, για παράδειγμα δεν γίνεται εύκολα αντιληπτό από ένα μαθητή ότι μια καθηγήτρια μπορεί να τον αγγίζει με σεξουαλική πρόθεση (Lewis & Stanley, 2000, p.73).

Σε αντίστοιχες έρευνες φαίνεται ότι και ένα μεγάλο μέρος των ενηλίκων ανδρών (περίπου 50%) που είναι θύματα σεξουαλικής βίας με δράστες γυναίκες να μην αναγνωρίζει τη θυματοποίησή του και μόνο ένας στους πέντε άνδρες να νιώθει πραγματικά θύμα της σεξουαλικής βίας του γυναικείου φύλου (Φατούρου, 2011). Αυτό συνήθως συμβαίνει γιατί η σεξουαλική επίθεση από μια γυναίκα μπορεί να γίνει αντιληπτή από τον άνδρα ως μια διαφορετική σεξουαλική εμπειρία και όχι ως παραβίαση της βούλησής του. Είναι έτσι ιδιαίτερα σπάνιες οι περιπτώσεις βιασμών με δράστη τη γυναίκα και θύμα ενήλικο άνδρα που έχουν απασχολήσει τις διωκτικές αρχές και τη ποινική δικαιοσύνη. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για κανένα τέτοιο

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

περιστατικό δεν έχει γνωστοποιηθεί προσφυγή στα ελληνικά ποινικά δικαστήρια (Καράμπελας, 2001, σ.325). Είναι επίσης γεγονός ότι, άσχετα από τις συνθήκες που τελείται το έγκλημα του βιασμού, δεν γίνεται εύκολα πιστευτό ακόμα και από το στενό οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον του θύματος «ότι μία γυναίκα μπορεί να βιάσει έναν άνδρα». Παγιωμένες κοινωνικές αντιλήψεις συνδέουν την ανδρική σεξουαλικότητα με μία «εξ ορισμού συναίνεση» στην ερωτική πράξη με το άλλο φύλο, μη αναγνωρίζοντας έτσι την ανδρική σεξουαλική θυματοποίηση στις περιπτώσεις που οι δράστες είναι γυναίκες.

Ο περιορισμένος αριθμός των αναφορών του ανδρικού βιασμού με δράστη τη γυναίκα, που αντικατοπτρίζεται στις στατιστικές έρευνες οφείλεται ωστόσο και στα σημαντικά προβλήματα οριοθέτησης του ίδιου του ερευνητικού πεδίου, καθώς παίζει σημαντικό ρόλο να διευκρινιστούν δύο ερωτήματα: **α)** «Πως ακριβώς ορίζεται ο βιασμός από την κάθε εθνική ποινική νομοθεσία» κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. **β)** «Πως ακριβώς ορίζεται η σεξουαλική βία και ο βιασμός από τους ίδιους τους ερευνητές». Σχετικά με το πρώτο ερώτημα σε γενικότερο πλαίσιο μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι «η ποινική έκφραση της σεξουαλικής συμπεριφοράς αυτή που τυποποιείται στον Ποινικό Κώδικα εκάστου κράτους ή εκάστης δικαιοδοσίας είναι στη βάση της σύλληψής της, η ίδια» (Μαγγανάς & Σορβατζιώτη, 2013).¹⁴

Ωστόσο παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τον ορισμό της σεξουαλικής βίας και του βιασμού μεταξύ διαφορετικών σύγχρονων δικαϊκών συστημάτων, που συνήθως σχετίζονται με το φύλο του δράστη και του θύματος ή με την διαφορετική κατηγοριοποίηση των σεξουαλικών εγκλημάτων και τη βαρύτητα της ποινής που αυτά επισύρουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παλαιότερη ποινική ελληνική νομοθεσία που όριζε τον βιασμό ως αδίκημα που τελείται με δράστη άνδρα και θύμα αποκλειστικά την γυναίκα, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να οριοθετηθεί στο ποινικό και ερευνητικό πεδίο τόσο η ανδρική θυματοποίηση όσο και η γυναικεία συμμετοχή στην σεξουαλική εγκληματικότητα (Ποινικός Κώδικας, 1979/2014, Άρθρο 336).

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα η οριοθέτηση της σεξουαλικής βίας φαίνεται να διαφοροποιείται από τους ερευνητές. Για παράδειγμα σε εθνική έρευνα στην Αμερικής τα θύματα της σεξουαλικής βίας του επιλεγμένου ερευνητικού δείγματος ήταν «άτομα που αναγκάστηκαν να δεχτούν σε οποιοδήποτε μέρος του σώματός τους

---

¹⁴ Αντί Προλόγου και Εισαγωγής, ΙΧ.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλική διείσδυση, είτε με σωματική δύναμη ή εξαναγκασμό, ή βρέθηκαν σε κατάσταση που αντικειμενικοί παράγοντες τα ανάγκασαν να μην είναι ικανά να συναινέσουν, για παράδειγμα λόγω μέθης, ή χρήσης ουσιών» (“CDC”, 2011). Άλλοι ερευνητές διευρύνουν την έννοια της σεξουαλικής βίας συμπεριλαμβάνοντας σε αυτή και την ψυχολογική βία που μπορεί να ασκήσει ο δράστης στο θύμα. Υποστηρίζεται έτσι ότι αν και συνήθως οι γυναίκες δεν χρησιμοποιούν τη σωματική βία στη σεξουαλική πράξη, μπορεί όμως να υποχρεώσουν τους άνδρες σε ανεπιθύμητη σεξουαλική επαφή χρησιμοποιώντας συναισθηματικούς εκβιασμούς ή εκφοβίζοντάς τους με συκοφαντίες (Cook & Hodo, 2013, p.9).

Αυτή η άποψη αν και μπορεί να δημιουργεί ερωτήματα όπως «κατά πόσο ένας πιθανός ψυχολογικός εκβιασμός από την πλευρά της γυναίκας μπορεί να καταστήσει έναν άνδρα και θύμα βιασμού», ωστόσο, άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι η στύση μπορεί να επιτευχθεί υπό συναισθηματικό εξαναγκασμό, όπως ο θυμός, ο φόβος και ο πόνος, ακόμη και αν ο άνδρας δεν επιθυμεί τη σεξουαλική επαφή (Greenberg et al., 2000, p.576). Παρόλα αυτά πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η γραμμή που διαχωρίζει τη σεξουαλική κακοποίηση από το βιασμό, όταν το θύμα είναι άνδρας και ο δράστης γυναίκα, σε πολλές περιπτώσεις αναφορών είναι δυσδιάκριτη, καθώς δράστης και θύμα αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τις έννοιες της σεξουαλικής βίας και της σεξουαλικής κακοποίησης (Cook & Hodo, 2013, p.8).

Επικρατεί επιπρόσθετα η αντίληψη ότι ο βιασμός σχετίζεται αποκλειστικά με τη σωματική βία στην οποία σχεδόν σε κάθε περίπτωση υπερτερεί ο άνδρας που μπορεί να επιβάλλεται λόγω της σωματικής του διάπλασης. Παρόλα αυτά από κάποιους ερευνητές υποστηρίζεται η άποψη ότι οι γυναίκες δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων δεν προτιμούν κατά κανόνα την άσκηση φυσικής βίας κατά των θυμάτων τους αλλά εκμεταλλεύονται την κατάσταση μέθης, ή την επήρεια ναρκωτικών ουσιών, στην οποία βρίσκονται οι άντρες θύματα, ή άλλες φορές μπορεί και να την προκαλούν, με στόχο να μηδενίσουν την σωματική υπεροχή και τη φυσική δύναμη των ανδρών, ώστε να μην είναι ικανοί να αντισταθούν στη σεξουαλική επίθεση (Γιωτάκος & Τσιλιάκου, 2008, σ. 12). Όμως φαίνεται ότι η χρήση ουσιών και αλκοόλ μπορεί να παίζει ένα σημαντικό, αλλά όχι αποκλειστικό, ρόλο στο πέρασμα στη σεξουαλική βία, καθώς διαπιστώνεται ότι η κατανάλωση μόνο μεγάλων ποσοτήτων αλκοόλ καθιστά τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες θύματα ή δράστες σεξουαλικής βίας, και ότι περισσότερο οι άνδρες παρά οι γυναίκες δράστες

ήταν υπό την επήρεια του αλκοόλ όταν διέπρατταν τη σεξουαλική επίθεση (Palmer, McMahon, Bruce and Ball, 2010). Αντίστοιχοι προβληματισμοί τίθενται για άλλα μέσα που πιθανά χρησιμοποιούν οι γυναίκες προκειμένου να διαπράξουν εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Για παράδειγμα σε έρευνες επισημαίνεται πως η χρήση όπλου από τις γυναίκες έχει διαπιστωθεί σε μεγάλο ποσοστό σεξουαλικών αδικημάτων (Lewis & Stanley, 2000, p.p.72-73).

Ένας περιορισμένος αριθμός μελετών επιχείρησαν να προσδιορίσουν τα χαρακτηριστικά των γυναικών που είναι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων και να τα συγκρίνουν με αυτά των ανδρών δραστών. Σε κάποιες έρευνες υποστηρίζεται ότι ο παραβατικός πληθυσμός σεξουαλικών εγκλημάτων αποτελείται από ένα μεγάλο μέρος ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας, και αυτή η διαπίστωση αφορά το ίδιο και τα δύο φύλα (Lewis and Stanley, 2000, p.73). Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι οι έρευνες αυτές απευθύνονται σε πληθυσμιακά δείγματα που έχουν ήδη υποστεί εγκλεισμό σε ψυχιατρικά καταστήματα, και επειδή η παραπομπή των γυναικών σε αυτά είναι ιδιαίτερα συχνή, δεν μας παρέχουν μία αντικειμενική εκπροσώπηση του φύλου στην εγκληματικότητα (Φαρσεδάκης, 1991, σ.250-251). Επιπρόσθετα επισημαίνεται ότι, αν και «έρευνες έχουν καταδείξει σχέση μεταξύ ψυχωτικής διαταραχής και γυναικών δραστών σεξουαλικής κακοποίησης, ένα άλλο μέρος της βιβλιογραφίας απορρίπτει τη σχέση αυτή» (Γιωτάκος & Τσιλιάκου, 2008, σ. 12). Συμπεραίνουμε έτσι ότι η ύπαρξη προβλημάτων ψυχικής υγείας των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων, αν και αποδεικνύεται σε ορισμένες περιπτώσεις επιβαρυντική ως προς τη βαρύτητα της βίας, δεν μπορούμε και να ισχυριστούμε ότι στην πλειονότητα των περιστατικών είναι και καθοριστική για την άσκησή της.

Υποστηρίζεται επίσης από ερευνητές ότι οι γυναίκες δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων (όπως και οι άνδρες δράστες) κατά κανόνα δρουν εναντίον προσώπων που εντάσσονται στο κοντινό τους περιβάλλον όπως τα μέλη της οικογένειας τους ή τα γνωστά τους άτομα. Διαπιστώθηκε επιπλέον στις ίδιες έρευνες ότι ένα μεγάλο ποσοστό των γυναικών δραστών είχαν δεχτεί σεξουαλική κακοποίηση από κοντινά τους πρόσωπα στην παιδική και ενήλικη ζωή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα (Lewis & Stanley, 2000, p.73). Συχνά επίσης επικρατεί η αντίληψη ότι η γυναίκα εμπλέκεται κατά τη διάπραξη ενός σεξουαλικού αδικήματος σε καθαρά υποστηρικτικούς ρόλους, χωρίς δηλαδή να έχει μία ενεργή συμμετοχή, όμως αυτό δεν

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

επιβεβαιώνεται απόλυτα σε όλες τις έρευνες, καθώς οι γυναίκες μπορεί να έχουν ένα ενεργό ρόλο στην αξιόποινη πράξη (Lewis & Stanley, 2000, p.72).

Ένα σημαντικό ζήτημα είναι η συμμετοχή των γυναικών σε σεξουαλικά εγκλήματα που τα θύματα είναι παιδιά. Αυτή η εγκληματική δράση ενεργοποιεί μία ιδιαίτερη κοινωνική αντίδραση, όχι μόνο λόγω της ηλικίας των θυμάτων, αλλά και γιατί αντίκειται στο ρόλο της προστατευτικής και στοργικής μητέρας που κοινωνικά αποδίδεται στη γυναίκα. Σε κάποιες έρευνες το ποσοστό των καταγεγραμμένων σεξουαλικών εγκλημάτων εις βάρος παιδιών που οι δράστες είναι γυναίκες δεν ξεπερνά το 1% ενώ σε άλλες το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν τετραπλάσιο. Η διαφορά αυτή είναι πιθανόν να προέρχεται από τη διαφορετική ταξινόμηση των δειγμάτων σε σχέση με το είδος συμμετοχής των δραστών στην εγκληματική πράξη (Grubin, 1998, p.p.23-25). Στις έρευνες που παρουσιάζεται αυξημένη συμμετοχή των γυναικών συνυπολογίζεται ένας μεγάλος αριθμός περιπτώσεων (έως και στα $\frac{3}{4}$ των δραστών) όπου μια γυναίκα διαπράττει την εγκληματική πράξη μαζί με ένα άνδρα, συνήθως σύντροφο ή σύζυγο, με τα υψηλότερα ποσοστά συναυτουργίας ανδρών να παρουσιάζονται στις περιπτώσεις βιασμών (Grubin, 1998, p.25).

Τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών-δραστών στην παιδική σεξουαλική εγκληματικότητα ενδέχεται όμως να μην είναι αντιπροσωπευτικά ως προς την έκταση του φαινομένου, λαμβάνοντας υπόψη ότι η σεξουαλική εγκληματικότητα με θύματα παιδιά παρουσιάζει πολύ υψηλότερο «σκοτεινό αριθμό» θυματοποίησης σε σχέση με αυτή των ενηλίκων, καθώς τα παιδιά δύσκολα αναγνωρίζουν τη σεξουαλική εγκληματικότητα και σπάνια είναι σε θέση να την καταγγείλουν. Οι περιπτώσεις αιμομικτικών σεξουαλικών εγκλημάτων με δράστη τη γυναίκα είναι ακόμα πιο δύσκολα ανιχνεύσιμες καθώς «το παιδί φοβάται να μιλήσει για τη μητέρα του από την οποία και εξαρτάται» (Γιωτάκος & Τσιλιάκου, 2008, σ. 11).

Συμπερασματικά, στην ερμηνεία της γυναικείας σεξουαλικής εγκληματικότητας η διερεύνηση των ατομικών χαρακτηριστικών των γυναικών-δραστών ελάχιστα συμβάλλει στη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Οι έρευνες δεν μπορούν να μας προσφέρουν μία ολοκληρωμένη αιτιολόγηση σχετικά με τις ατομικές συνιστώσες που ενδέχεται να επιδρούν στην εκδήλωση της γυναικείας σεξουαλικής βίας γιατί συνήθως διεξάγονται σε μικρά ερευνητικά δείγματα ή βασίζονται στα καταγεγραμμένα από τις αρχές περιστατικά. Τα ατομικά χαρακτηριστικά των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων παρουσιάζουν άλλωστε μεγάλη πολυμορφία, ενώ

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

οι ερευνητές ενδεχομένως να μην αποφεύγουν μία στερεοτυπική ερμηνεία που βασίζεται στο φύλο όταν τα μελετούν (Steffensmeier et al., 2006). Σημαντικά ζητήματα προκύπτουν επίσης σε κάθε προσπάθεια συγκριτικής μελέτης της γυναικείας σεξουαλικής εγκληματικότητας με αυτή της ανδρικής. Η σαφής οριοθέτηση ομοιοτήτων και διαφορών δεν είναι εφικτή εφόσον διαφέρουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικοποίησης, οι κοινωνικοί ρόλοι, και ο τρόπος επιβολής των μηχανισμών του ανεπίσημου και επίσημου κοινωνικού ελέγχου μεταξύ των δύο φύλων. Έτσι αν και επιζητείται μία διαφορετική ερμηνεία και ανάλυση για τη γυναικεία σεξουαλική εγκληματικότητα από εκείνη που χρησιμοποιείται για την αντίστοιχη ανδρική, σε πολλές θεωρήσεις της γυναικείας εγκληματικότητας δεν αποφεύγονται τα απλοϊκά στερεότυπα που θεωρούν τη γυναίκα δράστη «αντεστραμμένο άνδρα» (Λάζος, 2007, σ.254).

Προβληματισμούς δημιουργεί και η προσπάθεια να ερμηνεύσουμε τις ποσοτικές μεταβολές της συμμετοχής των γυναικών στη σεξουαλική εγκληματικότητα. Προέχει να σκεφτούμε ότι έχουν αλλάξει οι νόμοι, οι αστυνομικές πρακτικές και οι πολιτικές προς την ενίσχυση της ποινικοποίησης της σεξουαλικής βίας γενικότερα, και ειδικότερα της σεξουαλικής βίας που έχει ως θύματα ή δράστες τις γυναίκες. Ενδέχεται έτσι μία αύξηση των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών σε σεξουαλικά εγκλήματα να μην σηματοδοτεί και μία αξιοσημείωτη στροφή των γυναικών προς τη σεξουαλική εγκληματικότητα, αλλά να υποδηλώνει υψηλότερα ποσοστά σύλληψης και παραπομπής στη δικαιοσύνη ως σωρευτικό αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών. Κατά την διεξαγωγή των ερευνητικών συμπερασμάτων πρέπει επίσης να συνυπολογίζεται ότι το φύλο έχει σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση του ποινικού νόμου και στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Ειδικά στη σεξουαλική εγκληματικότητα το φύλο του δράστη και του θύματος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την αυστηρότητα της ποινής σε σχέση με τη βαρύτητα του αδικήματος. Παρατηρείται ότι οι γυναίκες σε γενικές γραμμές λαμβάνουν περισσότερο αυστηρές ποινές από ό, τι οι άνδρες για σεξουαλικά αδικήματα, καθώς η συμμετοχή της γυναίκας σε αυτά δεν αποτελεί μόνο μία παραβίαση του νόμου, αλλά και μία μεγάλη απόκλιση από τον παραδοσιακό ρόλο του γυναικείου φύλου (Steffensmeier et.al, 2006).

2.6.2 Η ενδοφυλική σεξουαλική βία. Η ενδοφυλική σεξουαλική βία ελάχιστα έχει διερευνηθεί. Ειδικά οι εκτιμήσεις για το φύλο του δράστη του βιασμού σε κάποιες

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πληθυσμιακές ομάδες (όπως λεσβίες, ομοφυλόφιλοι και αμφιφυλόφιλοι άνδρες) είναι αμφίβολες, καθώς τα επιστημονικά ερευνητικά δείγματα είναι πολύ μικρά για να μας δώσουν μία αξιόπιστη εκτίμηση και ο αριθμός των καταγγελλόμενων περιστατικών στις αρχές εξαιρετικά χαμηλός για μία έστω «τυπική» απόδειξη μιας αξιοσημείωτης θυματοποίησης. Σημαντικά ζητήματα ως προς την οριοθέτηση της ενδοφυλικής σεξουαλικής βίας προκύπτουν επίσης και στο νομικό πλαίσιο. Στη νομοθεσία των περισσότερων δυτικών χωρών αν και αναγνωρίζονται εξίσου ως θύματα και δράστες βιασμού και τα δύο φύλα, ωστόσο σε κάποια δικαστικά συστήματα ο βιασμός των ανδρών δεν ορίζεται με τον ίδιο τρόπο, ούτε έχει την ίδια ποινική βαρύτητα με τον βιασμό των γυναικών (Scarce, 1997, p.199).

Ο ανδρικός ενδοφυλικός βιασμός συνήθως συνδέεται με συγκεκριμένα κλειστά συστήματα, όπως η φυλακή, τα ιδρύματα και τα στρατόπεδα. Μελέτες διαπιστώνουν ένα αυξημένο αριθμό βιασμών ανδρών με δράστες συγκρατούμενους ή μέλη του προσωπικού των φυλακών. Σε μελέτη που έγινε το 2000 σε αμερικανική φυλακή διαπιστώθηκε ότι το 21% των κρατούμενων είχαν βιώσει τουλάχιστον ένα περιστατικό αναγκαστικής σεξουαλικής επαφής κατά τον εγκλεισμό τους σε κρατικές φυλακές με δράστες άνδρες. Το 16% του δείγματος ανέφερε ότι το περιστατικό μιας αναγκαστικής σεξουαλικής επαφής είχε συμβεί στη διάρκεια του εγκλεισμού τους στη συγκεκριμένη φυλακή, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 7% περίπου του ίδιου δείγματος χαρακτήρισε τη σεξουαλική επαφή ως βιασμό (Struckman-Johnson C. & Struckman-Johnson D., 2000). Τα ποσοστά του ανδρικού βιασμού σε χώρους εγκλεισμού δεν είναι βέβαια απολύτως γνωστά γιατί σπάνια καταγγέλλονται, ενώ υπερ-πολλαπλασιάζονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης εμπόλεμων ζωνών ή στις περιπτώσεις των πολιτικών κρατούμενων, καθώς η σεξουαλική βία και οι βιασμοί σε αυτές τις συνθήκες αποτελούν ένα διαδεδομένο είδος βασανιστηρίου.¹⁵ Ερευνητές προσπάθησαν να εντοπίσουν τα χαρακτηριστικά των ανδρών θυμάτων που ήταν εγκλειστοί σε φυλακές των ΗΠΑ και του Καναδά και συμπέραναν ότι τα συνήθη θύματα βιασμού και σεξουαλικής βίας είναι οι νεοεισαχθέντες κρατούμενοι, εκείνοι που δεν έχουν ενταχθεί σε κάποια από τις συμμορίες των «σκληρών» εγκλείστων, οι ομοφυλόφιλοι, και οι άνδρες που η εξωτερική εικόνα τους υποδηλώνει έλλειψη σωματικής δύναμης. Επιπλέον διαπιστώθηκε ότι κάποια από τα θύματα

---

¹⁵ Βλέπε αναλυτικά στο Μέρος της μελέτης τις σχετικές υποθέσεις.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

υποχρεώθηκαν από ένα δράστη ή μια συμμορία σε καθεστώς σεξουαλικής δουλείας (Ellenbogen, 2008).

Παρά το ότι η ανδρική ενδοφυλική σεξουαλική βία παρατηρείται συνήθως στις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, θα ήταν σφάλμα να υποθέσουμε ότι αφορά μόνο τον πληθυσμό των εγκλείστων, καθώς και ένα μέρος του γενικού ανδρικού πληθυσμού φαίνεται να πλήττεται από αυτή τη μορφή βίας. Σε σχετικές έρευνες αναφέρεται ότι περίπου το 95% των ετεροφυλόφιλων ανδρών που ήταν θύματα βιασμού ή άλλης μη συναινετικής σεξουαλικής εμπειρίας, δήλωσε ότι οι δράστες ήταν μόνο άντρες (Greenberg et al, 2000, p.575). Σε έρευνα αναφέρεται ότι το 78,6% των ομοφυλόφιλων ανδρών και το 65,8% των αμφιφυλόφιλων ανδρών του δείγματος, που στη διάρκεια της ζωής τους υπήρξαν θύματα άλλων μορφών σεξουαλικής βίας πλην του βιασμού, δήλωσε επίσης ότι οι δράστες ήταν άνδρες. Στους ετερόφυλους άνδρες που υπήρξαν θύματα άλλων μορφών σεξουαλικής βίας πλην του βιασμού η εικόνα στην έρευνα είναι διαφορετική, καθώς, το 28.6% του δείγματος ανέφερε ότι οι δράστες ήταν μόνο άνδρες, το 54.8% ότι οι δράστες ήταν μόνο γυναίκες, και το 16.6% ότι οι δράστες ήταν τόσο άνδρες όσο και γυναίκες (“CDC”, Survey, 2010).

Οι περιορισμένες στατιστικές έρευνες μπορεί να μην μας δίνουν πληροφορίες για την πραγματική έκταση της ανδρικής ενδοφυλικής σεξουαλικής βίας, οι ποιοτικές έρευνες όμως, που συνήθως βασίζονται σε μαρτυρίες θυμάτων, μας βοηθούν να καταρρίψουμε τη μυθοπλαστική αφήγηση ότι μόνον οι γυναίκες είναι θύματα βιασμού, ή ότι «οι πραγματικοί άνδρες» δεν βιάζονται, ή δεν βιάζουν άλλους άνδρες. Ο ανδρικός βιασμός, όπως και ο γυναικείος, είναι μία τραυματική πραγματικότητα για τα θύματα, μία πράξη ωμής βίας, που δεν σχετίζεται με τη σεξουαλική ικανοποίηση. Οι δράστες του ανδρικού ενδοφυλικού βιασμού προσδιορίζονται ως ετεροφυλόφιλοι άνδρες που εμπλέκονται σε συναινετικές σεξουαλικές σχέσεις με γυναίκες τη χρονική περίοδο που διαπράττουν το έγκλημα του βιασμού (Groth & Burgess, 1980). Οι ετερόφυλοι άνδρες δράστες, σύμφωνα με ακαδημαϊκές έρευνες δεν νιώθουν την ανάγκη να έρθουν σε σεξουαλική επαφή με άλλους άνδρες λόγω κάποιου ενδόμυχου ομοφυλικού σεξουαλικού προσανατολισμού, ενώ το φύλο του θύματος είναι μάλλον ασήμαντο για αυτούς (Ohio State University Rape Education & Prevention Program, 2015). Επιπλέον οι δράστες δήλωσαν (στις ατομικές συνεντεύξεις) ότι πιστεύουν πως τα θύματά τους στην πραγματικότητα απόλαυσαν τη

σεξουαλική πράξη και ενδόμυχα την αποζητούσαν. Μάλιστα, ένα ποσοστό των δραστών της τάξεως του 50% δεν αποδέχτηκε την ενοχή του για βιασμό, ισχυριζόμενο ότι προσπάθησε, και τελικά ικανοποίησε σεξουαλικά το θύμα. Στην ίδια έρευνα αποκαλύπτεται ότι πολύ συχνά οι δράστες, κατά τη διάρκεια της βίαιης σεξουαλικής επαφής, χρησιμοποιούν μία προσβλητική γλώσσα για τα θύματα που σχετίζεται με εκφράσεις που υποτιμούν το γυναικείο φύλο, με στόχο να «θηλυκοποιήσουν», και κατ'επέκταση να ταπεινώσουν το θύμα αυτούς (Ohio State University Rape Education & Prevention Program, 2015).

Τα ερευνητικά πορίσματα διαπιστώνουν ότι τα πρωτογενή κίνητρα των δραστών του ανδρικού ενδοφυλικού βιασμού δεν σχετίζονται με τη σεξουαλική ικανοποίηση αλλά συνδέονται με: α) την επιδίωξη του δράστη να ελέγχει και να κατακτά, β) αισθήματα εκδίκησης που δεν είναι απαραίτητο να αφορούν ένα συγκεκριμένο θύμα, γ) την προσδοκία του δράστη να επιλύσει συγκρούσεις που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα του, δ) την ανάγκη του δράστη, μέσω της σεξουαλικής βίας, να αποκτήσει ανάμεσα στους ομόφυλούς του άνδρες το κοινωνικά απαιτούμενο «status» της ανδρικής επιθετικότητας, ως άμεση επιβεβαίωση της αρρενωπότητας του αυτού (Ohio State University Rape Education & Prevention Program, 2015) (Groth & Burgess, 1980). Οι ετερόφυλοι άνδρες που είναι θύματα βιασμού από ομόφυλούς τους δράστες, δέχονται ένα σοβαρό πλήγμα στον ανδρισμό τους. Οι περισσότεροι άνδρες θύματα φαίνεται να έχουν αποδεχτεί ένα σύνολο «μύθων» που πλαισιώνουν το έγκλημα του βιασμού, και ιδιαίτερα εκείνους που βασίζονται σε κοινωνικά στερεότυπα τα οποία απαιτούν οι άνδρες να είναι δυνατοί και ικανοί ώστε να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από μια σεξουαλική επίθεση (Aronowitz, Lambert & Davidoff, 2012). Οι ετερόφυλοι άνδρες που βιάζονται νιώθουν θυμό και ταπείνωση και συνήθως αντιμετωπίζουν σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα ως επακόλουθα της βιωμένης σεξουαλικής βίας. Οι ερευνητές ισχυρίζονται ότι πολλά θύματα εμφανίζουν έντονα συμπτώματα «μετατραυματικού στρες», όπως επεισόδια πανικού, αϋπνίες, εφιάλτες, σωματικούς πόνους, και αναδρομές στο περιστατικό του βιασμού αυτούς (Ohio State University Rape Education & Prevention Program, 2015). Τα πλέον κοινά προβλήματα των θυμάτων, που διαρκούν για αρκετό χρονικό διάστημα μετά την σεξουαλική επίθεση, είναι η σύγχυση για τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, που συνοδεύεται από την ανάπτυξη ομοφοβικών τάσεων, επειδή συνήθως το θύμα εξισώνει λανθασμένα τον

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ομοφυλικό βιασμό με την ομοφυλοφιλία. Η ομοφοβία και οι αρρωστοφοβικές εμμονές αυξάνονται στις περιπτώσεις που τα θύματα πιστεύουν σε μύθους που συνδέουν την μετάδοση σοβαρών ασθενειών (όπως του ιού HIV) με την ομοφυλική σεξουαλική επαφή. Μπορεί επίσης το θύμα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να αποφεύγει από φόβο τις παρέες και τις επαφές με άλλους άνδρες ή να γίνεται φιλόποπτο και να αποφεύγει κάθε σεξουαλική ή άλλη επαφή και με το γυναικείο φύλο (Scarce, 1997, p.63 & p.78 & p.137).

Στις περιπτώσεις που υπάρχει οποιαδήποτε προηγούμενη επαφή ή φιλική σχέση του θύματος με τον δράστη οι ενοχές του θύματος είναι περισσότερες και σπάνια ομολογεί τον βιασμό του, γιατί φοβάται ότι οποιοσδήποτε μπορεί να πιστέψει πως δεν πρόκειται για βιασμό, αλλά για μία σεξουαλική πράξη που έγινε με την συναίνεσή του άρα υποκρύπτει μία ομοφυλική τάση. Αυτή η ενοχική στάση των θυμάτων είναι και ένας από τους κύριους λόγους που δεν μπορούμε ξεκάθαρα να συνάγουμε συμπεράσματα σχετικά με το «αν η πλειοψηφία των ετερόφυλων ανδρών βιάζεται από γνωστούς ή αγνώστους στο θύμα δράστες», παρά το ότι ερευνητές υποστηρίζουν ότι στη συντριπτική πλειοψηφία των περιστατικών (περίπου στο 81%) οι δράστες είναι άγνωστα άτομα στα θύματα (Groth & Burgess, 1980).

Σε κάθε περίπτωση βέβαια, ο ανδρικός ενδοφυλικός βιασμός παρουσιάζει ένα μεγάλο «σκοτεινό αριθμό» θυματοποίησης λόγω του στίγματος που φέρει. Ενδέχεται ο αριθμός αυτός να είναι μεγαλύτερος από εκείνον του γυναικείου βιασμού για λόγους που σχετίζονται με τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης και την ελλιπή βοήθεια και προστασία των θυμάτων (Groth & Burgess, 1980). Στις σπάνιες περιπτώσεις παραπομπής στη δικαιοσύνη τέτοιων περιστατικών όταν το θύμα είναι ενήλικος άνδρας οι δικαστές φαίνεται ότι ενστερνίζονται την μυθοπλασία για τον ανδρικό βιασμό, δηλαδή πιστεύουν ότι «ο βιασμός αφορά μόνο τους ομοφυλόφιλους άνδρες», είτε αυτοί είναι δράστες ή θύματα, με αποτέλεσμα να μην εκδίδουν καταδικαστικές αποφάσεις (Javaid, 2014a). Αυτή η αντίληψη των δικαστικών αρχών συμπαρασύρει τις κρατικές αρχές και τις εθελοντικές οργανώσεις να μην ασχολούνται έμπρακτα με την ανδρική σεξουαλική θυματοποίηση με αποτέλεσμα τα θύματα να έχουν ελάχιστη πρόσβαση σε προγράμματα ομάδων υποστήριξης ή σε κρατικούς φορείς αρωγής θυμάτων σεξουαλικής βίας αυτούς (Ohio State University Rape Education & Prevention Program, 2015).

Σε παλαιότερες έρευνες αναφέρεται ότι περίπου το 5-10% των ανδρών που βιάζονται υποβάλλουν αναφορές σε ειδικά κέντρα για τον ανδρικό βιασμό ή μηνύσεις στις αστυνομικές αρχές (Forman, 1982). Σε μετέπειτα έρευνες όμως φαίνεται το ποσοστό αυτό να είναι μεγαλύτερο και να αγγίζει το 23% για τις περιπτώσεις αναφορών σε υπηρεσίες που έχουν επαρκώς ανεπτυγμένες δομές για την προστασία των ανδρών που είναι θύματα βιασμού (Hillman, O'Mara, Tomlinson and Harris, 1991, p.p.22-24). Ωστόσο, το ποσοστό αυτό παραμένει χαμηλό, ενώ για τις περιπτώσεις βιασμών κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων τα προγράμματα που συνδέονται με υπηρεσίες αρωγής για την ανδρική σεξουαλική θυματοποίηση είναι ελάχιστα σε σχέση με τα αντίστοιχα που αφορούν τη γυναικεία θυματοποίηση.¹⁶

Οι περισσότερες έρευνες για τη σεξουαλική θυματοποίηση δεν συμπεριλαμβάνουν στα δείγματά τους ομοφυλόφιλους άνδρες, καθώς εικάζεται ότι αυτοί σπάνια είναι θύματα σεξουαλικής βίας ή ότι θυματοποιούνται μόνο μέσα σε κλειστά ιδρύματα (όπως τα στρατόπεδα και οι φυλακές). Οι ομοφυλόφιλοι άνδρες όμως σε κάποιες έρευνες με γενικά πληθυσμιακά δείγματα φαίνεται να είναι κύριοι στόχοι βιασμού, χωρίς ωστόσο να μπορεί να εντοπιστεί ο ακριβής αριθμός θυματοποίησης τους. Οι ερευνητές στην προσπάθειά τους να περιγράψουν το προφίλ των δραστών αναφέρουν ότι οι ετεροφυλόφιλοι άνδρες είναι κατά πλειοψηφία (90,7%) οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων εναντίον ομοφυλόφιλων ανδρών ("CDC" Survey, 2010). Οι ομοφυλόφιλοι άνδρες δράστες αποτελούν μειοψηφία και οι περισσότεροι επιλέγουν τα θύματά τους από άτομα που είναι γνωστά σε αυτούς στοχεύοντας περισσότερο σε νέους άνδρες κάτω των 25 ετών (DeVries-Lawler & Maguth-Nezu, 2002).

Η αποδοχή του όρου «ομοφυλικός βιασμός» θα πρέπει ωστόσο να χρησιμοποιείται με προσοχή. Στη περίπτωση που ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει βιασμούς στους οποίους ο ένας άνδρας είναι ομοφυλόφιλος και ο άλλος ετεροφυλόφιλος συνήθως σχηματίζεται η αναμφίβολη υπόθεση ότι ομοφυλόφιλος άνδρας είναι εκείνος που προκάλεσε με κάποιο τρόπο τον δράστη (Sivakumaran, 2005). Συνεπώς το ζήτημα της ορθότητας του ορισμού του ομοφυλικού ανδρικού βιασμού δεν μπορεί με σαφήνεια να απαντηθεί καθώς σε κάθε απόπειρα ορισμού διακινδυνεύουμε να αποδώσουμε στο θύμα μία εσφαλμένη σεξουαλική ταυτότητα

---

¹⁶ Βλέπε αναλυτικά τις σχετικές έρευνες στο Β' Μέρος της μελέτης.

που στηρίζεται στη μυθοπλασία της ομοφυλοφιλικής τάσης των ανδρών που βιάζονται.

Τα ερευνητικά αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τους προφανείς λόγους που οδηγούν τους ομοφυλόφιλους άνδρες να μην εκθέτουν τη θυματοποίησή τους. Όταν το θύμα είναι μέλος μιας στιγματισμένης κοινότητας (όπως αυτή των ομοφυλόφιλων ανδρών) διστάζει να κοινοποιήσει οποιοδήποτε πρόβλημά του που άπτεται του σεξουαλικού του προσανατολισμού, γιατί θεωρεί ότι ανατροφοδοτεί την προκατάληψη απέναντί του και τον κοινωνικό στιγματισμό (Myers, 1989). Η επιφύλαξη να αναφέρει το θύμα τον βιασμό του είναι μεγαλύτερη στη περίπτωση που δεν θέλει να αποκαλύψει στο οικογενειακό ή φιλικό του περιβάλλον την σεξουαλική του ταυτότητα. Τα ομοφυλόφιλα θύματα σε περίπτωση που αναφέρουν σε κρατικά όργανα βιασμό από γνωστό σε εκείνα δράστη ή σύντροφο το περιστατικό αντιμετωπίζεται ως «καυγιάς μεταξύ εραστών» και ελάχιστη σημασία δίνεται στην καταγγελία (DeVries & Maguth, 2002). Άλλοι ομοφυλόφιλοι άνδρες θύματα επιλέγουν να αποκρύψουν την εμπειρία τους όταν οι δράστες είναι επίσης ομοφυλόφιλοι προκειμένου να μην χαρακτηριστεί από άλλες κοινωνικές ομάδες ακόμα πιο αρνητικά ολόκληρη η ομοφυλική κοινότητα ή να κινδυνεύσει να εκτεθεί περισσότερο σε ομοφοβικά εγκλήματα μίσους (Sivakumaran, 2005). Οι συνέπειες του βιασμού για τους ομοφυλόφιλους άνδρες είναι σοβαρές καθώς πολλά θύματα αναφέρουν ότι αποκτούν μία παντελή αποχή από τη σεξουαλική δραστηριότητα και περιορίζουν τις κοινωνικές τους επαφές με άνδρες υπό το φόβο ενός νέου βιασμού, ενώ άλλα θύματα προσπαθούν να αποστασιοποιηθούν από την ομοφυλική τους ταυτότητα θεωρώντας τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό «υπεύθυνο» για την βίαιη επίθεση που δέχτηκαν (Myers, 1989, p.215).

Οι θυματολογικές έρευνες σχετικά με τον γυναικείο ενδοφυλικό βιασμό και τη σεξουαλική βία χρειάζονται μία ιδιαίτερα προσεκτική ανάλυση και αποτίμηση. Σε έρευνα αναφέρεται ότι το δείγμα των περισσότερων αμφιφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων γυναικών (98,3% και 99,1%, αντίστοιχα) που ήταν θύματα βιασμού στη διάρκεια της ζωής τους, καθώς και η πλειοψηφία των λεσβιών, αμφιφυλόφιλων και ετερόφυλων γυναικών (85.2%, 87.5%, και 94.7%, αντίστοιχα) που ήταν θύματα άλλων μορφών σεξουαλικής βίας (εκτός του βιασμού), δήλωσε ότι οι δράστες ήταν άντρες (“CDC”, 2011). Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε έτσι ότι η γυναικεία ενδοφυλική σεξουαλική βία είναι σχεδόν αμελητέα ποσοτικά σε όλες τις

θυματολογικές κατηγοριοποιήσεις. Όμως τα επιμέρους συμπεράσματα της προαναφερθείσας έρευνας δείχνουν ότι το δείγμα των αμφιφυλόφιλων γυναικών είχε μία σημαντικά υψηλότερη επικράτηση τόσο στο βιασμό όσο και στη σεξουαλική βία με δράστη γυναίκα ή άνδρα σύντροφο σε σχέση με τις ετερόφυλες γυναίκες. Η λεσβιακή σεξουαλική βία και ο βιασμός με δράστη τη σύντροφο εμφάνισε τα ίδια ή ελάχιστα αυξημένα ποσοστά με την αντίστοιχη ετεροφυλική (“CDC”, 2011).

Παρόλα αυτά πρέπει να σημειωθεί ότι σεξουαλική βία εναντίον ομοφυλικών ομάδων δεν περιορίζεται στη συντροφική σχέση που αποτελεί και το σύννηθες πεδίο των ερευνών. Έχει παρατηρηθεί ένα υψηλός βαθμός θυματοποίησης ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών με την μορφή ομοφοβικών εγκλημάτων μίσους (Anderson, 1982) Πληθυσμιακές ομάδες όπως οι λεσβίες, οι ομοφυλόφιλοι και οι αμφιφυλόφιλοι άνδρες και γυναίκες, αποκλίνουν από τη στερεοτυπική συμπεριφορά που καθορίζει την κοινωνικά αποδεκτή έκφραση της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας. Έτσι, οι ομάδες αυτές θεωρούνται «απειλή» για τον προσδιορισμό των σεξουαλικών ορίων και του τρόπου που ορίζεται η ετεροσεξουαλικότητα και για αυτό το λόγο αντιμετωπίζονται ως «ύποπτες» και «άξιες τιμωρίας» (Zingo, 1998, p.5).

Οι δράστες σεξουαλικών ομοφοβικών εγκλημάτων συνήθως είναι άνδρες και τα θύματα γυναίκες και άνδρες με ομοφυλικό σεξουαλικό προσανατολισμό. Όμως σε κάποιες περιπτώσεις βιασμών λεσβιών ή αμφιφυλόφιλων γυναικών παρατηρείται οι ετερόφυλες γυναίκες της ομάδας ή της κοινότητας που τα θύματα ανήκουν να ενθαρρύνουν έμμεσα τους άνδρες δράστες σε ένα «διορθωτικό» βιασμό (“corrective” rape), δηλαδή σε ένα βιασμό που πιστεύεται ότι θα αλλάξει τον σεξουαλικό προσανατολισμό του θύματος. Στη σχετική έρευνα της Action aid το 2009 αναφέρεται ότι στη Νότια Αφρική (στο Δυτικό Ακρωτήριο) ένας μεγάλος αριθμός γυναικών με ομοφυλικό σεξουαλικό προσανατολισμό βιάστηκε, ενώ μέχρι το 1998 αναφέρθηκαν 31 ανθρωποκτονίες τέτοιων γυναικών για τις οποίες εκδόθηκε μόνο μία καταδικαστική απόφαση (Action aid report, 2009). Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας σε αυτή τη χώρα μόνο 1 στις 5 περιπτώσεις βιασμών γυναικών με ομοφυλικό σεξουαλικό προσανατολισμό φτάνει στα δικαστήρια, και μόνο το 4% καταλήγει σε καταδικαστική απόφαση. Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία θύματος που αναφέρει: «Όταν μία λεσβία βιάζεται όλη η οικογένειά της και οι άνθρωποι στο δρόμο λένε ότι της άξιζε, και ο βιαστής της, της έδειξε πώς να γίνει γυναίκα. Είναι έτσι πιο εύκολο να σιωπήσει» (Action aid report, 2009).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Συμπερασματικά, η ενδοφυλική σεξουαλική βία, που αφορά τόσο την ανδρική όσο και τη γυναικεία θυματοποίηση, στην πραγματική έκτασή της είναι ένα αδιερεύνητο επιστημονικό πεδίο, ένα «καλά κρυμμένο μυστικό» που σημαδεύει τις ψυχές των θυμάτων. Η ετεροφυλοφιλία ορίζει τις σεξουαλικές διαφορές, και αυτό σημαίνει ότι οι ετεροφυλόφιλοι δεσμοί κατανοούνται μόνο με συγκεκριμένους τρόπους πάντα σε σχέση με τις κοινωνικές προσδοκίες απέναντι στο κάθε φύλο. Η ανδρική διείσδυση στο γυναικείο σώμα θεωρείται ως ο μόνος «ορθός» τρόπος μιας ολοκληρωμένης σεξουαλικής επαφής και κατά συνέπεια ταξινομείται ως και η μόνη «φυσιολογική». Αυτή η αντίληψη έχει ως συνέπεια τόσο η ανδρική όσο και η γυναικεία ενδοφυλική σεξουαλική επαφή να θεωρείται «αφύσικη» αφού κινείται εκτός των ορίων των έμφυλων κοινωνικών επιταγών. Η βία εναντίον του ομόφυλου θύματος και οι συνέπειές της φαίνεται να απαλείφονται, και να επικρατεί η ανάγκη της μη ανατροπής ενός κοινωνικά προσδοκώμενου μοντέλου ηγεμονικού ανδρισμού στη σεξουαλική και κατ'επέκταση στη κοινωνική ζωή (Javaid, 2014b).

2.7 Μια αποτίμηση των θεωρητικών προσεγγίσεων

Οι περισσότερες **ψυχοπαθολογικές μελέτες** σκιαγραφούν ένα παθολογικό προφίλ του δράστη, με ιδιαίτερα γνωρίσματα προσωπικότητας, προκειμένου να θεμελιώσουν μία σύνδεση ανάμεσα στη διάπραξη του βιασμού και τη ψυχική νόσο. Η σύνδεση αυτή φαίνεται να αποτυγχάνει καθώς «στη πλειοψηφία των θυματολογικών ερευνών ο μέσος βιαστής δεν ανταποκρίνεται καθόλου στην εικόνα του ψυχοπαθή περιθωριακού εγκληματία» (Τσαλίκογλου, 1996, σ.103).

Το **ψυχαναλυτικό-ψυχοδυναμικό** μοντέλο διακατέχεται είτε από την άκριτη αποδοχή της φροϋδικής θεώρησης, αναπαράγοντας έτσι ένα μυθοπλαστικό λόγο για τη γυναικεία βιολογική φύση και το παθολογικό προφίλ του δράστη, είτε επεκτείνει τις φροϋδικές θέσεις, χωρίς όμως να απομακρύνεται από τις βασικές έννοιες του άγχους και του οιδιπόδειου συμπλέγματος κατά την ερμηνευτική προσέγγιση της βίαιης σεξουαλικής συμπεριφοράς. Παρά το ότι οι ψυχοδυναμικές θεωρήσεις είχαν για μεγάλο χρονικό διάστημα σημαντική επιρροή στην ερμηνεία της σεξουαλικής εγκληματικότητας ελάχιστα βοήθησαν στην αντιμετώπιση και στη πρόληψη αυτού του φαινομένου (Lanyon, 1991).

Από την άλλη πλευρά οι **συμπεριφορικές μελέτες** λόγω έλλειψης ενός επαρκούς πλαισίου για την καθοδήγηση της θεωρητικής και εμπειρικής τους έρευνας,

οδηγήθηκαν σε πολύπλοκες ερμηνείες, ενώ συχνά τα θεωρητικά μοντέλα τους επικαλύπτονται (Ward & Hudson, 1998). Το κύριο πρόβλημα όμως των συμπεριφορικών μελετών έγκειται στη δημιουργία ενός πλαισίου ερμηνείας του βιασμού που βασίζεται στην ενσωμάτωση των σεξουαλικών και επιθετικών κινήτρων ώστε τελικά να παραβλέπεται το κοινωνικά διαμορφωμένο σημασιολογικό δίκτυο, στο οποίο οι έννοιες του φύλου και της ισχύος συνδέονται στενά. Κάποιες δε από αυτές τις μελέτες (πχ στις μελέτες των Drieschner, & Lange 1999, Sundberg et al, 1991) εμφανίζουν τη γυναίκα-θύμα ως «υπεύθυνη για το βιασμό της», συντηρώντας το μύθο της μαζοχιστικής γυναικείας φύσης, ενώ οι υπόλοιπες στη συντριπτική τους πλειοψηφία, θεωρώντας ως σημαντικότερη μεταβλητή τη σεξουαλική ικανοποίηση του δράστη, επιβεβαιώνουν το μύθο της ισχυρής ανδρικής σεξουαλικής παρόρμησης που γεννά τη σεξουαλική βία.

Ωστόσο ορισμένες συμπεριφορικές μελέτες (Amir 1971, Abel et al 1977, Holmstrom & Burgess 1980), όπως και ψυχοδυναμικές μελέτες (Groth 1971, Cohen et al 1977, Groth & Birnbaum, 1979), ανέδειξαν τα στοιχεία της οργής, του θυμού, και της εξουσίας, ως κυρίαρχα κίνητρα των βιαστών. Οι μελέτες αυτές παρά τα μεθοδολογικά προβλήματα που παρουσιάζουν βοηθούν να διεξαχθεί το εξής σημαντικό συμπέρασμα: «Η άσκηση βίας μοιάζει να ερεθίζει και να διεγείρει τους βιαστές πολύ περισσότερο από ότι η αναζήτηση μιας άμεσης σεξουαλικής ικανοποίησης» (Τσαλίκολου, 1996, σ.148). Παρόλα αυτά οι θεωρήσεις αυτές δεν κατάφεραν να απομακρυνθούν από τη παθολογία του δράστη ούτε να καταρρίψουν τον ισχυρισμό της ανδρικής σεξουαλικής επιθετικότητας. Η Ward (1995) υποστηρίζει μάλιστα ότι μελέτες όπως αυτή του Amir χρησιμοποίησαν τους «μύθους του βιασμού» (p.31) για να δικαιολογήσουν τη σεξουαλική επίθεση.

Οι μελέτες που ασχολήθηκαν με το «ψυχικό τραύμα» του θύματος προσέφεραν μία νέα και σημαντική ερευνητική προοπτική που συνίσταται από την ενασχόληση με το βίωμα του θύματος και όχι με τη πράξη του δράστη. Ωστόσο τα ετερογενή δείγματα που επέλεξαν παρουσίασαν μία μεγάλη διακύμανση συμπτωμάτων, που απαιτούσαν διαφορετικές θεραπευτικές προσεγγίσεις, με αποτέλεσμα τα γενικά συμπεράσματα αυτών των ερευνών να έχουν τελικά ελάχιστο νόημα. Επιπρόσθετα, οι μελέτες αυτές έχουν κατά κανόνα μία καθαρά κλινική προσέγγιση στο ζήτημα της σεξουαλικής βίας, και συνεπώς θέτουν αποκλειστικά θεραπευτικούς στόχους. Παραγνωρίζεται έτσι ότι είναι σημαντικό πριν εξετάσουμε

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

τις επιπτώσεις του βιασμού στα θύματα να καθορίσουμε το χαρακτήρα του τραύματος που προκαλείται από το βιασμό. Η παραβίαση της ανθρώπινης υπόστασης που συντελείται στο βιασμό είναι σωματική, συναισθηματική και ηθική και συνδέεται με τη πλέον ιδιωτική πτυχή της ζωής, αυτή της σεξουαλικής επαφής. Πρόκειται για μία βεβήλωση της ανθρώπινης υπόστασης και αξιοπρέπειας που έχει ως στόχο να καταστρέψει το θύμα. Ο πιο ισχυρός παράγοντας στο καθορισμό της ψυχικής βλάβης και του ψυχικού πόνου είναι η ίδια η πράξη του βιασμού, με άλλα λόγια **ο ίδιος ο βιασμός είναι το τραυματικό γεγονός.**

Οι κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές θεωρήσεις που προαναφέρθηκαν, δεν ξεπερνούν τη ντετερμινιστική προσέγγιση των ψυχοπαθολογικών θεωρήσεων, καθώς σε αυτές ο δράστης μπορεί μεν να μην παρουσιάζεται με ένα συγκεκριμένο ψυχοπαθολογικό προφίλ, αλλά εμφανίζεται ως μία «ιδιότυπη κοινωνική περίπτωση» (Τσαλίκου, 1996, σ.106). Οι προσεγγίσεις αυτές στην πλειοψηφία τους θεώρησαν ότι το κίνητρο του βιασμού είναι καθαρά σεξουαλικό, ενώ βάσισαν τα συμπεράσματά τους σε στατιστικά δείγματα των εγκλείστων ή καταγεγραμμένων από τις αρχές βιαστών με αποτέλεσμα η εγκυρότητα αυτών των ερμηνευτικών σχημάτων να αμφισβητείται.

Ωστόσο στο χώρο των κοινωνιολογικών και εγκληματολογικών μελετών «εντάσσονται σημαντικές θεωρήσεις που δεν έχουν μία αιτιοκρατική προσέγγιση του εγκλήματος αλλά εξετάζουν την κοινωνική αντίδραση που ενεργοποιεί η εγκληματική συμπεριφορά όχι σαν συνέπεια, αλλά σαν καθοριστικό παράγοντα γέννησης της» (Δασκαλάκης, 1985, σ.4). Η σύγχρονη κριτική φεμινιστική έρευνα αναγνωρίζει την διαφορετικότητα της γυναικείας ταυτότητας χωρίς να παραβλέπει την υπάρχουσα ανισότητα των φύλων που γεννά τη σεξουαλική βία και στρέφει περισσότερο την προσοχή της στην «κοινωνική αντίδραση» (Λαμπροπούλου, 1995)¹⁷ που ενεργοποιεί ο βιασμός προκειμένου να φωτίσει σημαντικές πτυχές αυτού του «ιδιαιτέρου» εγκλήματος. Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες διαπιστώνουν ότι η παλαιά θεώρηση πως η γυναίκα μπορεί να αποτελεί "κτήμα" του άνδρα δεν έχει ακόμα απολύτως εξαλειφθεί. Ισχυρή απόδειξη αυτών των ισχυρισμών αποτελεί η κυρίαρχη

---

¹⁷ «Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και την αποκλίνουσα συμπεριφορά εκδηλώνεται ως τιμωρία, εκφοβισμός, μεταχείριση, πρόληψη, απομόνωση, κοινωνική άμυνα και συνοδεύεται από ιδέες όπως εκδίκηση, ανταπόδοση, συμπόνια ή ανθρωπισμός. Οι άνθρωποι για τους οποίους εκδηλώνεται η αντίδραση χαρακτηρίζονται ως εγκληματίες, αποκλίνουσες περιπτώσεις, θύματα της κοινωνίας, φαύλοι, ανήθικοι ή αναρχικοί, ενώ αυτοί που αντιδρούν εμφανίζονται ως κοινή γνώμη, δικαστές, αστυνομικοί και σωφρονιστικό σύστημα» (από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου).

αντίληψη, που διακατέχει όχι μόνο τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου αλλά και τη γυναικεία συνείδηση, ότι ο σύζυγος δεν μπορεί να θεωρηθεί δράστης βιασμού. Αυτή η παραδοχή συνιστά «μία ισχυρή ένδειξη διαιώνισης της θεώρησης του βιασμού ως κλοπή ξένης ιδιοκτησίας εφόσον ο σύζυγος παίρνει αυτό που έτσι και αλλιώς του ανήκει» (Τσαλίκογλου, 1996, σ.142). Οι αντιλήψεις για τους ρόλους των δύο φύλων που έχουν ενσωματωθεί στη συλλογική συνείδηση, φαίνεται να αναπαράγονται σε ένα βαθμό σταθερά στο χώρο και το χρόνο. Διαμορφώνονται έτσι ανδρικές προσωπικότητες «με ανελαστικά όρια ανοχής στην οποιαδήποτε, από την πλευρά των γυναικών, άρνηση ή αμφισβήτηση της υπεροχής της ανδρικής κυριαρχίας» (Αρτινοπούλου, 2005), ώστε οι πράξεις σεξουαλικής ή άλλης μορφής βίας εναντίον των γυναικών να αποτελούν συνέπεια αυτής της αναπαραγωγής.

Ερευνητές υποστηρίζουν ότι βιασμοί γυναικών παρατηρούνται σε μεγαλύτερη έκταση και συχνότητα σε αυτές τις κοινωνίες που οι πολιτισμικοί- αξιακοί τους κώδικες αποδέχονται τη κατώτερότητα του γυναικείου φύλου και οι μηχανισμοί κοινωνικοποίησης «εθίζουν» το ανδρικό φύλο στη σεξουαλική βία, σε σχέση με εκείνες που οι αξιακές τους προδιαγραφές αποδέχονται την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων και μετατοπίζουν τη σεξουαλική σχέση από το πεδίο της κυριαρχίας στο πεδίο του αλληλοσεβασμού, της αμοιβαίας απόλαυσης και της συντροφικής αγάπης (Peel, 2004, p.10). Δημιουργείται επίσης η εντύπωση ότι μόνο οι γυναίκες που ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες με χαμηλό κοινωνικό status τείνουν να εσωτερικεύουν σεξιστικά στερεότυπα και να «κατανοούν» τις εις βάρος τους ανισότητες ή ακόμα και τις πράξεις σεξουαλικής βίας ως αναπόφευκτες. Ωστόσο η τραυματική διαφορετικότητα της εμπειρίας των γυναικών στη σεξουαλική τους ζωή είναι υπαρκτή ακόμα και κάτω από προϋποθέσεις που θεσμικά φαίνεται να διασφαλίζουν όρους ισοτιμίας μεταξύ των φύλων. Εύλογα λοιπόν προκύπτει το ερώτημα: «γιατί σε δυτικές κοινωνίες, που το ζήτημα της ισότητας των φύλων δεν τίθεται πλέον ως επιτακτική ανάγκη στην ατζέντα του πολιτικού και φεμινιστικού λόγου, η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών είναι παρούσα, ενώ παρατηρείται ανοχή σε αυτή από γυναίκες που έχουν κατακτήσει πολιτική, οικονομική και κοινωνική ισοτιμία με τους άνδρες».

Η απάντηση στο ερώτημα προέρχεται από τις κριτικές εγκληματολογικές θεωρήσεις του φύλου που επιστούν τη προσοχή μας στη πρόδηλη ύπαρξη έμφυλων δομών εξουσίας σε πολλαπλά κοινωνικά πεδία. Έτσι, παρά το ότι δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι γυναίκες αποτελούν πλέον μία ομοιογενή κοινωνική ομάδα

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

στερούμενης συνολικά κοινωνικής ισχύος, η υιοθέτηση συμπεριφορών και ρόλων αντίθετων στην γυναικεία απελευθέρωση και η ανοχή στη σεξουαλική βία, ακόμα και από γυναίκες που απολαμβάνουν κοινωνικό κύρος και δύναμη, θα μπορούσε ως ένα βαθμό να εξηγηθεί από τη λειτουργία των πλαισίων τα οποία καθορίζουν εκ των προτέρων ποιες μορφές φύλου (“sex” and “gender”) και σεξουαλικότητας είναι κοινωνικά αποδεκτές. Οι επιταγές αυτού του πλαισίου «διαμορφώνονται και τελειοποιούνται μέσα από μία μακρά κοινωνική διαδικασία ώστε να εσωτερικεύονται σε τέτοιο βαθμό από τα άτομα που να δικαιολογούν τις πλέον έντονες αντιφάσεις στην ανθρώπινη εμπειρία» (Butler ,1990, p.140).

Οι εξουσιαστικοί μηχανισμοί που συνθέτουν το προκατασκευασμένο ανδροκρατικό-σεξιστικό μοντέλο φαίνεται να είναι υπαρκτοί, ώστε, ακόμα και σε εκείνες τις κοινωνίες που ισχυρίζονται ότι έχουν απορρίψει τα σεξιστικά στερεότυπα, να υπάρχει ένα «λανθάνον αίτημα ανοχής στο βιασμό» (Τσαλίκου,1996, σ.132) που συνίσταται από τη θεσμικά αποδεκτή ανδρική βία και την αντίστοιχη αποδοχή της γυναικείας θυματοποίησης. Έτσι μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο βιασμός αποτελεί σε κάθε ιστορικό-κοινωνικό πεδίο ένα «κατ'εξοχήν ανδρικό «προνόμιο» και μειονέκτημα...μια αποκλειστική ανδρική ιδιότητα» (Λάζος, 1997, σ.19). Ωστόσο ζητήματα όπως αυτό της ενδοφυλικής σεξουαλικής βίας ή της γυναικείας συμμετοχής στη σεξουαλική εγκληματικότητα παραμένουν ανοιχτά προς εξέταση, καθώς έχουν αποτελέσει αντικείμενο ελάχιστων ερευνών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Θεωρητικές προσεγγίσεις του πολέμου

3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ο πόλεμος σημαδεύει το ανθρώπινο γένος από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τη σημερινή εποχή, έτσι ώστε να μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι δεν υπάρχει σημαντική περίοδος της ανθρώπινης ιστορίας χωρίς να αιματοκυλιστεί κάποια γωνιά του πλανήτη από μεγάλες ή μικρές πολεμικές αναμετρήσεις με σοβαρές συνέπειες σε λαούς και έθνη. Σχετικά με τον πόλεμο έχουν διατυπωθεί πολλοί και διαφορετικοί ορισμοί που οι περισσότεροι συγκλίνουν στην άποψη ότι ο πόλεμος είναι σύγκρουση με χρήση όπλων και παράλληλη άσκηση φυσικής βίας μεταξύ κρατών ή αντίστοιχων χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων. Κάθε πεδίο μάχης όμως δεν αποτελεί απλά ένα θέατρο βίαιων συγκρούσεων αλλά αντανακλά τις ιστορικές προϋποθέσεις μιας πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής διάρθρωσης. Έτσι βασικά ειδοποιά γνωρίσματα του πολέμου όπως η εχθρότητα και η άσκηση ακραία βίας, δεν είναι ικανά να ορίσουν την έννοια του πολέμου χωρίς την συνεξέταση των πολιτικοκοινωνικών μορφωμάτων που καθορίζουν την υφή κάθε πολεμικής σύγκρουσης. Όμως «η νομοτελειακή γένεση των πολέμων, με την έννοια της ομοιόμορφης σχέσης μεταξύ αιτίων και αιτιατών δεν μπορεί να αποδειχτεί» (Κονδύλης, 1999, σ. 26-27 & σ. 366).

Κάτω από αυτή την οπτική ο πόλεμος εξετάζεται στη συνέχεια ως «πολιτικό και εγκληματικό φαινόμενο» και διερευνούνται οι ιδεολογικοί μηχανισμοί της νομιμοποίησής του. Η μελέτη του πολέμου προς αυτή την κατεύθυνση κρίνεται αναγκαία καθώς οι γενικές θεωρητικές προσεγγίσεις που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη σεξουαλική βία δεν μας δίνουν επαρκείς εξηγήσεις για την εκτεταμένη και οργανωμένη σεξουαλική βία που παρατηρείται κατά την διάρκεια των πολέμων.

3.2 Ο πόλεμος ως «πολιτικό φαινόμενο»

Η ερμηνεία του όρου της πολιτικής μπορεί: **α)** Να αναφέρεται σε μια πολύπλοκη ενότητα δρώντων υποκειμένων, ατόμων, ομάδων, κοινωνικών τάξεων και κρατών, ή ακόμα και φαινομένων ή πράξεων που ενδέχεται να μην έχουν άμεσο συλλογικό χαρακτήρα, αλλά να αναφέρονται σε έννοιες ιδέες ή σκοπούς που ενδιαφέρουν συλλογικά πρόσωπα (ομάδες, κράτη, γεωγραφικές περιοχές ή και ολόκληρη την

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ανθρωπότητα) (Βλάχος, 1978).¹⁸ β) Να συνδέεται με τις διαδικασίες της ανθρώπινης δράσης με τις οποίες συντελούνται ή ρυθμίζονται οι κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων ή τάξεων και τις διαδικασίες που εκδηλώνονται μέσα στο θεσμικό-εξουσιαστικό πλαίσιο του κράτους (Gould & Kolb, 1972, σ.σ.732-733).¹⁹ Η σύνδεση του πολέμου με την πολιτική νοείται συνεπώς ως μια έκφραση του γενικού χαρακτήρα των πολιτικών υποκειμένων είτε αυτά είναι κράτη είτε κινήματα ή ομάδες, είτε κινούνται στα όρια του έθνους είτε είναι διεθνή, χωρίς να αναφέρεται αποκλειστικά στις πολιτικές αιτίες του πολέμου (και όχι σε οικονομικές ή πολιτισμικές ή όποιες άλλες).

Ο Engels αναφέρει ότι «ο πόλεμος είναι τόσο παλιός όσο και η παράλληλη ύπαρξη περισσότερων ομάδων» (Κονδύλης, 1999, σ. 177). Οι πόλεμοι μεταξύ των φυλών που ζούσαν οργανωμένες σε γένη ήταν πολλοί συχνοί και διεξάγονταν από ολόκληρη τη φυλή, ως μια αυτοοργανωμένη ένοπλη δύναμη, δηλαδή δεν ήταν καθήκον μιας ειδικά εκπαιδευμένης στρατιωτικής ομάδας. Στις αταξικές φυλετικές κοινωνίες οι αιτίες του πολέμου μπορεί να είναι και οικονομικές, με την έννοια της υπεράσπισης μιας εδαφικής περιοχής που εξασφάλιζε τροφή στον πληθυσμό, όμως ο πόλεμος δεν είχε σαν στόχο την καθυπόταξη και την υποδούλωση αλλά την εξόντωση του εχθρού. Αντίστοιχα, στις πρώτες ιστορικές κοινωνίες που ήταν οργανωμένες σύμφωνα με το καθεστώς των γενών ο πόλεμος γινόταν για λόγους εκδίκησης από κάποια προσβολή ή για να επεκτείνουν μια εδαφική περιοχή που δεν ήταν επαρκής για να θρέψει τον πληθυσμό. Ο πόλεμος και η ειρήνη στις ταξικές κοινωνίες εντάχθηκαν σταδιακά σε ένα σύστημα σχέσεων που οριοθετήθηκε από συγκροτημένα και συλλογικά υποκείμενα άσκησης πολιτικής εξουσίας (κράτη, διεθνείς οργανισμούς, ηγεμονικές δυνάμεις) ενώ οι επαναστάσεις και οι εμφύλιοι πόλεμοι εξέφραζαν τον συγκρουσιακό χαρακτήρα της πολιτικής στο πεδίο των κοινωνικών ομάδων και των κοινωνικών τάξεων. Ο Engels θεωρεί ότι ο επιθετικός πόλεμος των

---

¹⁸ Αυτό το ανομοιογενές πλήθος πολιτικών υποκειμένων εμποδίζει τον ακριβή προσδιορισμό του ουσιαστικού περιεχομένου της πολιτικής, με αποτέλεσμα η πολιτική επιστήμη, αναζητώντας τα οντολογικά όρια της πολιτικής πράξης, να προσδιορίζει εκ των προτέρων το συγκεκριμένο της αντικείμενο προκειμένου να το ανάγει σε κριτήριο ορισμού των πολιτικών φαινομένων. Οι κύριες επιστημονικές τάσεις θέτουν ως αντικείμενο της πολιτικής το κράτος και το φαινόμενο της εξουσίας. (σ.σ.13-14 και υποσημείωση 1, σ.14).

¹⁹ Με την ευρύτερη έννοια η πολιτική ως όρος μπορεί να υποδηλώνει τις διαδικασίες που συντελούνται μέσα σε οποιαδήποτε ανθρώπινη ομαδοποίηση και με αυτήν την έννοια ο όρος μπορεί να συμπεριλάβει και την μη-θεσμιοποιημένη βία σαν μέσο διεξαγωγής ή ρύθμισης μιας σύγκρουσης, ενώ με την στενότερη έννοια η πολιτική μπορεί να περιορίζεται στην υποδήλωση μιας διαμάχης ή σύγκρουσης που διεξάγεται πάνω σε θεσμικά ελεγχόμενους σχηματισμούς δράσης, (ομάδες συμφερόντων, μεσαζόντων κλπ).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

«πολιτισμένων» λαών έγινε «ληστεία και μόνιμος κλάδος βιοπορισμού» αφού τα πλούτη των γειτόνων «ερέθιζαν» πλέον την απληστία και όχι την ανάγκη επιβίωσης (Ενγκελς, 1884/ 1982, σ.298).

Η ιστορική λειτουργία του πολέμου αποτιμάται σύμφωνα με την προσέγγιση των Κ. Marx και F.Engels στην προοπτική ενός διπλού πλαισίου που ορίζεται: **α)** Από την ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων. **β)** Την ορθολογική σκοπιμότητα της πολιτικής που σχετίζεται με την προώθηση του πολέμου ή της ειρήνης. Ο πόλεμος αποτελεί μια από τις μορφές των συγκρούσεων που συνδέονται με την φύση της ταξικής κοινωνίας η οποία αναγκαστικά γεννά αντιφάσεις. Έτσι όταν οι Κ. Marx και F.Engels χρησιμοποιούν στο έργο τους τον όρο «πόλεμος» δεν χαρακτηρίζουν μόνο την ένοπλη σύγκρουση μεταξύ κρατών αλλά και την κάθε ταξική σύγκρουση. Σύμφωνα με αυτή την οπτική ο εμφύλιος πόλεμος όταν συμβαίνει με ιδιαίτερη βιαιότητα αναφέρεται επίσης με τον γενικό όρο «πόλεμος», με τον σαφή υπαινιγμό της συνάφειας των συγκρούσεων των ταξικών κοινωνιών σε όλα τα επίπεδα (Κονδύλης, 1999, σ. 176). Η έννοια της σύγκρουσης και του αγώνα είναι συνεπώς πολύ ευρύτερη στην Μαρξιστική προσέγγιση από την κλασική έννοια του πολέμου. Ο πόλεμος προσλαμβάνεται ως μία μορφή αγώνα, ενώ η πολιτική δεν σχετίζεται με την μετριοπάθεια και την χαλιναγώγηση του πολέμου, αλλά είναι μια κατάσταση μέσα στην οποία αναγκαστικά γεννιούνται πόλεμοι.

Ο Marx χαρακτήρισε κάθε πόλεμο υπόδουλων λαών ή τάξεων ενάντια στους καταπιεστές τους ως «δίκαιο πόλεμο» με την έννοια του δίκαιου σκοπού του πολέμου, και όχι με την αποδοχή της βίας που αποκαθιστά το δίκαιο (Κονδύλης, 1999, σ.235 & σ.238). Ο ισχυρισμός αυτός πηγάζει από την εξήγηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και συσσώρευσης που βασίζεται: **α)** Στην «απογύμνωση της λαϊκής μάζας από τη γη της και το έδαφος» (Μάρξ, 1867/1957, σ.841). **β)** Στην εκμεταλλευτική σχέση μεταξύ εργάτη και κεφαλαιούχου που απορρέει από την παραγωγή της υπεραξίας (Μάρξ, 1867/1957, σ.549).²⁰ Το αποτέλεσμα αυτού του τρόπου παραγωγής είναι οι παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας να έρχονται σε αντίθεση με τις υπαρκτές παραγωγικές σχέσεις, που (σε νομική ορολογία) είναι οι σχέσεις ιδιοκτησίας. Αυτή όμως ακριβώς η αντίθεση

---

²⁰ Για την έννοια της υπεραξίας ο Μάρξ αναφέρει: «Ο εργάτης δεν παράγει μόνον για τον εαυτό του αλλά και για το κεφάλαιο ...Πρέπει να παράγει υπεραξία. Παραγωγικός είναι μονάχα ο εργάτης, που παράγει υπεραξία για τον κεφαλαιούχο ή που χρησιμεύει για την ατοϋπεραξίωση του κεφαλαίου».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

φαίνεται να είναι σύμφωνα με τη μαρξιστική προσέγγιση και «η αρχή μιας εποχής κοινωνικών επαναστάσεων» (Μάρξ, 1859/ 1956, σ.7).

Ο Clausewitz ορίζει τον πόλεμο ως «πράξη βίας προκειμένου να εξαναγκάσουμε τον αντίπαλο να εκτελέσει την βούλησή μας», «ως μία σύγκρουση μεγάλων συμφερόντων η οποία λύεται αιματηρά, και μόνο ως προς τούτο διαφέρει από τις άλλες συγκρούσεις» (Κονδύλης, 1999, σ.22 & σ.44). Ο πόλεμος δεν αποτελεί σύμφωνα με αυτή την οπτική διακοπή της πολιτικής επικοινωνίας, αντίθετα ο πόλεμος είναι γέννημα της πολιτικής, εφόσον οι σκοποί της δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς την διεξαγωγή του πολέμου. Αντίστοιχα η ειρήνη δεν εκλαμβάνεται ως μία κατάσταση απαλλαγμένη από συγκρούσεις, αλλά η ειδοποιός διαφορά της με τον πόλεμο είναι η μη άσκηση βίας. Καμία κοινωνία, σύμφωνα με τον Clausewitz, δεν μπορεί να αντέξει την κατάσταση της γενικευμένης και συνεχούς βίας, άρα μόνον ο πόλεμος μπορεί «να αποτελέσει επί ένα ορισμένο, ίσως μακρότερο, αλλά με ιστορικά μέτρα προσδιορισμένο χρονικό διάστημα, συνέχιση της πολιτικής, όμως η πολιτική δεν είναι δυνατό να αποτελέσει συνέχιση του πολέμου» (Κονδύλης, 1999, σ.47). Καθίσταται έτσι σαφές, σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, ότι μόνο η πολιτική μπορεί να γεννήσει τον πόλεμο γιατί κάθε άλλη βία, που δεν προέρχεται από την πολιτική, αποτελεί μια ιδιωτική σύγκρουση μεταξύ των ατόμων, που σε σχέση με τον πόλεμο, ελάχιστα κλονίζει την κοινωνική οργάνωση (Clausewitz, 1832/ 1976, p.82 & p.p.103-105).

Σύμφωνα με τη προσέγγιση του Michel Foucault, η πολιτική συνδέεται με τον πόλεμο όχι μόνον ως στρατηγική αλλά και ως τακτική που επέβαλλε τον στρατιωτικό θεσμό ως βασικό μέσο διασφάλισης της ειρήνης στις κοινωνίες. Η πολεμική τακτική υιοθετήθηκε από την πολιτική προκειμένου να διασφαλίσει μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης στη βάση του στρατιωτικού προτύπου που επιτρέπει τον έλεγχο των πολιτικών ταραχών μέσω της πειθαρχίας και της υπακοής. «Η υπάκουη σιωπή» της εσωτερικής ειρήνης δομήθηκε από στρατιωτικούς, νομομαθείς και άλλους τεχνικούς της πειθαρχίας που συνεργάστηκαν «για να εκπονήσουν τις μεθόδους για τον συλλογικό και ατομικό καταναγκασμό των σωμάτων» (Foucault , 1976/2011, σ. 221).

Συμπερασματικά, η προσέγγιση του πολέμου ως πολιτικού φαινομένου στηρίζεται σύμφωνα με τις παραπάνω θεωρήσεις στις εξής βασικές παραδοχές: **α)** Ο πόλεμος γεννιέται μόνο από την πολιτική, άρα πολιτογραφείται ως σταθερή και συνηθισμένη πρακτική της κρατικής εξουσίας, όπως η πολιτική. **β)** Η παραπάνω

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

παραδοχή «νομιμοποιεί» και τη χρήση του πολέμου στη πολιτική ως μορφή «συλλογικής και οργανωμένης» δράσης του κράτους, χωρίς αυτή να αναιρείται κατά τις εμφύλιες ή μη διεθνείς συρράξεις, εφόσον και σε αυτή τη περίπτωση, οι εμπόλεμες ομάδες δρουν ως πολιτικά υποκείμενα και αποτελούν είτε φορείς κρατικής εξουσίας, είτε υποκαθιστούν την κρατική δράση.

Οι θεωρήσεις που υποστήριξαν ότι ο πόλεμος δεν είναι «τίποτε άλλο παρά η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», δέχτηκαν έντονη κριτική. Ο Balibar, για παράδειγμα υποστηρίζει ότι οι θεωρήσεις που συνδέουν την επιδίωξη πολιτικών στόχων με την ακραία βία του πολέμου παραβλέπουν ότι οι συνήθεις στόχοι της πολιτικής είναι μη-βίαιοι, καθώς η χρήση βίας «θέτει σε κίνδυνο τόσο την ύπαρξη του πολιτικού υποκειμένου όσο και την πολιτική φύση της δράσης, ή της πολιτικής «λογική» της ίδιας της πολιτικής» (Balibar, 2008, p.p.365-368). Τα πολιτικά υποκείμενα όμως, ως κυρίαρχες οντότητες, μπορούν να χρησιμοποιήσουν και τα δύο είδη μέσων (βίαιων και μη-βίαιων), όταν δε, κάνουν χρήση των βίαιων μέσων του πολέμου δεν ξεφεύγουν απαραίτητα από την πολιτική λογική τους. Η πολιτική, ως επιδίωξη ισχύος, «οφείλει να χαλιναγωγεί τη βία του πολέμου όταν μπορεί να πραγματοποιήσει με μη βίαιους τρόπους τα σχέδια της» (Κονδύλης, 1999, σ.49).

3.2.1 Η πολιτική των πολέμων του 20ου και 21ου αιώνα. Η άποψη ότι «ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα» δεν μπορεί να αποτελεί μία στατική παραδοχή, χωρίς δηλαδή να εξετάζεται κάθε φορά η αλλαγή των συντεταγμένων της πολιτικής, που διαφοροποιεί τόσο το πολιτικό όσο και το ιδεολογικό νόημα του πολέμου (Τσουκαλάς, 2006, σ.24). Οι πόλεμοι του 20^{ου} αιώνα εκφράζουν μία νέα πολιτική που ξεκίνησε από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με τις μαζικές διώξεις των αρμενικών πληθυσμών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και αργότερα (το 1922) με τις εξαναγκαστικές μετοικήσεις πληθυσμιακών ομάδων στα Βαλκάνια και την Μικρά Ασία. Η βία του πολέμου δεν στράφηκε πλέον μόνο εναντίον των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου αλλά και εναντίον του αμάχου πληθυσμού, που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει μια εδαφική περιοχή, ή να υποστεί ολοκληρωτική εξόντωση μέσα από τις αποκαλούμενες «εθνικές καθάρσεις». Οι αφανισμοί των πληθυσμών και οι βίαιες αυτές μεταναστεύσεις εξυπηρέτησαν την πολιτική ενός νέου καθορισμού των εθνικών συνόρων με αποτέλεσμα οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες να μετατραπούν σε εθνικά κράτη.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο «νέοι πόλεμοι» αναπτύχθηκαν στο «περιθώριο και τις ρωγμές των παλαιών αυτοκρατοριών» (Μύνκλερ , 2002/2005, σ.25)²¹ χωρίς να έχουν πάντα εμφανείς σκοπούς και στόχους. Οι πόλεμοι αυτοί σχετίζονται άμεσα και με δύο σημαντικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης πολιτικής επικοινωνίας: **α)** Την εξάπλωση ανομικών φαινομένων που εντοπίζονται κύρια σε κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από μεγάλες ανισότητες πλούτου και μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών. **β)** Την παγκοσμιοποίηση που δεν περιορίζεται σε οικονομικές δραστηριότητες, αλλά επεκτείνεται και στις πολιτικές αποφάσεις που πλέον λαμβάνονται σε διεθνοποιημένους και αποεδαφοποιημένους χώρους με αποτέλεσμα η πολιτική εξουσία του κράτους σταδιακά να συρρικνώνεται, δίνοντας εσκεμμένα χώρο στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Οι πόλεμοι του 20ου και 21ου αιώνα, αν και έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, δεν επιτρέπουν τη κατάταξή τους σε μία σαφή τυπολογική διάκριση, ούτε είναι χρονικά οριοθετημένοι όπως οι διακρατικοί και εμφύλιοι πόλεμοι που διεξήχθησαν από τις παλαιές αυτοκρατορίες. Η κύρια και αποφασιστική μάχη, που ήταν το σημαντικότερο στοιχείο του πολέμου, απουσιάζει στους σύγχρονους πολέμους. Οι δράσεις τους δεν είναι περιορισμένες τοπικά, αλλά αναζωπυρώνονται οπουδήποτε, γιατί η πορεία τους καθορίστηκε από την αρχή της μετατόπισης των δυνάμεων σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί μια αποφασιστική σύγκρουση μεταξύ των εμπόλεμων. Έτσι, ενώ οι κλασικοί πόλεμοι χαρακτηρίζονταν από την επίσημη πράξη κήρυξης τους και συνήθως έληγαν με μία νομική πράξη σύναψης ειρήνης, οι νέοι πόλεμοι δεν μπορούν να χρονολογηθούν απόλυτα, γιατί δεν είναι σαφές πότε ξεκινούν και πότε τελειώνουν, αφού η βία αναζωπυρώνεται ακόμα και όταν ο πόλεμος τυπικά έχει λήξει.

Συνεπώς, το περιεχόμενο της έννοιας του πολέμου δύσκολα προσδιορίζεται σε αυτές τις ένοπλες συγκρούσεις, καθώς δεν είναι δυνατό να καθοριστούν με σαφήνεια οι φορείς άσκησης της ένοπλης βίας και τα πολιτικά δεδομένα, αφού ο πόλεμος δεν είναι πλέον κατανοητός με τους παλαιούς όρους ανταγωνισμού μεταξύ εχθρικών εθνικών κρατών, ούτε απαραίτητα προσλαμβάνει τη μορφή της ταξικής σύγκρουσης. Οι σύγχρονοι πόλεμοι τείνουν επίσης να μην έχουν διεθνή εμβέλεια και εκδηλώνονται συνήθως με τη μορφή εμφύλιων συρράξεων. Χαρακτηριστικό

---

²¹ Ως παραδείγματα μπορούμε να αναφέρουμε: Τον διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας τον 20^ο αιώνα που συνδέεται με τους Βαλκανικούς πολέμους, τον πόλεμο στο Αφγανιστάν που στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα λειτούργησε ως ζώνη αναχαίτισης απέναντι στην καταρρέουσα αυτοκρατορία των τσάρων και στην Βρετανική κυριαρχία στην ευρύτερη ινδική περιοχή..

παράδειγμα αποτελούν οι πόλεμοι που ξέσπασαν μετά την απο-αποικιοποίηση των αφρικανικών κρατών. Τα νέα ανεξάρτητα κράτη χαρακτηρίστηκαν από την διάλυση του κρατικού μηχανισμού, την οικονομική κατάρρευση, τον πολιτικό αυταρχισμό και τον φυλετικό κατακερματισμό. Οι συνθήκες αυτές ευνόησαν τις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών φυλετικών και εθνικών ομάδων. Όμως πολλοί από αυτούς τους πολέμους δεν μπορούν να χαρακτηριστούν «εμφύλιου», με τον κλασική έννοια του όρου, διότι «δεν αποτελούν αντιπαραθέσεις για εξουσία και κυριαρχία που συντελούνται με τη βία» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.46), αντίθετα συνδέονται με τις διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και κυρίως με τη διαμόρφωση συσχετισμών συμφερόντων των εμπλεκόμενων φορέων.

Τα ζητήματα αυτά σχετίζονται με τον ορισμό του πολέμου και της ειρήνης από κέντρα εξουσίας που μπορούν να επιβάλλουν την βούλησή τους ως κυρίαρχες οντότητες πέρα από την κρατική εξουσία, είτε γιατί οι κρατικές λειτουργίες δεν υφίσταται,²² είτε γιατί η εκτελεστική εξουσία αποφασίζει την ιδιωτικοποίηση και εμποριοποίηση του πολέμου, αναθέτοντας τις πολεμικές επιχειρήσεις σε επαγγελματικούς ιδιωτικούς στρατούς (Λαμπροπούλου, 2007, σ.1115). Η ιδιωτικοποιημένη μισθοφορική βιομηχανία μπορεί να δημιουργήσει ανατροπές που σχετίζονται με τον προσδιορισμό της ισορροπίας δυνάμεων, ιδιαίτερα στις περιφερειακές συγκρούσεις. Για παράδειγμα, στις ένοπλες συγκρούσεις της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της Ερυθραίας, της Ρουάντας και της Ουγκάντας, όπου προσελήφθησαν μισθοφορικές εταιρείες από τους αντιπάλους εμπόλεμους, άλλαξαν γρήγορα και απροσδόκητα οι τοπικές ισορροπίες της εξουσίας (Singer, 2001/2002, p.210).

Τα χαρακτηριστικά αυτά των σύγχρονων πολέμων αποτελούν τόσο τον βασικό λόγο της μεγάλης διάρκειας των υπερεθνικών και εμφύλιων συγκρούσεων, όσο και την κύρια αιτιολόγηση της δυσκολίας σύναψης ειρήνης, αφού η απόφαση για την παραίτηση από την βία δεν αφορά μόνο τα κράτη αλλά όλες τις ομαδοποιήσεις που εμπλέκονται, ως ικανοί φορείς άσκησης βίας. Σε αυτές τις ένοπλες συγκρούσεις, καθώς ο διαχωρισμός μεταξύ μαχομένων και αμάχων είναι ασαφής, παρατηρείται ως συνακόλουθη δραστηριότητα η οικονομική υποστήριξη και ο ανεφοδιασμός μικρών ένοπλων ομάδων να συνδέεται με το διεθνές οργανωμένο έγκλημα, (προκειμένου να

---

²² Η αξίωση από ομαδοποιήσεις οπληρχηγών της ιδιοποίησης των λειτουργιών του κράτους εμφανίζεται συχνά στους σύγχρονους εμφυλίους πολέμους και έχει ως στόχο την συνέχιση της λεηλασίας.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πουλήσουν παράνομα αγαθά που εξασφαλίζουν με αρπαγές και ληστείες ή να προμηθευτούν πολεμικό υλικό), με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται «οικονομίες πολέμου» που τα όρια τους με την άσκηση βίας καθίστανται ρευστά (Richani, 1977).²³

Στη προσπάθειά μας να εντοπίσουμε κάποια καινοφανή χαρακτηριστικά των σύγχρονων πολέμων το ενδιαφέρον μας στρέφεται στο πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο αυτών των πολέμων, υπό το πρίσμα της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Διαπιστώνουμε έτσι ότι η απόφαση διεξαγωγής του πολέμου δεν είναι αποτέλεσμα «ανεξάρτητων πολιτικών οντοτήτων που μάχονται όταν οι περιστάσεις το απαιτούν ως δικαίωμα και συχνά ιερό καθήκον» (Τσουκαλάς, 2006, σ.124). Τα ισχυρά κράτη προσδιόρισαν ένα νέο σύστημα αναπαράστασης των διεθνών σχέσεων και ισορροπιών, επιβάλλοντας μάλιστα μια επιλεκτική διεύρυνση του Διεθνούς Δικαίου (Τσόμσκι, 2000, σ.σ.45-46).²⁴ Στη σύγχρονη ηγεμονική στρατηγική των ισχυρών κρατών οι ένοπλες συρράξεις αποτέλεσαν αναπόσπαστο μέρος (Τσουκαλάς, 2006, σ.35-36). Από την άλλη πλευρά οι «εθνικοί πόλεμοι» που ξέσπασαν σε πολλά μέρη του κόσμου (π.χ. στην πρώην Γιουγκοσλαβία) μας υποχρεώνουν να στέψουμε τη προσοχή μας τόσο στην εξέταση των νέων εθνικών ή παγκόσμιων στρατηγικών συμφερόντων, όσο και στο είδος της αλληλεπίδρασης που προκύπτει ανάμεσα στον πόλεμο και την πολιτική, αλλά και τη θρησκεία, τη φυλή, το φύλο, και την οικονομία.

3.3 Ο πόλεμος ως «εγκληματικό φαινόμενο»

Ο πόλεμος παρά την απάνθρωπη άσκηση βίας που τον συνοδεύει, τόσο και από την πλευρά των περισσότερων θεωρητικών προσεγγίσεων, όσο και «δια του νόμου», δεν εντάσσεται στις εγκληματικές δράσεις. Αυτό έχει ως συνέπεια μία σειρά εγκληματικών πράξεων που συνοδεύουν τις πολεμικές συρράξεις, όπως οι ανθρωποκτονίες, οι βιασμοί, και οι μαζικές καταστροφές, να θεωρούνται «αυτονόητες» συνέπειες του πολέμου. Ωστόσο ο πόλεμος αποτελεί ίσως το σημαντικότερο οργανωμένο έγκλημα που διαπράττεται από το κράτος, σε σχέση με

---

²³ Ως παράδειγμα της σχέσης του πολέμου με το οργανωμένο έγκλημα μπορούμε να αναφέρουμε την Κολομβία που υπήρξαν άμεσες οικονομικές σχέσεις μεταξύ εμπόρων ναρκωτικών, στρατού, παραστρατιωτικών οργανώσεων και ιδιωτικών εταιρειών παροχής ασφάλειας..

²⁴ «Ανθρωπιστική επέμβαση» με βόμβες στο Κόσσοβο αλλά καμία καταδίκη ή προσπάθεια τερματισμού της εισροής φονικών όπλων σε περιοχές που συμβαίνουν εθνοκαθάρσεις ή σε χώρες που υπάρχει προφανής κρατική τρομοκρατία και μάλιστα εντός των πλαισίων του NATO».

την κοινωνική βλάβη που προκαλεί και την παραβίαση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σύγχρονοι εγκληματολόγοι ισχυρίζονται ότι η ενασχόληση της Εγκληματολογίας περισσότερο με το κοινό έγκλημα παρά με διεθνή εγκλήματα, όπως ο πόλεμος, οδηγεί την επιστήμη «σε μία κατάσταση άρνησης» (Smeulers & Haveman, 2008, p.493). Ο πόλεμος ακόμα και όταν είναι αντικείμενο μελέτης της Κλασικής Εγκληματολογίας, η προσοχή των ερευνητών συνηθέστερα στρέφεται στα «εγκλήματα πολέμου», εξετάζοντας έτσι την εγκληματικότητα κατά τη διάρκεια του πολέμου και όχι τον ίδιο τον πόλεμο ως έγκλημα. Ο προσανατολισμός αυτός σχετίζεται άμεσα με τις παραδοσιακές εγκληματολογικές θεωρίες που συνδέουν την εγκληματικότητα με την παράβαση του νόμου, ενώ παραβλέπεται να εξεταστεί ότι στην περίπτωση του πολέμου η υπακοή στο νόμο μπορεί να είναι άμεσα ή έμμεσα εγκληματογόνος.

Η υπακοή στις «αρχές και τους νόμους» εντάσσεται σε ένα μέρος της πρώιμης κοινωνικοποίησης των ατόμων και μπορεί να δημιουργεί συνθήκες που προωθούν την επιθετικότητα, τον αυταρχισμό, ή τον εθνοκεντρισμό. Η προώθηση αυτή συνεπάγει στην πράξη την προθυμία των πολιτών να συμμετέχουν ή να υποστηρίζουν οργανωμένες εγκληματικές συμπεριφορές και δράσεις του κράτους (Smeulers & Haveman, 2008, p.493). Για παράδειγμα, η αποδοχή των αμερικανών πολιτών της κρατικής πολιτικής κατά της τρομοκρατίας μετά από τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001, αύξησε και την «προθυμία» τους να δεχθούν να υπάρξουν υψηλά ποσοστά παράπλευρων απωλειών. Λίγες ημέρες μετά τις επιθέσεις, έρευνα έδειξε ότι «το 60% του δείγματος συμφώνησε ότι πρέπει να αναληφθεί ένοπλη δράση από την πλευρά του αμερικανικού κράτους ακόμη και αν σκοτωθούν χιλιάδες» (Mueller, 2003, p.33). Έτσι, ακόμα και στην περίπτωση ενός επιθετικού πολέμου που μπορεί να προκαλέσει το θάνατο αμάχων πληθυσμών σε κάθε γωνιά της γης, ο πολίτης έχει πειστεί ότι το κράτος δρα ως προστάτης του, και όχι ως δράστης εγκληματικών πράξεων. Οι νέες τάσεις της Εγκληματολογίας, δημιουργούν ένα σημαντικό υπόβαθρο για να υποστηριχθεί ότι η δράση του κράτους στην περίπτωση του πολέμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως «έγκλημα». Από την σκοπιά της Κριτικής Εγκληματολογίας ανιχνεύονται κοινωνικές δράσεις, που αν και τυπικά εντάσσονται στα όρια της νομιμότητας, (καθώς αυτές δεν αναγνωρίζονται τυπικά ως παραβιάσεις από το εθνικό και διεθνές δίκαιο), προσεγγίζουν όμως την εγκληματικότητα με την

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

έννοια της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής βλάβης που προκαλούν (Friedrichs. & Friedrichs, 2002, p.p.13-16). Η αλλαγή και η εμβάθυνση της εγκληματολογικής προσέγγισης ως προς την έννοια της εγκληματικότητας που υπάγεται στην έννοια της κοινωνικής βλάβης δημιουργεί ένα νέο πεδίο εστίασης και διερεύνησης του πολέμου από την επιστήμη της Εγκληματολογίας (Muncie, 1999, p.1). Η διάσταση αυτή αφορά και την δυνατότητα ένταξης του ίδιου του πολέμου στην ατζέντα της Εγκληματολογίας, θεωρώντας ότι ο πόλεμος σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την οργανωμένη κρατική βία, και συνεπώς εντάσσεται στο πεδίο της κρατικής εγκληματικότητας (Λάζος, 2007, σ.228-229).

Ο Chambliss (1988) σε μια προσπάθεια ορισμού της κρατικής εγκληματικότητας περιέγραψε τα εγκλήματα του κράτους ως «πράξεις που ορίζονται από τον νόμο ως εγκληματικές, και διαπράττονται από κρατικούς αξιωματούχους στα πλαίσια της επαγγελματικής τους θέσης και δρώντας ως εκπρόσωποι του κράτους» (in:Kramer & Michalowski, 2006, p.446). Σε μετέπειτα μελέτη του (1995) προσέθεσε ότι η «εγκληματολογική ανάλυση για τα εγκλήματα του κράτους πρέπει να συμπεριλάβει συμπεριφορές που παραβιάζουν διεθνείς συμφωνίες και αρχές που δημιουργήθηκαν από την διεθνή δικαστική πρακτική και τις Συνθήκες των Διεθνών Οργανισμών» (in:Kramer & Michalowski, 2006, p.p.448-449). Η προσέγγιση του Chambliss συμπληρώθηκε από τις έρευνες και άλλων εγκληματολόγων (Kauzlarich et al. 1992, Kauzlarich et Kramer 1998, Michalowski, 1985) που οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι «οι παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου είναι έγκλημα του κράτους» (Kramer & Michalowski, 2006, p.447).

Οι Green και Ward (2000) υποστήριξαν ότι η οριοθέτηση των εγκλημάτων του κράτους δεν πρέπει να κινείται σε στενά νομικά πλαίσια και πρότειναν ένα ευρύτερο ορισμό σε σχέση με δύο συγκεκριμένα φαινόμενα: **α)** με τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και **β)** με τις οργανωμένες δράσεις του κράτους που θα αποτελούσαν αντικείμενο γενικευμένης μομφής, αν ήταν γνωστές (in:Kramer & Michalowski, 2006, p.448). Αντίστοιχα, στα πλαίσια μίας ειδικότερης ανάλυσης, οι ερευνητές Kramer, Michalowski και Friedrichs στράφηκαν στη διερεύνηση συγκεκριμένων οργανωμένων και μαζικών εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στους σύγχρονους πολέμους. Με αφορμή την εισβολή και κατοχή του Ιράκ από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους της, εφάρμοσαν ένα ολοκληρωμένο μοντέλο «οργανωμένης αποκλίνουσας συμπεριφοράς», υποστηρίζοντας ότι η πλειοψηφία των «νέων

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πολέμων» παρουσιάζει αξιοπρόσεκτα στοιχεία δράσεων κρατικών και υπερκρατικών φορέων που προσεγγίζουν όρους εγκληματικότητας, που όμως δεν τιμωρούνται από το νόμο (Friedrichs, 2009, p.10).

Αντίστοιχες μελέτες, που εντάσσονται στο επιστημολογικό πλαίσιο της κριτικής εγκληματολογίας, εστίασαν στα εγκλήματα που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, θέτοντας και αυτές ως κριτήριο εγκληματοποίησης την «κοινωνική βλάβη» που προκαλείται από τις πράξεις οργανωμένων πολιτικών ή οικονομικών υποκειμένων (Ezeonu, 2008, p.p.23-57). Οι H.& J. Schwendinger (1970) προτείνουν τη ποινικοποίηση του πολέμου, χωρίς να θέτουν νομικά κριτήρια στους όρους εγκληματοποίησης. Σε αυτή τη προσέγγιση ονομάζουν τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο περισσότερο από κάθε άλλο είδος πολέμου έγκλημα, καθώς υποστηρίζουν ότι πληροί κριτήρια εγκληματοποίησης, όπως η κοινωνική βλάβη που προκαλεί και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (p.p.23-57). Ο Barak (2007) υποστηρίζει αντίστοιχα ότι πολλοί σύγχρονοι πόλεμοι είναι ένα μέρος της ευρύτερης πολιτικοοικονομικής φύσης του καπιταλισμού (p.2). Η παγκοσμιοποίηση που επέβαλλε ο καπιταλισμός, ωθούμενη από την αναζήτηση ιδιωτικών κεφαλαίων για το κέρδος, δημιούργησε αυξανόμενη βία διαφόρων μορφών. Οι νέες μορφές, αντιλήψεις, και αναπαραστάσεις της βίας αποτελούν ένα δομικό στοιχείο στο μεταβαλλόμενο πολιτικό-οικονομικό μοντέλο του καπιταλισμού. Ο πόλεμος στη προσέγγιση του Barak θεωρείται ένα μέρος ενός πολιτικοοικονομικού συστήματος που μπορεί να χαρακτηριστεί «εγκληματογόνο».

Οι προαναφερθείσες θεωρήσεις αν και δεν μπορούν να ερμηνεύσουν καθολικά τον πόλεμο ως ποινικά κολάσιμη δράση, δεδομένου όμως του τρόπου που συχνά χρησιμοποιούν την στρατιωτική τους υπεροχή κράτη, όπως οι ΗΠΑ, που επιδιώκουν να αποκτήσουν την παγκόσμια ηγεσία, φανερώνει ότι τα κράτη αυτά αποφεύγουν τις ειρηνευτικές λύσεις και προωθούν τη λογική ακόμα και ενός «προληπτικού πολέμου». Ο πόλεμος σε αυτή την περίπτωση νομιμοποιείται, παρακάμπτοντας και κάθε κανόνα Διεθνούς Δικαίου, καθώς τα «ηγεμονικά» κράτη και οι σύμμαχοί τους «αυτοαναγορεύονται προστάτες της ειρήνης και της σταθερότητας σε ένα «ακυβέρνητο κόσμο» (Whyte, 2007, p.119).

Σε αντίστοιχη λογική εντάσσονται άλλωστε και οι αποκαλούμενες «ανθρωπιστικές ή ειρηνευτικές» επιχειρήσεις, που τα κράτη αυτά διοργάνωσαν, μετά το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου, ειδικά μεταξύ του 1989-1994 (Τσουκαλάς,

2006, σ.286-287).²⁵ Η ενεργοποίηση από τη διεθνή κοινότητα του Κεφαλαίου VII του Χάρτη του ΟΗΕ και οι διευρυμένες δραστηριότητες του ΝΑΤΟ επεκτάθηκαν ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεση των εμπόλεμων σε επιχειρήσεις «επιβολής ειρήνης» («peace enforcement»), που χαρακτηρίζονται από την εκτεταμένη χρήση βίας (Καταστατικός Χάρτης ΟΗΕ, Άρθρα 1.1,51 & 53) .²⁶ Η σύναψη ειρήνης, με την οποία συνήθως έληγαν οι διακρατικοί πόλεμοι, αντικαθίσταται από τις «ειρηνευτικές επεμβάσεις» με δικαιολογητική βάση την ειρήνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ στην πραγματικότητα αποτελούν βίαιες και εγκληματικές παρεμβάσεις που υπακούουν στις επιταγές ενός πολιτικό-οικονομικού υπολογισμού κατά τον οποίο εκτιμάται συγκριτικά το κόστος της επέμβασης σε σχέση με το κόστος της συνέχισης του πολέμου (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.163). Ο Friedrichs (2009) εύστοχα επισημαίνει ότι οι «ανθρωπιστικές επεμβάσεις» μπορούν να χαρακτηριστούν ως «η ύστατη μορφή υπερεθνικής αστυνόμευσης σε ένα παγκοσμιοποιημένο σύμπαν» που τις αναλαμβάνουν συνήθως τα ισχυρά κράτη όταν κατά κάποιο τρόπο αισθάνονται ότι απειλούνται ή διακυβεύονται συμφέροντά τους από «κακοποιά κράτη» («rogue states») (p.11) που θεωρείται ότι προωθούν την τρομοκρατία.

Ωστόσο, το μονοπώλιο της «νόμιμης χρήσης βίας» από την πλευρά των εθνικών κρατών φαίνεται πλέον να μετατίθεται σε υπερεθνικούς σχηματισμούς και ιδιωτικές οργανώσεις. Το ξέσπασμα των σύγχρονων εθνικών και εμφύλιων συρράξεων, στις οποίες ασκείται βία εναντίον αμάχων, υποδηλώνει την παρουσία μίας διάχυτης θεσμικής βίας που ασκείται πέρα από τα όρια της κρατικής εξουσίας και των παραδοσιακών πολιτισμικών κανόνων. Ένα κύριο χαρακτηριστικό των σύγχρονων ένοπλων συγκρούσεων, όπως παραπάνω διαπιστώθηκε, είναι η «ιδιωτικοποίηση» του πολέμου, με αποτέλεσμα το φαινόμενο των μισθοφορικών στρατών, που χάνεται στα βάθη του μεσαίωνα, να επανέρχεται, και μάλιστα να γίνεται συστατικό στοιχείο πολλών σύγχρονων εμφύλιων συρράξεων (όπως στο

²⁵ Ο «Ψυχρός Πόλεμος» (1945-1991) βασίστηκε στο φόβο της χρήσης πυρηνικών όπλων σε ένα πόλεμο μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων (ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης), και σημάδεψε μια ιστορική φάση πολιτικών διενέξεων έντασης και οικονομικού ανταγωνισμού. «Στην ψυχροπολεμική περίοδο δεν έλειψαν όμως οι ποικίλοι πόλεμοι στην περιφέρεια των δύο στρατοπέδων. Οι αντίπαλες ηγεμονικές δυνάμεις στο όνομα της αποφυγής του πυρηνικού ολοκαυτώματος διεξήγαγαν τους δικούς τους πολέμους, η καθεμία μέσα στις δικές της γεωπολιτικές αρμοδιότητες» (π.χ οι πόλεμοι στην Ουγγαρία, την Τσεχοσλοβακία, την Πολωνία, τον Λίβανο, την Γουατεμάλα, τη Χιλή κ.λπ.).

²⁶ Σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη των ΟΗΕ δίνεται η δυνατότητα εφαρμογής μέτρων εναντίον κρατών όταν παραβιάζεται η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια. Σύμφωνα με το άρθρο 39 δίνεται αρμοδιότητα στο Συμβούλιο Ασφαλείας, αρχικά να προσδιορίσει την ύπαρξη της απειλής της ειρήνης και στη συνέχεια να κάνει συστάσεις ή να παίρνει μέτρα ακόμα και με τη χρήση βίας εναντίον κρατών που απειλούν την ειρήνη ή έχουν διαπράξει επιθετική ενέργεια.

δεκαετή πόλεμο της Αγκόλας, στην γενοκτονία της Ρουάντας, στην Κροατία κ.α). Την στρατολόγηση των μισθοφόρων αναλαμβάνουν πλέον μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, οι οποίες προσχωρούν σε πολεμικές εκστρατείες παρέχοντας επ' αμοιβή τις υπηρεσίες τους σε κράτη (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.43).²⁷

Εγκληματολογικές θεωρήσεις τονίζουν ότι, οι οργανωτικές δομές ιδιωτικών οργανώσεων μπορούν να διαμορφώσουν περιβάλλοντα όπου η επίτευξη του στόχου ωθείται με κάθε μέσο, ώστε κατά την διαδικασία λήψης αποφάσεων «να ενισχύεται η αντιληπτή αξία των ποινικών συμπεριφορών και να μειώνεται η αντιληπτή βλάβη της ίδιας πράξης» (Dawn & Mullins, 2009, p.10). Οι μισθοφορικοί στρατοί εκπαιδεύονται στη βάση αυτών των κανόνων με αποτέλεσμα, προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο τους, πολλές φορές να εμπλέκονται σε βιαιότητες εναντίον αμάχων κατά την διάρκεια αλλά και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων, είτε χρησιμοποιούνται ως μαχητές ή ως προσωπικό ασφαλείας. Όμως, επειδή σε πολλές περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων οι ιδιωτικές μισθοφορικές εταιρείες παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε κράτη, οι εγκληματικές δράσεις των υπαλλήλων τους δεν μπορούν να ερμηνευτούν επαρκώς με ατομικά κριτήρια ή μόνο σε σχέση με τους κερδοσκοπικούς στόχους της ιδιωτικής οργάνωσης, αλλά περισσότερο εντάσσονται σε μία κατηγορία εγκληματικότητας που οι εγκληματολόγοι ονόμασαν «κρατικό-εταιρικό έγκλημα» (“state-corporate crime”), δηλαδή αποτελούν «πράξεις που προκαλούν σοβαρή κοινωνική βλάβη, η οποία είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης πολιτικών και οικονομικών οργανώσεων» (Kramer & Michalowski, 2006, p.200).

Συμπερασματικά, αναδεικνύεται η ανάγκη μίας επέκτασης του ερευνητικού πλαισίου της Εγκληματολογίας, έτσι ώστε να μπορεί να συμπεριλάβει στο αντικείμενο της μελέτης της δράσεις πολλών και διαφορετικών πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών υποκειμένων που εμπεριέχουν μεγάλης κλίμακας συλλογική και συστηματική βία, και συνεπώς αποτελούν εγκληματικές πράξεις. Εκφράζονται όμως επιφυλάξεις κατά πόσο η εγκληματολογία μπορεί να επεκτείνει το αντικείμενό της ώστε «να συμπεριλάβει μορφές εγκληματικότητας πέρα από το τυπικό νομικό ορισμό» (Λάζος, 2007, σ.220). Ο προβληματισμός αυτός εντείνεται

---

²⁷ Για παράδειγμα οι ομάδες Control Risks Groups, Defense System LTD, Sandline International, Saladin Security, Gurkha Security Guards, Executive Outcomes είναι επαγγελματικοί στρατοί που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους (όχι μόνο καλά εκπαιδευμένο στρατιωτικό προσωπικό αλλά και αεροπλάνα ελικόπτερα, και ειδικά προγράμματα ασφαλείας) σε αρχηγούς κρατών που δεν εμπιστεύονται την προσωπική τους φρουρά, ή δραστηριοποιούνται διεθνώς σε περιοχές που υπάρχει πόλεμος ή εμφύλια σύρραξη. Στην υποσαχάρια Αφρική είναι διαδεδομένη η πεποίθηση ότι ένας και μόνος μισθοφόρος της Executive Outcomes αξίζει όσο μια ολόκληρη ομάδα αυτοχθόνων στρατιωτών.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

στην περίπτωση που μία τέτοια επέκταση αφορά τον πόλεμο ως μορφή «κρατικής εγκληματικότητας», καθώς το κράτος έχει την δυνατότητα να νομιμοποιεί τις εγκληματικές του δράσεις και πρακτικές, ενώ παράλληλα διαθέτει ισχυρούς πολιτικο-ιδεολογικούς μηχανισμούς ελέγχου της κοινής γνώμης. Ωστόσο οι επιφυλάξεις αυτές «δεν αποτελούν επαρκή επιχειρηματολογία για την παραμονή της εγκληματολογίας σε καθεστώς εξάρτησης και κηδεμονίας από τον νομικό ορισμό του εγκλήματος» καθώς το αντικείμενό της «δεν περιορίζεται στο έγκλημα ως δράση», αλλά εξετάζει «ποιες κοινωνικές δράσεις ο ποινικός νόμος ορίζει ως εγκλήματα και για ποιους λόγους ορίζει αυτές και όχι κάποιες άλλες» (Λάζος, 2007, σ.220-221).

3.4 Το ιδεολογικό πλαίσιο του πολέμου

3.4.1 Οι επικρατέστερες θεωρήσεις της ιδεολογίας στη πολιτική σφαίρα των διεθνών σχέσεων. Ο όρος «ιδεολογία» αναφέρεται κατά κανόνα σε συστήματα κατανόησης του κόσμου ή αλλιώς σε σύνολα ιδεών, εικόνων και αναπαραστάσεων των ατόμων και των ομάδων, όμως τόσο ο ακριβής ορισμός όσο και οι λειτουργίες της ιδεολογίας διαφοροποιούνται στις θεωρητικές αναλύσεις. Μπορούμε ωστόσο να ισχυριστούμε ότι τρεις βασικές θεωρήσεις οριοθέτησαν την ιδεολογία στη πολιτική σφαίρα των διεθνών σχέσεων ως εξής (Weisiger, 2011, p.p.3-4):

α) Η ιδεολογία αποτελεί τη βάση της νομιμοποίησης της εγχώριας πολιτικής εξουσίας. Στις φιλελεύθερες αστικές δημοκρατίες η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας θεωρείται ότι απορρέει από τη συναίνεση των πολιτών που κύρια εκφράζεται μέσω της εκλογικής διαδικασίας. Αντίστοιχα στις μοναρχίες το νόμιμο δικαίωμα της πολιτικής εξουσίας καθορίζεται από την κληρονομικότητα, με πιθανή περαιτέρω αιτιολόγηση την «ελέω Θεού» εξουσία. Στο κομμουνισμό η πολιτική εξουσία δικαιολογείται κατά κανόνα μέσω της δικτατορίας του προλεταριάτου και η νομιμότητά της πηγάζει από την υπόθεση ότι οι κυβερνήσεις εξυπηρετούν το συμφέρον του λαού.

β) Η ιδεολογία μπορεί να αναφέρεται σε θεωρήσεις της διεθνούς πολιτικής, που συνδέονται με ένα σύνολο διαφορετικών πολιτικών απαιτήσεων, οι οποίες εκφράζονται από μια σειρά διαφορετικών ιδεολογικών προσεγγίσεων που χαρακτηρίζουν τις θέσεις των κρατών για την εξωτερική πολιτική, όπως η φυλετική θεωρία του Χίτλερ, ή η νεοσυντηρητική αντίληψη του Bush, που υποστήριξε τη χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις (Weisiger, 2011).

γ) Από τις αρχές της δεκαετίας του 60 ο Lane ισχυρίστηκε ότι «η μετατροπή των πολιτικών ιδεολογιών σε κοινωνικές δράσεις δεν είναι πλέον το επίκεντρο μιας συναρπαστικής πάλης», συνεπώς έχει επέλθει το τέλος της ιδεολογίας (Lane, 1962, p.15). Αντίστοιχες είναι και οι θέσεις του Bell, ο οποίος διατύπωσε την άποψη ότι η ιδεολογία έχει χάσει την ικανότητά της να επηρεάζει και να εμπνέει τη πολιτική δράση. Αναλυτικότερα, ο Bell υποστήριξε ότι οι μεγάλες πολιτικές αφηγήσεις του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού δεν ήταν πλέον ικανές να κινητοποιήσουν τους πολίτες των προηγμένων βιομηχανικών κοινωνιών για δύο βασικούς λόγους: **Πρώτον** γιατί απέτυχαν να αντιμετωπίσουν την οικονομική ύφεση και να εμποδίσουν τον πόλεμο. **Δεύτερον** γιατί διασφαλίστηκε στο δυτικό κόσμο μια σχετική συναίνεση για πολιτικά ζητήματα, όπως η αποδοχή του κράτους πρόνοιας, η σκοπιμότητα της αποκεντρωμένης εξουσίας, και η δημιουργία ενός συστήματος μικτής οικονομίας. Ο Bell παρόλα αυτά υποστηρίζει ότι αν και έχει επέλθει το τέλος των ιδεολογιών του 19^{ου} αιώνα που επηρέασαν τις δυτικές κοινωνίες, νέες ιδεολογίες απέκτησαν αυξημένη πολιτική σημασία στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής (Bell, 1960, .373).

Οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν το «τέλος της ιδεολογίας» υπόκεινται σε κριτική που συνοψίζεται στα εξής σημεία: **α)** Καθώς χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιδεολογίας είναι να αναπαράγει την παραμόρφωση την υπεραπλούστευση και την επιλεκτική επεξεργασία των πληροφοριών, οι περισσότεροι άνθρωποι δεν σκέπτονται, αισθάνονται, ή συμπεριφέρονται με ιδεολογικά νοήματα απόλυτα ερμηνεύσιμα με διχοτομικούς πολιτικούς όρους. Από την άλλη πλευρά η έλλειψη μιας πολιτικής επιτήδευσης ενός μέρους των πολιτών (με την έννοια ότι αυτοί δεν μπορούν να αρθρώσουν ένα σαφή και συνεκτικό πολιτικό λόγο) δεν μπορεί να συνυπολογίζεται πάντα ως πολιτικό ιδεολογικό έλλειμμα στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο. Αντίθετα μπορεί να σηματοδοτεί μία εσκεμμένη πρακτική ιδεολογικής ηγεμονίας μίας κοινωνικής τάξης ή ελίτ, που στηριζόμενη στη πλαστή παραδοχή μιας ευρείας κοινωνικής συναίνεσης, προβάλλει, και τελικά επιβάλλει, την αξιολογική ουδετερότητα της απολιτικής σκέψης, προκειμένου να διατηρήσει τις υφιστάμενες κοινωνικές σχέσεις εκμετάλλευσης. **β)** Η μεταψυχροπολεμική ιδεολογική συγκυρία και η μετέπειτα κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δεν επέφεραν το τέλος της ιδεολογίας, αλλά δημιούργησαν νέες ουτοπικές εξαγγελίες για το μέλλον των διεθνών σχέσεων των κρατών στηριζόμενες σε μία «ήδη κατακτημένη οικουμενική

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

επικράτηση του καπιταλιστικού φιλελεύθερου προτύπου» (Τσουκαλάς, 2006, σ.157). Έτσι παρά το ότι φαίνεται να έχουν εκλείψει τα ιδεολογικά εμπόδια στην κατάργηση των βίαιων και επιθετικών πολέμων η διακρατική ειρήνη δεν μπόρεσε να διασφαλιστεί, αντίθετα δημιουργήθηκε μία «νέα τάξη» πραγμάτων που ευνόησε την ηγεμονική πολεμική καταστολή απέναντι σε κράτη και λαούς.

3.4.2 Η ιδεολογική νομιμοποίηση του πολέμου. Η «ιδεολογία του πολέμου» σχετίζεται άμεσα με την εξουσιαστική φύση των ιστορικών κοινωνιών και των πολέμων που αυτές διεξήγαγαν. Η ταξική διαίρεση των κοινωνιών επέφερε την παραδοχή της εχθρότητας της ανθρώπινης φύσης, την αδιαφορία για τη ανθρώπινη ζωή, την εμπάθεια και τον εγωισμό. Στην ιστορική διαδρομή κοινωνικές ολότητες, όπως το «έθνος» ή η «πατρίδα», χρησιμοποιήθηκαν στη διαμόρφωση της ιδεολογίας του πολέμου. Κατά τις διεθνείς ένοπλες συρράξεις άτομα που ανήκουν στο ίδιο έθνος θεωρούνται «φίλοι» και «πατριώτες», ενώ άτομα άλλης εθνότητας θεωρούνται «εχθροί», «άπιστοι», «αλλοεθνείς». Η «πάλη των τάξεων» (σε μαρξιστικούς όρους), στις περιπτώσεις των διεθνών ενόπλων συρράξεων, τέθηκε υπό την εποπτεία του κράτους με τη μορφή της επιβολής του «νόμου» και της «τάξης» προκειμένου να προασπιστούν τα «εθνικά συμφέροντα» ενάντια στις επιθέσεις των «ξένων».

Το ιδεολογικό περιεχόμενο του πολέμου συνίσταται από την κορύφωση μιας «ηθικής αυτοθυσίας» καθώς ο πόλεμος θεωρείται απαραίτητος για την υπεράσπιση της πατρίδας, του έθνους και της οικογένειας. Η αφαίρεση της ζωής, που αποτελεί ταμπού στις ιστορικές κοινωνίες, στο πόλεμο είναι ανδρεία και ηρωισμός, ή ένα «αναγκαίο κακό», όχι μόνο για τα μάχιμα θύματα, άλλα και για τα άμαχα, που συνήθως είναι γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι. Η κλίμακα των κατεστημένων αξιών της κοινωνίας παρατηρούμε να αναστρέφεται, καθώς οι ιδεολογικοί μηχανισμοί επιστρατεύονται για να αναδείξουν τη πολεμική δράση ως υψηλή έκφραση κοινωνικής ευθύνης. Έτσι «τις περισσότερες φορές η πλειοψηφία των ατόμων θεωρεί τον πόλεμο ως ένα ανθρώπινο πρόβλημα» (Sills, 1968, p.466), ενώ ένα μεγάλο μέρος πολιτών πιστεύει ότι ουσιαστικά οι διεθνείς πολιτικές δεν αποδέχονται νόμιμες αρχές (Galtung, 2002, p.277). Οι αντιλήψεις αυτές διαμορφώνονται μέσω μίας πολιτικής και πολιτιστικής διαδικασίας που καθιστά τις ένοπλες συρράξεις «λογικές» και «αναπόφευκτες». Συνεπώς μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ιστορία των ενόπλων συγκρούσεων «συνδέεται συχνά με ένα μέρος της φαντασιακής κοινότητας που

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποκαλείται «συλλογική μνήμη» και περιέχει μηχανισμούς άμεσα πολιτικοποιημένους και προπαγανδιστικούς» (Shaw, 2003, p.120) που μπορεί να προωθούν την ιδεολογική «νομιμοποίηση» ακόμα και των πλέον αιματηρών και βίαιων πολέμων.

Η διερεύνηση των πρακτικών που χρησιμοποίησαν ιστορικά τα ισχυρά κράτη προκειμένου να νομιμοποιήσουν επιθετικούς πολέμους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η άρνηση των σοβαρών τραυματισμών, των βασανιστηρίων και των θανάτων αμάχων, ή της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών, οδήγησαν στον «εξαγνισμό» των επιθετικών πολέμων του παρελθόντος, και βοήθησαν στη νομιμοποίηση των σύγχρονων. Οι φρικαλεότητες για παράδειγμα του πολέμου του Βιετνάμ ουδέποτε αναγνωρίστηκαν από το αμερικανικό κράτος, ούτε οι δράστες τιμωρήθηκαν. Άλλες φορές διαδόθηκαν μύθοι για τον εξορθολογισμό της κατάκτησης ενός λαού, όπως ο μύθος του «απολίτιστου» και «άγριου» αυτόχθονα που ευρέως χρησιμοποιήθηκε από τις ΗΠΑ για να νομιμοποιηθεί η κατάκτηση της ινδιάνικης γης (Appleman, 1980, p.32).

Οι διεθνείς ένοπλες συρράξεις σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την εγκληματικότητα του κράτους στο ιδεολογικό πεδίο, με την έννοια της σύνδεσης μεταξύ της κοινής γνώμης, της ιδεολογικής ηγεμονίας, και του πολέμου. Οι Kramer και Michalowski (2006) ισχυρίζονται ότι οι πολιτικο-οικονομικές και θεσμικές «ελίτ» ασκούν μία από «πάνω προς τα κάτω» (p.18-26) πολιτιστική επιρροή ώστε να δημιουργούν τις προϋποθέσεις που επιτρέπουν συγκεκριμένες μορφές εγκληματικότητας. Επισημαίνεται ότι οι «ελίτ» αυτές, καθώς έχουν πολλές φορές υλικά συμφέροντα, είναι πρόθυμες να συμμετέχουν περισσότερο σε σοβαρές μορφές εγκληματικότητας, σε σχέση με άλλες κοινωνικές ομάδες, και έχουν τη στήριξη ή την άμεση συνεργασία του κράτους ή των κυβερνήσεων.²⁸ Η εγκληματική δράση του κράτους και των πολιτικο-οικονομικών ελίτ στον πόλεμο ωστόσο εξαρτώνται από τη μερική ιδεολογική «στράτευση» του κοινού. Η πολιτικό-οικονομική δύναμη σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιείται για να ελεγχθεί η κοινή γνώμη και να επιτευχθεί η δημόσια στήριξη ή η αποδοχή σε εγκληματικές πολιτικές που σχετίζονται με τον μιλιταρισμό και τον πόλεμο. Συνεπώς, στο βαθμό που οι πολιτειακές πρακτικές και δράσεις προωθούν μια ιδεολογική προεργασία που νομιμοποιεί τη βίαιη επίλυση των συγκρούσεων στη διεθνή πολιτική σκηνή, και οι κυρίαρχες πολιτιστικές ελίτ είναι σε

---

²⁸ Παράδειγμα οι μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες που παράγουν πολεμικό υλικό.

θέση να πείσουν την κοινή γνώμη να αποδεχτεί ως προτεραιότητα τον επιθετικό милитарισμό, ο πόλεμος ανάγεται σε «αξία», συνεπώς οι δράσεις του «απεγκληματοποιούνται» (Michalowski, 2007, p.p.249-268). Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι οι πολιτικο-οικονομικές ελίτ ελέγχουν κατά κανόνα τα μέσα ενημέρωσης, τα οποία ως «κοινωνικοί διαμεσολαβητές» (Quinney, 1970/2008, p.285) επηρεάζουν τις παραδοχές του κοινού μέσω του δημόσιου λόγου, και κατά συνέπεια μπορούν να θέτουν τις βάσεις για τις ιδεολογικές και πολιτισμικές διεργασίες που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια ενός πολέμου ή μιας κρίσης (Lewis, 2001, p.115).

Η πολιτιστική νομιμοποίηση του πολέμου φαίνεται να διευκολύνεται ιδεολογικά από τα μέσα ενημέρωσης μέσω μύθων, αφηγήσεων ή εικόνων που υποστηρίζουν τον πόλεμο. Η μετάδοση των πολεμικών ανταποκρίσεων γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε οι θεατές (κοινό) να μην μπορούν εύκολα «να εντάξουν την πραγματικότητα του πολέμου στα τρέχοντα νοητικά σχήματα» (Τσουκαλάς, 2006, σ.126). Για παράδειγμα, οι συνεχείς πολεμικές ανταποκρίσεις των στρατιωτικών επιχειρήσεων των Αμερικανών στο Ιράκ ανέτρεψαν κάθε κώδικα της κοινωνίας του θεάματος, καθώς η τηλεόραση σε παγκόσμια εμβέλεια μετέδιδε συνήθως μονομερείς μάχες ή αερομαχίες παράλληλα με διαφημίσεις, αθλητικά γεγονότα, ανταγωνιστικά τηλεπαιχνίδια. Ειδικά η υποχώρηση των Ιρακινών στρατιωτών προς την Βαγδάτη, που αποτέλεσαν ανυπεράσπιστους στόχους των Αμερικανών πιλότων, μεταδόθηκε από το CNN (Λάζος, 2007, σ.229) «ως ανεξέλεγκτο «παίγνιο θέαμα», που «δεν υπόκειντο σε κανένα συμβατικό ή εθνικό κανόνα δικαίου του πολέμου». (Τσουκαλάς, 2006, σ.126).

Αντίστοιχες παρατηρήσεις μπορούμε να διατυπώσουμε για την εισβολή στο Αφγανιστάν το 2001 όπου η προπαγανδιστική ενημέρωση του κοινού από τα ΜΜΕ ευθύνεται εν μέρει για τη δημιουργία μιας «μαζικής νεοφιλελεύθερης υστερίας» που υποστήριζε το «δικαίωμα» των ΗΠΑ στη προσφυγή ένοπλης βίας έναντι άλλων κρατών (Kellner, 2003, p.107). Είναι δε εντυπωσιακό ότι, παρά τις καταστροφικές συνέπειες αυτής της επέμβασης για τις ΗΠΑ, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού των ΗΠΑ (92%) υποστήριζε ότι τα στρατεύματα της χώρας πρέπει να χρησιμοποιούνται για να καταστρέψουν τα στρατόπεδα των τρομοκρατών, το (87%) ήταν σύμφωνο και με τις αεροπορικές επιθέσεις εναντίον στρατοπέδων εκπαίδευσης τρομοκρατών, ενώ το 68 % υποστήριζε ότι ήταν πολύ σημαντικό για τις ΗΠΑ να

διατηρήσουν την ανώτερη στρατιωτική τους δύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο. (Kellner, 2003).

Η φιλοπόλεμη στάση της κοινής γνώμης των ΗΠΑ ωστόσο δεν ερμηνεύεται μόνο από τη συγκυριακή επίδραση ιδεολογικών μηχανισμών, αλλά κύρια από την διαμόρφωση μιας «βαθιάς αποικιοκρατικής- ιμπεριαλιστικής κουλτούρας» που εγγράφεται στη συλλογική μνήμη (Galtung, 2002, p.285). Ένα μέρος της κοινής γνώμης, μέσα από μακροχρόνιες πολιτισμικές διαδικασίες έχει μάθει να ιεραρχεί ως προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής τη δύναμη και τη μονομέρεια και να διαφωνεί με τις διαπραγματεύσεις και τη συνεργασία. Συστατικό στοιχείο αυτής της κουλτούρας είναι η εθνικιστική ιδεολογία που αποτελεί ένα σημαντικό προωθητικό παράγοντα του πολέμου. Στις ΗΠΑ φαίνεται να υπήρξε ένα υψηλό επίπεδο εθνικής υπερηφάνειας σε μια σειρά από εθνικές δημοσκοπήσεις που πραγματοποιήθηκαν στις δεκαετίες 1980-90 (τρεις το 1980 και δύο το 1990). Σε αυτές τις δημοσκοπήσεις κατά μέσο όρο το 80% των ερωτηθέντων πολιτών δήλωσαν ότι «είναι πολύ υπερήφανοι που είναι Αμερικανοί». Σε μία παρόμοια σειρά δημοσκοπήσεων, που διεξήχθη από το 2001 έως το 2011, κατά μέσο όρο το 86% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι είναι «εξαιρετικά» ή «πολύ περήφανοι» για την εθνικότητα τους (Bowman, Rugg & Simmonds, 2011, p.p.3-4).

Αυτή η «φαινομενικά αθώα» στάση του κοινού μπορεί να συμβάλει στη νομιμοποίηση μίας μιλιταριστικής πολιτικής μέσω της επίδρασης ειδικών ψυχοκοινωνικών μηχανισμών. Ένας μεγάλος αριθμός πολιτών, καθώς είναι ήδη πεπεισμένος μέσα από μακροχρόνιες διαδικασίες κοινωνικοποίησης ότι κάποιοι πολιτισμοί αποτελούν απειλή, υπό την επίδραση της προπαγάνδας, αναπτύσσουν «νευρωτικούς» φόβους που στηρίζονται σε σοβαρές στρεβλώσεις της πραγματικότητας και οδηγούν στην αποδοχή της «αναγκαιότητας» μιας ένοπλης επίθεσης. Ο τρόπος για παράδειγμα που διαχειρίστηκε τον φόβο και το θυμό των πολιτών η κυβέρνηση Bush μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 μπορεί να παρομοιαστεί με τους ψυχροπολεμικούς χειρισμούς της Σοβιετικής απειλής. Οι πολίτες, το 2001, πείστηκαν να υποστηρίξουν τις ένοπλες επεμβάσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, ενώ παράλληλα αυξήθηκε η μισαλλοδοξία, η προκατάληψη, και η ξενοφοβία (Joseph, 2007, p.37). Έρευνες που έγιναν στις ΗΠΑ λίγες ημέρες μετά τις επιθέσεις δείχνουν ότι το 63% του δείγματος δήλωσε πως η αίσθηση της «προσωπικής και συλλογικής ασφάλειας» κλονίστηκε «αρκετά ή πολύ». Δύο

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

εβδομάδες μετά τις επιθέσεις, το 28% του δείγματος δήλωσε ότι είχε γίνει πιο καχύποπτο με ανθρώπους που είχαν, ή νόμιζε ότι είχαν, μεσανατολική καταγωγή, ενώ τον Ιούνιο του 2002 το ποσοστό αυτό είχε ανέβει στο 36% (Parmelee, 2002, p.20). Παρά το ότι αυτές οι θεωρήσεις και οι δειγματοληπτικές έρευνες αναφέρονται στους πολιτικό-ιδεολογικούς χειρισμούς της αμερικανικής πολιτικής για τους επιθετικούς της πολέμους μπορεί να αποτελέσουν πηγή ευρύτερων θεωρητικοποιήσεων καθώς «είναι πιθανό όλα τα ολοκληρωτικά κοινωνικά συστήματα που ελέγχονται από τις ελίτ, να ενοχοποιούνται για σοβαρά εθνικά και διεθνή εγκλήματα» (Kramer & Michalowski, 2006, p.5).

Οι παραπάνω θεωρήσεις δίνουν μία επαρκή εξήγηση για τον ρόλο της ιδεολογίας στους πολέμους των ηγεμονικών κρατών, δημιουργούνται ωστόσο επιπλέον ερωτήματα, όπως αν κάθε ένοπλη σύρραξη έχει ένα ιδεολογικό υπόβαθρο, ή αν η ιδεολογία συγκαλύπτει υλικά συμφέροντα και αξιώσεις των εμπολέμων. Παρά το ότι δεν μπορεί να αποδοθεί σε κάθε ένοπλη σύρραξη ένας σαφής ιδεολογικός προσανατολισμός ούτε να αποκλειστούν οι υλικές αξιώσεις των εμπολέμων πρέπει να επισημανθεί ότι η ιδεολογία έχει σε κάθε περίπτωση ένα άμεσο και αποτελεσματικό ρόλο στην παρακίνηση μιας ομάδας για δράση, έτσι ώστε τα εμπόλεμα μέρη να αποκτούν μία μεγαλύτερη δυναμική και συσπείρωση όταν προσχωρούν σε έναν ιδεολογικό πυρήνα. Ο κεντρικός ρόλος που διαδραματίζει η ιδεολογία ως προς την παροχή κινήτρων αποκτά στρατηγική σημασία σε πολλές διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις καθώς στοχεύει στην αλληλεγγύη της ομάδας. Ένας επιπλέον προβληματισμός που τίθεται σε σχετικές έρευνες είναι αν η διαφοροποίηση του ιδεολογικού προσανατολισμού των εμπολέμων επηρεάζει με οποιονδήποτε τρόπο τη μορφή και τη διάρκεια του πολέμου. Σε κάποιες μελέτες υποστηρίζεται ότι, αν και οι ιδεολογικές διαφορές στο πολιτικό πεδίο φαίνεται να αυξάνουν τις πιθανότητες μιας ένοπλης σύρραξης, δεν φαίνεται να παράγουν απαραίτητα τους πλέον βίαιους πολέμους, ωστόσο σχετίζονται άμεσα με τη δυσκολία του τερματισμού του πολέμου μέσω διαπραγματεύσεων (Weisiger, 2011, p.33). Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν όμως ότι η ίδια η «πολεμική ιδεολογία» εμποδίζει πολλές φορές τη σύναψη ειρήνης καθώς «η ιδέα της μη χρήσης βίας και η παροχή προϋποθέσεων για την ειρήνη έρχεται σε αντίθεση με τις εγγενείς αξίες του ήθους του πολεμιστή» (Kirby & D'Estree, 2008, p.243).

Έρευνες που ασχολήθηκαν με τις εμφύλιες συγκρούσεις που οι αντίπαλοι είχαν μία σαφή ιδεολογική αντιπαράθεση, αποκάλυψαν ότι ο κύριος στόχος του πολέμου δεν ήταν μία εδαφική κατάκτηση ούτε μία συγκυριακή και βραχυχρόνια κατάκτηση της εξουσίας, αλλά η μακροπρόθεσμη αποβολή του ιδεολογικού αντιπάλου από την επίσημη πολιτική σκηνή. Στον ελληνικό εμφύλιο για παράδειγμα η περιθωριοποίηση των αριστερών δυνάμεων για λόγους «εθνικής ανάγκης» απέκλειε κάθε δυνατότητα πολιτικού συμβιβασμού και απαιτούσε βίαιες πρακτικές που δεν περιορίστηκαν στο πεδίο της μάχης αλλά επεκτάθηκαν στον άμαχο πληθυσμό. «Η αντιπαράθεση στη βάση του «εθνικός» και «αντεθνικός», της «εθνοκροσύνης» και του «μειοδοτικού διεθνισμού» δημιούργησε μακροπρόθεσμα δικαιώματα δράσης μόνο στις πολιτικές δυνάμεις που κινούνταν στη βάση της εθνικής ιδεολογίας» (Λυμπεράτος, 1999). Συμπερασματικά, είναι δύσκολο να αποδειχθεί πως σε κάθε περίπτωση διεθνούς ή μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης υπάρχει μία σαφής ιδεολογική διαφοροποίηση μεταξύ των εμπόλεμων στο πολιτικό πεδίο, ή ότι ο ιδεολογικός προσανατολισμός καθορίζει πάντα αυτοτελώς τη μορφή, το είδος ή τη διάρκεια του πολέμου. Όμως οι πολιτικοοικονομικές ελίτ δύνανται οποιαδήποτε στιγμή να επιστρατέψουν ιδεολογικούς μηχανισμούς, όπως η απειλή ενός εξωτερικού ή εσωτερικού «εχθρού», προκειμένου να πείσουν την κοινή γνώμη για την «αναγκαιότητα» του πολέμου.

Ο προβληματισμός πολλών ερευνητών εστιάζεται επιπλέον στον ιδεολογικό προσανατολισμό των εμπόλεμων σε σχέση με την ασκούμενη βία εναντίον αμάχων, είτε ως στοχευμένη βία εναντίον μίας συγκεκριμένης φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας, είτε ως γενικευμένη βία εναντίον των πολιτών. Αυτές οι μορφές βίας ενδέχεται και να συνυπάρχουν, όπως στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο που παρατηρήθηκε γενικευμένη βία τόσο εναντίον όλου του άμαχου πληθυσμού, όσο και στοχευμένη βία εναντίον αμάχων συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, όπως Εβραίων, Ρομά, κομμουνιστών, ομοφυλόφιλων. Σε σχετική έρευνα (Thaler, 2012) για τους απελευθερωτικούς και μετέπειτα εμφύλιους πολέμους στη Μοζαμβίκη και την Αγκόλα, κινήματα όπως το FRELIMO (στη Μοζαμβίκη) (Human Rights Watch, 1990)²⁹ και το MPLA (στην Αγκόλα) (Endmonds, 2013)³⁰ με μαρξιστική-λενινιστική

---

²⁹ Το 1964 ξεκίνησε ο ένοπλος απελευθερωτικός αγώνας κατά των αποικιοκρατών από το Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Μοζαμβίκης (“FRELIMO”). Η Μοζαμβίκη έγινε τελικά ανεξάρτητη από τους Πορτογάλους στις 25 Ιουνίου του 1975. Ακολούθησε εμφύλιος πόλεμος μεταξύ του RENAMO (Εθνικό Κίνημα Αντίστασης της Μοζαμβίκης), και των ανταρτών του “FRELIMO”. Ο μακροχρόνιος

ιδεολογία οδήγησαν αρχικά τα στρατεύματα σε συγκράτηση από πράξεις βίας κατά αμάχων. Η βία περιορίστηκε στη στόχευση πολιτικών ηγετών ή πολιτών που στήριζαν ή συνεργάστηκαν με τον εχθρό. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων των εμφυλίων πολέμων και των δύο χωρών οι πολιτικοί ηγέτες υποχώρησαν από τον ιδεολογικό τους προσανατολισμό. Οι πολιτικές ελίτ έτσι οδήγησαν σε μια «μεταμόρφωση των κοινωνικών δικτύων σε τοπικό επίπεδο» με αποτέλεσμα «τα στρατεύματα, που δεν είχαν πλέον ιδεολογικά κίνητρα ή σαφή πολιτική κατήχηση, να έχουν όλο και πιο βίαιη και ληστρική συμπεριφορά εναντίον αμάχων» (Thaler, 2012, p.566).

Ωστόσο θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν μπορούμε από αυτές τις διαπιστώσεις να οδηγηθούμε σε γενικά συμπεράσματα, γιατί ακόμα και σε περιπτώσεις που ο ιδεολογικός προσανατολισμός επαναστατικών και απελευθερωτικών κινήματων αποποιείται σταθερά τη χρήση βίας εναντίον των αμάχων, η εμφάνιση αυτής της βίας δεν αποκλείεται σε μία ένοπλη σύγκρουση. Παρατηρούμε ότι όταν ένα απελευθερωτικό κίνημα προσφεύγει δικαίως σε μια ένοπλη σύγκρουση εναντίον ενός πολιτικού συστήματος που δρα σε βάρος των ατομικών ελευθεριών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το σύστημα αυτό δεν παραιτείται εθελοντικά από την εξουσία, αντίθετα πολλαπλασιάζει την βία εναντίον του άμαχου πληθυσμού, και πολλές φορές εξαναγκάζει τους αντιπάλους να απαντήσουν με αντίστοιχο τρόπο.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο πόλεμος διαφοροποιείται τόσο στο επιχειρησιακό του σκέλος όσο και στο πολιτικο-ιδεολογικό του πλαίσιο. Από την μία πλευρά ένα μέρος του μουσουλμανικού κόσμου με όχημα τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό επεκτείνεται, υιοθετώντας ως μορφή πολέμου τις εκτεταμένες τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον πληθυσμών εντός ή εκτός εμπόλεμων ζωνών, ενώ, από την άλλη πλευρά, ο δυτικός κόσμος και οι σύμμαχοί του, προβάλλοντας και πάλι το πρόσχημα της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την μουσουλμανική απειλή,

---

εμφύλιος τερματίστηκε τον Οκτώβριο του 1992 με τη συμφωνία της Ρώμης. Ο απολογισμός ήταν 1 εκατομμύριο νεκροί και περίπου 1,3 εκατομμύρια πρόσφυγες σε άλλα κράτη.

³⁰ Η πορτογαλική κατοχή στην Αγκόλα έληξε στις 11 Νοεμβρίου του 1975 και ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία Λαϊκή Δημοκρατία της Αγκόλας. Όμως, τον Ιούλιο του 1975 ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στις απελευθερωτικές οργανώσεις MPLA και FNLA. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους στρατεύματα της Νότιας Αφρικής εισέβαλαν στην Αγκόλα, ενώ το MPLA, έκανε έκκληση για στρατιωτική βοήθεια στην Κούβα και στην Σοβιετική Ένωση. Στις 27 Μαρτίου του 1976 αποσύρθηκαν τα τελευταία νοτιοαφρικανικά στρατεύματα. Ακόμα και όταν οι ξένες δυνάμεις αποχώρησαν από το έδαφος της χώρας, ο εμφύλιος πόλεμος συνεχίστηκε μέχρι το τέλος του 2001.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πραγματοποιούν στρατιωτικές επεμβάσεις σε εδαφικούς χώρους εθνικών κρατών, και εντείνουν τους ελέγχους και τα μέτρα ασφαλείας στις δυτικές μεγαλουπόλεις, χωρίς όμως να μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τον κίνδυνο των τρομοκρατικών επιθέσεων. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν σε μία παγκόσμια κλιμάκωση της ακραίας βίας που θυματοποιεί ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες, ανεξάρτητα από την εθνική-πολιτιστική ή θρησκευτική τους ταυτότητα (Μύνκλερ, 2002/2005).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Ο βιασμός ως «όπλο πολέμου»

4.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Βιασμοί παρατηρούνται ιστορικά με διαφορετική ένταση σε πολλές μορφές πολεμικών συρράξεων, διεθνών ή μη διεθνών, είτε αυτές πυροδοτούνται από αντιθέσεις πολιτικών, εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων ή από τον συνδυασμό αυτών. Στη σχετική με τον πόλεμο βιβλιογραφία οι βιασμοί των γυναικών θεωρούνται ένα σύνθητες φαινόμενο ανεξάρτητα από το είδος και τη χρονολογική σειρά του πολέμου. Όμως σε ορισμένες ένοπλες συγκρούσεις η σεξουαλική βία είναι διαδεδομένη, ενώ και σε άλλες είναι αρκετά περιορισμένη ή απουσιάζει από την πλευρά ορισμένων ομάδων. Σε ορισμένους πολέμους, μόνο οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι θύματα βιασμού ενώ σε άλλους πολέμους θύματα είναι και οι άνδρες. Η σεξουαλική βία μπορεί επίσης να είναι συμμετρική, με την έννοια της εμπλοκής όλων των εμπόλεμων μερών σε αυτή περίπτωση στον ίδιο βαθμό, ή ασύμμετρη όταν ασκείται μόνο από τη μία πλευρά, ή μπορεί να ασκείται μόνο εναντίον ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες.

Ένα μεγάλο μέρος των επιστημονικών ερευνών αναφέρεται στο βιασμό ως συνέπεια του πολέμου αναλύοντας τα συνήθη κίνητρα και τις ευκαιρίες που δίνονται για τη διάπραξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συρράξεων. Γενικότερα υποστηρίζεται ότι περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από αστάθεια ή κατάρρευση νομικών κανόνων με χαλαρό έλεγχο των ενόπλων ομάδων συντελούν στην αύξηση της ευκαιριακής σεξουαλικής βίας και των βιασμών. Ο βιασμός σε καιρό πολέμου αποδεικνύεται επίσης ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως μέσο άντλησης πληροφοριών, μια μέθοδος που χρησιμοποιείται συνήθως κατά τη διάρκεια της κράτησης σε στρατόπεδα του άμαχου πληθυσμού, προκειμένου να αποσπαστούν πληροφορίες από τους αιχμαλώτους για τις θέσεις των ενόπλων ομάδων και τις κρύπτες όπλων. Μπορεί επίσης μια ένοπλη ομάδα να επιδίδεται σε σεξουαλική βία κατά του άμαχου πληθυσμού όταν μέλη της κοινότητας συνεργάζονται με τον εχθρό, ή να παρατηρηθεί διακίνηση γυναικών με στόχο τη πορνεία, όταν τα κίνητρα των δραστών είναι οικονομικά (Nobel Women's Initiative, 2011).

Άλλες προσεγγίσεις παρουσιάζουν τους βιασμούς των ενόπλων συρράξεων ως αποτέλεσμα έλλειψης στρατιωτικής πειθαρχίας, ως εκδίκηση, ή ως απόρροια της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

επιθετικής ανδρικής σεξουαλικότητας, που ο πόλεμος δίνει τις ευκαιρίες να εκδηλωθεί με τον πλέον βίαιο τρόπο. Δεν εκλείπουν και οι περιπτώσεις που οι θεωρήσεις για την σεξουαλική βία των πολέμων χρησιμοποιούνται επιλεκτικά προκειμένου να διαμορφώσουν μία επιθετική εξωτερική πολιτική απέναντι σε συγκεκριμένα κράτη. Η παρόρμηση για παράδειγμα να «σωθούν οι γυναίκες της Συρίας και του Ιράκ από τη σεξουαλική βία» έχει επανειλημμένα χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει μία στρατιωτική παρέμβαση από άλλα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς με αποτέλεσμα να προστεθούν ροές προσφύγων και να δημιουργηθούν ασταθείς κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που εκθέτουν περισσότερο τους πολίτες στον κίνδυνο της σεξουαλικής βίας και εκμετάλλευσης (Crawford, Hoover-Green & Parkinson, 2014).

Ωστόσο, πολλές από τις προαναφερθείσες θεωρήσεις εξετάζουν περισσότερο τη βραχυπρόθεσμη πολιτική των βιασμών χωρίς να δίνουν επαρκείς εξηγήσεις για τους οργανωμένους και μαζικούς βιασμούς των πολέμων ούτε για την σεξουαλική βία των μεταπολεμικών κοινωνιών, ώστε να είναι αναγκαία η μελέτη των μηχανισμών που παράγουν τη σεξουαλική βία των πολέμων.

4.2 Οι πολιτικο- ιδεολογικοί μηχανισμοί που καθιστούν τον βιασμό «όπλο πολέμου»

Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων μετατρέπονται σε ένα αποτελεσματικό «όπλο πολέμου» καθώς εντάσσονται σε μία ευρεία και συστηματική τακτική που απορρέει από την τη σύγκλιση πολιτικο-ιδεολογικών και ποινικών διαδικασιών. Η επιθετικότητα, η βία, η ανοχή στον πόνο, καθώς και η ικανότητα αυτο-υπεράσπισης ανταμείβονται στον πόλεμο. Αντίθετα η αδυναμία, η παθητικότητα, ο συναισθηματισμός, και η ανικανότητα να υπερασπιστεί κάποιος τον εαυτό του, οδηγούν στην φυσική εξόντωση κάτω από εμπόλεμες συνθήκες. Με αυτόν τον τρόπο ο πόλεμος νομιμοποιεί την ακραία βία του ως το μόνο μέσο που μπορεί να οδηγήσει στους στόχους του.

Ο βιασμός εξυπηρετεί τους σκοπούς και τις ανάγκες του πολέμου καθώς συνδυάζεται με πολλές μορφές βίας και επιβολής, από τις πιθανότητες της φυσικής και ηθικής εξόντωσης του θύματος, ως την εκπλήρωση κάθε φαντασίωσης κυριαρχίας επί της αντίπαλης ομάδας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις χάνει ακόμα και την «διωτικότητα» που την χαρακτηρίζει σε περιόδους ειρήνης. Βιασμοί γυναικών και ανδρών συμβαίνουν δημόσια, προκειμένου

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

η εξουσία των δραστών να καθιερωθεί στην κοινότητα που ανήκουν τα θύματα. Με άλλα λόγια, «ο βιασμός είναι ένας τρόπος για όλους τους πειραματισμούς βίας και εξουσίας» (Accad, 1990, p.90) και για αυτό αποτελεί μέρος του ίδιου του πολέμου, με όποια μορφή και αν αυτός διεξάγεται (των διεθνών, των μη διεθνών, ή των εμφυλίων συρράξεων).

Η σεξουαλική βία των πολέμων είναι μορφή οργανωμένης φυσικής και συμβολικής βίας με την έννοια ότι συχνά αποτελεί θεμελιώδες συστατικό και αναγκαία συνθήκη ύπαρξης και επιβολής των εξουσιαστικών μηχανισμών των πολιτικών υποκειμένων, ομάδων ή κρατών. Ο πόλεμος άλλωστε είναι ένα πολιτικό φαινόμενο και ως εκ τούτου συντίθεται από συγκεκριμένες στρατηγικές και στόχους. Η πολιτικοποίηση της σεξουαλικής βίας του πολέμου αποτέλεσε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο διαφορετικών προσεγγίσεων που αφορούν τόσο τους διαφορετικούς τρόπους κατανόησης, όσο και τους διαφορετικούς τρόπους μεθοδολογικής προσέγγισης των ερευνών. Η πολλαπλότητα των ερμηνειών είναι άλλωστε δικαιολογημένη, διότι αν υποστηρίξουμε ότι ο πόλεμος είναι ένα πολιτικό φαινόμενο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι η πολιτική έχει πολλές μορφές, και ότι τα «όπλα» της εξυπηρετούν πολλούς σκοπούς. Η πολιτικοποίηση της σεξουαλικής βίας προκύπτει από τη χρήση ή την απειλή βίας ως εργαλείου πολιτικής καταστολής με ποικίλους τρόπους. Γνωρίζουμε παραδείγματα χρήσης πολλαπλών μορφών σεξουαλικής βίας σε κέντρα κράτησης, σε σημεία διέλευσης των συνόρων και σε ποικίλες καταστάσεις κοινωνικών συγκρούσεων. Έχει διαπιστωθεί επίσης η διαδεδομένη χρήση σεξουαλικής βίας σε συνδυασμό με τις εκλογικές διαδικασίες στη Γουινέα, στην Ακτή του Ελεφαντοστού, στη Κένυα, και τη Ζιμπάμπουε καθώς και τις πρόσφατες επαναστάσεις στη Μέση Ανατολή, στην Αίγυπτο και τη Λιβύη.

Το περιεχόμενο της ιδεολογίας των εμπολέμων και ο βαθμός νομιμοποίησης του πολέμου μπορεί να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της έκτασης και της μορφής της βίας που τον συνοδεύει. Παρατηρούμε έτσι ότι μορφές ακραίας βίας, όπως αυτή της σεξουαλικής, διαπιστώνονται σε επιθετικούς πολέμους που έχουν ως στόχο τον αφανισμό ενός λαού. Η ιδεολογική ερμηνεία της ακραίας βίας των ενόπλων συρράξεων, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής, σχετίζεται με τον καθοριστικό ρόλο των ηγεμονικών ιδεολογικών μηχανισμών οι οποίοι έχουν καλλιεργήσει μακροχρόνια και συστηματικά την εχθρότητα, τη μισαλλοδοξία, τη προκατάληψη, το μίσος και την εκδίκηση απέναντι στην «άλλη» ομάδα ή στο «άλλο»

έθνος. Οι πράξεις ακραίας βίας μεταξύ των εμπολέμων θα μπορούσαν να ερμηνευτούν και ως αποτέλεσμα ενός άκρατου εθνικισμού ή ως αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας αντιπαλότητας μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Όσο αποτρόπαια και αν φαντάζονται τα βασανιστήρια και οι γενοκτονικοί βιασμοί σε κάποιες διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, στην πραγματικότητα αυτές οι πρακτικές νομιμοποιούνται στη συνείδηση ενός λαού μίας φυλής ή εθνοτικής ομάδας με την αποδοχή μιας «λογικής» αναγκαιότητας που προηγείται του πολέμου.³¹

Παρόλα αυτά, η σεξουαλική βία παρατηρείται και σε εμφύλιες ένοπλες συρράξεις που διαφορετικές εθνοτικές ή θρησκευτικές κοινότητες συμβίωναν αρμονικά πριν το ξέσπασμα του πολέμου,³² ή μπορεί να ασκείται και από την πλευρά του εμπόλεμου κράτους ή της εμπόλεμης ομάδας που έχει ως στόχο την άμυνα ή την απελευθέρωση. Η εκτεταμένη σεξουαλική βία των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων παρά το ότι είναι συνήθως «στοχευμένη» βία, με την έννοια της θυματοποίησης συγκεκριμένων άμαχων πληθυσμιακών ομάδων σε σχέση με την εθνότητα, τη θρησκευτική πεποίθηση και το φύλο, δεν σημαίνει ότι είναι πάντα αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας πολιτικο-ιδεολογικής αντιπαλότητας μεταξύ των εμπολέμων. Κάτω από συνθήκες οικονομικής κατάρρευσης και διάλυσης της κεντρικής πολιτικής εξουσίας, και υπό το πρίσμα γεωπολιτικών συμφερόντων ισχυρών πολιτικοοικονομικών δρώντων, ο «εχθρός» κατασκευάζεται ταχύτατα, και οι εθνοτικές και θρησκευτικές διαφορές γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης ως «ιδεολογικά αποθέματα» που εντείνουν την ακραία βία του πολέμου. (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.27). Συνεπώς, η ιδεολογική βάση της σεξουαλικής βίας του πολέμου δεν μπορεί να ερμηνευτεί με μία μονοσήμαντη προσέγγιση, αλλά μέσα από τις πολύπλοκες ιδεολογικές διασταυρώσεις του μιλιταρισμού, του εθνικισμού, των έμφυλων ρόλων και ταυτοτήτων (Ryan, 2000) αλλά και τον ειδικό στόχο της κάθε ένοπλης σύρραξης.³³

Η σεξουαλική βία και οι βιασμοί των ενόπλων συγκρούσεων, παρά το ότι θεωρούνται εγκληματικές δράσεις από τους διεθνείς ποινικούς κανόνες, στην πραγματικότητα συμβαίνουν μέσα στο πλαίσιο μιας πολιτισμικής, πολιτικής και ιδεολογικής νομιμοποίησης της βίας του πολέμου. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων είναι ότι νομιμοποιούνται ακόμα και μορφές

³¹ Βλέπε στο Β' Μέρος το παράδειγμα της Ρουάντας.

³² Βλέπε στο Β' Μέρος το παράδειγμα της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

³³ Για παράδειγμα, όπως στην συνέχεια θα αναλυθεί, σε ένοπλες συρράξεις με γενοκτονικό στόχο παρουσιάζονται υψηλά επίπεδα σεξουαλικής βίας.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ασύμμετρου πολέμου.³⁴ Η τακτική του «ασύμμετρου» πολέμου συνήθως βασίζεται στη δημιουργία φόβου μέσω της επίδειξης δύναμης, στην αλλαγή του τύπου σύρραξης, και στη χρήση κάθε είδους αντισυμβατικών τεχνικών και αξιών, με στόχο να προκληθεί η μέγιστη ζημιά στον εχθρό με το ελάχιστο κόστος. Χαρακτηριστική απόδειξη εφαρμογής της τακτικής του «ασύμμετρου πολέμου» στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις αποτελεί η εξής στατιστική αντιστροφή: «Στους πολέμους που διεξάγονταν μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα περίπου το 90% των πεσόντων και των τραυματιών ήταν μαχόμενοι στρατιώτες», ενώ «στο τέλος του 20^{ου} αιώνα το 80% των θανατωθέντων και τραυματιών ήταν άμαχοι και μόνο το υπόλοιπο 20% ήταν στρατιώτες» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.35 & σ.180).³⁵

Παρατηρούμε έτσι ότι η ένοπλη σύγκρουση στρέφεται πλέον σε μεγάλο βαθμό εναντίον αμάχων και τα πεδία των μαχών αντικαθίστανται από τη διάχυτη βία, καθώς οι αντίπαλοι είναι όλο και πιο πρόθυμοι να υιοθετήσουν «ανορθόδοξη» τακτική στη μάχη. Η στρατοκρατική βία εναντίον πολιτών κατά τη διάρκεια των μη διεθνών σύγχρονων ενόπλων συγκρούσεων δεν εντάσσεται τις περισσότερες φορές στην κλασική έννοια του «εμφυλίου πολέμου», στον οποίο οι πολίτες συμπαράτασσονται με τη μια ή την άλλη πολιτική παράταξη. Ο πόλεμος γίνεται εναντίον αμάχων οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις ενδέχεται να βρίσκονται στο ενδιάμεσο μιας θηριώδους βίας που μπορεί να ασκείται από δύο πλευρές, τόσο από ένοπλες ομάδες, όσο και από την κρατική καταστολή.³⁶

Συμπερασματικά, οι βιασμοί ως συστατικό μέρος της «νομιμοποιημένης» βίας του πολέμου διαβρώνουν μακροχρόνια τον κοινωνικό ιστό και έτσι μπορούν να εξυπηρετήσουν αποτελεσματικά σκοπούς και ανάγκες των εμπολέμων που δεν περιορίζονται σε μία εδαφική κατάκτηση ή άλλα βραχυπρόθεσμα οφέλη. Οι βιασμοί που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων του 20^{ου} και 21^{ου} ήταν μέρος ενός υπολογισμένου πολιτικού και ιδεολογικού σχεδιασμού διότι αποτέλεσαν (Peel, 2004, p.12-13): **α)** Ένα τρόπο για να καταστραφούν τόσο οι

³⁴ Ο «ασύμμετρος» πόλεμος στη στρατιωτική ορολογία αναφέρεται συνήθως στη χρήση μη συμβατικών μέσων και μεθόδων που τείνουν να αντισταθμίσουν τη συμβατική υπεροχή των αντιπάλων εμπολέμων ενώ χρησιμοποιείται από τους σύγχρονους ακαδημαϊκούς και στρατιωτικούς κύκλους με διαφορετικούς τρόπους, συνήθως σε άμεση σχέση με το είδος της ένοπλης σύγκρουσης (τον ανταρτοπόλεμο, την τρομοκρατία, την αντιτρομοκρατία και την εξέγερση) ή σε σχέση με τη χρήση οικονομικών κυρώσεων ή προπαγάνδας.

³⁵ «Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται σε σχετικές εκτιμήσεις και όχι σε ακριβείς υπολογισμούς», υποσημείωση 17.

³⁶ Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι ένοπλες συγκρούσεις της δεκαετίας του 1990 στην Αλγερία και ο πρόσφατος πόλεμος στη Συρία που οι πολίτες βρέθηκαν μεταξύ της βίας των ενόπλων ομάδων των μουσουλμάνων φονταμενταλιστών και της κρατικής καταστολής.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ανδρικές όσο και γυναικείες κοινότητες μέσω του τρόμου που προκαλείται. **β)** Μια μέθοδο για την καταστροφή του πολιτισμού της αντίπαλης κοινότητας ή του αντίπαλου έθνους. **γ)** Ένα μέσο εθνοκάθαρσης και γενοκτονίας. **δ)** Μία πολιτική στρατηγική αφανισμού ή καθυπόταξης της βούλησης για αυτοδιάθεση ενός λαού ή μιας διακριτής πληθυσμιακής ομάδας.

4.3 Πολιτικο-ιδεολογικοί μετασχηματισμοί που συνδέονται με την αύξηση της σεξουαλικής βίας στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις

Συγκεκριμένοι πολιτικο-ιδεολογικοί μετασχηματισμοί στο διεθνές πεδίο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι συνηγορούν στην αύξηση της σεξουαλικής βίας και των βιασμών κατά τις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, ως εξής:

A. Το νέο ιδεολογικό σύστημα αξιακών προδιαγραφών και στόχων, που επέφερε την εξουδετέρωση της πολιτικο-οικονομικής και στρατιωτικής αυτοτέλειας των κρατών, σήμανε σημαντικές αλλαγές στη μορφή της στρατηγικής και των κανόνων του πολέμου. Οι κλασικές λειτουργίες του κράτους σε μεγάλο βαθμό ιδιοποιούνται και εμπορευματοποιούνται από τους τοπικούς οπλαρχηγούς, τους επιχειρηματίες του πολέμου και από εγκληματικές οργανώσεις που πολλές φορές «ενδύονται πολιτικές αξιώσεις» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.24). Η έννοια του «κοινού» εγκλήματος, όταν δεν υφίσταται το κράτος, δεν μπορεί σαφώς να διαχωριστεί από τις συνήθειες εχθροπραξίες. Παραστρατιωτικές οργανώσεις, εταιρικοί μισθοφόροι, ένοπλες συμμορίες, ανήλικοι νεαροί στρατιώτες, εμπλέκονται ως ικανοί φορείς άσκησης βίας στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, χρησιμοποιώντας συχνά τη σεξουαλική βαρβαρότητα ως μέσο επιβολής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων ομαδοποιήσεων συναντάμε στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις στη Ρουάντα, στη Γιουγκοσλαβία κ.α., που παραπέμπουν σε φρικιαστικές πρακτικές άσκησης βίας, με συσσώρευση των σφαγών, μαζικούς βιασμούς, λαφυραγωγίες και σεξουαλικό σαδισμό. Ο σαδισμός και η αγριότητα κάποιες φορές παρουσιάζονται με τις πλέον απάνθρωπες μεθόδους, όπως όταν αναγκάζονται οι άνδρες να παρακολουθήσουν τον βιασμό των συζύγων τους ή των θυγατέρων τους, ή όταν αναγκάζονται οι γυναίκες να συμμετάσχουν σε σεξουαλική επαφή με τους γιους τους, με τους αδελφούς, ή άλλα μέλη της οικογένειας. Οι αρχαϊκές τελετουργίες του αίματος αναβιώνουν με τον πλέον φρικτό τρόπο, με τον βιασμό, και στη συνέχεια με τον τεμαχισμό των θυμάτων. Ο πόλεμος εδώ πέρα από την επιβολή της πολιτικής βούλησης, καθίσταται «μια

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μηχανή βασανιστηρίων» που έχει ως στόχο τη παραγωγή οδύνης στα θύματα και στην κοινότητα που ανήκουν (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.114). Σε αυτές τις κοινωνίες, καθώς η ανομία και το οργανωμένο έγκλημα επεκτείνονται, «η σύγκρουση εθνών ή εθνοτήτων μετατρέπεται σε μία βίαιη και φρικιαστική αναμέτρηση ανθρώπου προς άνθρωπο» (Κονδύλης, 1999, σ. 380).

Β. Ο αυξανόμενος «εθνοκεντρισμός» παρά το ότι αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα του οικουμενισμού της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής, παρατηρείται στις περιπτώσεις που ο δυτικός φιλελευθερισμός επιθυμεί να κρατήσει την επιρροή του στην ανατολή και συνδέεται με την αύξηση των βίαιων και ένοπλων συγκρούσεων. Για παράδειγμα η διαμόρφωση της εικόνας του Ισραήλ ως «φυλακίου του δυτικού πολιτισμού» και των δικαιωμάτων των γυναικών, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη άσκηση βίας εναντίον του Παλαιστινιακού λαού, σηματοδοτούν την ευρύτερη άνοδο του ρατσισμού και τη μετατόπιση της κοινωνίας σε μια όλο και πιο σεξουαλικά βίαιη ρητορική. Σε περιόδους ενόπλων συρράξεων υπάρχει ένα έμμεσο κάλεσμα στους στρατιώτες να ασκήσουν κάθε μορφή βίας στο όνομα της «εθνικής ασφάλειας», συνυπολογίζοντας ότι στη στρατοκρατούμενη κουλτούρα η σεξιστική βία έχει πλήρως εμπεδωθεί. Η ευρύτερη υποστήριξη μιας ένοπλης επίθεσης μπορεί να επιφέρει και την αποδοχή του λόγου που εμπεριέχει σεξουαλική βία ακόμα και από το γυναικείο πληθυσμό που είναι το σύνηθες θύμα της (Shams, 2014).³⁷

Γ. Η ταύτιση της πολιτικής με τη θρησκευτική ηγεσία σε κράτη της Ασίας και της Αφρικής επέφερε την αυξανόμενη εξουσία μη-κρατικών ένοπλων ομάδων, που αποτελούν σημαντική απειλή για την ειρήνη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η δημιουργία του αυτοαποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους» (IS) από ένοπλες ομάδες που δραστηριοποιούνται στο Ιράκ και τη Συρία και κυβερνώνται από μια ενιαία πολιτική και θρησκευτική ηγεσία, σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο (σαρία). Σε αυτή την περίπτωση, όπου η θρησκευτική εξουσία ταυτίζεται με την πολιτική, οι θρησκευτικές και πολιτισμικές αντιθέσεις των εθνοτήτων μπορεί να οδηγήσουν σε εμφύλιες ένοπλες συγκρούσεις, ενώ η ανισότητα των φύλων είναι δεδομένη. Η κρατική στήριξη προς τις θρησκευτικές και πολιτιστικές πρακτικές που βλάπτουν τις γυναίκες στην καθημερινή τους ζωή εκτείνεται σε περιόδους ενόπλων συρράξεων στην αποδοχή κάθε αγριότητας εναντίον τους. Για παράδειγμα οι γυναίκες και τα

³⁷ Είναι πρωτόγνωρο για παράδειγμα εν μέσω της επίθεσης στη Γάζα (τον Ιούλιο του 2014), εβραίες ισραηλινές γυναίκες να εκθέτουν τον εαυτό τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προς υποστήριξη των στρατευμάτων, προβάλλοντας φωτογραφίες με μέρη του σώματός τους όπου είχαν γράψει μηνύματα συμπαράστασης προς τον ισραηλινό στρατό ή σε ένοπλες ομάδες.

κορίτσια της μειονότητας Yezidi που απήχθησαν από ένοπλες ομάδες του IS βίωσαν φρικτά βασανιστήρια, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας (Amnesty International, 2014a). Αντίστοιχες πρακτικές χρησιμοποίησε και η ένοπλη ισλαμική ομάδα της Νιγηρίας Boko Haram που απήγαγε περισσότερες από 270 Νιγηριανές μαθήτριες τον Απρίλιο του 2014. Η Διεθνής Αμνηστία (2014d) στην ένοπλη σύρραξη της βορειοανατολικής Νιγηρίας τεκμηριώνει κατάφορες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τη σεξουαλική βία να παρουσιάζει υψηλά ποσοστά, και από τις δύο πλευρές των εμπλεκόμενων, δηλαδή τόσο από την πλευρά των ενόπλων ομάδων της Boko Haram όσο και από την πλευρά των νιγηριανών κυβερνητικών δυνάμεων.

Δ. Οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα ισχυρά κράτη διαδραμάτισαν μείζονα ρόλο στην ανάπτυξη ή την επιδείνωση των περισσότερων από τις σημερινές κρίσεις και τροφοδότησαν την εμφάνιση εξτρεμιστικών ομάδων. Οι ομάδες αυτές άσκησαν ακραία βία μετά από την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, που δημιούργησε κενό ασφαλείας και προκάλεσε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη φυλακή του Abu Ghraib στη Βαγδάτη ή στην αμερικανική στρατιωτική φυλακή του Guantanamo (Human Rights world-report, 2015, p.2). Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Νόαμ Τσόμσκι (2003) «δεν είναι δυνατό να αντιμετωπίσουμε την τρομοκρατία των αδυνάτων κατά των ισχυρών χωρίς να αντιμετωπίσουμε την ανομολόγητη αλλά πολύ σκληρότερη τρομοκρατία των ισχυρών κατά των αδυνάτων» (σ.9)

Κάτω από αυτές τις συνθήκες γεννήθηκαν νέες ένοπλες γενικευμένες συγκρούσεις ή περιορισμένης έκτασης ένοπλες επιθέσεις, στις οποίες η βία εκδηλώνεται με τον πλέον φρικιαστικό τρόπο. Παρόλα αυτά καλλιεργήθηκε η διχοτομική αντίληψη που προβάλλει την υπεροχή του δυτικού κόσμου ως προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των γυναικών. Δημιουργήθηκε έτσι η τάση να στρέφεται το βλέμμα μας στην βία κατά των γυναικών στις ανατολικές χώρες ή σε χώρες του τρίτου κόσμου, είτε πρόκειται για τη σεξουαλική βία του ισλαμικού κράτους, ή για τη δουλεία, τις απαγωγές και τον εξαναγκασμό των κοριτσιών σε γάμο των χωρών της Αφρικής. Όμως οι δυτικές κοινωνίες, αν και γίνονται αυτόκλητοι υπερασπιστές των δικαιωμάτων αυτών των γυναικών, παραπλάνησαν επανειλημμένα τη κοινή γνώμη σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούν στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις. Ο στρατός των ΗΠΑ για

παράδειγμα, σε συνεργασία με οπλισμένες παραστρατιωτικές ομάδες ακραίων ισλαμιστών, χρησιμοποίησαν βασανιστήρια και σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών στο πόλεμο του Ιράκ, ενώ τα μέσα μαζικής ενημέρωσης των ΗΠΑ και άλλων δυτικών κρατών αγνόησαν σε μεγάλο βαθμό τις χιλιάδες των ιρακινών γυναικών που είχαν συλληφθεί και βασανιστεί κατά τη διάρκεια της αμερικανικής κατοχής. Άλλωστε, παρά το πρόσχημα της ανησυχίας για τα δικαιώματα των γυναικών κατά τις ένοπλες συρράξεις, ποτέ δεν τέθηκε από τις αμερικανικές κυβερνήσεις στο επίκεντρο της πολιτικής τους η προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών στο πόλεμο του Ιράκ ή του Αφγανιστάν. Αντίθετα, τα δικαιώματα αυτών των γυναικών έγιναν αντικείμενο διαπραγμάτευσης για μια εύθραυστη συνεργασία με μεγάλο κόστος για το ζήτημα της ισότητας, ενώ η πολιτική αυτή οδήγησε στην αύξηση της ανεξέλεγκτης σεξουαλικής βίας που ασκήθηκε εναντίον των γυναικών σε ένοπλες συρράξεις και πολλών άλλων ισλαμικών χωρών (Eisenstein, 2013a).

Συνεπώς, η γενική παραδοχή ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας παραβιάζουν τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και ενόπλων συγκρούσεων σημαντικά ανθρώπινα δικαιώματα παραμένει μία θεωρητική κατασκευή που έχει ελάχιστη ανταπόκριση στις πρακτικές μιας πολιτικής διαδικασίας που γεννά βία. Άλλωστε, «τα ανθρώπινα δικαιώματα» είναι πολιτικό εργαλείο μέσα σε μια πλανητική κατάσταση, η πυκνότητα της οποίας καθιστά βέβαια απαραίτητη τη χρήση οικουμενιστικών ιδεολογημάτων, όμως η δεσμευτική ερμηνεία των ιδεολογημάτων αυτών συνεχίζει να εναπόκειται στις διαθέσεις και στα συμφέροντα των ισχυρότερων εθνών» (Κονδύλης, 2014).

Ε. Η παγκοσμιοποίηση, ωθούμενη από την αναζήτηση ιδιωτικών κεφαλαίων για τη μεγιστοποίηση του κέρδους, δημιουργεί αυξανόμενη βία διαφόρων μορφών. Σε αυτή τη «διαρθρωτική και πολιτιστική διαδικασία, εμφανίζονται νέες μορφές και αντιλήψεις της βίας και των αναπαραστάσεών της» (Barak, 2007, p.2). Οι πολιτικές της παγκοσμιοποίησης μοιραία οδήγησαν στην αύξηση των κοινωνικών εντάσεων, καθώς ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και υποβάλλονται σε καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων φαίνεται διαρκώς να αυξάνεται μέσα σε ένα κλίμα παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης που όλο και μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού ωθείται σε ολοένα και πιο επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης (Διεθνής Αμνηστία, 2009). Αυτές οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, αν και δεν μπορούν να θεωρηθούν «αιτίες πολέμου», μπορεί ωστόσο να αποδειχθούν

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

παράγοντες τροφοδότησης της ακραίας βίας των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων. Σε μη διεθνείς και εμφύλιες ένοπλες συρράξεις χωρών που υπάρχει μεγάλη ανεργία οι νέοι άνδρες χρησιμοποιούνται σε μεγάλο βαθμό ως έμμισθοι μαχητές παραστρατιωτικών οργανώσεων ή ως μισθοφόροι ιδιωτικών «εταιρειών πολέμου». Οι άνδρες αυτοί έχοντας βιώσει την φτώχεια και την περιθωριοποίηση συγκροτούν τους πλέον «φονικούς» στρατούς των σύγχρονων πολέμων, που ευθύνονται για ωμότητες εναντίον αμάχων, συμπεριλαμβανομένων των σαδιστικών βιασμών γυναικών (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.107).³⁸

4.4 Ο βιασμός ως «έμφυλο όπλο πολέμου»

4.4.1 Ο βιασμός των γυναικών. Οι περισσότεροι προσανατολισμοί που θεωρούν το βιασμό ένα «έμφυλο όπλο πολέμου» έχουν **φεμινιστική προέλευση**. Αντίθετα με τις αντιλήψεις που τοποθετούσαν κάθε μορφή σεξουαλικής βίας στη σφαίρα του κρυφού ιδιωτικού χώρου, η ριζοσπαστική φεμινιστική εκδοχή έφερε το ζήτημα της σεξουαλικής βίας στη σφαίρα του δημόσιου ενδιαφέροντος, υποστηρίζοντας ότι ο βιασμός έχει τον χαρακτήρα του «κοινωνικού γεγονότος» εφόσον εγκαθιστά μια ορισμένη σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα που σημαδεύεται από την ανδρική εξουσία. Οι θέσεις αυτές αποτελούν ένα σημαντικό αναλυτικό εργαλείο για την ιστορική και κοινωνιολογική κατανόηση της σχέσης του πολέμου με την έμφυλη σεξουαλική βία που υποστηρίζεται από στις πολιτισμικές και ανθρωπολογικές σταθερές της βίαιης ανδρικής σεξουαλικής επιθετικότητας.

Ο κοινωνικός θεσμός που διασφαλίζει στην κοινωνία την ιδεολογία του «ηγεμονικού ανδρισμού» περισσότερο από κάθε άλλο θεσμό είναι ο στρατός. Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες κατακλύζονται από εικόνες ανδρών ως δολοφόνων, μέσα από τις πολεμικές ταινίες τα στρατιωτικά παιχνίδια, ή τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα. Τα όπλα ως κύρια μέσα επιβολής συνδέονται με το θάνατο, και η αίσθηση της κυριαρχίας αυξάνεται από το φυσικό κίνδυνο που περικλείει η ένοπλη βία. Η προθυμία των ανδρών να πεθάνουν υπερασπιζόμενοι την πατρίδα, την τιμή τους, και τις γυναίκες τους, είναι το κοινό στοιχείο των ανδρικών στρατιωτικών αρχών. Ο πόλεμος αποτελεί συνεπώς μια εγγενώς πατριαρχική δραστηριότητα καθώς είναι η απόλυτη δοκιμασία για τον ανδρισμό των στρατιωτών και η νομιμοποιημένη

---

³⁸ «Το φαινόμενο αυτό δεν παρατηρήθηκε μόνο στις εμφύλιες ένοπλες συρράξεις των εξαθλιωμένων κρατών του αποκαλούμενου «τρίτου κόσμου», αλλά και στον πόλεμο της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ειδικά της Βοσνίας».

έκφραση της ανδρικής βίας (Wajcman, 1991). Ο βιασμός θεωρείται μία από τις ακραίες εκφράσεις της ανδρικής κυριαρχίας πάνω στο γυναικείο φύλο και αντικατοπτρίζει πατριαρχικές ιδεολογίες που ενισχύονται περαιτέρω από το επιθετικό χαρακτήρα του ίδιου του πολέμου, ο οποίος έχει ως στόχο την κυριαρχία σε άλλα έθνη ή πληθυσμιακές ομάδες (Manjoo & McRaith, 2011).

Σε πολλές έρευνες όμως παρατηρείται η τάση να επικεντρώνονται στη σεξουαλική βία και τους βιασμούς των ενόπλων συρράξεων θεωρώντας τους αποκλειστικά ως μία εκτροπή του πολέμου, χωρίς να επιχειρείται μία σύνδεση με τα αντίστοιχα εγκλήματα σε συνθήκες ειρήνης. Στη κριτική φεμινιστική έρευνα η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών σε περιόδους πολέμου είναι άρρηκτα αλληλένδετη με τη σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών κατά τη διάρκεια της ειρήνης. Η πρώην Αναπληρωτής Γενική Γραμματέας του ΟΗΕ Asha-Rose Migiro, ισχυρίζεται ότι η «η κουλτούρα της βίας και των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών και των κοριτσιών υπάρχει πριν από την ένοπλη σύγκρουση και επιδεινώνεται κατά τη διάρκειά της», ενώ «τα αυξημένα επίπεδα ατιμωρησίας σε περιόδους συγκρούσεων συμβάλλουν στην αύξηση της σεξουαλικής βίας και της βαναυσότητας» (Migiro, 2009). Σε κάποιες ένοπλες συρράξεις μάλιστα ο ανθρωποκτονικός βιασμός είναι μία τραγική πραγματικότητα καθώς η μη συναίνεση στη σεξουαλική πράξη από τη πλευρά της γυναίκας που ανήκει στην αντίπαλη ομάδα, φυλή ή έθνος ισοδυναμεί πολλές φορές με τη πλέον βίαιη φυσική της εξόντωση. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και σε εμπόλεμες συνθήκες ο ανθρωποκτονικός βιασμός «αποτελεί την ακραία έκφανση της φαινομενικής ανδρικής υπεροχής, της σωματικής δύναμης, και της ρώμης», καθώς «το πέρασμα από την απόπειρα ή την πράξη του βιασμού στην ανθρωποκτονία διαφοροποιείται μόνον ως προς την ένταση και όχι ως προς το είδος ή τη μορφή της προεγκληματικής κατάστασης» (Αρτινοπούλου, 2005).

Ο βιασμός αποτελεί, σύμφωνα με τις περισσότερες φεμινιστικές προσεγγίσεις, μία «ψευδοσεξουαλική ενέργεια», καθώς η άσκηση βίας δεν αφορά τη σεξουαλική συμπεριφορά του δράστη ή του θύματος αλλά έχει ως κυρίαρχες μεταβλητές την εξουσία, την υποταγή και τον εξευτελισμό της γυναίκας. Οι μεταβλητές αυτές ενισχύονται κατά τις ένοπλες συρράξεις από το επεξεργασμένο από την προπαγάνδα μίσος που στοχεύει στην αντίπαλη ομάδα, ενώ οι σεξουαλικές αντιλήψεις για τα δύο φύλα που σχετίζονται με τη χειραγώγηση και την εχθρότητα προς τις γυναίκες και οι

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξιστικές πεποιθήσεις που ισχυρίζονται ότι οι γυναίκες απολαμβάνουν τον βιασμό, επιτείνουν τους κανόνες της στρατιωτικοποιημένης αρρενωπότητας που βασίζονται σε έμφυλες αναπαραστάσεις της κυριαρχίας του εχθρού.

Οι στρατιωτικές δράσεις «σεξουαλικοποιούνται» σε μεγάλο βαθμό στις ένοπλες συρράξεις μέσα από τις απεικονίσεις του «εχθρού», που αναπαριστούν τους στρατιώτες είτε ως «δαίμονες» έτοιμους να βιάσουν τις γυναίκες των αντιπάλων, είτε ως ευνούχους (ανίκανους να αποδείξουν την ανδροπρέπειά τους). Οι γυναίκες των «εχθρών» στοιχειώνουν τις φαντασιώσεις των στρατιωτών αφού συνήθως απεικονίζονται ως σεξουαλικά διαθέσιμες ή πόρνες (Nagel, 1998). Κάτω από αυτό το πρίσμα, οι στρατιωτικές δυνάμεις αντιπροσωπεύουν αλλά και υπερασπίζονται «το ανδρικό ήθος» και η βασική παραδοχή ότι «οι άνδρες είναι άνδρες» όταν εκδηλώνουν ακραία επιθετικότητα βρίσκει απόλυτη ανταπόκριση στις πολεμικές συρράξεις. Οι λεηλασίες και οι βιασμοί αποτελούν άλλωστε την ανταμοιβή του «πραγματικού άνδρα» και «άξιου πολεμιστή» έτσι ώστε να θεωρούνται ένα αναπόσπαστο ή ακόμα και αναπόφευκτο μέρος πολλών ενόπλων συρράξεων, απόλυτα «νομιμοποιημένο» στην ανδροκρατική στρατιωτική κουλτούρα.

Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων αποτελούν έτσι μία μορφή συμβολικής βίας, η οποία μπορεί να αποκτήσει σε κάποιες περιπτώσεις πολύ συγκεκριμένο πολιτικό και ιδεολογικό περιεχόμενο. Οι βιασμοί για παράδειγμα που διαπράχθηκαν από τα μέλη του Κόκκινου Στρατού στη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου χρησιμοποιήθηκαν στις αφηγήσεις της ψυχροπολεμικής περιόδου για να συνδέσουν τον κομμουνισμό με την αγριότητα και να κατασκευάσουν την εικόνα του ανατολικού βάρβαρου σοβιετικού στρατιώτη με τη διεστραμμένη αρρενωπότητα, που χρησιμοποιεί τη βία για την σεξουαλική του ικανοποίηση και τον εορτασμό νίκης, σε αντίθεση με την κατασκευή της προστατευτικής και ευγενικής αρρενωπότητας του αμερικανού στρατιώτη που συμβόλιζε την «πολιτισμένη» Δύση (Garraio, 2013). Στις περισσότερες έρευνες όμως συναντώνται δυσκολίες όταν επιχειρείται να εξηγηθεί γιατί άνδρες που δεν έχουν διαπράξει σεξουαλικά εγκλήματα στο παρελθόν βιάζουν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η εξήγηση γίνεται εξαιρετικά περίπλοκη διότι οι άνδρες που βιάζουν στον πόλεμο αποτελούν μια ετερογενή ομάδα. Σε σχετική μελέτη (Chinkin, 1994) υποστηρίζεται ότι κάποιοι άνδρες στον πόλεμο παρουσιάζουν χαρακτηριστικά παραλογισμού, σύγχυσης, απογοήτευσης ή θυμού ως αποτέλεσμα της επιθυμίας αλλά και του φόβου που αντιμετωπίζουν σε καταστάσεις κακοποίησης

του συναισθήματος. Οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση προσπαθούν ανεπιτυχώς να καταπολεμήσουν το χάσμα ανάμεσα σε φαινομενικά «ιδιωτικές» επιθυμίες και σε «δημόσια» γεγονότα, όπως οι συστηματικές καταστροφές που προκαλούνται από τον πόλεμο. Οι πράξεις των δραστών σεξουαλικής βίας παρουσιάζονται εδώ ως συνέπειες μιας πολύπλοκης και ετεροκαθορισμένης διαδικασίας, χωρίς τα ατομικά κίνητρα να έχουν κάποια ιδιαίτερη σημασία.

Η παραδοχή της έλλειψης ατομικών κινήτρων ενισχύεται από την διαπίστωση των **ομαδικών βιασμών γυναικών** κατά την διάρκεια κάποιων ενόπλων συρράξεων. Οι βιασμοί αυτοί θα μπορούσαν να εξηγηθούν και ως μορφή των ισχυρών ανδρικών δεσμών της ίδιας εμπόλεμης ομάδας. Μάλιστα σε μια σειρά ενόπλων συγκρούσεων οι βιασμοί συγγενών λειτουργούν ως ταμπού προκειμένου να αποκόψουν τους μαχητές από τους δεσμούς τους με τη κοινότητα και να τους δεσμεύσουν στις επιταγές της ένοπλης ομάδας. Η πρακτική των ομαδικών βιασμών όμως δεν συντείνει μόνο στη δημιουργία συνοχής στο εσωτερικό των ένοπλων μονάδων, αλλά ευνοεί και την αύξηση της ανοχής τους απέναντι στη βία. Αυτή η πρακτική στηρίζεται και ταυτόχρονα ενισχύεται από τις σεξιστικές αντιλήψεις με αποτέλεσμα οι δράστες να απομακρύνονται από την αίσθηση της προσωπικής ενοχής άρα και της ατομικής ευθύνης (Chinkin ,1994, p.p.340-341).

Διαπιστώθηκε από την παραπάνω ανάλυση ότι η αντικειμενοποίηση του σώματος των γυναικών είναι μία αλληγορία για την επιτυχή έκβαση μιας στρατιωτικής επιχείρησης. Όμως η αλληγορία αυτή δεν αφορά μόνο την ευπάθεια των θυμάτων, αλλά και την κοινότητα που αυτά ανήκουν. Η «τιμή» του άνδρα πολεμιστή δεν αποδεικνύεται μόνο από τη γενναιότητά του στο πεδίο της μάχης, αλλά και από την ικανότητά του να προστατεύει τη «τιμή» της γυναίκας του και της οικογένειάς του. Οι πράξεις σεξουαλικής βίας μετατρέπουν τα σώματα των γυναικών σε ένα μέσο έκφρασης του ανδρικού συμβολικού λόγου, «τα μέσα με τα οποία μια ομάδα ανδρών λέει ότι θέλει να πει σε μία άλλη αντίπαλη ανδρική ομάδα και έχουν ως στόχο να καταστρέψουν τις ελπίδες των ανδρών της ηττηθείσας πλευράς για εξουσία και ιδιοκτησία» (MacKinnon, 2006, p.223). Η καθολικότητα των βιασμών συνεπώς κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων εκφράζει κατά κανόνα την εξουσία στο πεδίο της αποστέρησης της κυριότητας των γυναικών του αντιπάλου έθνους, φυλής, ή ομάδας, άμεσα συγκρίσιμης με την αποστέρηση της γης, της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

περιοχής ή της θέσης των στρατευμάτων. Γνωρίζουμε άλλωστε ότι σε πολλές κοινωνίες οι γυναίκες λατρεύονται ως «μητέρες του έθνους», και έτσι «τα γυναικεία σώματα γίνονται πολιτιστικά σύμβολα και τόπος που η παράδοση αναδιατυπώνεται» (Eisenstein, 1996, p.p.53-54).

Οι γυναίκες σε αυτή την περίπτωση κατέχουν δεσμικό ρόλο ώστε να κρατούν τις οικογένειες και τις κοινότητες συνδεδεμένες, συνεπώς αποτελούν πηγή κοινωνικής και πολιτιστικής συνοχής. Από την άλλη πλευρά σε πολιτισμούς με πατριαρχική δομή το γυναικείο σώμα αποτελεί σύμβολο αναπαραγωγής για τη κοινότητα ή το έθνος, και με αυτή την έννοια ανήκει σε αυτούς τους σχηματισμούς. Ο βιασμός της γυναίκας αποκτά συνεπώς επεκτάσεις στην «ηθική» προσβολή ενός ολόκληρου έθνους ή μιας διακριτής φυλετικής, θρησκευτικής ή πολιτισμικής ομάδας, καθώς επιφέρει την καταστροφή των οικογενειακών και των εθνικών δεσμών, με άλλα λόγια, αποτελεί ένα συμβολικό βιασμό αυτών των οργανώσεων και έχει ως στόχο να στερήσει τη προοπτική της ιστορικής τους συνέχειας (Seifert, 1996).

Στις πατριαρχικές κοινωνίες όπου ο ανδρισμός ταυτίζεται με την κυριαρχία, την εξουσία, τον έλεγχο, την επιθετικότητα και την ανάληψη κινδύνων, υπάρχει μία σαφής ιεραρχική κατάταξη που θέτει τις γυναίκες σε υποδεέστερη θέση από αυτή των ανδρών, ενώ συχνά η γυναίκα θεωρείται «ιδιοκτησία» του άνδρα. Αυτή η πεποίθηση αποκτά μία διττή σημασία κατά τις ένοπλες συρράξεις: από τη μία πλευρά, **το γυναικείο σώμα ως περιουσιακό στοιχείο** γίνεται αντικείμενο το οποίο πρέπει να προστατεύεται από την εισβολή του εχθρού, από την άλλη, γίνεται ένα «ενδιαφέρον» αντικείμενο κατάκτησης από τις εχθρικές δυνάμεις, διότι μέσω αυτού αποκτούνται ιδιοκτησιακά δικαιώματα στα περιουσιακά στοιχεία του αντιπάλου έθνους ή της αντίπαλης φυλής. Η θεσμοθέτηση των στάσεων και των πρακτικών που θεωρούν τις γυναίκες ως ιδιοκτησία αντικατοπτρίζεται μέσα από τα εθιμικά στοιχεία αυτών των κοινωνιών. Σε ορισμένες από αυτές τις κοινωνίες απαιτείται ο γαμπρός να αποζημιώνει την οικογένεια της νύφης για την απώλεια της παραγωγικής και αναπαραγωγικής αξίας της εργασίας της κόρης, ενώ κάποιες άλλες κοινωνίες αναγνωρίζουν μόνο τους άνδρες επικεφαλείς των νοικοκυριών και τους δίνουν τον αποκλειστικό έλεγχο των περιουσιακών στοιχείων της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένου και του ελέγχου της εργασίας των συζύγων τους αλλά και των προϊόντων της εν λόγω εργασίας.

Στον απόηχο μιας γενοκτονίας η απαλλοτρίωση της γης και οι εκβιασμοί είναι σαφείς, ενώ πίσω από το βιασμό των γυναικών του «εχθρού» βρίσκεται η νομιμοποίηση της κατάσχεση γης, καθώς κάποιες φορές ακολουθεί και γάμος μεταξύ θύτη και θύματος και οι γυναίκες απογυμνώνονται πλήρως από τα περιουσιακά τους στοιχεία (Turshen, 2001, p.p.55-68). Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι γυναίκες της εθνότητας των Τούτσι στη Ρουάντα που κατά τις ένοπλες συρράξεις των ετών 1994-2000 αναγκάστηκαν δια της βίας να παντρευτούν άνδρες της αντίπαλης φυλής των Χούτου, προκειμένου να κληροδοτηθεί σε αυτούς η περιουσία των συζύγων ή των ανδρών της οικογένειας των θυμάτων. Στις περιπτώσεις που οι γυναίκες αντιστέκονταν σε αυτούς τους καταναγκαστικούς γάμους, οι γιοί, τα αδέρφια, και οι πατέρες τους φυλακίζονταν και σύντομα θανατώνονταν, ώστε οι γυναίκες να μην έχουν τη δυνατότητα να ξεφύγουν από αυτή τη κατάσταση (Human Rights Watch, 1996).

Οι αντιλήψεις πατριαρχικών κοινωνιών που οριοθετούν την έμφυλη βία ως παραβίαση του αρσενικού δικαιώματος ιδιοκτησίας (συζύγου ή πατέρα), και όχι ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της γυναίκας, αντανakλώνται στα δικαιικά συστήματα κάποιων χωρών, και έχουν επιπτώσεις στη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης σε ότι αφορά την εκδίκαση αποζημιώσεων. Σε πολλές αφρικανικές χώρες, επειδή οι γυναίκες δεν θεωρούνται ισότιμα μέλη των νοικοκυριών δημιουργούνται διακρίσεις στην κατανομή των οικονομικών πόρων κατά το κληρονομικό δίκαιο (International Environmental Law Research Center, 2002, p.p.3-4). Αυτή η έλλειψη αναγνώρισης της ισοτιμίας των γυναικών είναι ιδιαίτερα σημαντική σε μεταπολεμικές κοινωνίες, λόγω της αύξησης του ποσοστού των γυναικών που γίνονται επικεφαλής των νοικοκυριών μετά το θάνατο των ανδρών τους στο πόλεμο. Στη Ρουάντα για παράδειγμα οι χήρες κατέχουν υψηλή κοινωνική θέση και θεωρούνται αρχηγοί της οικογένειας μόνο αν έχουν γιο, ώστε να μπορούν να αποδείξουν ότι είναι σε θέση να καλλιεργούν τη γη, που σε κάθε περίπτωση ανήκει στα αρσενικά μέλη της οικογένειας (Turshen, 2001, p.68).

Διακρίσεις εμφανίζονται επίσης στην διανομή των οικονομικών επανορθώσεων στις περιπτώσεις που οι άνδρες σκοτώνονται κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης, καθώς στις περισσότερες αφρικανικές χώρες το ποσό της αποζημίωσης καθορίζεται με βάση τα εισοδήματα του θανόντα, παρά το ότι οι γυναίκες έχουν σημαντική συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα. Σε περιπτώσεις

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

που η γυναίκα έχει υποστεί βιασμό, είτε σε περίοδο ειρήνης ή σε περίοδο ένοπλης σύγκρουσης, εάν ο σύζυγος έχει δεχτεί χρηματική αποζημίωση για το βιασμό της συζύγου του, τότε δεν αναγνωρίζεται το ατομικό δικαίωμα της γυναίκας να προσφύγει στη δικαιοσύνη και να ζητήσει οποιαδήποτε οικονομική αποκατάσταση (Guillerot, 2006, p.p.8-9).

Σε κάποιες ένοπλες συρράξεις (π.χ. στη Σιέρα Λεόνε και στην Ουγκάντα) παρατηρούνται απαγωγές γυναικών που συνδέονται άμεσα με τη **σεξουαλική και οικιακή δουλεία**. Τα θύματα βιάζονται επανειλημμένα είτε από ένα στρατιώτη είτε από το σύνολο των μελών της αντίπαλης ομάδας, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούνται ως μη αμειβόμενη εργατική δύναμη προσφέροντας οικιακή και κάθε άλλου είδους εργασία στα στρατόπεδα ή σε ιδιωτικές κατοικίες των εχθρών. Πολλές νέες γυναίκες κατά την διάρκεια του πολέμου διακινούνται επίσης στα διεθνή σύνορα για να πωληθούν στα κυκλώματα πορνείας ή για να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε μια συμμαχική στρατιωτική δύναμη. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο βιασμός χαρακτηρίζεται από τους διεθνείς κανόνες και τη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων ως «έγκλημα υποδούλωσης». Έρευνες αποδεικνύουν ότι στα θύματα υποδούλωσης δημιουργείται σοβαρή ψυχολογική βλάβη και τεράστιες δυσκολίες κοινωνικής επανένταξης, επειδή ο βιασμός τους είναι πολλαπλός και μακροχρόνιος (Turshen, 2001, p.p.8-9).

Στις παραπάνω αναλύσεις πρέπει ωστόσο να συνυπολογιστεί ότι στη στρατηγική των σύγχρονων πολέμων εντάσσεται η **πολιτική μιας «εθνοκάθαρσης»** που επιτυγχάνεται με συστηματικές πρακτικές μαζικών βιασμών, καθώς εξασφαλίζουν μέσω της ωμής βίας και του φόβου που τις συνοδεύει την εκδίωξη από την επίμαχη περιοχή του πληθυσμού και την κάμψη του ηθικού των αντιπάλων, με σημαντικότερα παραδείγματα τις περιπτώσεις της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της Ρουάντας, της Burma στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, και του Νταρφούρ στο Σουδάν. Οι γυναίκες που ήταν θύματα βιασμών οδηγήθηκαν στην εγκατάλειψη της χώρας ή της περιοχής, ενώ οι υπόλοιπες γυναίκες, ζώντας με το φόβο όλων των δεινών του πολέμου αλλά και του πιθανού βιασμού τους, αναγκάστηκαν και εκείνες μαζί με τα παιδιά τους σε μαζικές μεταναστεύσεις χωρίς επιστροφή. Υπολογίζεται σύμφωνα με στοιχεία της Unicef (1996) ότι οι πόλεμοι που ξέσπασαν στα τέλη της δεκαετίας του 80 μέχρι και την πρώτη πενταετία της δεκαετίας του 90 ξερίζωσαν από

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

την πατρίδα τους 53 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ το 80% των προσφύγων ήταν γυναίκες και παιδιά.

Σε κάποιες έρευνες τίθεται το εύλογο ερώτημα «γιατί ακόμα και πάνοπλοι και άρτια εκπαιδευμένοι στρατοί χρησιμοποιούν τους βιασμούς γυναικών για να κατακτήσουν μία περιοχή» (Mrdja, 2007, p.p.14-15). Ο τρόμος του βιασμού δεν είναι μία απλή αιτία των μαζικών μεταναστεύσεων, αλλά εντάσσεται στη πολιτική στρατηγική των πολέμων. Οι εχθροί βιάζουν ή απειλούν με βιασμούς όταν δεν επιθυμούν άλλο να πολεμήσουν με τα όπλα, ή όταν θέλουν να τα χρησιμοποιήσουν σε μικρότερο βαθμό (Mrdja, 2007, p.15). Η πρακτική των συστηματικών και ομαδικών βιασμών γυναικών δηλώνει μια ευρύτερη σεξουαλικοποίηση της βίας που εξυπηρετεί όχι μόνο τη στρατηγική αλλά και «την οικονομία της βίας» συνυπολογίζοντας ότι «οι σύγχρονοι πόλεμοι σε ότι αφορά την προετοιμασία και τη διεξαγωγή τους στοχεύουν σε χαμηλό οικονομικό κόστος» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.101). Οι βιασμοί των γυναικών σε αυτές τις ένοπλες συρράξεις καθίστανται έτσι σε «υψηλότατο βαθμό λειτουργικοί» διότι «επιτυγχάνουν το στόχο των εθνικών καθάρσεων με το δυνατό μικρότερο κόστος» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.112). Μπορούμε έτσι να ισχυριστούμε ότι οι βιασμοί σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το τίμημα ενός «ασύμμετρου πολέμου», αφού μέσω του βιασμού επιτυγχάνεται η εγκατάλειψη της εχθρικής περιοχής από το πλέον ζωτικό πληθυσμιακό κομμάτι, με άλλα λόγια, η «άνευ όρων και κόστους» παράδοση των αντιπάλων.

Αντίστοιχα ερωτήματα τίθενται όταν προσπαθούμε να εξηγήσουμε την απόφαση της μετακίνησης και της οριστικής εγκατάλειψης της γης από την πλευρά των θυμάτων ή αυτών που θεωρούν ότι λόγω της εμπόλεμης κατάστασης απειλούνται άμεσα από τη σεξουαλική βία. Συνήθως οι άνθρωποι αντέχουν με καρτερία τόσα άλλα δεινά των πολέμων, όπως τη πείνα, τη φτώχεια, τις καταστροφές των περιουσιών τους και τους θανάτους αγαπημένων και συγγενικών προσώπων, ενώ δεν εγκαταλείπουν εύκολα τη πατρίδα τους ή την περιοχή που ζουν, αντίθετα μάχονται για να την υπερασπιστούν και στηρίζουν με ποικίλους τρόπους είτε τα εθνικά στρατεύματα ή τους μαχητές της φυλής ή της εθνότητας που ανήκουν. Έρευνες όμως επιβεβαιώνουν ότι ο φόβος του ενδεχόμενου βιασμού δεν αφορά μόνο τη σωματική αλλά και τη ψυχική βλάβη που υφίσταται το θύμα. Ίσως για αυτό «ο βιασμός μαζί με την ανθρωποκτονία συνιστούν για τις γυναίκες τα δύο πιο φοβηγόνα εγκλήματα» (Τσαλίκου, 1996, σ.136).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ο πολλαπλασιασμός του φόβου των γυναικών σε περιόδους ενόπλων συρράξεων αιτιολογείται επιπρόσθετα και από την αύξηση των πιθανοτήτων της πολλαπλής θυματοποίησης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στο τόπο κατοικίας, ή ακόμα και από την πιθανότητα μιας αναγκαστικής εγκυμοσύνης. Ειδικά οι γυναίκες που έχουν υποστεί βιασμούς, αν δεν μπορέσουν να μεταναστεύσουν, κυριεύονται από το φόβο της πρόσθετης σεξουαλικής βίας, με αποτέλεσμα να μένουν μακριά από κάθε κοινωνική ή πολιτική δραστηριότητα. Αυτό ισχύει τόσο κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων όσο και τη μετασυγκρουσιακή περίοδο, καθώς οι γυναίκες παραμένουν εξαιρετικά ευάλωτες στη σεξουαλική βία, ακόμα και σε κοινωνίες που έχουν ενεργοποιηθεί οι μηχανισμοί της διεθνούς ή εθνικής ποινικής δικαιοσύνης (Manjoo & McRaith, 2011, p.17).

Ο βιασμός στο πόλεμο μπορεί επίσης να θεωρηθεί και ως **μία μορφή γενοκτονίας**, γιατί αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο καταστροφής όχι μόνο των μεμονωμένων μελών μιας πληθυσμιακής ομάδας, αλλά και ως μέσο καταστροφής ολόκληρης της ομάδας, η οποία είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των επιμέρους τμημάτων της. Ο βιασμός μπορεί να είναι ένα κατάλληλο μέσο για τη δημιουργία ενός είδος αυτο-εκμηδενισμού και ντροπής, ένας «ηθικός θάνατος» που δεν επικεντρώνεται μόνο στα θύματα, αλλά και στην ομάδα, αφού αναιρείται η ουσία της μέσα από τη καταστροφή της συμπαγούς ταυτότητάς της (MacKinnon, 2006, p.229). Ο βιασμός γκρεμίζει τη σχέση μεταξύ του «εαυτού» και των άλλων, γιατί τα μεμονωμένα μέλη της ομάδας που είναι θύματα βιασμού συνήθως στιγματίζονται και περιθωριοποιούνται (MacKinnon, 2006, p.225). Οι γυναίκες που βιάστηκαν κατά τις ένοπλες συρράξεις αντιμετωπίζουν δυσκολίες επανένταξης και κοινωνικής αποκατάστασης και στην υπόλοιπη ζωή τους λόγω του στίγματος που τις συνοδεύει. Για παράδειγμα, σε σχετική μελέτη αναφέρεται ότι πάνω από το 25% των έγγαμων γυναικών που ήταν θύματα βιασμού στο πόλεμο της Λιβερίας πήραν διαζύγιο με αίτηση του συζύγου τους, ενώ το 15% των θυμάτων οδηγήθηκε σε μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη (Truth and Reconciliation Commission of Liberia Report, 2009, p.p.247-248). Η περιθωριοποίηση και ο στιγματισμός ισχύει σε μεγαλύτερο βαθμό όταν οι γυναίκες μετά από το βιασμό τους γίνονται θύματα του AIDS, ή άλλων ασθενειών (όπως η στειρότητα, τα συρίγγια, κ.α). Σε αυτές τις περιπτώσεις οι σεξουαλικές φρικαλεότητες μπορεί να παράγουν μία συνολική αποστροφή για το θύμα το οποίο

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποφεύγεται και εγκαταλείπεται από την οικογένεια (από τους συζύγους ή άλλους συγγενείς) ή από το σύνολο της κοινότητας.

Η Smith εξετάζοντας την γενοκτονία υπό την οπτική της καταστροφής της εθνικής ταυτότητας, περιγράφει τη σεξουαλική βία σε βάρος των γυναικών γηγενών πληθυσμών της Αμερικής ως ένα αναπόσπαστο στοιχείο της ευρωπαϊκής κατάκτησης, που ξεκίνησε το 1492, όταν οι κάτοικοι της αμερικανικής ηπείρου αντιστάθηκαν στην εισβολή των ευρωπαϊών αποικιοκρατών. Οι δομές της βίας των αποικιοκρατικών πολέμων συντηρούνται μέχρι σήμερα και παίρνουν νέες και πολλαπλές μορφές και σε ειρηνικές περιόδους εναντίον των γυναικών των αυτοχθόνων λαών, (π.χ. με την επιβολή αναγκαστικής στέρωσης) γεγονός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως έμμεση γενοκτονία. Κάθε μορφή γενοκτονίας σε περιόδους ειρήνης ή πολέμου οδηγεί σύμφωνα με τη Smith στη καταστροφή ή ακόμα και στην άρνηση της εθνικής ταυτότητας (Smith, 2005, p.8).³⁹

Ο Alvarez (2008) αντίστοιχα εξετάζοντας το ρόλο της ιδεολογίας στην υποστήριξη μιας γενοκτονίας, σημειώνει ότι η γενοκτονική σκέψη παρέχει όλα τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για οποιαδήποτε γενοκτονία για να πραγματοποιηθεί. Για να περιθωριοποιηθεί ή να διωχθεί μια ομάδα ανθρώπων απαιτείται πολλοί πολίτες να αποδεχθούν την αναγκαιότητα και την ηθική των πολιτικών της καταστροφής, και αυτό επιτυγχάνεται μέσω της χειραγώγησης των συστημάτων πεποίθησης από πολιτικούς οικονομικούς, θρησκευτικούς ή άλλους φορείς εξουσίας. (p.214 & p.217) Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας στη Ρουάντα ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας αφορούσαν κυρίως τις γυναίκες της εθνότητας των Τούτσι τόσο λόγω του φύλου τους όσο και της εθνικότητάς τους. Η γενοκτονία αυτή ήταν στρατηγικά οργανωμένη, καθώς, τα χρόνια που προηγήθηκαν αυτής, η προπαγάνδα του φόβου και του μίσους, μέσω του έντυπου τύπου και του ραδιοφώνου RTLM, διατήρησε την ψευδή πεποίθηση (κληρονομιά του ευρωπαϊκού ρατσισμού του 19^{ου} αιώνα) ότι οι δύο φυλές των Χούτου και των Τούτσι ήταν διαφορετικοί λαοί. Η εξτρεμιστική προπαγάνδα που προέτρεψε την εθνότητα των Χούτου για τη διάπραξη της γενοκτονίας εντοπίστηκε ειδικότερα στην σεξουαλικότητα των γυναικών Τούτσι, ενώ και μία μερίδα των γυναικών της εθνότητας των Χούτου ήταν επίσης στόχος βιασμού, επειδή συνδέονταν με την

---

³⁹ Χαρακτηριστικά η Smith αναφέρει ότι κατά την εμπειρική της έρευνα σε ιθαγενείς γυναίκες της Αμερικής που επέζησαν από βιασμό, ένα από τα θύματα δήλωσε στη συνέντευξη: «Μακάρι να μην είμαι πλέον Ινδιάνα»..

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αντιπολίτευση ή ήταν παντρεμένες με άνδρες της αντίπαλης. Η προπαγάνδα ξεκίνησε αρκετά χρόνια πριν την γενοκτονία προειδοποιώντας από τη μία πλευρά τους άνδρες της εθνότητας των Χούτου να είναι ιδιαίτερα «προσεκτικοί» με τις γυναίκες Τούτσι, γιατί θα τους εξαπατήσουν και θα τους κοροϊδέψουν, (επειδή ήταν δήθεν ιδιαίτερα αλαζονικές και θεωρούσαν τους άνδρες Χούτου κατώτερους), και από την άλλη, οι γυναίκες αυτές παρουσιάζονταν ως ιδιαίτερα όμορφες και σεξουαλικά διαθέσιμες (Human Rights Watch, 1996).

Η γενοκτονική φύση των βιασμών του πολέμου επεκτείνεται και σε εκείνες τις περιπτώσεις που ο στόχος είναι η αναγκαστική εγκυμοσύνη, καθώς **η γέννηση μετασηματίζεται σε ένα όπλο θανάτου**. Η κύηση που είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποτελεί μια πρόσθετη σύνθλιψη του εαυτού, εφόσον οι γυναίκες χάνουν ολοκληρωτικά τον έλεγχο του σώματος τους, ενώ παύουν να έχουν μέλλον, καθώς τόσο τα παιδιά τους, όσο και οι ίδιες, μπορεί να απελαθούν από την κοινότητα. Ο βιασμός σε αυτή τη περίπτωση γίνεται κατανοητός όχι μόνο ως εργαλείο που κατακερματίζει την κοινωνική και πολιτιστική ζωή, αλλά και ως ένα εργαλείο που κατακερματίζει τον πολιτικό κόσμο αφού υπονομεύονται τα θεμελιώδη στοιχεία για την προσωπική και πολιτική ζωή του ατόμου, που είναι η γεννητικότητα και η ικανότητα για νέα ξεκινήματα στη ζωή (Schott, 2011, p.p.5-21).

Ο Goodhart (2007) επισημαίνει ότι η αναγκαστική εγκυμοσύνη, που προέρχεται από το βιασμό των γυναικών από τους στρατιώτες και τους αξιωματούχους των αντιπάλων, έχει ως στόχο να γεννηθεί ένα παιδί το οποίο θα διεισδύσει στην ομάδα της μητέρας του για να την υπονομεύσει ή να την καταστρέψει (p.p.307-324). Τα παιδιά αυτά στην πραγματικότητα θεωρούνται από την κοινότητα της μητέρας ως «παιδιά του εχθρού ... ένα είδος εκκολλαπτόμενης πέμπτης φάλαγγας μέσα στη κοινότητα των θυμάτων» (Goodhart, 2007, p.310) και για αυτό συχνά στιγματίζονται, κακομεταχειρίζονται ή εγκαταλείπονται. Σε αυτή τη περίπτωση δεν παραβιάζονται μόνο τα δικαιώματα των γυναικών που βιάζονται, αλλά και των παιδιών που γεννιούνται από πατέρες βιαστές, οι οποίοι χρησιμοποιώντας «σκόπιμα, κακόβουλα, και σαδιστικά την αναπαραγωγική τους δύναμη, στερούν από τα παιδιά αυτά κάθε πιθανότητα να απολαμβάνουν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους» (Goodhart, 2007).

Σε άλλους πολιτισμούς, που οι γυναίκες έχουν μία κατώτερη θέση από αυτή των ανδρών, τα παιδιά ως απόγονοι της φυλής ανήκουν στον πατέρα, ο οποίος

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποφασίζει για τη γέννηση και την ανατροφή τους. Η αντίληψη αυτή σε ένοπλες συρράξεις με γενοκτονικό χαρακτήρα έχει ως συνέπεια μία σειρά αναγκαστικών γεννήσεων παιδιών που οι μητέρες τους βιάστηκαν προκειμένου να επιτευχθεί η γενετική συνέχεια μιας φυλής ή πληθυσμιακής ομάδας μετά τον αφανισμό μιας άλλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εγκληματική δράση της ένοπλης ομάδας του ISIS εναντίον των γυναικών και των κοριτσιών της φυλής των Yazidi, που συνίσταται από τη σεξουαλική υποδούλωση και από βιασμούς που επέφεραν αναγκαστικές γεννήσεις. Παρά το ότι η σεξουαλική βία εναντίον αυτών των γυναικών αιτιολογήθηκε ως μέρος της επίθεσης του ISIS εναντίον πληθυσμών που θεωρήθηκαν «άπιστοι», ο πραγματικός στόχος των βιασμών, που οδηγούσαν σε αναγκαστικές γεννήσεις, ήταν να αποτρέψουν μια ακόμα γενιά των ανδρών Yazidis από τη γέννηση δικών τους παιδιών και κατά συνέπεια να ανατραπεί η εθνοτική και θρησκευτική σύνθεση αυτής της φυλής (U. N. Distr. General, 2014).

Ο βιασμός των γυναικών κατά τη διάρκεια του πολέμου με στόχο την επιβολή της εγκυμοσύνης θεωρείται από άλλους ερευνητές **ένα όπλο βιολογικού πολέμου** (Card, 1991, p.p.296-319). Οι βιασμοί αυτοί πληρούν τα κριτήρια του βιολογικού πολέμου δεδομένου ότι οι δράστες χρησιμοποιούνται για να επιτεθούν στο βιολογικό (αναπαραγωγικό) σύστημα των μελών του πληθυσμού του εχθρού. Παρά το γεγονός ότι η επίθεση αυτή δεν προκαλεί ασθένειες στο πληθυσμό, έχει σχεδιαστεί για να παράγει κοινωνικό χάος. Έτσι το σπέρμα του εχθρού χρησιμοποιείται ως μια κοινωνική και ψυχολογική τοξίνη, δηλητηριάζοντας το μέλλον των θυμάτων και των κοινοτήτων τους με τη γέννηση παιδιών που, αν επιζήσουν, θα υπενθυμίζουν τις τραυματικές ρίζες του έθνους ή της φυλής τους (Card, 1991, p.187).

Η Campbell (2003) στη μελέτη της σχετικά με τη ποινική δίωξη της σεξουαλικής βίας σε ένοπλες συγκρούσεις, διατείνεται ότι ο βιασμός των γυναικών είναι έγκλημα που ξεπερνά την προσβολή και την βλάβη ατόμων και εθνοτήτων ή εθνών και καθίσταται **«έγκλημα κατά της ανθρωπότητας»** (p.p.507-515). Η άποψη αυτή στηρίχθηκε σε εμπειρική της έρευνα με δείγμα γυναίκες που υπήρξαν θύματα βιασμού κατά τη μη διεθνή ένοπλη σύρραξη της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, αλλά και στις αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία και των εθνικών δικαστηρίων της Βοσνίας, που αποφάνθηκαν ότι πολλές από τις υποθέσεις βιασμών που εκδικάστηκαν ενώπιον τους συνιστούσαν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Σύμφωνα με την Campbell, το

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

θεμέλιο αξιολόγησης ενός εγκλήματος ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας βρίσκεται στην αντίληψη ενός θεμελιώδους τραύματος σε ένα κοινωνικό σώμα, το οποίο αποτελείται από την άρνηση της ανθρωπότητας των άλλων. Κατά την άποψη της Campbell, οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων δεν επέφεραν μόνο σωματικό και ψυχικό τραύμα στα θύματα, «αλλά και ένα συμβολικό τραύμα στην ανθρωπότητα» (Campbell, 2003, p.510).

4.4.2 Η ανδρική θυματοποίηση στη σεξουαλική βία των πολέμων. Στις περισσότερες περιπτώσεις βιβλιογραφικών αναφορών και στατιστικών ερευνών για τα άμαχα θύματα των πολέμων οι γυναίκες κατέχουν μία δραματική «πρώτη θέση». Σε έρευνες και Εκθέσεις των διεθνών οργάνων αναφέρεται ότι κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συρράξεων οι γυναίκες και τα ανήλικα κορίτσια σε συντριπτική πλειοψηφία πλήττονται από καταστροφικές μορφές σεξουαλικής βίας και αντιμετωπίζουν λόγω του φύλου τους πολλαπλάσια εμπόδια όταν επιδιώκουν αποκατάσταση. Οι διεθνείς οργανισμοί ενδέχεται ωστόσο να έδωσαν προτεραιότητα στη προστασία των γυναικών επειδή οι άνδρες είχαν σκοτωθεί στον πόλεμο και οι περισσότεροι από τους επιζώντες ήταν στην πραγματικότητα γυναίκες, πολλές από αυτές χήρες και μητέρες ορφανών παιδιών, που είχαν το βάρος της φροντίδας των μελών της οικογένειάς τους.

Παρόλα αυτά, μπορούμε να αναφέρουμε πολλές περιπτώσεις θυματοποίησης ανδρών εκτός του πεδίου μάχης, όπως την απάνθρωπη μεταχείριση των σοβιετικών αιχμαλώτων πολέμου από τους Γερμανούς στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ή τη μαζική εξόντωση ανδρών στα στρατόπεδα θανάτου κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Η συνεχής ενασχόληση των διεθνών οργανισμών και της φεμινιστικής βιβλιογραφίας με τη θυματοποίηση των γυναικών κατά τη διάρκεια των πολέμων δεν πρέπει να υποβαθμίζει τη σημασία των μαζικών εκτελέσεων και των επιλεκτικών σφαγών ανδρών (αμάχων ή αιχμαλώτων πολέμου) που διαπράχθηκαν και στους σύγχρονους γενοκτονικούς πολέμους. Για παράδειγμα ελάχιστα αναφέρεται σε σχετικές έρευνες για τη μη διεθνή ένοπλη σύρραξη της πρώην Γιουγκοσλαβίας ότι, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Omarska, το έτος 1992, 2.000 Βόσνιοι και Κροάτες άνδρες κρατούμενοι δολοφονήθηκαν μετά από βασανιστήρια. Αντίστοιχα, στη σφαγή της Σρεμπρένιτσα το 1995, που ήταν η μεγαλύτερη μαζική δολοφονία στην Ευρώπη από το Β Παγκόσμιο Πόλεμο, πάνω από 7.000 αγόρια και άνδρες (συμπεριλαμβανομένων

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πολλών ηλικιωμένων και αναπήρων) εκτελέστηκαν μαζικά (Human Rights Watch, 1993). Η σφαγή των ανδρών και των αγοριών της φυλής Τούτσι κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας στη Ρουάντα αποτελεί επίσης ένα αναμφισβήτητο γεγονός παρά το ότι σε εθνικό και διεθνές επίπεδο οι γυναίκες και τα κορίτσια έχουν περιγραφεί ως τα κύρια θύματα της ένοπλης σύρραξης. Οι υγιείς και μορφωμένοι άνδρες της φυλής Τούτσι ή οι δυνατοί και νέοι άνδρες, που εν δυνάμει μπορούσαν να αποτελέσουν το νέο αίμα του στρατιωτικού σκέλους του RPF (Rwandan Patriotic Front), ήταν ο πρώτος γενοκτονικός στόχος.

Σπάνιες είναι ωστόσο οι αναφορές για τη σεξουαλική βία και τους βιασμούς εναντίον των ανδρών και των αγοριών, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι δεν συμβαίνουν. Μία από τις ελάχιστες έρευνες που ασχολήθηκαν με το θέμα του βιασμού των ανδρών στο πόλεμο είναι αυτή της Lara Stemple (2009), που αναδεικνύει ότι ο βιασμός και η σεξουαλική κακοποίηση ανδρών αποτελεί μία διαδεδομένη μέθοδο βασανιστηρίων σε στρατόπεδα κράτησης εμπόλεμων ζωνών. Στην έρευνα αυτή υποστηρίζεται ότι ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό (76%) ανδρών πολιτικών κρατουμένων στο Ελ Σαλβαδόρ (το 1980) ανέφεραν ότι τουλάχιστον μία φορά κατά την κράτησή τους υπέστησαν σεξουαλικά βασανιστήρια. Αντίστοιχα το 21% των ανδρών Ταμίλ στη Σρι Λάνκα τα έτη της κορύφωσης (2004-2006) της εικοσιπεντάχρονης ένοπλης εμφύλιας σύγκρουσης είχαν υποστεί κατά την κράτησή τους σε φυλακές και στρατόπεδα συγκέντρωσης σεξουαλική κακοποίηση, όπως λεκτικές σεξουαλικές απειλές, ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων και εξαναγκασμό σε σεξουαλικές πράξεις με συγκρατούμενους τους (p.p.612-614). Η σεξουαλική κακοποίηση, οι βιασμοί, και ο σοδομισμός, ήταν επίσης συνήθεις πρακτικές βασανιστηρίων και ταπείνωσης, κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Ιράκ, από τα τέλη του 2003 έως τις αρχές του 2004, και είχαν ως στόχο να πλήξουν τον ανδρισμό των θυμάτων συνεπώς και την ικανότητα αντίστασης των εχθρικών στρατευμάτων του αντίπαλου έθνους. Τα εγκλήματα αυτά διαπράχθηκαν κατά κανόνα στη φυλακή Abu Ghraib στο Ιράκ από τη στρατιωτική αστυνομία, το στρατό των Η.Ε και την Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών, και μάλιστα αυτή η απάνθρωπη μεταχείριση καταγράφηκε με κάμερα, ώστε η ντροπή των θυμάτων να πολλαπλασιάζεται και η ταπείνωση να επεκτείνεται πέρα από το χρόνο και το χώρο που συνέβη (Stemple, 2009, p.p.614-615).

Το Ειδικό Διεθνές Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας έφερε επίσης στο φως το ζήτημα της σεξουαλικής βίας και του βιασμού ανδρών κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων των ετών 1990- 1995. Οι ερευνητές της ειδικής ομάδας, που το Δικαστήριο συνέστησε, ανέφεραν ότι οι άνδρες κατά τη διάρκεια της κράτησή τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης υποβλήθηκαν σε ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων, αναγκάστηκαν να βιάσουν συγκατατούμενους άνδρες, ή αναγκάστηκαν σε σεξουαλικές πράξεις με φύλακες (McGinn, Casey, Purdin & Marsh, 2004).

Οι βιασμοί των ανδρών κατά τις ένοπλες συρράξεις, σύμφωνα με τα γνωστά στατιστικά μεγέθη, υπολείπονται βέβαια σημαντικά σε σύγκριση με τα υψηλά ποσοστά των βιασμών γυναικών τόσο σε πολλούς παλαιότερους όσο και σε σύγχρονους πολέμους. Ωστόσο, ο πραγματικός αριθμός των ανδρών που γίνονται θύματα σεξουαλικής βίας σε ένοπλες συρράξεις παραμένει άγνωστος αν και υπάρχουν πολλές διαπιστωμένες περιπτώσεις βιασμών ανδρών σε φυλακές ή στα στρατόπεδα συγκέντρωσης εμπόλεμων περιοχών. Οι λόγοι της έλλειψης αναφορών από την πλευρά των ανδρών που είναι θύματα σεξουαλικής βίας ανάγονται στις βαθειά ριζωμένες κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με τον κοινωνικό ρόλο που παραδοσιακά αναμένεται οι άνδρες να εκπληρώσουν, ο οποίος άμεσα συνδέεται με τον τρόπο που εκδηλώνουν τη σεξουαλικότητά τους. Ο βιασμός αμφισβητεί τον ανδρισμό και ειδικά σε κάποιες παραδοσιακές κοινωνίες θεωρείται ομοφυλοφιλική επαφή που τιμωρείται σκληρά (π.χ. Ουγκάντα), ανεξάρτητα από το ζήτημα της συναίνεσης. Επειδή ο βιασμός είναι ένα έγκλημα εξουσίας και κυριαρχίας μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί στον ομοφυλικό βιασμό των ανδρών στις ένοπλες συρράξεις ο μεν δράστης διατηρεί την ετερόφυλη ιδιότητά του, που του προσδίδει ισχύ, το δε θύμα θεωρείται αδύναμο και θηλυπρεπές. Αντίστοιχα, όταν δύο άνδρες αναγκάζονται από κάποιον τρίτο (δράστη) να βιάσει ο ένας τον άλλο (“enforced rape”),⁴⁰ χάνουν την ετεροφυλική τους ταυτότητα, άρα και την ικανότητα να έχουν δύναμη και εξουσία, ενώ ενισχύεται η αντίστοιχη ικανότητα του δράστη (Sivakumaran, 2007). Η παραδοχή της ασυμβατότητας μεταξύ της αρρενωπότητας και της θυματοποίησης των ανδρών στην σεξουαλική βία, (δηλαδή ότι οι άνδρες είναι σε θέση να αποτρέψουν μία σεξουαλική επίθεση εναντίον τους σε κάθε περίπτωση), ισχύει τόσο σε περιόδους

---

⁴⁰ Ο όρος “enforced rape” χρησιμοποιείται εδώ προκειμένου να υποδηλώσει ότι ένα άτομο βιάζει κάποιο άλλο κάτω από απειλητικές και εξαναγκαστικές συνθήκες που επιβάλλονται από κάποιο τρίτο πρόσωπο.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ειρήνης όσο και ενόπλων συρράξεων. Όμως στον πόλεμο τα έμφυλα στερεότυπα αναπαράγονται έντονα, ώστε ο στιγματισμός των ανδρών που είναι θύματα σεξουαλικής βίας να επεκτείνεται και στο ευρύτερο πεδίο της κοινότητας, αφού θεωρείται ότι οι άνδρες αυτοί δεν εκπληρώνουν πλέον τις προσδοκίες του μοντέλου της ηγεμονικής αρρενωπότητας του милитарισμού, που επιβάλλει το ρόλο του άνδρα πολεμιστή και προστάτη της τιμής της οικογένειας, της κοινότητας, της φυλής ή της πατρίδας. Έτσι οι άνδρες μετά από ένα βιασμό δέχονται τη χειρότερη δυνατή ταπείνωση, και πολλές φορές εγκαταλείπονται από τις συζύγους και τις οικογένειές τους (Piccard, 2011).

Οι βιασμοί των ανδρών στις ένοπλες συρράξεις μπορεί να συμπεριλαμβάνουν πολλές και διαφορετικές μορφές σεξουαλικής βίας, σύμφωνα με την ευρεία έννοια του βιασμού, που οριοθετείται από τους διεθνείς κανόνες και την νομολογία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων. Τα θύματα μπορεί να αναγκαστούν σε πεολειξία στον δράστη ή σε άλλο πρόσωπο, μπορεί να υποστούν αναγκαστική πρωκτική σεξουαλική επαφή με διάφορους τρόπους, ή να αναγκαστούν να βιάσουν συγκρατούμενους τους. Στις σχετικές έρευνες για τη σεξουαλική βία των ανδρών κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων συναντάμε όμως ένα σημαντικό ζήτημα ως προς τους τυπικούς διαχωρισμούς των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Συχνά στις Εκθέσεις των Ηνωμένων Εθνών η σεξουαλική βία και οι βιασμοί κατά των ανδρών και των αγοριών στις ένοπλες συγκρούσεις χαρακτηρίζονται περισσότερο ως βασανιστήριο ή βίαη επίθεση, δηλαδή ως εγκλήματα που σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο έχουν μία άλλη αυτόνομη αντικειμενική υπόσταση. Κατά συνέπεια στα στατιστικά στοιχεία οι πράξεις σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών δεν καταγράφονται ξεχωριστά, αλλά εμπεριέχονται σε άλλες κατηγοριοποιήσεις εγκλημάτων (για παράδειγμα ως βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση), χωρίς απαραίτητα να υποδηλώνεται η ύπαρξη σεξουαλικής βίας. Άλλες φορές δεν διευκρινίζεται στις έρευνες ποια είναι τα ακριβή ποσοστά των βιασμών ανδρών, αλλά οι αναφορές στη σεξουαλική βία γίνονται σωρευτικά, δημιουργώντας την εντύπωση ότι τα στοιχεία αφορούν μόνο την γυναικεία θυματοποίηση, που είναι συνηθέστερη (Sivakumaran, 2010). Οι παραπάνω διαπιστώσεις μας οδηγούν στην αναγνώριση της ανδρικής σεξουαλικής θυματοποίησης σε πολεμικές περιόδους και στην επιτακτική ανάγκη για παροχή βοήθειας προς τα θύματα, εστιάζοντας στα εξής ζητήματα:

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

α) Στην έλλειψη μίας ευρύτερης και εμπειριστατωμένης ενασχόλησης των ερευνητών με τη σεξουαλική βία και τους βιασμούς ανδρών κατά τη διάρκεια των πολέμων. Σε αναφορές ερευνητών σημειώνεται ότι, από τις 4.076 μη κυβερνητικές οργανώσεις που ασχολήθηκαν με το ζήτημα του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας των σύγχρονων πολέμων, μόνο το 3% αυτών ανέφεραν τις εμπειρίες σεξουαλικής βίας των ανδρών στα προγράμματά τους και τα ενημερωτικά έντυπα. Περίπου το ¼ αυτών των ερευνητικών ομάδων αρνούνται ρητά ότι η σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα κατά τις ένοπλες συγκρούσεις. Επίσης λιγότερες από 60 οργανώσεις, από τις 4.076, πράγματι παρέχουν άμεσες υπηρεσίες στα θύματα, (και αυτές μόνο σε γυναίκες και κορίτσια), ενώ το 87% αυτών των προγραμμάτων συνδέονται με υπηρεσίες που παρέχονται μόνο για τις γυναίκες των Βαλκανίων (Del Zotto & Jones, 2002).

β) Στον πόλεμο τα όρια του «κοινωνικού φύλου» πολλές φορές καθίστανται ασαφή. Οι σχηματισμοί του φύλου μπορεί να χρησιμοποιηθούν με ποικίλους τρόπους. Οι γυναίκες μπορεί να πολεμούν ή να παίρνουν τη θέση των ανδρών στην οικογένεια, όταν αυτοί σκοτωθούν στη μάχη, οι άνδρες μπορεί να βιάζονται για να ταπεινώνονται. Ο πόλεμος από αυτή την άποψη μπορεί είτε «να ανανεώνει όλες τις παλιές μορφές μισογυνισμού ή να δημιουργεί και να επιδεικνύει τη ρευστότητα του κοινωνικού» φύλου» (Eisenstein, 2007, p.12).

4.5 Η έμφυλη, η φυλετική, και η εθνική ταυτότητα των θυμάτων της σεξουαλικής βίας του πολέμου

Εμπλοκή με τη σεξουαλική βία εκτός του φύλου παρουσιάζουν και άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης όπως το **έθνος, η εθνότητα,** και η **φυλή,** που αποκτούν ιδιαίτερη σημασία κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων. Δημιουργείται όμως μια εσφαλμένη αντιπαράθεση για την εθνική-φυλετική ή έμφυλη ταυτότητα των θυμάτων. Στη πραγματικότητα καμία από τις δύο διαστάσεις του βιασμού σε καιρό πολέμου, (έμφυλη ή εθνική-φυλετική) δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη.

Η πατριαρχία έχει πάντα ένα κεντρικό ρόλο μέσα στον εθνικισμό, ο οποίος παίρνει πολλές μορφές, από τον εφιαλτικό λαϊκό εθνικισμό των Ναζί (“Blut-und-Boden”)⁴¹ ως το φιλελεύθερο πολιτικό εθνικισμό που χαρακτηρίζει πολλές δυτικές κοινωνίες. Παρά το ότι κάθε εθνικισμός είναι ένα μείγμα βιολογικών, πολιτισμικών και πολιτικών στοιχείων, «δεν θα πρέπει ωστόσο να παραβλέψουμε ότι στην ουσία

⁴¹ «Αίμα και Γη».

όλοι οι εθνικισμοί είναι πατριαρχικοί και σκοπεύουν να αποκλείσουν ο ένας τον άλλο» (Mulder & Krebbers, 2002). Από την άλλη πλευρά ο εθνικισμός σχετίζεται με την αναπαραγωγική κοινωνική σφαίρα και κατά συνέπεια έχει διαφορετική επίδραση στο ανδρικό και στο γυναικείο φύλο. «Οι ταυτότητες των γυναικών, είναι μοναδικά τοποθετημένες εντός των εθνικών συστημάτων,.. επειδή οι γυναίκες γεννούν πολίτες» (Eisenstein, 1996, p.46). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πληθυσμιακές πολιτικές χαράσσονται έχοντας κατά κανόνα ως αντικείμενο την αναπαραγωγική ικανότητα του γυναικείου φύλου, και η τεκνοποιία είτε παρακινείται είτε αποτρέπει, ώστε αντίστοιχα να γεννηθούν περισσότερα ή λιγότερα παιδιά μιας συγκεκριμένης εθνικότητας. Συνεπώς το γυναικείο σώμα μέσα από την αναπαραγωγική του ικανότητα-τόσο σε πολεμικές όσο και ειρηνικές περιόδους- μπορεί να γίνει «ένας τόπος κυριαρχίας που μεταφέρει συμβολικά αντιλήψεις περί φυλετικής και εθνικής ιστορικής συνέχειας ή «εθνικής καθαρότητας» (Smith, 2011).

Ο φυλετικός ρατσισμός εμπλέκεται άμεσα με τη σεξουαλική βία και υποστηρίζεται από το σεξισμό των πατριαρχικών κοινωνιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ρόλος που έπαιξαν οι ρατσιστικές ιδεολογίες για το βιασμό των γυναικών στην ιστορία της αποικιοκρατίας και της γενοκτονίας των ιθαγενών πληθυσμών. Ο αποικισμός για να επιτευχθεί σε μία κοινωνία που δεν είχε ιεραρχικές δομές (ταξικές ή φυλετικές) έπρεπε αρχικά να «φυσικοποιήσει» την ιεραρχία μέσω της θέσπισης της πατριαρχίας. Ο βιασμός αποτέλεσε μια βασική μέθοδο της δια της βίας θέσπισης των πατριαρχικών αξιών σε αυτόχθονες πολιτισμούς και ταυτόχρονα μία διαδικασία με την οποία οι αποικιοκράτες ενέγραψαν την ιεραρχία και την κυριαρχία τους επί των λαών που αποίκισαν (Smith, 2005, p.23).

Η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών εκδηλώθηκε τόσο κατά την διάρκεια των αποικιοκρατικών πολέμων, όσο και στις σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις κρατών με αποικιοκρατική ιστορία. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι όλοι οι σύγχρονοι πόλεμοι της Νοτιοανατολικής Ασίας και της υποσαχάριας Αφρικής (όπως στην Ινδονησία, τη Σομαλία, τη Γουινέα και τη Σιέρα Λεόνε κ.α), ξέσπασαν σε περιοχές που και μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπήρξαν ευρωπαϊκές αποικίες. Οι αποικιοκρατικές δυνάμεις προκειμένου να εξασφαλίσουν τη κυριαρχία τους, είτε εκμεταλλεύτηκαν τις υπάρχουσες αντιπαραθέσεις και αντιπαλότητες μεταξύ κοινωνικών ομάδων, είτε τις κατασκεύασαν ευνοώντας τη πρόσβαση σε θέσεις εξουσίας ατόμων που προέρχονταν από μία συγκεκριμένη φυλή

ή εθνότητα. Η αποικιοκρατία σε αυτές της περιπτώσεις δημιούργησε τις συνθήκες να υπάρχει ένα κρυφό αλλά άσβεστο μίσος μεταξύ των αντιπάλων. Μετά το τέλος της αποικιοκρατίας και στη προσπάθεια ανασύστασης και κατάκτησης της κρατικής εξουσίας οι φυλετικές και πολιτισμικές αντιθέσεις πήραν τη μορφή ένοπλων συγκρούσεων, προκειμένου να αφανιστεί η αντίπαλη πολιτισμική ή φυλετική ομάδα.

Αντίστοιχες παρατηρήσεις μπορούν να διατυπωθούν για τις ένοπλες συγκρούσεις σε πολυπολιτισμικά κράτη (πχ πρώην Γιουγκοσλαβία), που οι εσωτερικές εξουσιαστικές και οικονομικές αντιπαραθέσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες. Οι εθνοτικές και θρησκευτικές αντιθέσεις ενέτειναν τις ένοπλες συγκρούσεις,⁴² καθώς οι δρώντες του πολέμου χρησιμοποιώντας ιδεολογικές πεποιθήσεις ή εθνικοπολιτισμικές αντιθέσεις επεδίωξαν τη κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας. Η άνοδος στην εξουσία μιας αποκλεισμένης κοινωνικής τάξης ή ομάδας και η σθεναρή αντίσταση της τάξης ή της ομάδας που κατείχε την εξουσία, οδήγησαν σε ακραίες μορφές βίας γενοκτονικής μορφής. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι βιασμοί των γυναικών μπορεί να υποδηλώνουν την ετοιμότητα μιας ομάδας να αποκομίσει βιώματα εξουσίας, που θα «αντισταθμίζουν τις ταπεινώσεις από το μακροχρόνιο κοινωνικό-πολιτικό αποκλεισμό της» (Μύνκλερ, 2002/2005, σ.107 & σ.115). Οι βιασμοί σε αυτά τα κράτη σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων είχαν πολλές φορές ως στόχο την αναγκαστική εγκυμοσύνη προκειμένου να γεννηθούν παιδιά από πατέρες που ανήκαν στην αντίπαλη εθνότητα, ώστε να διασφαλιστεί στο μέλλον η ταυτότητα της, ενώ σε περιόδους ειρήνης η άμβλωση ήταν απαγορευμένη και οι γυναίκες ενθαρρύνονταν να αποκτήσουν πολλά παιδιά από συντρόφους που ανήκαν στην ίδια με εκείνες εθνότητα. Το παράδειγμα της Γιουγκοσλαβίας αποδεικνύει πως στις πολυεθνικές κοινωνίες, μέσω της γυναικείας αναπαραγωγικής ικανότητας, διατηρείται ισχυρός ο διαχωρισμός μεταξύ των διαφορετικών εθνοτήτων (Mayer, 2000, p.8).

Συμπερασματικά, κοινωνικές οργανώσεις, όπως η φυλή και το έθνος, δεν αποτελούν ξεχωριστά, αλλά επιπλέον πεδία θυματοποίησης, τα οποία πρέπει απαραίτητα να συνεξετάζονται όταν επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε την έμφυλη σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων. Οργανώσεις όπως το έθνος και η φυλή λειτουργούν είτε ως οχήματα ρατσιστικών και σεξιστικών πολιτικών, είτε ως φορείς έκφρασης της κυριαρχίας των εμπολέμων. Ο επιθετικός εθνικισμός και ρατσισμός δεν διαχωρίζεται από τους έμφυλους ρόλους αντίθετα αποτέλεσε ιστορικά ένα βασικό

---

⁴² Χωρίς οι αντιθέσεις αυτές να είναι και οι κύριες αιτίες των ενόπλων συρράξεων.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

παράγοντα διαμόρφωσης τους. Συνεπώς κάθε διαχωρισμός μεταξύ της έμφυλης ή εθνικής ταυτότητας των θυμάτων είναι επιζήμιος, γιατί τα εγκλωβίζει περισσότερο μέσα στο ρόλο που τους έχει αποδοθεί κοινωνικά.

4.6 Η συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματικότητα των ενόπλων συρράξεων

4.6.1 Η στρατιωτικοποίηση των γυναικών. Η στρατιωτικοποίηση δεν αφορά απλά τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης των στρατιωτικών σωμάτων, αλλά αποτελεί μία διαδικασία με αλληλένδετες πτυχές στο πολιτικό οικονομικό και ιδεολογικό πεδίο των κοινωνιών. Η Enloe (2000) ορίζει την στρατιωτικοποίηση ως «μια διαδικασία με την οποία τα άτομα έρχονται βήμα-βήμα σε μία κατάσταση που σταδιακά τα οδηγεί να ελέγχονται από τους στρατιωτικούς θεσμούς, ή να εξαρτούν την ευημερία τους από милитарιστικές ιδέες και τελικά να φαντάζονται ότι οι στρατιωτικές ανάγκες και οι милитарιστικές θεωρήσεις είναι «φυσιολογικές και πολύτιμες» (p.3). Η στρατιωτικοποίηση έχει ένα σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των έμφυλων ταυτοτήτων είτε αντανακλώντας τη πολιτισμική ταυτότητα της αρρενωπότητας μέσω της προβολής του άνδρα πολεμιστή, είτε απαιτώντας από τις γυναίκες να παίξουν μία σειρά από δευτερεύοντες αλλά σημαντικούς στρατιωτικοποιημένους ρόλους. «Η στρατιωτικοποίηση των γυναικών έχει ζωτική σημασία για την πολιτική των κυβερνήσεων και των διεθνών σχέσεων.... καθώς είναι απαραίτητη για τη στρατιωτικοποίηση των ανδρών» (Enloe, 2000, p.3). Οι γυναίκες χρησιμοποιήθηκαν από τους φορείς χάραξης της στρατιωτικής πολιτικής κρατών ή ομάδων για να ενισχύσουν το ηθικό των στρατιωτών, να αντικαταστήσουν στα μετόπισθεν τους άνδρες που είχαν στρατευτεί, να συμμετέχουν σε διεθνείς οργανώσεις και οργανισμούς (π.χ στον Ερυθρό Σταυρό), μεταφέροντας πολεμοφόδια και τρόφιμα στα στρατεύματα, να αναπαράγουν την επόμενη γενιά στρατιωτών, ή να αντικαταστούν τους άνδρες στο πεδίο της μάχης, όταν η στρατολόγηση των ανδρών είναι χαμηλή (Enloe, 2000, p.44).

Η συμμετοχή των γυναικών σε εθνικούς στρατούς, σε αντάρτικες ομάδες ή στις αποκαλούμενες «τρομοκρατικές οργανώσεις» αν και έχει αυξηθεί στη σύγχρονη εποχή, παρόλα αυτά η συμμετοχή γυναικών στην ένοπλη δράση αυτών των σχηματισμών παραμένει μειοψηφική σε σχέση με αυτή των ανδρών (Sjoberg & Via, 2010, p.5). Το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν ιστορικά αποκλειστεί από τη στρατιωτική ζωή και την ενεργή δράση σε ένοπλους αγώνες ή πολεμικές συρράξεις

οδήγησε πολλές φεμινίστριες να αγωνιστούν για το δικαίωμα των γυναικών να συμμετέχουν στο στρατό με όρους ισότητας σε σχέση με τους άνδρες. Έτσι η φεμινιστική επιχειρηματολογία κατέληξε πολλές φορές να θεωρεί την ένταξη σε στρατιωτικές ομάδες ή εθνικούς στρατούς ένα «ανδρικό προνόμιο» που και οι γυναίκες έπρεπε να κατακτήσουν εξασφαλίζοντας όρους ισότητας στην εσωτερική δομή του στρατού. Αυτό ήταν ένα σημαντικό λάθος των φεμινιστικών διεκδικήσεων σε πολλές δυτικές χώρες, γιατί εμμένοντας στο ζήτημα της έμφυλης ισότητας στο στρατό, δεν κατάφεραν να προχωρήσουν πέρα από αυτό το θέμα «στην ουσιαστική αμφισβήτηση της ίδιας της στρατιωτικοποίησης» (Enloe, 2000, p.33).

Η ένταξη των γυναικών στο τακτικό εθνικό στρατό δεν διασφαλίζει μόνο κάποια εργασιακά προνόμια στις γυναίκες αλλά κάποιες φορές τις φέρνει αντιμέτωπες με την σεξουαλική βία. Σύμφωνα με έρευνα του 2006 το 25% των γυναικών του αμερικανικού στρατού είχε κακοποιηθεί σεξουαλικά, και το 80% είχε υποστεί σεξουαλική παρενόχληση (Murdoch et al., 2006). Στην Τακτική Έκθεση του 2013 της Επιτροπής των ΗΠΑ για τα Πολιτικά Δικαιώματα, που υποβλήθηκε στο Κογκρέσο, αναφέρεται ότι, το 23 % των γυναικών του στρατιωτικού προσωπικού των ΗΠΑ και το 4% των ανδρών, δήλωσαν αν ότι έχουν βιώσει κάποια μορφή ανεπιθύμητης σεξουαλικής επαφής κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Οι γυναίκες θύματα ήταν στην συντριπτική τους πλειοψηφία κάτω των 25 ετών, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των δραστών ήταν άνδρες συνάδελφοί τους μεγαλύτερης ηλικίας και κατείχαν υψηλότερες θέσεις στη στρατιωτική ιεραρχία από αυτές των θυμάτων. Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι μόνο το 34% των γυναικών και το 24% των ανδρών ανέφεραν τη θυματοποίησή τους στις αρμόδιες αρχές (U.S Commission on Civil Rights, 2013). Σε μια σφαιρική μελέτη για τις αμερικανίδες βετεράνους στο Βιετνάμ και στους υπόλοιπους από τότε αμερικανικούς πολέμους, που ζήτησαν βοήθεια για «διαταραχή μετα-τραυματικού στρες», διαπιστώθηκε ότι το 71% δήλωσαν ότι είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά ή βιάστηκαν όταν συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις (Sadler, Booth, Cook & Doebbeling, 2003, p.p.262-273).

Οι παραπάνω έρευνες και θεωρήσεις αναδεικνύουν τις αρνητικές πλευρές της στρατιωτικοποίησης των γυναικών, δεν μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι σε κάθε περίπτωση η συμμετοχή των γυναικών σε ένοπλες ομάδες και σε χαμηλής ή υψηλής έντασης ένοπλες συρράξεις παράγει ένα αρνητικό αποτέλεσμα για το δικό τους μέλλον ή για το μέλλον ενός λαού. Στην οικοδόμηση της αυτονομίας κάποιων κρατών

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

και στους αγώνες για κοινωνική δικαιοσύνη οι γυναίκες συνέβαλαν αποφασιστικά συμμετέχοντας σε ένοπλες εξεγέρσεις, ή επαναστάσεις. Κάποιες φορές, μέσα στα πλαίσια της συμμετοχής των γυναικών σε απελευθερωτικούς πολέμους ή κινήματα διαμορφώθηκαν ριζοσπαστικές αλλαγές στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Μετά το τέλος του πολέμου ή της ένοπλης εξέγερσης, επήλθε, μέσα από μια διαδικασία αποδόμησης των παλιών προτύπων, η συγκρότηση νέων σχέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες απέκτησαν τον έλεγχο στις ζωές τους, μοιράστηκαν με τους άνδρες οικιακά καθήκοντα και σημαντικές θέσεις στη διακυβέρνηση, την παιδεία, τη διαχείριση και την λήψη αποφάσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ένοπλη εξέγερση των Ζαπατίστας στο Μεξικό το 1994 από την οποία προέκυψε ο «Επαναστατικός Νόμος των Γυναικών» που διατύπωνε νέους κανόνες, όπως οι γυναίκες να έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στα συμβούλια διακυβέρνησης και να αποφασίζουν για τη ζωή τους (Sáenz, 2015). Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί η συμμετοχή των γυναικών στις κουρδικές επαναστατικές δυνάμεις στην Rojava, που παράλληλα με τους γενικούς στόχους της εξέγερσης, έθεσαν ως πρωτεύοντα στόχο τον αγώνα για την ενεργό και ίση συμμετοχή των γυναικών σε όλες τις μορφές της δημόσιας ζωής και της πολιτικής εκπροσώπησης (Sáenz, 2015).

Ωστόσο, η συμμετοχή των γυναικών σε εθνικά στρατεύματα ή ένοπλες ομάδες στις περισσότερες έρευνες αντιμετωπίζεται είτε ως προνόμιο ή εξετάζεται η θυματοποίηση των γυναικών στη σεξουαλική βία κατά την ένταξή τους σε στρατιωτικούς θεσμούς και σχηματισμούς. Ελάχιστες έρευνες ασχολούνται με την συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματική δράση αυτών των θεσμών ή σχηματισμών κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων, καθώς δύσκολα γίνεται αποδεκτό ότι οι γυναίκες μπορούν να είναι δράστες στυγερών εγκλημάτων και ειδικά εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

4.6.2 Οι μορφές συμμετοχής των γυναικών στην εγκληματικότητα των ενόπλων συρράξεων και η δράση τους σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Η συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματικότητα των πολέμων, αν και ιστορικά είναι περιορισμένη σε σχέση με αυτή των ανδρών, είναι όμως υπαρκτή και αποτελεί αξιοπρόσεκτο αντικείμενο έρευνας, καθώς ανατρέπει το ουσιοκρατικό επιχείρημα ότι στο πόλεμο μόνο οι άνδρες σκοτώνουν ή βασανίζουν. Οι γυναίκες δράστες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 1% όλων των δραστών που παραπέμφθηκαν και καταδικάστηκαν

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

από τα διεθνή ποινικά δικαστήρια για εγκλήματα που σχετίζονται με την ωμότητα ενόπλων συγκρούσεων (Smeulers, 2015a). Παρά όμως την υποεκπροσώπηση της εγκληματικής δράσης των γυναικών στα διεθνή δικαστήρια και στα γενικά στατιστικά μεγέθη της εγκληματικότητας των πολέμων, στην πραγματικότητα πολύ περισσότερες γυναίκες έχουν εμπλακεί με ποικίλους τρόπους στην διάπραξη μαζικών εγκλημάτων σε ένοπλες συγκρούσεις.

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο ναζιστικός γερμανικός στρατός εκπαίδευσε νεαρές γυναίκες σε θέσεις υποστήριξης (ως χειρίστριες ασυρμάτου, αρχαιοθέτριες, ελέγκτριες εναέριας κυκλοφορίας και κ.α). Πολλές οργανώσεις χρηματοδοτούμενες από το Ναζιστικό Κόμμα καθώς και από την «Υπηρεσία Φυλής και Εποικισμού» του Χίμλερ, χρησιμοποιούσαν γερμανίδες ως κοινωνικές λειτουργούς, «εξετάστριες φυλετικής καθαρότητας» και «συμβούλους εποικισμού». Η αμερικανίδα ιστορικός Wendy Lower αντλώντας το ερευνητικό υλικό της από εφημερίδες της εποχής, ημερολόγια γυναικών και αλληλογραφία κατά τη διάρκεια του πολέμου, ή από πρακτικά δικών που έγιναν μετά το τέλος του πολέμου, υποστηρίζει ότι πολλές γερμανίδες δεν ήταν παθητικοί μάρτυρες των μαζικών εγκλημάτων που έκαναν οι ομοεθνείς τους άνδρες, αλλά συμμετείχαν εθελοντικά στο ναζιστικό σχέδιο. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «για τις φιλόδοξες νεαρές γυναίκες, οι ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου βρίσκονταν στην αναδύομενη ναζιστική αυτοκρατορία στο εξωτερικό. Άφηναν πίσω τους κατασταλτικούς νόμους, αστικά ήθη και κοινωνικές παραδόσεις που έκαναν τη ζωή στη Γερμανία πειθαρχημένη και καταπιεστική. Οι γυναίκες στα ανατολικά εδάφη έγιναν μάρτυρες και διέπραξαν οι ίδιες αγριότητες σε ένα σύστημα με λιγότερους περιορισμούς και εμπόδια, θεωρώντας την συμμετοχή τους επαγγελματική ευκαιρία και απελευθερωτική εμπειρία» (Lower, 2013/2014).

Στην ίδια έρευνα επίσης υποστηρίζεται ότι τριάντα χιλιάδες (30.000) γυναίκες που είχαν τοποθετηθεί από τα SS του Χίμλερ και την αστυνομία ως εφεδρείες στα τμήματα της χωροφυλακής, τα αρχηγία της Γκεστάπο και τις φυλακές, φαίνεται να είχαν μία άμεση συμμετοχή σε μαζικά εγκλήματα ως βασανίστριες και δολοφόνοι. Το ποσοστό των γυναικών που κατηγορήθηκαν στην Αυστρία και τη Δυτική και Ανατολική Γερμανία για δολοφονίες και συνενοχή σε δολοφονίες κυμαίνεται ανάμεσα στο 5% και το 18%. Το 22% των κατηγορουμένων σε υποθέσεις ευθανασίας ήταν γυναίκες, ενώ το 9% αφορούσε υποθέσεις γυναικών που ήταν φύλακες σε

στρατόπεδα συγκέντρωσης (Lower, 2013/2014, σ.35). Από τις γυναίκες αυτές, εκείνες που παραπέμφθηκαν σε δίκη κατά την απολογία τους προσπάθησαν να υποβαθμίσουν το ρόλο τους σε αυτά τα φρικτά εγκλήματα, καθώς παρουσιάστηκαν ως απλοί εντολοδόχοι ενός εγκληματικού καθεστώτος. Παρόλα αυτά το επιχείρημα αυτό δεν έγινε σε κάθε περίπτωση δεκτό από τα δικαστήρια και υπάρχουν καταδικαστικές αποφάσεις για γυναίκες δεσμοφύλακες στα στρατόπεδα εξόντωσης, όπως οι αποφάσεις της δίκης Belsen (1945) σύμφωνα με τις οποίες τρεις γυναίκες, η Irma Grese, η Johanna Bormann και η Elisabeth Volkenrath, καταδικάστηκαν σε θανατική ποινή, και τελικά εκτελέστηκαν, για εγκλήματα που διέπραξαν στα στρατόπεδα του Auschwitz και του Belsen (Law-Reports of Trials of War Criminals: Belsen Trial, 1947, p.125).

Ένας άγνωστος αριθμός γυναικών εμπλέκεται και στην εγκληματικότητα των πολέμων του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα. Από την ίδρυση των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων μέχρι το 2015 στο εδάφιο του κατηγορουμένου για εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή για το έγκλημα της γενοκτονίας οδηγήθηκαν κατά κανόνα άνδρες. Πάνω από 280 άτομα καταδικάστηκαν για διεθνή εγκλήματα, αλλά ελάχιστες γυναίκες κρίθηκαν ένοχες (Smeulers, 2015b). Η πρώτη γυναίκα που καταδικάστηκε σε εντεκάχρονη κάθειρξη (μετά από έφεση) για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) ήταν η Σερβο-βόσνια Πρόεδρος Biljana Plavsic (Smeulers, 2015b). Η δεύτερη γυναίκα ήταν η υπουργός «Οικογενειακής Ευημερίας» της Ρουάντας Pauline Nyiramasuhuko που κρίθηκε ένοχη για επτά κατηγορίες, συμπεριλαμβανομένης της γενοκτονίας και της προτροπής σε βιασμό, και καταδικάστηκε τον Ιούνιο του 2011 πρωτόδικα σε ισόβια κάθειρξη από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (ICTR), αλλά η ποινή της μειώθηκε σε 47 χρόνια κάθειρξη από το Εφετείο (U.N. Mechanism for International Criminal Tribunals, 2015). Η τρίτη παραπομπή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δεν έγινε τελικά αποδεκτή, και αφορά τη Simone Gbagbo (πρόεδρο της κοινοβουλευτικής ομάδας “FPI”⁴³ της Ακτής Ελεφαντοστού και σύζυγο του πρώην Προέδρου της χώρας, Laurent Gbagbo), η οποία κατηγορήθηκε για τον πρωταγωνιστικό ρόλο της σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που συνέβησαν το 2010 μετά το τέλος της εκλογικής διαδικασίας της χώρας. Η Διεθνής Αμνηστία πρότεινε την παραπομπή της Gbagbo στο Διεθνές

---

⁴³ “FPI” (Ivorian Popular Front).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ποινικό Δικαστήριο, αλλά η Ακτή του Ελεφαντοστού δεν συμφώνησε στην έκδοσή της και τελικά καταδικάστηκε από εθνικό δικαστήριο τον Μάρτιο του 2015 σε κάθειρξη 20 ετών (Brocchetto, 2015).

Η πρώην υπουργός «κοινωνικών υποθέσεων» της Καμπότζης Ieng Thirith (σύζυγος του πρώην υπουργού εσωτερικών της χώρας, Ieng Sary) παραπέμφθηκε επίσης σε δίκη στο Ειδικό Δικαστήριο της Καμπότζης τον Ιούλιο του 2014 με την κατηγορία της συμμετοχής στο έγκλημα της γενοκτονίας που διέπραξε το καθεστώς των «Ερυθρών Χμερ» κατά της μουσουλμανικής μειονότητας «cham», του βιετναμέζικου πληθυσμού, και της κοινότητας των βουδιστών μοναχών. Η δίκη της Ieng Thirith, είχε ανασταλεί γιατί διαγνώστηκε ότι πάσχει από τη νόσο του Alzheimer και έτσι κρίθηκε ότι δεν ήταν διανοητικά ικανή να παραστεί στη δίκη και να καταθέσει, ωστόσο η δίωξη της έπαυσε οριστικά μετά τον Αύγουστο του 2015 που η Thirith απεβίωσε (Sopheng, 2015).

Το γεγονός ότι τόσο λίγες γυναίκες έχουν διωχθεί από τα διεθνή ποινικά δικαστήρια για εγκλήματα που σχετίζονται με τις φρικαλεότητες των πολέμων οφείλεται στο ότι τα δικαστήρια αυτά εστιάζουν περισσότερο στους πολιτικούς αρχηγούς και στους φυσικούς αυτουργούς εγκλημάτων που διαπράττονται στις ένοπλες συρράξεις. Οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται τόσο εντός της πολιτικής ηγεσίας όσο και μέσα στον στρατό ή σε στρατιωτικοποιημένες μονάδες, ενώ σπάνια επιτρέπεται να λάβουν μέρος σε ένοπλους αγώνες εθνικών στρατευμάτων. Παρόλα αυτά σε έρευνες υποστηρίζεται ότι σε κάποιες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις παρατηρείται μία αυξημένη συμμετοχή των γυναικών σε στυγερά εγκλήματα. Ο Jones (2002) σε σχετική έρευνά του για την γενοκτονία της Ρουάντας ισχυρίζεται ότι οι αυξανόμενες αλλαγές και οι εντάσεις στις σχέσεις των δύο φύλων στη δεκαετία του 1990 οδήγησαν από την μία πλευρά τις γυναίκες της Ρουάντας σε περισσότερες επιλογές και ισχυρότερες κοινωνικές θέσεις, και από την άλλη οδήγησαν στη στρατολόγηση των γυναικών Χούτου, οι οποίες ήταν πρόθυμες να συμμετέχουν ενεργά στον πόλεμο διαπράττοντας αγριότητες εναντίον των γυναικών της αντίπαλης φυλής των Τούτσι, ως μακάβρια αντανάκλαση στο αίτημα της κοινωνικής τους εξίσωσης (p.78).

Σε άλλη έρευνα (Hogg, 2010) αναφέρεται ότι η πατριαρχία στον πολιτισμό της Ρουάντας ήταν πάντα υπαρκτή και οι σχέσεις των δύο φύλων και των διαφορετικών φυλών, τόσο στη προ-γενοκτονική περίοδο όσο και τη στιγμή της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

γενοκτονίας, ήταν πολύ πιο περίπλοκες. Η συμμετοχή των γυναικών στη γενοκτονία κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα κινήτρων, χωρίς όλες οι περιπτώσεις αυτής της αιματηρής συμμετοχής να είναι απόλυτα ερμηνεύσιμες. Μερικές γυναίκες άσκησαν ακραία βία λόγω του φόβου για τη ζωή τους ή για τη ζωή των δικών τους ανθρώπων, ενώ άλλες είχαν επηρεαστεί από την προπαγάνδα που «προειδοποιούσε» ότι όλοι οι άνδρες της εθνότητας των Τούτσι ήταν εχθροί σε μια προγραμματισμένη εισβολή από το «Πατριωτικό Μέτωπο της Ρουάντας». Το μίσος και ο φόβος απέναντι στους βίαιους άνδρες πολεμιστές τροφοδότησε και το μίσος εναντίον των γυναικών αυτής της εθνότητας. Αναφέρεται επίσης, ότι οι ελάχιστες γυναίκες που κατείχαν ηγετικές θέσεις συμμετείχαν με ιδιαίτερο ενθουσιασμό στη γενοκτονία και χρησιμοποίησαν την εξουσία τους για να επηρεάσουν την έκβαση των γεγονότων. Εικάζεται επιπλέον ότι και πολλές απλές γυναίκες συμμετείχαν στη γενοκτονία, παρακινώντας πολλές φορές τους άνδρες να βιάσουν τις γυναίκες της αντίπαλης εθνότητας, ωστόσο, κατά πόσον αυτές ήταν η μειοψηφία ή η πλειοψηφία του γυναικείου πληθυσμού, παραμένει ένα άγνωστο θέμα, που πολλές φορές έγινε αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης στη μεταπολεμική περίοδο. Αντίστοιχες αναφορές για συμμετοχή γυναικών στη σεξουαλική εγκληματικότητα υπάρχουν και για άλλες σύγχρονες ένοπλες συρράξεις. Στον πόλεμο της πρώην Γιουγκοσλαβίας οι γυναίκες συμμετείχαν σε σεξουαλικά εγκλήματα, αλλά μόνο ένας μικρός αριθμός αυτών έχει παραπεμφθεί σε δίκη στα εθνικά δικαστήρια της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (Smeulers, 2015a). Έχει επίσης αποδειχθεί σύμφωνα με μαρτυρίες και έρευνες η ενεργός συμμετοχή των γυναικών που υπηρετούσαν στα Αμερικανικά στρατεύματα στη σεξουαλική ταπεινώση και τα βασανιστήρια των ιρακινών κρατουμένων στη φυλακή Abu Ghraib (Smeulers, 2015a).

Η συμμετοχή των γυναικών σε εξτρεμιστικές ομάδες με ένοπλη δράση είναι ένα αξιοπρόσεκτο φαινόμενο που δεν είναι νέο, καθώς οι γυναίκες έχουν από παλιά εμπλακεί σε τέτοιες ομάδες όλων των πολιτικών αποχρώσεων, από τις νεοναζί στην Ευρώπη, έως τις Τσετσένες «μαύρες χήρες», που έδρασαν ως βομβίστριες αυτοκτονίας. Οι λόγοι της συμμετοχής των γυναικών σε αυτές τις ομάδες δεν είναι βέβαιοι ίδιοι. Μπορούμε όμως σε γενικές γραμμές να ισχυριστούμε ότι οι ανισότητες ως προς το φύλο, που εξακολουθούν να υφίστανται σε πολλές κοινωνίες, ειδικά σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων, καθιστούν τις γυναίκες περισσότερο ευάλωτες στην κακοποίηση και τη σεξουαλική βία, με αποτέλεσμα ένα μέρος των γυναικών να

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ωθείται σε βίαιους τρόπους αντίδρασης. Σε κάποιες περιπτώσεις οι γυναίκες αναγκάζονται από τα αρσενικά μέλη της οικογένειας να συμμετέχουν ενεργά σε ένοπλες οργανώσεις ή ομάδες που τα ίδια ανήκουν, ή συμμετέχουν σε αυτές τυφλωμένες από μίσος προκειμένου να εκδικηθούν για το θάνατο που προκάλεσαν αντίπαλες ομάδες σε μέλη της οικογενείας τους ή για τη βία που οι ίδιες έχουν υποστεί. Οι οργανώσεις αυτές από την άλλη πλευρά επιζητούν τη συμμετοχή των γυναικών, είτε για να διαδώσουν μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης την ιδεολογική προπαγάνδα τους, εξωραΐζοντας με την παρουσία των γυναικών την δημόσια εικόνα της οργάνωσης, ή γιατί οι γυναίκες, ειδικά ως δράστες βομβιστικών επιθέσεων, μπορούν εύκολα να κρύψουν όπλα στο σώμα τους και να αποφύγουν τον εντοπισμό τους από τις διωκτικές αρχές (Huckerby, 2015).

Η δυτική σκέψη αδυνατεί να εκτιμήσει με ακρίβεια το ρόλο που διαδραματίζουν οι γυναίκες στις ισλαμικές εξτρεμιστικές ένοπλες ομάδες, καθώς προκαλεί έκπληξη και αμηχανία το γεγονός ότι σε αυτές συμμετέχουν και γυναίκες από δυτικά κράτη. Για παράδειγμα στην ομάδα που αυτοαποκαλείται «ισλαμικό κράτος», ενώ δεν αναγνωρίζει τις γυναίκες ως πολίτες με ίσα με τους άνδρες δικαιώματα και ευθύνεται για βασανιστήρια και βιασμούς γυναικών, πολλές γυναίκες συρρέουν στις τάξεις της. Υπολογίζεται ότι περίπου το 10% των δυτικών νεοσύλλεκτων αυτής της ομάδας είναι γυναίκες, ενώ 63 από τους 350 Γάλλους πολίτες που συμμετέχουν στην ομάδα, ποσοστό που σχεδόν αγγίζει το 20%, είναι γυναίκες (Huckerby, 2015).

Σε έρευνες του ινστιτούτου MEMRI (Middle East Media Research Institution) αναφέρεται ότι «όσο παράλογο και παράξενο και αν φαίνεται, οι βρετανίδες γυναίκες που εντάχθηκαν στους κόλπους των τζιχαντιστών κατέχουν μία υψηλή θέση στις αστυνομικές αρχές του αποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους» και πρωτοστατούν στις συλλήψεις, τα βασανιστήρια, και τη σεξουαλική δουλειά εις βάρος ιρακινών γυναικών» (in: Myers, 2014). Αναφορές για συμμετοχή στην σεξουαλική εγκληματικότητα υπάρχουν επίσης για την γυναικεία ταξιαρχία της al-Khanssaa στην Raqqa της Συρίας, που φαίνεται να φέρει ευθύνη για τις συλλήψεις και τις απαγωγές των γυναικών της φυλής Yazidi. Εικάζεται μάλιστα ότι πολλές από αυτές τις γυναίκες πωλήθηκαν για να χρησιμοποιηθούν ως σκλάβες του σεξ, ή προωθήθηκαν σε οίκους ανοχής που διατηρούσαν γυναίκες, που ήταν μέλη της al-Khanssaa, για να

ικανοποιούνται οι άνδρες μαχητές της οργάνωσης (Myers, 2014).⁴⁴ Η συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματικότητα των πολέμων ή στην αποκαλούμενη «τρομοκρατική βία» δεν σηματοδοτεί και την άρνηση ή την αμφισβήτηση των έμφυλων στερεοτύπων και ρόλων, αντίθετα αποδεικνύει τις περισσότερες φορές την ένταξη των γυναικών σε μία προκατασκευασμένη μιλιταριστική ανδροκρατική κουλτούρα, που οι έμφυλοι ρόλοι αναπαράγονται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Ο τρόπος για παράδειγμα που εκπαιδεύονται και κοινωνικοποιούνται οι γυναίκες, προκειμένου να ενταχθούν μέσα σε ομάδες που διαπράττουν μαζικές θηριωδίες κατά την διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων ή επιθέσεων, μπορεί φαινομενικά να μη διαφέρει από αυτόν που επιτυγχάνει την ένταξη των ανδρών, όμως οι γυναίκες δεν εντάσσονται σε στρατιωτικοποιημένους ρόλους με τους ίδιους όρους με τους άνδρες. Ελάχιστα επίσης αναγνωρίζεται η συνεισφορά γυναικών σε νικηφόρες μάχες, ενώ κατά τη συμμετοχή τους σε γενοκτονικά εγκλήματα ένοπλων συγκρούσεων ή επιθέσεων αντιμετωπίζονται ως μία ειδική κατηγορία δραστών, καθώς δεν θεωρούνται «εγκληματίες πολέμου» ή «τρομοκράτες», αλλά «γυναίκες εγκληματίες πολέμου» ή «γυναίκες τρομοκράτες» (Sjoberg & Gentry, 2007).

Σημαντικό ζήτημα συνεπώς αποτελεί η κοινωνική αντίδραση απέναντι στις γυναίκες που διαπράττουν φρικαλέα εγκλήματα στους πολέμους ή σε τρομοκρατικές επιθέσεις. Όπως και οι γυναίκες που διαπράττουν αντίστοιχα εγκλήματα σε περιόδους ειρήνης, έτσι και αυτές απεικονίζονται στη βιβλιογραφία ή στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως «παράφρονες» ή «σεξουαλικά αποκλίνουσες», και μάλιστα οι μαζικές θηριωδίες των πολέμων φαίνεται να επιτείνουν ή να καθολικοποιούν αυτούς του χαρακτηρισμούς. Στην πραγματικότητα μόνο για ένα μικρό μέρος αυτών των γυναικών τίθεται η υπόθεση μιας πιθανής προϋπάρχουσας ψυχικής διαταραχής ή προβλημάτων που σχετίζονται με την σεξουαλικότητα. Επιπρόσθετα, αποδίδεται στις γυναίκες που διαπράττουν φρικαλεότητες στις ένοπλες συρράξεις περισσότερη σκληρότητα και βαναυσότητα από ότι στους άνδρες που είναι δράστες αντίστοιχων εγκλημάτων, αλλά οι έρευνες δεν επιβεβαιώνουν ούτε αυτή την άποψη. Η παραδοχή αυτή σχετίζεται έτσι περισσότερο με την ερμηνεία των έμφυλων ρόλων, καθώς οι γυναίκες που δεν δρουν σύμφωνα με τις προσδοκίες του φύλου τους συχνά δαιμονοποιούνται και αντιμετωπίζονται ως «θηλυκά τέρατα». Η συμμετοχή των γυναικών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων ή

---

⁴⁴ Μόνο τις δύο πρώτες εβδομάδες του Σεπτεμβρίου του 2014, συνελήφθησαν 3.000 ιρακινές γυναίκες, που η πλειοψηφία τους ανήκε στη φυλή των Yazidi.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ενόπλων επιθέσεων αν και επιβεβαιώνει ενεργούς ρόλους των γυναικών στις εγκληματικές πράξεις των πολέμων, ωστόσο οι περισσότερες έρευνες δεν εμφανίζουν τις γυναίκες ως φυσικούς αυτουργούς, αλλά ως υποκινήτριες της σεξουαλικής βίας που ασκούν τακτικά στρατεύματα ή ένοπλες ομάδες ανδρών.

Συμπερασματικά, παρά το ότι δεν είναι εύκολα αποδεκτό από τους περισσότερους ανθρώπους ότι οι γυναίκες μπορεί να διαπράττουν ειδεχθή εγκλήματα, οι εμπειρίες των γυναικών, τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και ενόπλων συρράξεων, είναι πολύπλευρες, (όπως και των ανδρών), και μερικές φορές ενδέχεται να οδηγούν κάποιες γυναίκες σε ακραίους, βίαιους, και καταστροφικούς τρόπους δράσης. Από ένα μέρος των επιστημονικών ερευνών δεν συνυπολογίζεται άλλωστε ότι το φύλο, ειδικά σε εμπόλεμες συνθήκες, αλληλοσυνδέεται με οργανώσεις, όπως το έθνος και η φυλή, που κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες του πολέμου και της πολιτικής προπαγάνδας, μπορεί να δρουν ως οχήματα αναπαραγωγής μαζικής και ακραίας βίας. Η βία αυτή δεν αντικατοπτρίζεται μόνο στη αύξηση της θυματοποίησης αλλά και της εγκληματικής δράσης των γυναικών. Η απόφαση ενός έστω και μικρού μέρους των γυναικών να συμμετέχουν σε οργανώσεις ή ένοπλες ομάδες, οι οποίες πρεσβεύουν ακραίες μορφές βίας, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής, αποτελεί όμως αντικείμενο περαιτέρω έρευνας. Οι «πολιτικές του φύλου» έχουν μέχρι σήμερα συγκεντρώσει την αυξημένη προσοχή της εθνικής και διεθνούς πολιτικής, αλλά και των επιστημονικών ερευνών, περισσότερο στην αναγνώριση της «γυναικείας φύσης» της εγκληματικότητας ή της θυματοποίησης, παρά στην ολοκληρωμένη ανάλυση των οικονομικο-πολιτικών και ιδεολογικών συνθηκών που σε στρατιωτικοποιημένες συνθήκες δημιουργούν την ακραία βία.

4.7 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Ο βιασμός των γυναικών κατά τις ένοπλες συρράξεις νοείται γενικά ως προέκταση των συστημικών ανισοτήτων μεταξύ των φύλων που υπάρχουν και κατά τη διάρκεια της ειρήνης. Ο βιασμός και τα σεξουαλικά εγκλήματα, εγκαθιστούν ένα είδος σχέσης μεταξύ των δύο φύλων που εκφράζεται με το δίπολο: απόλυτη ανδρική εξουσία – απόλυτη γυναικεία υποταγή. Η παραδοχή αυτή δεν αποτελεί μόνο μία διαπίστωση της έμφυλης ανισότητας και της αναπαραγόμενης από αυτή σεξουαλικής βίας, αλλά «προσδιορίζει τον χαρακτήρα του ίδιου του βιασμού ως πολιτικού συμβάντος» (Γρίβας, 2012).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ο πολιτικός σχηματισμός του φύλου που γεννά τη σεξουαλική βία συνδέεται άμεσα με την εγκληματική και πολιτική φύση του πολέμου. Όπως ο πόλεμος είναι μια υπερβολή των φορέων κατοχής της βίας, έτσι και ο βιασμός είναι μία ακραία πράξη αλαζονείας, ελέγχου, και επιβολής στην υπερβολή της αναπαραγωγής των παραδοσιακών ρόλων των φύλων που ενθαρρύνουν τη βία εναντίον των γυναικών. Η Eisenstein (2007, p.12)) ισχυρίστηκε ότι, αν ο πόλεμος είναι «η πολιτική με άλλα μέσα», και το φύλο είναι ένας πολιτικός σχηματισμός, τότε «η διαδικασία του έμφυλου προσδιορισμού του αρσενικού και του θηλυκού είναι η συνέχεια της πολιτικής του πολέμου «με άλλα μέσα». Συνεπώς «ο βιασμός των γυναικών είναι το επίκεντρο του πολέμου, ή αλλιώς μία μορφή πολέμου ακόμα πιο απάνθρωπη, και όχι έγκλημα πολέμου».

Η σεξουαλική βία του πολέμου, αν και πλήττει και τα δύο φύλα, όμως, τα κύρια θύματά της είναι οι γυναίκες. Ο αυξημένος κίνδυνος κάθε είδους θυματοποίησης των γυναικών επιβεβαιώνεται από μαρτυρίες, όπως αυτή του Patrick Cammaert (πρώην διοικητή των ειρηνευτικών δυνάμεων του ΟΗΕ στο Ανατολικό Κονγκό), ο οποίος, στη σχετική με το θέμα έρευνα των U.N.H.R. (United Nations Human Rights), αναφέρει: «Είναι πιθανότατα πιο επικίνδυνο να είσαι γυναίκα παρά στρατιώτης σε ένοπλες συγκρούσεις» (United Nations Human Rights, n.d.). Οι βιασμοί των ανδρών που παρατηρούνται σε κάποιες ένοπλες συρράξεις παρουσιάζουν ένα κοινό αιτιολογικό πλαίσιο με αυτούς των γυναικών διότι σε κάθε περίπτωση είναι αποτέλεσμα ελέγχου και εξουσίας που δομούνται από το αρσενικό «προνόμιο» των στρατευμάτων. Συνεπώς μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο βιασμός στον πόλεμο δεν χάνει τον έμφυλο συμβολισμό του, λόγω της παράλληλης ανδρικής θυματοποίησης, αφού το μεν «γυναικείο σώμα καθολικοποιείται στην εκπροσώπηση της κατάκτησης, ενώ το ανδρικό σώμα ανδροποιείται στη νίκη και θηλυκοποιείται την ήττα» (Eisenstein, 1996, p.39), ως μη ικανό να εκπροσωπεί την αρρενωπότητα του νικητή.

Η σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων σχετίζεται τόσο με τη μυθολογία της ανδρικής επιθετικότητας και τις πολιτισμικές ή ανθρωπολογικές σταθερές που την υποστηρίζουν, όσο και με τους πολιτικούς ή ιδεολογικούς στόχους κάθε ένοπλης σύρραξης. Έτσι αν και μπορεί να υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δραστών βιασμών ως προς τα ατομικά κίνητρα, όμως αποδεικνύεται ότι ο βιασμός τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου σχετίζεται ελάχιστα με τη σεξουαλική

ικανοποίηση, ή την προσωπικότητα του δράστη. Η παραπάνω παραδοχή δεν παραβλέπει την ετοιμότητα και τη προθυμία των ένοπλων ανδρών να αποκομίσουν βιώματα εξουσίας με ακρότητες σεξουαλικής ή άλλης μορφής βίας, αλλά επισημαίνει ότι ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις δεν είναι μόνο μία βίαιη πράξη εναντίον ενός συγκεκριμένου θύματος, ούτε ζήτημα μίας τυχαίας στιγμής για όσα θύματα βρέθηκαν σε λάθος τόπο και χρόνο απέναντι σε κάποιον βιαστή, όπως ενδέχεται να συμβαίνει σε περιόδους ειρήνης. Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων είναι συνήθως μαζικοί, οργανωμένοι και συστηματικοί και αποτελούν στοχευμένη δράση πολιτικών υποκειμένων έναντι του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας και της θρησκείας. Οι πολιτικο-ιδεολογικοί στόχοι πολλών σύγχρονων ενόπλων συρράξεων σχετίζονται άμεσα με αυτές τις κατασκευές καθώς απαιτούν τον πλήρη αφανισμό της «εχθρικής» φυλής, εθνικότητας, ή θρησκείας, ενώ είναι έμμεσα «νομιμοποιημένοι» μέσω της θεώρησης του πολέμου ως αποδεκτού μέσου επίλυσης των σύγχρονων εθνικών ή διεθνών διαφορών. Ο βιασμός είναι ένα «όπλο» που εκπληρώνει τους στόχους αυτών των πολέμων. Η σύλληψη του σώματος που επιτελείται μέσω του βιασμού καταστρέφει συμβολικά την ολότητα και την ακεραιότητα της ομάδας με αποτέλεσμα να εξαναγκάσει τον αντίπαλο σε υποχώρηση της βούλησής του για αυτοδιάθεση, ή κυριαρχία (Μύνκλερ, 2002/2005).

Συνεπώς, η καταπολέμηση της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων δεν αποτελεί μόνο ένα ανεκπλήρωτο αίτημα του φεμινιστικού λόγου και των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά συνδέεται άμεσα με την παγκόσμια ειρήνη και δικαιοσύνη ως προϋπόθεση και αποτέλεσμα. Είναι έτσι αναγκαίο να δημιουργηθεί ένα νέο πεδίο αναλογισμού και διαλόγου προκειμένου να ανατραπούν οι δομικές προϋποθέσεις που γεννούν τη σεξουαλική βία των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Το νομοθετικό πλαίσιο του εσωτερικού δικαίου για το έγκλημα του βιασμού και η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης

5.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το έγκλημα του βιασμού παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες σε επίπεδο ορισμού από τους νομικούς κανόνες εφόσον οτιδήποτε αφορά τη σεξουαλική σχέση θεωρείται ότι εγκλείεται παραδοσιακά στη σφαίρα του ιδιωτικού που επιτρέπει μόνο ιδιωτικές-ατομικές αξιολογήσεις. Η νομική οριοθέτηση των σεξουαλικών εγκλημάτων παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς το ειδικό περιεχόμενο των ρυθμίσεων του εσωτερικού δικαίου των σύγχρονων δυτικών κρατών. Η πράξη που νομικά ορίζεται ως "βιασμός" ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των χωρών, καθώς διαφέρει η έννοια του βιασμού ανάλογα με το αν ορίζεται στενά ως αναγκαστική διείσδυση ή περιλαμβάνει και άλλες μορφές σεξουαλικής επαφής, ή ακόμα αν ο βιασμός απαιτεί βίαιο καταναγκασμό ή απλώς έλλειψη συναίνεσης του θύματος. Μία σειρά όμως άλλων εγκλημάτων, όπως η «σεξουαλική κακοποίηση», ή η «σεξουαλική εκμετάλλευση», μπορεί να εμπεριέχουν ή να αντικαθιστούν την τυπική έννοια του βιασμού (Inter-Agency Standig Committee, 2005).⁴⁵ Σε άλλες περιπτώσεις το νομικό πλαίσιο κάποιων χωρών μπορεί να εντάσσει τα σεξουαλικά αδικήματα σε ένα ενιαίο νομικό καθεστώς, χωρίς να ορίζει το βιασμό ως ξεχωριστό αδίκημα.

Η βαρύτητα του εγκλήματος συνήθως οριοθετείται είτε σε σχέση με την ικανότητα συναίνεσης του θύματος ή σε σχέση με το μέγεθος της βλάβης που προκαλεί η σεξουαλική επίθεση στο θύμα. Η έννοια της συναίνεσης, τεκμηριώνεται από τους νομικούς κανόνες των κρατών μόνο ως συγκατάθεση ενήλικων ατόμων ώστε να καθίσταται παράνομη κάθε σεξουαλική επαφή με ανήλικο, εκτός των περιπτώσεων που ο ανήλικος είναι νόμιμος/η σύζυγος. Η ηλικία όμως ικανότητας για συναίνεση ποικίλλει σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του εσωτερικού δικαίου των κρατών. Για παράδειγμα ως ηλικιακό όριο συναίνεσης καθορίζεται στις περισσότερες Πολιτείες της Αμερικής η ηλικία των 16 ετών, ενώ σε άλλες χώρες του κόσμου αυτή κατά μέσο όρο κυμαίνεται από τα 14 έως τα 18 έτη. Παρατηρούνται όμως και

---

⁴⁵ Ως γενικός όρος η «Η σεξουαλική κακοποίηση» είναι η πραγματική ή η απειλούμενη φυσική παρείσφρηση σεξουαλικής φύσης, είτε δια της βίας, είτε κάτω από άνισες συνθήκες, ή συνθήκες καταναγκασμού. «Η σεξουαλική εκμετάλλευση» είναι η κατάχρηση μιας θέσης τρωτότητας, μιας διαφορετική θέσης δύναμης, ή της εμπιστοσύνης κάποιου για σεξουαλικούς λόγους. Συμπεριλαμβάνει τον εξαναγκασμό σε πορνεία, την σεξουαλική δουλεία και το συναλλακτικό σεξ, δηλαδή το σεξ που συμβαίνει για προστασία, παροχή τροφής, ή για χρήματα». Οι όροι αυτοί εξειδικεύονται ή διαφοροποιούνται στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

περιπτώσεις κρατών (όπως η Αγκόλα) που η νομοθεσία τους ορίζει ως ηλικία συναίνεσης για σεξουαλική επαφή τα 12 έτη (U.S Department of State Report, 2012). Σύμφωνα με τη ποινική νομοθεσία των περισσότερων σύγχρονων δυτικών κρατών ο βιασμός θεωρείται έγκλημα «κατά της γενετήσιας ελευθερίας» ή αλλιώς «έγκλημα κατά της γενετήσιας αυτοδιάθεσης». Ωστόσο η διαφοροποίηση των ορισμών για το έγκλημα του βιασμού και των κριτηρίων που στοιχειοθετούν την αντικειμενική του υπόσταση είναι μεγάλη μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών, με αποτέλεσμα ένα περιστατικό που θα μπορούσε να θεωρηθεί βιασμός σε κάποιες κοινωνίες, σε άλλες να μην θεωρείται.

5.2 Η Ελληνική νομοθεσία

5.2.1 Η νομική οριοθέτηση της γενετήσιας ελευθερίας στο Ελληνικό Δίκαιο. Ο βιασμός αποτελεί στη ελληνική νομοθεσία ένα σοβαρό έγκλημα που θεωρείται ότι πλήττει τη γενετήσια ελευθερία του ανθρώπου. Ο όρος όμως «γενετήσια ελευθερία» αντανακλά τη παραδοσιακή ηθική αντίληψη που ταυτίζει την βιολογική αναπαραγωγή με την ερωτική επιθυμία, ενώ η «σεξουαλική ελευθερία» μπορεί να οριστεί «ως το δικαίωμα να χαίρεται ο κάθε άνθρωπος, όπως αυτός θέλει, την ηδονή που του προσφέρει το σώμα του... υπό την αυτονόητη προϋπόθεση της συναίνεσης του ερωτικού συντρόφου» (Δοκουμετζίδης, 1997, σ.113). Καθώς εκ του δικαίου αναγνωρίζεται ότι η σεξουαλική ζωή αποτελεί συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ανθρώπου (Μάνεσης, 1982, σελ.115) και εφόσον αυτή η ίδια αποτελεί αξία, και δικαίωμα η ελεύθερη ανάπτυξή της, κατά συνέπεια επιβάλλεται και η προστασία κάθε ελευθερίας που σχετίζεται με την ερωτική δραστηριότητα (Χρυσόγονος, 2002, σ.173). Ενδεικτικές διατάξεις για την προστασία της ελευθερίας στο Ελληνικό δίκαιο αποτελούν τα άρθρα 2§1, 5§1, και 9§1 του Συντάγματος της Ελλάδας (2008/2010) καθώς και το άρθρο 57 του Αστικού Κώδικα (1946).

Αναλυτικότερα, το άρθρο 2§1 του Συντάγματος ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.» Η διάταξη αυτή καθιερώνει μία γενική αρχή, με την οποία απευθύνεται «συνταγματική εντολή», προς το νομοθέτη, αλλά δεν ιδρύεται αυτοτελές και ειδικότερο ατομικό δικαίωμα, ούτε θεμελιώνεται αξίωση κατά του κράτους για συγκεκριμένες ενέργειες. Το Άρθρο 5 §1 του Συντάγματος ορίζει επίσης ότι: «Καθένας έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη». Η δεύτερη παράγραφος του ίδιου άρθρου (5 §2) επεκτείνει την προστασία της προσωπικότητας ορίζοντας ότι: «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων» .

Το άρθρο 9§1 του Συντάγματος επιπρόσθετα προστατεύει την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου θεωρώντας ότι αυτή είναι «απαραβίαστη». Στο ελληνικό νομικό πλαίσιο, σε όσες περιπτώσεις προκύπτει στην πράξη ζήτημα παραβίασης της ιδιωτικής ζωής, παράλληλα με την προσβολή της σεξουαλικής ελευθερίας, το άρθρο 9§1 του Συντάγματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί επικουρικά προς το 5§1, αλλά σε καμία περίπτωση δεν γίνεται επίκληση της προστασίας του ιδιωτικού βίου, όταν κάποιο άτομο έχει διαπράξει ποινικά αδικήματα, όπως ο βιασμός ή η δημόσια τέλεση «ακόλαστης πράξης». Η διάταξη του άρθρου 9§1, του Ελληνικού Συντάγματος, αποτελεί όμοια ρύθμιση με αυτή του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το «δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής», στην οποία ορίζεται επακριβώς στη πρώτη παράγραφο ότι «παν πρόσωπο δικαιούται εις τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του...». Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου αποκλείεται η επέμβαση δημόσιας αρχής στην άσκηση του δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, (συμπεριλαμβάνοντας και το δικαίωμα σεβασμού της σεξουαλικής ζωής), εκτός αν αυτό είναι αναγκαίο «.....για την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων» (Μαγγανάς & Καρατζά, 2005, σ.193).

Η σεξουαλική ελευθερία σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Δικαίου μπορεί να ενταχθεί στην προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 57 του Α.Κ «όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον», «χωρίς να αποκλείεται η αξίωση αποζημίωσης σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες» (Γεωργιάδης, 2002, σ. 146).

5.2.2 Η συγκρότηση του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με το Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο. Στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα και συγκεκριμένα στο 19^ο Κεφάλαιο (άρθρα 336-353) ορίζονται επακριβώς τα «εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και τα εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής», όπου ο όρος «γενετήσια» υποκαθιστά στη πραγματικότητα τον όρο «σεξουαλική» ελευθερία (Δοκουμετζίδης, 1997, σ.110). Στο άρθρο 336, παρ.1 (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 του Ν.1419/1984) ορίζεται το έγκλημα του βιασμού και η αντίστοιχη ποινή ως εξής: «όποιος με σωματική βία ή με απειλή σπουδαίου και άμεσου κινδύνου εξαναγκάζει άλλον σε συνουσία ή σε ανοχή ασελγούς πράξης τιμωρείται με κάθειρξη». Στην δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται και ο όρος που επαυξάνει την ποινή ως εξής: «αν η πράξη της προηγούμενης παραγράφου έγινε από δύο ή περισσότερους δράστες, που ενεργούσαν από κοινού, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών». Αντίστοιχα στο άρθρο 340 του Π.Κ. (γενική διάταξη), ορίζεται ότι: «αν κάποια από τις πράξεις των άρθρων 336, 338, 339 είχε ως συνέπεια το θάνατο του παθόντος, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη». Η νέος νόμος (Ν. 4619/2019) δεν προσέφερε μία ευρύτερη ερμηνεία του βιασμού, αντίθετα περιόρισε την έννοια της απειλής στον άμεσο κίνδυνο της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας. Συνοπτικά, σύμφωνα με τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα το έγκλημα του βιασμού στοιχειοθετείται πλήρως όταν: **α)** υπάρχει εξαναγκασμός ατόμου ανεξαρτήτως φύλου σε συνουσία, **β)** ο εξαναγκασμός συμβαίνει με απειλή άμεσου και σπουδαίου κινδύνου ή σωματική βία που δεν μπορεί να αποκρουστεί, **γ)** ο δράστης έχει δόλο που αποδεικνύεται από τη γνώση του για τη μη συναίνεση του θύματος.

Με την διάταξη όμως του άρθρου 336 εισάγονται δύο μορφές τέλεσης της αξιόποινης πράξης: **α)** του βιασμού υπό την στενή έννοια, **β)** του εξαναγκασμού σε ασέλγεια, ταυτοποιώντας κατά αυτόν τον τρόπο από ποινική σκοπιά την ασελγή πράξη με αυτήν της συνουσίας. Η ασέλγεια δεν διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος των προθέσεων του δράστη, ενώ το αξιόποινο της έννοιας διευρύνεται κάτω από τις ειδικές περιστάσεις του άρθρου 338 του Π.Κ (1979/2014) που αναφέρεται στην «κατάχρηση σε ασέλγεια».⁴⁶ Η ασέλγεια ωστόσο δεν προβλέπεται σαν αυτοτελές

---

⁴⁶ 1. «Όποιος με κατάχρηση της παραφροσύνης άλλου ή από οποιαδήποτε αιτία προερχόμενης ανικανότητάς του να αντισταθεί, ενεργεί επ' αυτού εξώγαμη συνουσία ή παρά φύση ασέλγεια τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών». Ποινικός Κώδικας, ερμηνεία-εφαρμογή, Μαργαρίτης Μιχαήλ-Μαργαρίτη Άντα, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, τρίτη έκδοση 2014, βιβλίο δεύτερο, δέκατο ένατο κεφάλαιο, «Εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής» (άρθρ. 336-353).

έγκλημα στο ελληνικό ποινικό δίκαιο αλλά συμπεριλαμβάνεται ως αναπόσπαστο στοιχείο όλων των ποινικών αδικημάτων, που σύμφωνα με την παλαιότερη νομοθεσία χαρακτηρίζονταν ως «εγκλήματα κατά των ηθών». Η έννοια της ασέλγειας συμπεριλαμβάνει είτε διάφορες πράξεις που κάτω από τις ειδικές περιστάσεις του εξαναγκασμού και της κατάχρησης χαρακτηρίζονται ως «ασέλγεια», είτε στην ανάπτυξη καθορισμένης συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται ως «ασελγής». Ο ποινικός νόμος αφήνει κατά συνέπεια το περιθώριο η έννοια να κριθεί υποκειμενικά, παραπέμποντας τον καθορισμό της στη θεωρία του δικαίου και τη νομολογία. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι ρητές διατάξεις των άρθρων 336 του Π.Κ δεν αφήνουν αμφισβήτηση για την ορθή υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον νομικό κανόνα. Όμως τι ακριβώς θεωρείται «ασελγής πράξη» ή «προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας», αναγκαστικά καθορίζεται με βάση την εκάστοτε κοινωνική αντίληψη του όρου, αλλά και από το υποκειμενικό αίσθημα «της ηθικής» που έχει ο κάθε δικαστής. Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 344 του Π.Κ όπως αυτή αντικαταστάθηκε με το άρθρο 4 του Ν.3064/2002 για την ποινική δίωξη του εγκλήματος του βιασμού (τετελεσμένου ή σε απόπειρα) δεν απαιτείται πλέον έγκληση του παθόντα ή της παθούσης και η δίωξη ασκείται αυτεπάγγελα, θεωρώντας ότι η προσβολή της σεξουαλικής αυτοδιάθεσης και αξιοπρέπειας δεν νοείται να υποχωρούν στο όνομα της ιδιωτικότητας της σεξουαλικής ζωής και του σεβασμού της οικογένειας (στην περίπτωση της ενδοοικογενειακής βίας).

Παρέχεται όμως, κατά το άρθρο 118 του Π.Κ (1979/2014)⁴⁷ στο θύμα και στα δικαιούμενα σε υποβολή έγκλησης πρόσωπα η δυνατότητα με δήλωσή τους να ζητήσουν την οριστική παύση της δίωξης όταν κρίνουν ότι η δημοσιότητα από την ποινική δίωξη θα έχει ως συνέπεια το βαρύ ψυχικό τραυματισμό του θύματος. Ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών, αν δεν έχει ασκήσει ποινική δίωξη, έχει τη δυνατότητα εκτιμώντας την παραπάνω δήλωση, να απόσχει οριστικά από την άσκηση της, με αιτιολογημένη απόφαση και ύστερα από έγκριση του Εισαγγελέα Εφετών. Εάν όμως έχει ήδη ασκήσει ποινική δίωξη, εισάγει την υπόθεση στο Συμβούλιο

---

2. Όποιος με κατάχρηση των παραπάνω καταστάσεων ενεργεί άλλη ασελγή πράξη σε πρόσωπο τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών». Όπως η σχετική διάταξη τροποποιήθηκε με τον Ν.3064 (ΦΕΚ248/15/10/2002).

⁴⁷ Στο άρθρο 118 παρ. 2 του Π.Κ ορίζεται: « Αν ο παθών δεν έχει συμπληρώσει το 12ο έτος της ηλικίας του ή τελεί υπό δικαστική απαγόρευση, το δικαίωμα της έγκλησης έχει ο νόμιμος αντιπρόσωπός του. Αν ο παθών έχει συμπληρώσει το 12ο έτος της ηλικίας του, το δικαίωμα της έγκλησης έχουν και ο παθών και ο νόμιμος αντιπρόσωπός του, και μετά τη συμπλήρωση του 17ου έτους της ηλικίας του το δικαίωμα αυτό το έχει μόνον ο παθών».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Πλημμελειοδικών, το οποίο και έχει τη διακριτική ευχέρεια να παύσει οριστικά την ποινική δίωξη μετά από εκτίμηση του περιεχομένου της προαναφερθείσας δήλωσης. Έχει διατυπωθεί όμως η άποψη ότι ο σοβαρός ψυχικός τραυματισμός που επιφέρει ο βιασμός πρέπει να στηρίζεται επαρκώς σε συγκεκριμένα περιστατικά και επιπλέον ότι ο χρόνος υποβολής της δήλωσης του ψυχικού τραυματισμού «θα πρέπει να οριστεί νομοθετικά στην ίδια διάταξη του άρθρου 344 του Π.Κ» (Καρράς, 1998, σ. 304).

Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο τιμωρείται επίσης και η απόπειρα βιασμού, όπως προκύπτει από τον συνδυασμό της διάταξης του άρθρου 336 του Π.Κ για τον βιασμό με εκείνη του άρθρου 42 παρ. 1 του ΠΚ, η οποία διασαφηνίζει την έννοια της απόπειρας του εγκλήματος, ορίζοντας ότι: «όποιος, έχοντας αποφασίσει να εκτελέσει κακούργημα ή πλημμέλημα, επιχειρεί πράξη που περιέχει τουλάχιστον αρχή εκτελέσεως, τιμωρείται, αν το κακούργημα ή πλημμέλημα δεν ολοκληρώθηκε με ποινή ελαττωμένη (του άρθρου 82)».

Στον ελληνικό ποινικό κώδικα δεν περιλαμβάνεται πλέον ο όρος «εξώγαμη» συνουσία, στην αναφορά στο έγκλημα του βιασμού, σύμφωνα με την τροποποίηση του άρθρου 8 του Ν.3500 (2006) για την ενδοοικογενειακή βία, που ως τότε απαιτούνταν για να στοιχειοθετηθεί το εν λόγω αδίκημα. Αυτής της νομικής ρύθμισης είχε προηγηθεί το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 2/2/2006, σύμφωνα με το οποίο «τα κράτη-μέλη της Ε.Ε παροτρύνθηκαν να αναγνωρίσουν ως έγκλημα τη σεξουαλική βία στα πλαίσια του γάμου και να προβούν στην ποινικοποίηση του βιασμού εντός γάμου» (στο:Τζουβάλα, 2011).

5.3 Η νομοθεσία των ΗΠΑ και του Καναδά για το έγκλημα του βιασμού

Στις ΗΠΑ δεν υπάρχει ένα ενιαίο νομικό πλαίσιο που να ορίζει το έγκλημα του βιασμού. Στη ποινική νομοθεσία των περισσότερων πολιτειών δεν αναφέρεται ο όρος «βιασμός» («rape») αλλά χρησιμοποιούνται αντί αυτού οι όροι «σεξουαλική κακοποίηση» («sexual abuse») ή «σεξουαλική επίθεση» («sexual assault»). Η «σεξουαλική επίθεση» σε κάποιες πολιτείες περιλαμβάνει κάθε είδους ανεπιθύμητη σωματική επαφή με οποιαδήποτε σεξουαλικό όργανο, ενώ σε κάποιες άλλες μπορεί να επεκτείνεται πέρα από την απλή φυσική επαφή για να συμπεριλάβει και επιθετικές δηλώσεις με σεξουαλικά υπονοούμενα. Η «σεξουαλική κακοποίηση» στη αμερικανική νομοθεσία μπορεί να εμπεριέχει την έννοια του «βιασμού» θεωρούμενη ως πράξη που παραβιάζει το σώμα του θύματος και παράλληλα επιφέρει σοβαρή

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

συναισθηματική βλάβη σε αυτό. Η νομοθεσία της Νέας Υόρκης (“New York State Law”- Penal Law, Article 130, Sections 25, 30 & 35) διαχωρίζει σε κατηγορίες τα σεξουαλικά αδικήματα, που συμπεριλαμβάνουν την κλασική έννοια του βιασμού, ορίζοντας ως: **α)** Σεξουαλικά εγκλήματα γ’ βαθμού πράξεις με άτομα ανίκανα λόγω ηλικίας ή άλλων λόγων να συναινέσουν σε αυτή. **β)** «Βιασμό» (χρησιμοποιείται εδώ ο όρος «rape») ως έγκλημα β’ βαθμού, για πράξη που διαπράττεται από άτομο άνω των 18 ετών και επιδίδεται σε σεξουαλική συνουσία με άλλο άτομο κάτω των δεκαπέντε ετών, ή όταν συμμετέχει σε σεξουαλική επαφή με άλλο άτομο που έχει αδυναμία να συναινέσει λόγω νοητικής υστέρησης ή διανοητικής ανικανότητας. **γ)** Σεξουαλικά εγκλήματα α’ βαθμού πράξεις που περιλαμβάνουν τον βιασμό («rape») ανηλίκων ατόμων κάτω των 13 ετών, όταν ο δράστης είναι άνω των δεκαοκτώ ετών.

Αντίστοιχα, οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις του **Καναδά** του έτους 1983, ενέταξαν τα αδικήματα του βιασμού και της ασέλγειας σε νέες κατηγορίες αξιόποινων πράξεων, αυτές της «σεξουαλικής επίθεσης» («sexual assault») και της «σεξουαλικής κακοποίησης» («sexual abuse») (Criminal Code of Canada, 1985, c. C-46).⁴⁸ Η «σεξουαλική κακοποίηση» ορίζεται γενικά ως σεξουαλική επαφή με άλλο άτομο χωρίς τη συγκατάθεσή του. Η σεξουαλική κακοποίηση πρώτου βαθμού (άρθ.271) ορίζεται ως κακοποίηση με σεξουαλικό περιεχόμενο που περιλαμβάνει ήπιες σωματικές βλάβες που προκλήθηκαν στο θύμα, χωρίς όμως η πρόκληση σωματικής βλάβης να θεωρείται και απαραίτητη για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος. Η σεξουαλική κακοποίηση δεύτερου βαθμού (άρθ.272) περιλαμβάνει σεξουαλική κακοποίηση που γίνεται με τη χρήση όπλου με πρόκληση ή απειλή πρόκλησης σωματικής βλάβης, ενώ η σεξουαλική κακοποίηση τρίτου βαθμού περιλαμβάνει σεξουαλικές πράξεις που οδηγούν σε σοβαρό τραυματισμό, ακρωτηριασμό, παραμόρφωση, ή θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή του θύματος (Canadian Centre for Justice [C.C.J.], 2008, p.7). Παράλληλα στοιχειοθετείται μια άλλη κατηγορία σεξουαλικών αδικημάτων με στόχο την αντιμετώπιση περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης εναντίον των παιδιών που περιλαμβάνει τη πρόσκληση με σεξουαλικό άγγιγμα (άρθ.152), τη σεξουαλική εκμετάλλευση (άρθ.153), την αιμομιξία (άρθ.155) τη πρωκτική επαφή (άρθ.159) κ.α. (Criminal Code of Canada, 1985, c. C-46). Το άρθρο 265 του Καναδικού Ποινικού Κώδικα καθορίζει με κοινούς όρους τα αδικήματα της «επίθεσης» και της «σεξουαλικής επίθεσης» ως εξής: Ένα

⁴⁸ Part V: Sexual Offences, Public Morals and Disorderly Conduct, Sections: 151, 152, 153, 153.1, 159, 173, 271, 272, 273.

πρόσωπο θεωρείται ότι διαπράττει επίθεση όταν: **α)** χωρίς τη συγκατάθεση του άλλου προσώπου ασκεί άμεσα ή έμμεσα βία σε αυτό, **β)** προσπαθεί ή απειλεί με πράξεις ή χειρονομίες να ασκήσει βία σε άλλο πρόσωπο, ή προκαλεί την εύλογη πεποίθηση σε άλλο πρόσωπο ότι έχει την ικανότητα να πραγματοποιήσει αυτή την απειλή. Η έννοια της συναίνεσης για τα σεξουαλικά εγκλήματα ορίζεται στο άρθρο 273.1(1) του Καναδικού Π.Κ. ως η «εθελοντική συμφωνία του καταγγέλλοντος να συμμετάσχει σε σεξουαλική δραστηριότητα».

Οι προϋποθέσεις κατά την ισχύ των οποίων δεν θεωρείται ότι υπάρχει συναίνεση του θύματος είναι: **α)** Όταν ο καταγγέλλων δεν είναι σε θέση να συγκατατεθεί στην σεξουαλική δραστηριότητα (όπως άτομα με νοητική υστέρηση). **β)** Όταν ο κατηγορούμενος, καταχρώμενος θέση εμπιστοσύνης, ή κατέχοντας θέση εξουσίας ή αρχής, προκαλεί τον καταγγέλλοντα να έχει μαζί του σεξουαλική δραστηριότητα. **γ)** Όταν ο καταγγέλλων εκφράζει με λόγια ή με τη συμπεριφορά του την έλλειψη συναίνεσης. **δ)** Όταν ο καταγγέλλων, αφού συναίνεσε αρχικά να συμμετάσχει σε σεξουαλική δραστηριότητα, εκφράζει, με λόγια ή με τη συμπεριφορά του, την έλλειψη συναίνεσης ως προς την περαιτέρω συνέχιση της σεξουαλικής δραστηριότητας με τον κατηγορούμενο.

Το 2011 το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά, (στην υπόθεση R. v. J.A), θεώρησε ότι η συγκατάθεση του καταγγέλλοντος πρέπει να απευθύνεται ειδικά σε κάθε σεξουαλική πράξη, ακυρώνοντας το επιχείρημα ότι η έννοια της συναίνεσης είναι ευρεία και εκ των προτέρων καθορισμένη, ερμηνεύοντας έτσι τη σχετική με τη συναίνεση διάταξη του Π.Κ (273.1.1) ως συγκατάθεση στη σεξουαλική δραστηριότητα τη «στιγμή που συμβαίνει» (R. v. J.A., 2011). Σε κάθε περίπτωση βέβαια σύμφωνα με το άρθρο 273.2 (β) του Καναδικού Π.Κ. προκειμένου να μην αποδοθεί ποινική ευθύνη πρέπει ο κατηγορούμενος να αποδείξει ότι «πήρε όλα τα λογικά μέτρα, μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες τις οποίες γνώριζε, για να διασφαλίσει ότι υπάρχει συναίνεση» (Μαγγανάς & Σορβατζιώτη, 2013, σ.15).

Νομικές μεταρρυθμίσεις, όπως αυτές στις ΗΠΑ και τον Καναδά, αποσκοπούσαν στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, όπως στην αύξηση του αριθμού των θυμάτων που αναφέρουν στην αστυνομία σεξουαλικά εγκλήματα, στη μείωση του ποσοστού των αναφορών που ταξινομούνται από την αστυνομία ως "αβάσιμες", καθώς και στη συνολική μείωση της σοβαρής σεξουαλικής εγκληματικότητας. Έρευνες που ασχολήθηκαν με την ανάλυση των εκθέσεων των

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

εγκλημάτων «σεξουαλικής επίθεσης», σε μια δεκαετή περίοδο από την αλλαγή της νομοθεσίας στις πολιτείες της Αμερικής έδειξαν ότι πράγματι υπήρξε μία σημαντική αύξηση του αριθμού των αναφορών αυτών των εγκλημάτων προς τις αρχές, ταυτόχρονη σχεδόν με την έναρξη της ισχύος των μεταρρυθμιστικών διατάξεων, η αύξηση δε των αναφορών για το έγκλημα της σεξουαλικής επίθεσης υπερέβη σημαντικά την αύξηση σε αναφορές για άλλα αδικήματα που αφορούσαν άλλου είδους επιθέσεις (π.χ. επιθέσεις που προκαλούν τραυματισμό) (Roberts & Gebotys, 1992).

Αντίστοιχες θυματολογικές έρευνες στον Καναδά από το 1983 έως το 1993, που έγινε η μεταρρύθμιση του ποινικού νόμου, έδειξαν μια σταθερή αύξηση του συνολικού ποσοστού αναφορών για σεξουαλικά αδικήματα στις αστυνομικές αρχές. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, τα ποσοστά αναφορών σχεδόν διπλασιάστηκαν (από 59 ανά 100.000 κατοίκους σε 136 ανά 100.000) (C.C.J., 2008, p.p.8-11). Μετά την κορύφωσή όμως του 1993, το συνολικό ποσοστό για σεξουαλικά αδικήματα που αναφέρθηκαν στην αστυνομία σταδιακά μειώθηκε. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτών των ερευνών το ποσοστό αυτό από το 78% για το 1999 έφθασε στο 88% για το 2004, γεγονός που αναλογικά συνεπάγεται ότι το έτος 2004 μόνο ένα στα δέκα θύματα σεξουαλικής επίθεσης αποφάσισε να κάνει καταγγελία στις αστυνομικές αρχές. Η συνολική αυτή πτωτική τάση των αναφορών για αδικήματα βίας θεωρείται ότι επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την μείωση των αναφορών για σεξουαλικές κακοποιήσεις πρώτου βαθμού, οι οποίες και αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία των περιστατικών των σεξουαλικών αδικημάτων που καταγγέλλονται στην αστυνομία (C.C.J., 2008, p.p.8-11).

5.4 Το νομικό πλαίσιο Ευρωπαϊκών κρατών

Το νομικό πλαίσιο της **Αγγλίας, της Ουαλίας και σε ένα βαθμό της Β. Ιρλανδίας** εντάσσει τον βιασμό στην ευρύτερη κατηγορία των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, επαναπροσδιορίζοντας την έννοια του βιασμού αλλά και τις προϋποθέσεις συναίνεσης σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του νέου αγγλικού νόμου του έτους 2003 (The Sexual Offences Act 2003, c 42). Η «επίθεση με διείσδυση» ορίζεται ως «διείσδυση» με οποιοδήποτε αντικείμενο από τον πρωκτό ή τον κόλπο. Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 75 και 76 του ίδιου νόμου ορίζονται μια σειρά αποδεικτικών τεκμηρίων σύμφωνα με τα οποία διαπιστώνεται η συναίνεση του θύματος, όπως η αποδοχή της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

συναινετικής πράξης μόνο όταν υπάρχει η προσκόμιση επαρκών αποδεικτικών στοιχείων από την πλευρά του εναγομένου που αποδεικνύουν τη λογική πεποίθηση που αυτός σχημάτισε σχετικά με τη συναίνεση του θύματος.

Το άρθρο 72 ορίζει το «διπλό αξιόποινο» για τα σεξουαλικά εγκλήματα, έτσι ώστε οι πράξεις σεξουαλικής βίας που πραγματοποιούνται εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου από βρετανούς υπηκόους και ισοδυναμούν με ποινικά αδικήματα σύμφωνα με την εσωτερική νομοθεσία του βρετανικού κράτους, να διώκονται σαν να είχαν διαπραχθεί σε βρετανικό έδαφος, με τη προϋπόθεση ότι αποτελούν ποινικό αδίκημα και στη χώρα που διαπράχθηκαν (The “Sexual Offences” Act, 2003, Chapter 42-Section 72). Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι σε περίπτωση που η σεξουαλική βία θεωρηθεί κακουργηματική πράξη δεν παραγράφεται, καθώς «σύμφωνα με το αγγλοσαξονικό δίκαιο δεν αναγνωρίζεται η παραγραφή σοβαρών εγκλημάτων μετά από ορισμένο χρονικό διάστημα» (Μαγγανάς & Σορβατζιώτη, 2013, σ.172).

Στον **Γερμανικό Ποινικό Κώδικα** ο βιασμός συμπεριλαμβάνεται σύμφωνα με το άρθρο 177 στα εγκλήματα σεξουαλικής επίθεσης με χρήση βίας ή απειλής, που ορίζονται (σύμφωνα με την παρ.1, εδ. 1, 2, και 3) ως «σεξουαλικός καταναγκασμός που τελείται εναντίον άλλου προσώπου με βία, με την απειλή άμεσου κινδύνου για τη ζωή ή την σωματική του ακεραιότητα, ή όταν ο δράστης προβεί σε σεξουαλική πράξη εκμεταλλευόμενος μία κατάσταση που το θύμα είναι απροστάτευτο και στο έλεός του» (German Criminal Code, 1998/2013). Ο βιασμός στο γερμανικό ποινικό δίκαιο εντάσσεται χωρίς διαχωρισμό στη γενική κατηγορία των εγκλημάτων σεξουαλικής επίθεσης, αλλά ορίζεται «ως βίαιη διείσδυση στο σώμα του θύματος» (αρθ.177, παρ.2, εδ.1 του Γερμανικού ΠΚ), ενώ διαφοροποιείται ως προς το ύψος της ποινής σε σχέση με άλλα σεξουαλικά εγκλήματα. Έτσι στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 177 εδ.1 αναφέρεται ότι, σε ιδιαίτερα σοβαρές περιπτώσεις σεξουαλικών αδικημάτων, όπως ο βιασμός, η επιβαλλόμενη ποινή είναι φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών. Η ποινή σύμφωνα με τις παρ.3 και 4 του ίδιου άρθρου αυξάνεται σε φυλάκιση τουλάχιστον τριών ετών όταν ο δράστης φέρει όπλο ή άλλο επικίνδυνο μέσο, ή όταν το αδίκημα θέτει το θύμα σε κίνδυνο σοβαρού τραυματισμού. Η ποινή αυξάνεται στα πέντε έτη όταν ο δράστης χρησιμοποιήσει όπλο ή άλλο επικίνδυνο μέσο, ή όταν το αδίκημα θέτει το θύμα σε κίνδυνο στέρησης της ζωής του. Αν ο δράστης με τη σεξουαλική επίθεση ή το βιασμό προκαλέσει το θάνατο του θύματος από βαριά αμέλεια η ποινή δεν μπορεί να είναι μικρότερη των δέκα ετών και εκτείνεται ως την

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ισόβια κάθειρξη (άρθ.178). Ο γερμανικός ποινικός νόμος φαίνεται όμως να μην παρέχει επαρκή ασφάλεια στα θύματα, εφόσον ο βιασμός στοιχειοθετείται μόνο με την άσκηση βίας ή την απειλή κινδύνου κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, χωρίς η απλή άρνηση συναίνεσης να επαρκεί για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος

Αντίθετα, στον **Σουηδικό Ποινικό Κώδικα** (Swedish Penal Code, 2014) μετά τις μεταρρυθμίσεις του 2005, ο βιασμός στοιχειοθετείται ως αδίκημα μέσα από μία ευρύτερη ερμηνεία της σεξουαλικής βίας. Έτσι όταν ένα πρόσωπο με κακοποίηση ή άλλου είδους βία, ή με την απειλή μιας εγκληματικής πράξης αναγκάζει άλλον να έχει σεξουαλική επαφή ή να υπομείνει σεξουαλική πράξη, η οποία λόγω της σοβαρότητας της παράβασης είναι συγκρίσιμη με τη σεξουαλική επαφή, καταδικάζεται για βιασμό με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον δύο έως έξι χρόνων. Η ίδια ποινή ισχύει, εάν ένα άτομο έρχεται σε σεξουαλική επαφή ή πραγματώνει σεξουαλική πράξη (από αυτές που προβλέπονται) εκμεταλλευόμενο ότι το άλλο άτομο με το οποίο συνευρίσκεται είναι σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση λόγω απώλειας της συνείδησης, ύπνου, σοβαρού φόβου, επιρροής φαρμάκου, ασθένειας, σωματικής βλάβης, ψυχικής διαταραχής, ή βρίσκεται εν όψει άλλων περιστάσεων που δεν του επιτρέπουν να έχει πλήρη συνείδηση. Αν η βία ή η απειλή είχε ιδιαίτερα σοβαρό χαρακτήρα, ή εάν περισσότερα από ένα άτομα επιτέθηκαν στο θύμα, ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο συμμετείχαν στην επίθεση, ή αν ο δράστης χρησιμοποίησε ιδιαίτερη σκληρότητα ή βιαιότητα κατά τη σεξουαλική επίθεση επιβάλλεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τεσσάρων έως και δέκα ετών.

Οι νομικές μεταρρυθμίσεις του 2005 επέφεραν μακροχρόνια μία πολύ μεγάλη αύξηση στις αναφορές σεξουαλικών αδικημάτων. Σε έρευνα διαπιστώνεται ότι το έτος 1975 αναφέρθηκαν στην αστυνομία 421 βιασμοί ενώ το έτος 2014 οι αναφορές ανήλθαν στις 6.620, δηλαδή αυξήθηκαν κατά 1.472% (Carlqvist & Hedegaard, 2015). Επιπρόσθετα το ίδιο έτος (2014) το ποσοστό των αναφερόμενων περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης γυναικών άγγιξε σύμφωνα με στοιχεία πανευρωπαϊκής έρευνας το 81% (European Union Agency for Fundamental Rights [F.R.A.], 2014). Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα η Σουηδία φαίνεται να βρίσκεται σε μία από τις υψηλότερες θέσεις των ευρωπαϊκών χωρών που οι γυναίκες πλήττονται από τη σεξουαλική βία (μετά την Δανία και την Φιλανδία) σε σχέση με τα αναφερόμενα περιστατικά (F.R.A., 2014). Το κύριο ερώτημα που τίθεται είναι αν πράγματι υπάρχει

ένα υψηλό ποσοστό σεξουαλικής βίας σε αυτή τη χώρα, και αν αυτό μπορεί να είναι άμεσα συγκρινόμενο με εκείνο άλλων χωρών. Μελετητές ισχυρίζονται ότι υπάρχει μία ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των υψηλών επιπέδων ισότητας των φύλων με τις καταγγελίες των γυναικών για σεξουαλική βία εξηγώντας με αυτό τον τρόπο την μεγαλύτερη ευκολία με την οποία καταγγέλλουν τα περιστατικά σεξουαλικής βίας οι γυναίκες στη Σουηδία που είναι μία χώρα με μακρά παράδοση σε θέματα ισότητας των φύλων και επιπλέον διαθέτει ένα ισχυρό φεμινιστικό κίνημα (F.R.A., 2014).

Παρά την παραδοχή αυτού του ισχυρισμού θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα αυξημένα ποσοστά αναφορών οφείλονται και σε άλλους λόγους όπως, στην ευρύτητα που δόθηκε στο νομικό ορισμό του βιασμού από τις σύγχρονες μεταρρυθμιστικές διατάξεις, με αποτέλεσμα τα περισσότερα σεξουαλικά εγκλήματα που καταγγέλλονται να καταχωρούνται από τις αστυνομικές αρχές ως βιασμός. Το παράδειγμα της Σουηδίας, (όπως και άλλων σκανδιναβικών χωρών με αντίστοιχες ρυθμίσεις), δεν είναι έτσι ικανό να μας αποδείξει την πραγματική έκταση της σεξουαλικής βίας στη χώρα και δεν είναι εύκολα συγκρινόμενο με παραδείγματα άλλων χωρών. Ωστόσο πρέπει να επισημανθεί ότι οι μεταρρυθμίσεις του 2005 στο νομικό σύστημα της Σουηδίας, παρά την ευρύτητα του ορισμού της σεξουαλικής βίας, απαιτούσαν προκειμένου να στοιχειοθετηθεί βιασμός να υπάρχει χρήση ή απειλή βίας, και πολύ αργότερα, στα τέλη Μαΐου του 2018, τέθηκε σε ισχύ νέος νόμος που θεωρεί βιασμό οποιαδήποτε σεξουαλική πράξη γίνεται χωρίς σαφή συναίνεση του θύματος, ακόμα και χωρίς τη χρήση ή την απειλή βίας. Ο νόμος αυτός δημιούργησε αρκετά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής του, ενώ το Συμβούλιο των Νόμων και νομικοί κύκλοι εκφράζουν ανησυχίες μήπως τελικά «τα Σουηδικά δικαστήρια κάνουν αυθαίρετες εκτιμήσεις για την ύπαρξη ή μη συναίνεσης» (Τα Νέα online, 2018).

5.5 Ενδεικτικές αναφορές σε εθνικά νομικά συστήματα με ανεπαρκή προστασία των θυμάτων σεξουαλικής βίας

5.5.1 Το νομικό πλαίσιο χωρών της Αφρικής και της Ασίας. Στις μουσουλμανικές χώρες της Αφρικής και της Ασίας η κακομεταχείριση των γυναικών και των κοριτσιών, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού, της ενδοοικογενειακής βίας, και των αναγκαστικών γάμων, παραμένει ένα σοβαρό πρόβλημα. Οι μουσουλμανικές κοινωνίες παραμένουν μέχρι σήμερα αυστηρά πατριαρχικές, ενώ δεν έχει αναπτυχθεί

μια επαρκής φεμινιστική ερμηνεία του Ισλάμ. Η διαδικασία του εξισλαμισμού των νόμων έχει ενισχύσει τις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις της ανδρικής κυριαρχίας με αποτέλεσμα να κάνει τους άντρες να αισθάνονται ιδιαίτερα ισχυροί, ώστε να ελέγχουν τις γυναίκες και να ασκούν απροκάλυπτη βία εναντίον τους ακόμα και σε δημόσιους χώρους όταν θεωρηθεί ότι παραβαίνουν άτυπους ή τυπικούς κανόνες (Mehdi, 1997).⁴⁹ Συνεπώς, είναι σημαντικό να εξετάσουμε το έγκλημα του βιασμού με αναφορά στο ρόλο των δύο φύλων σε σχέση με την ιδιαίτερη πατριαρχική κουλτούρα των μουσουλμανικών κοινωνιών, η οποία υποστηρίζεται από τον φονταμενταλισμό του Ισλάμ που επιδιώκει την απόλυτη εφαρμογή των κανόνων του Κορανίου και της Σαρία σε κάθε κοινωνικό πεδίο. Οι θρησκευτικοί κανόνες του Ισλάμ έχουν έτσι πλήρως ενσωματωθεί στις εθνικές νομοθεσίες των μουσουλμανικών χωρών αποστερώντας εκατομμύρια γυναίκες από θεμελιώδεις ελευθερίες και βασικά ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι ειδικότερες πολιτικοοικονομικές συνθήκες των ισλαμικών χωρών διαφοροποιούνται σημαντικά σε σχέση με αυτές των δυτικών κοινωνιών και διαμορφώνουν αντιλήψεις και κανόνες που «επιτρέπουν» την άσκηση βίας απέναντι στις γυναίκες. Συχνά αποτελεί προτεραιότητα η ανάλυση της πολιτικής κατάστασης των μουσουλμανικών χωρών η οποία καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την εσωτερική ποινική νομοθεσία, παρά ο τρόπος με τον οποίο στοιχειοθετούνται τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Στη Δύση για παράδειγμα το έγκλημα του βιασμού περιβάλλεται από συζητήσεις για τις νομικές μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη έννοια της «συναίνεσης» και του «εξαναγκασμού», ενώ στις μουσουλμανικές χώρες οι αλλαγές της νομοθεσίας για το βιασμό σχετίζεται πολλές φορές με πολιτικές σκοπιμότητες. Οι κυβερνήσεις κάποιων χωρών χρησιμοποίησαν το Ισλάμ ως μέσο για την απόκτηση νομιμότητας, δηλαδή προκειμένου να δικαιολογήσουν τον παράνομο σφετερισμό της εξουσίας από μια στρατιωτική δικτατορία. Σε αυτή τη διαδικασία ο ισλαμισμός χρησιμοποιήθηκε για την καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι γυναίκες έγιναν τα κύρια θύματα αυτών των νομικών μεταρρυθμίσεων (Mehdi, 1997, p.100).

Στα χρόνια της Ισλαμικής Επανάστασης ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε συστηματικά από τις αρχές του **Ιράν** ως βασανιστήριο και μέσο καταστολής και τρομοκράτησης των αντιφρονούντων, ανδρών και γυναικών, που κρατούντο στις

---

⁴⁹ Για παράδειγμα, σε χώρες όπως το Πακιστάν, που επιβλήθηκε με κυβερνητική εντολή οι γυναίκες να καλύπτουν το κεφάλι τους με chader, αναφέρθηκαν περιστατικά που οι άνδρες χαστούκιζαν δημόσια όποια γυναίκα δεν τηρούσε αυτό τον κανόνα.

φυλακές της χώρας. Σε αυτή την «πολιτική εξόντωσης» οι θρησκευτικοί κανόνες χρησιμοποιήθηκαν με τον πλέον βάνουσο και παράλογο τρόπο. Για παράδειγμα το Ισλάμ απαγορεύει τη θανάτωση παρθένου, με το σκεπτικό της προστασίας των αναμάρτητων ανηλίκων. Οι ιρανικές αρχές τη δεκαετία του 80, προκειμένου να «υπακούσουν» αυτό τον κανόνα, διέταξαν το βιασμό κρατουμένων γυναικών που ήταν παρθένες λίγο πριν την εκτέλεσή τους, οι δε φρουροί, που συνήθως ήταν οι δράστες των βιασμών, εμφανίζονται στη συνέχεια στις οικογένειες των νεκρών πλέον θυμάτων, ως συγγενείς εξ αγχιστείας (Goodwin, 2003, p.111). Η πρακτική του «σωφρονιστικού βιασμού» συνεχίστηκε, και για πολλά χρόνια αποτέλεσε καθημερινό φαινόμενο στα κρατητήρια του Ιράν. Η πολιτική αστάθεια που συνοδεύτηκε από τις λαϊκές εξεγέρσεις του 2010 πυροδότησε τη σεξουαλική και κάθε άλλη μορφή βίας εναντίον των γυναικών, γεγονός που προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία, αν συνυπολογιστεί ότι το ιρανικό καθεστώς στηρίζεται πλέον από τους πιο σκληρούς κατασταλτικούς μηχανισμούς ένοπλων παραστρατιωτικών ομάδων που έχουν στενούς δεσμούς με το ιερατείο.

Στην **Αίγυπτο** το στρατιωτικό καθεστώς Μουμπάρακ επέβαλε το Μάρτιο του 2011 σε μια ομάδα νεαρών γυναικών, που συμμετείχαν στις διαμαρτυρίες στην Πλατεία Ταχρίρ, μετά τη σύλληψή τους από τις δυνάμεις ασφαλείας, να υποβληθούν σε εξαναγκαστικά τεστ παρθενίας και στη συνέχεια οι γυναίκες αυτές δέχθηκαν απειλές για σεξουαλική κακοποίηση και βιασμό από στρατιώτες. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ένα αιγυπτιακό διοικητικό δικαστήριο έκρινε παράνομη αυτή την πρακτική και διέταξε να τερματιστεί η επιβολή των τεστ παρθενίας σε κρατούμενες, όμως ο δρόμος για τη προώθηση της ισότητας των φύλων και το τερματισμό της σεξουαλικής βίας φαίνεται να είναι ακόμα πολύ μακρύς, παρόλο που οι γυναίκες έπαιξαν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στις λαϊκές εξεγέρσεις της χώρας (Διεθνής Αμνηστία, 2012).

Στην **Ιορδανία και τη λωρίδα της Γάζας** η ποινική νομοθεσία δεν τιμωρούσε τη βία εναντίον των γυναικών. Οι δράστες βιασμών που δήλωναν ότι ήθελαν να παντρευτούν τα θύματά τους έμεναν ατιμώρητοι και μόνο οι άνδρες συγγενείς είχαν το δικαίωμα να προσφύγουν στη δικαιοσύνη για περιστατικά βιασμών γυναικών της οικογένειάς τους. Αντίστοιχα προβλήματα συναντάμε και σε άλλες μουσουλμανικές χώρες της Αφρικής όπως στο **Βόρειο Σουδάν**, όπου γυναίκες και κορίτσια συλλαμβάνονταν από τις αστυνομικές αρχές ή από πολίτες και

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

κακοποιούνταν σεξουαλικά με το πρόσχημα της απρεπούς ένδυσης ή συμπεριφοράς, θεωρώντας ότι «απειλούν τη δημόσια τάξη» (Διεθνής Αμνηστία, 2012).

Κυβερνήσεις κρατών και μη κυβερνητικοί οργανισμοί προσπάθησαν να αλλάξουν τη νομοθεσία σε πολλές μουσουλμανικές χώρες, που κατά κανόνα αντανάκλασε αυστηρούς εθιμικούς- θρησκευτικούς κανόνες. **Στη Παλαιστίνη** για παράδειγμα έγινε, μετά το 2005, μία προσπάθεια αλλαγής της ποινικής νομοθεσίας με στόχο την ενοποίηση της οικογένειας και την προστασία των γυναικών, καθώς κατά τη διάρκεια των πέντε ετών (2000- 2005) της δεύτερης Ιντιφάντα⁵⁰ είχαν παρεμποδιστεί κρίσιμες μεταρρυθμίσεις των κανόνων του οικογενειακού και ποινικού δικαίου λόγω εσωτερικών πολιτικών διαφωνιών. Όμως η ουσιαστική ατιμωρησία των δραστών της ενδοοικογενειακής βίας και των βιασμών παραμένουν για τις γυναίκες της Παλαιστίνης ένα σημαντικό εμπόδιο προκειμένου να προβούν σε καταγγελίες για βιασμό ή άλλη μορφή σεξουαλικής βίας (Humans Rights Watch, 2006).

Στις **μουσουλμανικές χώρες της Ασίας** παρατηρείται αντίστοιχα μία σημαντική αύξηση των βιασμών τις τελευταίες δεκαετίες. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1977 **στο Πακιστάν**, ανέστειλε το κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα του 1973 θεμελιώδες δικαίωμα της μη άσκησης διακρίσεων λόγω φύλου, χωρίς μέχρι σήμερα να υπάρχει σημαντική πρόοδος σε θέματα που αφορούν τις γυναίκες. Σύμφωνα με εκθέσεις διεθνών οργάνων ο δημόσιος εκφοβισμός και οι απειλές για βιασμούς προς τις γυναίκες και τα κορίτσια από θρησκευτικούς εξτρεμιστές αυξήθηκε το 2011 στις μεγάλες πόλεις του Πακιστάν (Humans Rights Watch, 2012a). Η πακιστανική κυβέρνηση δεν αντέδρασε έμπρακτα απέναντι σε αυτά τα γεγονότα, αντίθετα απέτυχε να τηρήσει τη δέσμευσή της και να επαναφέρει το νόμο για την «Ενδοοικογενειακή Βία-Πρόληψη και Προστασία», (αν και ομόφωνα ψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση τον Αύγουστο του 2009), γιατί η Γερουσία δεν έθεσε σε ισχύ τις σχετικές διατάξεις εντός τριών μηνών, όπως απαιτείται από το πακιστανικό Σύνταγμα. Σε ορισμένες περιοχές της χώρας, οι Πακιστανικές Αρχές δείχνουν αδυναμία παροχής προστασίας σε διακρίσεις απέναντι στις μειονότητες και στις γυναίκες, ενώ οι δικαστικές αποφάσεις φανερώνουν τη πλήρη απουσία κράτους δικαίου στη συγκεκριμένη χώρα (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2011a).⁵¹

⁵⁰ Σε ελεύθερη μετάφραση η λέξη σημαίνει εξέγερση-επανάσταση.

⁵¹ Στις 21 Απριλίου του 2011 το Ανώτατο Πακιστανικό Δικαστήριο απάλλαξε όλους, πλην ενός, από τους έξι άνδρες που κατηγορούντο για ομαδικό βιασμό της Mukhtar Mai. Τραγικό τέλος είχε και η υπόθεση της Uzma Ayub που, μετά από απαγωγή το 2010, κρατήθηκε αιχμάλωτη και βιάσθηκε

Ο θρησκευτικός προσανατολισμός έχει παίξει σημαντικό ρόλο στο καθορισμό της θέσης της γυναίκας. Στη σημερινή συγκυρία στους κόλπους του Ισλάμ τα φονταμενταλιστικά κινήματα έχουν ιδιαίτερη ισχύ ώστε να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Η σύνδεση των φονταμενταλιστικών κινήματων με την πολιτική εξουσία αποδεικνύει όμως ότι η βία εναντίον των γυναικών της Αφρικής και της Ασίας δεν πηγάζει αποκλειστικά από μία καθαρά θρησκευτική ιδεολογία και κοσμοθεωρία, αλλά εντάσσεται στα πλαίσια μιας ευρύτερης εκστρατείας τρομοκράτησης και καταστολής.

Ωστόσο η Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας του έτους 2012 για τις **αφρικανικές χώρες** (Διεθνής Αμνηστία, 2012, σ.σ.61-62) κατέδειξε ότι η βία και οι διακρίσεις κατά των γυναικών συνεχίζονται και σε χώρες που δεν ασπάζονται τον ισλαμισμό αλλά παρουσιάζουν στοιχεία σοβαρής κοινωνικής παθογένειας όπως η γενικευμένη βία, η φτώχεια, και η υψηλή εγκληματικότητα. **Στην Κένυα** για παράδειγμα οι έρευνες κατέδειξαν υψηλά ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας, δεδομένου ότι ο συζυγικός βιασμός δεν συνιστά ποινικό αδίκημα σε αυτή τη χώρα. **Στη Λιβερία** η σεξουαλική βία και η κάθε μορφή βίας με βάση το φύλο, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών και του σεξουαλικού ακρωτηριασμού των γυναικών, είναι φαινόμενα ιδιαίτερα διαδεδομένα. **Στη Γουινέα-Μπισσάου** παρατηρείται αντίστοιχα εκτεταμένη ενδοοικογενειακή βία εναντίον των γυναικών. Τον Ιούνιο του 2011 η Εθνική Συνέλευση της χώρας ενέκρινε δύο νομοσχέδια για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την απαγόρευση του σεξουαλικού ακρωτηριασμού των γυναικών.

Αντίστοιχες είναι οι διαπιστώσεις και για κάποιες **ασιατικές χώρες** που δεν ασπάζονται τον ισλαμισμό, όπως η **Ινδία**. Σύμφωνα με έρευνα του «Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (2012b) 24.206 περιπτώσεις βιασμών καταγράφηκαν στην Ινδία μόνο για το 2011, αν και οι ειδικοί συμφωνούν ότι ο αριθμός των περιστατικών είναι πολύ υψηλότερος. Το Σύνταγμα της Ινδίας θεωρητικά παρέχει ίση μεταχείριση των ατόμων εφόσον οι διακρίσεις με βάση την «κάστα» θεωρούνται παράνομες σύμφωνα με τα άρθρα 15 και 17. Αντίστοιχα ο νόμος του 1976 για την προστασία των Πολιτικών Δικαιωμάτων, καθώς και ο νόμος του 1989 για τις «κάστες» και τις φυλές είχαν ως στόχο τη πρόληψη αυθαιρεσιών σε σχέση με τα

επανειλημμένα από μέλη της αστυνομίας, ενώ στη συνέχεια μέλη οικογενειών των συλληφθέντων αξιωματικών σκότωσαν τον αδελφό της, όταν αυτή αρνήθηκε έναν εξωδικαστικό συμβιβασμό.

δικαιώματα των πολιτών. Παρά τις μεταρρυθμίσεις της ινδικής νομοθεσίας από την δεκαετία του 80, που στοιχειοθέτησαν το ποινικό αδίκημα του βιασμού, αλλά και τις νομοθετικές ρυθμίσεις του 2005 για την ενδοοικογενειακή βία, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η σεξουαλική κακοποίηση της γυναίκας εντός του γάμου (The protection of women from domestic violence, 2005),⁵² οι βιασμοί των γυναικών συμβαίνουν με τον πλέον απάνθρωπο τρόπο τόσο στον ιδιωτικό όσο τον δημόσιο χώρο. Ένοπλες ομάδες ανδρών επιδίδονται σε ομαδικούς βιασμούς που καταλήγουν πολλές φορές σε ανθρωποκτονίες, προκαλώντας την αγανάκτηση των πολιτών που απαιτούν την αυστηροποίηση των ποινών για τα σεξουαλικά εγκλήματα, και ζητούν την επιβολή της θανατικής ποινής για τους βιαστές.

Μελετητές αποδίδουν την αύξηση των βιασμών στη συγκεκριμένη χώρα στην ελλιπή νομική προστασία και αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα των νομικών μεταρρυθμίσεων για το έγκλημα του βιασμού, καθώς αυτές δημιουργούν αντιφάσεις και σύγχυση κατά την εφαρμογή τους, εφόσον οι ανισότητες και οι διακρίσεις στην ινδική κοινωνία παραμένουν (Kalpana, 2010). Περίπου 170 εκατομμύρια Ντάλιτ και αυτόχθονες Αντιβάσι στην Ινδία συνεχίζουν να υφίστανται σοβαρές μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, οι δε γυναίκες που ανήκουν σε αυτές τις «κάστες» αποτελούν τους φτωχότερους πληθυσμούς της Ινδίας, με ποσοστό αλφαριθμητισμού μόνο 24% (Ψήφισμα 2012/2909RSP του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2012). Συχνά οι γυναίκες αυτές αντιμετωπίζουν πολλαπλή διάκριση, λόγω της «κάστας» και του φύλου τους, και υφίστανται σοβαρές κακοποιήσεις περιλαμβανομένης της σεξουαλικής κακομεταχείρισης από μέλη των κυρίαρχων φυλών. Ο νέος ινδικός νόμος για την ενδοοικογενειακή βία, αν και εγγυάται πως οι κακοποιημένες γυναίκες έχουν το δικαίωμα να συνεχίσουν να ζουν στο σπίτι της οικογένειας, τα σπίτια εξακολουθούν να μοιράζονται με διευρυμένες οικογένειες σε ένα μεγάλο μέρος της Ινδίας, και οι κακοποιημένες γυναίκες συχνά εκδιώκονται από τους συζύγους τους και τους συγγενείς τους, ώστε τελικά μένουν άπορες και άστεγες (Kalpana, 2010).

5.5.2 Το νομικό πλαίσιο κρατών της Νότιας Αμερικής. Πολλά κράτη της Νότιας Αμερικής μέχρι σήμερα δεν έχουν θέσει ως προτεραιότητα των πολιτικών και κοινωνικών προγραμμάτων τους την προστασία των γυναικών από εγκλήματα

---

⁵² Οριζόμενη ως «κάθε επαφή σεξουαλικής φύσης που κακοποιεί, υποβαθμίζει, εξουτελίζει ή με οποιονδήποτε τρόπο παραβιάζει την αξιοπρέπεια της γυναίκας».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλικής βίας. Η έλλειψη επαρκούς νομικού πλαισίου όπως και η έλλειψη διαθέσιμων πόρων για τη διερεύνηση και τη δίωξη αυτών των εγκλημάτων, οδηγούν στην παγίωση της ατιμωρησίας της έμφυλης βίας και στην ενίσχυση ενός κλίματος όπου η βία εναντίον των γυναικών είναι ανεκτή από τις τοπικές κοινωνίες. Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για το έτος 2012 στις χώρες της Ν. Αμερικής, «οι παραβιάσεις σεξουαλικών και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των γυναικών και των κοριτσιών συνεχίστηκαν σε μεγάλο βαθμό, με φρικτές συνέπειες για τη ζωή και την υγεία τους» (σ.σ.33-34). Το Ελ Σαλβαδόρ, η Χιλή και η Νικαράγουα συνέχισαν μέχρι το 2012 να απαγορεύουν την άμβλωση σε κάθε περίπτωση, ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η εγκυμοσύνη ήταν αποτέλεσμα βιασμού, ενώ όσες γυναίκες επεδίωκαν ή πραγματοποιούσαν άμβλωση κινδύνευαν με μακροχρόνια φυλάκιση.

Η Αργεντινή έχει επικυρώσει τις περισσότερες νομοθετικές πράξεις του ΟΗΕ και των περιφερειακών οργανισμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου καθώς και το καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Ωστόσο, τα δικαιώματα των μειονοτήτων, η ενδοοικογενειακή βία και η εκτεταμένη σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών αποτελούν μέχρι σήμερα σοβαρά ζητήματα. Στην Αργεντινή η βίαιη εγκληματικότητα εναντίον των γυναικών παρουσιάζεται με τον πλέον φρικιαστικό τρόπο, καθώς αναφέρθηκαν περιστατικά που γυναίκες κάηκαν ζωντανές από τους συντρόφους τους. Σύμφωνα με το Ανώτατο Δικαστήριο της Αργεντινής για την Ενδοοικογενειακή Βία αναφέρθηκαν 657 περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας το 2010 (αριθμός που συνιστά μία αύξηση της τάξης του 75% συγκριτικά με το προηγούμενο έτος), ενώ από τις αστυνομικές αρχές διαπιστώθηκαν το ίδιο έτος έντεκα περιστατικά θανάτων γυναικών λόγω ενδοοικογενειακής βίας. Παρά το ότι η ενδοοικογενειακή βία πλήττει και τα δύο φύλα, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Αργεντινής, στο 80% των περιπτώσεων τα θύματα ήταν γυναίκες και στο 85% οι δράστες ήταν άνδρες (Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2012).

Ο βιασμός συμπεριλαμβανομένου και του συζυγικού σύμφωνα με τον ποινικό νόμο αποτελεί έγκλημα στην Αργεντινή και τιμωρείται με ποινή κάθειρξης έως 20 ετών (Human Rights Reports 2008). Σύμφωνα όμως με εκτιμήσεις διεθνών οργάνων το έτος 2008 σημειώθηκαν περίπου 1.500 βιασμοί στην πόλη του Μπουένος Άιρες και τα προάστια της, και μόνο το ένα τρίτο των περιστατικών αναφέρθηκαν στις

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αρχές (Human Rights Reports 2008). Συνολικά υπολογίζεται ότι για το 90% των περιπτώσεων βιασμών που οδηγούνται σε δίκη δεν εκδίδεται καταδικαστική απόφαση, καθώς σύμφωνα με τον νόμο απαιτείται η ανάγκη απόδειξης της πράξης του δράστη μέσω της σοβαρής σωματικής βλάβης του θύματος ή μέσω της κατάθεσης ενός μάρτυρα. Επιπρόσθετα, παρά το ότι για το συγκεκριμένο έτος (2008) δεν υπήρχαν αναφορές εναντίον αστυνομικών και δικαστικών αρχών για απροθυμία να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους, οι γυναικείες οργανώσεις ανέφεραν στους ερευνητές ότι οι αρχές ενεργούν συχνά με τρόπους που οδηγούν τις γυναίκες που είναι θύματα σεξουαλικής βίας σε δευτερογενή θυματοποίηση (Human Rights Reports 2008).

Η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών **στη Βραζιλία** αποτελεί ένα μακροχρόνιο πρόβλημα καθώς οι κρατικές πολιτικές για την πρόληψη και την καταστολή της αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές. Μέχρι σήμερα υπάρχουν ελάχιστα εξειδικευμένα κέντρα που παρέχουν νομική και ψυχολογική υποστήριξη για τα θύματα της σεξουαλικής βίας στους δήμους των πολιτειών (Ortiz, 2015). Στις 4 Ιουνίου του 2015 η πολιτεία του Ρίο ντε Τζανέιρο ψήφισε το νόμο 6457 με στόχο τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συστήματος πληροφόρησης και παρακολούθησης για τη βία κατά των γυναικών, καθώς δεν υπήρχαν ακριβή και συγκρίσιμα στοιχεία για το βιασμό σε 27 πολιτείες της χώρας. Ο νόμος προέβλεψε συντονισμένες κρατικές δράσεις σε 92 δήμους, δημιουργώντας ένα σύστημα που οργανώνει και αναλύει δεδομένα σχετικά με τη βία κατά των γυναικών, στο οποίο συμμετέχουν φορείς που βοηθούν τις γυναίκες που είναι θύματα κακοποίησης, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας (Ortiz, 2015). Το 2013 η τότε Πρόεδρος της Βραζιλίας Dilma Rousseff υπέγραψε επίσης νόμο που εισήγαγε ρυθμίσεις για εγκεκριμένες διαδικασίες διεπιστημονικής φροντίδας από το δημόσιο σύστημα υγείας για γυναίκες που είναι θύματα σεξουαλικής βίας (Frayssinet, 2013). Στο νομοσχέδιο είχε συμπεριληφθεί και η φαρμακευτική αγωγή της επείγουσας αντισύλληψης (“morning-after pill”) για τα θύματα βιασμού, που συνάντησε όμως τις έντονες αντιδράσεις από τους συντηρητικούς κύκλους των καθολικών χριστιανών, καθώς ισχυρίστηκαν ότι μία τέτοια διάταξη θα οδηγήσει στην αποποινικοποίηση της άμβλωσης. Στην πραγματικότητα η νομική αυτή ρύθμιση δεν καταργεί το αυστηρό νόμο της Βραζιλίας περί άμβλώσεων γιατί σύμφωνα με αυτόν επιτρέπεται η άμβλωση μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένης και της κύησης που είναι

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αποτέλεσμα βιασμού. Ο νόμος τελικά κυρώθηκε και τέθηκε σε ισχύ από τα τέλη του 2013 (Frayssinet, 2013).

Η βία κατά των γυναικών και των κοριτσιών στο **Μεξικό**, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών, των απαγωγών και των στυγερών ανθρωποκτονιών, παραμένει ένα σημαντικό πρόβλημα μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών (2013) το Μεξικό ήταν η χώρα με τα περισσότερα σεξουαλικά αδικήματα καθώς εκτιμάται ότι το 44 % των γυναικών υπήρξαν θύματα κάποιου είδους σεξουαλικής επίθεσης, από ανεπιθύμητα αγγίγματα έως βιασμούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Υγείας της χώρας συνέβαιναν περίπου 120.000 βιασμοί κάθε χρόνο, δηλαδή κατά μέσο όρο ένα περιστατικό κάθε τέσσερα λεπτά. Τα περιστατικά σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών σημειώνονται σε οποιοδήποτε χώρο ή τόπο, στο δρόμο, στις δημόσιες συγκοινωνίες, στη δουλειά, στο σχολείο ή στο σπίτι (United Nations Report for 2011, 2013).

Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι ο «πόλεμος κατά των ναρκωτικών» μεταξύ της μεξικανικής κυβέρνησης και των αντιπάλων καρτέλ ναρκωτικών, ειδικά μετά την επέμβαση του μεξικανικού στρατού το 2006, έπληξε ιδιαίτερα τις γυναίκες. Οι ανθρωποκτονίες γυναικών στα βόρεια σύνορα της χώρας στη πολιτεία Chihuahua αυξήθηκαν κατά 1.000 % μεταξύ των ετών 2007 και 2010, και αντίστοιχη αύξηση της τάξεως του 40% παρατηρήθηκε το έτος 2006 στο σύνολο των πολιτειών και της ομοσπονδιακής περιφέρειας (Nobel Women's Initiative & Just Associates, 2012). Το έτος 2006 αναφέρθηκαν επίσης 50 περιστατικά γυναικών που βιάστηκαν, κακοποιήθηκαν, και υπέστησαν βασανιστήρια κατά την εισβολή της Ομοσπονδιακής αστυνομίας στο δήμο του Σαν Σαλβαδόρ Ατένκο (athens.indymedia.org, 2006). Οι μετέπειτα έρευνες των ομοσπονδιακών αρχών έκριναν ύποπτους για αυτά τα εγκλήματα 34 αστυνομικούς. Τον Φεβρουάριο του 2009 το Ανώτατο Ποινικό Δικαστήριο του Μεξικού με απόφασή του επιβεβαίωσε ότι οι γυναίκες αυτές πράγματι υπέστησαν σοβαρή σωματική και σεξουαλική κακοποίηση από αστυνομικούς. Παρά την δικαστική απόφαση οι δράστες δεν διώχθηκαν ποινικά μέχρι το 2011, και μόνο ένας μικρός αριθμός αυτών υποβλήθηκε σε ήσσονος σημασίας πειθαρχικές κυρώσεις από την υπηρεσία τους (Nobel Women's Initiative, 2011, p.7).

Ο ομοσπονδιακός ποινικός κώδικας του Μεξικού ποινικοποιεί ωστόσο τον βιασμό, και επιβάλλει ποινή κάθειρξης μέχρι και 20 χρόνια. Η ομοσπονδιακή περιφέρεια και είκοσι τρεις πολιτείες ποινικοποιούν επίσης τον συζυγικό βιασμό, ενώ

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

είκοσι οκτώ πολιτείες και η ομοσπονδιακή περιφέρεια απαγορεύουν στη νομοθεσία τους την ενδοοικογενειακή βία και προβλέπουν ποινές φυλάκισης από έξι μήνες έως τέσσερα έτη κατά μέσο όρο (United States Department of State Bureau of Democracy, Report, 2013). Οι πραγματικές ποινές είναι όμως συχνά πολύ πιο επιεικείς, ενώ τα θύματα βιασμών σπάνια καταγγέλλουν τα περιστατικά στις αρχές λόγω του φόβου της δημοσιοποίησης αλλά και της πεποίθησης ότι η δίωξη των δραστών είναι σχεδόν απίθανη. Οι οργανώσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιβεβαιώνουν τους φόβους των θυμάτων τονίζοντας ότι οι αρχές δεν λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις καταγγελίες βιασμών, και τα θύματα παρά την τυπική νομική προστασία συνεχίζουν να στιγματίζονται και να περιθωριοποιούνται (United States Department of State Bureau of Democracy, Report, 2013). Οι ερευνητές των Η.Ε σε σχετική αναφορά τους το 2011 εικάζουν ότι μόνο το 15-20 % των σεξουαλικών εγκλημάτων εναντίον των γυναικών αναφέρονται στις αρχές και μόνο το 5% των αναφερόμενων περιστατικών παραπέμπεται σε δίκη (United Nations Report, 2011). Το «Εθνικό Σύστημα για την Πρόληψη και Καταστολή της βίας εναντίον των Γυναικών» αρνήθηκε επίσης να εφαρμόσει τον μηχανισμό “Gender Alert” που είχε σχεδιαστεί από την μεξικανική κυβέρνηση προκειμένου να κινητοποιήσει τις αρχές για την καταπολέμηση της εκτεταμένης βίας κατά των γυναικών (A.I., 2014/15).

5.6 Μία αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των νομικών μεταρρυθμίσεων για το έγκλημα του βιασμού

5.6.1 Θεωρητικοί προβληματισμοί. Το σημείο εστίασης των σύγχρονων νομικών μεταρρυθμίσεων προσανατολίζεται σε μια διττή οριοθέτηση του βιασμού: **α)** στον καθορισμό της μορφής και του ορίου της βίας, **β)** στη διαπίστωση της μη συναίνεσης του θύματος στη σεξουαλική πράξη. Όμως, ενώ σύμφωνα με τις νομοθετικές ρυθμίσεις φαίνεται ότι η ουσία του βιασμού είναι η μη-συναινετική σεξουαλική πράξη, ως λογικό και αναπόσπαστο στοιχείο του εξαναγκασμού, δεν υπάρχει σαφής νομικός ορισμός «της συναίνεσης», καθώς η ίδια η έννοια είναι αμφισβητούμενη και από θεωρητική άποψη.⁵³ Οι σύγχρονες νομικές μεταρρυθμίσεις εστιάζουν κυρίως στην εξεύρεση εφαρμόσιμης νομικής λύσης προκειμένου να καθοριστεί πότε και πώς η συναίνεση εκφράζεται. Τα περισσότερα ποινικά συστήματα έχουν εγκαταλείψει την απαίτηση για φυσική αντίσταση από την πλευρά του θύματος, αναγνωρίζοντας ότι το

⁵³ Βλέπε συμπεράσματα κεφαλαίου.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πρότυπο αυτό είναι ακατάλληλο για τη μέτρηση της έλλειψης συναίνεσης. Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφωνίες μεταξύ των επιστημόνων σχετικά με το αν η συναίνεση πρέπει να αποδεικνύεται μέσω καταφατικής έκφρασης, είτε μέσω της συμπεριφοράς του θύματος. Η εμπειρική αποτυχία του καταφατικού προτύπου συναίνεσης, λόγω των περιορισμένων πρακτικών εφαρμογών του, εντείνει αυτές τις διαφωνίες ακόμη και σε εκείνες τις δικαιοδοσίες που δεν ποινικοποιούν το μη συναινετικό σεξ χωρίς την επιπλέον απαίτηση της χρήσης κάποιας μορφής βίας (Buchhandler, 2011, p.11).

Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο χρησιμοποιείται ο όρος «συγκατάθεση» για να δηλωθεί η σύμφωνη βούληση του θύματος σε ασελγείς πράξεις. Από ποινική σκοπιά η «συγκατάθεση» διαφέρει από την «συναίνεση». Η μεν «συγκατάθεση» συνιστά λόγο αποκλεισμού της αντικειμενικής υπόστασης του βιασμού, δηλαδή αποκλείει την ύπαρξη άδικης πράξης, η δε «συναίνεση» αποτελεί λόγο άρσης του άδικου της πράξης. Η διαφοροποίηση των δύο αυτών εννοιών ωστόσο δεν αλλάζει τη νομική παραδοχή ότι ο εξαναγκασμός ακυρώνει τη γενετήσια ελευθερία του θύματος, και όχι η έλλειψη συγκατάθεσης (Παρασκευόπουλος & Φυτράκης, 2011).

Τελικά, μόνο μια μειοψηφία κρατών ποινικοποιούν σήμερα τη μη-συναινετική σεξουαλική πράξη χωρίς την πρόσθετη απαίτηση ισχυρού καταναγκασμού (Buchhandler, 2011, p.11). Ωστόσο, και σε αυτά τα νομικά συστήματα το μη συναινετικό σεξ δεν αντιστοιχεί πάντα σε πραγματικό βιασμό, καθώς κάθε μη συναινετική σεξουαλική πράξη δεν θεωρείται από την πλευρά της πολιτείας και σοβαρό ποινικό αδίκημα. Τα περισσότερα κράτη έχουν τροποποιήσει τη νομοθεσία τους για να δημιουργήσουν ένα διαφοροποιημένο καθεστώς για τις σεξουαλικά αξιοποινές πράξεις. Το αδίκημα του βιασμού οριοθετείται μόνο για μη-συναινετικές σεξουαλικές πράξεις που εμπεριέχουν βία, ενώ η μη συναινετικές σεξουαλικές πράξεις που δεν συνοδεύονται από βία ποινικοποιούνται ως λιγότερο σοβαρά σεξουαλικά εγκλήματα, εντασσόμενα συχνά στη κατηγορία των πλημμελημάτων.

Προβληματισμοί διατυπώνονται άλλωστε κατά πόσο η έννοια της συναίνεσης μπορεί να οριοθετηθεί με απόλυτα νομικά κριτήρια καθώς η ερμηνεία της σε μεγάλο βαθμό επαφίεται στη πράξη στη δικαστική κρίση. Οι δικαστές χρησιμοποιούν συνήθως το αντικειμενικό κριτήριο, «ότι δηλαδή στις σεξουαλικές σχέσεις οι ενήλικοι πρωταγωνιστές πρέπει να συμπεριφέρονται ως λογικά όντα» (Μαγγανάς, 2004, σ.141). Μια τέτοια προσέγγιση είναι σίγουρα ασφαλέστερη κατά την απονομή

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

της ποινικής δικαιοσύνης, σε σχέση με κάθε υποκειμενική κρίση, εφόσον τα κύρια στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη στοιχειοθέτηση της έννοιας της συναίνεσης σε αυτή τη περίπτωση (όπως η απουσία βίας ή απειλής, η άμεση υπαναχώρηση του δράστη, κ.α), μπορεί να αποτελούν πράγματι αντικειμενικά και λογικά κριτήρια.

Πρέπει όμως να αναλογιστούμε ότι η σεξουαλική πράξη, και κατά συνέπεια και η συναίνεση σε αυτή, δεν αποτελεί μια απόλυτα λογική, στατική και δεδομένη διαδικασία, ενώ η ελεύθερη βούληση έχει ως προαπαιτούμενο την ισοτιμία των ατόμων, η οποία δεν παρατηρείται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, καθώς οι έμφυλες και ταξικές διακρίσεις δεν απουσιάζουν, αντίθετα εμφανίζονται σε πολλαπλά πεδία της κοινωνικής ζωής. Ο νομικός ορισμός της «συναίνεσης» και η ερμηνεία του κατά τη δικαστική κρίση εξαντλείται απλά σε μια θετική στάση, ενώ η συναινετική πράξη είναι μια σύνθετη διαδικασία που τα όρια της σε σχέση με τη βία καθίστανται ρευστά όταν επηρεάζεται από την άσκηση εξουσίας. Η «συναίνεση» της γυναίκας στην ερωτική πράξη παραβάλλεται πολλές φορές με την αντίστοιχη ανδρική αντίληψη ή εμπειρία χωρίς να αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα της γυναικείας συνείδησης ή του γυναικείου βιώματος.

Από την άλλη πλευρά η νομική έννοια του εξαναγκασμού αν και δεν περιορίζεται στα περισσότερα νομικά συστήματα στον κίνδυνο της σωματικής βλάβης, αλλά εκτείνεται και σε κάθε άλλη απειλή σπουδαίου και άμεσου κινδύνου, όπως σε απειλές που μπορούν να προκαλέσουν σημαντική ζημιά στην οικονομική κατάσταση, τη φήμη, ή την καριέρα κάποιου προσώπου, ο εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη που συμβαίνει κάτω από αυτές τις συνθήκες σε εργασιακούς χώρους δεν δικαιολογεί ποινική ρύθμιση αντίστοιχης αυτής του βιασμού, χωρίς την προϋπόθεση άσκησης φυσικής βίας. Συνεπώς κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δεν στοιχειοθετείται ενοχή για βιασμό των κατηγορουμένων που χρησιμοποίησαν την εξουσία τους σε επαγγελματικούς χώρους για να εξαναγκάσουν υφιστάμενες/νους σε σεξουαλική συνεύρεση (Buchhandler, 2011).

5.6.2 Η πρακτική εφαρμογή των νομικών μεταρρυθμίσεων

Η επιτυχής ολοκλήρωση των σύγχρονων νομικών μεταρρυθμίσεων για το έγκλημα του βιασμού αμφισβητείται. Οι θετικές νομικές μεταρρυθμίσεις των δυτικών χωρών επέφεραν κατά κανόνα αυξητικές μεταβολές των αναφορών για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας συμβάλλοντας έτσι στη παροδική μείωση του «σκοτεινού αριθμού»

θυματοποίησης. Το γεγονός ότι στις περισσότερες δυτικές χώρες αναφέρθηκαν στις αρχές με περισσότερη ευκολία από την πλευρά των θυμάτων περιστατικά σεξουαλικών αδικημάτων τα πρώτα χρόνια της εφαρμογής των νέων νομικών ρυθμίσεων δεν οδήγησε μακροχρόνια και σε ένα αυξανόμενο ή σταθερά υψηλό αριθμό καταγγελιών. Με μόνο κριτήριο άλλωστε την αυξητική τάση των αναφορών, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα ούτε ότι η σεξουαλική βία πράγματι αυξήθηκε, ούτε ότι οι νομικές μεταρρυθμίσεις συνέτειναν σε κάθε περίπτωση στην μείωση της σεξουαλικής εγκληματικότητας. Μπορούμε ωστόσο να αναγνωρίσουμε ότι η στροφή του νομικού λόγου είτε προς ευρύτερες οριοθετήσεις της σεξουαλικής βίας (όπως ο βιασμός εντός γάμου), ή προς τον επαναπροσδιορισμό βασικών στοιχείων του εγκλήματος (όπως η εγκατάλειψη της απαίτησης για φυσική αντίσταση του θύματος) αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την προστασία των θυμάτων.

Συνεπώς, χωρίς να υποβαθμίζεται η σημασία των νομικών μεταρρυθμίσεων για την καταπολέμηση της σεξουαλικής βίας, τονίζεται ότι πρέπει παράλληλα να προωθούνται από τους κοινωνικούς θεσμούς σημαντικές αλλαγές μέσω των οποίων θα αλλάξουν και οι επικρατούσες αντιλήψεις για τη σεξουαλικότητα των φύλων. Η έννοια του βιασμού στην κοινή αντίληψη δεν ταυτίζεται πολλές φορές με την έννοια του βιασμού των ποινικών ρυθμίσεων, με αποτέλεσμα πολλές περιπτώσεις βιασμών να εξακολουθούν να μην καταγγέλλονται. Τα θύματα, παρά τη νομική προστασία που τους παρέχεται, δεν θεωρούν σε κάθε περίπτωση την εναντίον τους σεξουαλική βία άδικη πράξη. Αξίζει να αναφερθεί για παράδειγμα ότι ενώ από την δεκαετία του 1970 ο συζυγικός βιασμός θεσμοθετήθηκε ως έγκλημα στις περισσότερες πολιτείες της Αμερικής, από τις έρευνες που έγιναν σχεδόν τριάντα χρόνια μετά στη χώρα προκύπτει ότι, αν και κατά κύριο λόγο δεν απορρίπτεται το δικαίωμα των γυναικών να αρνηθούν τη σεξουαλική συνεύρεση με το σύζυγό τους, ο συζυγικός βιασμός δεν καταγγέλλεται εύκολα στους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο συζυγικός βιασμός είναι περισσότερο αποδεκτός, συγκριτικά με αυτόν που τελείται υπό άλλες περιστάσεις και ανάμεσα σε άγνωστα μεταξύ τους πρόσωπα (Kirkwood & Dawn, 2001, p.p.1234-53).

Στις ονομαζόμενες «υπανάπτυκτες» χώρες που η φτώχεια, η ανεργία, ο αναλφαβητισμός και οι προκαταλήψεις πλήττουν κατά κανόνα το γυναικείο φύλο, οι όποιες νομικές μεταρρυθμίσεις για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας μετατρέπονται σε «κενό γράμμα», καθώς απαιτούνται δομικές αλλαγές στο πολιτισμικό, οικονομικό και

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πολιτικό πεδίο προκειμένου να προστατευτούν οι γυναίκες από τη σεξουαλική και κάθε άλλη μορφή βίας. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας σε έρευνα που διεξήγαγε το 2005 σε 10 χώρες επισήμανε ότι ενώ πάνω από τα τρία τέταρτα των γυναικών στις αστικές περιοχές της Βραζιλίας, της Ιαπωνίας, της Ναμίμπια, της Σερβίας και το Μαυροβουνίου, δήλωσε ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος που να μπορεί να δικαιολογηθεί η βία εναντίον των γυναικών, μόνο το ένα τέταρτο του ερευνητικού δείγματος των γυναικών στο Μπαγκλαντές, την Αιθιοπία, το Περού, και τη Σαμόα έδωσαν την ίδια απάντηση (World Health Organization [WHO], 2005, Chapter 2, p.p.9-10).

Οι επικρατέστεροι λόγοι για τους οποίους οι γυναίκες δικαιολόγησαν την εναντίον τους βία από τους συντρόφους τους ήταν η γυναικεία απιστία (με ποσοστό να αγγίζει το 80% στην Αιθιοπία) και η παρακοή στις εντολές του συζύγου. Οι περισσότερες γυναίκες απάντησαν επίσης ότι είχαν το δικαίωμα να αρνηθούν το σεξ στο σύντροφό τους αν αυτός ήταν άρρωστος, μεθυσμένος ή βίαιος, ενώ πολύ λιγότερες απάντησαν ότι θα μπορούσαν να απορρίψουν τη σεξουαλική επαφή σε σχέση με τις δικές τους προτιμήσεις. Στις επαρχίες του Μπαγκλαντές, του Περού, της Ηνωμένης Δημοκρατίας της Τανζανίας, και της Αιθιοπίας ένα ποσοστό μεταξύ 10% και 20% των γυναικών δήλωσαν δεν έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν τη σεξουαλική επαφή με το σύζυγό τους κάτω από καμία προϋπόθεση. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις και για όλους τους λόγους, η αποδοχή της συζυγικής βίας (συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής) ήταν υψηλότερη μεταξύ των γυναικών που είχαν ήδη υποστεί κάποια μορφή κακοποίησης ή βίαιης συμπεριφοράς, σε σχέση με εκείνες που δεν είχαν. Τελικά φαίνεται ότι είναι πιθανό οι γυναίκες που έμαθαν να αποδέχονται τη θυματοποίησή τους, ή εκείνες που αντιμετωπίζουν τη βία ως μία «κανονικότητα» της συντροφικής σχέσης, είναι πιο πιθανό να εισέλθουν ή να παραμείνουν σε βίαιες σχέσεις (W.H.O., 2005, Chapter 2, p.10). Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών αποδεικνύουν ότι οι θετικές μεταρρυθμίσεις των νομικών κανόνων δεν είναι επαρκείς προκειμένου να μειωθεί η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών, αν δεν υπάρξουν δομικές αλλαγές στο πολιτισμικό πεδίο που θα οδηγήσουν τις γυναίκες σε διαφορετικούς τρόπους σκέψης και το εφαρμοζόμενο δίκαιο δεν προβλέπει τα πρόσφορα όργανα και μέσα για την διασφάλιση μιας επαρκούς προστασίας από τη σεξουαλική βία.

5.7 Ζητήματα κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης

5.7.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Σύμφωνα με канаδικές έρευνες θυματοποίησης και στοιχεία των канаδικών αστυνομικών αρχών τα ποσοστά σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών είναι πολύ υψηλότερα σε σχέση με αυτά των ανδρών, ανεξάρτητα από τον τύπο της σεξουαλικής επίθεσης (C.C.J., 2008).⁵⁴ Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών επιβεβαιώνονται, όπως στην συνέχεια θα διαπιστώσουμε, και από άλλες χώρες. Ο χειρισμός υποθέσεων σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών από τους υπεύθυνους του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης προκαλεί προβληματισμούς. Έρευνες αναφέρουν ότι σε περιστατικά σεξουαλικής επίθεσης τα θύματα αποκόμισαν την εντύπωση πως στην επαφή τους με την αστυνομία και τα δικαστήρια δεν αντιμετωπίστηκαν με ανθρωπιά και κατανόηση, αντίθετα ένοιωσαν ότι τους αποδίδεται κάποια μομφή ή ότι θεωρήθηκαν αναξιόπιστα (Hattem, 2006).

Αντίστοιχες διαπιστώσεις θα μπορούσαν να έχουν γίνει για περιστατικά που τα θύματα του βιασμού είναι άνδρες. Όπως όμως αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης, αν και υπάρχουν στοιχεία από ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες για την θυματοποίηση των ανδρών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ωστόσο είναι σπάνιες οι περιπτώσεις παραπομπής στη δικαιοσύνη και σπανιότερες οι καταδικαστικές αποφάσεις όταν το θύμα είναι ενήλικος άνδρας, ώστε να μην μπορούμε να εξάγουμε ειδικότερα συμπεράσματα για τη στάση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών απέναντι στα θύματα. Μπορούμε μόνο να διαπιστώσουμε ότι σύμφωνα με τα περιορισμένα ερευνητικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας οι δικαστικές και αστυνομικές αρχές δύσκολα αποδέχονται ότι ο άνδρας μπορεί να είναι θύμα σεξουαλικής βίας.⁵⁵

Σε αντίθεση με την αντιμετώπιση των ενηλίκων θυμάτων, όταν τα θύματα της σεξουαλικής βίας είναι ανήλικα παιδιά ή έφηβοι, ανεξάρτητα από το φύλο τους, τα περιστατικά αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη ευαισθησία από δικαστές, ενόρκους και

---

⁵⁴ Για παράδειγμα το Καναδικό Στατιστικό Κέντρο για την απονομή της Δικαιοσύνης (“Canadian Centre for Justice Statistics”) για το 2004 κατέδειξε ότι σύμφωνα με τις σχετικές έρευνες θυματοποίησης τα ποσοστά της σεξουαλικής θυματοποίησης για τις γυναίκες ήταν σχεδόν πενταπλάσια από το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες (3.248 περιστατικά ανά 100.000 κατοίκους έναντι 664 περιστατικών ανά 100.000 κατοίκους). Ομοίως, τα στοιχεία που δόθηκαν από την αστυνομία για το 2007 κατέδειξαν ότι τα ποσοστά της γυναικείας σεξουαλικής θυματοποίησης ήταν 5,6 φορές υψηλότερα από αυτά των ανδρών (120 περιστατικά ανά 100.000 κατοίκους έναντι 21 περιστατικών ανά 100.000 κατοίκους).

⁵⁵ Βλέπε αναλυτικά προηγούμενος, Δεύτερο Κεφάλαιο.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αστυνομικές αρχές προτάσσοντας σε κάθε περίπτωση τη προστασία των δικαιωμάτων του ανήλικου θύματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα προβλήματα δεν εντοπίζονται στη διερεύνηση της συναίνεσης του θύματος, καθώς αυτή στις περισσότερες περιπτώσεις δεν θεωρείται νομικά ισχυρή, λόγω της ανηλικότητας, αλλά σε άλλα ζητήματα που δυσκολεύουν τη δικαστική κρίση, όπως: **α)** Οι πιθανές αντεκδικήσεις μεταξύ των γονέων που οδηγούν σε ψευδείς καταγγελίες, όταν φέρεται ως δράστης της σεξουαλικής επίθεσης ο πατέρας ή η μητέρα (Μαγγανάς & Σορβατζιώτη, 2013). **β)** Ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να γίνεται η ανάκριση και η κατάθεση του ανήλικου θύματος στο δικαστήριο ώστε να εξακριβωθεί η αλήθεια χωρίς αυτό να υποστεί περαιτέρω ψυχική βλάβη. **γ)** Η αντιληπτική ικανότητα του θύματος, ειδικά για παιδιά μικρότερης ηλικίας, που πολλές φορές αδυνατούν να κατανοήσουν την εναντίον τους βίαιη πράξη και να την εξιστορήσουν.

5.7.2 Η στάση των δικαστικών και αστυνομικών αρχών απέναντι στη γυναίκα ως θύμα βιασμού. Στη συνέχεια της έρευνας αναλύονται ενδεικτικά τα στοιχεία που αναδεικνύουν τα προβλήματα που προκύπτουν κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης σε σχέση με τη στάση των δικαστικών και αστυνομικών αρχών όταν το θύμα της σεξουαλικής βίας είναι γυναίκα. Τα κύρια προβλήματα επικεντρώνονται στο τρόπο με τον οποίο το ποινικό σύστημα, μέσω των «επίσημων» λειτουργιών του, επιλέγει να ασχοληθεί με υποθέσεις βιασμών, αλλά και με τους τρόπους που αναπαράγει τα στερεότυπα του δράστη και του θύματος (Τσιγκρής, 1996, σ.463). Συγκεκριμένα ο προβληματισμός μας στέφεται στα εξής ζητήματα:

1. Το έγκλημα του βιασμού δεν έχει μάρτυρες και τις περισσότερες φορές δεν αφήνει ίχνη. Παρόλα αυτά τα ίχνη της σωματικής βίας είναι από τα σημαντικότερα αποδεικτικά στοιχεία του βιασμού. Απαιτείται έτσι από το θύμα να υποβληθεί σε μία άμεση εξέταση, που περιλαμβάνει την ιατροδικαστική διερεύνηση (για τη διαπίστωση της συνουσίας με παράλληλη άσκηση βίας), την οποία πολλές φορές δικαιολογημένα αρνείται να ακολουθήσει αμέσως μετά τον βιασμό του. Αν το θύμα προβεί σε αυτή τη διαδικασία μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα από τη τέλεση της σεξουαλικής πράξης είναι δυνατό ο βιασμός να μην έχει ευρήματα.

Παράλληλα, η αντίληψη που επικρατεί στις αστυνομικές αρχές, όταν αναφέρονται σε αυτές περιστατικά σεξουαλικής βίας με θύμα γυναίκα, είναι ότι πρέπει να είναι ιδιαίτερα αναστατωμένη τη στιγμή της καταγγελίας, με αποτέλεσμα,

αν το θύμα δεν δίνει αυτή την εικόνα, να θεωρείται συχνά η υπόθεση ως αβάσιμη και να μην οδηγείται στη δικαιοσύνη.⁵⁶ Η απαίτηση αντίστασης του θύματος εξελίχθηκε στις αρχές του κοινού δικαίου και κωδικοποιήθηκε στο πρότυπο των ποινικών διατάξεων πολλών κρατών ωστόσο, η απαίτηση αυτή δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα των περιστατικών βιασμού. Οι αντιδράσεις των θυμάτων σεξουαλικής επίθεσης στην πράξη μπορεί να ποικίλουν «από την έκφραση μιας έντονης συγκίνησης μέχρι ένα μεγάλο έλεγχο των συναισθημάτων» (Hattem, 2006). Από σχετικές έρευνες έχει επίσης αποδειχθεί ότι η πλειοψηφία των θυμάτων δεν αντιστέκεται στη βία των δραστών, ενώ η αντίσταση του θύματος δεν αποτρέπει, αλλά αντίθετα προκαλεί τη πιο βίαιη επίθεση του δράστη (Schwartz, 1983). Η αδιάφορη ή δεικτική αντιμετώπιση από τις αστυνομικές και τις δικαστικές αρχές έχει ως αποτέλεσμα την αυτοενοχοποίηση του θύματος, καθώς σύμφωνα με έρευνα το «60% των θυμάτων βιασμού ομολογούν ότι αισθάνονται ένοχα για το βιασμό τους, ενώ ένα άλλο 35% πιστεύουν ότι θα μπορούσαν να αποφύγουν το βιασμό αν αντιδρούσαν διαφορετικά» (Τσιγκρής, 2002, σ,14).

2. Οι καταδικαστικές αποφάσεις που αποδίδουν ποινές στερητικές της ελευθερίας σε ενήλικους δράστες σεξουαλικών αδικημάτων παρουσιάζουν χαμηλότερες τιμές σε σχέση με άλλα βίαια εγκλήματα ενήλικων δραστών (C.C.J., 2008). Σχετική έρευνα της προηγούμενης δεκαετίας στην Ελλάδα έδειξε ότι γίνονταν κάθε χρόνο σχεδόν 4500 βιασμοί. Από αυτούς μόνο 270 καταγγέλθηκαν στην Αστυνομία και συνελήφθησαν μόνο 183 ύποπτοι. Από τους υπόπτους μόνο οι 40 οδηγήθηκαν στο δικαστήριο, καταδικάστηκαν οι 20, και σε λιγότερους από 10 αποδόθηκε ποινή που ξεπερνούσε τα 5 χρόνια φυλάκισης ((Τσιγκρής, 2002). Παρατηρούμε επιπλέον ότι αν και συμπεριλαμβάνονται στον νομικό ορισμό του βιασμού οι ευρύτερες έννοιες της βίας, της απειλής βίας, και του εξαναγκασμού, στη πραγματικότητα στις περισσότερες χώρες κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης μόνο η βίαιη διείσδυση θεωρείται βιασμός, αφού κάθε προσπάθεια βιασμού που δεν καταλήγει σε αυτή θεωρείται απόπειρα και κατά συνέπεια τιμωρείται με ηπιότερη ποινή. Η άσκηση αποδεδειγμένης σωματικής βίας φαίνεται τελικά να παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην απονομή της δικαιοσύνης καθώς σε περιπτώσεις που αυτή δεν αποδεικνύεται ξεκάθαρα δεν υπάρχει καταδικαστική

---

⁵⁶ Για να θεωρηθεί ως αβάσιμη μια καταγγελία για σεξουαλική επίθεση ή βιασμό, η αστυνομική έρευνα πρέπει να καταλήξει στο ότι δεν στοιχειοθετείται το αδίκημα ή η απόπειρά του (σε χώρες που τιμωρείται και η απόπειρα).

απόφαση για τον δράστη, συνυπολογίζοντας ότι σε κάποια νομικά συστήματα η ψυχολογική βία (άμεση ή έμμεση) δεν θεωρείται στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού (Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, 2004, σ.18).

3. Οι δικαστές πολλές φορές αντιμετωπίζουν με δυσπιστία τη γυναίκα που είναι θύμα βιασμού υπονοώντας ότι οι καταγγελίες γυναικών για κάθε μορφή σεξουαλικής επίθεσης εναντίον τους μπορεί να «κατασκευαστούν από τα θύματα» (Μαγγανάς, 2004, σ.144). Προβάλλεται έτσι ως δίλλημα, από τη μία πλευρά η προάσπιση του δικαιώματος της ισότητας του θύματος, και από την άλλη το δικαίωμα του κατηγορουμένου για μια δίκαιη δίκη. Όμως στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης αυτό το επιχείρημα καθίσταται ψευδοδίλλημα καθόσον μπορεί να επιτευχθεί ο συνδυασμός της προστασίας των δικαιωμάτων και των δύο πλευρών (Μαγγανάς, 2004, σ.147).⁵⁷ Άλλωστε οι έρευνες δείχνουν ότι οι γυναίκες σπάνια κάνουν ψευδείς αναφορές για περιπτώσεις ακόμα και λιγότερο σοβαρών σεξουαλικών εγκλημάτων (Μαγγανάς, 2004), αντίθετα κατά κανόνα αποφεύγουν την προσφυγή στη δικαιοσύνη όταν θυματοποιούνται σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας.

Αντίστοιχα, οι αστυνομικές αρχές πολλές φορές χειρίζονται λανθασμένα περιπτώσεις καταγγελιών σεξουαλικής βίας κρίνοντάς της ως αβάσιμες, ενώ οι γυναίκες θύματα και οι προασπιστές των δικαιωμάτων κακοποιημένων γυναικών διατείνονται ότι πολλές καταγγελίες θα έπρεπε βάσει των στοιχείων του φακέλου να είχαν κριθεί βάσιμες. Το πόρισμα канаδικής έρευνας (Hattem, 2006)⁵⁸ αποδεικνύει ότι το ποσοστό των αβάσιμων καταγγελιών διαφέρει από δικαιοδοσία σε δικαιοδοσία αλλά και μέσα στην ίδια δικαιοδοσία. Για παράδειγμα το 2002 και το 2003 το ποσοστό αυτό κυμαινόταν από 7% έως 28% στις αστυνομικές υπηρεσίες όπου έγινε η έρευνα. Σύμφωνα με τους ερευνητές αυτές οι διαφορές μπορεί να απορρέουν από τη διαφορετική αντιμετώπιση των αστυνομικών όσον αφορά τη δυναμική των σεξουαλικών επιθέσεων, αλλά και από διαφορετικές πρακτικές και κατηγοριοποιήσεις που χρησιμοποιεί ο κάθε αστυνομικός για τα

---

⁵⁷ Η άποψη της Καναδού Δικαστή L' Heureux-Dube'.

⁵⁸ Η έρευνα στηρίχτηκε στη μελέτη εκατόν σαρανταοκτώ φακέλων σεξουαλικών επιθέσεων των ετών 2002 και 2003 των οποίων οι στατιστικές ήταν οι πλέον πρόσφατες που διέθετε η Στατιστική υπηρεσία του Καναδά. Περίπου στις μισές περιπτώσεις οι καταγγελίες κρίθηκαν βάσιμες και στις μισές αβάσιμες. Αντλήθηκαν πληροφορίες σχετικές με τη φύση του περιστατικού, το περιεχόμενο της πρώτης ανακοίνωσης-καταγγελίας που έγινε στην αστυνομία, την ανταπόκριση της τελευταίας, τα χαρακτηριστικά και τις αντιδράσεις του θύματος καθώς και τη συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά του υπόπτου.

εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Σημειώνεται επιπλέον ότι, τα σεξουαλικά αδικήματα είναι λιγότερο πιθανό να διαλευκανθούν από την αστυνομία σε σχέση με άλλους τύπους βίαιων εγκλημάτων. Σχετική έρευνα του 2008 στον Καναδά έδειξε ότι πάνω από το ένα τρίτο των σεξουαλικών αδικημάτων που αναφέρονται στην αστυνομία δεν είχαν διαλευκανθεί σε σύγκριση με άλλου είδους βίαια εγκλήματα που διαλευκάνθηκαν σχεδόν κατά το ήμισυ των αναφορών (C.C.J., 2008).

4. Η έννοια της συναίνεσης αναδεικνύεται κεντρική έννοια της ποινικής ρύθμισης της σεξουαλικότητας για το έγκλημα του βιασμού. Η έννοια αυτή στηρίζεται στη πεποίθηση ότι η σεξουαλική πράξη είναι μια καθαρά λογική διαδικασία που εκδηλώνεται ως αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης των ατόμων, έτσι ώστε να προσδίδεται ένας ιδιαίτερος ρόλος στο θύμα (Μαγγανάς, 2004). Στο πεδίο της απονομής της δικαιοσύνης εντυπωσιάζει το γεγονός ότι ο βιασμός απαιτεί πειστήρια που εγγράφονται στο σώμα, παρά στη ψυχή του θύματος, προκειμένου να αποδεχτούν οι δικαστές την έλλειψη συναίνεσης, πειστήρια που για κανένα άλλο έγκλημα βίας δεν απαιτούνται από το θύμα με τόση σχολαστικότητα. Η βιαιότητα της επίθεσης πρέπει να δηλώνεται με άμεση αντίσταση από τη πλευρά του θύματος, ενώ το βίωμα είναι αναγκαίο να γίνει αντικείμενο αφήγησης, αφού «κάθε σιωπή υπονομεύει τις αποδείξεις» (Vigarello, 1998/2001, σ.71). Αντίθετα ο δράστης, ασκώντας τα δικαιώματα του ως κατηγορούμενος, όπως να απαντά μόνο στις ερωτήσεις της έδρας και να μην αμφισβητείται η αλήθεια των όσων καταθέτει, βρίσκεται τελικά σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με το θύμα το οποίο είναι εκτεθειμένο στη σκληρή ανάκριση που γίνεται από το συνήγορο υπεράσπισης, πολλές φορές σε εξέταση κατ' αντιπαράσταση με τον δράστη (Gani v. Spain, 2013).⁵⁹

5. Οι απόψεις των ατόμων που απαρτίζουν μια κοινωνία αναφορικά με τις διαφορετικές εκδοχές του εγκλήματος του βιασμού ασκούν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της πεποίθησης των δικαστών (Ewoldt, Monson & Langhinrichsen-Rohling, 2002, p.p.1175-82). Οι δικαστές από την μία πλευρά ουσιαστικά

---

⁵⁹ Σημαντική είναι η απόφαση Gani v. Spain, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) σύμφωνα με την οποία απορρίφθηκε το αίτημα για επανεξέταση της υπόθεσης του Gani ο οποίος καταδικάστηκε το 2008 από τα ισπανικά δικαστήρια, σε κάθειρξη 27 ετών, για βιασμό. Ο αιτών προσέφυγε στο ΕΔΑΔ, ισχυριζόμενος, ότι κατά τη διάρκεια της δίκης του δεν του δόθηκε η ευκαιρία να εξεταστεί κατ' αντιπαράσταση με το θύμα του, παρά το γεγονός ότι αποτελούσε το μοναδικό μάρτυρα κατηγορίας εναντίον του. Το ΕΔΑΔ, συνεκτιμώντας το μετα-τραυματικό σοκ από το βιασμό που υπέστη το θύμα κατά τη διάρκεια της δίκης, απεφάνθη ότι αυτή η ψυχική κατάσταση μπορεί να δικαιολογήσει απαλλαγή του θύματος από την εξέταση κατ' αντιπαράσταση, χωρίς να προσβάλλονται τα δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορουμένου περί δίκαιης δίκης, όπως αυτά ορίζονται από τα αρ.6 και 3 της ΕΣΔΑ.

υποπεύονται την πιθανότητα η καταγγέλλουσα να έχει συναινέσει στη σεξουαλική επαφή με έναν άγνωστο, και από την άλλη, είναι πρόθυμοι να υποθέσουν ότι όταν υπάρχει κάποια προηγούμενη σχέση μεταξύ του θύματος και του θύτη (όπως κάποια ιδιωτική συνάντηση ή επαγγελματική σχέση), η συναίνεση της γυναίκας είναι σχεδόν δεδομένη κατά τη σεξουαλική πράξη, ή τουλάχιστον αυτό τους φαίνεται λογικό. Τα ερευνητικά δεδομένα όμως καταδεικνύουν ότι η πλειοψηφία των δραστών προέρχεται από το περιβάλλον των γνωστών ατόμων στο θύμα (McCormick, Maric, Seto & Barbaree, 1998, p.p.413-20).

Σε έρευνα της M. Koss και των συνεργατών της, με δείγμα 3.187 φοιτήτριες αμερικανικών πανεπιστημίων και κολλεγίων, το 84% των θυμάτων γνώριζαν προσωπικά τον βιαστή τους, και το 57% των τετελεσμένων βιασμών ή της απόπειρας βιασμού είχε συμβεί σε κάποια συνάντηση («φραντεβού») που είχε προγραμματίσει ο δράστης με το θύμα (Koss, Gidycz & Wisniewski, 1987, p.168). Σχετική έρευνα στις ΗΠΑ έδειξε επιπλέον ότι επιβάλλονται ηπιότερες ποινές σε δράστες βιασμού που είναι γνωστοί στα θύματα σε σύγκριση με αυτές που επιβάλλονται σε δράστες που τα θύματα είναι άγνωστα σε αυτούς πρόσωπα (McCormick et al., 1998). Αντίστοιχες Καναδικές έρευνες (Hattem, 2006), που αφορούν τη στάση των αστυνομικών αρχών καταδεικνύουν ότι τριπλάσιες υποθέσεις θεωρήθηκαν ως «βάσιμες» όταν το θύμα και ο ύποπτος δεν γνωρίζονταν ή όταν το θύμα ήταν κάτω των 14 ετών, σε σχέση με τις υποθέσεις που το θύμα γνώριζε τον δράστη ή ήταν μεγαλύτερο των 14 ετών. Η αναλογία αυτή παρέμεινε σταθερή σε όλες τις περιοχές που διεξήχθη η έρευνα ανεξάρτητα από το υψηλό ή χαμηλό ποσοστό των «αβάσιμων» υποθέσεων που διαπιστώθηκε σε αυτές. Αστυνομικοί τοποθετημένοι σε καίριες θέσεις διατύπωσαν την άποψη ότι οι καταγγελίες σεξουαλικής επίθεσης που αφορούσαν άτομα που δεν γνωρίζονταν μεταξύ τους είχαν πολύ λιγότερες πιθανότητες να θεωρηθούν ως μη βάσιμες.

6. Οι περισσότεροι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται με τρόπους που τους οδηγούν να βλέπουν το έγκλημα από την οπτική του κράτους και των θεσμικών φορέων του, δηλαδή παρατηρείται αυτό που σε εγκληματολογικές θεωρήσεις ονομάζεται «μυθοποίηση του εγκλήματος» (Box, 1983/2003, p.15). Σύμφωνα με τον Field (1978) «οι πολίτες τείνουν να έχουν για το έγκλημα του βιασμού τις ίδιες παραστάσεις με τους βιαστές και τους αστυνομικούς. Οι παραστάσεις αυτές είναι θετικές για τον θύτη και αρνητικές για το θύμα του» (p.p.156-179). Αυτές οι

διαπιστώσεις αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στις νομοθεσίες χωρών που το έγκλημα του βιασμού εκδικάζεται από μικτά ορκωτά δικαστήρια. Σε σχετική έρευνα των Feild και Bienen (1980) συσχετίστηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά της υπόθεσης με τη στάση και τις αποφάσεις των ενόρκων σε προσομοιωμένη υπόθεση βιασμού. Τα δεδομένα της έρευνας ελήφθησαν από ένα δείγμα 896 πολιτών και το πρότυπο των συσχετίσεων ήταν αρκετά σταθερό για τα χαρακτηριστικά της υπόθεσης που έπρεπε να κριθεί, όπως η φυλή του θύματος, η φυσική του ελκυστικότητα, η σεξουαλική του εμπειρία, η δύναμη των αποδεικτικών στοιχείων που παρουσιάστηκαν στο ακροατήριο, κ.α. Σύμφωνα με τους ερευνητές οι συσχετίσεις αυτές είχαν αμελητέες επιπτώσεις στη λήψη της απόφασης (καταδικαστικής ή αθωωτικής) των ενόρκων. Αντίθετα οι προϋπάρχουσες απόψεις των ενόρκων σχετικά με τον βιασμό ήταν ο πιο σημαντικός προγνωστικός παράγοντας για τις αποφάσεις τους.

7. Η σεξουαλική ζωή του δράστη, εκτός των περιπτώσεων υποτροπής σε σεξουαλικά εγκλήματα, δεν γίνεται αντικείμενο εξέτασης στη ποινική δίκη. Εντούτοις στοιχεία για τη προσωπική ζωή του θύματος φαίνεται να επηρεάζουν τους δικαστές. Κοινωνικά στερεότυπα και αναπαραστάσεις καθιστούν τους δικαστές επιφυλακτικούς απέναντι σε γυναίκες που δεν ανταποκρίνονται στα κυρίαρχα στερεότυπα του φύλου τους. Εάν οι γυναίκες που καταγγέλλουν τον βιασμό τους έχουν χρησιμοποιηθεί σε κυκλώματα πορνείας ή πορνογραφίας ή σε οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα της βιομηχανίας του σεξ σπάνια προστατεύονται από τη δικαιοσύνη (Brown, 2003). «Ο βιασμός μιας εκδιδόμενης είναι λιγότερο βιασμός από το βιασμό μιας εργαζόμενης νοικοκυράς» (Λάζος, 2007, σ.266).

8. Οι παλαιότεροι κανόνες, που στηρίζονταν στο «δίκαιο της απόδειξης», οδήγησαν τους δικαστές να υποστηρίζουν τη κοινοποίηση χωρίς περιορισμούς της προσωπικής ζωής των θυμάτων, και ήταν σύνηθες το αίτημα των συνηγόρων υπεράσπισης για κοινοποίηση των φακέλων που αφορούσαν το ιατρικό παρελθόν των θυμάτων σεξουαλικών επιθέσεων, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους ειδικά στις ψυχιατρικές πληροφορίες που μπορεί να περιείχαν. Παρά το ότι τις περισσότερες φορές είναι αναγκαίο τα θύματα βιασμού να ζητήσουν τη στήριξη ψυχιάτρου ή ψυχολόγου μετά από αυτό το τραυματικό βίωμα, κατά την απονομή της δικαιοσύνης μία τέτοια ενέργεια μπορεί να υποδηλώνει έμμεσα ότι η γυναίκα που καταγγέλλει σεξουαλική επίθεση ή βιασμό εναντίον της ενδέχεται να είναι «διαταραγμένη», άρα και αναξιόπιστη. Πολλές φορές επίσης έχει ζητηθεί από την πλευρά της υπεράσπισης

η κοινοποίηση ιατρικών φακέλων των θυμάτων που δεν περιέχουν σχετικό με την υπόθεση υλικό, αίτημα που σπάνια προβάλλεται για άλλα ποινικά αδικήματα (Μαγγανάς, 2004). Τελικά, παρά την αναγνώριση από τα Ανώτατα Δικαστήρια κάποιων χωρών του «υπονομευτικού χαρακτήρα» των παλαιότερων διατάξεων που απαιτούσαν την κοινοποίηση στοιχείων της προσωπικής ζωής του θύματος, η τακτική αυτή εφαρμόζεται και σήμερα κατά την απονομή της δικαιοσύνης (Μαγγανάς, 2004, σ.146).

Αντίθετα, σχετικές канаδικές έρευνες (Hattem, 2006) με αντικείμενο τις καταγγελίες για βιασμούς ή άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας στις αστυνομικές αρχές έδειξαν ότι οι περιπτώσεις καταγγελιών που συνοδεύονταν από φακέλους που περιείχαν στοιχεία για προβλήματα ψυχικής ή πνευματικής υγείας του θύματος χαρακτηρίστηκαν γενικά ως μη βάσιμες σε περιοχές με γενικότερο υψηλό ποσοστό αβάσιμων καταγγελιών για σεξουαλική βία, ενώ το αντίθετο συνέβη στις περιοχές με χαμηλό αριθμό παρόμοιων καταγγελιών. Σύμφωνα με αυτές τις έρευνες φαίνεται ότι τα ιατρικά στοιχεία δεν επηρεάζουν ιδιαίτερα τις αστυνομικές αρχές σχετικά με τη κρίση της βάσιμης ή μη καταγγελίας, σε αντίθεση με τις δικαστικές αρχές, που φαίνεται να επηρεάζονται από το ιατρικό ιστορικό των θυμάτων. Ερευνητές (Hattem, 2006) βέβαια διατείνονται ότι, μόνο όταν οι ανακρίνοντες αστυνομικοί έχουν την απαραίτητη κατάρτιση που τους επιτρέπει να κατανοήσουν ότι τα άτομα με ψυχικές ή πνευματικές διαταραχές είναι περισσότερο ευάλωτα θύματα σεξουαλικής επίθεσης, δεν επηρεάζονται σχεδόν καθόλου από τα ιατρικά στοιχεία του φακέλου σε σχέση με τη βασιμότητα της καταγγελίας. Ενδέχεται όμως η κρίση των αστυνομικών αρχών να μην επηρεάζεται από το ιατρικό ιστορικό των θυμάτων απλά διότι θεωρούν ότι η αξιολόγηση αυτού του φακέλου είναι αποκλειστική αρμοδιότητα των εμπειρογνομόνων και των δικαστικών αρχών.

9. Η κοινωνική τάξη του δράστη και του θύματος παίζουν ένα σημαντικό ρόλο κατά την απονομή της δικαιοσύνης για το έγκλημα του βιασμού. Ο ποινικός νόμος περιλαμβάνει στην έννοια του βιασμού συγκεκριμένους τύπους μη συναινετικών σεξουαλικών πράξεων, εξαιρώντας τις περιπτώσεις που οι άνδρες χρησιμοποιούν την οικονομική και την κοινωνική τους δύναμη περισσότερο παρά τη φυσική βία και τον φόβο για να παρακάμψουν τη γυναικεία απροθυμία στη σεξουαλική πράξη. Αυτή η εξαίρεση του νόμου ακολουθείται από την πολιτιστική έλξη που ασκούν οι άνδρες που έχουν οικονομική δύναμη. Στις περιπτώσεις βιασμών

οι δράστες που κατέχουν οικονομική, πολιτική ή άλλη μορφή κοινωνικής δύναμης ή εξουσίας αντιμετωπίζονται ως «πραγματικοί άνδρες» που εκδηλώνουν το αρχέγονο ένστικτο τους, και αυτό μεταφράζεται ότι ο νόμος και η δικαιοσύνη δεν πρέπει να τους αγγίζει (Box, 1983/2003, p.p.10-11). Βέβαια πρέπει να επισημανθεί ότι οι δράστες βιασμών οι οποίοι τελικά εμπλέκονται στις ποινικές διαδικασίες, δεν προέρχονται κατά κανόνα από τις μεσαίες και ανώτερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, καθώς «οι τάξεις αυτές διαθέτουν τα κατάλληλα μέσα συγκάλυψης της υπόθεσης και συμβιβασμού με το θύμα» (Τσιγκρής, 2001, σ.79).

Σχετικά με τη κοινωνική τάξη των θυμάτων υποστηρίζεται, σύμφωνα με τις περισσότερες θεωρήσεις ότι θύματα σεξουαλικής βίας μπορεί να είναι γυναίκες από όλες τις κοινωνικές τάξεις.⁶⁰ Σε κάποιες έρευνες διαπιστώνεται όμως ότι η θυματοποίηση των γυναικών που ανήκουν σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα είναι πολύ πιο συχνή σε σύγκριση με τις γυναίκες που ανήκουν σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα, και επιπλέον ότι γυναίκες που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και εθνότητες αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης (Carrington & Pereira, 1993, p.p.123-124). Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι τα περισσότερα θύματα των ανώτερων κοινωνικο-οικονομικών τάξεων αναφέρουν το βιασμό τους σε ιδιωτικούς φορείς ή ιδιώτες οι οποίοι, προστατευμένοι από το δικαίωμα του απορρήτου των προσωπικών δεδομένων των πελατών τους, δεν υποχρεούνται να αναφέρουν τον βιασμό στην αστυνομία με αποτέλεσμα τα θύματα να έχουν μία καλύτερη στήριξη και να μην εμπλέκονται σε ψυχοφθόρες προδικαστικές διαδικασίες (Katz & Mazur, 1979, p.42).

Η θυματοποίηση των φτωχών γυναικών σε εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας (σεξουαλικής ή οποιασδήποτε άλλης) είναι επίσης ένα ζήτημα που αποτέλεσε αντικείμενο ερευνών. Παρά το ότι τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, σύμφωνα με τα δεδομένα των ερευνών, δεν αποδεικνύεται ότι ανήκουν σε συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, οι γυναίκες με χαμηλό ή ανύπαρκτο προσωπικό εισόδημα δεν έχουν τη δυνατότητα να φύγουν από την συζυγική εστία, καθώς τόσο η οικονομική τους κατάσταση όσο και η χαμένη τους αυτοεκτίμηση δεν γεννούν ελπίδες για μια καλύτερη ζωή. Πολλές γυναίκες με χαμηλό εισόδημα που είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας δεν καταγγέλλουν το σύζυγό τους, λόγω της μεγάλης διάρκειας της ποινικής διαδικασίας, της ακριβής αμοιβής των συνηγόρων, και της

---

⁶⁰ Βλέπε προηγουμένως Δεύτερο Κεφάλαιο φεμινιστικές θεωρήσεις του «δεύτερου κύματος».

ανεπαρκούς κρατικής υποδομής για την βοήθεια των θυμάτων. Αυτό συμβαίνει σε μεγαλύτερο βαθμό όταν η γυναίκα είναι μητέρα ανηλίκων παιδιών καθώς δεν είναι δυνατό να επιβαρυνθεί με τα έξοδα της δίκης, χωρίς καμιά βοήθεια από την πλευρά του κράτους, και να αντιμετωπίσει συγχρόνως τα έξοδα διαβίωσης της οικογένειάς της (Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, 2004). Παρόλα αυτά οι γυναίκες αυτές αντιμετωπίζονται από το νόμο και τα δικαστήρια ως άτομα με «ελεύθερη βούληση» που θεωρητικά μπορούν να αμυνθούν απέναντι στη βία. Το ζήτημα που εδώ τίθεται είναι ότι «ο νόμος και η απονομή της δικαιοσύνης δεν μπορούν να υπάρχουν στο κενό, αλλά πρέπει να αντανακλούν τις πραγματικότητες της κοινωνίας μέσα στην οποία λειτουργούν» (Hudson, 1999, p.p.583-589).

10. Παρατηρούμε ότι σε κάποιες χώρες του κόσμου οι νομοθετικές ρυθμίσεις δεν είναι ικανές να προστατεύσουν το δικαίωμα των γυναικών στη ζωή και τη σωματική και ψυχική ασφάλεια. Σε χώρες του κόσμου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτές της Αφρικής, στην περίπτωση που υπάρχει υποτυπώδης νομική προστασία για τις γυναίκες που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση ή είναι θύματα βιασμών, η πρόσβαση στις αστυνομικές ή τις δικαστικές αρχές είναι ιδιαίτερα δύσκολη, και στις σπάνιες φορές που αυτό συμβαίνει, τα θύματα ενθαρρύνονταν να προβούν σε δικαστικούς διακανονισμούς αστικού χαρακτήρα, έτσι ώστε να αποφεύγεται η ποινική τιμωρία του δράστη (Διεθνής Αμνηστία, 2012, σ.σ.62-63). Σε κάποιες ασιατικές χώρες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ινδία, παρατηρείται μια μεγάλη καθυστέρηση κατά την απονομή της δικαιοσύνης για τα περισσότερα βίαια εγκλήματα που διαπράττονται εις βάρος των γυναικών, οι ποινές που επιβάλλονται στους δράστες είναι ήπιες, ενώ η διαφθορά και ο χρηματισμός αστυνομικών και δικαστικών οργάνων αποτελεί ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο (Huggler, 2006).

5.8 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις

Το δίκαιο συμμετέχει με πολλούς τρόπους και πολλές μορφές, στη διαμόρφωση και τη παγίωση θέσεων για την αντίληψη έμφυλων ταυτοτήτων. Η «γλώσσα του νόμου» σε ζητήματα σεξουαλικότητας φανερώνει τη συμμετοχή των κανόνων δικαίου σε στιγματιστικές πρακτικές, αφού «ο νομικός λόγος παγιώνει σεξουαλικές ταυτότητες, σε κατηγορίες, δηλαδή σε μη διαπραγματεύσιμα νοήματα» (Μαροπούλου, 2008,

σ.σ.13,106).⁶¹ Οι λεκτικές διατυπώσεις ή παραλήψεις των νομικών ρυθμίσεων συμβάλλουν στην εξοικείωση, ανοχή, και τελικά στη νομιμοποίηση σεξιστικών εκφορών. Στους κανόνες δικαίου ο γυναικείος κόσμος πολλές φορές αποσιωπάται, παραμορφώνεται ή αλλοιώνεται. Ο νόμος δεν εστιάζει στα γυναικεία βιώματα και στις συλλογικές αναπαραστάσεις που ερμηνεύουν τη θέση της γυναίκας στο κόσμο, με συνέπεια οι ανάγκες της γυναίκας να διαπιστώνονται κάτω από την οπτική νομικών εννοιολογήσεων που κατασκευάζονται από το κυρίαρχο ανδρικό φύλο (Μαροπούλου, 2008, σ.37).

Στις δυτικές κοινωνίες που η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσε προτεραιότητα παρατηρείται το εξής παράδοξο: ενώ ο βιασμός ουσιαστικά δεν διαφέρει από άλλα εγκλήματα βίας κατά προσώπων, οι αντιδράσεις των τυπικών κοινωνικών φορέων διαφοροποιούνται σε τέτοιο βαθμό που καθιστούν το θύμα βιασμού το μόνο θύμα εγκληματικής ενέργειας που τόσο συχνά θεωρείται ότι ευθύνεται για τη θυματοποίησή του, καθώς «η απόδειξη της ενοχής του δράστη στηρίζεται στην απόδειξη της αθωότητας του θύματος» (Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, 2004, σ.18). Οι πράξεις της συνείδησης και οι πράξεις του σώματος δεν γίνονται διακριτές κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, εφόσον πολλές φορές θεωρείται ότι το θύμα πράττει αυτό που σκέπτεται και ενδόμυχα επιθυμεί, με αποτέλεσμα η θυματοποίηση να συνδέεται περισσότερο με μία διαδικασία απόρριψης και ταπείνωσης παρά με όρους προστασίας (Vigarello, 1998/2001). Εξαίρεση από αυτή τη διαδικασία αποτελούν οι δικαστικές αρχές χωρών που τα φεμινιστικά κινήματα είναι ακόμα ισχυρά και η σεξουαλικότητα των φύλων εκλαμβάνεται με όρους ισότητας (Μαγγανάς, 2004). Σε γενικά πλαίσια όμως ο βιασμός της γυναίκας αντιμετωπίζεται από τους φορείς κοινωνικού ελέγχου (άτυπους και τυπικούς) ακόμα και σήμερα ως μια «ηθική» παράβαση που κηλιδώνει και ατιμάζει το θύμα, παρά ως έγκλημα βίας.

Στη φεμινιστική προοπτική θεωρείται αναγκαίος ο νομικός χαρακτηρισμός του βιασμού ως εγκλήματος κατά της ελευθερίας και του αυτο-προσδιορισμού του ατόμου, και όχι μόνο ως εγκλήματος κατά της σεξουαλικής ελευθερίας του, αφού τόσο οι νομικοί κανόνες όσο και το σύνολο των τυπικών και άτυπων φορέων κοινωνικού ελέγχου ερμηνεύουν στην πραγματικότητα ένα πλήθος δεδομένων με όρους διακρίσεων. Έτσι ακόμα και αν αναγνωρίσουμε ότι κάθε άτομο ανεξάρτητα

---

⁶¹ Όπως «η σεξουαλικότητα η συγγένεια, ο γάμος, η γονεϊκότητα συμμετέχουν στη δημιουργία σημασιολογικών κυκλωμάτων εντός των οποίων μεταφέρονται τα περί φύλου ζητήματα».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

από το φύλο ή άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά του είναι πολλές φορές ελεύθερο να συναινέσει ή όχι στη σεξουαλική πράξη, προβάλλοντας τους δικούς του όρους, φαίνεται ότι «το σύνολο των όρων μας είναι τελικά τόσο προκαθορισμένο, όσο και τα φωνήματα στη γλώσσα μας» (Λαίινγκ, 1975, σ.106).

Οι αλλαγές των ποινικών διατάξεων για το έγκλημα του βιασμού στις περισσότερες δυτικές χώρες συνέβησαν, είτε χωρίς να στηριχτούν σε αξιόπιστα ερευνητικά δεδομένα, είτε δεν συνοδεύτηκαν από θεσπισμένους και σαφείς στόχους αντεγκληματικής πολιτικής. Το σημείο εστίασης των σύγχρονων μεταρρυθμιστικών προτάσεων για το βιασμό, παρά τις αντίθετες απόψεις που διατυπώθηκαν, έχει σαφώς μετατοπιστεί υπέρ του νομικού πλαισίου που υιοθετεί την έννοια της βασισμένης σε στερεοτυπικά μοντέλα συναίνεσης. Οι αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος και οι πρακτικές κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης φαίνεται αντίστοιχα να μην έχουν ουσιαστικά αλλάξει σε πολλές κοινωνίες. Αυτή η στασιμότητα διαιωνίζει και τις σοβαρές συνέπειες για τα θύματα βιασμών που διστάζουν να καταγγείλουν τους δράστες. Ο βιασμός παραμένει μέχρι σήμερα ένα «αθέατο» έγκλημα, με τεράστιο «σκοτεινό αριθμό» εγκληματικότητας (Τσιγκρή, 1996).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων υπό το πρίσμα των διεθνών κανόνων δικαίου

6.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

Το έγκλημα του βιασμού κατά τις ένοπλες συρράξεις παρουσιάζει μεγάλη συχνότητα και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον κάποιων ερευνητών. Στη συντριπτική πλειοψηφία της βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας το έγκλημα του βιασμού όταν σχετίζεται με περιόδους ένοπλων συγκρούσεων συνήθως αναφέρεται με τίτλους όπως: «ο βιασμός στον πόλεμο», ή οι «βιασμοί των πολέμων», χωρίς κατά την ανάλυση του θέματος να γίνεται οποιοσδήποτε εννοιολογικός διαχωρισμός μεταξύ των όρων «πόλεμος» και «ένοπλη σύρραξη». Η έλλειψη διαχωρισμού δεν δημιουργεί σύγχυση καθώς ο **όρος πόλεμος («war»)** αντικαθίσταται συχνά στο Διεθνές Δίκαιο με τον όρο «ένοπλη σύρραξη» («armed conflict»), ώστε να καλύπτονται ευρύτερες περιπτώσεις, και χωρίς να χρειάζεται κάθε φορά να εξεταστεί η τυπική κήρυξη του πολέμου από την πλευρά των κρατών. Έτσι οι δύο έννοιες (αυτή του «πολέμου» και αυτή της «ένοπλης σύρραξης») θεωρούνται **έννοιες ταυτόσημες** ώστε να μην δημιουργείται προβληματισμός επιλογής κατά τη χρήση τους.

Στο Διεθνές Δίκαιο υπάρχει ωστόσο ένας σαφής νομικός διαχωρισμός μεταξύ των «διεθνών» και των «μη διεθνών» ενόπλων συρράξεων. Ο όρος «**διεθνής ένοπλη σύρραξη**» σύμφωνα με το κοινό άρθρο 2 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 αφορά: **α)** Περιπτώσεις ένοπλης σύρραξης μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, ακόμα και αν τα κράτη αυτά δεν αποδέχονται τον χαρακτηρισμό μιας κατάστασης ως τέτοιας. **β)** Περιπτώσεις ολικής ή μερικής κατοχής εδάφους ενός εκ των συμβαλλομένων κρατών, ακόμα και αν δεν προηγήθηκε ένοπλη αντίσταση. **γ)** Περιπτώσεις σύρραξης μεταξύ ενός συμβαλλομένου κράτους και ενός μη συμβαλλομένου με τη προϋπόθεση ότι το μη συμβαλλόμενο κράτος αποδέχεται (με την έννοια ότι δεν αρνείται ρητά) το Δίκαιο των Συμβάσεων της Γενεύης (Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καϊάφα-Γκμπάντι, Μπιτζιλέκης, Παπαδαμάκης, Παπακυριάκου, Νούσκαλης & Ναζίρης, 2006, σ.69).

Οι εμφύλιες συρράξεις υπάγονται στην έννοια των ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα που στο πεδίο εφαρμογής του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 του Δεύτερου Πρόσθετου σε αυτές Πρωτοκόλλου καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εσωτερικών συγκρούσεων με δύο

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

όμως περιορισμούς: **α)** Οι ένοπλες δυνάμεις που μάχονται για την ανεξαρτησία τους θα πρέπει να είναι οργανωμένες, να έχουν διοίκηση, και να ασκούν εξουσία σε συγκεκριμένη περιοχή. **β)** Αποκλείονται ρητά από την εφαρμογή των Συμβάσεων της Γενεύης οι περιπτώσεις εσωτερικών ταραχών και εντάσεων (Συμβάσεις Γενεύης, 1949, Άρθρο 3).⁶²

Ωστόσο το έγκλημα του βιασμού κατά την τυποποίησή του στην κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων δεν εντάσσεται μόνον στα εγκλήματα πολέμου, που αναφέρονται αποκλειστικά σε διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, αλλά και στο έγκλημα της γενοκτονίας, ή στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα που σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες αποκτούν αντικειμενική υπόσταση χωρίς κανένα διαχωρισμό μεταξύ ειρηνικών και πολεμικών περιόδων (Askin, 2003). Η νομολογία των Ειδικών Ποινικών Δικαστηρίων και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ανέδειξε ότι κατά τις ένοπλες συρράξεις οι οργανωμένοι και μαζικοί βιασμοί σε κάθε περίπτωση αποτελούν μέρος της συστηματικής βίας ενός γενικότερου πολιτικο-ιδεολογικού σχεδιασμού που στοχεύει στην καταστροφή συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, ώστε να πληρούνται σε μεγάλο βαθμό οι ειδικές προϋποθέσεις των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της γενοκτονίας (Haffajee, 2006, p.204).

6.2 Η τυποποίηση του βιασμού στην κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων

6.2.1 Ο βιασμός ως «έγκλημα πολέμου»

6.2.1.1 Η νομική βάση των εγκλημάτων πολέμου. Τα εγκλήματα πολέμου τελούνται σε διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις ή συνδέονται άμεσα με αυτές. Τα εγκλήματα αυτά αναφέρονταν μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως παραβιάσεις κανόνων του «δικαίου του πολέμου» ή του μετέπειτα Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και είχαν σαν συνέπεια μια σειρά κυρώσεων που αφορούσαν τα κράτη ως κύρια υποκείμενα τέλεσης της άδικης πράξης. Από τις αρχές

---

⁶² Κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου, όπως κυρώθηκαν με τον Ν. 3481 της 30-12-1955/5-1-1956 : Περί κυρώσεως των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 (ΦΕΚ Α' 3) και άρθρο 1 παρ.1 του Π Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων. Υιοθετήθηκε στις 8.6.1977 από τη Διπλωματική Διάσκεψη για την Επαναβεβαίωση και Ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που εφαρμόζεται στις Ένοπλες Συγκρούσεις. Έναρξη ισχύος: 7.12.1978, σύμφωνα με το άρθρο 23 όπως κυρώθηκε με το Ν. 2105/1992 : Κύρωση Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΙΙ στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 (ΦΕΚ 196, τ. Α')

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

του 20^{ου} αιώνα, εκτός της συλλογικής ευθύνης των κρατών, τέθηκε και το ζήτημα της ατομικής ευθύνης προσώπων που διέπρατταν εγκλήματα πολέμου κατά την διάρκεια διεθνών ή μη διεθνών ενόπλων συρράξεων.

Οι σύγχρονοι γενικοί εθιμικοί κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που αναφέρονται στις διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις διέπονται από τις παρακάτω αρχές (Henckaerts, 2007, σ.39): **α)** Καθορίζουν τα εγκλήματα πολέμου ως σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. **β)** Δίνουν στα κράτη το δικαίωμα να απονείμουν οικουμενική δικαιοδοσία στα εθνικά τους δικαστήρια για τα εγκλήματα πολέμου. **γ)** Ορίζουν ως υποχρέωση των κρατών να ερευνούν τα εγκλήματα πολέμου, που εικάζουν ότι διαπράχθηκαν από υπηκόους τους ή τις ένοπλες δυνάμεις τους, ή στην επικράτειά τους, και απαιτούν να διώκουν τους υπόπτους. **δ)** Παρακινούν τα κράτη να καταβάλουν κάθε προσπάθεια προκειμένου να συνεργαστούν με τα Διεθνή Δικαστήρια ή άλλους διεθνείς θεσμούς στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, ώστε να διευκολύνουν την έρευνα για εγκλήματα πολέμου και τη δίωξη των υπόπτων. **ε)** Εξαιρούν της αμνηστίας άτομα που είναι ύποπτα, κατηγορούνται, ή καταδικάστηκαν για εγκλήματα πολέμου κατά τη διάρκεια ένοπλων διεθνών συρράξεων. **ζ)** Ορίζουν το απαράγραπτο των εγκλημάτων πολέμου.

Η νομική βάση των εγκλημάτων πολέμων στηρίχθηκε κύρια: **α)** Στις τρεις Συνθήκες της Χάγης του 1907, **β)** Στις τέσσερες Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα συμπληρωματικά Πρωτόκολλα σε αυτές (τρία του 1977 και ένα του 2005), **γ)** Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1950. Οι παραπάνω συμβάσεις και τα πρόσθετα σε αυτές πρωτόκολλα θεωρείται ότι εκφράζουν τον κορμό του σύγχρονου εθιμικού διεθνούς δικαίου (Γεωργούλης, 2010, σ. 23-24).

Μία σειρά άλλων κανόνων με κυβερνητικό ή μη κυβερνητικό χαρακτήρα που διατυπώνονται μέσα από συμβάσεις-συνθήκες, αποφάσεις, ψηφίσματα και πρωτόκολλα συμπληρώνουν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και εμπλουτίζουν την δικαιοπαραγωγική του διαδικασία σχετικά με τις ένοπλες συρράξεις (Γεωργούλης, 2010, σ. 48-50).⁶³ Οι αρχές του Χάρτη της Νυρεμβέργης, τα Καταστατικά των Ειδικών («ad hoc») Διεθνών Δικαστηρίων, καθώς και το Καταστατικό του Διεθνούς

---

⁶³ Ενδεικτικά αναφέρονται: Τα ψηφίσματα XXIII της Διεθνούς Διάσκεψης για τα δικαιώματα του ανθρώπου σε ένοπλες συρράξεις (Τεχεράνη, 1968), το αριθ. 2444 της XXII ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. (Νέα Υόρκη, 1968) για τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε ένοπλες συρράξεις, το αριθμ.3074 XXV ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. (Νέα Υόρκη, 1973) για τις αρχές της διεθνούς συνεργασίας σχετικά με την κράτηση, σύλληψη, έκδοση και τιμωρία προσώπων που είναι ένοχοι για εγκλήματα πολέμου, καθώς και οι αποφάσεις 1265/1999 και 1296/2000 του Συμβουλίου Ασφαλείας για την προστασία των αμάχων (Νέα Υόρκη, 1999 και 2000).

Ποινικού Δικαστηρίου, αποτελούν επίσης κύριες πηγές ορισμού των εγκλημάτων πολέμου, ενώ οι αποφάσεις των εν λόγω Διεθνών Δικαστηρίων συγκροτούν τη σύγχρονη διεθνή νομολογία για αυτά τα εγκλήματα.

Οι τέσσερες Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, και τα τρία συμπληρωματικά Πρωτόκολλα σε αυτές του 1977 ορίζουν τα εγκλήματα πολέμου ως: **1.** Πράξεις που στρέφονται κατά προσώπων, όπως ανθρωποκτονία από πρόθεση, βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη μεταχείριση περιλαμβανομένων και των βιολογικών πειραμάτων κ.α. (Συμβάσεις της Γενεύης, 1949, Άρθρο 27, Παρ.2) (I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης, 1977, Άρθρο 75:Παρ.2 & Άρθρο 76)⁶⁴ **2.** Πράξεις κατά της εθνικής περιουσίας και της ατομικής ιδιοκτησίας, όπως η καταστροφή ή ιδιοποίηση κατά τρόπο παράνομο και σε ευρεία κλίμακα, μη δικαιολογούμενη από στρατιωτική ανάγκη, κτιρίων και αντικειμένων, στρατιωτικών νοσοκομείων, πλοίων και εγκαταστάσεων για περίθαλψη ασθενών και τραυματιών κ.α. (I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης, 1977, Άρθ.50 Σύμβαση I, άρθ.51 Σύμβαση II, άρθ.147 Σύμβαση IV). **3.** Πράξεις που αφορούν την χρήση επικίνδυνων όπλων ή όπλων μαζικής καταστροφής. Με το κοινό στις τέσσερεις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 άρθρο 3 εισάγεται επίσης ένα ελάχιστο δείγμα πράξεων κατά προσώπων (όπως βία κατά της ζωής και του προσώπου, βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση κ.α) που, όταν διαπράττονται κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα, θεωρούνται επίσης εγκλήματα πολέμου.

Τα εγκλήματα πολέμου ορίζονται από το άρθρο 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ως: «το σύνολο των πράξεων που περιγράφονται ως σημαντικές παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων των ένοπλων διεθνών και μη διεθνών συρράξεων, και όπως ακριβώς αυτές ορίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των Συμπληρωματικών σε αυτές Πρωτοκόλλων» (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 8). Στο ίδιο άρθρο κωδικοποιούνται τα εγκλήματα πολέμου σε ένα μακρύ κατάλογο άδικων πράξεων που διαπράττονται τόσο τις διεθνείς όσο και τις μη διεθνείς συρράξεις αντίστοιχο με

---

⁶⁴ Επίσης βλέπε αρθ.75 παρ.2 και άρθ. 76 του Πρώτου Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 που αναφέρεται στην προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συρράξεων. Υιοθετήθηκε στις 8 Ιουνίου 1977 από την Διπλωματική Συνδιάσκεψη για την Επιβεβαίωση και την Ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που εφαρμόζεται στις Ένοπλες Συρράξεις.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αυτών των Συμβάσεων της Γενεύης και των Συμπληρωματικών σε αυτή Πρωτοκόλλων.

Τα προστατευόμενα άτομα των εγκλημάτων πολέμου στις διεθνείς ένοπλες **συρράξεις** οριοθετούνται από το άρθρο 13 της I Σύμβασης της Γενεύης (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 13). Σύμφωνα με αυτές τις ρυθμίσεις οι πράξεις κατά προσώπων (ανθρωποκτονία, βασανιστήρια κ.α) είναι αξιόποινες μόνο όταν πλήττουν τις ακόλουθες ομάδες: **α)** Τραυματίες και ασθενείς. **β)** Μέλη υγειονομικού ή θρησκευτικού προσωπικού. **γ)** Προσωπικό ανθρωπιστικών οργανώσεων. **δ)** Αιχμαλώτους πολέμου (I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης, 1977, Άρθ.4: Σύμβαση III, Άρθ.44 &45). **ε)** Άμαχους πολίτες χωρών που μετέχουν στη σύρραξη ή άμαχους ατομικά που δεν λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες.

Τα προστατευόμενα πρόσωπα στις περιπτώσεις των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων ορίζονται όμως επακριβώς στο άρθρο 8 (παρ.2,γ) του Καταστατικού του ΔΠΔ ως τα πρόσωπα εκείνα «που δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες συμπεριλαμβανομένων των μελών των ενόπλων δυνάμεων που έχουν παραδώσει τα όπλα και εκείνων που τέθηκαν εκτός μάχης λόγω ασθένειας, τραυμάτων, κράτησης ή άλλης αιτίας» (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 8, παρ.2,γ). Η τροπολογία της 2^{ης} παραγράφου (ε) του 8^{ου} άρθρου του Καταστατικού της Ρώμης επεκτείνει όμως την προστασία των προσώπων ορίζοντας ως σοβαρές παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων που διέπουν τις ένοπλες συγκρούσεις μη διεθνούς χαρακτήρα εντός του καθιερωμένου πλαισίου του διεθνούς δικαίου και τις σκόπιμες επιθέσεις εναντίον του άμαχου πληθυσμού ή και κατά μεμονωμένων πολιτών που δεν λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 8, παρ.2(ε)).⁶⁵

6.2.1.2 Η ένταξη του βιασμού στα εγκλήματα πολέμου σύμφωνα με τις Διεθνείς Συμβάσεις και τα Καταστατικά των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων.

Ο βιασμός εντάχθηκε αρχικά στα εγκλήματα πολέμου σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ 2 της IV Σύμβασης της Γενεύης του 1949 στο οποίο αναφέρεται ότι «οι γυναίκες πρέπει ειδικά να προστατεύονται έναντι κάθε προσβολής της τιμής τους, και συγκεκριμένα έναντι βιασμού, αναγκαστικής πορνείας και κάθε μορφής κακοποίησης» (Συμβάσεις της Γενεύης, 1949, Άρθρο 27, Πάρ.2). Σε αυτή τη διάταξη διαπιστώνουμε όμως ότι

⁶⁵ «Επιθέσεις με πρόθεση κατευθυνόμενες κατά του αμάχου πληθυσμού ως τέτοιου, ή εναντίον αμάχων ατομικά, οι οποίοι δεν λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

δεν δίνεται καμία ερμηνεία σχετικά με την αντικειμενική υπόσταση των αναφερομένων εγκλημάτων, απλά διατυπώνεται μία γενική υποχρέωση της πολιτείας να προστατεύει τη «τιμή» των γυναικών. Στη πρώτη παράγραφο του άρθρου 76 του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου των Συμβάσεων της Γενεύης γίνεται επίσης ιδιαίτερη αναφορά στις γυναίκες όπου θεωρούνται «αντικείμενα ιδιαίτερου σεβασμού που πρέπει να προστατεύονται από τον βιασμό, την αναγκαστική πορνεία και κάθε άλλη μορφή κακοποίησης» (I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης, 1949, άρθρο 76 (1)).

Στη Παγκόσμια Διάσκεψη της Βιέννης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1993) τα συμβαλλόμενα κράτη διακήρυξαν ότι «οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών σε καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης αποτελούν παραβιάσεις των θεμελιωδών αρχών των διεθνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου». Στις παραβάσεις αυτού του είδους συμπεριλήφθηκαν «οι συστηματικοί βιασμοί, η σεξουαλική δουλεία, και ο εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη». Σε αυτές τις αρχές στηρίχθηκαν και τα Καταστατικά των Διεθνών Δικαστηρίων. Στο άρθρο 4 για παράδειγμα του Καταστατικού του Ειδικού Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα τα εγκλήματα πολέμου αναφέρονται ως παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II περιλαμβάνοντας στην έννοια της παραβίασης και τις «προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας, την εξευτελιστική και ταπεινωτική μεταχείριση, το βιασμό, τον εξαναγκασμό σε πορνεία και οποιαδήποτε μορφή άσεμνης επίθεσης» (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, Article 4 (e)). Αντίστοιχα, σύμφωνα με το άρθρο 8 (vi) του Καταστατικού του ΔΠΔ ορίζονται ως εγκλήματα πολέμου, χωρίς κανένα διαχωρισμό για τις διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, «ο βιασμός, η γενετήσια δουλεία, ο εξαναγκασμός σε πορνεία, ο εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη, ο εξαναγκασμός σε στέρωση ή άλλη μορφή γενετήσιας βίας που συνιστά σοβαρή προσβολή του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης».

Σύμφωνα με τα στοιχεία των εγκλημάτων πολέμου (“elements of crimes”),⁶⁶ κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή του άρθρου 8, παρ 2 (b) και (xxii)-6), ως προς τις συνθήκες και τις συμπεριφορές των δραστών εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε

---

⁶⁶ Τα «στοιχεία» των εγκλημάτων πολέμου (“elements of crimes”) επικουρούν το ΔΠΔ κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων του Καταστατικού του ως προς τις συμπεριφορές, τις συνέπειες, και τις περιστάσεις που συνδέονται με τα εγκλήματα.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

περιόδους ενόπλων συρράξεων απαιτούνται τα ακόλουθα (International Criminal Court [ICC], 2011):

1. Ο δράστης να διέπραξε μια πράξη σεξουαλικού χαρακτήρα σε βάρος ενός ή περισσότερων προσώπων, ή να προκάλεσε το εν λόγω πρόσωπο ή πρόσωπα να συμμετέχουν σε μια πράξη σεξουαλικού χαρακτήρα με τη βία, ή με απειλή βίας ή με εξαναγκασμό (όπως αυτός που προκαλείται από το φόβο της βίας), ή με κράτηση, ψυχολογική πίεση, ή κατάχρηση εξουσίας, εναντίον του εν λόγω προσώπου ή προσώπων, ή με την αξιοποίηση του καταναγκαστικού περιβάλλοντος (καταναγκαστικών συνθηκών), ή λόγω της ανικανότητας του προσώπου ή των προσώπων να δώσουν πραγματική συναίνεση.

2. Η συμπεριφορά του δράστη πρέπει να είναι ανάλογης βαρύτητας με μια σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης.

3. Ο δράστης πρέπει να γνώριζε τα πραγματικά περιστατικά που καθιέρωσαν τη βαρύτητα της εγκληματικής του συμπεριφοράς.

4. Η συμπεριφορά του δράστη πρέπει να πραγματοποιήθηκε σε πλαίσιο σύνδεσης με την ένοπλη σύρραξη.

5. Ο δράστης πρέπει να γνώριζε τα πραγματικά περιστατικά που οδηγούν στη διαπίστωση της ένοπλης σύρραξης.

6.2.2 Ο βιασμός ως «έγκλημα γενοκτονίας»

Το έγκλημα της γενοκτονίας, σύμφωνα με τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης των Η.Ε. του 1948 «Για την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας», ορίζεται ως ένα σύνολο πράξεων που διενεργούνται σε πολεμική ή ειρηνική περίοδο «με πρόθεση μερικής ή ολικής καταστροφής εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας» (Canada v. Desire Muyezeza, 2009)⁶⁷ και συγκεκριμένα: «ανθρωποκτονία, σοβαρή βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ικανότητας, εκ προθέσεως υποβολή της ομάδας σε συνθήκες διαβίωσης που μπορούν να επιφέρουν πλήρη ή μερική καταστροφή της, μέτρα που αποβλέπουν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων στο πλαίσιο της ομάδας, και αναγκαστική μεταφορά παιδιών από μια ομάδα σε άλλη» (Σύμβαση για την

⁶⁷ Η «ομάδα» νοείται εδώ ως «αναγνωρίσιμη πληθυσμιακή ομάδα» («identifiable group of people») στην οποία πρέπει να ανήκουν τα θύματα της γενοκτονίας. Σύμφωνα με την «αντικειμενική ερμηνεία», «αναγνωρίσιμη» πληθυσμιακή ομάδα θεωρείται «η εθνοτική ομάδα σε σχέση με τα πολιτικά, πολιτιστικά και ιστορικά της χαρακτηριστικά» σύμφωνα με τις Συνθήκες της Γενεύης και τις Συνθήκες βάσει των οποίων δημιουργήθηκαν τα δύο ad hoc Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και τη Ρουάντα. Κατά την «υποκειμενική ερμηνεία» μία πληθυσμιακή ομάδα καθορίζεται ως «αναγνωρίσιμη» σε σχέση με την αντίληψη που έχουν σχηματίσει σχετικά με τα παραπάνω χαρακτηριστικά της οι δράστες των διεθνών εγκλημάτων.

Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, 1954, Άρθρα I & II). Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζοντας την γενοκτονία ως έγκλημα διεθνούς δικαίου αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προλαμβάνουν και να τιμωρούν τις παραπάνω πράξεις, καθώς και να τιμωρούν όλες τις γενικές μορφές αυτουργίας και συμμετοχής σε αυτό το έγκλημα, όπως την συνεννόηση προς διενέργεια γενοκτονίας, την άμεση και δημοσία προτροπή προς διενέργεια γενοκτονίας, την απόπειρα γενοκτονίας, και την συνέργια σε γενοκτονία (Ρούκουνας, 1995, σ.269) και (Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, 1954, Άρθρα I & III).

Η γενική αρχή του Διεθνούς Δικαίου, που διαμορφώθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποσυνδέει την τέλεση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της γενοκτονίας από την διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων. Η μη αποκλειστική σύνδεση του εγκλήματος της γενοκτονίας με τις ένοπλες συρράξεις δεν αποκλείει όμως τη σχέση με αυτές. Αντίθετα, φαίνεται να αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα ότι ο ίδιος ο πόλεμος ευνοεί τη διάπραξη αυτού του εγκλήματος. Αυτό το επιχείρημα ενισχύεται από το γεγονός της συμπερίληψης του εγκλήματος της γενοκτονίας στα Καταστατικά των Ειδικών Ποινικών Δικαστηρίων, δεδομένου ότι τα Δικαστήρια αυτά απέκτησαν δικαιοδοσία μόνο για εγκλήματα που τελέστηκαν κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων.

Διατηρείται έτσι μία ενιαία νομική προσέγγιση για το έγκλημα της γενοκτονίας σε περιόδους ειρήνης και ενόπλων συρράξεων, καθώς ο ορισμός αυτού του εγκλήματος από το άρθρο 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα και από το άρθρ.4 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία σχεδόν ταυτίζεται με τον ορισμό των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης των Η.Ε. του 1948 (Statute of the International Tribunal for Rwanda, 1994, Article 2) (Statute of the International Tribunal for The Former Yugoslavia, 1993, Article 4).⁶⁸ Μελετητές που ασχολήθηκαν με την «Εγκληματολογία της Γενοκτονίας» («Criminology of Genocide»), προτείνουν να απαλειφθεί οριστικά κάθε διαχωρισμός σε σχέση με τις περιόδους τέλεσης του εγκλήματος της γενοκτονίας, και να επαναπροσδιορίσουμε τις αρχές της επιστήμης

---

⁶⁸ Δηλαδή «ως οποιαδήποτε από τις παρακάτω πράξεις που διαπράττονται με πρόθεση να καταστρέψουν εν όλω ή εν μέρει μια εθνική εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα, όπως: η πρόκληση σοβαρής σωματικής ή ψυχικής βλάβης στα μέλη αυτών των ομάδων, η εσκεμμένη επιβολή συνθηκών διαβίωσης με στόχο τη φυσική καταστροφή εν όλω ή εν μέρει των μελών μιας ομάδας, την επιβολή μέτρων που αποσκοπούν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων εντός της ομάδας και την βίαιη μεταφορά παιδιών της ομάδας σε άλλη ομάδα».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

και της κοινωνίας με τέτοιο τρόπο ώστε η γενοκτονία να θεωρείται αδιανόητη τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου (Friedrichs, 2009, p.10).

Ο βιασμός δεν αναφέρεται ρητά ως μορφή γενοκτονίας σε καμία από τις διατάξεις των Καταστατικών των Διεθνών Δικαστηρίων και των Διεθνών Συμβάσεων, καθώς για το έγκλημα της γενοκτονίας το κύριο κριτήριο πραγμάτωσης της αντικειμενικής του υπόστασης είναι ο στόχος του δράστη και όχι καθεαυτή η εγκληματική πράξη. Σε αποφάσεις των Ειδικών Διεθνών Δικαστηρίων για τις ένοπλες συρράξεις της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντας ο βιασμός των γυναικών χαρακτηρίστηκε «γενοκτονία» γιατί θεωρήθηκε ότι πληρούσε τα κριτήρια αυτού του εγκλήματος, δηλαδή είχε ως στόχο να γεννηθούν παιδιά μιας συγκεκριμένης εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας στην οποία ανήκαν οι δράστες, ή να καταστρέψουν την οικογενειακή συνοχή συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που ανήκαν τα θύματα. Συγκεκριμένα, ο βιασμός θεωρήθηκε σύμφωνα με αποφάσεις του Ειδικού Δικαστηρίου για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας ότι μπορεί να αποτελεί μία μορφή βιολογικής γενοκτονίας συγκρίσιμης με άλλες γενοκτονικές τεχνικές που έχουν σαν στόχο τον περιορισμό των γεννήσεων μέσα σε μία ομάδα. Στο σκεπτικό αυτών των αποφάσεων αναφέρεται επίσης ότι οι συστηματικοί βιασμοί που έχουν ως πρόθεση ή αποτέλεσμα την αναγκαστική εγκυμοσύνη μπορούν επίσης να χαρακτηριστούν ως γενοκτονικοί γιατί «αποσκοπούν στο να μεταβιβάσουν μία νέα εθνική ταυτότητα στα παιδιά που θα γεννηθούν» ('ICTY' v. Karadzic, 2009, par.94). Η άποψη αυτή ενισχύθηκε από το επιχείρημα που προβλήθηκε στο εν λόγω Δικαστήριο, δηλαδή ότι οι γυναίκες που βιάστηκαν κατά την ένοπλη σύρραξη δεν είχαν τη δυνατότητα κάτω από τις επικρατούσες συνθήκες να προβούν έγκαιρα σε άμβλωση.

Αντίστοιχα, το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα έκρινε ότι ο βιασμός αποτελεί «σοβαρή σωματική και διανοητική βλάβη» για τα θύματα, ερμηνεύοντας την έννοια της «διανοητικής βλάβης» ως «οποιαδήποτε πράξη που επηρεάζει σοβαρά την ψυχική υγεία του θύματος, συνοδευόμενη και από την ειδική πρόθεση του δράστη να καταστρέψει εν όλω ή εν μέρει την διακριτή πληθυσμιακή ομάδα που το θύμα ανήκει» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.731). Το ίδιο Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι, στις περιπτώσεις αναγκαστικής εγκυμοσύνης, ο βιασμός μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις της υποπερίπτωσης (δ) του άρθρου II της Σύμβασης του 1948, δηλαδή να εντάσσεται στα «μέτρα που αποβλέπουν στη παρεμπόδιση των

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

γεννήσεων στους κόλπους ορισμένης ομάδας», καθώς «στις πατριαρχικές κοινωνίες όπου η ιδιότητα του μέλους της ομάδας καθορίζεται από την ταυτότητα του πατέρα, οι γυναίκες που βιάζονται από άνδρες της αντίπαλης ομάδας αποτρέπονται να γεννήσουν τα παιδιά τους» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.507).

Στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου η γενοκτονία ορίζεται με παρόμοιο τρόπο με αυτόν της Σύμβασης των Η.Ε. του 1948 και των Ειδικών Διεθνών Δικαστηρίων. Οι πράξεις της σεξουαλικής βίας και του βιασμού δεν εντάσσονται όμως ως ξεχωριστές άδικες πράξεις στο έγκλημα της γενοκτονίας. Έμμεσα, και σύμφωνα με τα «στοιχεία του εγκλήματος» της γενοκτονίας μπορεί να ενταχθεί ο βιασμός στην διάταξη του άρθρου 6 (β), του Καταστατικού, η οποία αναφέρεται σε πράξεις δραστών «που προκάλεσαν σοβαρές σωματικές ή ψυχικές βλάβες σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα που ανήκουν σε μία διακριτή πληθυσμιακή ομάδα» (ICC, Elements of Crimes, Article 6, b). Το Καταστατικό του ΔΠΔ διατηρεί έτσι την ερμηνεία των Ειδικών Δικαστηρίων, δηλαδή ότι η πράξη του βιασμού προκαλεί σοβαρή σωματική και ψυχική βλάβη στα θύματα, χωρίς ωστόσο να επιχειρείται κάποια επιπρόσθετη ή ειδικότερη ρύθμιση.

6.2.3 Ο βιασμός ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας». Τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας συνδέθηκαν με τις πολεμικές συρράξεις μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σύμφωνα με το άρθρο 6 του Καταστατικού Χάρτη της Νυρεμβέργης που όρισε ως τέτοια εγκλήματα «την ανθρωποκτονία, την εξόντωση, την υποδούλωση, την απέλαση και άλλες απάνθρωπες πράξεις που διαπράχθηκαν εις βάρος άμαχου πληθυσμού πριν ή κατά την διάρκεια του πολέμου καθώς και διώξεις για πολιτικούς φυλετικούς ή θρησκευτικούς λόγους» (London Agreement of August 8th 1945, Article 6).

Σε αυτή τη κατηγορία εγκλημάτων του Καταστατικού Χάρτη της Νυρεμβέργης διαπιστώνουμε ότι δεν συμπεριλαμβάνονται τα εγκλήματα γενετήσιας βίας. Μετά την δίκη της Νυρεμβέργης ακολούθησε όμως μία σειρά από άλλες δίκες που δεν εκδικάστηκαν από Διεθνές Δικαστήριο, αλλά την ποινική δίωξη και την διεξαγωγή αυτών των δικών ανέλαβαν οι ΗΠΑ βάσει του Νόμου («Control Council No 10») που ψηφίστηκε από το Συμβούλιο Ελέγχου στο Βερολίνο στις 20 Δεκεμβρίου του 1945. Ο νόμος αυτός είχε ως στόχο να καθοριστεί μια ενιαία νομική βάση για την δίωξη των εγκλημάτων πολέμου και άλλων παρόμοιων παραβάσεων

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

που διέπραξαν οι Γερμανοί, εκτός εκείνων που αντιμετωπίστηκαν από το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο. Στις διατάξεις αυτού του νόμου συμπεριλαμβάνεται ο βιασμός στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς αυτά ορίζονται ως: «αγριότητες και εγκλήματα που περιλαμβάνουν, αλλά δεν περιορίζονται, στις παρακάτω πράξεις: δολοφονία, εξόντωση, υποδούλωση, εκτόπιση, φυλάκιση, βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες απάνθρωπες πράξεις που διαπράχθηκαν εναντίον οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού, ή διώξεις για πολιτικούς, φυλετικούς, θρησκευτικούς ή άλλους λόγους που αφορούσαν τη παραβίαση της νομοθεσίας της χώρας όπου διαπράχθηκαν τα παραπάνω εγκλήματα» (Control Council Law no 10, article II).

Ο βιασμός θεωρήθηκε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, σύμφωνα με άρθρο 3 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα και το άρθρο 5 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία, τα οποία και όρισαν με όμοιο τρόπο τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ως: «οποιοσδήποτε από τις παρακάτω πράξεις διαπράττονται στο πλαίσιο μιας ευρείας ή συστηματικής επίθεσης κατά οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού για εθνικούς, πολιτικούς, εθνοτικούς, φυλετικούς ή θρησκευτικούς λόγους, όπως ανθρωποκτονία, εξόντωση, υποδούλωση, απέλαση, φυλάκιση, βασανιστήρια, βιασμός, διωγμοί για πολιτικούς, φυλετικούς και θρησκευτικούς λόγους και άλλες απάνθρωπες πράξεις».

Αντίστοιχο περιεχόμενο αποκτούν τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας του άρθρου 7 παρ.1 του Καταστατικού του ΔΠΔ, που αναφέρεται στα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, εντάσσοντας όμως σε αυτά ευρύτερες μορφές σεξουαλικής βίας όπως τον βιασμό, τη γενετήσια δουλεία, τον εξαναγκασμό σε πορνεία, τον εξαναγκασμό σε εγκυμοσύνη, τον εξαναγκασμό σε στείρωση, και παραμένει ανοιχτό το ζήτημα της ένταξης σε αυτή την κατηγορία κάθε άλλης μορφής γενετήσιας βίας ανάλογης βαρύτητας. Η έννοια της «αναγνωρίσιμης πληθυσμιακής ομάδας», εναντίον της οποίας στρέφονται οι πράξεις που συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, διευρύνεται στο Καταστατικό του ΔΠΔ, καθώς στους λόγους διώξης της πληθυσμιακής ομάδας (εκτός των πολιτικών, φυλετικών, εθνικών, εθνοτικών και θρησκευτικών) προστίθενται οι διώξεις για πολιτιστικούς λόγους, και οι διώξεις λόγω

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

«φύλου».⁶⁹ Το «φύλο» νοείται σύμφωνα με την παρ.3 του ίδιου άρθρου του Καταστατικού χωρίς διάκριση μεταξύ ανδρικού και γυναικείου.⁷⁰

6.2.4 Ο βιασμός ως βασανιστήριο και απάνθρωπη, σκληρή, και ταπεινωτική μεταχείριση

6.2.4.1 Ορισμοί και διευκρινίσεις. Τα βασανιστήρια θεωρούνται σοβαρή παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και διώκονται τόσο από το εσωτερικό δίκαιο των περισσοτέρων χωρών όσο και από το διεθνές δίκαιο στο πλαίσιο των «αναγκαστικών» κανόνων από τους οποίους δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση.⁷¹ Στο άρθρο 5 της «Οικουμενικής Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» τα βασανιστήρια και η απάνθρωπη, σκληρή και ταπεινωτική μεταχείριση, κηρύσσονται ως ανεπίτρεπτα (Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 1948, Άρθρο 5).

Η «Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας», που υιοθετήθηκε με την απόφαση 39/46 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου του 1984, ορίζει στο άρθρο 1 τα βασανιστήρια ως «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο, με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει, ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτό ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφ' όσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό, ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα, ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του. Δεν περιλαμβάνονται στην έννοια των βασανιστηρίων και των άλλων

---

⁶⁹ Άρθρο 7 παρ 1. του Καταστατικού του ΔΠΔ «Για τους σκοπούς του παρόντος Καταστατικού, «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» σημαίνει οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις όταν διαπράττεται ως μέρος ευρείας και συστηματικής επίθεσης που κατευθύνεται κατά οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού, εν γνώσει της επίθεσης: η) Δίωξη κατά οποιασδήποτε αναγνωρίσιμης ομάδας ή κοινότητας για λόγους πολιτικούς, φυλετικούς, εθνικούς, εθνοτικούς, πολιτιστικούς, θρησκευτικούς ή λόγους φύλου, όπως αυτό ορίζεται στην παράγραφο 3, ή άλλους λόγους που αναγνωρίζονται παγκοσμίως ως ανεπίτρεπτοι κατά το διεθνές δίκαιο σε σχέση με οποιαδήποτε πράξη που αναφέρεται στην παρούσα παράγραφο ή οποιοδήποτε έγκλημα εντός της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου».

⁷⁰ Άρθρο 7 παρ 3. του Καταστατικού του ΔΠΔ «Για τους σκοπούς του παρόντος Καταστατικού, εννοείται ότι ο όρος “φύλο” αναφέρεται στα δύο φύλα, αρσενικό και θηλυκό, με την έννοια που τους προσδίδει η κοινωνία. Ο όρος “φύλο” δεν έχει έννοια διαφορετική από την παραπάνω».

⁷¹ Των κανόνων στα πλαίσια του προτύπου του «αναγκαστικού δικαίου» (“jus cogens”).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

τρόπων σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας ο πόνος ή η οδύνη που προέρχονται μόνον από πράξεις συμφυείς ή παρεμπόπτουσες προς νόμιμες κυρώσεις» (Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, 1988, άρθρο 1).

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σε αυτή τη Σύμβαση, που υιοθετήθηκε με την από 18/12/2002 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, συμπληρώνει την προστασία που παρέχουν οι συμβατικοί κανόνες, και έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός συστήματος τακτικών επισκέψεων από ανεξάρτητα διεθνή και εθνικά όργανα σε χώρους στέρησης της προσωπικής ελευθερίας για την αποτροπή των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Σύμφωνα με αυτό το Πρωτόκολλο ιδρύεται η «Υπο-επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων» που έχει πολλαπλές αρμοδιότητες όπως «να συμβουλεύει και να συνδράμει τους εθνικούς μηχανισμούς πρόληψης στην αξιολόγηση των αναγκών και των μέσων που απαιτούνται για την ενίσχυση της προστασίας των προσώπων που στερούνται την ελευθερία τους από τα βασανιστήρια και άλλες μορφές σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, να προβαίνει σε συστάσεις και παρατηρήσεις στα κράτη-μέρη με σκοπό την ενίσχυση της ικανότητας και της εντολής των εθνικών μηχανισμών πρόληψης..» (Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, 1988, άρθρο 2 – παρ.1 & άρθρο 11 β (iii & iv)).

Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) του 1950 σύμφωνα με το άρθρο 3 προβλέπεται η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων, θεωρούμενη ως μία από τις βασικότερες αξίες μιας δημοκρατικής κοινωνίας (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών). Αυτή η αρχή εφαρμόζεται και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο «ακόμα και σε περιπτώσεις ατόμων που επέδειξαν παραβατική συμπεριφορά» (Μαγγανάς & Καρατζά, 2005, σ.62) καθώς απαιτείται κάτω από οποιεσδήποτε προϋποθέσεις τα χρησιμοποιούμενα μέσα από το κράτος να είναι νόμιμα (Μαγγανάς & Καρατζά, 2005, σ.68).

Σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις η χρήση των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής και απάνθρωπης μεταχείρισης είναι ρητά απαγορευτική τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και ενόπλων συρράξεων. Ωστόσο, ο ορισμός των βασανιστηρίων από τους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου δεν

συμπεριλαμβάνει τα ίδια στοιχεία του εγκλήματος των βασανιστηρίων με εκείνα που γενικά εφαρμόζονται στο δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το έγκλημα των βασανιστηρίων στους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου απαιτούσε ένα πλέγμα κυβερνητικής δράσης ή αδράνειας αφού ο δράστης έπρεπε να έχει την ιδιότητα του δημόσιου λειτουργού ή του στρατιωτικού, όμως στις σχετικές ρυθμίσεις για τις ένοπλες συγκρούσεις δεν συναντάμε σε κάθε περίπτωση αυτό τον περιορισμό.

Σύμφωνα με την παρ.1(α) και (γ) του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης (1949, Άρθρο 3, Παράγρ.1)⁷² τα Συμβαλλόμενα Μέρη απαγορεύεται ρητά κατά την διάρκεια των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων να προβούν σε οποιαδήποτε σκληρή, ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση, ή σε προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς και σε κάθε είδους βασανιστήρια εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Το Πρώτο Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 8ης Ιουνίου του 1977, ορίζει ως απαγορευτικούς τους βασανισμούς όλων των ειδών κατά τις ένοπλες συρράξεις, (είτε αυτοί είναι σωματικοί, είτε πνευματικοί), καθώς και όλες τις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, σε οποιονδήποτε χρόνο και τόπο, είτε διαπράττονται από αμάχους είτε από στρατιωτικούς (I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης, 1949, άρθρο 75, παρ.2).⁷³ Αντίστοιχα, το Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, στην υπόθεση Kunarac, αποφάσισε ότι η παρουσία στη διαδικασία των βασανιστηρίων κρατικού αξιωματούχου ή προσώπου που υπηρετεί σε κρατική αρχή δεν είναι απαραίτητη προκειμένου το αδίκημα να ενταχθεί στους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, pag.483-496).

Τα εγκλήματα των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης σύμφωνα με τα άρθρα 7 και 8 του Καταστατικού του ΔΠΔ εντάσσονται αντίστοιχα στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και στα εγκλήματα πολέμου, χωρίς από μόνα τους να συνιστούν μία ξεχωριστή κατηγορία διεθνών εγκλημάτων. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με «τα στοιχεία των εγκλημάτων» στο άρθρο 7 παρ. 1 (στ) του ΔΠΔ τα

---

⁷² «...θα παραμείνουν απαγορευμένοι καθ' οιονδήποτε χρόνο και τόπον: α) προσβολαί κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητος, ιδίως ο φόνος υφ' όλους αυτούς τους τύπους, ο ακρωτηριασμός, η σκληρά μεταχείρισις και τα παντός είδους βασανιστήρια,... γ) αι προσβολαί κατά της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ειδικώς η ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείρισις».

⁷³ « «Οι ακόλουθες πράξεις είναι και θα παραμείνουν απαγορευμένες κατά οποιονδήποτε χρόνο και τόπο είτε διαπράττονται από αμάχους είτε από στρατιωτικούς. α) βία κατά της ζωής, υγείας ή φυσικής ή πνευματικής ευημερίας των ατόμων, συγκεκριμένα : ι) φόνος ιι) βασανισμοί όλων των ειδών, είτε σωματικοί, είτε πνευματικοί, ιιι) σωματικός κολασμός και ιιιι) ακρωτηριασμοί. β) προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, συγκεκριμένα ταπεινωτικής και ατιμωτικής μεταχείρισης, καταναγκαστική πορνεία και οποιαδήποτε μορφή ανάρμοστης επίθεσης».

βασανιστήρια και η απάνθρωπη μεταχείριση εντάσσονται στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σύμφωνα με τις γενικές προϋποθέσεις αυτής της κατηγορίας (δηλαδή ως μέρος μιας εκτεταμένης και συστηματικής επίθεσης εναντίον πληθυσμιακών ομάδων), ενώ απαιτείται ο δράστης να προκάλεσε σοβαρό σωματικό ή ψυχικό πόνο ή ταλαιπωρία σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα, τα οποία βρίσκονταν υπό την επιτήρηση ή τον έλεγχο του. Σύμφωνα με τα στοιχεία των εγκλημάτων στο άρθρο 8 παρ. 2 (α και ii) του ΚΔΠΔ τα βασανιστήρια και η απάνθρωπη μεταχείριση ορίζονται επίσης ως εγκλήματα πολέμου με παρόμοιο τρόπο με εκείνο των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, με την προϋπόθεση οι άδικες πράξεις να πραγματοποιούνται στα πλαίσια μιας διεθνούς ένοπλης σύρραξης, και να έχουν ως σκοπό τη λήψη πληροφοριών ή ομολογίας, την τιμωρία, τον εκφοβισμό ή εξαναγκασμό, ή οποιονδήποτε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής (ICC, Elements of Crimes, Article 7(1) (f) 1 & Article 8 (2) (a) (ii)).

Αντίστοιχη απαγορευτική ρύθμιση για τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη μεταχείριση υιοθετείται για τις περιπτώσεις των ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα, καθώς οι πράξεις των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης θεωρούνται σημαντικές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, όταν διαπράττονται κατά προσώπων που δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες συμπεριλαμβανομένων και μελών των ενόπλων δυνάμεων που έχουν παραδώσει τα όπλα αλλά και εκείνων που ετέθησαν εκτός μάχης λόγω ασθένειας, τραυμάτων, κράτησης ή άλλης αιτίας (ΚΔΠΔ, 1998, άρθρο 8).⁷⁴

Στο Καταστατικό του ΔΠΔ δεν αναφέρεται ρητά η ιδιότητα του δράστη, παρά μόνο ότι πρέπει τα θύματα βασανιστηρίων να βρέθηκαν με οιονδήποτε τρόπο υπό την επιτήρηση ή υπό τον έλεγχο του (ICC, Elements of Crimes, Article 7(1) (f) 2).⁷⁵ Για το ζήτημα αυτό εμφανίστηκε σημαντική διάσταση απόψεων καθώς από την μία πλευρά υποστηρίχθηκε ότι η επίσημη ιδιότητα του δράστη είναι απαραίτητος όρος για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος των βασανιστηρίων, ενώ από την άλλη, υποστηρίχθηκε ότι αρκούσε ο δράστης να είναι απλός πολίτης. Τελικά επιλέχθηκε να

⁷⁴ ΚΔΠΔ, άρθρο 8, παρ.2 (γ),(i) «Στην περίπτωση ένοπλης σύρραξης μη διεθνούς χαρακτήρα, σημαντικές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949, και συγκεκριμένα οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις οι οποίες διαπράττονται κατά προσώπων που δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες, συμπεριλαμβανομένων και μελών των ενόπλων δυνάμεων που έχουν παραδώσει τα όπλα και εκείνων που ετέθησαν εκτός μάχης λόγω ασθένειας, τραυμάτων, κράτησης ή άλλης αιτίας: (i) Βία ασκούμενη κατά της ζωής και του προσώπου, ιδίως κάθε είδους ανθρωποκτονία με πρόθεση, ακρωτηριασμός, απάνθρωπη μεταχείριση και βασανιστήρια.»

⁷⁵ «Such person or persons were in the custody or under the control of the perpetrator»

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μην συμπεριληφθεί στα στοιχεία του εγκλήματος των βασανιστηρίων ως πρόσθετο στοιχείο η ιδιότητα του δράστη, ενώ δεν απαιτείται το θύμα να τελεί υπό κράτηση ή να βρίσκεται υπό την εξουσία του δράστη κατά τις ένοπλες συρράξεις (Συμεωνίδου-Καστανίδου, κ.α., 2006, σ.92).

Στο Διεθνές Δίκαιο δεν υπάρχει ένας γενικός ορισμός των τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Από την πρακτική των διεθνών και περιφερειακών οργάνων που ασχολούνται με την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι πράξεις που συνιστούν τέτοιου είδους μεταχείριση μπορεί γενικά να οριστούν ως όλες εκείνες οι πράξεις που δεν προκαλούν «μεγάλο» πόνο ή οδύνη και δεν συμπεριλαμβάνονται στις πράξεις των βασανιστηρίων ή δεν γίνονται για τους σκοπούς που αναφέρονται στον ορισμό των βασανιστηρίων (A.I., 2014b). Η απάνθρωπη μεταχείριση και τα βασανιστήρια σύμφωνα με τα στοιχεία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας του άρθρου 7 της παραγράφου 1 (ια, και στ) του ΚΔΠΔ, αν και σχεδόν νοηματικά ταυτίζονται, ωστόσο, ακολουθώντας την πρακτική των διεθνών οργάνων, διατηρείται ο διαχωρισμός ως προς το μέγεθος του πόνου ή της οδύνης που προκαλείται στο θύμα (United Nations Economy and Social Council, 1986), ενώ οι προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας και η ιδιαίτερως ταπεινωτική και η εξευτελιστική μεταχείριση εντάσσονται ως ξεχωριστές άδικες πράξεις στα εγκλήματα πολέμου σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ.2 (xxi).

6.2.4.2 Η αναγνώριση του βιασμού από τα διεθνή δικαστήρια ως βασανιστηρίου και σοβαρή παραβίαση της ατομικής αξιοπρέπειας. Στην Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για τα βασανιστήρια που υποβλήθηκε στην Επιτροπή των Η.Ε για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1985, στις περισσότερες περιπτώσεις που περιγράφονται, αναγνωρίζεται ότι ο βιασμός και η σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων μπορεί να διωχθούν ως βασανιστήρια (United Nations Economy and Social Council, 1986). Αντίστοιχη άποψη εκφράστηκε από την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην 48η Σύνοδό της, τονίζοντας επιπρόσθετα την έμφυλη διάσταση των βασανιστηρίων. Υποστηρίχθηκε έτσι σε αυτή τη Σύνοδο ότι ο βιασμός ή άλλες μορφές σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών υπό συνθήκες κράτησης είναι μια ιδιαίτερα σοβαρή παραβίαση της έμφυτης αξιοπρέπειας τους και του δικαιώματος στη σωματική ακεραιότητα που έχει κάθε ανθρώπινο όν, συνεπώς ο βιασμός για τους

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

λόγους αυτούς θεωρήθηκε ότι συνιστά πράξη βασανισμού (UN Economic and Social Council, 1992, par.35).⁷⁶

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, στις υποθέσεις Furundzija και Delalic, αναγνώρισε τον βιασμό ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου και ως βάση των βασανιστηρίων στο πλαίσιο των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949. Είναι έτσι το πρώτο διεθνές δικαστήριο στην Ευρώπη που απεφάνθη ότι ο βιασμός, όταν ενέχει τα στοιχεία των βασανιστηρίων, είναι «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» (ICTY, Crimes of Sexual Violence). Αντίστοιχα το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (υπόθεση Akayesu) έκρινε ότι ο βιασμός είναι όπως και τα βασανιστήρια, μια παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας (ICTR v. Akayesu, 1998, pars.597-598). Η ένταξη του βιασμού από τα εν λόγω Ειδικά Δικαστήρια στα βασανιστήρια, χωρίς κανένα διαχωρισμό μεταξύ των δύο εγκληματικών πράξεων, στηρίχτηκε στο σκεπτικό της γενικής ρύθμισης που δεν αναγνωρίζει το φύλο ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του βιασμού, αλλά και στην πεποίθηση ότι η σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις είναι μορφή βασανιστηρίου εναντίον ανδρών και γυναικών λόγω της εθνικότητας και όχι του φύλου.

Στη νομολογία των ad hoc διεθνών ποινικών δικαστηρίων έγινε δεκτό σε πολλές περιπτώσεις ότι συνέπεια του βιασμού είναι ο «μεγάλος» πόνος ή η οδύνη που προκαλείται στο θύμα, και για αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο. Παρόλα αυτά, ο ψυχικός πόνος και η οδύνη που βιώνει το θύμα βιασμού δεν μπορεί να είναι ποτέ απόλυτα μετρήσιμα συναισθήματα, πόσο μάλλον όταν σε ορισμένες περιπτώσεις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες μπορεί να επιδεινώνουν αυτή την εξ ορισμού τραυματική εμπειρία. Κρίθηκε έτσι απαραίτητο κατά την απονομή της διεθνούς δικαιοσύνης να λαμβάνεται υπόψη το ιδιαίτερο κοινωνικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό υπόβαθρο των θυμάτων κατά την αξιολόγηση της βαρύτητας της συμπεριφοράς των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων.⁷⁷

Στο Καταστατικό του ΔΠΔ τα βασανιστήρια εντάσσονται στην κατηγορία των εγκλημάτων πολέμου σύμφωνα με το άρθρ.8 παρ.2 (α και ii) ή των εγκλημάτων κατά

---

⁷⁶ “Since it was clear that rape or other forms of sexual assault against women held in detention were a particularly ignominious violation of the inherent dignity and right to physical integrity of the human being ,they accordingly constituted an act of torture..

⁷⁷ Βλέπε αναλυτικά στο Β΄ Μέρος το σχετικό σκεπτικό του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία στις υποθέσεις Delalic και Furundzija, όπως και το σκεπτικό του Εφετείου στην υπόθεση Kunarac.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

της ανθρωπότητας σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 (στ) . Η διαφοροποίηση των βασανιστηρίων κατά την ένταξη τους σε αυτές τις κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων είναι εύκολα διακριτή καθώς εντοπίζεται στον «ειδικό σκοπό» των στοιχείων αυτών των εγκλημάτων.⁷⁸ Ο βιασμός όμως εντάσσεται, όπως και τα βασανιστήρια, ως ξεχωριστή άδικη πράξη, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ.2 (xxii), στα εγκλήματα πολέμου και ομοίως, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ.1(ζ), στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Το κύριο ζήτημα που τίθεται είναι εάν οι δύο πράξεις (των βασανιστηρίων και του βιασμού) σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού του ΔΠΔ μπορούν να καταλογίζονται ξεχωριστά. Γυναικείες οργανώσεις που δραστηριοποιούνται σε ζητήματα έμφυλων διακρίσεων ισχυρίστηκαν ότι ο βιασμός και τα βασανιστήρια πρέπει να διώκονται ως ξεχωριστές άδικες πράξεις προκειμένου να γίνεται διακριτή η έμφυλη και ιδιαίτερη φύση της σεξουαλικής βίας (Women's Initiatives for Gender Justice, 2010). Μία τέτοια ρύθμιση είναι σύμφωνη με το άρθρο 78 παρ.3 του Καταστατικού του ΔΠΔ, στο οποίο προβλέπεται ότι κατά την επιμέτρηση της ποινής, αν ένα πρόσωπο έχει καταδικαστεί για περισσότερα εγκλήματα, το Δικαστήριο απαγγέλει ξεχωριστή ποινή για κάθε έγκλημα και μία συνολική ποινή με την οποία και προσδιορίζεται ο συνολικός χρόνος των στερητικών της ελευθερίας ποινών (ΚΔΠΔ, 1998, άρθρο 78 παρ.3).⁷⁹ Παρά τις εύστοχες παρατηρήσεις των γυναικείων οργανώσεων, ο τρόπος καταλογισμού των βασανιστηρίων και του βιασμού παραμένει για τη διεθνή κοινότητα ένα ανοιχτό ζήτημα προς συζήτηση.

6.3 Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες

Ο βιασμός σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες εμπίπτει στην ευρύτερη κατηγορία των εγκλημάτων της "γενετήσιας βίας", που ορίζονται ως κάθε μορφή βίας, σωματικής ή

---

⁷⁸ Για τα βασανιστήρια που θεωρούνται πράξεις εγκλημάτων πολέμου απαιτείται ο δράστης να προκάλεσε τον πόνο και την ταλαιπωρία των θυμάτων για σκοπούς όπως η λήψη πληροφοριών ή ομολογίας, τιμωρίας, εκφοβισμού ή εξαναγκασμού ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, ενώ για τα βασανιστήρια που χαρακτηρίζονται ως πράξεις εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας απαιτείται η πράξη του δράστη να αποτελεί μέρος μιας εκτεταμένης και συστηματικής επίθεσης εναντίον πληθυσμιακών ομάδων με σκοπό την εξόντωσή τους.

⁷⁹ «Αν ένα πρόσωπο έχει καταδικαστεί για περισσότερα εγκλήματα, το Δικαστήριο απαγγέλλει ποινή για κάθε έγκλημα και μία συνολική ποινή, με την οποία προσδιορίζεται ο συνολικός χρόνος φυλάκισης. Ο χρόνος αυτός δεν θα είναι μικρότερος από τον χρόνο της μεγαλύτερης επιμέρους ατομικής ποινής που απαγγέλθηκε και δεν υπερβαίνει τα 30 έτη φυλάκισης ή την ισόβια κάθειρξη κατά το άρθρο 77 παρ.1(β)».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ψυχολογικής, η οποία πραγματοποιείται μέσω γεννητικών ή άλλων οργάνων, ή σχετίζεται με τη σεξουαλικότητα. Η γενετήσια βία καλύπτει τόσο τις σωματικές όσο και ψυχολογικές επιθέσεις που απευθύνονται σε σεξουαλικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, ενώ χαρακτηρίζει και τις περιπτώσεις στις οποίες τα θύματα εξαναγκάζονται σε σεξουαλική επαφή παρουσία άλλων, οι οποίοι κατά κανόνα αναγκάζονται να παρακολουθούν τις πράξεις σεξουαλικής βίας, με στόχο τον εκφοβισμό της ευρύτερης κοινότητας και τη ταπείνωση των θυμάτων (United Nation Economic and Social Council Commission on Human Rights, 1998, p.8).⁸⁰ Οι πράξεις γενετήσιας βίας τυποποιούνται στα Καταστατικά των Διεθνών Δικαστηρίων με όμοιο τρόπο σε «εγκλήματα πολέμου» και «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» χωρίς καμία διαφοροποίηση του εννοιολογικού περιεχομένου της σεξουαλικής βίας κατά τη τυποποίηση αυτή. Όμως αν και όλες οι πράξεις γενετήσιας βίας τυποποιούνται στην ίδια διάταξη, τα επιμέρους εγκλήματα διατηρούν θεωρητικά την αυτοτελή αντικειμενική τους υπόσταση, έτσι ώστε να θεωρείται καθένα από αυτά ξεχωριστό έγκλημα.

Ο όρος «rape» ως ορολογία των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων εμπεριέχει τη βία ως πιθανή, όχι όμως και αναγκαία, ενώ η σεξουαλική πράξη με «συνουσία» δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του βιασμού κατά την υπαγωγή του στα διεθνή εγκλήματα. Οι ρυθμίσεις αυτές καθίσταται ιδιαίτερα σημαντικές καθώς συμπεριλαμβάνονται στην έννοια του βιασμού ευρύτερες μορφές σεξουαλικής βίας και κακοποίησης. Επιπρόσθετα, παρά τη λεκτική διαφοροποίηση στο επίπεδο «των στοιχείων των εγκλημάτων», σύμφωνα με την οποία απαιτείται η γενετήσια βία να αποτελεί κατά τις διεθνείς ένοπλες συρράξεις σοβαρή παραβίαση του κοινού άρθ. 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, ο εννοιολογικός προσδιορισμός του βιασμού αφορά τόσο τις διεθνείς όσο και τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις χωρίς καμία ουσιαστική διαφορά (Συμεωνίδου-Καστανίδου, κ.α., 2006, σ.168).

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη διεθνή νομολογία στο έγκλημα του βιασμού συμπεριλαμβάνονται οι εξής πράξεις: η διείσδυση σε οποιοδήποτε σημείο του σώματος του θύματος με το γεννητικό όργανο του δράστη, ή με άλλο αντικείμενο, με βία ή με απειλή βίας σωματικής ή ψυχολογικής, καθώς και οποιοσδήποτε καταναγκασμός ή εκμετάλλευση δυνατότητας καταναγκασμού του θύματος ή άλλου

---

⁸⁰ Όπως για παράδειγμα η πίεση προς ένα άτομο να γυμνωθεί δημόσια.

προσώπου, ή η εκμετάλλευση της ανικανότητας προσώπου να παράσχει συναίνεση στη πράξη λόγω ηλικίας, φυσικής αδυναμίας, υπάρχουσας κατάστασης, ή υποβολής του στην εξουσία του δράστη (ICTY v. Kunarac, Gagovic & Kovac, par.438) (ICTR v. Akayesu, 1998, par.688). Στην έννοια του βιασμού επίσης εμπεριέχονται ευρύτερες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης όπως: **α)** Η ασέλγεια όταν υπάρχει κατάχρηση της ανικανότητας του θύματος να αντισταθεί. **β)** Ο εξαναγκασμός του θύματος όχι μόνο σε ανοχή αλλά και σε τέλεση ασελγούς πράξης από τον δράστη ή από οποιονδήποτε τρίτο (Dörmann, 2002). Ο βιασμός ορίζεται επίσης με ουδέτερη ως προς το φύλο διατύπωση από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, στο μέτρο που παρέχει προστασία από τους βιασμούς και άλλες σεξουαλικές επιθέσεις, χωρίς να επιτρέπει παρεκκλίσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ούτε διακρίσεις (στην προκειμένη περίπτωση, με βάση το φύλο). Ο φυσικός αυτουργός μπορεί έτσι να είναι και γυναίκα, ενώ ο άνδρας μπορεί επίσης να θεωρηθεί θύμα βιασμού ανεξάρτητα από το φύλο του δράστη.

Οι εξαναγκαστικές και βίαιες συνθήκες που επικρατούν σε όλες τις ένοπλες συρράξεις αποτελούν τεκμήριο της μη συναίνεσης των θυμάτων. Οι «εξαναγκαστικές συνθήκες» δεν τεκμηριώνονται μόνο από την άσκηση φυσικής βίας, αλλά και από την πρόκληση φόβου, εκφοβισμού, εκβιασμού, και άλλων μορφών εξαναγκασμού που επιδιώκουν να προκαλέσουν το φόβο ή τη απόγνωση των θυμάτων ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.438). Ωστόσο, ορισμένα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού δεν έχουν μία κοινή ερμηνεία κατά την απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Τα δύο Ειδικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα για παράδειγμα δεν ερμήνευσαν με τον ίδιο τρόπο την έννοια των «εξαναγκαστικών συνθηκών» για το θύμα, ή την έννοια της «γενικής ανικανότητας» του προς συναίνεση.⁸¹

Για τη πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του βιασμού απαιτούνται οι ίδιοι όροι με άλλες μορφές βίας, όπως η γενετήσια δουλεία, ο εξαναγκασμός σε πορνεία, ο εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη και ο εξαναγκασμός σε στείρωση.⁸² Τα εγκλήματα αυτά συνήθως αναφέρονται σωρευτικά στα διεθνή συμβατικά κείμενα ως εγκλήματα που προσβάλλουν τη γενετήσια ελευθερία (Συμεωνίδου- Καστανίδου, κ.α., 2006, σ.σ.147-148). Οι κοινοί όροι για την

⁸¹ Βλέπε αναλυτικά στο Β' Μέρος τις σχετικές αποφάσεις των δύο Ειδικών Δικαστηρίων.

⁸² Όπως προαναφέρθηκαν, δηλαδή, απειλή βίας σωματικής ή ψυχολογικής, καθώς και οποιοσδήποτε καταναγκασμός ή εκμετάλλευση δυνατότητας καταναγκασμού του θύματος ή άλλου προσώπου, ή η εκμετάλλευση της ανικανότητας προσώπου να παράσχει συναίνεση στη πράξη λόγω ηλικίας, φυσικής αδυναμίας, υπάρχουσας κατάστασης ή υποβολής του στην εξουσία του δράστη.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, φαίνεται να μην οδηγούν στην πράξη σε απόλυτους διαχωρισμούς μεταξύ τους, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνονται κατά τις ένοπλες συρράξεις και τις ελλειπείς ρυθμίσεις των Καταστατικών των Ειδικών Δικαστηρίων. Για παράδειγμα, σε υποθέσεις που παραπέμφθηκαν στο Ειδικό Διεθνές Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, οι πράξεις σεξουαλικής βίας που περιελάμβαναν στοιχεία υποδούλωσης και αποτελούσαν τμήμα μιας ευρέως διαδεδομένης και συστηματικής πρακτικής κατά την ένοπλη σύρραξη, θεωρήθηκαν βιασμοί και εντάχθηκαν στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς η σεξουαλική δουλεία σύμφωνα με το Καταστατικό του Δικαστηρίου δεν αποτελούσε ξεχωριστό έγκλημα, ούτε είχε ενταχθεί ως άδικη πράξη στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή σε οποιαδήποτε άλλη ευρύτερη κατηγορία διεθνών εγκλημάτων.⁸³

6.4 Διευκρινήσεις όρων και ειδικών ζητημάτων

A. Ο «συστηματικός βιασμός». Συχνά στα κείμενα των διεθνών συμβάσεων και τα καταστατικά των διεθνών ποινικών δικαστηρίων χρησιμοποιείται ο όρος «συστηματική επίθεση» ειδικά σε περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων. Ο όρος αυτός δεν υποδηλώνει ένα νέο έγκλημα, ούτε δίνει διαφορετικό βάρος στην αποδεικτική διαδικασία της ποινικής δίωξης. Η πράξη του βιασμού μπορεί να εμπίπτει σε ένα σχέδιο μιας ευρύτερης πολιτικής ή να βασίζεται σε επιθέσεις που έχουν στόχο μια συγκεκριμένη εθνοτική, θρησκευτική ή οποιαδήποτε άλλη διακριτή ομάδα. Δεν είναι όμως απαραίτητο να αποδειχτεί η ύπαρξη «**συστηματικού βιασμού**» για την άσκηση ποινικής δίωξης, σύμφωνα με τον ορισμό των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου.

B. Ο ισχυρισμός «περί προσταγής και ευθύνης ανωτέρου». Για τα εγκλήματα της γενοκτονίας και για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας δεν αίρεται το τελικό άδικο της πράξης λόγω προσταγής ανωτέρου, διότι κατά το άρθρο 33 του Καταστατικού του ΔΠΔ η προσταγή αυτή είναι «καταφανώς παράνομη» (Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, Άρθρο 33(2)).⁸⁴ Η «καταφανώς παράνομη εντολή», δεν πρέπει να αφήνει καμία αμφιβολία για το παράνομο περιεχόμενό της, με άλλα λόγια, «πρέπει να έχει τέτοιο χαρακτήρα που να

⁸³ Βλέπε αναλυτικά Β' Μέρος, "Υπόθεση D. Kunarac et al".

⁸⁴ For the purposes of this article, orders to commit genocide or crimes against humanity are manifestly unlawful".

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

προσβάλλει τη συνείδηση κάθε συνετού και λογικού ανθρώπου» (Μαγγανάς, 2004, σ.396).

Από τις παραπάνω διατυπώσεις προκύπτει η διασταλτική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 33, δηλαδή: α) Η ισχύς της και για τις πράξεις που θεωρούνται κάτω από τις νόμιμες προϋποθέσεις εγκλήματα πολέμου, όπως ο βιασμός και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. β) Η «εκ του νόμου» υποχρέωση μη υπακοής του δράστη όχι μόνο στις «καταφανώς παράνομες» προσταγές, αλλά και για κάθε απλή προσταγή σεξουαλικού περιεχομένου, που δράστης με ικανότητα καταλογισμού προφανώς γνωρίζει ότι είναι παράνομη. γ) Η συναίνεση του θύματος δεν αποτελεί κύριο νομικό ή πραγματικό ζήτημα, όταν εξετάζεται η ευθύνη της ανώτερης στρατιωτικής διοίκησης που διέταξε ή διευκόλυνε τη διάπραξη βιασμών κατά τη διάρκεια διεθνών ή μη διεθνών ενόπλων συρράξεων.

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 4 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα η υπακοή σε παράνομη εντολή μπορεί να θεωρηθεί λόγος μετριασμού της ποινής. (Statute of the International Tribunal for Rwanda, 1994, Article 6(4))⁸⁵ Αντίθετα, δεν τέθηκε θέμα ερμηνείας των προϋποθέσεων άρσης του αδίκου οποιασδήποτε πράξης ή μετριασμού της ποινής λόγω προσταγής ανωτέρου από τα Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Σιέρρα Λεόνε, διότι στα Καταστατικά των εν λόγω δικαστηρίων δεν υπήρχε καμία ρύθμιση που να αναγνωρίζει τέτοιους λόγους (Συμεωνίδου- Καστανίδου, κ.α., 2006, σ.247).⁸⁶

Το ζήτημα της «ευθύνης ανωτέρου» διασαφηνίζεται επιπρόσθετα από τους κανόνες του διοικητικού δικαίου σύμφωνα με τους οποίους οι διοικητές, οι κατέχοντες ανώτερη διοικητική θέση και οι αρχές του κάθε κράτους ευθύνονται για εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τους υφισταμένους τους. Κάθε διοικητής ή άλλη αρμόδια αρχή που διατάσσουν κατώτερο ιεραρχικά άτομο να διαπράξει άδικες πράξεις, ή αν γνώριζαν, ή όφειλαν να γνωρίζουν, ότι οι πράξεις αυτές ήταν πιθανό να διαπραχθούν, και παρόλα αυτά απέτυχαν να λάβουν μέτρα για την πρόληψή τους, μπορεί να θεωρηθούν πλήρως υπεύθυνοι και για τη διάπραξη διεθνών εγκλημάτων

---

⁸⁵ “The fact that an accused person acted pursuant to an order of a Government or of a superior shall not relieve him or her of criminal responsibility, but may be considered in mitigation of punishment if the International Tribunal for Rwanda determines that justice so requires”. Μετάφραση: «Το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος ενήργησε σύμφωνα με μια σειρά κυβερνητικών εντολών ή εντολών ανωτέρων του δεν τον απαλλάσσει της ποινικής ευθύνης, αλλά μπορεί να θεωρηθεί λόγος για τον μετριασμό της ποινής, εφόσον το Διεθνές Δικαστήριο για τη Ρουάντα καθορίσει ότι η δικαιοσύνη το απαιτεί».

⁸⁶ Υποσημείωση 666.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

που ενδέχεται να συνιστούν οι πράξεις αυτές, συμπεριλαμβανομένων των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, της γενοκτονίας, ή των βασανιστηρίων (U. N. Economic and Social Council Commission on Human Rights, 1998, p.19).

Οι κανόνες αυτοί εφαρμόστηκαν αρχικά για τις εγκληματικές πράξεις που διαπράχθηκαν από τα αντιμαχόμενα μέρη στην πρώην Γιουγκοσλαβία, καθώς η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων των Ηνωμένων Εθνών, που είχε αναλάβει τη διερεύνηση των παραβιάσεων του Ανθρωπιστικού Δικαίου στην περιοχή, κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: «Οι πρακτικές της εθνοκάθαρσης, η σεξουαλική κακοποίηση και ο βιασμός έχουν πραγματοποιηθεί από κάποια από τα εμπλεκόμενα μέρη συστηματικά, και φαίνεται καθαρά ότι αυτό είναι προϊόν μιας πολιτικής. Η αποτυχία να αποτραπεί η διάπραξη αυτών των εγκλημάτων και η δίωξη και τιμωρία των δραστών των εγκλημάτων αυτών, είναι σαφής απόδειξη της ύπαρξης μιας πολιτικής δια παραλείψεως. Συνέπεια αυτής της διαπίστωσης είναι ότι μπορεί να καθοριστεί ευθύνη εντολής» (U. N. Economic and Social Council Commission on Human Rights, 1998, p.20).

Γ. Η ιδιότητα του δράστη. Ο προβληματισμός σχετικά με την ιδιότητα των δραστών εγκλημάτων που τελούνται κατά τις ένοπλες συρράξεις ήταν έντονος από την περίοδο των δικών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σύμφωνα με τις αρχές της Νυρεμβέργης και των Νόμων «Control Council No 10», η ιδιότητα του δράστη δεν έπαιξε κανένα ρόλο για το καταλογισμό της ατομικής ποινικής ευθύνης και παραπέμφθηκαν σε δίκη και πρόσωπα που δεν ήταν μέλη των ενόπλων δυνάμεων της Γερμανίας. Ο περιορισμός του κύκλου των δραστών για τα εγκλήματα πολέμου έγινε από το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα, όπου θεωρήθηκε ότι οι δράστες πρέπει να είναι μέλη των ενόπλων δυνάμεων των χωρών που εμπλέκονταν στην σύρραξη, ή να τους έχει ανατεθεί νόμιμα δημόσια εξουσία, και κατά συνέπεια να είναι αναμενόμενη η εμπλοκή τους στις πολεμικές επιχειρήσεις. Ο περιορισμός αυτός στη συνέχεια ανατράπηκε από το δευτεροβάθμιο όργανο του ίδιου Δικαστηρίου στην υπόθεση Jean-Paul Akayesu⁸⁷ όπου κρίθηκε ότι οι δράστες σοβαρών παραβιάσεων των Συνθηκών της Γενεύης μπορεί να είναι οποιαδήποτε πρόσωπα, ακόμα και πολίτες, χωρίς να χρειάζεται να αποδειχτεί η εμπλοκή τους με τις ένοπλες δυνάμεις.

---

⁸⁷ Βλέπε αναλυτικά Β΄ Μέρος, “Jean-Paul Akayesu case”.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Το Καταστατικό του ΔΠΔ δεν εξειδικεύει κατά κανόνα τα υποκείμενα τέλεσης των διεθνών εγκλημάτων, αλλά αναφέρει τους ειδικούς όρους κάτω από τους οποίους οι εγκληματικές πράξεις εντάσσονται στις γενικές κατηγορίες αυτών των εγκλημάτων, και ορίζει την ιδιότητα των θυμάτων και όχι των δραστών. Μία πιθανή συνέπεια αυτής της ρύθμισης είναι να παρατηρηθούν μεν περισσότερες παραπομπές δραστών, με μεγαλύτερη όμως ροή προς τα εθνικά δικαστήρια, και με τον κίνδυνο οι δράστες να δικάσουν για εγκλήματα του «κοινού ποινικού δικαίου», που κατά κανόνα επισύρουν χαμηλότερες ποινές. Άλλωστε, σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική σπάνια παραπέμπονται στα διεθνή δικαστήρια, για εγκλήματα πολέμου, για το έγκλημα της γενοκτονίας, ή για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, πολίτες που κατά τις ένοπλες συρράξεις δεν κατέχουν κάποιο δημόσιο αξίωμα ή αρχηγική θέση σε ένοπλες ομάδες, ή δεν εμπλέκονται με κάποιο τρόπο με την πολιτική εξουσία.

6.5 Συγκριτική μελέτη των νομικών κανόνων του εσωτερικού δικαίου με τους διεθνείς κανόνες των ένοπλων συρράξεων για το έγκλημα του βιασμού.

Η διαφοροποίηση του περιεχομένου των προστατευτικών κανόνων του εσωτερικού δικαίου σε σχέση με τους διεθνείς κανόνες των ενόπλων συρράξεων είναι αναμενόμενη καθώς αυτή σχετίζεται άμεσα με «την ανάγκη εφαρμογή τους σε διαφορετικό πραγματικό και νομικό περιβάλλον» (Περράκης, 2009, σ.28-29). Το «Ανθρωπιστικό Δίκαιο» αποσκοπεί στη προστασία των προσώπων που βρίσκονται στην εξουσία των εμπολέμων, ενώ οι ποινικοί κανόνες του εσωτερικού δικαίου στοχεύουν στη προστασία κάθε προσώπου. Ωστόσο, παρά τη διαφορετική φύση και αφετηρία των νομικών κανόνων του διεθνούς δικαίου σε σχέση με εκείνους του εσωτερικού δικαίου, διαπιστώνουμε ότι σταδιακά διαμορφώθηκε μια κοινή βάση προστασίας για τα θύματα σοβαρών εγκλημάτων σε περιόδους ειρήνης και πολέμου, που σηματοδοτεί μια σημαντική στροφή προς τη μορφοποίηση του «εξανθρωπισμού» του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (Περράκης, 2009, σ.28).

Έτσι, ενώ οι διεθνείς εθιμικοί κανόνες απέρρεαν αποκλειστικά από την συναίνεση των κρατών, στο σύγχρονο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο θεωρείται ότι τα θεμελιώδη και παγκόσμια πρότυπα δικαιοσύνης δεν μπορεί να αρκούνται σε μια τέτοια συγκατάθεση, και σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως τα βασανιστήρια, η γενοκτονία, η δουλεία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας,

και τα εγκλήματα πολέμου πρέπει να υπόκεινται σε καθεστώς «*jus cogens*» (Askin, 2003, p.7). Το καθεστώς αυτό απαιτεί την αναγκαστική δίωξη αυτών των εγκλημάτων που ακολουθείται και για το σύνολο των επιμέρους πράξεων, που εμπεριέχονται ως άδικες και αξιόποινες στις γενικές κατηγορίες των διεθνών εγκλημάτων. Η λογική που διέπει τους σύγχρονους διεθνείς και εθνικούς κανόνες σχετικά με την κοινή βάση προστασίας των θυμάτων δεν αίρει τις διαφοροποιήσεις του περιεχομένου τους. Οι διαφοροποιήσεις αυτές για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, εντοπίζονται στα εξής επιμέρους σημεία:

1. Στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο η οριοθέτηση του βιασμού αποκτά μία ευρύτερη έννοια από αυτή του εσωτερικού ποινικού δικαίου, όπως τουλάχιστον αυτή νοηματικά αποδίδεται από τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα στο άρθρο 336, καθώς συμπεριλαμβάνονται σε αυτή και άλλες μορφές γενετήσιας βίας, όπως η ασέλγεια, ή η κατάχρηση σε ασέλγεια. Αυτές οι πράξεις κωδικοποιούνται στον ελληνικό ποινικό κώδικα σε ξεχωριστά εγκλήματα που επισύρουν μικρότερες ποινές. Συνεπώς, το άρθρο 8 παρ.2 (β, xxii) του Καταστατικού του ΔΠΔ, που τυποποιεί τα εγκλήματα γενετήσιας βίας, δεν υφίσταται στην ελληνική ποινική νομοθεσία ως πλήρως ισοδύναμη τυποποίηση, ώστε να προσδίδεται μία αντίστοιχη με αυτή τη διάταξη σοβαρότητα στην εγκληματική συμπεριφορά και την συνακόλουθη ποινική κύρωση (Συμεωνίδου-Καστανίδου κ.ά., 2006, σ. 150-151). Το ίδιο συμβαίνει με τα περισσότερα εθνικά ποινικά συστήματα που συνήθως αποδίδουν μία στενότερη έννοια στο έγκλημα του βιασμού από αυτή των διεθνών κανόνων.

2. Οι πράξεις σεξουαλικής βίας, σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού δικαίου, τις διατάξεις των Καταστατικών των Διεθνών Ειδικών Δικαστηρίων, και του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, δεν εντάσσονται σε ξεχωριστή κατηγορία εγκλημάτων, όπως στο εσωτερικό δίκαιο, αλλά σε γενικές κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων, ως άδικες πράξεις, διατηρώντας όμως την αυτοτελή αντικειμενική τους υπόσταση. Αυτή η ρύθμιση θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι προσφέρει μία πολύπλευρη προστασία των θυμάτων. Προκειμένου όμως τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας να θεωρηθούν διεθνή εγκλήματα που εγείρουν την οικουμενική δικαιοδοσία, πρέπει να πληρούνται οι ειδικές προϋποθέσεις της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της γενικής κατηγορίας που εντάσσονται (δηλαδή οι προϋποθέσεις της γενοκτονίας, ή των εγκλημάτων

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

πολέμου ή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας), αλλιώς παραπέμπονται στην εθνική δικαιοδοσία.

Όμως, ακόμα και όταν αυτές οι προϋποθέσεις πληρούνται, τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, (όπως και όλες οι άλλες άδικες πράξεις που συμπεριλαμβάνονται στις γενικές κατηγορίες των διεθνών εγκλημάτων), εντάσσονται στο σύστημα δικαιοδοσίας του ΔΠΔ μόνο κάτω από ειδικές προϋποθέσεις που ορίζει το Καταστατικό του (όπως αν ένα ή περισσότερα μέρη που εμπλέκονται είναι Συμβαλλόμενο Κράτος, ή αν ο κατηγορούμενος είναι υπήκοος Συμβαλλόμενου Κράτους, κ.α.).⁸⁸ Η κατηγοριοποίηση έτσι των εγκλημάτων και των εγκληματικών πράξεων από τους διεθνείς κανόνες αποτελεί μία απαραίτητη, αλλά πολλές φορές, μόνο τυπική νομική ρύθμιση, καθώς ο οικουμενικός χαρακτήρας της προστασίας περιορίζεται. Αυτοί οι περιορισμοί αποτελούν και ένα μέρος των λόγων που οδηγούν σε ελάχιστες παραπομπές υποθέσεων σεξουαλικής βίας στη δικαιοδοσία του ΔΠΔ, σε σχέση με τα αναφερόμενα περιστατικά.

6.6 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Η ένταξη του βιασμού και των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε γενικές κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων που τελούνται τόσο κατά τις ένοπλες συρράξεις όσο και σε περιόδους ειρήνης αποτελεί γενικά μια θετική εξέλιξη του σύγχρονου διεθνούς νομικού πλαισίου ως προς μία στοιχειώδη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, οι γενικές κατηγορίες των διεθνών εγκλημάτων όπως και οι επιμέρους άδικες πράξεις που εντάσσονται σε αυτές δεν προσδιορίζονται πάντα με σαφήνεια από τους διεθνείς κανόνες. Οι πράξεις σεξουαλικής βίας που τελούνται κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων αποτελούν μεν αξιόποινες πράξεις σύμφωνα με τις γενικές αναγνωρισμένες αρχές του δικαίου των εθνών, δεν αποτελούν όμως μία ξεχωριστή και αυτόνομη κατηγορία εγκλημάτων, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιπλέον προβλήματα κατά την ερμηνεία των διεθνών κανόνων και την απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, όπως αυτά ενδεικτικά αναφέρονται παρακάτω:

1. Ο βιασμός δεν εντάσσεται σύμφωνα με το Καταστατικό του ΔΠΔ στο έγκλημα της γενοκτονίας ως ξεχωριστή άδικη πράξη, παρά μόνο μέσω των «στοιχείων» αυτού του εγκλήματος, (όπως αυτά υιοθετήθηκαν από το ΔΠΔ), σε σχέση δηλαδή με την υπαγωγή του βιασμού στην κατηγορία των πράξεων που

⁸⁸ Βλέπε αναλυτικά Β' Μέρος, «Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

«προκαλούν σοβαρές σωματικές ή ψυχικές βλάβες» κατά τη διάταξη του άρθρου 6 (β) του Καταστατικού του. Η παράλειψη της ένταξης της σεξουαλικής βίας και του βιασμού στο έγκλημα της γενοκτονίας ως ξεχωριστών άδικων πράξεων είναι σημαντική, γιατί τα «στοιχεία των εγκλημάτων» (“elements of crimes”) δεν είναι δεσμευτικά από μόνα τους, καθώς δεν αποτελούν πρωτογενή πηγή διεθνούς ποινικού δικαίου, αλλά έχουν μόνο «πειστικό χαρακτήρα» (Ungic). Αυτό σημαίνει ότι τελικά η γενοκτονική διάσταση του βιασμού δεν αποκτά δεσμευτικό χαρακτήρα, αλλά τίθεται πάντα υπό την ερμηνεία του Δικαστηρίου. Η ρύθμιση αυτή του Καταστατικού του ΔΠΔ προκαλεί επιπλέον απορίες καθώς προϋπήρξαν αποφάσεις των Ειδικών Δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα που αναγνώρισαν τον βιασμό ως πράξη γενοκτονίας, συνεπώς τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας θα μπορούσαν να οριοθετηθούν ως ξεχωριστές άδικες πράξεις στο έγκλημα της γενοκτονίας.

2. Ο βιασμός σύμφωνα με το άρθρο 7 του Καταστατικού του ΔΠΔ εντάσσεται στη κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας όταν «αποτελεί μέρος μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης που στρέφεται εναντίον αμάχων πληθυσμών». Η «επίθεση κατά οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού» διευκρινίζεται επίσης ότι «πρέπει να διαπράττεται με την ενεργή προτροπή κάποιας πολιτικής οργάνωσης ή του κράτους, ενώ η πράξη της επίθεσης δεν είναι απαραίτητο να αποτελεί «στρατιωτική επίθεση» (ICC, Elements of Crimes, Article 7).⁸⁹ Ο χαρακτηρισμός των «εκτεταμένων ή συστηματικών» επιθέσεων για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας απαιτεί «ένα συγκεκριμένο μέγεθος ή και έκταση πριν ένα έγκλημα θεωρηθεί ότι εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου» (Ungic, «Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο»). Οι διατάξεις αυτές όμως δεν είναι επαρκώς προστατευτικές για τα θύματα βιασμών, γιατί μπορεί η σεξουαλική βία να είναι εκτεταμένη σε μεγάλο βαθμό, ως πολεμική τακτική, ακόμα και στις περιπτώσεις που κάθε άλλη μορφή επίθεσης εναντίον αμάχων μπορεί να είναι περιορισμένη. Αυτό σημαίνει ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας ενδέχεται να μην χαρακτηρίζονται ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων ακόμα και όταν οι δράστες ανήκουν σε τακτικά στρατεύματα ή ένοπλες ομάδες.

Αποκλείονται επίσης από την ένταξη στη κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας περιπτώσεις που οι άδικες πράξεις διαπράττονται υπό την

⁸⁹ “Crimes against humanity”, Introduction (3).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

προτροπή παραστρατιωτικών οργανώσεων ή άλλων ομάδων που δεν μπορούν με σαφήνεια να χαρακτηριστούν ως «πολιτικές οργανώσεις». Ο διαχωρισμός αυτός αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον βιασμό και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, αφού σε αυτές η βία είναι γενικευμένη και μπορεί να ασκείται από πολίτες, από μέλη ειρηνευτικών επιχειρήσεων, παραστρατιωτικές οργανώσεις και ένοπλες ομάδες που δεν ανήκουν σε τακτικά στρατεύματα. Επιπρόσθετα, οι δράστες ατομικών και ομαδικών βιασμών μπορεί να ανήκουν σε διακριτές πολιτικές ή άλλες οργανώσεις, ή να προτρέπονται άμεσα από αυτές στη διάπραξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, χωρίς απαραίτητα οι ίδιοι να εμπλέκονται σε εκτεταμένες ή συστηματικές επιθέσεις εναντίον αμάχων. Κατά συνέπεια, για τις περιπτώσεις σεξουαλικών εγκλημάτων, που διαπράττονται κατά την διάρκεια και μετά το τέλος των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, υιοθετείται η άποψη ότι πρέπει με σαφήνεια να οριστεί από τους κανόνες του Καταστατικού του ΔΠΔ πως δεν πρέπει αναγκαστικά να αποδεικνύεται ο σύνδεσμος των δραστών με τις ένοπλες δυνάμεις ή με πολιτικές οργανώσεις, ή να εξετάζεται η προτροπή τους από αυτές, (η οποία σε κάθε περίπτωση είναι δυσαπόδεικτη) προκειμένου οι πράξεις σεξουαλικής βίας να υπαχθούν στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε περιόδους ενόπλων συρράξεων.

Το κεντρικό όμως ζήτημα που τίθεται για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, είναι ότι περιγράφονται από τους κανόνες του διεθνούς δικαίου «με έναν γενικό και περίπλοκο τρόπο», χωρίς να υπάρχει μέχρι σήμερα μία επαρκής «προσπάθεια προσδιορισμού τους ανάλογη με εκείνη των εθνικών δικαίων» (Μαγγανάς, 2004, σ.400), με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διχογνωμίες ως προς την ερμηνεία και την εφαρμογή τους. Άλλωστε, παρά την προσπάθεια της διεθνούς κοινότητας μέσα από την νομική κατασκευή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας να υποδηλώσει την ευαισθητοποίηση της απέναντι σε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ίδια η έννοια της ανθρωπότητας, στο σύγχρονο κόσμο δεν αποτελεί «ένα κοινό πεδίο αναφοράς δικαιωμάτων που ομαδοποιείται γύρω από ισοσκελείς πόλους, αλλά κλιμακώνεται πυραμιδωτά, τοποθετώντας στις ανώτερες βαθμίδες ηγεμονικές πολιτικοοικονομικές δυνάμεις» (Κονδύλης, 1999, σ. 374). Πολύ πιο δύσκολα βέβαια μπορεί να γίνει αντιληπτή η έννοια της ανθρωπότητας «ως θύματος» από τα άτομα που πλήττονται από την ακραία βία του πολέμου, και ειδικά από τα θύματα της σεξουαλικής βίας τα οποία

αισθάνονται ότι βιώνουν μία ατομική προσβολή, που σημαδεύει μόνο τη δικιά τους ζωή.

3. Ο βιασμός για να ενταχθεί στην κατηγορία των «εγκλημάτων πολέμου» πρέπει οι εκάστοτε περιγραφόμενες συμπεριφορές του άρθρου 8 παρ. 2, του Καταστατικού της Ρώμης να τελούνται μόνο στο πλαίσιο ενόπλων συρράξεων διεθνούς ή μη διεθνούς χαρακτήρα, αποκλείοντας την προστασία προσώπων από άδικες πράξεις σε περιόδους εσωτερικών ταραχών ή εντάσεων (άρθρο 8 του Καταστατικού του ΔΠΔ).⁹⁰ Παρόλα αυτά δεν είναι πάντα προφανές «πότε», «αν», και «πως», η αποκαλούμενη εσωτερική «ταραχή» ή «ένταση» μετατρέπεται σε μη διεθνή ένοπλη σύρραξη, ειδικά υπό το πρίσμα των σύγχρονων ασύμμετρων πολέμων. Στο γενικό πλαίσιο των διατάξεων των Συνθηκών που σχετίζονται με τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις «χρησιμοποιούνται οι όροι «άμαχοι» και «άμαχος πληθυσμός» χωρίς σαφώς να ορίζονται» (Henckaerts, 2007, p.p.16-17). Είναι βέβαια σαφές ότι, για να αναγνωριστούν ως μαχητές άτομα ή ομάδες που συμμετέχουν σε ένοπλες συρράξεις αναγκαία προϋπόθεση είναι να έχουν διακριτή οργάνωση και εξουσιοδότηση, αλλιώς, καθώς δεν αναγνωρίζονται ως μαχητές, οι παράνομες δράσεις τους αντιμετωπίζονται σε βάση το εσωτερικό δίκαιο της χώρας τους (Μαρούδα, 2011). Ωστόσο η έννοια της «άμεσης συμμετοχής» των αμάχων στις εχθροπραξίες, είναι ασαφής, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατό να απαντήσουμε με βεβαιότητα πότε ο άμαχος χάνει την ασυλία του και στοχοποιείται στρατιωτικά. Ελάχιστες ή ανύπαρκτες είναι και οι κατευθυντήριες γραμμές για την ερμηνεία αυτού του όρου (Henckaerts, 2007 p.17) που επιχειρείται να αποσαφηνίσει μόνο μέσω μιας σειράς εκθέσεων διεθνών επιτροπών και εμπειρογνομώνων, χωρίς όμως οι αποσαφηνίσεις αυτές να είναι επαρκείς ή να μπορούν να έχουν απόλυτα δεσμευτικό χαρακτήρα (Μαρούδα, 2011, σ.547).⁹¹

⁹⁰ Η παρ 2 (ε) του άρθρου 8 του Καταστατικού του ΔΠΔ εντάσσει στα εγκλήματα πολέμου: «άλλες σημαντικές παραβιάσεις των νόμων και εθίμων που εφαρμόζονται σε ένοπλες συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα, εντός του καθιερωμένου πλαισίου του διεθνούς δικαίου και, συγκεκριμένα, οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις: όπως (vi) βιασμός..» Όμως στην παρ 2 (στ) προβλέπεται ότι η παραπάνω παράγραφος 2 (ε) εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα και επομένως δεν εφαρμόζεται σε καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων όπως ταραχές, μεμονωμένες και σποραδικές πράξεις βίας ή άλλες πράξεις παρόμοιας φύσης. Εφαρμόζεται επίσης «σε ένοπλες συρράξεις που λαμβάνουν χώρα στο έδαφος μιας χώρας όταν υπάρχει παρατεταμένη ένοπλη σύρραξη μεταξύ κυβερνητικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων ή μεταξύ τέτοιων ομάδων».

⁹¹ Σύμφωνα με τον Ερμηνευτικό Οδηγό του 2009 για την «Άμεση Συμμετοχή των Αμάχων στις Εχθροπραξίες» της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ) για να θεωρηθεί ως άμεση συμμετοχή στις εχθροπραξίες μια πράξη θα πρέπει να πληροί σωρευτικά τρία κριτήρια: 1) Να είναι πιθανό να επηρεάσει δυσμενώς τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ή την στρατιωτική ικανότητα μέρους της σύρραξης, ή εναλλακτικά να επιφέρει θάνατο, τραυματισμό ή βλάβες σε άτομα ή

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ο διαχωρισμός μεταξύ «μαχομένων» και «αμάχων» γίνεται περισσότερο δυσδιάκριτος κατά τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις λόγω της φύσης των εχθροπραξιών και της σχεδόν καθολικής συμμετοχής του πληθυσμού σε αυτές με ποικίλους τρόπους. Στις σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των παιδιών, εμπλέκονται σε πολεμικές επιχειρήσεις, μέσω της αναγκαστικής στράτευσης τους, ή λόγω των ειδικών συνθηκών που επικρατούν στις εμπόλεμες ζώνες. Πολλές γυναίκες και ανήλικα κορίτσια αναφέρουν ότι αναγκάστηκαν να ενταχθούν σε ένοπλες ομάδες με την προτροπή ή τον εξαναγκασμό από τα αρσενικά μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας, ή ότι πήραν την απόφαση να συμμετέχουν ενεργά στο πόλεμο προκειμένου να γλυτώσουν από τις ωμότητες και την σεξουαλική βία των αντιπάλων. Σε διεθνείς έρευνες αναφέρεται επιπρόσθετα ότι ένα μεγάλο μέρος των γυναικών που συμμετέχουν συνειδητά και ενεργά σε εξεγέρσεις για περισσότερη δημοκρατία, δικαιώματα και ελευθερίες, όπως στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, γίνονται σε μεγαλύτερο βαθμό θύματα της συστηματικής σεξουαλικής βίας, που χρησιμοποιούν ολοκληρωτικά καθεστώτα που βρίσκονται στην εξουσία, με στόχο τον εκφοβισμό και την ταπείνωση των εξεγερμένων. Οι γυναίκες αυτές όμως μέχρι σήμερα δεν έχουν ενταχθεί σε οποιοδήποτε νομικό ή άλλο καθεστώς προστασίας (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2011b).

4. Ο τυπικός διαχωρισμός των διεθνών εγκλημάτων δεν εμποδίζει τη κοινή ένταξή τους στο έγκλημα των βασανιστηρίων καθώς διαπιστώνουμε ότι σε σχετικές αποφάσεις των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, είτε ορίζεται από τα Καταστατικά τους ως έγκλημα πολέμου, είτε ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, εξισώνονται με μορφή βασανιστηρίου. Ο χαρακτηρισμός του βιασμού ως βασανιστηρίου προσφέρει σημαντικά νομικά πλεονεκτήματα καθώς αναγνωρίζεται με αυτή τη προσέγγιση όχι μόνο ο σωματικός αλλά και ο ψυχικός πόνος που προκαλείται στα θύματα από τη σεξουαλική βία. Όμως, οι διεθνείς έρευνες και αναφορές για τα βασανιστήρια των ενόπλων συρράξεων επικεντρώθηκαν συνήθως σε πράξεις κρατικών αξιωματούχων ή μελών

αντικείμενα που προστατεύονται από άμεση επίθεση (όριο βλάβης) 2) Να υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της πράξης και της βλάβης που αναμένεται να προέλθει είτε από την πράξη αυτή καθαυτή, είτε από συντονισμένη στρατιωτική επιχείρηση της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος (άμεση αιτιώδης συνάφεια) 3) Να είναι σχεδιασμένη να επιφέρει άμεσα βλαπτικά αποτελέσματα προς υποστήριξη ενός μέρους στη σύρραξη και εναντίον του άλλου (σύνδεσμος με τους εμπόλεμους).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ενόπλων ομάδων, και σε συνθήκες κράτησης των θυμάτων, που μπορούν με σαφήνεια να χαρακτηριστούν ως πράξεις βασανιστηρίων από τους διεθνείς κανόνες. Δόθηκε έτσι ελάχιστη προσοχή στην ανεξέλεγκτη και αποτρόπαιη σεξουαλική βία και τους βιασμούς που διαπράχθηκαν από πολίτες κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων, και αυτή η παράλειψη συντέμνει στην εκτεταμένη ατιμωρησία για τα εγκλήματα αυτά (“Freedom From Torture”, 2014, p.12). Η Διεθνής Αμνηστία, σε Έκθεσή της (του 2014, p.46) για τις εμπόλεμες ζώνες της Αφρικής, επιβεβαίωσε αυτή τη διαπίστωση και πρότρεψε τα κράτη να αναλάβουν ευθύνη υπενθυμίζοντας ότι κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων «οι βιασμοί από ιδιώτες μπορεί να αποτελούν βασανιστήρια για τα οποία το κράτος είναι υπεύθυνο, εάν δεν ενήργησε με τη δέουσα επιμέλεια για την πρόληψη, την τιμωρία, ή την αντιμετώπιση αυτού του εγκλήματος».

5. Εξετάζοντας ειδικότερα ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή των διεθνών κανόνων κατά την απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης διαπιστώνουμε επιπλέον αντινομίες και αντιφάσεις που σχετίζονται με την έμφυλη διάσταση του βιασμού κατά τις ένοπλες συρράξεις, ή την προστασία των θυμάτων, όπως παρακάτω ενδεικτικά αναφέρονται:

α) Αν και η σεξουαλική πράξη με «συνουσία» δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο στον ορισμό του βιασμού στο διεθνές δίκαιο, είναι σαφές ότι η πράξη της διείσδυσης, που προέρχεται ιστορικά σε μεγάλο βαθμό από την ανδρική αντίληψη σχετικά με την εξασφάλιση της αγνότητας των γυναικών και την εξακρίβωση της «γνησιότητας» των παιδιών, παίζει ένα σημαντικό ρόλο σε εθνικές πατριαρχικές κοινωνίες και έχει δυσανάλογες επιπτώσεις για το θύμα σε σχέση με άλλες μορφές σεξουαλικής βίας. Έτσι, από τη μία πλευρά η ευρύτητα του ορισμού δίνει τη δυνατότητα να συμπεριληφθούν στην έννοια του βιασμού πολλαπλές μορφές βίας, από την άλλη φαίνεται να παρακάμπτεται η σπουδαιότητα της μυθοποίησης της γυναικείας «ηθικής» μέσα στους κοινωνικούς θεσμούς. Η εκδίωξη της βιασμένης γυναίκας που επιβάλλεται από τους πολιτισμικούς κανόνες κάποιων κοινωνιών επιφέρει τη διάλυση της οικογένειας «που ισοδυναμεί με το θάνατο του «εαυτού» και τη κατάρρευση του κόσμου» (Λαίνγκ, 1975, σ.29). Η τραγική αυτή συνέπεια για τις γυναίκες που είναι θύματα βιασμού πρέπει να συνυπολογίζεται, αναγνωρίζοντας τον βιασμό ως πράξη βίας με ιδιαίτερη ποινική βαρύτητα.

β) Παρά το ότι οι διεθνείς Συμβατικοί κανόνες ορίζουν ότι το φύλο αποτελεί χαρακτηριστικό μιας «διακριτής» πληθυσμιακής ομάδας, στις αποφάσεις των Ειδικών Διεθνών Δικαστηρίων, παρατηρούμε να μην αναγνωρίζεται ότι οι γυναίκες αποτελούν «διακριτή» πληθυσμιακή κατηγορία, που στοχοποιούνται από τους αντιπάλους εμπολέμους, όχι μόνο λόγω της εθνικότητας, αλλά και λόγω του φύλου τους, με αποτέλεσμα να προτάσσεται η εθνική ταυτότητα, ως γενικός και μοναδικός λόγος διάκρισης που προκαλεί την σεξουαλική βία στο πόλεμο. Υπάρχει έτσι ο κίνδυνος, το σοβαρό τραύμα που δημιουργείται λόγω της φυσικής και ψυχολογικής βίας που υπέστησαν κατά τη διάρκεια των πολέμων οι γυναίκες ατομικά, πολλές φορές να μετρηθεί με εθνικούς όρους, δηλαδή ως βία εναντίον του έθνους, οπότε δεν είναι δυνατή η αναγνώριση της σεξιστικής προέλευσης των βιασμών, ούτε δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην αποκατάσταση της ατομικής βλάβης κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο των μαζικών βιασμών στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το εφαρμοστέο διεθνές νομικό πλαίσιο περιορίστηκε πολλές φορές στην τυπική εφαρμογή της αντικειμενικής υπόστασης των διεθνών εγκλημάτων, ορίζοντας τελικά τον βιασμό «ως μια επίθεση σε μια συγκεκριμένη εθνο-θρησκευτική κοινότητα», και όχι ως πράξη βίας εναντίον των γυναικών, παρά την εκτεταμένη θυματοποίησή τους (Buss,1995). Η ρύθμιση του Καταστατικού του ΔΠΔ σχετικά με την μη διάκριση του φύλου των θυμάτων προσφέρει μεν καθολική προστασία για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, καθώς και οι άνδρες είναι θύματα σεξουαλικών εγκλημάτων στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, όμως τελικά καθιστά στην πράξη σε κάθε περίπτωση το φύλο λιγότερο «διακριτό» χαρακτηριστικό μιας πληθυσμιακής ομάδας, σε σχέση με άλλα χαρακτηριστικά της, όπως αυτά της εθνικής ή της θρησκευτικής ταυτότητας.

γ) Η σύνθεση των ειδικών ποινικών δικαστηρίων απείχε κατά πολύ από το στόχο γυναικείων κινημάτων και ομάδων που ζητούσαν να εκλέγονται γυναίκες δικαστές σε ποσοστό 50% (Steer, 2015).⁹² Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ανέτρεψε αυτή την έμφυλη ανισοκατανομή, και είναι το πρώτο διεθνές δικαστήριο που η ηγεσία του σχεδόν αποκλειστικά κατέχεται από γυναίκες (Steer, 2015).⁹³ Ιδιαίτερη

---

⁹² Η Gabrielle Kirk McDonald ήταν η πρώτη γυναίκα που είχε την προεδρία ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου (του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία) και η Navi Pillay προήδρευσε στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα.

⁹³ Πρόεδρος του δικαστηρίου το 2011 εκλέχθηκε η δικαστής Silvia Fernandez de Gurmendi από την Αργεντινή. Δύο ακόμα γυναίκες εκλέχθηκαν στο Προεδρείο του Δικαστηρίου η Δικαστής Joyce Aluoch από την Κένυα (Α΄ Αντιπρόεδρος) και η Δικαστής Kuniko Ozaki από την Ιαπωνία (Β΄

προσοχή πρέπει επιπλέον να δίνεται στην κατανομή ανά φύλο και όλων των άλλων μελών του προσωπικού των διεθνών δικαστηρίων, συμπεριλαμβανομένων των εισαγγελέων και των ανακριτών, με στόχο βέβαια να επιτευχθεί μία ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη και της αποκατάστασης των θυμάτων. Στις εθνικές ποινικές διαδικασίες πολλές φορές οι γυναίκες που είναι θύματα βιασμού έχουν υποστεί οδυνηρές προσωπικές ανακρίσεις από τους συνηγόρους των κατηγορουμένων και τις ανακριτικές αρχές παρά τις μεταρρυθμίσεις που έχουν εισαχθεί στα νομικά συστήματα πολλών χωρών. Μία τέτοια τραυματική εμπειρία των θυμάτων πρέπει να αποκλειστεί από τα διεθνή δικαστήρια με την συμμετοχή στις διεθνείς δικαστικές, ανακριτικές και διωκτικές αρχές περισσότερων γυναικών και ατόμων που έχουν δεχτεί μία ειδική και ευαισθητοποιημένη κατάρτιση σχετικά με την έμφυλη σεξουαλική βία (Chinkin, 1994).

δ) Στη πρακτική εφαρμογή των διεθνών κανόνων φαίνεται ότι η προστασία των θυμάτων και των μαρτύρων δεν είναι επαρκής. Τα δύο Ειδικά Δικαστήρια για την Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα, για παράδειγμα, δεν διέθεταν αστυνομικές δυνάμεις, ούτε ήταν αρμόδια για την προστασία των μαρτύρων μετά την κατάθεση τους. Η ιδέα ενός μόνιμου διεθνούς προγράμματος, ως εναλλακτική λύση, για την προστασία της ανωνυμίας των μαρτύρων κατά την διάρκεια της λειτουργίας των ad hoc διεθνών δικαστηρίων δεν ήταν εφικτή, καθώς προσέκρουσε στις διαφοροποιήσεις των εθνικών νομικών συστημάτων. Έτσι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι προστατευτικοί κανόνες των διεθνών οργάνων αποτέλεσαν αόριστες και γενικές δεσμεύσεις για τα θύματα. Η εκδοχή αυτής της αόριστης νομικής προστασίας ενισχύεται εφόσον τα θύματα στα Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια, κατέθεταν ως μάρτυρες στις εκδικαζόμενες υποθέσεις τους με αποτέλεσμα να μη μπορούν να αφηγηθούν το δικό τους βίωμα σε όλη του την έκταση, ή πολλές φορές να χειραγωγούνται από την κατηγορούσα αρχή. Οι ρυθμίσεις του άρθρου 68 του Καταστατικού του ΔΠΔ «περί προστασίας των θυμάτων και των μαρτύρων που συμμετέχουν στις διαδικασίες»,⁹⁴ έχουν ως στόχο να επιλύσουν αυτά

Αντιπρόεδρος). Από το 2012 η Fatou Bensouda, από την Γκάμπια, κατέχει το αξίωμα του Γενικού Εισαγγελέα.

⁹⁴ ΚΔΠΔ άρθρο 68 παρ.1. «Το Δικαστήριο λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την ασφάλεια, την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας, της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικής ζωής των θυμάτων και μαρτύρων. Το Δικαστήριο προς τούτο λαμβάνει υπόψη όλους τους σχετικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων της ηλικίας, του φύλου, όπως ορίζεται στο άρθρο 7 παρ. 3 και της υγείας, καθώς και της φύσεως του εγκλήματος, ιδίως, αλλά όχι περιοριστικός, αν το έγκλημα περιλαμβάνει

τα ζητήματα και να παρέχουν κάποιες επιπλέον εγγυήσεις για την ασφάλεια, την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας, την διαφύλαξη της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικής ζωής των θυμάτων και των μαρτύρων και να προσφέρουν την δυνατότητα στο θύμα να συμμετέχει ενεργά στην απονομή της δικαιοσύνης, χωρίς να περιορίζεται στον ρόλο του μάρτυρα, και χωρίς οι ρυθμίσεις αυτές να είναι επιβλαβείς ή ασυμβίβαστες με το δικαίωμα του κατηγορουμένου για δίκαιη και αμερόληπτη δίκη» (ΚΔΠΔ, 1998, άρθρο 68).⁹⁵

σεξουαλική ή σεξιστική βία ή βία κατά παιδιών. Ο Εισαγγελέας λαμβάνει τα μέτρα αυτά ιδίως κατά τη διάρκεια της ανάκρισης και δίωξης τέτοιων εγκλημάτων».

⁹⁵ ΚΔΠΔ άρθρο 68, παρ.3. «Όταν θίγονται τα προσωπικά συμφέροντα των θυμάτων, το Δικαστήριο επιτρέπει να ακουστούν οι απόψεις και οι ανησυχίες τους και να ληφθούν υπόψη σε στάδια της διαδικασίας που κρίνονται ως κατάλληλα από το Δικαστήριο, και κατά τρόπο μη επιβλαβή ή ασυμβίβαστο με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και με την δίκαιη και αμερόληπτη δίκη».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Οι διακυμάνσεις των βιασμών κατά τις ένοπλες συρράξεις και τη μεταπολεμική περίοδο

7.1 Εισαγωγικές επισημάνσεις

Οι έρευνες θυματοποίησης για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας σε περιόδους ειρήνης παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ τους, ενώ το έγκλημα του βιασμού δεν εκπροσωπείται σε αυτές επαρκώς. Ο τρόπος που διαμορφώνονται οι ερωτήσεις στο πλαίσιο του περιεχομένου των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας μπορεί να μειώνει την πιθανότητα των ατόμων που αποτελούν το ερευνητικό δείγμα να αναφέρουν πράξεις ή συμπεριφορές που τα ίδια δεν θεωρούν ότι είναι εγκληματικές (Walby & Myhill, 2001, p.p.502-522) ή να αποκλείονται από το δείγμα κάποιες κατηγορίες ατόμων, όπως άτομα που είναι άστεγα ή ζουν σε προσωρινά καταλύματα και ξενώνες, που όμως είναι πληθυσμοί ιδιαίτερα ευάλωτοι στη σεξουαλική βία (Hagemann-White, 2001, p.p.732-759).

Πολλοί όροι που συχνά χρησιμοποιούνται στις θυματολογικές έρευνες, όπως η «εθελοντική» ή αλλιώς η «συναινετική» συμμετοχή στη σεξουαλική πράξη, ή η έννοια του «καταναγκασμού», έχουν διαφορετικές σημασίες σε διαφορετικούς πολιτισμούς ή κοινωνικά στρώματα. Η κοινωνική ανοχή απέναντι στη σεξουαλική βία άλλωστε δεν ακολουθεί τα ίδια κριτήρια, ούτε παρουσιάζει τις ίδιες διαβαθμίσεις σε όλες τις κοινωνίες ή τις κοινωνικές ομαδοποιήσεις. Οι διαφοροποιήσεις αυτές καθιστούν αναπόφευκτες τις διαφορές και ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο της σεξουαλικής βίας.

Παρά το γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες στις ποιοτικές έρευνες έχουν αυξηθεί οι ακριβείς περιγραφές των σεξουαλικών πράξεων που κατά το νόμο μπορούν να συνιστούν άσκηση σεξουαλικής βίας, τα ευρήματα δείχνουν ότι είναι εξίσου σημαντικό οι ερευνητές να είναι απόλυτα ακριβείς στην επικοινωνία τους με το ερευνητικό δείγμα σχετικά με την οριοθέτηση της έννοιας του «εξαναγκασμού» ή της μη «συναίνεσης» στη σεξουαλική επαφή. Οι όροι αυτοί συχνά ερμηνεύονται από τους ερευνητές ως «βιασμός», αλλά εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι δεν μπορεί να είναι ισοδύναμοι όροι, αφού οι συμμετέχοντες σε έρευνες θυματοποίησης έχουν εκφράσει πολλές φορές ασαφείς απόψεις σχετικά με τη σημασία των όρων αυτών (Hamby & Koss, 2003, p.p.243-255). Επιπρόσθετο πρόβλημα στην καταγραφή των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας είναι ότι η βία επικεντρώνεται πολλές φορές «στην

κοινωνική υπόσταση των πρωταγωνιστών και την προνομιακή ή ανίσχυρη θέση τους» (Vigarello, 1998/2001, σ. 12) παρά στην ίδια την εγκληματική πράξη. Ο καθηγητής E. Fattah «έχει κατηγορήσει, ευθέως, τα φεμινιστικά κινήματα και τα Κέντρα Υποδοχής Θυμάτων βιασμού, ότι διογκώνουν τις συνέπειες της θυματοποίησης» (Μαγγανάς, 2004, σ.241), χωρίς όμως να προτείνει έναν αντικειμενικότερο τρόπο καταγραφής των περιστατικών, δεδομένου ότι ο βιασμός είναι ένα έγκλημα που δύσκολα ομολογείται δημόσια. Συμπερασματικά, παρά την αναμφίβολη χρησιμότητα των ερευνών θυματοποίησης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι δεν είναι πολλές φορές σαφές «τι ακριβώς μετρούν και ποιοι είναι οι αντικειμενικοί στόχοι που επιδιώκονται δεδομένης της σχετικότητας θυματοποίησης, αφού αυτή εξαρτάται από ατομικούς, πολιτισμικούς, και υποκειμενικούς παράγοντες» (Μαγγανάς, 1999, σ.47).

Κατά τη μέτρηση της σεξουαλικής βίας σε καιρό πολέμου δεν αντιμετωπίζονται στον ίδιο βαθμό θεωρητικά ζητήματα σχετικά με την οριοθέτηση των εννοιών του «εξαναγκασμού» ή της «συναίνεσης» των θυμάτων, καθώς, τόσο οι συνθήκες τέλεσης όσο και η ωμότητα των εγκληματικών πράξεων, δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης της βίαιης και μη συναινετικής σεξουαλικής πράξης. Ωστόσο, η σεξουαλική βία που σχετίζεται με τις ένοπλες συγκρούσεις και τις μετασυγκρουσιακές περιόδους τις περισσότερες φορές θεωρείται συνώνυμη με το βιασμό, με πολλές και διαφορετικές μορφές, και χωρίς να ακολουθείται από τους ερευνητές ο αυστηρός νομικός διαχωρισμός των διεθνών κανόνων, που οριοθετεί την αντικειμενική υπόσταση κάθε ξεχωριστού εγκλήματος σεξουαλικής βίας. Στις περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές και τις στατιστικές έρευνες οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων ταυτίζονται κατά την καταγραφή τους με τη σεξουαλική δουλεία, τους καταναγκαστικούς γάμους ή τις καταναγκαστικές συμβιώσεις, που επιβάλλονται από την αντίπαλη εμπόλεμη ομάδα στις γυναίκες και τα ανήλικα κορίτσια, ή με τη σεξουαλική κακοποίηση και την σεξουαλική εκμετάλλευση. Σε άλλες έρευνες οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων περιγράφονται και καταγράφονται μόνο σε σχέση με πράξεις σεξουαλικής βίας που διαπράττονται από τις ένοπλες δυνάμεις των αντιπάλων εμπολέμων, αλλά δεν γίνεται αναφορά σε βιασμούς που διαπράττονται από πολίτες ή από μέλη «ειρηνευτικών» δυνάμεων και ξένων στρατευμάτων κατοχής.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Το κύριο όμως ζήτημα είναι το κριτήριο επιλογής των ενόπλων συρράξεων προς τις οποίες στρέφονται οι περισσότερες θυματολογικές έρευνες, καθώς αυτό φαίνεται να μην αφορά μόνο την έκταση και την συχνότητα της σεξουαλικής βίας, αλλά και άλλους παράγοντες, όπως το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας (που δεν είναι ίδιο για όλες τις ένοπλες συγκρούσεις), τις χρηματοδοτήσεις των διεθνών οργάνων για τη διεξαγωγή ερευνών, ή την πολιτική που ασκείται από τα κράτη ή τις εμπόλεμες ομάδες σε σχέση με τον τρόπο αντιμετώπισης της σεξουαλικής βίας.

7.2 Ενδεικτικά στοιχεία ποσοτικών και ποιοτικών ερευνών για τους βιασμούς των ενόπλων συρράξεων του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα και των μετασυγκρουσιακών περιόδων

Οι βιασμοί των ενόπλων συγκρούσεων είναι κατά κανόνα συστηματικοί και ομαδικοί, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις οι στατιστικοί αριθμοί εκτινάσσονται σε απίστευτα ύψη, και ως προς αυτό, διαφέρουν σημαντικά σε σχέση με τους βιασμούς σε περιόδους ειρήνης. Κατά τις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις που ξέσπασαν στα τέλη του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, τα ποσοστά των βιασμών και άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας παρουσιάζονται ιδιαίτερα υψηλά.

Στην Αφρική έχουν ξεσπάσει κατά την διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών οι περισσότερες ένοπλες συγκρούσεις του κόσμου και σχεδόν όλες χαρακτηρίζονται από εκτεταμένη σεξουαλική βία. Η διάχυση των ενόπλων συγκρούσεων στη Δυτική Αφρική και την περιοχή των Μεγάλων Λιμνών, οδήγησε στην εξάπλωση της σεξουαλικής βίας, καθώς ένοπλες ομάδες μετακινήθηκαν από χώρα σε χώρα, εισάγοντας τη σεξουαλική βία ως ευρεία τακτική πολέμου στο νέο συγκρουσιακό περιβάλλον της Αφρικής. Η σεξουαλική βία συνεχίστηκε και στις μετασυγκρουσιακές αφρικανικές κοινωνίες. Σε χώρες όπως η Ρουάντα, το Νταρφούρ, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η Σιέρρα Λεόνε, η Αλγερία, η Αιθιοπία κ.α, γυναίκες και κορίτσια όλων των ηλικιών ήταν ο κύριος στόχος της σεξουαλικής βίας των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, ενώ βιάστηκαν ακόμη και βρέφη ή ηλικιωμένες γυναίκες. Παιδιά «μαχητές» έγιναν δράστες σεξουαλικής βίας και άλλων στυγερών εγκλημάτων, ενώ και οι άνδρες έγιναν θύματα βιασμών σε συνθήκες κράτησης. Οι μορφές σεξουαλικής βίας που χρησιμοποιήθηκαν ευρέως στις ένοπλες συγκρούσεις σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο συμπεριελάμβαναν την σεξουαλική δουλεία, τους ομαδικούς βιασμούς, τους ακρωτηριασμούς, και τα βασανιστήρια.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Degni-Sequi, Ειδικού Παρατηρητή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα **στην Ρουάντα**, «250.000 έως 500.000 βιασμοί συνέβησαν συνολικά στην διάρκεια της εμφύλιας σύρραξης του 1994. Οι βιασμοί αυτοί ήταν συστηματικοί και χρησιμοποιήθηκαν ως «όπλο» από τους δράστες των σφαγών. Σύμφωνα με αξιόπιστες μαρτυρίες οι βιασμοί ήταν ο κανόνας και η εξαίρεση η απουσία τους» (in: Haffajee, 2006, p.201). Οι περισσότεροι βιασμοί διαπράχθηκαν εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, αλλά παρουσιάστηκε και ένας αξιοσημείωτος αριθμός βιασμών των γυναικών της αντίπαλης εθνότητας των Χούτου. Ένας μεγάλος αριθμός νεαρών γυναικών που βιάστηκαν στη διάρκεια του γενοκτονικού πολέμου της Ρουάντας οδηγήθηκαν σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, αντιμετωπίζοντας σοβαρά προβλήματα υγείας. Ο αριθμός των παιδιών που γεννήθηκαν από αυτές τις μητέρες σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληθυσμού (National Population Office) της Ρουάντας κυμάνθηκε μεταξύ 2.000 έως 5.000 (in: Human Rights Watch, 1996). Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά χαρακτηρίστηκαν από τις εθνικές κοινότητες ή ακόμα και από τις ίδιες τις μητέρες τους, ως "enfants non-desirés" («ανεπιθύμητα παιδιά») ή ως "enfants mauvais souvenir" («παιδιά των κακών αναμνήσεων») (Human Rights Watch, 1996).

Αντίστοιχα στην **Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό**, στη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης που διήρκησε από το 1998 μέχρι το 2005, ο άμαχος πληθυσμός των ανατολικών επαρχιών υπήρξε θύμα εγκλημάτων πολέμου και άλλων σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που διαπράχθηκαν από μαχητές σχεδόν όλων των ένοπλων ομάδων που διεκδικούσαν τον έλεγχο των πόρων και της γης. Ο συνολικός αριθμός των βιασμών σύμφωνα με αναφορές ερευνητών και διεθνών οργάνων ανήλθε περίπου στις 40.000. Αναλυτικότερα, επίσημα αναφέρθηκαν 25.000 υποθέσεις βιασμού γυναικών και νεαρών κοριτσιών στη επαρχία του Νότιου Κίνου, 11.350 περιπτώσεις στην επαρχία Maniema, 1.625 περιπτώσεις στην Goma (την πρωτεύουσα της επαρχίας του Βόρειου Κίνου), και 3.250 περιπτώσεις στην πόλη Kalemie της επαρχίας Katanga (A.I., 2004, p.p.13-14).

Οι αριθμοί αυτοί αντιπροσωπεύουν μόνο τις γυναίκες και τα κορίτσια που είχαν τη δυνατότητα να ζητήσουν βοήθεια, ενώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο πραγματικός αριθμός των θυμάτων ήταν πολύ υψηλότερος από τις εκτιμήσεις αυτές. Έχουν τεκμηριωθεί περιπτώσεις βιασμών κοριτσιών ηλικίας κάτω των 10 ετών, με την Διεθνή Αμνηστία να αναφέρει τον βιασμό ενός πεντάχρονου κοριτσιού στη

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

περιοχή Mahagi τον Μάρτιο του 2004 (A.I., 2004, p.18). Θύματα βιασμών ήταν επίσης γυναίκες ηλικίας άνω των 70 ετών, άνδρες, και νεαρά αγόρια. Ορισμένα θύματα δήλωσαν ότι είχαν βιαστεί περισσότερο από μία φορά ή είχαν υποστεί ομαδικό βιασμό, σε πολλές περιπτώσεις παρουσία των μελών της οικογένειάς τους, συμπεριλαμβανομένων και των μικρών παιδιών. Οι γυναίκες και τα κορίτσια δέχονταν σεξουαλικές επιθέσεις σχεδόν παντού (μέσα στα σπίτια τους, ή πηγαίνοντας στις καθημερινές δραστηριότητές τους). Σε πολλές περιπτώσεις, οι γυναίκες και τα νεαρά κορίτσια ήταν θύματα σεξουαλικής δουλείας, ενώ σε άλλες, ο βιασμός φαίνεται να προηγήθηκε ή να ακολούθησε των σοβαρών και σκόπιμων τραυματισμών ή της θανάτωσης των θυμάτων (A.I., 2004, p.19).

Στη **Σιέρα Λεόνε** η παράνομη εξόρυξη και το παράνομο εμπόριο διαμαντιών που στηρίχθηκε από διεφθαρμένες κυβερνήσεις, ήταν οι κύριοι λόγοι που οδήγησαν στην ένοπλη σύγκρουση κατά την οποία θανατώθηκαν και εκδιώχθηκαν χιλιάδες άνθρωποι, καταστράφηκαν περιουσίες, και διαλύθηκε κάθε οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα της χώρας. Το «Ενωμένο Επαναστατικό Μέτωπο» ('RUF') μια ομάδα από 100 περίπου μαχητές από τη Σιέρα Λεόνε και τη Λιβερία, στις 23 Μαρτίου του 1991, εισέβαλε στην ανατολική χώρα με στόχο να ελέγξει στο εξής τα αδαμαντωρυχεία. Παρά το ότι αρχικά η επαναστατική αυτή ομάδα δήλωσε ότι αντιπροσώπευε ένα μέρος του λαού και υποσχέθηκε στους εξαθλιωμένους πολίτες μεγαλύτερο μερίδιο στην κατανομή του ορυκτού πλούτου και την απαλλαγή από την διεφθαρμένη κυβέρνηση, ωστόσο, χρησιμοποίησε βάνουσες τακτικές, εναντίον των ίδιων των πολιτών, προκειμένου να αποδείξει την αδυναμία της κυβέρνησης να τους προστατεύσει, και να οικειοποιηθεί τα κέρδη από το παράνομο εμπόριο των διαμαντιών (Johnson, 2002).

Σε Έκθεση της Επιτροπής TRC⁹⁶ των Ηνωμένων Εθνών για τη Σιέρα Λεόνε, αναφέρεται ότι από τα 10.002 θύματα του πολέμου ένα μεγάλο ποσοστό ήταν ευάλωτοι πληθυσμοί, το 33,5 % ήταν γυναίκες, και αν προστεθούν τα 1.427 παιδιά-θύματα, η συνολική αναλογία αυξάνεται στο 44,9% (United Nations Department of Public Information, 2005). Όλες οι ένοπλες ομάδες πραγματοποίησαν σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εις βάρος του άμαχου πληθυσμού όπως ανθρωποκτονίες, βιασμούς, σεξουαλική δουλεία, καταναγκαστική εργασία, απαγωγές, ακρωτηριασμούς γυναικών, ανδρών ή και μικρών παιδιών, πολλαπλά

⁹⁶ TRC: Truth and Reconciliation Commission.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

βασανιστήρια και αναγκαστικές στρατολογήσεις που επιβλήθηκαν κυρίως - αλλά όχι αποκλειστικά- στους άνδρες. Πολλές γυναίκες δέχτηκαν διπλή θυματοποίηση, επειδή αναγκάστηκαν παρά τη θέλησή τους να συμμετάσχουν ενεργά στις ένοπλες δυνάμεις, ενώ αντιμετωπίστηκαν με εχθρότητα και καχυποψία από τις τοπικές κοινωνίες, που θεώρησαν ότι η συμμετοχή των γυναικών στην ένοπλη σύρραξη αποτελούσε μία σημαντική «παραβίαση» των έμφυλων ρόλων (A.I., 2004, p.17).

Με βάση τα στοιχεία ερευνών της οργάνωσης Human Rights Watch (2003) υπολογίζεται ότι από 215.000 έως 257.000 γυναίκες και κορίτσια μπορεί να είχαν υποστεί σεξουαλική βία στην διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων (p.25&28). Τα στοιχεία αυτά αν και προέρχονται περισσότερο από εκτιμήσεις, παρέχουν μια ένδειξη της ευρείας διάδοσης της σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια του πολέμου. Παρά το γεγονός ότι οι δυνάμεις των ανταρτών βίασαν με φρικτούς τρόπους αδιακρίτως γυναίκες και κορίτσια όλων των ηλικιών και των εθνοτικών ομάδων, επέλεξαν περισσότερο ως θύματα τα κορίτσια και τις νεαρές γυναίκες που πίστευαν ότι είναι παρθένες. Όπως και σε πολλές χώρες της Αφρικής, η πατριαρχική κοινωνία της Σιέρα Λεόνε έδινε μεγάλη αξία στην παρθενία. Τα κορίτσια που δεν ήταν πλέον παρθένες, δεν επιλέγονταν από τους άνδρες για σύζυγοι και μητέρες. Οι «έλεγχοι παρθενίας», ως ένας «πρώτος» βιασμός, γίνονταν πολλές φορές από γυναίκες που ήταν μέλη των επαναστατικών ομάδων, και ακολουθούσε ο βιασμός από τους άνδρες της ομάδας (Human Rights Watch Report, 2003, p.41). Στις ομάδες των ανταρτών ήταν επίσης διαδεδομένη η μέθοδος του ακρωτηριασμού ή της θανάτωσης των εγκύων γυναικών για να μάθουν το φύλο του αγέννητου παιδιού. Σύμφωνα με μαρτυρίες στοιχημάτιζαν μεγάλα χρηματικά ποσά, και αυτός που είχε μαντέψει σωστά το φύλο κέρδιζε τα χρήματα (Human Rights Watch Report, 2003, p.35).

Η οργάνωση Human Rights Watch έχει τεκμηριώσει πολλές περιπτώσεις σεξουαλικής βίας και από μέλη της ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών (UNAMSIL).⁹⁷ Η διοίκηση της ειρηνευτικής δύναμης φάνηκε απρόθυμη να ερευνήσει τα περιστατικά και να λάβει πειθαρχικά μέτρα κατά των δραστών. Αναφέρονται επίσης κάποια περιστατικά βιασμών από μέλη της ειρηνευτικής δύναμης ECOMOG⁹⁸ που συστάθηκε από τα κράτη της Δυτικής Αφρικής και δραστηριοποιήθηκε στη Σιέρα Λεόνε σε προγενέστερο στάδιο του πολέμου. Αυτή η ειρηνευτική δύναμη, όπως και η UNAMSIL, φαίνεται να έχει εκμεταλλευτεί

⁹⁷ UNAMSIL : United Nations Mission in Sierra Leone

⁹⁸ ECOMOG: Economic Community of West African States Monitoring Group.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλικά γυναίκες, και να εμπλέκεται σε κυκλώματα παιδικής πορνείας (Human Rights Watch Report, 2003, p.4). Η εκτεταμένη διάδοση της σεξουαλικής βίας και η ανάπτυξη κυκλωμάτων πορνείας κατά την διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων οδήγησαν σε μια απότομη αύξηση των περιπτώσεων μολύνσεων από τον ιό HIV/AIDS και άλλων σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων. Υπολογίζεται ότι, 170.000 άτομα μεταξύ των ηλικιών 15 και 49, είχαν προσβληθεί από τον ιό στη Σιέρα Λεόνε το 2001, από τα οποία περίπου 90.000 ήταν γυναίκες (A.I., 2004, p.16).

Υπό την πίεση του ΟΗΕ και της κυβέρνησης των ΗΠΑ, ο τότε Πρόεδρος της χώρας, Tejan Kabbah, και ο ηγέτης του «Επαναστατικού Ενωμένου Μετώπου», Ahmad Foday Sankoh, υπέγραψαν στη πόλη Lome στις 7 Ιουλίου του 1999 μία εύθραυστη συμφωνία ειρήνης, που δεν τερμάτισε τις εχθροπραξίες. Οι ένοπλες επιθέσεις συνεχίστηκαν με την ίδια σχεδόν ένταση για τα επόμενα δύο χρόνια, ενώ τα μέλη του «Ενωμένου Επαναστατικού Μετώπου» ήταν απρόθυμα να παραδώσουν τους αιχμαλώτους κατά κανόνα τα νεαρά κορίτσια που η ομηρία τους σχετιζόταν με σεξουαλική δουλεία (Johnson, 2002). Το 2002 επίσημα κηρύχθηκε η λήξη του πολέμου, αλλά οι ένοπλες συγκρούσεις στη χώρα συνεχίστηκαν με μικρότερη ένταση και τον επόμενο χρόνο. Η απαγόρευση που επέβαλε το «Σύστημα Πιστοποίησης της Διαδικασίας Kimberley» (KPCS) το 2003, έληξε εν μέρει τις αποκαλούμενες συγκρούσεις των «ματωμένων διαμαντιών» στην Σιέρα Λεόνε και σε άλλες χώρες της Αφρικής, χωρίς όμως οι χώρες αυτές να ανακτήσουν τον έλεγχο του εθνικού τους πλούτου, και να μπορούν να εδραιώσουν μία μακροχρόνια ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των αντιπάλων ομάδων (Global Witness, 2013).⁹⁹

Στο **Σουδάν** στην δυτική περιοχή του **Darfur**, από τον Φεβρουάριο του 2003 άρχισαν ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των μη αραβικών φυλών που πλειοψηφούσαν στην περιοχή, και των αραβικών φυλών που υποστηρίχθηκαν από το Σουδανικό Ισλαμικό καθεστώς. Η σύγκρουση στο Νταρφούρ αποτελεί όμως στην πραγματικότητα μία πάλη των ΗΠΑ και των ασιατικών κρατών, κύρια της Κίνας, για

---

⁹⁹ Διεθνές σύστημα πιστοποίησης που λειτουργεί από το 2003 και έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι οι εξαγωγές όλων των ακατέργαστων διαμαντιών γίνονται μέσω νόμιμων τρόπων εκμετάλλευσης και πώλησης και από δραστηριότητες που δεν συνδέονται με ένοπλες συγκρούσεις. Το σύστημα αυτό ήταν αποτέλεσμα μίας συμφωνίας που επιτεύχθηκε στην πόλη Kimberley της Νότιας Αφρικής, μεταξύ των Ηνωμένων Εθνών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των κυβερνήσεων 73 χωρών, του Παγκόσμιου Συμβουλίου που εκπροσωπεί τη βιομηχανία διαμαντιών, και άλλων ομάδων, όπως της μη κυβερνητικής οργάνωσης υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων «Global Witness». Η «Global Witness» ωστόσο ανακοίνωσε τον Δεκέμβριο του 2011, ότι αποχωρεί από την «Διαδικασία Kimberley», καταγγέλλοντας πως η παγκόσμια βιομηχανία πολύτιμων λίθων και η συγκεκριμένη συμφωνία απέτυχαν να βάλουν φραγμούς στο εμπόριο των λεγόμενων «διαμαντιών του πολέμου» ή αλλιώς των «ματωμένων διαμαντιών».

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

τον έλεγχο των πρώτων υλών, καθώς η περιοχή διαθέτει σημαντικά κοιτάσματα χρυσού, ουρανίου και πετρελαίου, ενώ είναι μία από τις μεγαλύτερες υπόγειες δεξαμενές νερού της Αφρικής. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, ο αριθμός των ανθρώπων που είχαν πληγεί από τις ένοπλες συγκρούσεις μέχρι το 2007 ανέρχεται σε πάνω από 4 εκατομμύρια άτομα. Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται 2,2 εκατομμύρια εσωτερικά εκτοπισμένα πρόσωπα, λαμβάνοντας υπόψη ότι σε πάνω από 500.000 άτομα δεν ήταν δυνατό να φτάσει οποιαδήποτε βοήθεια από διεθνείς οργανισμούς ή ανθρωπιστικές ομάδες (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2007). Μη κυβερνητικές οργανώσεις είχαν καταγράψει 9.300 περιπτώσεις βιασμού το 2004, αλλά οι ερευνητές υποστήριζαν ότι ο πραγματικός αριθμός των βιασμών είναι πιθανό να είναι διπλάσιος (Physician of Humans Rights, 2004).

Όλα τα προγράμματα για την βία στο Νταρφούρ, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που σχετίζονται με παροχές συμβουλών και υπηρεσίες ψυχικής υγείας, σταμάτησαν μετά το Μάρτιο του 2009, όταν εκδιώχθηκαν από τη χώρα όλες οι διεθνείς και εθνικές ανθρωπιστικές οργανώσεις (African Centre for Justice and Peace, 2011). Παρά την τυπική λήξη των μακροχρόνιων ενόπλων συγκρούσεων, μετά από την απόσπαση και την ανεξαρτησία του Νότιου Σουδάν στις 9 Ιουλίου του 2011, η κυβέρνηση Bashir (ICC, 2008)¹⁰⁰ συνέχισε τις διώξεις πολιτών με περίπου 100.000 άτομα να έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους από τις αρχές μέχρι το καλοκαίρι του 2015. Περίπου 30.000 από αυτά τα εκτοπισμένα άτομα είχαν αναζητήσει καταφύγιο στο στρατόπεδο του ΟΗΕ κοντά στην πόλη Bentiu (Muscati, 2015). Παρά το γεγονός ότι ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ είχαν αναλάβει την προστασία του στρατοπέδου, οι γυναίκες και τα κορίτσια εξακολούθησαν να διατρέχουν κίνδυνο σεξουαλικής βίας μέσα στο στρατόπεδο. Η έκταση και η βιαιότητα των σεξουαλικών εγκλημάτων που διαπράχθηκαν σε ολόκληρη τη χώρα τους τελευταίους μήνες του 2015 ήταν συγκλονιστική, με πολλές γυναίκες να έχουν υποστεί ομαδικό και δημόσιο βιασμό, αλλά και με θυματοποίηση σε αποτρόπαια σεξουαλικά εγκλήματα πολλών ανδρών, που λόγω του τραυματισμού τους στις ένοπλες συγκρούσεις παρέμειναν στα σπίτια

---

¹⁰⁰ Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο μετά από πολυετή καθυστέρηση εξέδωσε δύο εντάλματα σύλληψης το 2009 και το 2010 κατά του Προέδρου του Σουδάν, Hassan Ahmad Al Bashir με τις κατηγορίες των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της γενοκτονίας. Μέχρι και τον Ιούνιο του 2015 ο Al Bashir δεν είχε προσαχθεί στο Δικαστήριο, καθώς το Σουδάν αρνείται για χρόνια να εκτελέσει τα εντάλματα επειδή δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος του Καταστατικού της Ρώμης.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

τους και δεν επιχείρησαν να βρουν καταφύγιο στο στρατόπεδο του ΟΗΕ (Muscati, 2015).

Οι πρόσφατες ένοπλες συγκρούσεις στη **Συρία**, την **Υεμένη** και τη **Λιβύη** μεταξύ κυβερνητικών στρατευμάτων και ενόπλων επαναστατικών ομάδων αύξησαν την ένταση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής και επέφεραν βαθιές και απρόβλεπτες αλλαγές στις περιφερειακές αλλά και τις διεθνείς ισορροπίες. Ταυτόχρονα η εξάπλωση του αυτοαποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους» (IS) σχετίστηκε με συστηματικές εκστρατείες εθνοκάθαρσης στο Βόρειο Ιράκ και τη Συρία, ενώ είναι ομολογούμενη η σύνδεση του IS με άλλες οργανώσεις κοινής θρησκευτικής και πολιτικο-ιδεολογικής καταγωγής, όπως με τη *Mproko Charam*, που φέρεται να ευθύνεται για σοβαρά εγκλήματα εναντίον πολιτών (Πρόταση Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2014).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι περιπτώσεις βιασμών και άλλων μορφών βίας κατά των γυναικών φαίνεται να πληθαίνουν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Σε έρευνα που έγινε στην **Συρία** το 2013 αναφέρεται ότι ο φόβος της σεξουαλικής βίας είναι ένας από τους κύριους λόγους που οδηγούν τις γυναίκες και τα κορίτσια να εγκαταλείψουν την χώρα. Οι γυναίκες πρόσφυγες θεώρησαν ότι ο κίνδυνος της σεξουαλικής βίας αυξάνεται συνεχώς με τον πολλαπλασιασμό των ενόπλων ομάδων, που συχνά λειτουργούν κάτω από αδιευκρίνιστες δομές διοίκησης (Global Protection Cluster [G.P.C.], 2013). Σε σχετική έρευνα της FIDH (International Federation for Human Rights, 2012) αναφέρεται ότι ένα μεγάλο μέρος του ερευνητικού δείγματος υποστήριξε ότι οι βιασμοί και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας διαπράχθηκαν από τις κυβερνητικές δυνάμεις και από τα μέλη της ένοπλης πολιτοφυλακής «shabbiha», κατά τη διάρκεια «κατ' οίκον» ερευνών, σε σημεία ελέγχου ή σε συνθήκες κράτησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι γυναίκες ανέφεραν ότι δέχθηκαν επίθεση δημόσια ή παρουσία των μελών της οικογένειάς τους. Υπάρχουν επίσης αναφορές άλλων ερευνών ότι οι άνδρες και τα αγόρια είχαν υποστεί σεξουαλική βία, υπό συνθήκες κράτησης, ή ότι ήταν μάρτυρες περιστατικών σεξουαλικής βίας (G.P.C., 2013). Οι ερευνητές όμως επισημαίνουν ότι ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να τεκμηριώσουν εγκλήματα σεξουαλικής βίας στο πόλεμο της Συρίας. Τα άτομα που συμμετείχαν στο ερευνητικό δείγμα ήταν γενικά εξαιρετικά απρόθυμα να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους, λόγω των πολιτιστικών, κοινωνικών και θρησκευτικών πιέσεων που δέχονταν και λόγω του

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

άμεσου κινδύνου του στιγματισμού τους. Τα περισσότερα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που αναφέρθηκαν από τις γυναίκες στην ερευνητική ομάδα της 'FIDH' (2012) αφορούσαν περιστατικά που είχαν συμβεί σε κάποιον άλλο, έναν συγγενή, γείτονα ή φίλο και όχι τις ίδιες τις γυναίκες, όπως τουλάχιστον ισχυρίστηκαν.

Την τελευταία δεκαετία η σεξουαλική βία φαίνεται να εκτείνεται και εκτός των εμπόλεμων ζωνών της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής, με κύριο λόγο τις αναγκαστικές μετακινήσεις των πληθυσμών και των προσφυγικών ρευμάτων που οι πόλεμοι δημιούργησαν, χωρίς όμως επίσημα να μπορεί να καταγραφεί και το συνολικό της μέγεθος. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2011) έχει εκφράσει την έντονη ανησυχία της για τις γυναίκες και τα κορίτσια που εγκαταλείπουν τις χώρες τους λόγω των πρόσφατων ενόπλων συρράξεων. Οι προσφυγικοί πληθυσμοί, καθώς εξαναγκάζονται να ζητήσουν τη βοήθεια των διακινητών για να τη μετάβασή τους σε άλλη χώρα, εύκολα έρχονται αντιμέτωποι με βίαιες ή ταπεινωτικές καταστάσεις. Πολλές γυναίκες και νεαρά κορίτσια από τη Συρία, τη Λιβύη και τα άλλα κράτη της Αφρικής που πλήττονται από ένοπλες συρράξεις, μέχρι να φτάσουν στη χώρα που ζητούν άσυλο, έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες, όπως ο βιασμός, ή άλλου είδους βία ή κακοποίηση κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Αντίστοιχο κίνδυνο διατρέχουν και κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στα κέντρα πρώτης υποδοχής, στα οποία κατά κανόνα δεν τηρούνται επαρκή μέτρα ασφαλείας. (σ.7)

Στην Ευρώπη οι ένοπλες συγκρούσεις σε χώρες όπως το Αζερμπαϊτζάν, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τη Ρωσία, τη Γεωργία, τη Κροατία, και τη Σερβία, συνοδεύτηκαν από μαζικούς βιασμούς και άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Στις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Αρμενίας- Αζερμπαϊτζάν (για τον θύλακα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ), της Αμπχαζίας με την Γεωργία, και της Ρωσίας με τους Τσετσένους αυτονομιστές, γυναίκες συγκεκριμένων εθνικοτήτων ή εθνοτικών μειονοτήτων στοχοποιήθηκαν στη σεξουαλική βία, με τη διεθνή κοινότητα να δίνει ελάχιστη προσοχή σε αυτές της βιαιότητες, ώστε κάθε στοιχείο που έχουμε στη διάθεσή μας για την σεξουαλική βία αυτών των ενόπλων συρράξεων να προέρχεται κυρίως από ανεπίσημες πηγές.

Σε αντίθεση, διατίθεται από διεθνή όργανα και ανθρωπιστικές οργανώσεις ένας μεγάλος όγκος πληροφοριών σχετικά με τη σεξουαλική βία των ενόπλων συγκρούσεων που ξέσπασαν από το 1991 και έπειτα στο έδαφος της **πρώην**

Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν από ακρότητες σαδισμού και άλλες θηριωδίες. Η σεξουαλική βία σε αυτές τις ένοπλες συγκρούσεις χρησιμοποιήθηκε ως μέρος μιας εκστρατείας «εθνοκάθαρσης» και είχε ως στόχο να αφανίσει, να τρομοκρατήσει και να εκτοπίσει συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, ενώ σύμφωνα με αποφάσεις του Ειδικού Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία σε πολλές περιπτώσεις οι βιασμοί είχαν γενοκτονικό χαρακτήρα. Οι γυναίκες και τα κορίτσια ήταν συχνά θύματα απαγωγής που οδηγήθηκαν σε «στρατόπεδα βιασμών», στα οποία υπέστησαν επαναλαμβανόμενους βιασμούς από πολλούς και διαφορετικούς δράστες, ενώ πολλά από τα θύματα αναγκάστηκαν σε εγκυμοσύνη, και απελευθερώνονταν μόνο όταν η άμβλωση ήταν αδύνατη. Αυτή η βίβανση πολιτική του πολέμου άφησε μια κατακερματισμένη κοινωνία με πολλά εξοστρακισμένα παιδιά, που μόνο κάποια από αυτά βρήκαν στέγη σε ορφανοτροφεία και ανάδοχες οικογένειες, καθώς το κράτος αδυνατούσε να προσφέρει καθολική προστασία.

Οι εκτιμήσεις του συνολικού αριθμού των γυναικών που υπέστησαν σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη ποικίλλουν από 14.000 έως 50.000 (Bastick, Grimm & Kunz, 2007, p.117). Η έλλειψη ακριβών και αξιόπιστων στοιχείων μπορεί να αποδοθεί τόσο στην υπο-αναφορά των περιστατικών από τα θύματα, όσο και στην υπερ-αναφορά από τις κυβερνήσεις της σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκε από τις εχθρικές δυνάμεις, προκειμένου να υποβαθμίσουν τις δικές τους φρικαλεότητες, ή να ενισχύσουν το εθνικιστικό μίσος. Μη κυβερνητικές οργανώσεις ισχυρίστηκαν ότι περισσότερες από 35.000 γυναίκες και νεαρά άτομα ηλικίας 10-30 ετών κρατήθηκαν σε Σερβικά στρατόπεδα και βιάζονταν καθημερινά από 40 έως 50 άνδρες ('Women War and Peace', 2002, p.12). Σύμφωνα με άλλες έρευνες εικάζεται ότι περίπου 20.000 γυναίκες έχουν πέσει θύματα βιασμού κατά τη διάρκεια των μαχών στο Κοσσυφοπέδιο, και πολλές από αυτές έφεραν στο κόσμο τα παιδιά των βιαστών τους (Smith, 2000). Σε ένα και μόνο μήνα, τον Ιανουάριο του 2000, ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός εκτίμησε ότι 100 από τα μωρά που γεννήθηκαν στο Κοσσυφοπέδιο είχαν μητέρες που ήταν θύματα βιασμών (in:Smith, 2000).

Στην Ασία, η σεξουαλική βία τεκμηριώνεται σε τουλάχιστον οκτώ χώρες που πλήγηκαν από ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των ετών 1987-2007, όπως το Αφγανιστάν, η Μιανμάρ / Βιρμανία, η Καμπότζη, η Ινδία, το Νεπάλ, οι Φιλιππίνες, η

Σρι Λάνκα και το Τατζικιστάν. Επίσης, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι σε μετέπειτα ένοπλες συγκρούσεις παρουσιάστηκε εκτεταμένη σεξουαλική βία και σε άλλες ασιατικές χώρες, όπως στο Ανατολικό Τιμόρ, τη Ινδονησία, και τη Νέα Γουινέα. Η σεξουαλική βία έχει πάρει πολλές και διαφορετικές μορφές στις ένοπλες συγκρούσεις περιοχών της Ανατολικής, της Κεντρικής και της Νότιας Ασίας, χωρίς να είναι εύκολο να εντοπιστούν τυχόν κοινοί τρόποι με τους οποίους αυτή ασκείται. Ωστόσο, μπορούμε να επισημάνουμε ότι τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των ενόπλων συρράξεων είναι η παρουσία γυναικών-μαχητών, η εμπορία ανθρώπων, και η συνέχιση της βίας στις μεταπολεμικές κοινωνίες (Bastick et al., 2007, p.87).

Στο Αφγανιστάν η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών και των κοριτσιών έχει μακρά ιστορία. Η χώρα έγινε βασικό πεδίο μάχης του Ψυχρού Πολέμου μετά τη σοβιετική εισβολή το 1979, ενώ μετά την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων το 1989, ξέσπασαν ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των φατριών, των διαφόρων εθνοτικών ομάδων, και των φυλών. Το 1996, οι Ταλιμπάν, μια ομάδα φονταμενταλιστών του Ισλάμ, ανέλαβε την εξουσία, οδηγώντας την ζωή των πολιτών και ειδικά των γυναικών σε τραγική κατάσταση. Η σεξουαλική βία κατά των γυναικών αποτέλεσε χαρακτηριστικό της μετα-σοβιετικής κυριαρχίας των Μουτζαχεντίν, και χρησιμοποιήθηκε για να απομακρύνει και να εξουσιάσει συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Μετά την εισβολή των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν το 2001, η κυβέρνηση των Ταλιμπάν εκδιώχθηκε, και η διεθνής κοινότητα ανέλαβε επανειλημμένα τη δέσμευση να υποστηρίξει τις γυναίκες προκειμένου να αποφευχθεί κάθε μορφή βίας εναντίον τους. Η διεθνής κοινότητα και η Αφγανική Προσωρινή Διοίκηση υπό την ηγεσία του Προέδρου Χαμίτ Καρζάι αποδείχθηκαν όμως ανίκανες να τηρήσουν αυτές τις δεσμεύσεις. Ο κίνδυνος βιασμού και βασανιστηρίων, από μέλη ενόπλων φατριών και πρώην μαχητών, παρέμεινε μεγάλος. Οι Ταλιμπάν ανέκτησαν τον έλεγχο πολλών περιοχών της χώρας μεταξύ των ετών 2005-2009, και παρά την παροδική αλλαγή του πολιτικού σκηνικού και την συνεχή παρουσία του NATO, η κατάσταση των πολιτών παραμένει μέχρι σήμερα επισφαλής, ιδίως των γυναικών και των κοριτσιών (A.I., 2005).

Το Αφγανιστάν είναι συμβαλλόμενο μέρος σε πολλές διεθνείς συμβάσεις, όπως στη Σύμβαση για την «Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών», ενώ το άρθρο 22 του Αφγανικού Συντάγματος ορίζει πως άνδρες και γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις ενώπιον του νόμου. Επιπρόσθετα η

Αφγανική Κυβέρνηση έθεσε σε ισχύ τον Αύγουστο του 2009 το Νόμο «περί εξάλειψης της βίας κατά των γυναικών» ενώ το Αφγανικό Υπουργικό Συμβούλιο ενέκρινε στις 5 Σεπτεμβρίου του 2011 κανονισμό λειτουργίας κέντρων προστασίας γυναικών (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2011). Παρά τις πολιτειακές δεσμεύσεις και τη τυπική νομική προστασία, η βία, ο αναλφαβητισμός, η φτώχεια και η ακραία καταστολή χαρακτηρίζουν την καθημερινή ζωή πολλών Αφγανών γυναικών, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αυτά τα φαινόμενα είναι αποκλειστική απόρροια των ενόπλων συγκρούσεων. Οι έμφυλες διακρίσεις έχουν τις ρίζες τους στις παραδόσεις μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας που οργανώθηκε σε πατριαρχική βάση με αδύναμη κεντρική εξουσία, και έντονες φονταμενταλιστικές επιρροές.

Σε εθνική έρευνα του 2008 σε δείγμα 4.700 γυναικών, διαπιστώθηκε ότι το 87,2 % είχαν βιώσει κάποια μορφή σοβαρής σωματικής, σεξουαλικής ή ψυχολογικής βίας στη ζωή τους (National Report, Afghanistan, 2005). Η συνέχιση της εκτεταμένης βίας εναντίον των γυναικών συμβαίνει με την ενεργή υποστήριξη ή την παθητική συνηγορία κρατικών οργάνων, ενόπλων ομάδων, οικογενειών και κοινοτήτων. Ο καταναγκαστικός γάμος, ιδίως μικρών κοριτσιών, και η βία εναντίον των γυναικών στην οικογένεια έχουν ευρεία διάδοση σε πολλές περιοχές. Οι γυναίκες και τα κορίτσια συχνά συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν επιθέσεις με οξύ, είναι θύματα σωματεμπορίας, ή ανταλλάσσονται ως αντικείμενα στο πλαίσιο της διευθέτησης διαφορών, καθώς ισχύει το έθιμο «baad», δηλ. η πώληση μιας γυναίκας ή ενός κοριτσιού προς επανόρθωση ενός εγκλήματος ή ως ποινή, μετά από απόφαση μιας τοπικής Jirga (συνέλευσης χωριού). Σε ορισμένες περιοχές του Αφγανιστάν που είναι υπό τον έλεγχο των ανταρτικών ομάδων, σημειώθηκαν το 2011 εκτελέσεις γυναικών δια λιθοβολισμού με το πρόσχημα της εφαρμογής του Ισλαμικού Νόμου (Σαρία), παρά το ότι ο λιθοβολισμός θεωρείται ποινικό αδίκημα βάσει του άρθρου 517 του Αφγανικού ποινικού κώδικα (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2011). Η αστυνομία, τα δικαστήρια και οι άλλοι αρμόδιοι φορείς σπάνια εξετάζουν τις καταγγελίες των γυναικών για άσκηση οποιασδήποτε μορφής βίας εναντίον τους, με αποτέλεσμα στις περισσότερες περιπτώσεις οι αυτουργοί να παραμένουν ατιμώρητοι, ενώ όσες γυναίκες προσπαθούν να φύγουν για να γλυτώσουν από τη βία μπορεί να βρεθούν στη φυλακή (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2011).

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Στη **Μιανμάρ (πρώην Βιρμανία)** από το 1948, λίγους μήνες από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της από τη Βρετανία, ξέσπασαν εμφύλιες συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις μεταξύ της στρατιωτικής κυβέρνησης και των εξεγερμένων εθνοτικών ομάδων στις επαρχίες Shan, Karen, Karenni και Rakhine, συνεχίστηκαν για πολλές δεκαετίες. Οι κυβερνητικές δυνάμεις λεηλάτησαν σπίτια, κατέστρεψαν περιουσίες, μετεγκατέστησαν βίαια πολίτες σε περιοχές που βρίσκονταν υπό επιτήρηση του στρατού, και διέπραξαν βασανιστήρια, εξωδικαστικές εκτελέσεις και εγκλήματα σεξουαλικής βίας (Bastick et al., 2007. p.91). Τον Οκτώβριο του 2006, υπήρχαν 140.000 εγγεγραμμένοι πρόσφυγες στην Ταϊλάνδη από την Μιανμάρ, ενώ ο αριθμός των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων στα ανατολικά της χώρας υπολογίζεται τουλάχιστον σε 500.000 (Internal Displacement Monitoring Centre, 2007).

Το 2002, το Ίδρυμα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Δίκτυο Δράσης των Γυναικών “Shan” σε κοινή έκθεσή τους αναφέρουν ότι τεκμηρίωσαν μεταξύ των ετών 1996 και 2002 περιστατικά σεξουαλικής βίας στην πολιτεία Shan με θύματα 625 κορίτσια και γυναίκες. Από τα θύματα αναφέρθηκε ότι δράστες αυτών των εγκλημάτων ήταν αξιωματούχοι του στρατού της χώρας («Tatmadaw») σε ποσοστό 83% (Report of the Shan Human Rights Foundation and The Shan Women’s Action Network, 2002). Σε αντίστοιχη έρευνα του 2003 η οργάνωση Refugees International εστιάζοντας σε βιασμούς που διαπράχθηκαν σε βάρος των γυναικών, εκτός εκείνων της πολιτείας Shan, διαπίστωσε σε 26 συνεντεύξεις, 39 βιασμούς και 4 απόπειρες, ενώ με βάση ανεπίσημα στοιχεία, τα ευρήματα της έρευνας κατέδειξαν χιλιάδες περιπτώσεις γυναικών και κοριτσιών που είχαν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση και βιασμούς από στρατιώτες (Refuges, International, 2003, p.p.25-26). Η σεξουαλική βία συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια, και το 2009, η οργάνωση «Physicians for Human Rights» τεκμηρίωσε με συνεντεύξεις σε 603 νοικοκυριά της πολιτείας Chin, 17 περιπτώσεις βιασμού που διαπράχθηκαν από τις κυβερνητικές δυνάμεις Tatmadaw, σε χρονικό διάστημα ενός έτους, με το 1/3 των θυμάτων να έχει ηλικία κάτω των 15 ετών (Physicians for Human Rights, 2011).

Οι **Φιλιπίνες** μαστίζονται από την δεκαετία του 60 από πολιτικές αντιπαραθέσεις και από ένοπλες συγκρούσεις που σχετίζονται με την αυτονομία περιοχών της χώρας. Κατά τη διάρκεια της Προεδρίας των Ferdinand Marcos (1965-1986) και Corazon Aquino (1986-1992), τα βασανιστήρια των πολιτικών κρατούμενων ήταν συνήθη. Οι γυναίκες κρατούμενες συχνά υπόκειντο σε βιασμό ή

άλλες μορφές σεξουαλικής βίας από μέλη των ενόπλων δυνάμεων κατά τη διάρκεια των λαϊκών εξεγέρσεων. Σε πολλές περιπτώσεις, οι γυναίκες έγιναν στόχος επειδή είχαν εκδηλώσει υποστήριξη ή συμπάθεια προς την επαναστατική ένοπλη ομάδα, ‘New People’s Army’ (A.I., 2001, p.356). Το 2000 τα στρατεύματα του Ισλαμικού Απελευθερωτικού Μετώπου (“MILF”)¹⁰¹ συγκρούστηκαν με τις κυβερνητικές δυνάμεις έχοντας ως στόχο το νησί Μιντανάο να γίνει ένα αυτόνομο ισλαμικό κράτος, με διαφορετική διοίκηση και θρήσκευμα από την υπόλοιπη χώρα, στην οποία επικρατεί ο καθολικισμός (Bastick et al., 2007, p.105). Οι διαπραγματεύσεις για κατάπαυση του πυρός μεταξύ της κυβέρνησης και των αυτονομιστών είχαν επανειλημμένα αποτύχει, με συνεχιζόμενες και σποραδικές εκρήξεις βίας. Η κυβέρνηση των Φιλιππίνων και το «Απελευθερωτικό Ισλαμικό Μέτωπο» (MILF) υπέγραψαν «συμφωνία-πλαίσιο», τον Οκτώβριο του 2012, με την οποία δεσμεύτηκαν να δώσουν τέλος στην πολύχρονη σύγκρουση στη νότια περιοχή του Μιντανάο (Human Rights Watch Report, 2013).

Οι συγκρούσεις αυτές που διήρκησαν σχεδόν τέσσερις δεκαετίες εκτόπισαν πάνω από 400.000 άτομα, στην πλειοψηφία γυναίκες και παιδιά, και στοίχισαν περισσότερες από 120.000 ανθρώπινες ζωές (A.I., 2001, p.23). Μέλη του εθνικού στρατού της χώρας (AFP)¹⁰² και μέλη ομάδων πολιτοφυλακής, (της ομάδας CAFGUs),¹⁰³ διέπραξαν σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τις επιχειρήσεις καταστολής των εξεγέρσεων, συμπεριλαμβανομένων των βομβαρδισμών αμάχων, των εξωδικαστικών εκτελέσεων, των «εξαφανίσεων» πολιτών, των βασανιστηρίων και των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Γυναίκες και άνδρες που θεωρήθηκαν υποστηρικτές των αυτονομιστικών ομάδων μεταφέρονταν σε μυστικά κέντρα κράτησης, τα λεγόμενα «ασφαλή σπίτια», (“safe houses”) όπου συχνά υποβάλλονται σε βασανιστήρια, βιασμούς και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας (Bastick et al., 2007, p.105). Για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατηγορήθηκαν επίσης μέλη του Ισλαμικού Απελευθερωτικού Μετώπου ‘MILF’ και της αυτονομιστικής ομάδας “Abu Sayyaf” (UNSC, Abu Sayyaf Group, narrative summary, 2011), συμπεριλαμβανομένων των βομβαρδισμών μη στρατιωτικών στόχων, των εσκεμμένων και αυθαίρετων δολοφονιών αμάχων και ομήρων και των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας (A.I., 2001, p.23).

¹⁰¹ MILF: Moro Islamic Liberation Front

¹⁰² AFP: Armed Forces of the Philippines.

¹⁰³ CAFGUs: Citizen Armed Force Geographical Units.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

Ο ακριβής αριθμός των θυμάτων σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των μακροχρόνιων ενόπλων συγκρούσεων της χώρας δεν είναι γνωστός, καθώς τα θύματα δεν επιθυμούσαν να καταγγείλουν τα περιστατικά σεξουαλικής βίας στις αρχές, (ειδικά στις περιπτώσεις που οι δράστες ανήκαν στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας), ή να δώσουν συνεντεύξεις σε ερευνητές, με το φόβο της επαναθυματοποίησης τους και της περαιτέρω στοχοποίησης της πολιτισμικής ομάδας που ανήκαν. Η Διεθνής Αμνηστία σε έρευνά της (2001) σχετικά με τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις Φιλιππίνες κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ των ετών 1999-2000, υποστηρίζει ότι υπάρχουν σημαντικές αμφιβολίες αν οι αναφορές για βιασμούς και άλλες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυτής της περιόδου, ειδικά εκείνων που διαπράχθηκαν υπό συνθήκες κράτησης, έχουν πλήρως και αμερόληπτα διερευνηθεί και οι δράστες έχουν οδηγηθεί στη δικαιοσύνη (p.24).

Η Σρι Λάνκα από το 1983 έως το 2009, είχε πληγεί από ένοπλες συγκρούσεις που διεξήχθησαν μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων της χώρας και της αποσχιστικής επαναστατικής οργάνωσης των Ταμίλ (LTTE),¹⁰⁴ που είχε ως στόχο την δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους (του «Ταμίλ-Ιλάμ») στα βορειοανατολικά της χώρας. Οι ένοπλες συγκρούσεις επεκτάθηκαν και μεταξύ των πολλών ένοπλων αυτονομιστικών ομάδων που δημιουργήθηκαν με την πάροδο του χρόνου, με την ομάδα των LTTE να επικρατεί, σκοτώνοντας τους ηγέτες των άλλων ομάδων (Al Jazeera, 2009). Υπήρξαν αρκετές προσπάθειες για επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ της κυβέρνησης και των αυτονομιστών, αλλά η συμφωνία που υπεγράφη το 2002 δεν απέτρεψε την βία. Το 2006, η βία κλιμακώθηκε και οι ειρηνευτικές συνομιλίες πάλι απέτυχαν. Οι συγκρούσεις αυτές προκάλεσαν το θάνατο τουλάχιστον 100.000 ανθρώπων και εκτόπισαν περίπου 800.000 άτομα (Bastick et al., 2007, p.109). Ένας μεγάλος αριθμός γυναικών της μειονότητας των Ταμίλ συμμετείχε στην ένοπλη σύγκρουση, με ένα μέρος αυτών να υπάγονται στις ομάδες των «βομβιστών αυτοκτονίας» ('UNHCR', 2006, p.2).

Οι γυναίκες σε αυτές τις ένοπλες συγκρούσεις, αλλά και κατά τη διάρκεια της ειρηνευτικής διαδικασίας, υπέστησαν πολλαπλές μορφές βίας, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής, που παρουσίασε έξαρση τα έτη 2000-2001. Περιστατικά σεξουαλικής βίας αναφέρθηκαν στα σημεία ελέγχου και στις φυλακές, ενώ ως δράστες αναφέρθηκαν μέλη των αστυνομικών αρχών, του στρατού και του ναυτικού

---

¹⁰⁴ LTTE: "The Liberation Tigers of Tamil Eelam".

(τόσο της Σρι Λάνκα όσο και της Ινδίας). Ο μεγάλος αριθμός της συμμετοχής των γυναικών στην οργάνωση LTTE και η ενεργή συμμετοχή τους σε βομβιστικές ενέργειες φαίνεται να ήταν ο κύριος λόγος που η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών Ταμίλ έγιναν στόχος ελέγχων ασφαλείας, αυθαίρετων συλλήψεων, κρατήσεων, βασανιστηρίων και σεξουαλικής θυματοποίησης. Τα μέλη των δυνάμεων του εθνικού στρατού και των σωμάτων ασφαλείας της Σρι Λάνκα φέρεται να χρησιμοποίησαν συχνά το βιασμό ως μέσο για να υποχρεώσουν τις γυναίκες να υπογράψουν ομολογίες, δηλώνοντας ότι ήταν μέλη της LTTE ('OMCT', 2004, p.46).

Σε έρευνα του «British Refugee Council» αναφέρεται ότι, μεταξύ των ετών 1996-1999, είχαν πιστοποιηθεί σύμφωνα με μαρτυρίες πάνω από 45 περιπτώσεις βιασμού από κυβερνητικούς στρατιώτες σε βορειοανατολικές περιοχές της χώρας ('OMCT', 2004, p.45). Σε έκθεση του 2001 προς την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τη Βία κατά των Γυναικών υπογράμμισε ότι ο αριθμός των περιπτώσεων βιασμού και σεξουαλικής κακοποίησης που διαπράχθηκαν από την αστυνομία της Σρι Λάνκα, τις δυνάμεις ασφαλείας και τις ένοπλες ομάδες που συμάχησαν με την κυβέρνηση υπολογίζεται αναλογικά ότι αντιστοιχεί σε μία γυναίκα Ταμίλ να έχει βιαστεί ή κακοποιηθεί σεξουαλικά κάθε δύο εβδομάδες, και σε μία γυναίκα Ταμίλ να έχει υποστεί ομαδικό βιασμό από τις δυνάμεις ασφαλείας της χώρας κάθε δύο μήνες ('OMCT', 2004, p.47). Διάφορες άλλες ένοπλες ομάδες, και ιδιαίτερα η ομάδα 'LTTE', φαίνεται να ευθύνονται και για πολλές άλλες παραβιάσεις διεθνών κανόνων, όπως βομβιστικές επιθέσεις, αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών, και ανθρωποκτονίες των Ταμίλ που αρνήθηκαν να υποστηρίξουν το αποσχιστικό κίνημα ('OMCT', 2004, p.7). Τα μέλη της ομάδας LTTE σπάνια όμως διέπραξαν εγκλήματα σεξουαλικής βίας, καθώς στην παραδοσιακή «ηθική» αυτής της κοινωνικής ομάδας οι σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων γενικά απαγορεύονται (Wood, 2004, p.9).

7.3 Οι διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και οι αντανakλάσεις της σε καιρό ειρήνης

Η ανάλυση της διακύμανσης της σεξουαλικής βίας δεν είναι εύκολο να αποτυπωθεί συνολικά σε ειρηνικές περιόδους, καθώς ρυθμίζεται από μια ποικιλία κοινωνικών μηχανισμών που διαφέρουν ανάμεσα στις χώρες, και συχνά ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Η μέτρησή της διακύμανσης της σεξουαλικής βίας κατά τις διεθνείς και μη

διεθνείς ένοπλες συρράξεις καθίσταται δυσκολότερη, αφού οι αποκλίσεις της συχνότητάς της φαίνεται να είναι μεγάλες. Υποθέτουμε ότι μπορούν να τεκμηριωθούν μόνο οι περιπτώσεις που κινούνται και στα δύο άκρα του φάσματος των συχνοτήτων της (πολύ υψηλή- πολύ χαμηλή), αλλά και αυτή η υπόθεση στηρίζεται στις αναφορές των διεθνών οργάνων και των μη κυβερνητικών οργανώσεων, χωρίς πάντα να αντανακλά και την πραγματική έκταση του προβλήματος, όπως θα διαπιστώσουμε μελετώντας δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Στο υψηλό τέλος της μεταβολής, εντάσσεται σχεδόν με βεβαιότητα η σεξουαλική βία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, για την οποία είναι δύσκολο να φανταστούμε ένα χαμηλό ποσοστό, λόγω των πολυάριθμων και αμοιβαίων επιβεβαιώσεων που μας δίνουν οι εκθέσεις από δεκάδες έρευνες διεθνών οργάνων, χωρίς όμως να μπορούμε να προσδιορίσουμε και τον πραγματικό αριθμό των περιστατικών, λόγω των αντικρουόμενων αναφορών από την πλευρά των κυβερνήσεων των εμπόλεμων. Αντίθετα, στο χαμηλό άκρο του φάσματος, εντάσσονται οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, για τις οποίες τα διεθνή όργανα δεν αναφέρουν την διάπραξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας από τα στρατεύματα και των δύο πλευρών (Wood, 2006, p.315). Όμως, αν και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ένα υψηλότερο ποσοστό σεξουαλικής βίας σε αυτές τις ένοπλες συρράξεις, καθώς υποθέτουμε ότι η αύξηση της θα αποτελούσε αντικείμενο καταγγελιών δεδομένης της συνεχούς παρουσίας στη περιοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και της έντασης του διεθνούς ελέγχου, η πραγματικότητα είναι διαφορετική.

Ολόκληρη η ιστορική Παλαιστίνη για πολλές δεκαετίες είναι ένα μέτωπο πολέμου στο οποίο εκδηλώνονται σχεδόν καθημερινές βίαιες επιδρομές. Οι διεθνείς οργανώσεις όμως φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στις πολύνεκρες επιθέσεις, αλλά ελάχιστη σημασία στη σεξουαλική βία που μακροχρόνια ασκείται κατά κανόνα εναντίον των γυναικών στην διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων μικρής ή μεγάλης έντασης. Φεμινιστικές οργανώσεις ισχυρίζονται ότι η στόχευση της σεξουαλικότητας των γυναικών της Παλαιστίνης ήταν πάντα προτεραιότητα στη λογική του ισραηλινού εθνικισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι βιασμοί και οι δολοφονίες των γυναικών κατά τις συστηματικές σφαγές και τις καταστροφές των

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

παλαιστινιακών χωριών το 1948 (Shalhoub-Kevorkian, Ihmoud & Dahir-Nashif, 2014).

Σύμφωνα με σύγχρονες μαρτυρίες υπάρχουν περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης από τα ισραηλινά στρατεύματα κατά τη διάρκεια των κατ' οίκον ερευνών, από την ισραηλινή συνοριακή αστυνομία στα σημεία ελέγχου, καθώς και σεξουαλική παρενόχληση και απειλές σεξουαλικής κακοποίησης που απευθύνονται τόσο σε γυναίκες όσο και άνδρες σε συνθήκες κράτησης (Bastick et al, 2007, p.133). Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατηγόρησε το 2013 το Ισραήλ για σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων παιδιών από την Παλαιστίνη που κρατήθηκαν σε φυλακή και υπέστησαν βασανιστήρια, απομόνωση, απειλές θανάτου και σεξουαλικές επιθέσεις (UN Report, 2013).

Η διακύμανση της σεξουαλικής βίας κατά τις ένοπλες συρράξεις φαίνεται σε κάποιες άλλες περιπτώσεις να καθορίζεται σχεδόν αποκλειστικά από τις πολιτιστικές πεποιθήσεις των φυλών ή των ένοπλων ομάδων. Στη Σιέρα Λεόνε για παράδειγμα στους μαχητές της CDF¹⁰⁵ είχε απαγορευτεί κάθε σεξουαλική επαφή πριν από τη μάχη, με την πεποίθηση ότι η απόδοση των πολεμιστών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σεξουαλική αποχή. Αντίστοιχα, οι αντάρτικες ομάδες του FNL¹⁰⁶ στο Μπουρούντι φέρεται να δεσμεύονταν από αυστηρούς θρησκευτικούς κανόνες που απαγόρευαν τον βιασμό, ακόμη και τις συναινετικές σεξουαλικές επαφές, κατά τις πολεμικές περιόδους. Αντίθετα, μαχητές ορισμένων ομάδων στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό πίστευαν ότι ο βιασμός μιας παρθένου μεταφέρει σε αυτούς μαγικές δυνάμεις και τους κάνει «αόρατους» στον εχθρό, ενώ στη Μοζαμβίκη οι στρατιώτες του απελευθερωτικού κινήματος “RENAMO”¹⁰⁷ πίστευαν ότι θα μπορούσαν να αποφύγουν τη μόλυνση από τον ιό HIV / AIDS μετά από σεξουαλική επαφή με κάποια γυναίκα, με τον άμεσο βιασμό μιας άλλης γυναίκας, μεταφέροντας την ασθένεια σε αυτήν (Bastick et al, 2007, p.27).

Η σεξουαλική βία είναι επαρκώς τεκμηριωμένη σε αρκετές διεθνείς και μη διεθνείς συρράξεις, και πολλές φορές επιχειρείται η συγκριτική ανάλυσή της με την σεξουαλική βία των περιόδων ειρήνης. Η έκφραση της σεξουαλικής επιθετικότητας ρυθμίζεται σε καιρό ειρήνης από απαγορευτικούς μηχανισμούς οι οποίοι έχουν την τάση να διασπώνται κατά τη διάρκεια του πολέμου, υπό την έννοια ότι

---

¹⁰⁵ CDF: Civil Defense Force.

¹⁰⁶ FNL: Forces of National Liberation.

¹⁰⁷ RENAMO: Resistencia Nacional Moçambicana.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

αντικαθίστανται από μηχανισμούς και πρακτικές που προωθούν την σεξουαλική επίθεση. Έτσι αν και ο βαθμός διάσπασης των ρυθμιστικών μηχανισμών ποικίλλει ανάλογα με τους ειδικούς στόχους των κρατών ή των ομάδων που εμπλέκονται στην ένοπλη σύγκρουση, κατά κανόνα παρουσιάζονται υψηλότερα ποσοστά σεξουαλικής επιθετικότητας και βίας στο πόλεμο από τις περιόδους ειρήνης (Wood, 2004, p.14). Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που σχετικές έρευνες κατέδειξαν ότι το ποσοστό των βιασμών που διαπράχτηκε από τους στρατευμένους άνδρες των ΗΠΑ ήταν τρεις έως τέσσερις φορές υψηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των συνομηλίκων τους ανδρών-πολιτών, σημειώνοντας ότι το ποσοστό με δράστες στρατευμένους σε καιρό ειρήνης ήταν αισθητά χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των πολιτών (Morris, 1996, p.p.651-781).

Έρευνες που επιχειρούν να αναλύσουν σε ατομικό επίπεδο την σεξουαλική βία των μεταπολεμικών κοινωνιών, συμπεραίνουν ότι οι μαχητές των ενόπλων συρράξεων έχουν δυσκολία να προσαρμοστούν σε ειρηνικές συνθήκες ζωής, ώστε να έχουν μη βίαιες συμπεριφορές. Ορισμένοι ερευνητές ισχυρίζονται όμως ότι δεν είναι τόσο η εμπειρία της ένοπλης σύγκρουσης, αλλά η κουλτούρα της βίας και της επιθετικής αρρενωπότητας με την οποία γαλουχούνται οι στρατιωτικές δυνάμεις στον πόλεμο, που οδηγεί τους άνδρες να είναι βίαιοι και στην μετέπειτα ζωή τους ('Women War and Peace', 2002, p.p.14-15).

Άλλοι παράγοντες φαίνεται επίσης να δρουν και να έχουν ως αποτέλεσμα την συνέχιση της βίας και την ελλειπή προστασία του άμαχου πληθυσμού και στις μεταπολεμικές περιόδους, όπως η ανεπαρκής ενσωμάτωση των αποστρατευθέντων στρατιωτών που επιστρέφουν στις κοινότητες, και η έλλειψη σημαντικών μεταρρυθμίσεων στις πολιτικοοικονομικές δομές των κρατών μετά το τέλος του πολέμου. Ο συγκερασμός αυτών των παραγόντων είναι εμφανής στην παλαιστινιακή κοινωνία. Οι περιορισμοί που επέβαλαν οι Ισραηλινοί στη διακίνηση των Παλαιστινίων οδήγησαν στην ανεργία, ενώ η ισοπέδωση των πόλεων οδήγησε σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης, με μεγάλο συνωστισμό οικογενειών κάτω από την ίδια στέγη. Οι μακροχρόνιες ένοπλες συγκρούσεις θεωρείται ότι μπορεί να έχουν συμβάλει στην αύξηση των επιπέδων της ενδοοικογενειακής βίας, στην αιμομιξία, στους βιασμούς και την αύξηση των αυτοκτονιών. Γυναίκες της Παλαιστίνης ανέφεραν σε ερευνητές ότι μετά την δεύτερη Ιντιφάντα η εναντίον τους βία αυξήθηκε, και ασκήθηκε τόσο από τα ισραηλινά στρατεύματα όσο και από τους

συντρόφους τους. Κάποιοι άνδρες που συνελήφθησαν και βασανίστηκαν από Ισραηλινούς, μετά την απελευθέρωσή και την επιστροφή στα σπίτια τους, χρησιμοποίησαν απέναντι στις συζύγους και τα μέλη της οικογένειάς τους σχεδόν τις ίδιες τακτικές βίας με αυτές που είχαν υποστεί ('Women War and Peace', 2002, p.15).

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις που η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών εκδηλώθηκε ραγδαία στη μεταπολεμική περίοδο, αν και απουσίαζε κατά την διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ένοπλες συγκρούσεις στη Νικαράγουα μεταξύ του «Μετώπου Εθνικής Απελευθέρωσης των Σαντινίστας»¹⁰⁸ και του διδακτορικού καθεστώτος της δυναστείας Somoza (από τη δεκαετία του 60 μέχρι το 1979), αλλά και οι συγκρούσεις που ακολούθησαν μετά την ανατροπή της δικτατορίας και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 80 μεταξύ της κυβέρνησης Ortega και του αντεπαναστατικού κινήματος των Contras. Οι γυναίκες διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο στις ένοπλες συγκρούσεις της Νικαράγουας, καθώς αποτελούσαν μέχρι και το 30% της δύναμης των ανταρτών Σαντινίστας και το 7-15% των μαχητών των Contras (Kampwirth, 2001, p.p.79-80). Για αυτές τις ένοπλες συγκρούσεις έχουμε αναφορές και ενδείξεις για περιορισμένα περιστατικά σεξουαλικής βίας εναντίον γυναικείων πληθυσμών αυτοχθόνων κοινοτήτων τόσο για την πρώτη περίοδο του αντιδικτατορικού αγώνα, όσο και για την δεύτερη περίοδο της σύγκρουσης των κυβερνητικών δυνάμεων με τους αντεπαναστάτες.

Ερευνητές αποδίδουν την έκρηξη της σεξουαλικής βίας στην μεταπολεμική περίοδο της χώρας σε παρόμοιους λόγους με αυτούς που αύξησαν την σεξουαλική βία σε άλλες μεταπολεμικές κοινωνίες, όπως στην αδύναμη οικονομία και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που έπληξαν τους άνδρες όταν επέστρεψαν από τον πόλεμο, με αποτέλεσμα να εκδηλώσουν όλο και πιο βίαιες συμπεριφορές (Bastick et al., 2007, p.81). Σε άλλες έρευνες όμως υποστηρίζεται ότι το στερεότυπο της «γυναίκας-μητέρας και συζύγου» που καλλιεργήθηκε συστηματικά τόσο από την δικτατορική κυβέρνηση όσο και από τα επαναστατικά κινήματα, έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο στις διακυμάνσεις της βίας εναντίον των γυναικών. Το μοντέλο που προέβλεπε οι Σαντινίστας, με την συμβολή της καθολικής θρησκείας, ήταν αυτό μιας «σχεδόν αγιοποιημένης» γυναικείας φιγούρας, που θυσιάζεται αδιαμαρτύρητα για το αίσιο τέλος της επανάστασης και συμβάλλει στις ειρηνευτικές διαδικασίες. Οι συμβολισμοί αυτοί συνέβαλαν ίσως αποφασιστικά στο περιορισμό της σεξουαλικής βίας εναντίον

¹⁰⁸ FSLN: Frente Sandinista de Liberación Nacional.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

των γυναικών κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων, αλλά στη μεταπολεμική κοινωνία, έπαιξαν ένα εντελώς διαφορετικό ρόλο, καθώς παρέπεμπαν σε μία «παθητική» στάση των γυναικών, που ενεργοποίησε τη θυματοποίηση τους στη σεξουαλική βία και τις πολλαπλές παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους (Cuppes, 2005, p.p.16-17).

Σε πολλές χώρες του κόσμου η σεξουαλική βία του πολέμου παρατείνεται για πολλά χρόνια, παρά τη τυπική λήξη του, γιατί παραστρατιωτικές ενώσεις, εγκληματικές συμμορίες, και τοπικές πολιτοφρουρές συνεχίζουν να ελέγχουν μεγάλες περιοχές και να υποκαθιστούν την κρατική εξουσία. Χαρακτηριστικό, αλλά όχι μοναδικό, παράδειγμα αποτελεί η συνέχιση της σεξουαλικής βίας στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, παρά την τυπική λήξη της ένοπλης σύρραξης από το 2005 και τη συνεχή παρουσία των ειρηνευτικών δυνάμεων των Η.Ε. Σε μελέτη του 2010 το 56 % των γυναικών του δείγματος ανέφερε ότι ασκήθηκε σεξουαλική βία εναντίον του από ένοπλους άνδρες, ενώ το 12% του δείγματος δήλωσε ότι ήταν θύμα σεξουαλικής δουλείας, με ορισμένες γυναίκες να υποστηρίζουν ότι η κράτηση τους ήταν μακροχρόνια και παρατάθηκε μετά την λήξη του πολέμου (Riddley, 2010). Η ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών¹⁰⁹ έδειξε αδυναμία να θέσει τέλος στους μαζικούς βιασμούς παρά την επίσημη λήξη των ενόπλων συγκρούσεων. Ένοπλες ομάδες και το προσωπικό ασφαλείας των εγχώριων και διεθνών εταιρειών που συμμετέχουν στις εξορυκτικές βιομηχανίες της χώρας φαίνεται να εμπλέκονται σε μαζικούς βιασμούς και άλλα εγκλήματα σε βάρος πολιτών (Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2010). Τα επίπεδα της σεξουαλικής βίας το έτος 2011 ήταν υψηλά, όχι μόνο στις ανατολικές επαρχίες, που κατά κανόνα είχαν πληγεί από τις εμφύλιες συγκρούσεις, αλλά και σε άλλες περιοχές της χώρας. Σε μελέτη του 2011, υπολογίστηκε ότι αυτό το έτος περίπου 48 γυναίκες βιάζονταν κάθε ώρα στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, δηλαδή συνολικά 1.100 γυναίκες κάθε ημέρα (Peterman, Palermo & Bredenkamp, 2011).

---

¹⁰⁹ MONUSCO: United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo.

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

7.4 Ο «σκοτεινός αριθμός» της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων και των μετασυγκρουσιακών περιόδων

Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας σε καιρό ειρήνης παρουσιάζουν ένα μεγάλο ποσοστό «σκοτεινού αριθμού» που άμεσα σχετίζεται με το στιγματισμό του θύματος από άτυπους και τυπικούς κοινωνικούς φορείς. Η σύγκριση του «σκοτεινού αριθμού» των βιασμών μεταξύ «ειρηνικών» και «πολεμικών» περιόδων δεν είναι βέβαια απόλυτη εφικτή, καθώς ο αριθμός αυτός αποτελεί σε κάθε περίπτωση ένα από τα κυριότερα προβλήματα της εγκληματολογικής έρευνας και ανάλυσης. Μπορούμε όμως να υποστηρίξουμε ότι τόσο κατά την διάρκεια όσο και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων διαμορφώνονται ιδιαίτερες συνθήκες που ενδέχεται να «ευνοούν» την αύξηση του «σκοτεινού αριθμού» της σεξουαλικής βίας, όπως αυτές αναλύονται παρακάτω:

1. Οι περισσότερες σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις είναι μη-διεθνείς ή εμφύλιες. Ο σκοτεινός αριθμός της σεξουαλικής εγκληματικότητας σε αυτές τις συγκρούσεις είναι υψηλότερος από αυτόν των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων. Σε έρευνες διαπιστώνεται ότι τα μέλη των κρατικών ενόπλων δυνάμεων είναι πιο πιθανό να αναφέρονται ως δράστες σεξουαλικής βίας, παρά τα μέλη των αντάρτικων ομάδων ή της πολιτοφυλακής (Cohen & Nordas, 2014). Σε πληθυσμιακές έρευνες για την σεξουαλική βία στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, πολλά θύματα αναφέρουν ότι ο δράστης ήταν κάποιος γνωστός ή κάποιος που δεν ανήκε στα στρατεύματα, χωρίς ωστόσο να αυξάνεται ο αριθμός των επίσημων καταγγελιών στις αρχές λόγω της γνωστής ταυτότητας του δράστη (Cohen, Hoover-Green & Wood, 2014, p.3). Η έλλειψη καταγγελιών σχετίζεται με το φόβο των αντιποίνων που φαίνεται να είναι αυξημένος τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά τη λήξη του πολέμου, ιδιαίτερα αν ο δράστης παραμένει στο τόπο του εγκλήματος, ή η ένοπλη ομάδα που ανήκει εξακολουθεί να είναι παρούσα.

Σε κάποιες περιπτώσεις μη διεθνών εμφυλίων συρράξεων, όπως στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, οι γυναίκες που ήταν θύματα βιασμών από γνωστούς και γείτονές τους, μη μπορώντας να φανταστούν τέτοια κτηνωδία, υπέθεσαν ότι οι βιαστές τους δρούσαν κάτω από τις διαταγές των ανωτέρων τους στο στράτευμα, θεωρώντας έτσι ότι η θυματοποίησή τους στη σεξουαλική βία ήταν μία αναπόφευκτη συνέπεια του πολέμου. Από συνεντεύξεις που δόθηκαν σε ερευνητές από δράστες βιασμών προκύπτει ότι, αν και πολλές φορές δεν υπήρξε άμεση εντολή ανωτέρων για διάπραξη

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

μαζικών εγκλημάτων σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών των αντιπάλων, πράγματι, υπήρξαν απειλές προς τους στρατιώτες ότι, αν δεν έχουν βίαιες συμπεριφορές προς τους αμάχους αντιπάλους, θα μετατεθούν «στην πρώτη γραμμή» του πολέμου, ή ότι θα μπουν φυλακή. Άλλες φορές οι δράστες πείστηκαν ότι μέσω της σεξουαλικής βίας πρέπει να πάρουν εκδίκηση για το θάνατο των δικών τους και την καταστροφή των περιουσιών τους (Card, 1996, p.p.5-18). Αυτές οι συνθήκες οδήγησαν στην υπο-αναφορά των περιστατικών σεξουαλικής βίας, καθώς τα θύματα είτε πείστηκαν ότι οι απλοί στρατιώτες που διέπραξαν αυτά τα εγκλήματα είχαν ελάχιστη ατομική ευθύνη, ή πείστηκαν από την τοπική κοινωνία και την οικογένεια να μην καταγγείλουν δράστες που ήταν γνωστά τους πρόσωπα (Card, 1996, p.16).

2. Οι γυναίκες σε κάποιες περιπτώσεις υπέμειναν για πολλά χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου την σεξουαλική βία, μένοντας κάτω από την ίδια στέγη με τους βιαστές τους. Σε έρευνα της οργάνωσης Human Rights Watch (2003) για τις ένοπλες συρράξεις της Σιέρρα Λεόνε αναφέρεται ότι ένας άγνωστος αριθμός γυναικών και κοριτσιών παρέμειναν με τους υποτιθέμενους «συζύγους» τους μετά τη λήξη του πολέμου, καθώς οι συνθήκες δεν τους επέτρεπαν να ξεφύγουν από την σεξουαλική δουλεία. Μάλιστα γυναίκες που είχαν υποστεί σεξουαλική βία «συμβούλευαν» τις άλλες να υπομείνουν τους βασανισμούς τους σαν μία «αναμενόμενη συνέπεια» του πολέμου, καθώς ορισμένες φορές η διαφυγή από την σεξουαλική δουλεία ήταν σχεδόν αδύνατη ή επικίνδυνη. Τα μέλη των επαναστατικών ομάδων χάραζαν σκόπιμα στο σώμα των απαχθέντων γυναικών και κοριτσιών την ονομασία της φατρίας τους. Εάν οι γυναίκες και τα κορίτσια προσπαθούσαν να διαφύγουν ή να αναφέρουν την θυματοποίησή τους κινούσαν υποψίες ότι ανήκαν σε επαναστατικές ομάδες και οι κυβερνητικές δυνάμεις τις σκότωναν, ενώ πολλές από τις γυναίκες που κατόρθωσαν να δραπετεύσουν από την ομηρία μιας ομάδας ανταρτών συνελήφθησαν από κάποια άλλη αντίστοιχη ομάδα και υπέστησαν φρικτά βασανιστήρια και ομαδικούς βιασμούς.

3. Αναμένεται συνήθως η αύξηση των καταγγελιών για εγκλήματα σεξουαλικής βίας στις περιπτώσεις που τα θύματα απομακρύνονται από το τόπο καταγωγής τους και μετακινούνται προς περιοχές που έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και σε αστυνομικές και δικαστικές αρχές (Wood, 2006, p.64). Η απομάκρυνση και μόνο από οικογενειακούς και άλλους κοινωνικούς θεσμούς που ακολουθούν στιγματιστικές πρακτικές εναντίον των θυμάτων θα μπορούσε να είναι ο κύριος λόγος

της αισθητής μείωση του «σκοτεινού αριθμού» των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Όμως, έρευνες που διεξήχθησαν σε μετασυγκρουσιακές περιόδους στο Ανατολικό Τιμόρ και το Κοσσυφοπέδιο (Ward & Marsh, 2006) κατέδειξαν ότι πάνω από τα δύο τρίτα των γυναικών που μετακινήθηκαν σε κοντινές περιοχές είχαν δύσκολη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, καθώς πολλές από αυτές είχαν τεράστιες λίστες αναμονής. Ιδιαίτερα προβλήματα αντιμετώπισαν οι γυναίκες που είχαν βιαστεί, είτε γιατί οι υπεύθυνοι των θεραπευτικών κέντρων δεν ανέλαβαν την ευθύνη να τεκμηριώσουν το βιασμό τους, ή γιατί η νομοθεσία της χώρας απαιτούσε να αναφερθεί πρώτα το περιστατικό στις αστυνομικές αρχές, προαπαιτούμενο που φόβιζε τις γυναίκες, επειδή θεώρησαν ότι μπορεί να υποστούν περαιτέρω θυματοποίηση. Οι γυναίκες πολλές φορές προτίμησαν να αποκρύψουν τον βιασμό τους και να αναζητούν από τις κοινωνικές υπηρεσίες μόνο μία στοιχειώδη υγειονομική περίθαλψη, ή μία στέγη για να μείνουν προσωρινά.

Τα θύματα της σεξουαλικής βίας γνωρίζουν επιπρόσθετα ότι και στις μεταπολεμικές περιόδους δεν μπορούν να έχουν επαρκή ιατρική φροντίδα και ψυχολογική υποστήριξη ή νομική προστασία από το κράτος που ανήκουν. Το ισχύον νομικό σύστημα σε κάποια κράτη, δεν προσδιορίζει με σαφήνεια τα όργανα που έχουν σαφή δικαιοδοσία για αυτές τις υπηρεσίες στις μεταπολεμικές περιόδους, ώστε τα θύματα σεξουαλικής βίας να λαμβάνουν την στήριξη που χρειάζονται. Για παράδειγμα στην πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, παρά την ιδιαίτερη προσοχή που έδωσαν οι ανθρωπιστικές οργανώσεις και τα διεθνή όργανα για τις ένοπλες συρράξεις της χώρας, λόγω των συγκεχυμένων αρμοδιοτήτων των κρατικών οργάνων, μόνο 1 στα 10 θύματα βιασμού έλαβε τελικά κάποια μορφή περίθαλψης ή φροντίδας από το κράτος (Krasnic, 2012). Η κατάσταση αυτή ενδέχεται να είναι ένας από τους κύριους λόγους των περιορισμένων αναφορών στις κρατικές αρχές των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στις μεταπολεμικές κοινωνίες, καθώς τα θύματα δεν προσδοκούν από το κράτος κάποια μορφή ουσιαστικής στήριξης και αποκατάστασης.

4. Οι βιασμοί κατά τη διάρκεια του πολέμου συνοδεύονται πολλές φορές από σοβαρά σωματικά τραύματα που μπορεί να επιφέρουν το θάνατο του θύματος, ενώ η σεξουαλική βία δεν αφήνει πάντα παρατηρήσιμα ίχνη σε μακροπρόθεσμη βάση εγκληματολογικών ερευνών. Οι εκταφές χώρων σφαγής μπορούν να τεκμηριώσουν μόνο τη σωματική βία και όχι τη σεξουαλική, ειδικά αν αυτή συνοδεύτηκε από

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

ακρωτηριασμούς και διαμελισμούς, παρά τις βελτιωμένες μεθόδους που χρησιμοποιούν οι ερευνητές (Wood, 2006, p.13).

Από την άλλη πλευρά οι περισσότεροι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με τη καταγραφή των θανάτων σε ένοπλες συγκρούσεις συνήθως εξουσιοδοτούνται να καταγράψουν θανάτους που προέρχονται από συμβατικά όπλα και όχι από σεξουαλική βία. Συνεπώς, οι θάνατοι γυναικών ή ανδρών που προέρχονται από βιασμούς είναι πιθανόν να είναι πολύ περισσότεροι από τους δημοσιοποιημένους (Brooks, 2014). Η πιθανότητα αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι πολλές σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις (όπως στη Ρουάντα και την πρώην Γιουγκοσλαβία) έχουν χαρακτήρα «γενοκτονίας» ή «εθνοκάθαρσης», που ο σεξουαλικός σαδισμός είναι συστατικό στοιχείο τους. Η σφαγή σε αυτές τις περιπτώσεις δεν αποσκοπεί τόσο σε ένα αιφνίδιο θάνατο δια των όπλων, όσο στην ακραία και παρατεταμένη βία, που επιφέρει τη φρικτή παραμόρφωση του σώματος, και τρομοκρατεί περισσότερο τον αντίπαλο (Μύνκλερ, 2002/2005). Είναι έτσι δύσκολη τόσο η αναγνώριση των θυμάτων όσο και η στοιχειοθέτηση της σεξουαλικής βίας.

5. Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι εθνικές ή τοπικές έρευνες γενικά απουσιάζουν, αφού οι αστυνομικές αρχές, τα δικαστήρια και τα εθνικά ερευνητικά κέντρα υπολειπονται, ενώ οι κοινωνικές ομάδες εκτοπίζονται και διασκορπίζονται. Ενδέχεται βέβαια, διεθνείς επιτροπές, μη κυβερνητικοί οργανισμοί και γυναικείες οργανώσεις, να μπορούν να διασφαλίσουν περισσότερους πόρους κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων, συγκριτικά με τις περιόδους ειρήνης, γεγονός που επιτρέπει την κατάρτιση εκθέσεων και διευκολύνει τις έρευνες, αλλά αυτό συμβαίνει μόνο για κάποιες εμπόλεμες ζώνες που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας, ενώ για κάποιες άλλες, ελλείψει ερευνών, ο αριθμός των θυμάτων της σεξουαλικής βίας παραμένει άγνωστος.

6. Η ανισότητα των φύλων, αντιμετωπίζεται από κάποιες εθνικές κοινωνίες ως περισσότερο φυσική και αναπόφευκτη από άλλες μορφές διακρίσεων που σχετίζονται με τη φυλή, την εθνική καταγωγή, τη θρησκεία, ή τις πολιτικές πεποιθήσεις. Η σεξουαλική βία εναντίον της γυναίκας σε αυτή την προοπτική ενυπάρχει ως αναπόσπαστο στοιχείο της έμφυλης ανισότητας και στιγματίζει τα θύματα. Οι γυναίκες, κάτω από αυτές τις συνθήκες, αποθαρρύνονται ή εμποδίζονται να καταγγείλουν την σεξουαλική βία του πολέμου λόγω του φόβου της επαναθυματοποίησης τους σε αυτή, της θυματοποίησης σε «εγκλήματα μίσους», ή

λόγω της απειλής του κοινωνικού αποκλεισμού τους. Επιπλέον, σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων η θέση των γυναικών γίνεται περισσότερο ευάλωτη, καθώς έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, τους κοινωνικούς φορείς και την αγορά εργασίας. Η φτώχεια, ο στιγματισμός, και η εγκατάλειψη, καθιστούν τις γυναίκες τα «σιωπηρά θύματα» του πολέμου, που αδυνατούν να καταγγείλουν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράττονται εναντίον τους και να διεκδικήσουν την απονομή της δικαιοσύνης.

7. Η προσφυγή στη διεθνή δικαιοσύνη για εγκλήματα που διαπράττονται κατά τις ένοπλες συρράξεις συναντά συχνά την απροθυμία των θυμάτων είτε να καταθέσουν στα αρμόδια δικαστήρια ή να επιδιώξουν την δίωξη των δραστών, καθώς παρατηρείται μία μεγάλη καθυστέρηση στην έκδοση αποφάσεων. Για παράδειγμα το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας εντατικοποίησε τις εργασίες του το 2010 διότι δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις προκαθορισμένες προθεσμίες ολοκλήρωσης των δικών και οι περισσότερες υποθέσεις τελικά παραπέμφθηκαν στα εθνικά δικαστήρια. Η προσπάθεια εντατικοποίησης των εργασιών του Δικαστηρίου είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστεί ο αριθμός των μαρτύρων και να εκδικάζεται σε ταυτόχρονη δίκη ένας μεγάλος αριθμός κατηγορουμένων (U.N., “History of the ICTY”).

Από την άλλη πλευρά τα εθνικά δικαστήρια των εμπολέμων χωρών πολλές φορές αδυνατούν να εκδικάσουν διεθνή εγκλήματα, είτε γιατί τα κράτη δεν έχουν υλοποιήσει τις συμβατικές δεσμεύσεις τους με τη ψήφιση του αντίστοιχου νόμου στα εθνικά τους Κοινοβούλια, είτε λόγω της ολικής καταστροφής που έχει υποστεί ο κρατικός μηχανισμός μετά από τον πόλεμο. Στις περιπτώσεις που κινητοποιείται ο εθνικός μηχανισμός απονομής δικαιοσύνης, η δίωξη για εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια και μετά το τέλος του πολέμου δεν είναι ικανοποιητική. Για τις ένοπλες συρράξεις για παράδειγμα στην πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας ο αριθμός των ανεπίλυτων ποινικών υποθέσεων που αφορούν το έγκλημα του βιασμού και άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί από τις αρχές και τις στατιστικές έρευνες, καθώς με καθυστέρηση σχεδόν δεκαπέντε ετών από το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων η κυβέρνηση της Βοσνίας -Ερζεγοβίνης ξεκίνησε την ανάπτυξη ενός εθνικού προγράμματος για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των θυμάτων (Krasnic, 2012).

8. Ο πόλεμος μπορεί να δημιουργήσει νέες μορφές σεξουαλικής βίας. Αυτές οι μορφές βίας συνήθως έχουν συνέχεια και μακροχρόνια διάρκεια και στις μεταπολεμικές κοινωνίες της «τυπικής» ειρήνης, χωρίς όμως να μπορεί απόλυτα να μετρηθεί αυτή η αντανάκλαση, γιατί σε πολλές περιπτώσεις το ενδιαφέρον των ερευνητών στρέφεται περισσότερο στην απλή καταγραφή των μορφών της σεξουαλικής βίας μόνο κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης και όχι σε προηγούμενες ή επόμενες αυτής περιόδους. Έτσι ένα μεγάλο μέρος σεξουαλικών εγκλημάτων που είναι απόρροια των πολέμων παραμένουν «αθέατα» και στις μεταπολεμικές περιόδους της «τυπικής» ειρήνης. Οι συγκρούσεις για παράδειγμα στην πρώην Γιουγκοσλαβία οδήγησαν σε μια απότομη αύξηση της διακίνησης γυναικών και ανήλικων κοριτσιών σε κυκλώματα πορνείας εντός της χώρας, καθώς η ζήτηση για πόρνες και σκλάβες του σεξ από το διεθνές στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό διαρκώς μεγάλωνε μετά την τυπική λήξη του πολέμου. Οι γυναικείες οργανώσεις στην περιοχή έχουν υπολογίσει ότι περίπου το 50 % των πελατών σε οίκους ανοχής ήταν αλλοδαποί πολίτες (“Nobel Women’s Initiative War on Women”, 2011, p.10).

Οι πληθυσμοί των μεταπολεμικών κοινωνιών που έχουν καταρρεύσει πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά, εξαναγκάζονται να υποστούν ποικίλες μορφές βίας. Η έλλειψη των συνοριακών ελέγχων από τις αστυνομικές αρχές κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων, που η διάλυση του κρατικού μηχανισμού εξακολουθεί να υφίσταται, σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση της ελεύθερης αγοράς, έχουν συμβάλει στη δημιουργία ενός εγκληματικού περιβάλλοντος, στο οποίο η εμπορία ανθρώπων ακμάζει. Μεταξύ των ετών 1995-2000 η παράνομη εμπορία ανθρώπων παγκοσμίως αυξήθηκε σχεδόν κατά 50 % με το ετήσιο κέρδος από αυτό το εμπόριο να εκτιμάται κάπου μεταξύ πέντε (5) και επτά (7) δισεκατομμυρίων δολαρίων (‘Women War and Peace’, 2002, p.p.12-13).

Σύμφωνα με τις περισσότερες έρευνες η πλειοψηφία των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων είναι γυναίκες και κορίτσια. Η άμεση σύνδεση των ενόπλων συγκρούσεων με την εμπορία γυναικών γίνεται ολοένα και πιο εμφανής από την δεκαετία του 90 μέχρι σήμερα, καθώς ένας μεγάλος αριθμός γυναικών που προέρχονται από εμπόλεμες περιοχές, λόγω της φτώχειας, και της βίας του πολέμου, αναγκάστηκαν να αναζητήσουν εργασία με οποιοδήποτε κόστος. Πολλές από αυτές τις γυναίκες έγιναν εργάτριες σε παράνομα εργοστάσια, πωλήθηκαν σαν σκλάβες σε πλούσιες

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

οικογένειες, ενώ ένας μεγάλος αριθμός διακινούμενων γυναικών και κοριτσιών εξαναγκάστηκαν σε πορνεία, είτε μέσω απαγωγής, είτε μέσω ψευδών υποσχέσεων για εύρεση εργασίας σε άλλες χώρες ('Women War and Peace', 2002, p.13).

Αναπτύχθηκε έτσι μία μαζική προώθηση στη πορνεία γυναικών από τις ανατολικές χώρες, σε άλλες χώρες της Ευρώπης, μέσω οργανωμένων δικτύων διεθνών σωματεμπόρων. Στην Ελλάδα το 1990 προωθήθηκαν πάνω από 1.700 αλλοδαπές από χώρες που είχαν πληγεί από εμφύλιες συγκρούσεις ή εσωτερικές ταραχές, (όπως η Ρωσία, η Ουκρανία, η Αλβανία, κ.α). «Το 1997 η εξαναγκαστική πορνεία αλλοδαπών γυναικών αυξήθηκε ραγδαία καθώς προωθήθηκαν και εκπορνεύτηκαν πάνω από 21.000 χιλιάδες αλλοδαπές γυναίκες στη χώρα, και ο αριθμός αυτός παρέμεινε περίπου σταθερός, (στις 20.000), και την επόμενη πενταετία» (Λάζος, 2009).

Η εμπορία γυναικών, κοριτσιών και αγοριών για σεξουαλική εκμετάλλευση είναι ένα σοβαρό και διαρκές πρόβλημα και σε χώρες της Ασίας, όπως στο Αφγανιστάν, τη Βιρμανία, την Καμπότζη, το Νεπάλ, τις Φιλιππίνες, και τη Σρι Λάνκα. Οι ένοπλες συγκρούσεις σε αυτές τις περιοχές αύξησαν σημαντικά τον αριθμό των γυναικών που διακινήθηκαν για σεξουαλική εκμετάλλευση. Οι προσφυγικοί καταυλισμοί που δημιουργούνται στις εμπόλεμες ζώνες της Ασίας, όπως και της Ευρώπης ή της Αφρικής, μπορεί να είναι πηγή διακίνησης γυναικών, ειδικότερα, σε περιπτώσεις παρατεταμένης διαμονής, που τα εγκληματικά δίκτυα έχουν επαρκή χρόνο να αναπτυχθούν. Σε έκθεση της οργάνωσης Human Rights Watch (2003, p.45) για την κατάσταση των γυναικών προσφύγων από το Μπουτάν, που κατευθύνθηκαν σε στρατόπεδο προσφύγων στο Νεπάλ, αναφέρεται ότι 35 γυναίκες και κορίτσια πρόσφυγες που εξαφανίστηκαν από το στρατόπεδο μεταξύ Νοεμβρίου 2002 και Ιουλίου 2003, ενδέχεται να είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων, ενώ από άλλες πηγές εικάζεται ότι πολλές εξαφανισμένες γυναίκες έχουν αποσταλεί σε οίκους ανοχής στην Ινδία ("Nobel Women's Initiative War on Women", 2011, p.9).

Χώρες της Λατινικής Αμερικής αποτελούν επίσης πηγές εμπορίας γυναικών με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, και ένα μεγάλο μέρος αυτής της εγκληματικής δράσης συνδέεται άμεσα με τις συνεχιζόμενες ένοπλες συγκρούσεις, που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό βίας κατά του άμαχου πληθυσμού. Σύμφωνα με στοιχεία του 2004, ο αριθμός των γυναικών που διακινήθηκαν από στρατιωτικές

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

και παραστρατιωτικές οργανώσεις στην Κολομβία κάθε χρόνο για σκοπούς σεξουαλικής δουλείας και πορνείας, εκτιμάται μεταξύ 35.000 και 50.000 ατόμων (GTZ, Sector Project against Trafficking in Women, 2004, p.21). Πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι σε κάθε περίπτωση, παρά τους τυπικούς διαχωρισμούς των εγκλημάτων από τους ερευνητές, η διακίνηση των γυναικών (“trafficking”) από και προς οποιαδήποτε χώρα αφορά το εμπόριο ανθρώπων, συνεπώς «είναι εκδοχή δουλείας και όχι πορνείας» (Λάζος, 2016), είναι ένας «επαναλαμβανόμενος» βιασμός για τα θύματα, που σημαδεύει τη ζωή τους, αλλά σπάνια ομολογείται ή καταγγέλλεται στις αρχές.

7.5 Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Οι διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας χρησιμοποιούνται από ένα μεγάλο μέρος των κύριων αφηγήσεων για να αναπαραχθεί ένας μυθοπλαστικός λόγος για τους βιασμούς των σύγχρονων πολέμων. Η ακραία σεξουαλική βία παρουσιάζεται σε αυτές τις αφηγήσεις ως ένα σπάνιο φαινόμενο που εκδηλώνεται μόνο σε κάποιες σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις. Ωστόσο, παρά το ότι η σεξουαλική βία μπορεί να παρουσιάζει διακυμάνσεις σε σχέση με την ένταση και τη μορφή της, εμφανίζεται σχεδόν σε όλες στις σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις. Ερευνητές που προσέγγισαν το πρόβλημα με ποιοτικές έρευνες σε ένα μεγάλο φάσμα εμπόλεμων ζωνών βεβαιώνουν ότι πάνω από το 75% των γυναικών, που έδωσαν συνεντεύξεις, έχουν υποστεί βιασμό, έχουν εξαναγκαστεί σε γάμο μετά από το βιασμό τους, ή έχουν αναθρέψει παιδιά που γεννήθηκαν από αναγκαστική εγκυμοσύνη λόγω βιασμού (Mackenzie, 2012). Οι λόγοι για τους οποίους δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι η σεξουαλική βία των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων είναι περιορισμένη σχετίζονται περισσότερο με ιδιαίτερες πολιτισμικές συνθήκες ή ατομικούς λόγους που ευνοούν την ύπαρξη ενός υψηλού «σκοτεινού αριθμού» αυτής της μορφής εγκληματικότητας στις εμπόλεμες και μεταπολεμικές κοινωνίες, αλλά και σε γενικότερες συνθήκες, που διαστρεβλώνουν την εικόνα της εγκληματικότητας των σύγχρονων πολέμων, όπως αυτές παρακάτω ενδεικτικά αναφέρονται:

1. Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, επειδή παρατηρείται η τάση περιορισμού των πόρων σε διεθνείς οργανισμούς που τεκμηριώνουν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ένοπλες συρράξεις, αυτοί αναγκάστηκαν να εστιάζουν τις έρευνες τους μόνο σε ιδιαίτερες περιπτώσεις εκτεταμένης και μαζικής βίας όπως στο Κονγκό,

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

τη Ρουάντα, το Σουδάν, τη Σιέρα Λεόνε, τη Λιβερία και τη Βοσνία. Αντίθετα, δεν ήταν αντικείμενο ευρείας εξέτασης η σεξουαλική βία άλλων σύγχρονων ένοπλων συγκρούσεων όπως αυτών στη Συρία, τη Σομαλία, την Υεμένη, την Αίγυπτο και τη Λιβύη, αν και η χρήση του βιασμού ήταν μια διαδεδομένη μορφή βασανιστηρίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης προσφύγων και στις φυλακές, προκειμένου να εκφοβηθούν και να τιμωρηθούν άτομα της αντίπαλης φυλετικής/εθνοτικής ομάδας, ή άτομα με διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις (Wood, 2006, p.318).

2. Η αυξημένη πολιτική πόλωση μπορεί να εντείνει την μεροληψία στη αναφορά των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και από μη-πολιτικές οργανώσεις, ή από τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, έτσι ώστε να απομονώνονται μόνο κάποιες πληθυσμιακές ομάδες κατά την καταμέτρηση των περιστατικών σεξουαλικής βίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ειδικό Δικαστήριο για την Γιουγκοσλαβία που εξ αρχής έλαβε θέση υπέρ των μουσουλμανικών πληθυσμών εμφανίζοντας ως θύματα βιασμών, κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις των ετών 1992-1993, μόνο τις μουσουλμάνες γυναίκες, «ενώ θύματα υπήρχαν και από τις δύο πλευρές» (Μαραγκοπούλου- Γιωτοπούλου, 2006).

3. Ένας αριθμός σύγχρονων μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων δεν αναφέρεται στις διεθνείς στατιστικές έρευνες, καθώς τα κράτη παραδοσιακά αρνούνται να αναγνωρίσουν την ύπαρξη ένοπλης σύγκρουσης με μη κρατικές ομάδες. Οι κυβερνήσεις των κρατών δεν επιθυμούν να εμφανίζονται «αδύναμες» να σταματήσουν τη βία και να αναγνωρίσουν ότι επαναστατικές ή άλλες ομάδες μπορούν να έχουν, έστω και περιορισμένα, τον έλεγχο της χώρας. Τα τελευταία χρόνια, για παράδειγμα, το Ηνωμένο Βασίλειο (όσον αφορά τη Βόρειο Ιρλανδία) και η Ρωσία (σε σχέση με την Τσετσενία) έχουν αρνηθεί να αναγνωρίσουν την ύπαρξη εσωτερικών ένοπλων συγκρούσεων. Η πολιτική αυτή έχει ως επακόλουθο ένα πλήθος εγκληματικών δράσεων, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας, να μην θεωρούνται εγκλήματα που τελούνται κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων (“U.N. General Assembly, Report of the Special Rapporteur, 2010).

Συμπερασματικά, η σεξουαλική βία σύμφωνα με αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία φαίνεται να αποτελεί τον κανόνα και όχι την εξαίρεση στους σύγχρονους πολέμους, να συνεχίζεται με πολλαπλές μορφές στις μεταπολεμικές κοινωνίες, και να εκτείνεται σε εσωτερικές συγκρούσεις που δεν χαρακτηρίζονται τυπικά ως «πολεμικές». Αναζητώντας όμως ένα μοντέλο επεξήγησης των διακυμάνσεων της

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

σεξουαλικής βίας των σύγχρονων πολέμων, όπως αυτές εμφανίζονται στα στατιστικά στοιχεία και τις επίσημες έρευνες, συναντάμε σημαντικά προβλήματα. Διαπιστώνουμε ότι, για το μεν υψηλό τέλος της μεταβολής της σεξουαλικής βίας παρουσιάζεται ένας μεγάλος αριθμός σύγχρονων ενόπλων συγκρούσεων που παρουσιάζουν κάποια κοινά στοιχεία ως προς την πολιτικο-ιδεολογική στρατηγική του πολέμου, ή τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των εμπόλεμων κοινωνιών, χωρίς όμως να μπορούμε να ισχυριστούμε το ίδιο για τις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις που καταγράφονται στο χαμηλό τέλος της μεταβολής.

Οι διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του πολέμου μπορεί άλλωστε να επηρεάζονται από πολλαπλές συγκυριακές διαδικασίες. Υπάρχει για παράδειγμα η πιθανότητα μιας μεγάλης απόκλισης των κανόνων και των στόχων μεταξύ των ηγετών και των ενόπλων ομάδων, ειδικά στις σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις και τους εμφύλιους πολέμους, όπου οι τοπικές οργανώσεις ενδέχεται να έχουν μία εντελώς διαφορετική ρητορική από τη κεντρική ηγεσία, σηματοδοτώντας έτσι μια διαδικασία ιδιωτικοποίησης της πολιτικής βίας (Kalyvas, 2003, p.p.475-494) που δεν μπορεί να είναι κοινά ερμηνεύσιμη ούτε απόλυτα μετρήσιμη για όλες τις ένοπλες συγκρούσεις.

Αντίστοιχα προβλήματα συναντάμε όταν επιχειρούμε να συγκρίνουμε τις διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας σε περιόδους ειρήνης και πολέμου. Διαπιστώνουμε κατά κανόνα ότι η σεξουαλική βία είναι ιδιαίτερα αυξημένη σε πολλές ένοπλες συγκρούσεις, συγκριτικά με τις περιόδους ειρήνης. Σε ατομικό επίπεδο η διαπίστωση αυτή σχετίζεται με την αυξημένη πιθανότητα που έχουν τα άτομα σε καιρό πολέμου να υποστούν σεξουαλική βία ή να διαπράξουν εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Ωστόσο, η συνολική διακύμανση της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων δεν αντανακλάται απόλυτα σε παράλληλες διακυμάνσεις των επιπέδων της σε καιρό ειρήνης, για τους εξής λόγους:

α) Η σεξουαλική βία του πολέμου μπορεί να αντανακλά και να αναπαράγει παγιωμένες αντιλήψεις που μακροχρόνια επικρατούν σε κάποιες κοινωνίες, σχετικά με τους έμφυλους ρόλους και τη βίαιη σεξουαλικότητα, καθώς οι αντιλήψεις αυτές δρουν ως μηχανισμοί θετικής ανατροφοδότησης στη διάδοση της σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων (Wood, 2006, p.p.13-18). Για παράδειγμα σε πολλές χώρες της Αφρικής και της Ασίας, που σε ειρηνικές περιόδους εμφανίζονται υψηλά ποσοστά σεξουαλικής βίας εναντίον κοριτσιών και γυναικών,

Ο βιασμός σε καιρό ειρήνης και ενόπλων συρράξεων «μια συγκριτική μελέτη»

παρατηρούμε ότι κατά την διάρκεια των εμφυλίων συγκρούσεων η σεξουαλική βία, και ειδικά οι βιασμοί, υπερ-πολλαπλασιάζονται παίρνοντας κάποιες φορές γενοκτονικές διαστάσεις.

Μπορούμε έτσι γενικά να υποστηρίξουμε ότι οι πολιτιστικές αντιλήψεις που περιορίζουν ή απαγορεύουν τη σεξουαλική επιθετικότητα, και η άμβλυνση των έμφυλων ανισοτήτων, περιορίζουν τη σεξουαλική βία τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου. Ωστόσο, θα πρέπει να συνυπολογίζεται ότι, ακόμα και αν μία κοινωνία συνολικά αποποιείται την επιθετική σεξουαλικότητα και τις έμφυλες ανισότητες, κοινωνικά αποδεκτοί κανόνες, (όπως η απαγόρευση της ανθρωποκτονίας) και σεξουαλικά «ταμπού», (όπως η απαγόρευση της σεξουαλικής επαφής μεταξύ συγγενών εξ αίματος), που ισχύουν σε περιόδους ειρήνης, μπορεί να ανατρέπονται κατά τη διάρκεια του πολέμου (Wood, 2006, p.20). Οι πατριαρχικές δομές μιας κοινωνίας είναι έτσι μία αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για τα υψηλά επίπεδα της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών στις ένοπλες συρράξεις. Τα θεσμικά όργανα διοίκησης και ελέγχου, οι κεντρικές πολιτικές, η κουλτούρα και η ιδεολογία της ένοπλης ομάδας ή άλλων φορέων συμφερόντων που εμπλέκονται στον πόλεμο, πρέπει να επικεντρώνουν επιπρόσθετα το ενδιαφέρον των ερευνητών που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις διακυμάνσεις της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων (Cohen et al., 2013, p.12).

β) Σε κάποιες περιπτώσεις η αναζωπύρωση των ενόπλων συγκρούσεων γίνεται με μεγάλη ευκολία (όπως σε χώρες της Αφρικής και της Ασίας), αφού εμπλέκονται σε αυτές πολλαπλοί εθνικοί ή διεθνείς πολιτικοί σχηματισμοί και ομάδες με διαφορετικά συμφέροντα που καθιστούν ανέφικτη την πραγματική λήξη του πολέμου. Επιπλέον, η αξίωση για την ιδιοποίηση των εξουσιών του κράτους από παραστρατιωτικές οργανώσεις και τοπικούς οπλαρχηγούς προβάλλεται κατά την διάρκεια αλλά και μετά τη τυπική λήξη πολλών μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, και συνοδεύεται από ένα πλήθος πράξεων βίας, ώστε τα όρια μεταξύ εγκληματικότητας και εχθροπραξιών να γίνονται ασαφή. Συνεπώς, σε αυτές τις περιπτώσεις, κάθε προσπάθεια ουσιαστικού διαχωρισμού μεταξύ «πολεμικών» και «ειρηνικών» περιόδων, ή συγκριτικής μελέτης των διακυμάνσεων της σεξουαλικής βίας των περιόδων αυτών, είναι άστοχη.

γ) Η σεξουαλική βία σε καιρό ειρήνης κατά κανόνα δεν ασκείται εναντίον ατόμων που ανήκουν μόνο σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Αντίθετα, αν και

η σεξουαλική βία κάποιων πολέμων μπορεί να είναι ευκαιριακή και γενικευμένη, στις περισσότερες σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις η σεξουαλική βία διαρκεί τόσο κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης όσο και την μεταπολεμική περίοδο, και είναι απόλυτα στοχευμένη, καθώς ασκείται σχεδόν αποκλειστικά εναντίον ατόμων συγκεκριμένης εθνικότητας, φυλής, θρησκείας πολιτικών πεποιθήσεων, ή φύλου, με σκοπό να καταστρέψει ή να αφανίσει αυτούς τους σχηματισμούς. Τα αριθμητικά στοιχεία της σεξουαλικής βίας αντανακλούν έτσι σε περιόδους μη διεθνών και εμφυλίων ενόπλων συρράξεων περισσότερο την θυματοποίηση μιας συγκεκριμένης πληθυσμένης ομάδας και όχι του συνολικού πληθυσμού.

δ) Οι νομικές έννοιες και οι τρόποι που συλλέγονται και παρουσιάζονται τα δεδομένα για την σεξουαλική βία διαφέρουν κατά πολύ σε περιόδους ειρήνης και ενόπλων συρράξεων. Έτσι η έλλειψη ενιαίων ορισμών των αδικημάτων που σχετίζονται με την σεξουαλική βία μεταξύ των εθνικών και διεθνών κανόνων, αλλά και η απουσία κοινών εργαλείων μέτρησης και μεθοδολογίας καθιστά τις ακριβείς συγκρίσεις της σεξουαλικής βίας μεταξύ ειρήνης και πολέμου πολλές φορές αμφίβολες.

ε) Η σεξουαλική βία του πολέμου καθορίζεται από συγκεκριμένους πολιτικο-ιδεολογικούς μηχανισμούς που ενδέχεται να απουσιάζουν ή να ατονούν σε περιόδους ειρήνης, όπως μηχανισμοί που ενισχύουν την κατακτητική-επεκτατική τάση κυρίαρχων πολιτικών οντοτήτων. Στις σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις η λογική της σύγκρουσης ή της επέμβασης ακολουθεί τις επιταγές κυρίαρχων πολιτικο-οικονομικών συμφερόντων, και όχι τις επιταγές μιας πολιτικής στοιχειώδους σεβασμού των ανθρωπίνων και ατομικών δικαιωμάτων (Μύνκλερ, 2002/2005). Η σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων σε αυτή την προοπτική, μπορεί να εμφανιστεί και σε κοινωνίες που, τουλάχιστον σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά αντίστοιχης βίας σε περιόδους ειρήνης, ή να μετατρέψει σε δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων άτομα που πριν την έναρξη του πολέμου δεν είχαν διαπράξει αντίστοιχα εγκλήματα, ούτε συμμετείχαν σε άλλες μορφές εγκληματικότητας (Μύνκλερ, 2002/2005).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η νομολογία διεθνών και εθνικών δικαστηρίων για το έγκλημα του βιασμού κατά τις ένοπλες συρράξεις

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Οι πρώτες διεθνείς ποινικές διώξεις για εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων ασκήθηκαν από τα Ειδικά («ad hoc») Ποινικά Δικαστήρια 45 σχεδόν χρόνια μετά από τη δίκη της Νυρεμβέργης και του Τόκιο. Οι παραβιάσεις των διεθνών κανόνων κατά τις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία, τη Ρουάντα, και τη Σιέρα Λεόνε, οδήγησαν στη σύσταση, με αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, των «ad hoc» Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την εκδίκαση των υπευθύνων για εγκλήματα πολέμου, για το έγκλημα της γενοκτονίας, και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (Παζαρτζή, 2003). Ωστόσο, τα Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια διαφοροποιήθηκαν σημαντικά από τα Μεταπολεμικά Στρατιωτικά Δικαστήρια διότι απέκτησαν τον χαρακτήρα των τακτικών ποινικών δικαστηρίων ως προς τις διαδικασίες και τις δικαστικές εγγυήσεις.

Παρά τις όποιες ενστάσεις για την επιλεκτική τους σύσταση, τα δικαστήρια αυτά ανέπτυξαν μια πλούσια νομολογία σε ουσιαστικά ζητήματα που σχετίζονται με σοβαρές παραβιάσεις του Ανθρωπιστικού και Διεθνούς Δικαίου κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων ενώ παράλληλα προετοίμασαν το έδαφος για την ίδρυση ενός μόνιμου διεθνούς ποινικού δικαιοδοτικού οργάνου, του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Είναι απαραίτητο βέβαια να επισημανθεί ότι η σύσταση των «ad hoc» Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας τάξης που φαίνεται ότι αδυνατούσε, ή πολλές φορές δεν επιθυμούσε, να θέσει τέλος στις θηριωδίες των πολέμων.

Τα Ειδικά Δικαστήρια και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο συνέβαλαν σημαντικά στη εξέλιξη των διεθνών κανόνων για το έγκλημα του βιασμού, καθώς και των άλλων συναφών εγκλημάτων (όπως αυτά της αναγκαστικής πορνείας και της σεξουαλικής δουλείας), διότι αναγνώρισαν ότι η αντικειμενική υπόσταση («actus reus») αυτών περιλαμβάνει πάντα πράξεις σεξουαλικής βίας, συνεπώς δεν είναι εγκλήματα «σεξουαλικής φύσης», όπως οι ισχύοντες διεθνείς ή εθνικοί κανόνες μέχρι τότε όριζαν (Viseur-Sellers, 2007, p.1).

Στα τρία επόμενα κεφάλαια επιλέχθηκαν να αναλυθούν διεξοδικά και να σχολιαστούν υποθέσεις βιασμών που εκδικάστηκαν από τα Ειδικά Δικαστήρια για

την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και την Ρουάντα, καθώς και οι αντίστοιχες υποθέσεις που εκδικάστηκαν από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Οι αποφάσεις αυτές προσδιορίστηκαν χρονικά από την ίδρυση αυτών των Δικαστηρίων μέχρι ένα συγκεκριμένο έτος λειτουργίας τους (διαφορετικό για κάθε Δικαστήριο) και επιλέχτηκαν γιατί συγκεντρώνουν ένα ή περισσότερα από τα παρακάτω σημαντικά κριτήρια:

1^ο κριτήριο: Ο προσδιορισμός των κεντρικών στοιχείων του εγκλήματος του βιασμού και συγκεκριμένα: **α)** Οι μορφές σεξουαλικής βίας που συνιστούν πράξη βιασμού. **β)** Οι προϋποθέσεις του «εξαναγκασμού» ή της «μη συναίνεσης» του θύματος στη σεξουαλική πράξη προκειμένου αυτή να θεωρηθεί βιασμός. **γ)** Το είδος της βλάβης που προκαλείται στο θύμα από την πράξη του βιασμού.

2^ο κριτήριο: Η θεώρηση του βιασμού, υπό προϋποθέσεις, ως συστατικού στοιχείου διεθνών εγκλημάτων, όπως του εγκλήματος της γενοκτονίας, των βασανιστηρίων και της προσβολής της ατομικής αξιοπρέπειας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, και των εγκλημάτων πολέμου.

3^ο κριτήριο: Η αναγνώριση του βιασμού ως συστατικού στοιχείου άλλων εγκλημάτων γενετήσιας βίας, όπως για παράδειγμα αυτού της σεξουαλικής δουλείας.

4^ο κριτήριο: Ο γενικός προσδιορισμός της ατομικής ποινικής ευθύνης για το έγκλημα του βιασμού σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, όπως και ο προσδιορισμός της ατομικής ποινικής ευθύνης των ανωτέρων στο στράτευμα ή στη διοίκηση για εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράττονται από υφισταμένους τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

8.1 Σύντομη αναφορά στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της μη διεθνούς σύρραξης στην πρώην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

Στο τέλος της δεκαετίας του 80 έως και τις αρχές της δεκαετίας του 90 στην Ευρώπη παρατηρήθηκε η μαζικότερη διάσπαση εθνικών κρατών σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη περίοδο της νεότερης ιστορίας της. Τα καθεστώτα του «ανατολικού μπλοκ» σταδιακά κατέρρευσαν, ενώ το 1991 επήλθε και η οριστική διάλυση της ΕΣΣΔ, που αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο τους.

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας είναι μία από τις χώρες που πλήγηκαν βαθιά από αυτές τις μετεξελίξεις, καθώς από τις αρχές της δεκαετίας του 80 αντιμετώπιζε σημαντικά προβλήματα στην οικονομία της. Το 1981 το χρέος της Γιουγκοσλαβίας, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρώπης, ήταν ιδιαίτερα υψηλό και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ανέλαβε την στενή επιτήρηση της χώρας εφαρμόζοντας ένα σκληρό πρόγραμμα αποπληρωμής του χρέους, που μείωσε δραματικά τα εισοδήματα των πολιτών και εκτόξευσε στα ύψη την ανεργία, ειδικά στο Κοσσυφοπέδιο που ήταν από τις πλέον φτωχές περιοχές της χώρας. Ταυτόχρονα, με απαίτηση του ΔΝΤ, καταργήθηκε η αρχή της ομοφωνίας στο γιουγκοσλαβικό κοινοβούλιο, που υιοθετήθηκε επί διακυβέρνησης του Josip Broz (Tito), ώστε να μην κυριαρχούν με την ψήφο τους οι εθνότητες που υπερτερούσαν πληθυσμιακά, και αντικαταστάθηκε από την αρχή της πλειοψηφίας (Παπαγεωργίου, 2015).

Δεδομένου ότι η Γιουγκοσλαβία ήταν μία χώρα με ιδιαίτερα περίπλοκη εθνοπολιτισμική σύνθεση, με ποικίλους πληθυσμούς (όπως τους Κροάτες, τους Βόσνιους μουσουλμάνους, τους Σλοβένους, τους Αλβανούς, τους Σκοπιανούς, κ.α), η ρύθμιση αυτή δημιούργησε ένα σημαντικό πρόβλημα στην ουσιαστική κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση των μειονοτικών εθνοτήτων. Οι συνθήκες αυτές δημιούργησαν στη χώρα έντονες οικονομικές αντιθέσεις μεταξύ του βορρά και του νότου, αλλά και σημαντικές εθνοτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων, με αποτέλεσμα να επέλθει τελικά η οριστική διάσπαση της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας το 1990. Οι πρώτες πολυκομματικές εκλογές (9 Δεκεμβρίου του 1990) της διασπασμένης πλέον Γιουγκοσλαβίας ανέδειξαν πρώτο κόμμα αυτό των Σέρβων σοσιαλιστών, του Slobodan Milosevic, ο

οποίος ενθάρρυνε και στην συνέχεια βοήθησε με στρατιωτικό εξοπλισμό τις σερβικές μειονότητες στην Κροατία και την Βοσνία-Ερζεγοβίνη να διεκδικήσουν εδαφικές αξιώσεις με στόχο την ένωσή τους με την Σερβία.

Το 1991 η Σλοβενία ανεξαρτητοποιήθηκε μετά από ένα δεκαήμερο πόλεμο με τον Γιουγκοσλαβικό Ομοσπονδιακό Στρατό και η διεθνής κοινότητα το ίδιο έτος αναγνώρισε την ανεξαρτησία των υπολοίπων ομόσπονδων κρατών της Γιουγκοσλαβίας (Νέα Εγκυκλοπαίδεια, 2006, σ.280). Όμως, η μετέπειτα Κροατική απόσχιση γέννησε μια σκληρή στρατιωτική αναμέτρηση (1991-1995) μεταξύ των Κροατών και των Σέρβων της Κροατίας, που θεώρησαν ότι με αυτή την ενέργεια υποβιβάζονται σε μειονότητα του Γιουγκοσλαβικού κράτους. Η Κροατική πλευρά στηρίχτηκε από την Δύση, κύρια από τις ΗΠΑ, ενώ η Σερβική πλευρά στηρίχτηκε τον πρώτο χρόνο του πολέμου από τον Γιουγκοσλαβικό Λαϊκό Στρατό και από παραστρατιωτικές ομάδες από την Σερβία και το Μαυροβούνιο. Ο πόλεμος αυτός πήρε αρχικά την μορφή εθνικού πολέμου μεταξύ Κροατών και Σέρβων, ενώ συνδέθηκε με τον μετέπειτα τριετή πόλεμο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης που ξέσπασε μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας της, το 1992 (Καλαπόδη, 2011, σ.128).

Η χώρα χωρίστηκε μετέπειτα σε δύο κύρια μέρη: τους Σέρβους και τους Βόσνιους-Κροάτες. Σε **πρώτη φάση** πραγματοποιήθηκε η κατάληψη του μεγαλύτερου μέρους των εδαφών της Βοσνίας από τον Γιουγκοσλαβικό στρατό, την περίοδο Απριλίου-Νοεμβρίου του 1992, με τη βίαιη εκδίωξη του μουσουλμανικού πληθυσμού από την περιοχή, ενώ αντίστοιχες εκδιώξεις πραγματοποιήθηκαν από Βόσνιους και Κροάτες εναντίον του Σερβικού πληθυσμού. Η **δεύτερη φάση του πολέμου** εξελίχθηκε κύρια στην Ερζεγοβίνη μεταξύ Κροατών και Μουσουλμάνων και έληξε με την Συμφωνία της Ουάσιγκτον (18 Μαρτίου 1994) μετά από την οποία δημιουργήθηκε ένας κοινός συνασπισμός από Βόσνιους, Κροάτες και δυνάμεις του NATO, εναντίον των Σερβο-βόσνιων (Bethlehem & Weller, 1997).

Το τρίτο μέρος του πολέμου χαρακτηρίστηκε από την εμπλοκή των Νατοϊκών δυνάμεων που βομβάρδισαν Σερβο-βοσνιακούς στόχους και κατέληξε στην τραγική σφαγή της Srebrenica, το 1995. Κατά τη διάρκεια αυτής της σύγκρουσης ο Σερβο-βοσνιακός στρατός¹¹⁰ και οι εθνικιστές της ονομαζόμενης «Σερβικής

---

¹¹⁰ Υπό την ηγεσία του στρατηγού Ratko Mladić.

Εθελοντικής Φρουράς» (ICTY v. Raznatovic, 1997)¹¹¹ σκοτώθηκαν περίπου 8.000 Βόσνιους μουσουλμάνους και επιπρόσθετα εκτοπίστηκαν βίβια 25.000 γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι από την πόλη και τις κοντινές σε αυτή περιοχές (European Parliament resolution, 2009).

Ο πόλεμος έληξε το 1995 όταν ο Κροατικός στρατός, άρτια εξοπλισμένος και εκπαιδευμένος από την Δύση, έκανε αιφνιδιαστική επίθεση, την ονομαζόμενη επιχείρηση «Καταιγίδα», στη Δυτική Σλοβακία, που είχαν συγκεντρωθεί οι Σερβικές δυνάμεις και σταδιακά κατέλαβε ολόκληρη την περιοχή της Κράινα. Οι ένοπλες συγκρούσεις σταμάτησαν με την μεσολάβηση των ΗΠΑ και επήλθε Συμφωνία (στο Ντέιτον του Οχάιο) τον Νοέμβριο του 1995, που διασφάλισε τη προσωρινή λήξη των εχθροπραξιών. Σύμφωνα με τους όρους της Συμφωνίας αυτής η Βοσνία/Ερζεγοβίνη αναγνωρίστηκε κυρίαρχο κράτος αποτελούμενο από δύο αυτόνομες οντότητες, μία Ομοσπονδία Μουσουλμάνων και Κροατών (Ομοσπονδία της Βοσνίας/Ερζεγοβίνης) και μία μικρή σε έκταση Βοσνιοσερβική πολιτεία (Καλαπόδη, 2011, σ.σ.128-129). Δημιουργήθηκε έτσι μία ιδιαίτερα σύνθετη μορφή διακυβέρνησης με αμφίβολη λειτουργικότητα και συνεχή εξάρτηση από διεθνείς θεσμούς.

Στο τέλος του 1996, οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου¹¹² αμφισβήτησαν τις ομοσπονδιακές εκλογές και απαίτησαν από την εκλογική επιτροπή να αναγνωρίσει τα αποτελέσματα των ταυτόχρονων δημοτικών εκλογών που έδιναν το προβάδισμα στο πολιτικά αντίπαλο του Milosevic κόμμα. Το 1998 ο Γιουγκοσλαβικός στρατός στράφηκε εναντίον των Αλβανών αυτονομιστών του Κοσσόβου και αυτή η ενέργεια έδωσε την αφορμή για την επέμβαση της διεθνούς κοινότητας (Νέα Εγκυκλοπαίδεια, 2006, σ.σ.280-281). Οι διαβουλεύσεις στο Ραμπουγιέ της Γαλλίας μεταξύ των εμπλεκομένων στη κρίση του Κοσσυφοπεδίου και του ΝΑΤΟ ναυάγησαν. Οι Σέρβοι αρνήθηκαν την παρουσία του ΝΑΤΟ στην περιοχή και υπέγραψαν μονομερώς ένα κείμενο βασικών αρχών με στόχο την αποτροπή της ανεξαρτητοποίησης του Κοσσυφοπεδίου και τη παύση πυρός στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά η

---

¹¹¹ Εθνικιστική παραστρατιωτική ομάδα των Σέρβων γνωστή ως «Οι Τίγρεις του Αρκάν». Ο διοικητής της ομάδας Zeljko Raznatovic, επονομαζόμενος Αρκάν, παραπέμφθηκε στο Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία το 1997 με κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης, και παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου, που φέρεται να διέπραξε στη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη (1992-1995). Ο Raznatovic τελικά δεν ήρθε αντιμέτωπος με την δικαιοσύνη γιατί δολοφονήθηκε στις 15 Ιανουαρίου του 2000.

¹¹² Η περιοχή του Κοσσυφοπεδίου είχε συμπεριληφθεί στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας από το 1991.

αντιπροσωπεία των Αλβανών Κοσσοβάρων αρνήθηκε τον αφοπλισμό του ονομαζόμενου «Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσσόβου»¹¹³ και επέμεινε στην αρχική θέση της αυτονομίησης, παρά την ορατή απειλή μιας Νατοϊκής επέμβασης (Φράγκος, 1999).

Η Συμφωνία του Ραμπουγιέ προϋπέθετε την πλήρη στρατιωτική και πολιτική κατοχή του Κοσσόβου από το ΝΑΤΟ, καθώς υπό τη ηγεσία του θα συγκροτείτο μια στρατιωτική δύναμη η οποία θα υπόκειντο στις εντολές και τον πολιτικό έλεγχο του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου (ΝΑΤΟ) μέσω της Νατοϊκής διοικητικής ιεραρχίας. Σύμφωνα με το Β' Παράρτημα της Συμφωνίας η Νατοϊκή κατοχή επεκτεινόταν και στην υπόλοιπη Γιουγκοσλαβία. Συγκεκριμένα το άρθρο 8 της Συμφωνίας προέβλεπε ότι: «το προσωπικό του ΝΑΤΟ εκτός από τα οχήματα τα σκάφη και τον υλικό εξοπλισμό θα έχει ελεύθερη και απεριόριστη διάβαση και ανεμπόδιση πρόσβαση σε όλη την επικράτεια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, συμπεριλαμβανομένου του εναέριου χώρου και των χωρικών υδάτων. Αυτή η ρύθμιση περιλάμβανε (αλλά δεν περιορίζονταν σε αυτά), «τα δικαιώματα σε στρατοπέδευση, γυμνάσια, καταυλισμούς και χρήση οποιασδήποτε περιοχής ή διευκολύνσεων, και όπως κάθε φορά απαιτείτο για την υποστήριξη της επιχείρησης» (Τσόμσκι, 2000, σ.66-67). Φαίνεται ξεκάθαρα ότι η Συμφωνία αυτή δύσκολα θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή από οποιαδήποτε χώρα, διότι οι όροι της ουσιαστικά σήμαιναν παραχώρηση εθνικής κυριαρχίας.

Μετά την αναμενόμενη αποτυχία της Συμφωνίας του Ραμπουγιέ στις 24 Μαρτίου του 1999 οι αεροπορικές δυνάμεις του ΝΑΤΟ υπό την Αμερικανική ηγεσία βομβάρδισαν ανελέητα το Κόσσοβο. Οι εκτεταμένες αεροπορικές επιδρομές προκάλεσαν έξαρση των «εθνοκαθάρσεων» και των ωμοτήτων και παράλληλα δημιούργησαν ένα μεγάλο προσφυγικό ρεύμα. «Ο Επίτροπος της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες ανακοίνωσε ότι ο αριθμός των πρώτων προσφύγων στις 27 Μαρτίου του 1999, μόλις τρεις μέρες από την έναρξη των βομβαρδισμών, ανήλθε σε 4.000 άτομα, ενώ... σύμφωνα με άλλες πηγές ως το τέλος του πολέμου ο αριθμός των προσφύγων αυξήθηκε φτάνοντας τις 670.000 προς γειτονικές χώρες και άλλων 75.000 προς άλλες χώρες» (Τσόμσκι, 2000, σ.57 & σ.59).

---

¹¹³ Πρόκειται για παραστρατιωτική οργάνωση γνωστή ως KLA (Kosovo Liberation Army) ή, στην αλβανική γλώσσα, ως UCK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës), που υποστήριξε την απόσχιση του Κοσσυφοπεδίου από την Γιουγκοσλαβία.

Συμπερασματικά, αν και η διπλωματική λύση ήταν εφικτή στο πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας, όμως παρακάμφθηκε από τις ΗΠΑ, καθώς ο στόχος τους δεν ήταν η παρεμπόδιση των «εθνοκαθάρσεων», αλλά ο έλεγχος των Βαλκανίων, που διασφάλιζε ένας πόλεμος υπό την ηγεσία του NATO (Τσόμσκι, 2000, σ.σ.202-203).

¹¹⁴ Οι βομβαρδισμοί διήρκησαν 11 εβδομάδες και στις 3 Ιουνίου του 1999 το NATO και η Σερβία κατέληξαν σε μία εύθραυστη συμφωνία ειρήνης, καθώς οι βιαιότητες εναντίον πολιτών συνεχίστηκαν και την μεταπολεμική περίοδο (Νέα Εγκυκλοπαίδεια, 2006, σ.280).

8.2 Η σύσταση και η λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

Το Δικαστήριο συστάθηκε με το αριθμ. 827 Ψήφισμα της 25^{ης} Μαΐου του 1993 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, προκειμένου να προσάγει ενώπιον της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης τους υπευθύνους για σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, που διαπράχθηκαν από το 1991 και έπειτα στο έδαφος της πρώην Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (Stature of ICTY, Introduction). Το Δικαστήριο συγκροτήθηκε σε σώμα το Νοέμβριο του 1993 στη Χάγη με καθ' ύλη αρμοδιότητα (*ratione materiae*) για: **α)** Σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης του 1949. **β)** Παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου. **γ)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. **δ)** Το έγκλημα της γενοκτονίας (Stature of ICTY, Articles 2,3,4,5).

Την πρώτη περίοδο λειτουργίας του (1993-1997) το Δικαστήριο αντιμετώπισε ιδιαίτερα προβλήματα στην διερεύνηση των καταγγελλομένων εγκλημάτων, διότι οι συγκρούσεις στην Κροατία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη ήταν ακόμα σε εξέλιξη. Οι αντιμαχόμενες πλευρές αρνήθηκαν να επιτρέψουν την πρόσβαση στις ανακριτικές αρχές, ενώ σε ορισμένες περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβίας υπήρξε ισχυρή άρνηση στην αποδοχή της νομιμότητας του Δικαστηρίου. Έτσι αξιοποιήθηκαν από το Δικαστήριο ως πηγές τα πορίσματα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων των Η.Ε και πληροφορίες από τα κράτη και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις. Οι πρώτες έρευνες είχαν ως αντικείμενο τις επιθέσεις

---

¹¹⁴ «Ο διοικητής του NATO, Ουέσλι Κλαρκ, δήλωσε δημόσια και σαφέστατα ότι το NATO δεν είχε ποτέ την πρόθεση να θέσει τέρμα στην «εθνική κάθαρση» και ότι οι βομβαρδισμοί σίγουρα δεν την σταμάτησαν αλλά μάλλον πέτυχαν το αντίθετο».

εναντίον Βόσνιων Μουσουλμάνων και Κροατών στις περιοχές Omarska, Keraterm και Trnopolje.

Το πρώτο κατηγορητήριο αφορούσε δολοφονίες και βασανιστήρια Μουσουλμάνων αμάχων από την πλευρά των βοσνιοσερβικών αρχών, και εκδόθηκε στις 4 Νοεμβρίου του 1994 εναντίον του **D. Nikolic**, Σέρβου Διοικητή του στρατοπέδου συγκέντρωσης Susica. Ο πρώτος κατηγορούμενος όμως που παραπέμφθηκε σε δίκη για αντίστοιχα εγκλήματα ήταν ο σερβικής καταγωγής **Dusko Tadic**. Το δεύτερο κατηγορητήριο εκδόθηκε το 1995 εναντίον μια ομάδας 21 Σέρβο-βόσνιων οι οποίοι διέπραξαν ωμότητες κατά Μουσουλμάνων και Κροατών κρατουμένων, όμως κανένας από τους κατηγορούμενους δεν συνελήφθη. Τα έτη 1995 και 1996 το Δικαστήριο ασχολήθηκε με διάφορες υποθέσεις κατηγορουμένων που ήδη κρατούντο (όπως οι Djukic, Krsmanovic, Lajic) οι οποίοι δεν παραπέμφθηκαν τελικά σε δίκη. Παραπέμφθηκαν μόνο οι **Ratko Mladic και Radovan Karadzic** (το 1995) που κατηγορήθηκαν ως υπεύθυνοι της σφαγής της Srebrenica, αλλά διέφυγαν την σύλληψη για πολλά χρόνια (History of the ICTY).¹¹⁵ Μεταξύ Ιουνίου του 1995 και Ιουνίου 1996 απαγγέλθηκαν 10 κατηγορίες κατά 33 ατόμων, καθώς από τις έρευνες και τις μαρτυρίες επιζώντων αποκαλύφθηκαν χιλιάδες ομαδικοί τάφοι με λείψανα αμάχων που είχαν βασανιστεί (History of the ICTY).

Την δεύτερη περίοδο λειτουργίας του (1997-2004) το Δικαστήριο αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα στη διερεύνηση εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στο Κοσσυφοπέδιο, καθώς οι Σερβικές αρχές αρνήθηκαν την είσοδο του Εισαγγελέα Louise Arbor στη χώρα. Όμως, ενώ οι βομβαρδισμοί του NATO στο Κοσσυφοπέδιο ήταν σε εξέλιξη, εκδόθηκε κατηγορητήριο κατά του Προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας Slobodan Milosevic που του απέδιδε ποινική ευθύνη για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (History of the ICTY).¹¹⁶ «Παρατηρούμε ότι για πρώτη φορά ένα Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο εγείρει κατηγορίες εναντίον ενός εν ενεργεία αρχηγού κράτους» (Καλαπόδη, 2011, σ.134).

---

¹¹⁵ Ο Karadzic συνελήφθη τελικά στο Βελιγράδι το 2008 και ο Mladic συνελήφθη στη Σερβία το 2011 δεκαέξι χρόνια μετά την έκδοση του τελικού κατηγορητηρίου. Το Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία καταδίκασε τον Karadzic στις 24 Μαρτίου του 2016 σε κάθειρξη σαράντα ετών. Στις 22 Νοεμβρίου του 2017 το ίδιο δικαστήριο καταδίκασε τον Mladic σε ισόβια κάθειρξη.

¹¹⁶ Ο Milosevic πέθανε στις 11 Μαρτίου του 2006 στην φυλακή της Χάγης, χωρίς να ολοκληρωθεί η δίκη του.

Οι έρευνες του Δικαστηρίου παίρνουν μια διαφορετική τροπή το 1999 όταν τέθηκε το ζήτημα της Νατοϊκής επέμβασης από διάφορες πηγές που υποστήριζαν ότι και οι ενέργειες του NATO ως μέρους της ένοπλης σύγκρουσης έπρεπε να αποτελέσουν αντικείμενο της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, εφόσον η ηγεσία και τα στρατεύματά του προκάλεσαν απώλειες αμάχων και εκτεταμένο ρεύμα προσφύγων. Η Εισαγγελέας Carla Del Ponte ξεκίνησε διερεύνηση των καταγγελιών μετά από κατάθεση αναφοράς της Ερευνητικής Επιτροπής και δήλωσε ότι: «δεν υπήρξε βάση για την έναρξη ποινικής δίωξης...» και ότι «αν και έγιναν ορισμένα λάθη από τις Νατοϊκές δυνάμεις» ήταν πεπεισμένη πως «δεν υπήρχε εσκεμμένη στόχευση αμάχων ή παράνομοι στρατιωτικοί στόχοι από το NATO στην διάρκεια της αεροπορικής επιδρομής» (U.N International Tribunal for the Former Yugoslavia). Η δήλωση αυτή προκάλεσε τη οργή των Σέρβων και ενός μέρους της διεθνούς κοινότητας, ενώ επιβεβαίωσε την άποψη ότι «οι αμερικανικές επιχειρήσεις γενοκτονίας είναι οικουμενικής κλίμακας αλλά δεν διώκονται ποινικά» (Τσόμσκι, 2000, σ.57).

Το 2001 μετά το ξέσπασμα της ένοπλης σύρραξης μεταξύ κυβερνητικών δυνάμεων και οργανωμένων αλβανικών ομάδων ανταρτών, δόθηκε εντολή από την Εισαγγελία να ερευνηθούν οι ισχυρισμοί ότι τα εγκλήματα πολέμου είχαν διαπραχθεί και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Η πρωτοκαθεδρία όμως του Ειδικού Διεθνούς Δικαστηρίου έναντι των εθνικών δικαστηρίων αμφισβητήθηκε από την Κυβέρνηση της χώρας με αποτέλεσμα να αναβληθεί η εκδίκαση των εγκλημάτων από τα εθνικά δικαστήρια, μέχρι να επιλυθεί το ζήτημα της δικαιοδοσίας. Τελικά οι περισσότεροι από τους κατηγορούμενους οδηγήθηκαν στα εθνικά δικαστήρια για να δικαστούν (Καλαπόδη, 2011, σ.135).

Το χρονικό διάστημα 1999-2001 από τις 40 περίπου απαγγελίες κατηγοριών από την Εισαγγελία του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία οι περισσότερες αφορούσαν κατηγορούμενους Σερβικής καταγωγής, με αποτέλεσμα οι αρχές της Σερβίας και της Κροατίας να κατηγορούν άμεσα το Δικαστήριο για εθνοτική προκατάληψη. Υπό την πίεση αυτών των κατηγοριών, στο τέλος του 2001, η Εισαγγελία άσκησε ποινικές διώξεις κατά των ηγετών της επιχείρησης «Καταιγίδα» και των υπευθύνων για τις αγριότητες που διαπράχθηκαν από τον «Απελευθερωτικό Στρατό του Κοσσυφοπεδίου» (KLA) εναντίον Σέρβων αμάχων πολιτών. Σημειώνεται ότι ο στρατός αυτός, που ήταν γνωστή η σύνδεση του με το οργανωμένο έγκλημα και την διακίνηση ναρκωτικών στα Βαλκάνια, διαλύθηκε επίσημα το 1999, αλλά με

χρηματοδότηση των ΗΠΑ ανασυστάθηκε και επονομάστηκε “Kosovo Protection Corps” (“KPC”). Την εκπαίδευση των μελών αυτού του στρατιωτικού σώματος είχε αναλάβει η στρατιωτική ιδιωτική εταιρεία “MPRI,”¹¹⁷ με έδρα στην πολιτεία Virginia των ΗΠΑ (Chossudovsky, 2008).

Οι ηγέτες του “KPC” και ο μετέπειτα (2004) Πρωθυπουργός του Κοσσυφοπεδίου Ramush Haradinaj παραπέμφθηκαν στο ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία με σοβαρές κατηγορίες για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και για «σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων που πολέμου» εναντίον του άμαχου σερβικού πληθυσμού, όμως αθωώθηκαν, στις 29 Νοεμβρίου του 2012, για όλες τις κατηγορίες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «δεν μπορούσε να αποδειχθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας» πως οι κατηγορούμενοι «συμμετείχαν σε μία οργανωμένη εγκληματική επιχείρηση» (ICTY, Retrial Judgment Summary, 2012a).

Αντίστοιχα, οι στρατιωτικοί ηγέτες της επιχείρησης «Καταιγίδα», Ante Gotovina και Mladen Markač, που κατηγορήθηκαν για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και «σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» εναντίον του άμαχου πληθυσμού της Δημοκρατίας της Σερβικής Κράινα, αθωώθηκαν από το Δευτεροβάθμιο Τμήμα του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY, Appeals Judgment Summ., 2012b), ενώ ο συγκατηγορούμενός τους Ivan Čermak είχε αθωωθεί πρωτόδικα από το ίδιο δικαστήριο Γιουγκοσλαβία (ICTY, Judgment Summ., 2011). Από το 2001 έως το 2004 εκδικάστηκαν οι περισσότερες προσφυγές από το Δευτεροβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου και εκδόθηκαν σχεδόν τα τελευταία κατηγορητήρια. Έκτοτε το Δικαστήριο εντατικοποίησε τις εργασίες του με στόχο να ανταποκριθεί στις προκαθορισμένες προθεσμίες ολοκλήρωσης των δικών, όπως όριζε το ψήφισμα 1503 (2003) του Συμβουλίου Ασφαλείας (U.N., Report, 2015).

Το Μάρτιο του 2016 το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του για την υπόθεση του πρώην Σερβοβόσνιου ηγέτη **Radovan Karadzic** η οποία δίνει μία νέα οπτική στην ιστορία της πολύχρονης σύρραξης. Ο Karadzic καταδικάστηκε πρωτόδικα σε κάθειρξη σαράντα (40) ετών για δέκα από τις έντεκα κατηγορίες που του αποδόθηκαν, όπως για παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου (δηλαδή ανθρωποκτονία, πράξεις βίας που στόχευαν στην διασπορά τρόμου στον άμαχο πληθυσμό, παράνομες επιθέσεις εναντίον αμάχων και κράτηση ομήρων) και για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (δηλαδή διώξεις, ανθρωποκτονία, εξόντωση,

---

¹¹⁷ MPRI: Military Professional Recourse Inc.

απέλαση και βίαιη μεταφορά αμάχων). Ποινική ευθύνη «ανωτέρου» αποδόθηκε επίσης στον Karadzic για εγκλήματα σεξουαλικής βίας και για το έγκλημα του βιασμού (στα πλαίσια της ένταξης αυτών των άδικων πράξεων στις προαναφερθείσες γενικές κατηγορίες εγκλημάτων), διότι σύμφωνα με το άρθρο 7(3) του Καταστατικού του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία, αυτός γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι αυτά τα εγκλήματα επρόκειτο να διαπραχθούν ή είχαν διαπραχθεί από μέλη των Σερβοβόσνιων δυνάμεων ή από μέλη Σερβοβόσνιων πολιτικών και κυβερνητικών οργάνων» ('ICTY' v. Karadzic, 2009, par.32,33,40) . Ο κατηγορούμενος επίσης καταδικάστηκε για το έγκλημα της γενοκτονίας στη Srebrenica, όμως το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκείς αποδείξεις προκειμένου να καταδειχτεί πέραν κάθε λογικής αμφιβολίας ότι διαπράχθηκε γενοκτονία και σε άλλες πόλεις της Βοσνίας (ICTY Report, 2016). Στις 22/7/2016 κατατέθηκε από τον Karadzic Έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου, και μέσω του συνηγόρου του υποστήριξε ότι αυτός «ήταν θύμα μιας πολιτικής δίκης που στήθηκε προκειμένου να επιβεβαιωθεί η δαιμονοποίηση του σερβικού λαού της Βοσνίας και του ιδίου» (Εφημερίδα Το Βήμα, 2016).

Ο «Διεθνής Πρόσθετος Μηχανισμός για τα Ποινικά Δικαστήρια», που αντικατέστησε το ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία μετά τη λήξη της θητείας του, εκδίκασε την Έφεση Karadzic. Σύμφωνα με την Απόφαση του Εφετείου στις 20 Μαρτίου του 2019 οι δικαστές de Prada και Rosa διαφώνησαν με την ποινή που επέβαλλε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο (κάθειρξη 40 ετών) και υποστήριξαν ότι η μόνη κατάλληλη ποινή που αντικατοπτρίζει την βαρύτητα των εγκλημάτων του Karadzic είναι η ισόβια κάθειρξη. Το Δικαστήριο απέρριψε τους λόγους αναίρεσης και επιβεβαίωσε την άποψη των δύο δικαστών επιβάλλοντας στον Karadzic την ποινή της ισόβιας κάθειρξης ("MICT", 2019).

Το πλέον ενδιαφέρον σημείο της πολυσέλιδης απόφασης του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία σε αυτή την υπόθεση είναι η εκτίμηση του Δικαστηρίου σχετικά με την στάση του **Slobodan Milosevic** έναντι στο Σερβοβοσνιακό σχέδιο της βίαιης και οριστικής εκδίωξης από τις διεκδικούμενες περιοχές των Βόσνιων Μουσουλμάνων και των Βόσνιων Κροατών. Σύμφωνα με την Δικαστική Απόφαση «ο Milosevic ενέκρινε τον πολιτικό στόχο του κατηγορούμενου (Karadzic) και της Σερβοβοσνιακής ηγεσίας να διατηρήσει την ενότητα της Γιουγκοσλαβίας και να αποτρέψει το διαχωρισμό ή την ανεξαρτησία της Βοσνίας-

Ερζεγοβίνης και συνεργάστηκε στενά με τον κατηγορούμενο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (‘ICTY’ v. Karadzic, 2016, par.3460). Το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι «ο Milosevic κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης βοήθησε τους Σέρβους της Βοσνίας παρέχοντας ανθρώπινο δυναμικό, οπλισμό και υλικοτεχνική στήριξη» (‘ICTY’ v. Karadzic, 2016, par.3460). Ωστόσο, με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με τα αποκλίνοντα συμφέροντα που προέκυψαν μεταξύ των Σερβοβόσνιων και της Σερβικής ηγεσίας κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης και ειδικότερα, τις επανειλημμένες επικρίσεις του Milosevic και την αποδοκιμασία των πολιτικών και των αποφάσεων που λαμβάνονταν από τον κατηγορούμενο (Karadzic) και την Σερβοβοσνιακή ηγεσία, το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου δεν πείστηκε ότι υπάρχουν επαρκή στοιχεία σε αυτή την υπόθεση που να αποδεικνύουν ότι ο Slobodan Milosevic συμφώνησε σε ένα κοινό σχέδιο δράσης με τους Σερβοβόσνιους (‘ICTY’ v. Karadzic, 2016, par.3460).

Συγκεκριμένα σύμφωνα με αποδεικτικά στοιχεία, που προσκομίστηκαν και έγιναν δεκτά από το Δικαστήριο, ο Milosevic ήδη από τον Μάρτιο του 1992 εξέφρασε δημόσια την αντίθεσή του απέναντι στα σχέδια του Karadzic και των Σερβοβόσνιων ηγετών, σε συναντήσεις δε με διεθνείς εκπροσώπους τους κατηγόρησε ότι διαπράττουν «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και «εθνοκαθάρσεις». Αμφισβήτησε επίσης κατά πόσο ο πληθυσμός θα δεχόταν οι Σερβοβόσνιοι, οι οποίοι αντιπροσώπευαν μόλις το ένα τρίτο του πληθυσμού της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, να κατέχουν περισσότερο από το 50% της επικράτειας, και ενθάρρυνε την ηγεσία τους να αποδεχτεί μια πολιτική συμφωνία (‘ICTY’ v. Karadzic, 2016, par.3290). Αυτή την άποψη εξέφρασε και σε συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου Άμυνας προσπαθώντας να πείσει τους Σερβοβόσνιους ηγέτες ότι δεν είχαν το δικαίωμα να κατέχουν περισσότερο από το ήμισυ του εδάφους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη λέγοντας επακριβώς: «επειδή, εμείς εκπροσωπούμε το ένα τρίτο του πληθυσμού, δεν δικαιούμαστε να υπερβαίνουμε σε κατοχή το ήμισυ του εδάφους, δεν πρέπει να αποσπάσουμε κάτι που ανήκει σε κάποιον άλλο. Πώς μπορείτε να φανταστείτε τα δύο τρίτα του πληθυσμού να στοιβάζονται στο 30% του εδάφους, ενώ το 50% είναι πολύ λίγο για σας; Είναι ανθρώπινο, είναι δίκαιο;» (‘ICTY’ v. Karadzic, 2016, par.3227).

Η Απόφαση του Δικαστηρίου για την υπόθεση Karadzic, ανατρέπει τον κορμό του κατηγορητηρίου στην υπόθεση Milosevic (ICTY v. Milosevic, 2002, par.5&6) εφόσον δεν υπήρξαν επαρκή στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ο κατηγορούμενος

(Milosevic) κατά την χρονική περίοδο για την οποία του αποδόθηκαν οι περισσότερες κατηγορίες¹¹⁸ συμφώνησε με την Σερβοβόσνια ηγεσία σε ένα κοινό σχέδιο εξόντωσης των Βόσνιων Μουσουλμάνων και των Βόσνιων Κροατών, αντίθετα φαίνεται να επιθυμούσε να περιορίσει τις εδαφικές διεκδικήσεις των Σερβοβοσνίων. Αυτή η διαπίστωση του Δικαστηρίου προφανώς δεν είναι επαρκής λόγος για να απαλλάξει τον Milosevic από λανθασμένους ιδεολογικούς και πολιτικούς χειρισμούς, που οδήγησαν τις εθνότητες της πρώην Γιουγκοσλαβίας σε μία ένοπλη σύρραξη που είχε καταστροφικές συνέπειες για την χώρα, υποδηλώνει όμως ότι δεν τεκμηριώνονται οι κατηγορίες για πολλές εγκληματικές πράξεις που του αποδόθηκαν.¹¹⁹

Μια άλλη νέα αθωωτική Απόφαση του Δικαστηρίου που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2016 δημιούργησε επιπλέον ερωτήματα σχετικά με την πλημμελή σύνταξη των κατηγορητηρίων που αφορούσαν Σέρβους πολιτικούς.¹²⁰ Η Απόφαση αφορά την υπόθεση του επικεφαλής του Σερβικού Ριζοσπαστικού Κόμματος και μέλους της σερβικής βουλής **Vojislav Seselj**, ο οποίος κατηγορήθηκε σύμφωνα με το άρθρ.7 του Καταστατικού (παρ.1 και 3) για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου. Στο μακροσκελές κατηγορητήριο συμπεριλήφθηκαν μεταξύ άλλων εγκληματικών πράξεων και πράξεις σεξουαλικής βίας για τις οποίες αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη στον Seselj βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού, διότι η Εισαγγελία θεώρησε ότι οι εθελοντικές σερβικές δυνάμεις που συστάθηκαν ή υποκινήθηκαν από τον κατηγορούμενο σε συνεργασία με τις τοπικές Σερβικές αρχές προέβησαν σε σεξουαλικές επιθέσεις εναντίον γυναικών, που ανήκαν σε Κροατικούς, Μουσουλμανικούς και άλλους μη Σερβικούς πληθυσμούς, κατά τη διάρκεια της σύλληψης τους ή ενόσω βρίσκονταν σε κέντρα κράτησης ('ICTY' v. Seselj, 2007, par.17).

Σύμφωνα με το κατηγορητήριο όλες οι εγκληματικές πράξεις για τις οποίες αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη στον Seselj διαπράχθηκαν από τον Αύγουστο του 1991 έως τον Σεπτέμβριο του 1993 και σχετίστηκαν με την συμμετοχή του σε μια κοινή εγκληματική επιχείρηση εναντίον των μη Σερβικών πληθυσμών, στα μέλη της

---

¹¹⁸ Τα έτη 1991-1992.

¹¹⁹ Η διαπίστωση του Δικαστηρίου ταυτόχρονα φανερώνει το ρόλο της δυτικής προπαγάνδας (η οποία ασκήθηκε με την συνδρομή των ΜΜΕ για πολλά χρόνια), που παρουσίαζε τον Milosevic ως έναν από τους πλέον στυγερούς εγκληματίες πολέμου της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, αποκαλούμενο συχνά και «χασάπη των Βαλκανίων».

¹²⁰ Επισημαίνεται ότι τα τελικά κατηγορητήρια και των τριών υποθέσεων υπογράφονται από την Εισαγγελέα Carla Del Ponte, η οποία αρνήθηκε να ασκήσει ποινική δίωξη εναντίον των Νατοϊκών δυνάμεων για τους βομβαρδισμούς του Κοσσόβου.

οποίας περιλαμβάνονταν οι τοπικές και εθνικές αρχές, όπως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Σερβίας, Slobodan Milosevic, στρατιωτικοί ηγέτες και βουλευτές, καθώς και οι παραστρατιωτικές εθελοντικές μονάδες «Cetniks» και «Seseljenci». Ο Seselj κατηγορήθηκε πως μέσω της προπαγάνδας υποκίνησε το μίσος κατά των μη Σερβικών πληθυσμών και ότι συμμετείχε στην οργάνωση ενός σώματος εθελοντών που στάλθηκαν στο πεδίο της μάχης και ενσωματώθηκαν με τα σερβικά στρατεύματα τα οποία επιτέθηκαν σε αρκετούς δήμους στην Κροατία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Η Εισαγγελία υποστήριξε ότι η εγκληματική δράση του Seselj απέρρευε από την ιδεολογία μιας «Μεγάλης Σερβίας» που στόχευε στην εξάπλωση των Σέρβων στα εδάφη της πρώην Γιουγκοσλαβίας, μέσω της βίαιης μετατόπισης του μη σερβικού πληθυσμού που ζούσε σε περιοχές που θεωρούνταν σερβική γη ('ICTY' v. Seselj, 2007, par107). Ο Seselj υποστήριξε κατά την απολογία του ότι ο ίδιος και το πολιτικό κόμμα που εκπροσωπούσε επιδίωξε πράγματι το στόχο μιας «Μεγάλης Σερβίας», που όμως θα συμπεριλάμβανε όλους τους Σέρβους, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους πίστη (ICTY, Judgment Summ., 2016b).

Το δικαστήριο στις 31 Μαρτίου του 2016 αποφάσισε ότι ο Seselj είναι αθώος για όλες τις κατηγορίες που του αποδόθηκαν επισημαίνοντας ότι το σχέδιο της «Μεγάλης Σερβίας» που ο κατηγορούμενος υποστήριξε ήταν ένα πολιτικό σχέδιο (γεγονός που δεν αμφισβητήθηκε από την Εισαγγελία), και όχι μία σχεδιασμένη ποινικά κολάσιμη δράση. Η αθώωση του κατηγορούμενου από το Δικαστήριο επίσης βασίστηκε στο ότι η Εισαγγελία δεν μπόρεσε να αποδείξει πέρα κάθε λογικής αμφιβολίας ότι στην ευρύτερη περιοχή της Κροατίας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης πραγματοποιήθηκε την χρονική περίοδο 1991-1993 μία ευρεία και συστηματική επίθεση εναντίον μη Σερβικών πληθυσμών και για το λόγο αυτό το Δικαστήριο έκρινε ότι «λείπουν καίριας σημασίας νομικά στοιχεία για να στοιχειοθετηθεί οποιαδήποτε μορφή ποινικής ευθύνη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (ICTY, Judgment Summ., 2016b). Η διαπίστωση αυτή του Δικαστηρίου προκαλεί έκπληξη καθώς σε όλες τις προηγούμενες υποθέσεις,¹²¹ που το ίδιο εκδίκασε, έγινε αποδεκτή η ύπαρξη μίας «ευρείας και συστηματικής επίθεσης» σε όλες τις περιοχές της Κροατίας και της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης, εφόσον μόνο βάσει αυτής της αποδοχής ήταν δυνατή η στοιχειοθέτηση των κατηγοριών και η απόδοση ατομικής ποινικής ευθύνης σε

---

¹²¹ Βλέπε παρακάτω: 8.3.2 Οι υποθέσεις.

κατηγορούμενους για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, βάσει του άρθρου 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου.

Η απόφαση του Δικαστηρίου προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις και αντιπαραθέσεις. Το Γραφείο της Εισαγγελίας του Δικαστηρίου ανακοίνωσε: «αντιλαμβανόμαστε ότι πολυάριθμα θύματα και κοινότητες θα απογοητευθούν από την ετυμηγορία, θα συνεχίσουμε να εξετάζουμε τον συλλογισμό των δικαστών» (iefimerida.gr, 2016c), εννοώντας προφανώς μια πιθανή άσκηση Έφεσης. Σημαντικές ήταν και οι αντιδράσεις των πολιτικών αρχηγών των κρατών που ενεπλάκησαν στην ένοπλη σύγκρουση της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Ο πρωθυπουργός της Σερβίας Aleksandar Vucic δήλωσε: «έχουμε ένα πρόβλημα με την πολιτική (θέση) του Seselj και όχι με την ετυμηγορία του Δικαστηρίου» και πρόσθεσε ότι οι κατηγορίες που αποδόθηκαν σε αυτόν και η μακροχρόνια κράτησή του υποδήλωναν ότι το Δικαστήριο δεν είχε ακολουθήσει σε αυτή την υπόθεση την νομική οδό αλλά μία «σαφώς πολιτική διαδικασία από την αρχή της δίωξης» (Liberal, 2016a). Αντίθετα, ο πρωθυπουργός της Κροατίας Tichomir Oreskovits κατήγγειλε ότι η αθώωση Seselj «είναι μια επαίσχυντη ετυμηγορία, είναι μια ήττα του Δικαστηρίου της Χάγης και της Εισαγγελίας» (Liberal, 2016a). Έκπληξη και έντονη δυσαρέσκεια εκφράστηκε και από πολίτες της Κροατίας και της Βοσνίας που θεώρησαν ότι αυτή η αθωωτική απόφαση δικαιώνει τα στυγερά εγκλήματα των παραστρατιωτικών οργανώσεων που δρούσαν στην περίοδο του πολέμου υπό την καθοδήγηση του Seselj (iefimerida.gr, 2016c).

Συμπερασματικά, οι νέες Αποφάσεις του Δικαστηρίου προκαλούν αντικρουόμενες αντιδράσεις. Ορισμένοι πολίτες, που βίωσαν την φρίκη του πολέμου, αλλά και πολιτικο-κοινωνικοί φορείς, υποστηρίζουν ότι το Δικαστήριο στην μακρόχρονη πορεία της λειτουργίας του εξυπηρέτησε περισσότερο πολιτικές σκοπιμότητες, παρά απέμεινε δικαιοσύνη. Η λειτουργία του Δικαστηρίου έληξε στις 21 Δεκεμβρίου του 2017, αφού εξέδωσε συνολικά 84 αποφάσεις για 161 κατηγορούμενους εκ των οποίων οι 90 καταδικάστηκαν (Justina.gr., 2017). Η τελευταία συνεδρίαση του Δικαστηρίου (της 29ης Νοεμβρίου του 2017), σηματοδεύτηκε με ένα τραγικό συμβάν, την αυτοκτονία του διοικητή των Βοσνιοκροατικών στρατιωτικών δυνάμεων Slobodan Praljak. Ο Praljak έδωσε τέλος στη ζωή του μετά από χρήση δηλητηρίου στη δικαστική αίθουσα, όταν ανακοινώθηκε η ετυμηγορία του Δευτεροβάθμιου Τμήματος σύμφωνα με την οποία επικυρώθηκε η

ενοχή του για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης εναντίον των μουσουλμάνων της Βοσνίας κατά τη διάρκεια του Γιουγκοσλαβικού πολέμου και του επιβλήθηκε τελεσίδικα ποινή εικοσαετούς κάθειρξης (Euronews, 2017).

8.3 Αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας για το έγκλημα του βιασμού

8.3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Ο ρόλος του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία στη δίωξη εγκλημάτων που τελούνται κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και ενέχουν στοιχεία σεξουαλικής βίας, κρίνεται ιστορικός, γιατί άνοιξε το δρόμο για αντίστοιχες δικαστικές αποφάσεις σε παγκόσμια κλίμακα. Ήταν άλλωστε το πρώτο διεθνές ποινικό δικαστήριο που εξέδωσε καταδικαστικές αποφάσεις στις οποίες ο βιασμός θεωρήθηκε μορφή βασανιστηρίων και η σεξουαλική υποδούλωση έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Η διερεύνηση εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ξεκίνησε από τις πρώτες ημέρες της λειτουργίας του Δικαστηρίου, καθώς προέκυπταν συνεχώς νέα στοιχεία για βιασμούς γυναικών, ανδρών, ακόμη και μικρών παιδιών. Όπως αναφέρουν τα στατιστικά στοιχεία της επίσημης ιστοσελίδας του Δικαστηρίου, από τη σύσταση του Δικαστηρίου μέχρι τον Φεβρουάριο του 2014, 78 άτομα ή άλλως το 48,4% των 161 συνολικά συλληφθέντων, κατηγορήθηκαν μεταξύ άλλων και για εγκλήματα σεξουαλικής βίας και 30 από αυτά είχαν ήδη αμετάκλητα καταδικαστεί μέχρι αυτή την ημερομηνία (ICTY, Crimes of Sexual Violence).

8.3.2 Οι υποθέσεις. Οι υποθέσεις επιλέχθηκαν μεταξύ εκείνων που το ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία εξέδωσε τελεσίδικες αποφάσεις, χρονικά προσδιορισμένες από την ίδρυση του μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2014. Τα κατηγορητήρια και η τελική δικαστική κρίση δεν αφορούσαν αποκλειστικά εγκλήματα σεξουαλικής βίας, στη πλειοψηφία των υποθέσεων. Ωστόσο, καθώς ο βιασμός και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας εντάσσονται σε ευρύτερες κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων, μόνο αν πληρούν τα ειδικά αντικειμενικά κριτήρια αυτών των κατηγοριών, το κύριο έργο του Δικαστηρίου ήταν να εξετάσει για κάθε υπόθεση αν συντρέχουν αυτά τα στοιχεία, ώστε τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας να εμπίπτουν στην δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, αλλιώς οι υποθέσεις αναγκαστικά παραπέμπονταν στα εθνικά

δικαστήρια.¹²² Σημειώνεται ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν περιέχονταν ρητά στο Καταστατικό του Δικαστηρίου ως απαγορευτικές πράξεις για όλες τις κατηγορίες των διεθνών εγκλημάτων, ούτε όλων εκείνων που σχετίζονται άμεσα με τις ένοπλες συρράξεις, όπως για παράδειγμα «στις παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου».

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που αντιμετώπισε αυτό το Δικαστήριο ήταν ότι δεν υπήρχε ορισμός του βιασμού στο διεθνές δίκαιο. Αναγκάστηκε έτσι να διακρίνει κάποιες γενικές ενδείξεις ως προς την απαγόρευση του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής κακοποίησης από τις διατάξεις των διεθνών συνθηκών,¹²³ ή το εθνικό δίκαιο (όπου αυτό ήταν εφικτό), ωστόσο, όπως στη συνέχεια θα διαπιστωθεί, διεύρυνε την έννοια της σεξουαλικής βίας, ώστε να συμπεριληφθούν σε αυτή ποικίλες προσβολές της γενετήσιας ελευθερίας, που υπό προϋποθέσεις εξαναγκασμού, βίας και απειλής, μπορεί να συνιστούν βιασμό.

8.3.2.1 Υπόθεση Anto Furundžija

A. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο. Στις 6 Μαρτίου του 1992, η Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης κήρυξε την ανεξαρτησία της. Η Κροατική Κοινότητα Herzeg της Βοσνίας, που αποτελούσε μια ανεξάρτητη πολιτική οντότητα εντός της Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, από τις αρχές Ιανουαρίου μέχρι τα μέσα Ιουλίου του 1993, συγκρούστηκε με τις ένοπλες δυνάμεις της κυβέρνησης της χώρας. Το στρατιωτικό σκέλος της Herzeg, γνωστό ως “The Croatian Defence Council” (“HVO”) πραγματοποίησε ένοπλες επιθέσεις σε χωριά που κατοικούντο κυρίως από Βόσνιους Μουσουλμάνους στην περιοχή Lava River Valley στην Κεντρική Βοσνία-Ερζεγοβίνη, με αποτέλεσμα να θανατωθούν και να τραυματιστούν πολλοί άμαχοι. Επιπρόσθετα, εκατοντάδες Βόσνιων Μουσουλμάνων πολιτών συνελήφθησαν από τις δυνάμεις του “HVO” και μεταφέρθηκαν σε χώρους κράτησης των πόλεων Vitez και Nadioci, όπου βασανίστηκαν, δέχτηκαν σεξουαλικές επιθέσεις, και υποβλήθηκαν σε πολλαπλή σωματική και ψυχική κακοποίηση. Τον έλεγχο αυτών των στρατοπέδων κράτησης είχε κατά κανόνα η ομάδα “Jokers, μία ειδική μονάδα

¹²² Με αντίστοιχο τρόπο λειτούργησαν και όλα τα μετέπειτα Διεθνή Δικαστήρια, συμπεριλαμβανομένου και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

¹²³ Όπως αυτές αναφέρθηκαν στο Α΄ Μέρος, δηλαδή: το άρθρο 27 των Συνθηκών της Γενεύης, το άρθρο 76 (1) του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε αυτές, και το άρθρο 4 (2, ε) του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε αυτές.

της στρατιωτικής αστυνομίας του “HVO”, που τα μέλη της φέρονταν ως υπεύθυνα για την απάνθρωπη μεταχείριση των κρατουμένων και τους εκτοπισμούς των μουσουλμανικών πληθυσμών από την Κεντρική Βοσνία-Ερζεγοβίνη (‘ICTY’ ν. Furundžija, 1995, par.3).

Β. Τα πραγματικά περιστατικά. Ο Anto Furundžija γεννήθηκε στην πόλη Travnik της κεντρικής Βοσνίας στις 8 Ιουλίου του 1969. Κατά την διάρκεια του Βοσνιακού πολέμου ήταν διοικητής των “Jokers” και είχε εμπλακεί στον εκτοπισμό των μουσουλμανικών πληθυσμών από την περιοχή Lava River Valley, συμμετέχοντας στην ομαδική σφαγή των κατοίκων του χωριού Ahmići, ενώ το 1993 κατείχε τη θέση του τοπικού διοικητή στο δημοτικό διαμέρισμα Vitez (‘ICTY’ ν. Furundžija, 1995, par.6).

Σύμφωνα με το ανακριτικό πόρισμα, στις 15 Μαΐου του 1993, στο στρατόπεδο κράτησης και στρατηγείο των “Jokers” της πόλης Nadioci, ο τοπικός διοικητής Anto Furundžija μαζί με έναν στρατιώτη ανέκριναν μία μουσουλμάνα γυναίκα από την Βοσνία.¹²⁴ Στόχος των ανακρίσεων ήταν η γυναίκα να αποκαλύψει τις δράσεις του γιού της και άλλων ατόμων (από ένα κατάλογο ονομάτων που της επέδειξαν) που θεωρούνταν μέλη του αντίπαλου βοσνιακού στρατού (“ARBiH”).¹²⁵ Κατά την διάρκεια της ανάκρισης, ο στρατιώτης που βοηθούσε τον Furundžija, αφού ανάγκασε την γυναίκα να βγάλει τα ρούχα της, «έτριβε» το μαχαίρι του στο στομάχι και στο εσωτερικό των μηρών της, απειλώντας την συγχρόνως ότι θα βάλει το μαχαίρι στον κόλπο της, αν δεν ομολογήσει όσα γνώριζε.

Στη συνέχεια, η γυναίκα μεταφέρθηκε σε διπλανό δωμάτιο του κτιρίου μαζί με έναν Βόσνιο- Κροάτη κρατούμενο¹²⁶, (που στο παρελθόν είχε βοηθήσει την οικογένεια της), ο οποίος ήταν ήδη βαριά χτυπημένος. Ενώ ο Furundžija συνέχισε την ανάκριση, ο ίδιος στρατιώτης, που προηγουμένως είχε απειλήσει την γυναίκα, χτύπησε δυνατά με ένα κλομπ και τους δύο κρατουμένους στα πόδια, ενώ ανάγκασε την γυναίκα να έχει στοματική, πρωκτική, και κολπική σεξουαλική επαφή μαζί του, παρουσία του άνδρα κρατούμενου. Τις πράξεις αυτές παρακολουθούσαν επίσης από την ανοιχτή πόρτα του δωματίου μέλη των “Jokers”, γελώντας και χλευάζοντας το

¹²⁴ Αποκαλούμενη στη συνέχεια «μάρτυρας Α».

¹²⁵ ARBiH: Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina (Bosnian: Armija Republike Bosne i Hercegovine).

¹²⁶ Αποκαλούμενος στη δίκη ως μάρτυρας D ή θύμα B.

θύμα, ενώ ο Furundžija, που ήταν παρών σε όλη τη διάρκεια του περιστατικού, δεν έκανε τίποτε για να σταματήσει τον δράστη ('ICTY' v. Furundžija, 1998).

Γ. Το κατηγορητήριο. Η αρχική κατηγορία για τις παραπάνω πράξεις και παραλείψεις του Furundžija, απαγγέλθηκε στις 2 Νοεμβρίου του 1995, παραπέμποντας τον κατηγορούμενο στο ΔΠΔ για την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας για τα εξής εγκλήματα: «**1.** Σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης (βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση) όπως αυτές αναγνωρίζονται από το άρθρο 2(β) του Καταστατικού του Δικαστηρίου. **2.** Παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου (βασανιστήρια) όπως αυτές αναγνωρίζονται από το άρθρο 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. **3.** Παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου (προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού) όπως αυτές αναγνωρίζονται από το άρθρο 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου» ('ICTY' v. Furundžija, 1995, par.13,14).

Το κατηγορητήριο τροποποιήθηκε στις 2 Ιουνίου του 1998 και περιέλαβε πράξεις ή παραλείψεις του Furundžija, που αναγνωρίζονταν μόνο από το άρθρο 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου, δηλαδή: **1.** παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου που συνιστούν βασανιστήρια, και **2.** παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου που συνιστούν προσβολή κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού. Η κατηγορία για σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης (βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση), όπως αυτές αναγνωρίζονται από το άρθρο 2(β) του Καταστατικού του Δικαστηρίου, ανακλήθηκε ('ICTY' v. Furundžija, 1998). Η ανάκληση αυτή έγινε λόγω του αιτήματος που κατέθεσε η Υπεράσπιση, στις 27 Φεβρουαρίου του 1998, με το οποίο ζητήθηκε να απορριφθεί η παραπομπή του κατηγορουμένου για σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης, με την αιτιολογία ότι το κατηγορητήριο δεν υποστήριζε επαρκώς την ύπαρξη μιας διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης. Η Εισαγγελία, στις 6 Μαρτίου του 1998, απάντησε ότι, αν και δεν δέχεται τα επιχειρήματα της Υπεράσπισης, δεν θα επιδιώξει την καταμέτρηση αυτής της κατηγορίας «προς το συμφέρον μιας δίκαιης και ταχείας δίκης» (U.N. Judgment Sum., 1998, p.2). Ο κατηγορούμενος συνελήφθη στις 18 Δεκεμβρίου του 1997, από την πολυεθνική

δύναμη (SFOR)¹²⁷ και την ίδια ημέρα μεταφέρθηκε στο ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία. Κατά την αρχική του εμφάνιση στο Δικαστήριο, στις 19 Δεκεμβρίου του 1997, δήλωσε αθώος για όλες τις κατηγορίες (ICTY v. Furundzija, Case Sheet).

Δ. Η δικαστική κρίση

Δ.1 Σύντομο ιστορικό της δίκης. Η δίκη του Anto Furundžija άρχισε στις 8 Ιουνίου του 1998 ενώπιον του ΙΙ Τμήματος του Δικαστηρίου (Trial Chamber II) και οι διαδικασίες ενώπιον του ακροατηρίου ολοκληρώθηκαν μετά από λίγες ημέρες, στις 22 Ιουνίου του ίδιου έτους. Όμως, ενώ το δικαστήριο είχε μπει ήδη στη διαδικασία επεξεργασίας της απόφασης, παρουσιάστηκαν από την Εισαγγελία δύο έγγραφα που βεβαίωναν ότι η μάρτυρας Α (η γυναίκα που θεωρείτο θύμα των εγκλημάτων του Anto Furundžija) βρίσκονταν σε κέντρο θεραπείας. Τα έγγραφα αυτά δεν είχαν γνωστοποιηθεί από την Εισαγγελία στην Υπεράσπιση, η οποία θεώρησε ότι η μη γνωστοποίηση αυτών των στοιχείων παραβίαζε βασικό κανόνα της διαδικασίας και της απόδειξης. Το δικαστήριο έκρινε ότι η δίωξη έγινε πράγματι κατά παράβαση του άρθρου 68 του Καταστατικού του Δικαστηρίου σύμφωνα με το οποίο «ο Εισαγγελέας, το συντομότερο δυνατό, γνωστοποιεί στην Υπεράσπιση οποιοδήποτε υλικό, που η πραγματική γνώση του από τον Εισαγγελέα μπορεί να υποδηλώνει την αθωότητα ή να μετριάξει την ενοχή του κατηγορουμένου, ή να επηρεάσει την αξιοπιστία των αποδεικτικών στοιχείων της δίωξης» (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia [ICTY], “Rules of Procedure and Evidence”).¹²⁸ Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο όρισε την επανάληψη όλων των διαδικασιών περιορίζοντας όμως αυτές αυστηρά μόνο σε σχέση με την ιατρική, ψυχολογική ή ψυχιατρική θεραπεία, ή την παροχή συμβουλών που έλαβε η Μάρτυρας Α. Ο περιορισμός αυτός έμπρακτα σήμαινε ότι θα ήταν αποδεκτά από το Δικαστήριο μόνο νέα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν μετά από ανάκληση μαρτύρων ή με άλλο νόμιμο τρόπο, μετά το Μάιο του 1993.

Η Δίκη ορίστηκε εκ νέου στις 9 Νοεμβρίου του 1998 και η μάρτυρας Α κατέθεσε και πάλι, κεκλεισμένων των θυρών, ενώ η διαδικασία ολοκληρώθηκε στις 12 Νοεμβρίου του 1998. Τα περιστατικά, όπως αυτά περιγράφηκαν στο ανακριτικό

¹²⁷ SFOR: Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina.

¹²⁸ Rule 68 “Disclosure of Exculpatory and Other Relevant Material”: “The Prosecutor shall, as soon as practicable, disclose to the Defence any material which in the actual knowledge of the Prosecutor may suggest the innocence or mitigate the guilt of the accused or affect the credibility of Prosecution evidence”.

πόρισμα και σύμφωνα με τις καταθέσεις των υπολοίπων μαρτύρων, δεν αμφισβητήθηκαν από το Δικαστήριο σε οποιαδήποτε λεπτομέρεια. Η Υπεράσπιση υποστήριξε ότι ο Furundžija δεν διέπραξε ο ίδιος οποιαδήποτε εγκληματική πράξη και ότι η παρουσία του δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο στην διάπραξη των εγκλημάτων από τον στρατιώτη B (ICTY v. Furundžija, Case Sheet).

Δ.2 Τα στοιχεία των εγκλημάτων και η επιμέτρηση των ποινών κατά τη πρωτοβάθμια δικαστική κρίση. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Α υπέστη βιασμό από τον στρατιώτη B, ορίζοντας τα αντικειμενικά κριτήρια του εγκλήματος ως εξής: «η στοματική, η πρωκτική, ή η κολπική σεξουαλική επαφή που συμβαίνει με εξαναγκασμό ή βία ή απειλή βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου, συνιστούν βιασμό» (‘ICTY’ v. Furundžija, 1998, par.174). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την δικαστική κρίση, οι πράξεις του B προκάλεσαν στο θύμα (Α) σοβαρό σωματικό και ψυχικό πόνο, αλλά και την δημόσια ατιμωτική ταπείνωση του που ισοδυναμεί με προσβολή της προσωπικής αξιοπρέπειας και της σεξουαλικής ακεραιότητας (‘ICTY’ v. Furundžija, 1998, par.183).¹²⁹

Το Δικαστήριο προκειμένου να εντάξει τον βιασμό στις «παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου», λόγω της έλλειψης αντίστοιχης πρόβλεψης του Καταστατικού του, στράφηκε προς το εθνικό δίκαιο της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, που η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ως πρώην μέλος του ομοσπονδιακού κράτους, συνέχιζε να εφαρμόζει (‘ICTY’ v. Furundžija, 1998, par.167). Συγκεκριμένα αξιοποίησε την διάταξη του άρθρου 142 του Γιουγκοσλαβικού Ποινικού Κώδικα, σύμφωνα με την οποία ο βιασμός και η απάνθρωπη μεταχείριση χαρακτηρίζονταν ως εγκλήματα πολέμου (The Criminal Code of the Social Federal Republic of Yugoslavia, 1976, Article 142). Το δικαστήριο δεν δέχτηκε τους ισχυρισμούς της Υπεράσπισης, δηλαδή ότι η παρουσία του Furundžija δεν συνέβαλε σημαντικά στις εγκληματικές πράξεις που διέπραξε ο στρατιώτης B, αντίθετα έκρινε ότι η παρουσία του και η συνέχιση της ανάκρισης των κρατουμένων από αυτόν ενθάρρυναν τον B να βιάσει το θύμα, συνυπολογίζοντας ότι

---

¹²⁹ Βλέπε επίσης το άρθρο 75 2(β) του Πρώτου Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου των Συμβάσεων της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου του 1949, σύμφωνα με το οποίο οι προσβολές της ατομικής αξιοπρέπειας προσδιορίζονται ως «ταπεινωτική και ατιμωτική μεταχείριση, καταναγκαστική πορνεία και οποιαδήποτε μορφή ανάρμοστης επίθεσης».

ο Furundžija δεν ενήργησε με οποιοδήποτε τρόπο ώστε να σταματήσει ή να περιορίσει τον δράστη.

Η προσοχή του Δικαστηρίου στράφηκε στην συνέχεια στην ανάλυση του περιεχομένου του άρθρου 7(1) του Καταστατικού που όριζε την ατομική ποινική ευθύνη ως εξής: «Το πρόσωπο που σχεδίασε, υποκίνησε, διέταξε, διέπραξε, ή με άλλους τρόπους βοήθησε ή υποκίνησε, το σχεδιασμό, την προετοιμασία ή την εκτέλεση ενός εγκλήματος, είναι προσωπικά υπεύθυνο για το έγκλημα» (Statute of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, 1993, Article 7(1)). Αρχικά η Υπεράσπιση υποστήριξε ότι η Εισαγγελία επικαλέστηκε το άρθρο 7(1), χωρίς ακριβή προσδιορισμό της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου, ωστόσο το Δικαστήριο έκρινε ότι έχει εκείνο την εξουσία και την υποχρέωση να αποδώσει στον κατηγορούμενο συγκεκριμένη μορφή ποινικής ευθύνης, εάν πεισθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι αυτός είχε διαπράξει τα εγκλήματα που αναφέρονται στο τροποποιημένο κατηγορητήριο ('ICTY' v. Furundžija, 1998, par.188-189). Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο A. Furundžija, με τις πράξεις του ("*reus actus*"), προσέφερε ενθάρρυνση και ηθική υποστήριξη στον δράστη B, ενώ γνώριζε ("*mens rea*") ότι οι πράξεις αυτές βοηθούσαν στην τέλεση του αδικήματος. Στην περαιτέρω επεξεργασία των αρχών της ατομικής ποινικής ευθύνης στο πλαίσιο του εγκλήματος των βασανιστηρίων, το δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος A. Furundžija συμμετείχε σε πράξεις βασανισμού διότι είχε πρόθεση να αποσπάσει πληροφορίες ή μια ομολογία, να τιμωρήσει ή να εκφοβίσει, να εξαναγκάσει και να ταπεινώσει τους κρατούμενους A και D, ενεργώντας ως όργανο μίας συγκεκριμένης Αρχής ('ICTY' v. Furundžija, 1998).¹³⁰

Η τροποποίηση του κατηγορητηρίου στις 2 Ιουνίου του 1998 απέκλειε την ένταξη των παραπάνω πράξεων στις διατάξεις του άρθρου 2 (β) του Καταστατικού του Δικαστηρίου («σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης- βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση»), καθώς οι κατηγορίες για τις πράξεις αυτές είχαν εξαιρεθεί. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έπρεπε να εξετάσει αν υπήρχαν οι δικαιοδοτικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή μόνον του άρθρου 3 του Καταστατικού του, («παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου»), δηλαδή αν υπήρχε σε εξέλιξη μία ένοπλη σύγκρουση που θα μπορούσε να συνδεθεί με τις πράξεις του κατηγορουμένου. Με βάση τα στοιχεία που υποβλήθηκαν, διαπιστώθηκε

---

¹³⁰ Judgment Summary.

ότι, κατά το χρονικό διάστημα που συνέβη το περιστατικό, ήταν σε εξέλιξη μία ένοπλη σύγκρουση στην κεντρική Βοσνία-Ερζεγοβίνη μεταξύ του στρατού της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (“ARBiH”) και των Κροατικών στρατιωτικών δυνάμεων (“HVO”). Το δικαστήριο δέχτηκε ότι η Α ανήκε στην κατηγορία των αμάχων αιχμαλώτων, κρατούμενη υπό την επιτήρηση των Jokers, οι οποίοι αποτελούσαν μέρος των Κροατικών στρατιωτικών δυνάμεων (“HVO”). Κατά την διάρκεια της κράτησής της η Α ανακρίθηκε από τον Furundžija, ο οποίος ηγείτο αυτής της ομάδας, έχοντας την ιδιότητα του διοικητή της περιοχής. Επιπρόσθετα, ο Furundžija, σύμφωνα με τις μαρτυρικές καταθέσεις, συμμετείχε ενεργά στον πόλεμο και στην εκδίωξη των Μουσουλμανικών πληθυσμών από την περιοχή Lava River Valley, αλλά και σε συλλήψεις αιχμαλώτων, όπως αυτή του μάρτυρα D. Το Δικαστήριο υποστήριξε ότι οι περιστάσεις αυτές αρκούσαν, προκειμένου να συνδεθούν τα αδικήματα για τα οποία κατηγορήθηκε ο Furundžija με την ένοπλη σύρραξη (‘ICTY’ v. Furundžija, 1998, par.65).

Για τους λόγους αυτούς, ο κατηγορούμενος Anto Furundžija θεωρήθηκε από το Δικαστήριο **ηθικός αυτουργός** στο έγκλημα της «προσβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού του θύματος» και **συναυτουργός** στο έγκλημα «των βασανιστηρίων». Αυτές οι άδικες πράξεις, σύμφωνα με την δικαστική κρίση, αποτέλεσαν «παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου», όπως αυτές ορίστηκαν στις διατάξεις του άρθρου 3 του Καταστατικού. Ωστόσο, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι στις διατάξεις του άρθρου 3 του Καταστατικού περιγράφονται κάποιες άδικες πράξεις που χαρακτηρίζονται ως «παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου», μεταξύ των οποίων δεν αναφέρονται ρητά τα «βασανιστήρια και η προσβολή της προσωπικής αξιοπρέπειας». Στο ίδιο άρθρο (3) όμως τονίζεται ότι οι πράξεις που συνιστούν τέτοιες παραβιάσεις «δεν περιορίζονται σε αυτές που περιγράφονται» (Statute of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, 1993, Article 3).¹³¹ Το Δικαστήριο κάνοντας χρήση της διεύρυνσης των άδικων πράξεων που επέτρεπε το άρθρο 3 του

---

¹³¹ “Violations of the laws or customs of war”. “The International Tribunal shall have the power to prosecute persons violating the laws or customs of war. Such violations shall include, but not be limited to: (a) employment of poisonous weapons or other weapons calculated to cause unnecessary suffering; (b) wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity; (c) attack, or bombardment, by whatever means, of undefended towns, villages, dwellings, or buildings; (d) seizure of, destruction or willful damage done to institutions dedicated to religion, charity and education, the arts and sciences, historic monuments and works of art and science; (e) plunder of public or private property”.

Καταστατικού του, έκρινε ότι τα βασανιστήρια και η προσβολή της προσωπικής αξιοπρέπειας, συνιστούν «παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου», με αποτέλεσμα και οι βιασμοί να ενταχθούν σε αυτές τις παραβιάσεις.

Στις 10 Δεκεμβρίου του 1998, το II Τμήμα του Δικαστηρίου (Trial Chamber II) εξέδωσε την απόφασή του, επιβάλλοντας στον Anto Furundzija, τις εξής στερητικές της ελευθερίας ποινές: **1.** Κάθειρξη 10 (δέκα) ετών για το έγκλημα των βασανιστηρίων, ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου (βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού του) **2.** Κάθειρξη 8 (οκτώ) ετών για «προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού», ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου (βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού του) ('ICTY' v. Furundžija, 1998).¹³²

Δ.3 Η απόφαση του Εφετείου. Στις 22 Δεκεμβρίου του 1998, η Υπεράσπιση άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης της 10ης Δεκεμβρίου του 1998 του II Τμήματος του Δικαστηρίου. Η ακρόαση της έφεσης προσδιορίστηκε και ολοκληρώθηκε στις 2 Μαρτίου του 2000. Οι επικαλούμενοι λόγοι της αναίρεσης εν συντομία ήταν οι εξής: **1.** Ο προσφεύγων στερήθηκε το δικαίωμα για δίκαιη δίκη κατά παράβαση του Καταστατικού του Δικαστηρίου. **2.** Τα αποδεικτικά στοιχεία ήταν ανεπαρκή για την καταδίκη ή για την επιμέτρηση της κάθε ποινής. **3.** Η υπεράσπιση θίχτηκε από την σύνδεση της δίκης με στοιχεία που αφορούσαν πράξεις οι οποίες δεν είχαν συμπεριληφθεί στο Κατηγορητήριο και δεν εντοπίστηκαν από τον Εισαγγελέα πριν από τη δίκη προκειμένου να θεωρηθούν επιβαρυντικές για τον αναιρεσείοντα. **4.** Η προεδρεύουσα Δικαστής Florence N.M. Mumba θα έπρεπε να έχει εξαιρεθεί ή παραιτηθεί από την δίκη, διότι ήταν μέλος της Επιτροπής των Η.Ε (UNCSW) για την υπεράσπιση της θέσης των γυναικών (ICC Report, 2013),¹³³ με αποτέλεσμα, λόγω αυτής της ιδιότητάς της, να είναι προκατειλημμένη απέναντι στον Anto Furundzija. **5.** Η ποινή που επιβλήθηκε στον εφεσείοντα από το II Τμήμα του Δικαστηρίου ήταν υπέρμετρη ('ICTY' v. Furundžija, 2000, par.25).

Για τους λόγους αυτούς ο αναιρεσείων ζήτησε από το Εφετείο: **α)** Να αθωωθεί, διαφορετικά, ή να αναιρεθεί η καταδικαστική απόφαση, ή να του δοθεί το

¹³² Judgment, IX. Disposition.

¹³³ Η δικαστής Mumba θήτευσε στην Επιτροπή των Η.Ε UNCSW: United Nations Commission on the Status of Women, από το 1992 έως το 1995 και συμμετείχε στην διαμόρφωση ψηφισμάτων που είχαν ως στόχο να χαρακτηριστεί ο βιασμός ως έγκλημα πολέμου.

δικαίωμα να οδηγηθεί σε νέα δίκη. β) Το Εφετείο, αν επιβεβαιώσει την καταδικαστική απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος, να μειώσει την ποινή του, σε ποινή που δεν θα υπερέβαινε τα έξι χρόνια, αρχόμενη χρονικά από την ημερομηνία της αρχικής φυλάκισής του (18 Δεκεμβρίου 1997) ('ICTY' v. Furundžija, 2000, par.25).

Το Εφετείο εξέδωσε την απόφασή του στις 21 Ιουλίου 2000. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου ο Anto Furundžija δεν στερήθηκε το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Τα αποδεικτικά στοιχεία, στα οποία στηρίχθηκε η εναντίον του καταδικαστική απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος, ήταν επαρκή, χωρίς παράλληλα να διαπιστώνεται οποιοδήποτε νομικό σφάλμα κατά την διαδικασία, το οποίο θα μπορούσε να δικαιολογήσει την επέμβαση του Εφετείου. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν απαιτείται τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίζεται ο Εισαγγελέας να περιλαμβάνονται στο κατηγορητήριο και ότι η υπεράσπιση δεν θίχτηκε από την εισαγωγή κατά τη διάρκεια της δίκης αποδεικτικών στοιχείων που υποστηρίζουν τα πραγματικά περιστατικά, ακόμα και αν αυτά δεν συμπεριλαμβάνονταν στο τροποποιημένο κατηγορητήριο.

Το Εφετείο επίσης έκρινε ότι για την Προεδρεύουσα στην δίκη, Δικαστή Mumba, δεν υπήρχε καμία απόδειξη ότι είχε κάποια στενή σύνδεση με την Εισαγγελία ή τα υπόλοιπα μέλη του Δικαστηρίου, τέτοια ώστε να επηρεάσει την κρίση τους, ενώ οι δραστηριότητες της στην "UNCSW" δεν ήταν ταυτόχρονες με την περίοδο της προεδρίας ή της δικαστικής της θητείας στην παρούσα υπόθεση. Για τους λόγους αυτούς, αλλά και γιατί καμία άλλη αντικειμενική συνθήκη δεν ήταν ικανή να οδηγήσει το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι η δικαστής Mumba ήταν προκατειλημμένη απέναντι στον προσφεύγοντα, το συγκεκριμένο αίτημα αναίρεσης δεν έγινε δεκτό ('ICTY' v. Furundžija, 2000, par.194). Σχετικά με τον τελευταίο λόγο αναίρεσης το Δικαστήριο έκρινε ότι η ποινή που επιβλήθηκε στον Anto Furundžija δεν ήταν υπέρμετρη, καθώς το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου είχε την διακριτική ευχέρεια να επιβάλλει ποινές αυτού του ύψους σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού του και τις προηγούμενες δικαστικές αποφάσεις (Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου)¹³⁴ (Statute of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, 2009, Article 10(3)).

---

¹³⁴ Νόμος 101 – Ποινές Β (iv).

Συμπερασματικά, το Εφετείο απέρριψε όλους τους λόγους αναίρεσης της απόφασης του II Τμήματος του Δικαστηρίου επικυρώνοντας την ποινή της δεκαετούς κάθειρξης που αυτό επέβαλλε. Στις 22 Σεπτεμβρίου του 2000, ο Anto Furundžija μεταφέρθηκε στη Φινλανδία για να εκτίσει την ποινή του, αρχόμενη από την ημερομηνία της σύλληψής του (18 Δεκεμβρίου του 1997) και συνυπολογίζοντας ως χρόνο έκτισης της ποινής τις περιόδους αναμονής για την εκδίκαση της υπόθεσης στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο και το Εφετείο. Ο Anto Furundžija αποφυλακίστηκε οριστικά στις 17 Αυγούστου του 2004 (ICTY Case Sheet).

Ε. Παρατηρήσεις. Η υπόθεση Anto Furundžija είναι η πρώτη υπόθεση που παραπέμφθηκε στο ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία, που περιείχε εξ ολοκλήρου κατηγορίες για εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Η Απόφαση του II Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς δύο ζητήματα: **α)** τον ορισμό των αντικειμενικών στοιχείων των διαπραχθέντων εγκλημάτων και την μεταξύ τους σύνδεση. **β)** την αναγνώριση και τον ακριβή προσδιορισμό της ατομικής ποινικής ευθύνης για τα εγκλήματα αυτά.

Ως προς το πρώτο ζήτημα:

1. Ο ορισμός του βιασμού από το Δικαστήριο έχει μία αξιοπρόσεκτη ευρύτητα, καθώς τα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος (“elements of crime”) προσδιορίζονται από «τη στοματική, τη πρωκτική, ή την κολπική σεξουαλική επαφή που συμβαίνει με εξαναγκασμό ή βία ή απειλή βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου». Παρόλα αυτά, αυτή η προσέγγιση του Δικαστηρίου δεν μπορεί να καλύψει όλες τις άλλες εκδοχές της σεξουαλικής βίας που μπορεί να συνιστούν βιασμό, παρά μόνον αυτές της συγκεκριμένης υπόθεσης που εκδικάστηκε ενώπιον του, σε σχέση με την ευρύτητα που δόθηκε στον ορισμό του εγκλήματος από άλλα Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια ή σε άλλες υποθέσεις που εκδικάστηκαν ενώπιον του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία.¹³⁵ Το Δικαστήριο ωστόσο προχώρησε σε ένα σημαντικό βήμα ως προς την σύνδεση του βιασμού με τις ένοπλες συρράξεις αξιοποιώντας την γενική απαγόρευση των Διεθνών Συνθηκών, και την ειδική ρύθμιση της εθνικής ποινικής νομοθεσίας, που αναγνώριζε τον βιασμό ως έγκλημα πολέμου κατά του πληθυσμού.

¹³⁵ Π.χ. βλέπε στη συνέχεια την υπόθεση Akayesu (ΔΠΔ για την Ρουάντα) και την υπόθεση Kunarac (ΔΠΔ για την Πρώην Γιουγκοσλαβία) που ο βιασμός αποκτά πράγματι μία ευρεία έννοια.

2. Το δικαστήριο έκρινε ότι οι πράξεις του Furundžija, έναντι των μαρτύρων Α και D πληρούσαν σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο τα αντικειμενικά κριτήρια (ως προς την επίσημη ιδιότητα του προσώπου και τους σκοπούς τέλεσης του εγκλήματος), προκειμένου να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια. Ωστόσο, καθώς το Καταστατικό δεν προέβλεπε το έγκλημα του βιασμού, ούτε συνέδεε με οποιονδήποτε τρόπο την σεξουαλική βία με το έγκλημα των βασανιστηρίων, το Δικαστήριο υιοθέτησε εξ ολοκλήρου το σκεπτικό του ΔΠΔ για την Ρουάντα στην «υπόθεση Akayesu»,¹³⁶ δηλαδή ότι **ο βιασμός αποτελεί μορφή βασανιστηρίων διότι έχει τους ίδιους σκοπούς με τα βασανιστήρια όπως τον εκφοβισμό, την υποβάθμιση, την ταπείνωση, την διάκριση, την τιμωρία, τον έλεγχο ή την καταστροφή του θύματος**. Σχετικά με την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της προσβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας το δικαστήριο υιοθέτησε την άποψη της διεθνούς νομολογίας σύμφωνα με την οποία η προσβολή προϋποθέτει μία σοβαρή ταπείνωση του θύματος (τέτοια που θα προκαλούσε οργή σε κάθε λογικό άνθρωπο) και παράλληλα απαιτεί ο δράστης να ενήργησε με δόλο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι **ο βιασμός της Α ήταν μια σοβαρή παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας της, όπως τα βασανιστήρια, διότι συνιστούσε μία απάνθρωπη μεταχείριση που στόχευε στην ταπείνωσή της**.

Συμπερασματικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αν και βρέθηκε από το Δικαστήριο, μέσω του προσδιορισμού των αντικειμενικών στοιχείων των διαφορετικών εγκλημάτων, ένας κοινός τόπος που επέτρεπε την μεταξύ τους σύνδεση¹³⁷ παρόλα αυτά, φαίνεται ότι η διαβάθμιση της ποινικής τους βαρύτητας προβλημάτισε την τελική δικαστική κρίση, όπως αποδεικνύει ο τρόπος επίδοσης των ποινών. Παρατηρούμε έτσι ότι οι ποινές επιδόθηκαν ταυτόχρονα, παρά το ότι σε πολλά νομικά συστήματα η επίδοση της ποινής περιορίζεται στην τιμωρία που προβλέπεται για το πιο σοβαρό αδίκημα σε περίπτωση πολλαπλής καταδίκης για αδικήματα που προέρχονται από την διάπραξη μίας άδικης πράξης ή και αντίστροφα. Στην προκειμένη περίπτωση το Δικαστήριο φαίνεται να έρχεται στο εξής δίλλημα : **α)** από την μία πλευρά θεωρεί ότι η βίαιη σεξουαλική επίθεση και ο ξυλοδαρμός αποτελούν μία ιδιαίτερα βάνανυση μορφή βασανιστηρίων, **β)** από την άλλη πλευρά κρίνει ότι ο βιασμός είναι ένα σοβαρό ποινικό αδίκημα που θίγει με βίαιο τρόπο την

¹³⁶ Βλέπε στο επόμενο Κεφάλαιο, «υπόθεση Akayesu».

¹³⁷ Χωρίς κανένα από αυτά τα εγκλήματα να χάνει την αντικειμενική υπόστασή του.

προσωπική αξιοπρέπεια στα όρια της απάνθρωπης μεταχείρισης. Το Δικαστήριο προκειμένου να υποδηλώσει την ιδιαίτερη σοβαρότητα όλων των αδικημάτων, επέδωσε ταυτόχρονα την ποινή που επιβλήθηκε για την προσβολή της προσωπικής αξιοπρέπειας, (συμπεριλαμβανομένου του βιασμού), με την ποινή που επιβλήθηκε για τα βασανιστήρια, αποδίδοντας όμως υψηλότερη ποινή για το έγκλημα των βασανιστηρίων ('ICTY' v. Furundžija, 1998, par.294-295).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμίσουμε τον προβληματισμό των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (και κύρια των γυναικείων οργανώσεων), που διεξοδικά αναπτύχθηκε στο Α΄ Μέρος της μελέτης, δηλαδή ότι, η ένταξη του βιασμού από τα Ειδικά Δικαστήρια στο έγκλημα των βασανιστηρίων χωρίς κανένα διαχωρισμό μεταξύ των δύο εγκληματικών πράξεων, ενδέχεται να οδηγεί στην επιβολή χαμηλότερων συνολικών ποινών, που δεν ικανοποιούν το αίσθημα δικαιοσύνης των θυμάτων.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα.

Το Δικαστήριο επικαλέστηκε το άρθρο 7(1) του Καταστατικού του προκειμένου να αποδώσει στον κατηγορούμενο συγκεκριμένη μορφή ποινικής ευθύνης. Το άρθρο αυτό προσδιορίζει ένα σύστημα εξάρτησης της συμμετοχικής πράξης, δηλαδή μία ενεργή, και με πλήρη γνώση ανάμειξη των δραστών στο έγκλημα, επεκτείνοντας την ποινική ευθύνη των παραβιάσεων των ανωτέρων στο στράτευμα ή στην διοίκηση και με παράλειψη. Το Δικαστήριο ερμήνευσε την παρουσία του Anto Furundžija στο χώρο του εγκλήματος ως ηθική υποστήριξη και ενθάρρυνση της συμπεριφοράς του στρατιώτη Β, δεδομένου ότι λόγω της ιδιότητας του (διοικητής της περιοχής και της ομάδας των «Jokers») εκπροσωπούσε μία μη αμφισβητούμενη αρχή. Είναι σημαντικό ότι το Δικαστήριο αναγνώρισε επιπλέον την ύπαρξη ενός κοινού εγκληματικού σχεδίου από τα μέλη μιας στρατιωτικής ομάδας που στην εκτέλεσή του οποιαδήποτε πράξη συνδρομής ή παράλειψης του ανωτέρου στο στράτευμα ή την διοίκηση υπέχει συναυτουργική ευθύνη.

Συμπερασματικά, το Δικαστήριο στην υπόθεση Furundžija, εντάσσοντας τον βιασμό στα βασανιστήρια και αποδίδοντας συμμετοχική ποινική ευθύνη (τόσο ως προς «την ηθική αυτουργία» όσο και την «συναυτουργία») σε άτομο που εκπροσωπεί μία στρατιωτική αρχή, επιβεβαιώνει τις θεωρητικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι ο βιασμός αποτελεί μία σχεδιασμένη εγκληματική πράξη κατά τις ένοπλες

συρράξεις που εξυπηρετεί τους στόχους τους, ή τους στόχους μιας διακριτής ένοπλης ομάδας, αντίπαλης αυτής του θύματος.

8.3.2.2 Υπόθεση Dragoljub Kunarac et al (Radomir Kovac, Zoran Vukovic, Dragan Zelenović, Gojko Janković, Janko Janjić, Radovan Stanković)

A. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο. Η υπόθεση αφορά την ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των Σερβικών δυνάμεων και των μουσουλμανικών πληθυσμών στην ευρύτερη περιοχή του δήμου Foca και στους γειτονικούς δήμους Kalinovik και Gacko. Οι Σερβικές δυνάμεις από τον Απρίλιο του 1992 μέχρι τα μέσα Ιουλίου του ίδιου έτους πολιορκήσαν και τελικά κατέλαβαν την πόλη Foca και τα γύρω από αυτή χωριά. Η περιοχή αυτή ανήκε στην Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και συνόρευε με τη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Σύμφωνα με την εθνική απογραφή του 1991, ο πληθυσμός του δήμου Foca αποτελείτο από 40.513 άτομα εκ των οποίων το 51,6% ήταν Μουσουλμάνοι, το 45,3% Σέρβοι και το 3,1% άλλης εθνικότητας ή θρησκείας πληθυσμοί (ICTY, Case Sheet: Kunarac, Kovac & Vukovic).

Ένας από τους σκοπούς της Σερβικής επίθεσης ήταν να εκδιώξουν από την περιοχή τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν από τις σερβικές δυνάμεις για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός ήταν: **α)** Ο πολιτισμικός αφανισμός των μουσουλμανικών πληθυσμών μέσω της καταστροφής των θρησκευτικών συμβόλων (όλα τα τζαμιά στην περιοχή ανατινάχτηκαν και ισοπεδώθηκαν τα ερείπια). **β)** Η καταστροφή της εθνικής ταυτότητας με την μετονομασία της περιοχής της Foca σε Srbinje και την μετέπειτα ένταξή της στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας. **γ)** Η διασπορά του τρόμου μέσω των επιθέσεων εναντίον αμάχων (ειδικά εναντίον των γυναικών) (ICTY, Case Sheet: Kunarac, Kovac & Vukovic).

Αμέσως μετά την κατάληψη της περιοχής από τα σερβικά στρατεύματα, η στρατιωτική αστυνομία, συνοδευόμενη από παραστρατιωτικές ομάδες, συνέλαβε Μουσουλμάνους και Κροάτες κατοίκους, τους οποίους, αφού διαχώρισε κατά φύλο, οδήγησε σε στρατόπεδα κράτησης, ή τους επέβαλε κατ'οίκον περιορισμό. Στις εγκαταστάσεις των φυλακών “Foca Kazneno-popravni Dom” (“KP Dom”), κρατούνταν οι άνδρες, ενώ οι γυναίκες, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι κρατούνταν σε σπίτια, διαμερίσματα και ξενοδοχεία της περιοχής, ή σε άλλους χώρους, που μετατράπηκαν σε κέντρα κράτησης, όπως το “Buk Bijela, το “Foca High School” και

το “Partizan Sports Hall”. Οι συνθήκες κράτησης εκεί ήταν απάνθρωπες. Οι εγκαταστάσεις δεν ήταν επαρκείς για να στεγάσουν τόσο πληθυσμό, ούτε πληρούσαν στοιχειώδεις όρους υγιεινής, ενώ οι κρατούμενοι υποσιτιζόνταν και υπέστησαν βίαιη μεταχείριση, συμπεριλαμβανομένων των σεξουαλικών επιθέσεων εναντίον των γυναικών και των ανήλικων κοριτσιών (ICTY, Case Sheet: Kunarac, Kovac & Vukovic).

Αντίστοιχη μεταχείριση είχαν και οι κρατούμενοι του γειτονικού δήμου Kalinovik. Από τα μέσα Μαΐου του 1992 η περιοχή καταλήφθηκε από τις σερβικές δυνάμεις, οι οποίες, με στόχο την ανταλλαγή αιχμαλώτων, συνέλαβαν πολίτες που δεν ανήκαν στους σερβικούς πληθυσμούς της περιοχής, καθώς και πολίτες από το δήμο Gacko, που περνούσαν από το δήμο Kalinovik κατά την πτήση τους προς την Κεντρική Βοσνία. Όσοι συνελήφθησαν κρατήθηκαν σε απάνθρωπες συνθήκες στο Γυμνάσιο του Kalinovik, το οποίο βρισκόταν στο κέντρο της πόλης, ή μεταφέρθηκαν στα κέντρα κράτησης της Foca (ICTY, Case Sheet: Kunarac, Kovac & Vukovic).

B. Τα πραγματικά περιστατικά. Στο κέντρο κράτησης “Partizan Sports Hall”, της πόλης Foca, που λειτούργησε περίπου από τις 13 Ιουλίου του 1992 έως και της 13 Αυγούστου του 1992, οι κρατούμενοι, σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων, υπέστησαν φρικτά βασανιστήρια. Το “Partizan Sports Hall” αριθμούσε τουλάχιστον 72 κρατουμένους, που όλοι ανήκαν στην κατηγορία του αμάχου πληθυσμού, δηλαδή μουσουλμάνες γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένα άτομα. Η σεξουαλική κακοποίηση και οι βιασμοί των γυναικών και των κοριτσιών ξεκινούσαν σχεδόν με την άφιξή τους σε αυτό το κέντρο κράτησης. Οπλισμένες ομάδες Σέρβων στρατιωτών, αποτελούμενες συνήθως από 3 έως 5 άτομα, έμπαιναν σχεδόν κάθε βράδυ στο χώρο, και ανάγκαζαν τις γυναίκες και τα ανήλικα κορίτσια να τους ακολουθήσουν, ενώ στη συνέχεια τις οδηγούσαν σε διαμερίσματα ή ξενοδοχεία της περιοχής όπου τις βίαζαν, τις εξύβριζαν, και τις κακοποιούσαν.

Αντίστοιχα περιστατικά σεξουαλικής βίας συνέβησαν και στα κέντρα κράτησης “Buk Bijela, και “Foca High School”. Κάποιες γυναίκες που μεταφέρθηκαν από το ένα κέντρο στο άλλο δήλωσαν ότι βιάστηκαν επανειλημμένα από τόσο πολλούς στρατιώτες που δεν μπορούσαν να προσδιορίσουν με ακρίβεια τον αριθμό των δραστών και τη συχνότητα των βιασμών τους. Η μάρτυρας FWS-95, για

παράδειγμα, κατέθεσε στη δίκη ότι κατά το χρονικό διάστημα των 40 ημερών που κρατήθηκε στο “Foca High School” και το “Partizan” βιάστηκε περίπου 150 φορές από διαφορετικούς δράστες. Οι περισσότερες γυναίκες, μεταξύ των οποίων και ένα δωδεκάχρονο κορίτσι, κατέθεσαν ότι, οι Σέρβοι στρατιώτες τις οδηγούσαν (από τα κέντρα κράτησης ή απευθείας από την στιγμή της σύλληψής τους) σε ιδιωτικές κατοικίες και ξενοδοχεία της περιοχής, (όπως στο ιδιωτικό συγκρότημα “Lera Brena”, στις κατοικίες “Alad'a” και “Karaman’s house” κ.α) όπου βιάζονταν σχεδόν καθημερινά για πολλούς μήνες από τους ιδιοκτήτες αυτών των χώρων και από ομάδες Σέρβων στρατιωτών(‘ICTY’ v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.37).¹³⁸

Δύο γυναίκες από το κέντρο κράτησης του Kalinovik που μεταφέρθηκαν στις 2 Αυγούστου του 1992 μαζί με άλλες πέντε γυναίκες σε αυτές τις ιδιωτικές κατοικίες κατέθεσαν ότι, σύμφωνα με τις δηλώσεις των δραστών, οι βάνουσοι και επανειλημμένοι βιασμοί τους λειτούργησαν ως αντίποινα για τις συλλήψεις των Σέρβων στρατιωτών στο πέρασμα Rogoj. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γυναικών, αν και ο συνολικός χρόνος κράτησης τους στις περισσότερες περιπτώσεις ξεπερνούσε το ένα έτος, η παραμονή τους σε κάθε μία από αυτές τις ιδιωτικές κατοικίες ήταν συνήθως βραχυχρόνια (ελάχιστες ημέρες έως το πολύ 6 μήνες), καθώς οι στρατιώτες τις μετακινούσαν συνεχώς σε διαφορετικούς χώρους (‘ICTY’ v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.42).¹³⁹ Πολλές γυναίκες ισχυρίστηκαν ότι όλες αυτές οι εγκληματικές δράσεις συνέβαιναν με πλήρη γνώση και ανοχή των τοπικών αρχών, ενώ όσα θύματα ζήτησαν προστασία από την αστυνομία αντιμετωπίστηκαν βάνουσα ή οι καταγγελίες τους αγνοήθηκαν (‘ICTY’ v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.34).

Οι περισσότερες γυναίκες που κρατούντο στο Partizan Sports Hall στις 13 Αυγούστου του 1992 απελευθερώθηκαν και απελάθηκαν στο Μαυροβούνιο. Εκεί έλαβαν για πρώτη φορά ιατρική περίθαλψη, όπου και διαπιστώθηκαν από τους ειδικούς επιστήμονες οι γυναικολογικές βλάβες που είχαν υποστεί εξαιτίας των σεξουαλικών επιθέσεων, (μη αναστρέψιμες σε κάποιες περιπτώσεις) καθώς και οι ψυχολογικές και συναισθηματικές βλάβες που επέφερε ο βιασμός τους. Οι γυναίκες που κρατήθηκαν σε ιδιωτικές κατοικίες και ξενοδοχεία δήλωσαν ότι βίωσαν συνθήκες απόλυτης ομηρίας, χωρίς καμία επαφή με τον «έξω κόσμο», με αποτέλεσμα

¹³⁸ Σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων FWS-75, FWS-87, A.S. και A.B.

¹³⁹ Μάρτυρες FWS-75, FWS-87, A.S.

να έχουν χάσει κάθε έλεγχο της ζωής τους. Οι κρατούμενες στο κέντρο “Partizan Sports Hall”, και στην ιδιωτική κατοικία “Karaman’s” κατέθεσαν στη δίκη ότι, αν και σε αυτούς του χώρους δεν υπήρχε αυστηρή φύλαξη, δεν ήταν δυνατό να δραπετεύσουν διότι ήταν περιτριγυρισμένες από Σέρβους στρατιώτες και πολίτες που ήταν πρόθυμοι να τις υποβάλουν σε βασανιστήρια, να τις βιάσουν, ή να απειλήσουν τη ζωή τους. Οι ερευνητές της οργάνωσης Human Rights Watch (2004) ανέφεραν ότι σχεδόν οκτώ χρόνια μετά τα περιστατικά, και ενώ η ένοπλη σύρραξη είχε λήξει, μερικές γυναίκες ακόμα φοβούνταν να καταθέσουν στο Δικαστήριο εναντίον εκείνων που τις βίασαν και τις έθεσαν σε συνθήκες σεξουαλικής υποδούλωσης, ενώ οι γυναίκες που κατέθεσαν ζήτησαν να εμφανιστούν στην ακροαματική διαδικασία με καλυμμένα πρόσωπα και να αλλοιωθεί η φωνή τους, προκειμένου να μην κινδυνεύσουν οι ίδιες και οι οικογένειές τους.

Γ. Το κατηγορητήριο. Για αυτές τις εγκληματικές πράξεις και παραλήψεις στις 19 Ιουνίου του 1996 κατηγορήθηκαν για: α) εγκλήματα κατά τις ανθρωπότητας, β) σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης, γ) παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου, οι ανώτεροι αξιωματούχοι Dragoljub Kunarac, (αρχηγός μίας μονάδας του σερβικού στρατού της Βοσνίας “VRS” που είχε δικαιοδοσία στην περιοχή της Foca), και ο Dragan Gagovic (αρχηγός της αστυνομίας στην ίδια περιοχή). Με τις ίδιες κατηγορίες παραπέμφθηκαν και οι κατώτεροι αξιωματούχοι της στρατιωτικής αστυνομίας του “VRS” Radomir Kovac, Zoran Vukovic, Dragan Zelenović, Gojko Janković, Janko Janjić, και Radovan Stanković (‘ICTY’ v. Kunarac, Gagovic, Kovac & Vukovic, 1996).

Στη συνέχεια στις 19 Αυγούστου του 1998 οι κατηγορίες εναντίον του Kunarac αποκόπηκαν από το αρχικό κατηγορητήριο, ενώ στις 3 Σεπτεμβρίου του 1999, ένα δεύτερο τροποποιημένο κατηγορητήριο επιβεβαίωσε τις αρχικές κατηγορίες εναντίον του Kunarac και του Κοναč. Την 1η Δεκεμβρίου του 1999, το κατηγορητήριο τροποποιήθηκε και πάλι αποδίδοντας ατομική ποινική ευθύνη στους Kunarac και Κοναč για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου. Στις 30 Ιουλίου του 1999, αποσύρθηκε το κατηγορητήριο εναντίον του Gagović λόγω του θανάτου του, ενώ οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν με ξεχωριστό κατηγορητήριο, που εκδόθηκε στις 7 Οκτωβρίου του 1999.

Οι υποθέσεις έτσι διαχωρίστηκαν σε δύο και εκδικάστηκαν ξεχωριστά. Στις 16 Φεβρουαρίου του 2000 όμως το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου έδωσε εντολή στην Εισαγγελία να καταθέσει ξεχωριστή μήνυση εναντίον του Z.Vukovic, και τελικά ο Vukovic δικάστηκε από κοινού με τους Konač και Kunarac. Σύμφωνα με το τελικό κατηγορητήριο αποδόθηκε στον Dragoljub Kunarac ατομική ποινική ευθύνη σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ.1 και 3 (ευθύνη ανωτέρου) του Καταστατικού του Δικαστηρίου για: **α)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (βασανιστήρια, βιασμούς και υποδούλωση) βάσει του άρθρου 5 του Καταστατικού, **β)** Παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου, (βασανιστήρια, βιασμούς και προσβολές κατά της ατομικής αξιοπρέπειας) βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού. Ατομική ποινική ευθύνη για τα ίδια εγκλήματα βάσει του άρθρου 7 παρ.1 του Καταστατικού αποδόθηκαν και στους Radomir Kovac, και Zoran Vukovic (ICTY v. Vukovic, 1999). Το δεύτερο ξεχωριστό κατηγορητήριο εναντίον των υπολοίπων τεσσάρων κατηγορουμένων τροποποιήθηκε στις 20 Απριλίου 2001 μετά το θάνατο του Janjić, ωστόσο οι κατηγορούμενοι D.Zelenović, G.Janković, και R.Stanković ως εκείνη τη στιγμή είχαν διαφύγει την σύλληψη. Στις 9 Ιουλίου του 2002, ο R. Stanković συνελήφθη και μεταφέρθηκε στο Δικαστήριο την επόμενη ημέρα. Ο Εισαγγελέας στη συνέχεια κατέθεσε ξεχωριστό κατηγορητήριο εναντίον του, που επικυρώθηκε στις 24 Φεβρουαρίου του 2004. Τον Σεπτέμβριο του 2004 ο Εισαγγελέας ζήτησε η υπόθεση να παραπεμφθεί στις δικαστικές αρχές της Βοσνίας Ερζεγοβίνης σύμφωνα με τον κανόνα 11 (α) «περί Διαδικασίας και Απόδειξης» (International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991, 2004)¹⁴⁰ και το Δικαστήριο έκανε δεκτό το αίτημά του. Στις 14 Μαρτίου του 2005, συνελήφθη και μεταφέρθηκε στο Δικαστήριο ο G.Janković. Το Δικαστήριο μετά από πρόταση του Εισαγγελέα αποφάσισε στις 22 Ιουλίου του 2005 η υπόθεση να παραπεμφθεί στα εθνικά δικαστήρια (Fiori, 2007).

---

¹⁴⁰ 11 (α) “If an indictment has been confirmed, irrespective of whether or not the accused is in the custody of the Tribunal, the President may appoint a Trial Chamber for the purpose of referring a case to the authorities of a State: (i) in whose territory the crime was committed or (ii) in which the accused was arrested or (iii) having jurisdiction and being willing and adequately prepared to accept such a case, so that those authorities should forthwith refer the case to the appropriate court for trial within that State”.

Ο τελευταίος κατηγορούμενος αυτής της υπόθεσης D. Zelenović στις 10 Ιουνίου του 2006 μεταφέρθηκε στο Δικαστήριο. Καθώς στο εναντίον του κατηγορητήριο αναφέρονταν ακόμα τα ονόματα των G.Janković και R.Stanković, οι υποθέσεις των οποίων ήδη είχαν παραπεμφθεί στις δικαστικές αρχές της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, ο Εισαγγελέας κατέθεσε νέο τροποποιημένο κατηγορητήριο, στις 16 Ιανουαρίου 2007. Σύμφωνα με το νέο κατηγορητήριο αποδόθηκε στον D. Zelenović ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού για: **α)** επτά (7) κατηγορίες για παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου (μεταξύ των οποίων βασανιστήρια και βιασμούς) βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου, και **β)** επτά (7) κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας βάσει του άρθρου 5 του Καταστατικού (ICTY, Zelecovic Case Sheet). Το ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία σύμφωνα με τα τελικά κατηγορητήρια εκδίκασε έτσι δύο ξεχωριστές υποθέσεις. Η πρώτη υπόθεση αφορούσε την από κοινού παραπομπή των Κοναč, Κουναράς και Βουκόβιτς και η δεύτερη την παραπομπή μόνο του Ζελενοβίτς.

Δ. Η δικαστική κρίση

Δ.1. Η κρίση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου για την υπόθεση Κοναč, Κουναράς & Βουκόβιτς

Δ.1.1. Το γενικό πλαίσιο της Απόφασης. Σχετικά με την πρώτη υπόθεση στις 22 Φεβρουαρίου του 2001 το II Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ότι οι τρεις κατηγορούμενοι αξιωματικοί του σερβοβοσνιακού στρατού Κοναč, Κουναράς και Βουκόβιτς διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση και τη συντήρηση των ονομαζόμενων «στρατοπέδων βιασμών» στην πόλη Foca της ανατολικής Βοσνίας. Σύμφωνα με τη δικαστική κρίση οι εγκληματικές πράξεις αυτών των αξιωματικών, για τις οποίες απαγγέλθηκαν οι κατηγορίες, συνδέονταν πέραν πάσης αμφιβολίας με την ένοπλη σύρραξη, που ξέσπασε στην ευρύτερη περιοχή της Foca από τον Απρίλιο του 1992 έως τουλάχιστον και το Φεβρουάριο του 1993 ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.568).

Σύμφωνα με τους κανόνες του Ανθρωπιστικού Δικαίου επιτάσσεται η δίωξη των εγκλημάτων να ισχύει στο σύνολο της επικράτειας σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, όταν ένα από τα εμπλεκόμενα στη σύρραξη μέρη έχει τον έλεγχο μιας οποιασδήποτε περιοχής, έστω και αν το πεδίο της μάχης περιορίζεται σε συγκεκριμένο τόπο. Το Δικαστήριο λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους κανόνες, καθώς

και ότι το άρθρο 3 του Καταστατικού του, (που δεν απαιτούσε «οι σοβαρές παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου» να διαπράττονται στο επίκεντρο της μάχης) έκρινε ότι ήταν άνευ σημασίας πως το πεδίο της μάχης είχε μετατοπιστεί στις γειτονικές περιοχές, όταν διαπράχθηκαν οι εγκληματικές πράξεις από τους κατηγορούμενους ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.568).

Ήταν επίσης προφανές για το Δικαστήριο ότι οι συνθήκες αυτής της ένοπλης σύρραξης ευνόησαν τις εγκληματικές πράξεις των κατηγορουμένων και δημιούργησαν προϋποθέσεις καθολικής ατιμωρησίας. Ωστόσο, τόσο η Πρόεδρος του Δικαστηρίου όσο και τα υπόλοιπα μέλη υποστήριξαν ότι δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία προκειμένου οι βιασμοί των γυναικών να θεωρηθούν «όπλο πολέμου» με την έννοια της συντονισμένης εκστρατείας ή των συγκεκριμένων εντολών προς τις ένοπλες Σερβοβοσνιακές δυνάμεις. Όμως, αν και δεν αποδείχθηκε ότι οι τρεις κατηγορούμενοι έδρασαν σύμφωνα με εντολές ανωτέρων ή βάσει ενός κεντρικού σχεδιασμού, όλα τα στοιχεία κατέδειξαν ότι οι βιασμοί των γυναικών χρησιμοποιήθηκαν από τα μέλη των Σερβοβόσνιων δυνάμεων (στις οποίες οι κατηγορούμενοι ανήκαν) ως μέσο τρομοκράτησης μιας άλλης εθνότητας ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001). Συγκεκριμένα το Δικαστήριο αποφάσισε ότι:

1) Οι ενέργειες των τριών κατηγορουμένων αποτελούσαν μέρος μιας συστηματικής επίθεσης εναντίον Μουσουλμάνων πολιτών. Οι πράξεις των κατηγορουμένων σύμφωνα με τη δικαστική κρίση, θα μπορούσαν αναμφίβολα να χαρακτηριστούν ως οργανωμένο έγκλημα, σε καιρό ειρήνης.

2) Οι κατηγορούμενοι γνώριζαν ότι οι δράσεις τους εντάσσονταν στα πλαίσια μιας ένοπλης σύγκρουσης, καθώς συμμετείχαν σε αυτή με την στρατιωτική ιδιότητα.

3) Οι κατηγορούμενοι γνώριζαν επίσης ότι ο κύριος στόχος αυτής της εκστρατείας ήταν να εκτοπιστούν από την περιοχή οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί, και επιπλέον είχαν απόλυτη επίγνωση ότι ο τρόπος για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος ήταν η τρομοκράτηση του μουσουλμανικού άμαχου πληθυσμού κατά τρόπο που θα καθιστούσε αδύνατη την μελλοντική επιστροφή του σε αυτή την περιοχή. Όλες οι εγκληματικές ενέργειες τους, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών των γυναικών και των κοριτσιών, αποδείχθηκε ότι αποσκοπούσαν στην εκπλήρωση αυτού του στόχου.

4) Οι κατηγορούμενοι γνώριζαν ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια που μεταφέρονταν στα κέντρα κράτησης κακοποιούνται σεξουαλικά και βιάζονταν από Σέρβους πολίτες και στρατιώτες και ότι μερικές από τις κρατούμενες έζησαν υπό

καθεστώς δουλείας σε σπίτια και ξενοδοχεία της περιοχής για πολλούς μήνες. Επιπρόσθετα, οι ίδιοι οι κατηγορούμενοι διέπραξαν βιασμούς γυναικών ή ενθάρρυναν με πράξεις και παραλείψεις τους άλλους στρατιώτες ή πολίτες να προβούν σε βιασμούς και σε σεξουαλική υποδούλωση γυναικών.

5) Οι τρεις κατηγορούμενοι δεν κατείχαν υψηλές στρατιωτικές ή πολιτικές θέσεις, ώστε να θεωρηθεί ότι οργάνωσαν ή διέταξαν αυτές τις φρικαλεότητες. Ωστόσο, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, δεν ήταν δυνατό να αποδεχτεί τα χαμηλόβαθμα στελέχη να διαφεύγουν την ποινική δίωξη, αν και κύριος στόχος του ήταν να εκδικάζονται ενώπιον του δράστες που ανήκουν στα ανώτερα κλιμάκια της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας. Το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να τονιστεί ότι «οι πολιτικοί ηγέτες και οι στρατηγοί είναι ανίσχυροι όταν οι απλοί άνθρωποι αρνούνται να πραγματοποιούν εγκληματικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του πολέμου», και πως δεν μπορεί να είναι αποδεκτό «οι άνδρες να κακοποιούν τις γυναίκες, τόσο σε καιρό ειρήνης, όσο και σε καιρό πολέμου» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.586).

Δ.1.2 Η ετυμολογία του Δικαστηρίου για τον κάθε κατηγορούμενο

1. Dragoljub Kunarac. Ο κατηγορούμενος γεννήθηκε στις 15 Μαΐου του 1960 στην πόλη Foca, και για αρκετά χρόνια πριν τον πόλεμο έζησε στην πόλη Tivat στο Μαυροβούνιο. Κατά την παραμονή του στο στρατό, είχε εκπαιδευτεί στον αφοπλισμό και τη χρήση εκρηκτικών μηχανισμών, ενώ κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης ήταν αρχηγός μίας μονάδας του σερβικού στρατού της Βοσνίας ("VRS") που είχε δικαιοδοσία στην περιοχή της Foca ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.48). Σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία και πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ο Kunarac βίασε τις μάρτυρες D.B., FWS-87, FWS-95, FWS-183, FWS-191, ενώ βοήθησε και ενθάρρυνε το βιασμό των μαρτύρων FWS-87, FWS-75 και FWS-50 από άλλους στρατιώτες. Το Δικαστήριο επίσης διαπίστωσε ότι ο Kunarac οργάνωσε και υποκίνησε την μεταφορά γυναικών σε χώρους όπου έζησαν σε καθεστώς υποδούλωσης και ότι οι απάνθρωπες πράξεις του σχετίζονταν με την εθνικότητα των θυμάτων. Συγκεκριμένα αποδείχθηκε ότι ο κατηγορούμενος μαζί με δύο στρατιώτες στα μέσα Ιουλίου του 1992 πήραν με τη βία από το σπίτι της στην περιοχή της Foca την μάρτυρα FWS-183, και στη συνέχεια την βίασαν. Κατά την διάρκεια του βιασμού ο Kunarac χλεύαζε τη γυναίκα λέγοντάς της ότι «θα απολαύσει

τον βιασμό της από τους Σέρβους... και θα εγκυμονήσει τα παιδιά τους χωρίς ο πατέρας της να το ξέρει», ενώ ενθάρρυνε άλλους στρατιώτες να «περιμένουν τη σειρά τους» ώστε να συμμετέχουν και εκείνοι στο βιασμό ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.583). Στη συνέχεια η μάρτυρας FWS-186, μαζί με την μάρτυρα FWS-191, μεταφέρθηκαν σε ένα σπίτι στο Trnovace, όπου για αρκετούς μήνες χρησιμοποιήθηκαν ως «ιδιοκτησία» του Kunarac και ενός άλλου ατόμου (αναφερόμενου στην δίκη ως "DP6").

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι πράξεις του Kunarac συνιστούσαν το έγκλημα της υποδούλωσης, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα εξής ακόλουθα στοιχεία: **α)** Στο γεγονός ότι οι γυναίκες συνελήφθησαν και δεν ακολούθησαν τον κατηγορούμενο με τη θέλησή τους. **β)** Στο γεγονός ότι η μάρτυρας FWS-191 χρησιμοποιήθηκε συστηματικά και αποκλειστικά για την σεξουαλική ικανοποίηση του Kunarac και του δράστη "DP6". **γ)** Στο ότι η μάρτυρας FWS-191 υπέστη επιπλέον εξευτελιστική μεταχείριση, όταν ο Kunarac έδωσε την άδεια σε ένα στρατιώτη να την βιάσει παρουσία του έναντι 100 DM. **δ)** Στη διαπίστωση ότι οι πράξεις του κατηγορουμένου είχαν ως συνέπεια οι μάρτυρες FWS-186 και FWS-191 να έχουν ουσιαστικά χάσει τον έλεγχο της ζωής τους.

Η θέση του Kunarac στην αλυσίδα της διοικητικής ιεραρχίας προβλημάτισε το Δικαστήριο ως προς την απόδοση ατομικής ποινικής ευθύνης με την ιδιότητα του ανωτέρου στο στράτευμα σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ.3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Όπως αποδείχθηκε από τις καταθέσεις των μαρτύρων ο κατηγορούμενος ήταν ένας αξιωματικός που αναμφισβήτητα έχαιρε της εκτίμησης των ανδρών που διοικούσε. Σύμφωνα με αυτή τη διαπίστωση, αν και θα μπορούσε εύκολα να εμποδίσει τις εγκληματικές δράσεις των στρατιωτών του εναντίον των γυναικών, αντίθετα ο ίδιος είχε ενεργή συμμετοχή στο εφιαλικό καθεστώς της σεξουαλικής τους εκμετάλλευσης, και το γεγονός αυτό έκανε τις πράξεις του περισσότερο απεχθείς. Ο Εισαγγελέας όμως δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι οι συγκεκριμένοι στρατιώτες κατά το χρόνο που διέπραξαν τα αδικήματα, (τα οποία αποδόθηκαν στον κατηγορούμενο σύμφωνα με το κατηγορητήριο), ήταν υπό τον έλεγχο ή υπό τις διαταγές του Kunarac ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.626 & 863).

Το Δικαστήριο συνεπώς δεν απέδωσε ατομική ποινική ευθύνη στον κατηγορούμενο βάσει της 3^{ης} παραγράφου του άρθρου 7 του Καταστατικού του,

(ευθύνη ανωτέρου) αλλά βάσεις της 1^{ης} παραγράφου του ίδιου άρθρου. Παρ' όλα αυτά, το Δικαστήριο θεώρησε ότι αποδείχθηκε σαφώς πως ο κατηγορούμενος έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην οργάνωση και τη διάπραξη των εγκλημάτων, καθώς ασκούσε σημαντική επιρροή σε μερικούς από τους άλλους δράστες, γεγονός που κρίθηκε ως επιβαρυντικό στοιχείο της ποινικής ενοχής. Το Δικαστήριο τελικά έκρινε ότι από το σύνολο των ενεργειών και των πράξεων του κατηγορουμένου αποδείχθηκε μία κραυγαλέα έλλειψη σεβασμού προς την αξιοπρέπεια των γυναικών και των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους στη σεξουαλική αυτοδιάθεση, άμεσα συνδεδεμένη με τον φανατισμό του εναντίον των Μουσουλμανικών πληθυσμών. Αυτές οι συμπεριφορές απαιτούσαν μια αυστηρή ποινή ανάλογη με τη σοβαρότητα των εγκλημάτων με επιπλέον επιβαρυντικό στοιχείο την νεαρή ηλικία των θυμάτων, τα περισσότερα εκ των οποίων ήταν ανήλικα κορίτσια ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.864).¹⁴¹

Η νομική αρχή που εφαρμόστηκε εξίσου στα κατηγορητήρια εναντίον και των τριών κατηγορουμένων επέτρεπε την αθροιστική καταδίκη για την ίδια συμπεριφορά, δηλαδή κάθε αδίκημα να χρεώνεται στον κατηγορούμενο όταν περιέχει τουλάχιστον ένα διακριτό στοιχείο που δεν περιέχεται σε άλλο αδίκημα. Σύμφωνα με αυτή την αρχή το Δικαστήριο καταδίκασε τον Kunarac σε κάθειρξη 28 ετών αποδίδοντας σε αυτόν ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του για: **α)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (υποδούλωση και βιασμοί) βάσει του άρθρου 5 (παρ.ε και γ) του Καταστατικού του. **β)** Σοβαρές παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου (βιασμοί) βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού του ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.883).

Το Δικαστήριο έκρινε ωστόσο ότι τα στοιχεία δεν ήταν επαρκή για να υποστηρίξουν την ενοχή του κατηγορουμένου για «προσβολή της ατομικής αξιοπρέπειας» των μαρτύρων FWS-186 και FWS-191. Ο λόγος της απαλλαγής του Kunarac από αυτή την κατηγορία δεν ήταν η αμφισβήτηση από την πλευρά του Δικαστηρίου της προσβολής των θυμάτων, αλλά η έλλειψη στοιχειοθέτησης των διακριτών στοιχείων του εγκλήματος της «προσβολής της ατομικής αξιοπρέπειας» (ως «παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου»), ώστε το έγκλημα αυτό να έχει ξεχωριστή αντικειμενική υπόσταση και να μη καλύπτεται από τα άλλα

¹⁴¹ Κατά τη στιγμή της διάπραξης των αδικημάτων του Dragoljub Kunarac εναντίον των γυναικών, η μάρτυρας FWS-87 ήταν περίπου δεκαέξι ετών, η FWS-50 ήταν περίπου δεκαέξι ετών, η FWS-191 ήταν περίπου δεκαεπτά ετών, και η FWS-186 ήταν περίπου δεκαεπτά ετών.

αδικήματα για τα οποία ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.743).

2. Radomir Kovac. Ο κατηγορούμενος γεννήθηκε στις 31 Μαρτίου του 1961 στη Foca. Κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης, ήταν μέλος στρατιωτικής μονάδας (γνωστής ως μονάδα "Dragan Nikolić"). Σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία έλαβε μέρος στις 3 Ιουλίου του 1992 στην κατάληψη του χωριού Trosanj που κατοικείτο κατά κανόνα από μουσουλμανικό πληθυσμό, έχοντας πλήρη επίγνωση ότι οι σερβικές δυνάμεις στρέφονται εναντίον άμαχου πληθυσμού. Κατά τη διάρκεια της επίθεσης αρκετοί κάτοικοι σκοτώθηκαν ή κακοποιήθηκαν, ενώ οι περισσότερες γυναίκες συνελήφθησαν. Στα τέλη Οκτωβρίου του 1992 δύο από τις γυναίκες που συνελήφθησαν κατά την επίθεση των σερβικών στρατευμάτων στο Trosanj, (οι μάρτυρες FWS-87 και FWS-75) μαζί με μία άλλη νεαρή γυναίκα (την μάρτυρα A.S) και ένα δωδεκάχρονο κορίτσι (την μάρτυρα A.B) μεταφέρθηκαν στην Foca στο διαμέρισμα του Kovac, όπου ο ίδιος και ένας άλλος στρατιώτης (ο Jago Kostic) τις κακοποιούσαν και τις βίαζαν επανειλημμένα, για έξι περίπου μήνες ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.586&589). Ο κατηγορούμενος συχνά καλούσε φίλους στο διαμέρισμά του και μερικές φορές τους «επέτρεπε» να βιάσουν κάποιες από τις γυναίκες. Σύμφωνα με τις μαρτυρικές καταθέσεις όταν η FWS-75 αρνήθηκε να έρθει σε σεξουαλική επαφή με έναν από αυτούς τους άνδρες, ο Kovac την χαστούκισε και «έστειλε στη θέση της» την δωδεκάχρονη A.B. ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.750).

Τον Νοέμβριο του 1992, ο Kovac μετέφερε τις μάρτυρες FWS-75 και A.B. από το διαμέρισμά του σε ένα άλλο σπίτι δίπλα στο ξενοδοχείο Zelengora. Οι γυναίκες έμειναν εκεί περίπου είκοσι ημέρες όπου κακοποιήθηκαν και βιάστηκαν από Σέρβους στρατιώτες που ανήκαν στην στρατιωτική ομάδα του Kovac. Στη συνέχεια οι δύο γυναίκες μεταφέρθηκαν σε άλλο διαμέρισμα στην περιοχή Pod Masala της Foca, όπου παρέμειναν εκεί άλλες δεκαπέντε ημέρες, και βιάζονταν σχεδόν καθημερινά από τους ίδιους στρατιώτες. Περίπου στις 25 Δεκεμβρίου του 1992, η μάρτυρας FWS- 75 επέστρεψε στο διαμέρισμα του Kovac μαζί με μία άλλη γυναίκα (αγνώστων στοιχείων), ενώ η μάρτυρας A.B. πωλήθηκε από τον Kovac σε έναν άγνωστο στρατιώτη. Την ίδια «τύχη» είχαν λίγο αργότερα (περίπου στις 25 Φεβρουαρίου του 1993) και οι μάρτυρες FWS-87 και A.S, που πωλήθηκαν από τον

Κοναc σε δύο Μαυροβούνιους στρατιώτες (αγνώστων στοιχείων) ('ICTY' v. Kunarac, Kona c & Vukovic, 2001, par.588-589&778-782). Συμπερασματικά, οι γυναίκες κατά την διάρκεια της κράτησης τους στο σπίτι του Κοναc και στα άλλα μέρη που μετακινήθηκαν έζησαν κάτω από απάνθρωπες συνθήκες υποδούλωσης. Αναγκάστηκαν να υπηρετούν τον κατηγορούμενο κάνοντας όλες τις δουλειές του σπιτιού, και υπέστησαν ξυλοδαρμούς, βιασμούς, και στέρηση τροφής για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Το Δικαστήριο πείστηκε ότι ο Κοναc είχε τον απόλυτο έλεγχο των κινήσεων, της ιδιωτικότητας, και της εργασίας των γυναικών ('ICTY' v. Kunarac, Kona c & Vukovic, 2001, par.749&752). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία που έγιναν δεκτά από το Δικαστήριο, οι γυναίκες δεν ήταν δυνατό να διαφύγουν από τους χώρους που κρατούντο, καθώς συνοδεύονταν πάντα από άνδρες του Κοναc ή ήταν κλειδωμένες μέσα στα σπίτια που διέμεναν. Το Δικαστήριο δέχθηκε επίσης ότι οι γυναίκες ακόμα και στις περιπτώσεις που τους δόθηκε η ευκαιρία να δραπετεύσουν, (κάποιες φορές οι πόρτες των σπιτιών που κρατούντο δεν ήταν κλειδωμένες) δεν ήταν δυνατό να το πράξουν, λόγω της κακής ψυχολογικής τους κατάστασης, αλλά και γιατί μετά από μία πιθανή απόδραση δεν είχαν που να πάνε και διέτρεχαν τον κίνδυνο της επανασύλληψης ('ICTY' v. Kunarac, Kona c & Vukovic, 2001, par.751).

Το Δικαστήριο καταδίκασε τον Κοναc για τις πράξεις του σε κάθειρξη είκοσι (20) ετών, αποδίδοντας σε αυτόν ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του για: **α)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (υποδούλωση και βιασμούς) βάσει του άρθρου 5 (παρ. c και g) του Καταστατικού του. **β)** Για «παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου» (προσβολές κατά της ατομικής αξιοπρέπειας) σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού του, και το κοινό άρθρο 3(1, c) των Συνθηκών της Γενεύης του 1949 ('ICTY' v. Kunarac, Kona c & Vukovic, 2001, par.782).

3. Zoran Vukovic. Ο κατηγορούμενος γεννήθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου του 1955 στο χωριό Brusna του δημοτικού διαμερίσματος της Foca. Έζησε στην πόλη Foca πριν από τον πόλεμο και εργάστηκε ως σερβιτόρος και οδηγός. Κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης, σύμφωνα με τις μαρτυρικές καταθέσεις, ανήκε στην ίδια στρατιωτική ομάδα με τον συγκατηγορούμενο του Radomir Kona c ('ICTY' v.

Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.52). Ο Vukovic συμμετείχε στην επίθεση εναντίον των Μουσουλμανικών πληθυσμών στην περιοχή της Foca, και γνώριζε τους κινδύνους που διέτρεχε ο άμαχος πληθυσμός, καθώς σύμφωνα με μαρτυρίες ο ίδιος βοήθησε κάποιους γνωστούς του Μουσουλμάνους πολίτες που κινδύνευαν ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.590-591).

Στις 3 Ιουλίου του 1992 ο κατηγορούμενος βρίσκονταν στο κέντρο κράτησης Buk Bijela όπου μεταφέρθηκαν εκεί, την ίδια ημέρα, πολίτες της Foca, κατά κανόνα γυναίκες και παιδιά. Ο Vukovic, γνώριζε ότι σε αυτό το κέντρο κράτησης επικρατούσαν απάνθρωπες συνθήκες και πολλές κρατούμενες είχαν υποστεί στο παρελθόν ξυλοδαρμούς και βιασμούς. Η παρουσία του εκεί δεν ήταν τυχαία καθώς σύμφωνα με την μαρτυρική κατάθεση της FWS-50 ο κατηγορούμενος εκείνη την ημέρα την βίασε για πρώτη φορά. Η μάρτυρας FWS-50 ήταν ένα νεαρό κορίτσι δεκαέξι περίπου ετών (ίδιας ηλικίας με την κόρη του Vukovic), και γνώριζε προσωπικά τον κατηγορούμενο. Σύμφωνα με την κατάθεση της ο Vukovic αφού την βίασε της είπε ότι θα μπορούσε να πάθει πολύ χειρότερα, αν βρισκόταν «στα χέρια» ενός αγνώστου, και ότι ήταν πολύ τυχερή για αυτή την συμπτωματική τους συνάντηση ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.303). Ωστόσο, καθώς αυτή η μαρτυρική κατάθεση δεν ήταν δυνατό να αποδειχθεί πέραν κάθε αμφιβολίας, το Δικαστήριο δέχτηκε ως αδιάσειστα αποδεικτικά στοιχεία τις μαρτυρίες που σχετίζονταν με την δεύτερη συνάντηση της FWS-50 με τον Vukovic, σύμφωνα με τις οποίες ο κατηγορούμενος περίπου στα μέσα Ιουλίου του 1992 μετέφερε το ανήλικο κορίτσι από το κέντρο κράτησης Partizan Sports Hall σε ένα διαμέρισμα και εκεί το ανάγκασε να έχει σεξουαλική επαφή μαζί του.

Επιπρόσθετα, ο κατηγορούμενος θεωρείτο ενδεχόμενος δράστης βιασμού της FWS-75. Η μάρτυρας FWS-75 κατέθεσε ότι είχε κλειδωθεί στο σπίτι του Radomir Kovac, και ο Vukovic, που βρίσκονταν εκεί, την ανάγκασε να έχει στοματική σεξουαλική επαφή μαζί του ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.796). Ο βιασμός της FWS-75 όμως δεν ήταν δυνατό να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη ή την επιμέτρηση της ποινής του κατηγορουμένου, καθώς δεν είχε συμπεριληφθεί στο Κατηγορητήριο. Ωστόσο το περιστατικό αυτό αποτέλεσε για τη δικαστική κρίση ένα σημαντικό δείκτη ως προς την απόδειξη της πλήρους επίγνωσης που ο κατηγορούμενος είχε σχετικά με τις εγκληματικές πράξεις που διαπράχθηκαν εκείνη

τη χρονική περίοδο, εναντίον των Μουσουλμάνων γυναικών ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.592).

Τελικά το Δικαστήριο καταδίκασε τον Zoran Vukovic για τις πράξεις του σε κάθειρξη (12) ετών, αποδίδοντας σε αυτόν ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του για: **α)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (βασανιστήρια και βιασμό), σύμφωνα με το άρθρο 5 (παρ. f και g) του Καταστατικού του. **β)** Σοβαρές παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου (βασανιστήρια και βιασμό) σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού του. Το Δικαστήριο ωστόσο διευκρίνισε ότι ο λόγος που δεν επιβλήθηκε στον Vukovic αυστηρότερη ποινή ήταν γιατί τα περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία βάσει των οποίων έγινε η ποινική δίωξή του δεν είχαν συμπεριληφθεί στο Κατηγορητήριο και συνεπώς δεν ήταν δυνατό να ληφθούν υπόψη στην καταδικαστική απόφαση και στην επιμέτρηση της ποινής.

Δ.2 Η Απόφαση του Εφετείου. Η Υπεράσπιση άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης της 22ης Φεβρουαρίου του 2001 του II Τμήματος του Δικαστηρίου, και Απόφαση του Εφετείου εκδόθηκε στις 12 Ιουνίου του 2002. Οι επικαλούμενοι λόγοι της αναίρεσης συνοπτικά αφορούσαν ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.23-31):

α) Τις αθροιστικές καταδίκες για την ίδια συμπεριφορά, καθώς οι ανααιρεσιόντες υποστήριξαν ότι τα αδικήματα του βιασμού και των βασανιστηρίων που τους χρεώθηκαν σύμφωνα με το άρθρο 5 (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) και το άρθρο 3 (παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου) του Καταστατικού δεν περιείχαν διακριτά μεταξύ τους στοιχεία. Το Εφετείο λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις της υπόθεσης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όσον αφορά τις σωρευτικές καταδικαστικές αποφάσεις σύμφωνα με το άρθρο 5, υπήρχαν όλα τα κριτήρια, ώστε τα αδικήματα του βιασμού και των βασανιστηρίων να είναι απολύτως διακριτά. Το Εφετείο έκρινε επίσης ότι σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού του ήταν δυνατό για την ίδια συμπεριφορά να επιβληθούν αθροιστικές καταδίκες και για τα δύο εγκλήματα (για το έγκλημα του βιασμού και για το έγκλημα των βασανιστηρίων). Συνεπώς, το Εφετείο απέρριψε την προσφυγή για αυτό το λόγο.

Ο προσφεύγων Kovac προέβαλλε ξεχωριστό λόγο αναίρεσης υποστηρίζοντας ότι λανθασμένα καταδικάστηκε από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου τόσο για βιασμούς όσο και για προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας βάσει του

άρθρου 3 του Καταστατικού (παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου). Το Εφετείο απέρριψε αυτό το επιχείρημα, δεδομένου ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου δεν στήριξε την καταδικαστική του απόφαση σε σχέση με την ίδια συμπεριφορά του κατηγορουμένου, αλλά σε σχέση με διαφορετικές συμπεριφορές του.

β) Την πλάνη σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά. Το Εφετείο απέρριψε όλους τους λόγους που προέβαλαν και οι τρεις αναιρεσιόντες, καθώς δεν απέδειξαν επαρκώς ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα υπέπεσε σε οποιαδήποτε πλάνη που σχετίζονταν με τα πραγματικά περιστατικά σε σχέση με την ύπαρξη και τις συνθήκες της ένοπλης σύρραξης, ή με τα πραγματικά περιστατικά που αφορούσαν τα αδικήματα για τα οποία επιβλήθηκαν ποινές, καθώς δεν αποδείχθηκαν ψευδείς ή αμφίβολες οι σχετικές με αυτά μαρτυρικές καταθέσεις. Ο αναιρεσιών **Vukovic** άσκησε επιπρόσθετη προσφυγή σχετικά με τις υποτιθέμενες παραλείψεις που σημειώθηκαν στο κατηγορητήριο, για το βιασμό της μάρτυρος FWS-50, οι οποίες, όπως αυτός ισχυρίστηκε, δεν διαπιστώθηκαν από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα, προκειμένου να αξιολογηθούν ως απαλλακτικό στοιχείο. Το Εφετείο απέρριψε και αυτό το λόγο προσφυγής.

γ) Τις ελαφρυντικές περιστάσεις. Ο αναιρεσιών **Kunarac** υποστήριξε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο έπρεπε να θεωρήσει ελαφρυντική περίσταση ότι κανένα από τα θύματά του δεν είχε υποστεί σοβαρές συνέπειες από τις αξιόποινες πράξεις του, και ότι ο ίδιος ήταν πατέρας τριών μικρών παιδιών. Το Εφετείο απέρριψε το πρώτο λόγο θεωρώντας αυτονόητη τη βλάβη που προκλήθηκε στα θύματα από τις πράξεις του αναιρεσιόντα. Ωστόσο, αν και έκρινε ότι η οικογενειακή κατάσταση του προσφεύγοντα θα έπρεπε να ληφθεί σοβαρά υπόψη από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα, απέρριψε και αυτό το λόγο αναίρεσης λόγω της σοβαρότητας και του μεγάλου αριθμού των διαπραχθέντων αδικημάτων από τον προσφεύγοντα.

Ο προσφεύγων **Kovac** υποστήριξε ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα έπρεπε να λάβει υπόψη το γεγονός ότι δεν είχε καμία πρόθεση να βλάψει τους Μουσουλμανικούς πληθυσμούς, ούτε είχε γνώση ότι οι ενέργειές του αποτελούσαν μέρος μιας ευρείας και συστηματικής επίθεσης. Το Εφετείο έκρινε ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα πριν την καταδικαστική απόφασή του είχε ήδη αποδεχθεί, λαμβάνοντας υπόψη τα αποδεικτικά στοιχεία, ότι ο προσφεύγων, πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας, είχε πλήρη γνώση ότι οι ενέργειές του αποτελούσαν μέρος μιας

ευρείας και συστηματικής επίθεσης, επομένως, αυτό το ζήτημα δεν μπορούσε να τεθεί εκ νέου προς επίλυση κατά την διαδικασία της έφεσης. Όσον αφορά τον πρώτο ισχυρισμό του αναιρεσείοντα, ότι δηλαδή αυτός δεν είχε πρόθεση να προκαλέσει βλάβη σε Μουσουλμανικούς πληθυσμούς, το Εφετείο σημείωσε ότι, και οι τέσσερις γυναίκες που κρατήθηκαν στο διαμέρισμά του παρά τη θέλησή τους και υπέστησαν βιασμούς και απάνθρωπη μεταχείριση, ήταν μουσουλμάνες.

Ο προσφεύγων Κονας επιπλέον υποστήριξε ότι οι σχέσεις του με τις μάρτυρες FWS-87 και AS ήταν σχέσεις προστασίας και αγάπης. Το Εφετείο δεν δέχτηκε αυτόν τον ισχυρισμό αλλά συμφώνησε απόλυτα με την άποψη του Πρωτοβάθμιου Τμήματος, δηλαδή ότι ο αναιρεσείων εκμεταλλεύτηκε, βίασε, και κακοποίησε την μάρτυρα FWS-87, και ότι τελικά είχε υπό την απόλυτη κυριαρχία του τη ζωή του δεκαεξάχρονου κοριτσιού. Αντίστοιχα το Εφετείο, θεωρώντας ορθή την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα, έκρινε ότι, ο αναιρεσείων όχι μόνον δεν προστάτευσε την δωδεκάχρονη μάρτυρα AS, αλλά αντίθετα, την βίασε ο ίδιος, και επιπρόσθετα ενθάρρυνε τον Jagos Kostic και προέτρεψε και άλλους στρατιώτες να την βιάσουν. Συνεπώς, απορρίφθηκαν από το Εφετείο όλοι οι λόγοι αναίρεσης που ο Κονας προέβαλλε σχετικά με τον συνυπολογισμό των ελαφρυντικών περιστάσεων.

Ο αναιρεσείων **Vukovic** ισχυρίστηκε ότι βοήθησε πολλές μουσουλμανικές οικογένειες που κινδύνευσαν κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης, και ότι δεν προέκυψαν από τις πράξεις του σοβαρές συνέπειες για τα θύματα, ούτε τα εξανάγκασε σε οποιεσδήποτε πράξεις, από εκείνες που καταλογίστηκαν σε αυτόν ως αξιόποινες. Υποστήριξε επίσης ότι θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ότι ο ίδιος ήταν έγγαμος και πατέρας δύο παιδιών. Το Εφετείο έκρινε ότι η βοήθεια που προσέφερε ο αναιρεσείων σε Μουσουλμανικούς πληθυσμούς κατά την διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης δεν μπορούσε να αναιρέσει το γεγονός ότι αυτός διέπραξε σοβαρά εγκλήματα εναντίον της μάρτυρος FWS-50, που είχαν τραγικές συνέπειες για την ζωή της. Επιπρόσθετα διαπιστώθηκε ότι οι πράξεις του αναιρεσείοντα καταδείκνυαν τον καταναγκασμό της μάρτυρος και πριν τον βιασμό της. Το Εφετείο επίσης έκρινε ότι η οικογενειακή κατάσταση του προσφεύγοντα, θα έπρεπε να θεωρηθεί από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα ως ελαφρυντική περίπτωση, αλλά, παρόλο που αυτό το αίτημα θα μπορούσε να αποτελέσει λόγο αναιρέσεως δεν το

έλαβε έμπρακτα υπόψη, διότι συμφώνησε με το ύψος της ποινής που επέβαλλε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο.

δ) Τον συνυπολογισμό του χρόνου κράτησης πριν από την διεξαγωγή της δίκης. Το Εφετείο διαπίστωσε ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα στις 22 Φεβρουαρίου του 2001 δήλωσε προφορικά ότι ο χρόνος έκτισης της ποινής των τριών κατηγορουμένων θα αρχίσει από τη στιγμή που αυτοί παραδόθηκαν στο Δικαστήριο ή τέθηκαν υπό κράτηση. Το Εφετείο έκρινε ότι, αν οι αναιρεσεύοντες είχαν την παραμικρή αμφιβολία σχετικά με αυτό το θέμα, θα έπρεπε να την έχουν θέσει μέσω του συνηγόρου τους στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, ώστε το όργανο που είχε και την αποκλειστική αρμοδιότητα να τους δώσει τις κατάλληλες διευκρινίσεις. Συνεπώς και αυτός ο λόγος αναίρεσης απορρίφθηκε, καθώς το Εφετείο θεώρησε ότι το ζήτημα του συνυπολογισμού του χρόνου κράτησης πριν από την διεξαγωγή της δίκης είχε ήδη επιλυθεί με σωστό τρόπο από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα. Τελικά το Εφετείο επιβεβαίωσε όλες τις ποινές που επέβαλλε το Πρωτοβάθμιο Τμήμα στους τρεις αναιρεσεύοντες και αποδέχτηκε ο χρόνος έκτισης των ποινών τους να αρχίσει από τη στιγμή που παραδόθηκαν στο Δικαστήριο ή τέθηκαν υπό κράτηση ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.414).

Δ.3 Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου για την υπόθεση Dragan Zelenović. Ο κατηγορούμενος Dragan Zelenović γεννήθηκε στις 12 Φεβρουαρίου του 1961 στη Foca. Κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης στην πρώην Γιουγκοσλαβία ήταν μέλος της Βόσνιο-σερβικής στρατιωτικής αστυνομίας και έλαβε μέρος στην κατάληψη της πόλης Foca και των γειτονικών σε αυτή περιοχών. Στις 3 Ιουλίου του 1992 ο ίδιος μαζί με άλλους στρατιώτες συνέλαβαν περίπου 60 άτομα από τον Μουσουλμανικό πληθυσμό (γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένους) τα οποία μετέφεραν στο κέντρο κράτησης Buk Bijela.

Την ίδια ημέρα ο κατηγορούμενος μαζί με άλλον ένα στρατιώτη ανέκριναν την μάρτυρα 75 με στόχο να τους δώσει πληροφορίες για την ένοπλη δράση των Μουσουλμανικών ομάδων που δραστηριοποιούνται στη περιοχή που η γυναίκα κατοικούσε. Η μάρτυρας απειλήθηκε από κάποιον άνδρα, ότι αν δεν πει την αλήθεια οι στρατιώτες θα την βιάσουν και μετά θα την σκοτώσουν. Στην συνέχεια η μάρτυρας μεταφέρθηκε στο διπλανό δωμάτιο και βιάστηκε από δέκα στρατιώτες χωρίς ο κατηγορούμενος να τους εμποδίσει. Η επίθεση που δέχτηκε η γυναίκα ήταν τόσο

βίαη ώστε έχασε τις αισθήσεις της. Την ίδια ημέρα, στο ίδιο κέντρο κράτησης, τρεις άλλοι στρατιώτες βίασαν επίσης παρουσία του Zelenonίc την δεκαπεντάχρονη μάρτυρα 87 υπό την απειλή όπλου (ICTY v. Zelenonίc, 2007, pars. 17 & 21). Μετά από δέκα περίπου ημέρες οι κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στο κέντρο κράτησης “Foca High School”. Ο Zelenonίc, εμφανίστηκε εκεί και μαζί με άλλους στρατιώτες «διάλεξαν» τέσσερεις γυναίκες (μεταξύ των οποίων και τις μάρτυρες 75 και 87) και τις οδήγησαν σε μία σχολική αίθουσα όπου δεν υπήρχαν κρατούμενοι, αλλά μόνο στρατιώτες. Ο Zelenonίc, ήταν εκείνος που αποφάσισε ποια γυναίκα θα βιάσει ο κάθε στρατιώτης. Ο ίδιος βίασε την μάρτυρα 75 και οι στρατιώτες τις υπόλοιπες γυναίκες. Ωστόσο, τα βασανιστήρια των δύο γυναικών (των μαρτύρων 75 και 87) δεν έληξαν εκείνη την ημέρα. Μεταφέρθηκαν λίγο αργότερα από το κέντρο κράτησης αρχικά στο διαμέρισμα του Zelenonίc, και στη συνέχεια σε διάφορα άλλα μέρη (ξενοδοχεία και σπίτια) όπου βιάστηκαν επανειλημμένα από τον ίδιο και από άλλους στρατιώτες. Οι βιασμοί των γυναικών σε κάποιες περιπτώσεις ήταν ομαδικοί με συμμετοχή του κατηγορουμένου και άλλων τριών ή πέντε ανδρών (ICTY v. Zelenonίc, 2007, pars. 24-27).

Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι εγκληματικές πράξεις και παραλήψεις του κατηγορουμένου αποτελούσαν μέρος της εκτεταμένης και συστηματικής επίθεσης των Σερβικών στρατευμάτων εναντίον των Μουσουλμανικών πληθυσμών και ειδικά εναντίον των γυναικών. Σημαντικό στοιχείο για το Δικαστήριο ως προς την εκτίμηση της βαρύτητας των πράξεων του κατηγορουμένου ήταν ότι τα θύματα του κατά την στιγμή της διάπραξης των εγκλημάτων βρέθηκαν σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση, άοπλα και ανυπεράσπιστα, ενώ κρατήθηκαν αιχμάλωτα κάτω από απάνθρωπες συνθήκες για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Επιπλέον επιβαρυντικό στοιχείο για το Δικαστήριο αποτέλεσε το γεγονός ότι η μάρτυρας 87, η οποία βιάστηκε επανειλημμένα από τον Zelenonίc, ήταν περίπου 15 ετών.

Το Δικαστήριο στη μακρά πορεία της δίκης, έδωσε περιορισμένο βάρος, στην οικογενειακή κατάσταση και την κατάσταση της υγείας του Zelenonίc, όπως και στην έλλειψη προηγούμενης καταδίκης και την ορθή συμπεριφορά του κατά την διάρκεια της κράτησης. Αντίθετα το Δικαστήριο έδωσε ιδιαίτερο βάρος στην καλή συνεργασία του κατηγορουμένου με την Εισαγγελία, συμπεριλαμβανομένης και της κατάθεσής του στο Δικαστήριο, ενώ έκρινε ότι η παραδοχή της ενοχής του έδρασε θετικά για τα θύματα, καθώς τα απάλλαξε από την υποχρέωση να καταθέσουν στο Δικαστήριο και

να ξαναζήσουν την τραυματική εμπειρία του βιασμού τους. Ωστόσο, ως σημαντική ελαφρυντική περίπτωση το Δικαστήριο θεώρησε μόνο την μεταμέλεια που ο κατηγορούμενος εξέφρασε για τις εγκληματικές του πράξεις (ICTY v. Zelenovic, 2007, par. 56).

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου, για τον καθορισμό της ποινής, εξέτασε επίσης τη γενική πρακτική που αφορούσε τις ποινές που επέβαλλαν τα δικαστήρια της πρώην Γιουγκοσλαβίας, καθώς και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με τις σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω στοιχεία και κριτήρια ο Zelenović κρίθηκε τελικά ένοχος από το Δικαστήριο ως αυτουργός εννέα (9) βιασμών (οκτώ εκ των οποίων θεωρήθηκαν βασανιστήρια), και ένοχος ως συναυτουργός για δύο περιπτώσεις βιασμών. Τέσσερις από τους βιασμούς που συμμετείχε ήταν ομαδικοί βιασμοί (καθώς πήραν μέρος σε αυτούς περισσότεροι δράστες). Η ενοχή του Zelenović τεκμηριώθηκε επίσης από τις παραλήψεις και τις πράξεις του στο κέντρο κράτησης Buk Bijela, δηλαδή από την συμμετοχή του (ως ηθικός αυτουργός και συνεργός) στον ομαδικό βιασμό της μάρτυρος 75, καθώς και από την συμμετοχή του (ως συναυτουργός) στον βιασμό της ανήλικης μάρτυρος 87.

Στις 4 Απριλίου του 2007, το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε την Απόφασή του και καταδίκασε τον Dragan Zelenović σε κάθειρξη δεκαπέντε (15) ετών αποδίδοντας σε αυτόν ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (βασανιστήρια και βιασμούς) σύμφωνα με το άρθρο 5 (παρ. f και g) του Καταστατικού του. Η έναρξη του χρόνου έκτισης της ποινής υπολογίστηκε από την ημερομηνία της σύλληψης του Zelenović, δηλαδή από τις 22 Αυγούστου του 2005 (ICTY v. Zelenovic, 2007, par. 70).

Δ.4 Η Απόφαση του Εφετείου για την υπόθεση Zelenović. Η Υπεράσπιση άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης της 22ης Αυγούστου του 2005 του I Τμήματος του Δικαστηρίου, και η Απόφαση του Εφετείου εκδόθηκε στις 31 Οκτωβρίου του 2007. Ο ανααιρεσείων Zelenović προέβαλε τους εξής λόγους αναίρεσης: **α)** Ισχυρίστηκε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν έδωσε την δέουσα βαρύτητα σε συγκεκριμένους παράγοντες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στον μετριασμό της ποινής του. **β)** Υποστήριξε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο θα έπρεπε να λάβει υπόψη την

Απόφαση του Εφετείου για την υπόθεση Radovan Stanković, που εκδικάστηκε από το Εθνικό Δικαστήριο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (ICTY, Zelenovic case Sum.of Appeal, 2007) & (ICD, Stankovic Case).¹⁴²

Αναλυτικότερα, **σε σχέση με τον πρώτο λόγο αναίρεσης** ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η παραδοχή της ενοχής του επέτρεψε στα θύματα να μην χρειαστεί να καταθέσουν κατά την ακροαματική διαδικασία. Ωστόσο το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν εκτίμησε ότι αυτή του η ενέργεια είχε ψυχολογικό όφελος για τα θύματα, (σύμφωνα και με την έκθεση των εμπειρογνομόνων), ώστε να την θεωρήσει ελαφρυντικό παράγοντα. Ο προσφεύγων υποστήριξε επίσης ότι η συνεργασία του με την Εισαγγελία ήταν ουσιαστική και πέραν του πεδίου των νόμιμων υποχρεώσεων του, χωρίς όμως ούτε αυτή του η πράξη να εκτιμηθεί από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ως ελαφρυντικό στοιχείο.

Το Εφετείο έκρινε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο αξιολόγησε λογικά τις ελαφρυντικές περιστάσεις σε σχέση με την ενοχή του Zelenović, και το ύψος της ποινής του. Συγκεκριμένα το Εφετείο ισχυρίστηκε ότι η συλλογιστική του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου φάνηκε να είναι απόλυτα σύμφωνη με την Έκθεση των εμπειρογνομόνων για την ψυχολογική κατάσταση των θυμάτων, συνεπώς δεν αποδείχθηκε ότι η απόφασή του είναι εσφαλμένη, ως προς τον μετριασμό της ποινής του ανααιρεσίοντα. Το Εφετείο επιπρόσθετα έκρινε ότι: **α)** Ο ανααιρεσίοντα δεν απέδειξε ότι η συνεργασία του με την Εισαγγελία επεκτάθηκε πέρα από το πεδίο της εφαρμογής των νόμιμων υποχρεώσεων του. **β)** Η δέσμευσή του ανααιρεσίοντα να συνεργαστεί με την Εισαγγελία, είχε υπολογιστεί από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ως μία από τις κύριες ελαφρυντικές περιστάσεις στην παρούσα υπόθεση. Συνεπώς, όλοι οι επιμέρους λόγοι αναίρεσης που σχετίζονταν με τον μετριασμό της ποινής λόγω ελαφρυντικών περιστάσεων απορρίφθηκαν (ICTY, Zelenovic case Sum.of Appeal, 2007).

Σε σχέση με **τον δεύτερο λόγο αναίρεσης** το Εφετείο σημείωσε ότι η Απόφαση του Εφετείου για την υπόθεση Stanković δημοσιοποιήθηκε στις 17 Απριλίου του 2007, ενώ η Απόφαση της παρούσας υπόθεσης εκδόθηκε στις 4 Απριλίου του 2007. Κατά συνέπεια, το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν θα μπορούσε

---

¹⁴² Ο Radovan Stankovic, ήταν μέλος του Σερβικού στρατού στη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (1992-1995) και κατηγορήθηκε από την Εισαγγελία του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία για την συμμετοχή του σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (υποδούλωση, φυλάκιση, βασανιστήρια και βιασμοί). Ωστόσο, η υπόθεση παραπέμφθηκε τελικά στο Δικαστήριο της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης το 2005.

να γνωρίζει την Απόφαση του Εφετείου για την υπόθεση Stanković, πριν αποφασίσει την καταδίκη και το ύψος της ποινής του αναιρεσειόντα. Επομένως, και ο δεύτερος λόγος αναίρεσης απορρίφθηκε (ICTY, Zelenovic case Sum.of Appeal, 2007).

Ε. Παρατηρήσεις. Η Απόφαση του Δικαστηρίου για αυτή την υπόθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς τα εξής ζητήματα: **1)** Την ερμηνεία της έννοιας της συναίνεσης των θυμάτων ως κριτήριο του εγκλήματος του βιασμού. **2)** Την ένταξη του εγκλήματος του βιασμού και της υποδούλωσης στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. **3)** Τον ορισμό του εγκλήματος της υποδούλωσης και την συσχέτιση του με το έγκλημα του βιασμού. **4)** Την ερμηνεία του βιασμού ως «*per se*» πράξη βασανισμού.

Αναλυτικά, **σχετικά με το πρώτο ζήτημα** το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υιοθέτησε τον ορισμό του βιασμού της προηγούμενης υπόθεσης (Furundzija) ως προς τους τρόπους και τα μέσα τέλεσης της άδικης πράξης. Ωστόσο, αν και έκρινε ότι η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος στο διεθνές δίκαιο πραγματώνεται όταν η σεξουαλική διείσδυση συμβαίνει χωρίς τη συγκατάθεση του θύματος, διευκρίνισε ότι **η συναίνεση για το σκοπό αυτό θα πρέπει να λογίζεται ως συγκατάθεση που δίδεται με τη ελεύθερη βούληση του θύματος, η οποία αξιολογείται στο πλαίσιο των δεδομένων συνθηκών.**

Το Δικαστήριο έκρινε ότι μία στενή εστίαση στη βία ή την απειλή χρήσης βίας θα μπορούσε να επιτρέψει στους δράστες να αποφύγουν την ατομική ποινική ευθύνη για σεξουαλικά αδικήματα. Για αυτό το λόγο τόνισε ότι η φυσική βία ή η απειλή για άσκηση φυσικής βίας παρέχουν μεν σαφείς αποδείξεις της μη συναίνεσης, **αλλά η φυσική βία δεν αποτελεί «per se» στοιχείο του βιασμού, καθώς υπάρχουν και άλλοι «παράγοντες» (εκτός της βίας) που καθιστούν την πράξη της σεξουαλικής διείσδυσης μη συναινετική εκ μέρους του θύματος** ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2001, par.159-160).

Το Εφετείο σημείωσε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο απέκλινε από τον ορισμό του βιασμού που είχε δοθεί σε προηγούμενες υποθέσεις. Όμως συμφώνησε ότι **η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού μπορεί να πραγματώνεται και χωρίς την άσκηση ή την απειλή άσκησης φυσικής βίας.** Στήριξε μάλιστα αυτή την άποψη παραπέμποντας σε εθνικές νομοθεσίες στις οποίες ούτε η χρήση όπλου, ούτε η φυσική υπεροχή του δράστη έναντι του θύματος είναι

αναγκαία για να αποδειχτεί η άσκηση βίας. «Μια απειλή για αντίποινα στο μέλλον εναντίον του θύματος ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου είναι μια επαρκής ένδειξη βίας» εφόσον «υπάρχει εύλογη πιθανότητα ο δράστης να εκτελέσει την απειλή» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.130). Το Εφετείο έκανε ένα επιπλέον σημαντικό για την διεθνή νομολογία βήμα υπογραμμίζοντας ότι, **οι συνθήκες που οδηγούν σε καταδικαστικές αποφάσεις για βιασμούς, ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή ως εγκλήματα πολέμου, «είναι σχεδόν καθολικά καταναγκαστικές» και «η ουσιαστική συναίνεση στην σεξουαλική πράξη είναι αδύνατη»** ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.130).

Ένα επίσης σημαντικό θέμα που εξετάστηκε από το Εφετείο ήταν αν πληρούται το αναγκαίο κριτήριο του βιασμού που απαιτεί την εγκληματική πρόθεση των δραστών ("mens rea"), δηλαδή την πραγμάτωση της σεξουαλικής πράξης με γνώση του δράστη ότι αυτή συμβαίνει χωρίς τη συναίνεση του θύματος. Οι αναιρεσεύοντες ισχυρίστηκαν ότι απαιτείται η συνεχής αντίσταση του θύματος προκειμένου να γίνει γνωστή η έλλειψη συναίνεσης. Ωστόσο το Εφετείο έκρινε ότι η απαίτηση της αντίστασης δεν έχει κανένα έρεισμα στο διεθνές εθιμικό δίκαιο. Η δε απαίτηση της συνεχούς αντίστασης του θύματος στη συγκεκριμένη περίπτωση, εκτός από νομικά λανθασμένη είναι και παράλογη σε σχέση με τα αποδεδειγμένα γεγονότα ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.157). Τα θύματα στις περισσότερες περιπτώσεις κρατήθηκαν σε ομηρία και βιάστηκαν επανειλημμένα και βάνουσα από τους κατηγορούμενους και άλλους στρατιώτες. Κάτω από αυτές τις καταναγκαστικές συνθήκες δεν υπήρχε καμία πιθανότητα συναίνεσης στη σεξουαλική πράξη.

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα το Δικαστήριο δεν αντιμετώπισε δυσκολία ως προς την ένταξη των εγκλημάτων του βιασμού και της υποδούλωσης στην γενική κατηγορία των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», αφού το άρθρο 5 (παρ.γ,ε) του Καταστατικού του ρητά προέβλεπε αυτή τη ρύθμιση. Το Δικαστήριο επιπρόσθετα έκρινε ότι έχει επαρκή στοιχεία ώστε να αποδείξει πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι **πληρούνται τα γενικά κριτήρια των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας**, δηλαδή ότι:

α) Οι βιασμοί και η υποδούλωση των γυναικών ήταν μέρος μιας «συστηματικής» και «εκτεταμένης» εκστρατείας εναντίον αμάχων και αποτελούσαν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των μεθόδων εθνοκάθαρσης στη Βοσνία. Το δικαστήριο προκειμένου να χαρακτηρίσει τις επιθέσεις «συστηματικές» και

«εκτεταμένες» έλαβε υπόψη την συχνότητα των επιθέσεων εναντίον στοχευμένων πληθυσμιακών ομάδων, τον αριθμό των θυμάτων, την φύση των πράξεων, και την πιθανότητα συμμετοχής στις επιθέσεις αξιωματούχων ή κρατικών αρχών ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.95). Το Εφετείο διευκρίνισε ότι «μόνο η επίθεση πρέπει να είναι εκτεταμένη και συστηματική, και όχι οι μεμονωμένες πράξεις των κατηγορουμένων η δε απαίτηση του άρθρου 5 του Καταστατικού μπορεί να είναι διαζευκτική και όχι απαραίτητα αθροιστική, δηλαδή η επίθεση πρέπει να είναι είτε εκτεταμένη ή «συστηματική» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.96).

Σχετικά με την ποινική ευθύνη το Δικαστήριο έκρινε ότι σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού, «τα κίνητρα των κατηγορουμένων για συμμετοχή στην επίθεση είναι άνευ σημασίας, καθώς μπορούν να αποτελούν εγκλήματα κατά τις ανθρωπότητας και πράξεις που έχουν ως κίνητρο καθαρά προσωπικούς λόγους» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.103). Επιπλέον, οι κατηγορούμενοι δεν χρειάζεται να ασπάζονται το σκοπό ή το στόχο της επίθεσης, και είναι άνευ σημασίας αν οι πράξεις τους στρέφονται κατά στοχευμένου πληθυσμού ή απλώς εναντίον των θυμάτων τους. Η επίθεση, και όχι οι πράξεις των κατηγορουμένων, πρέπει να στρέφεται εναντίον στοχευμένου πληθυσμού, οι δε κατηγορούμενοι χρειάζεται να γνωρίζουν μόνον ότι οι πράξεις τους είναι μέρος αυτής της επίθεσης ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.122-123).

β) Οι βιασμοί και η υποδούλωση των γυναικών ήταν φανερό ότι δεν αποτελούσαν μεμονωμένες δράσεις, αλλά δράσεις που εμπλέκονταν όλη η αλυσίδα της στρατιωτικής διοίκησης, ώστε τελικά να αποτελούν μέρος ενός «επιθετικού πολέμου. Ωστόσο, σε αυτή την υπόθεση, η Εισαγγελία και το Δικαστήριο δεν βρήκαν τρόπο να εντοπίσουν την ποινική ευθύνη σε όλη τη διαδρομή της διοικητικής αλυσίδας. Ο Dragoljub Kunarac ήταν ένας χαμηλόβαθμος διοικητής, και οι συγκατηγορούμενοι του είχαν ακόμα χαμηλότερο από αυτόν βαθμό. Το Δικαστήριο έτσι δεν μπόρεσε να αποδώσει ατομική ποινική ευθύνη σε κανέναν κατηγορούμενο βάσει της παραγράφου 3 του άρθρου 7 του Καταστατικού (που ορίζει την ευθύνη των ανωτέρων στο στράτευμα ή την διοίκηση). Όμως, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι υφίσταται ατομική ποινική ευθύνη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, διότι ούτε το Καταστατικό του Δικαστηρίου, ούτε το εθιμικό διεθνές δίκαιο απαιτεί οι δράστες των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας να υποστηρίζουν τους στόχους κάποιας πολιτικής και να σχεδιάζουν να τους εκτελέσουν, ή να είναι μέλη μιας στρατιωτικής

ομάδας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι διέπραξαν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (βιασμούς και υποδούλωση γυναικών) διότι η ίδια η φύση των πράξεων τους ήταν εγκληματική και γιατί είχαν αποδεδειγμένη γνώση ότι οι πράξεις τους αυτές αποτελούσαν μέρος της επίθεσης εναντίον του μη-Σερβικού άμαχου πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή της Foca ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.101).

Σχετικά με το τρίτο ζήτημα το Εφετείο έδωσε μία αξιοπρόσεκτη ερμηνεία στο έγκλημα της υποδούλωσης θεωρώντας τον βιασμό σημαντικό κριτήριο αυτού του εγκλήματος. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η δουλεία στο εθμικό διεθνές δίκαιο ορίζεται κατά κανόνα από το άρθρο 1(παρ.1) της Σύμβασης της Δουλείας του 1926, στο οποίο αναφέρεται ότι δουλεία είναι «η κατάσταση ενός προσώπου επί του οποίου ασκούνται οποιαδήποτε ή όλες οι εξουσίες που απορρέουν από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας» (Διεθνής Σύμβαση περί Εμπορίας των Δούλων, 1930, Άρθρο 1, Παρ.1) ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.118). Παρά το ότι η δουλεία παραδοσιακά ερμηνεύτηκε περισσότερο ως άσκηση των πιο ακραίων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας έναντι των προσώπων ("chattel slavery"), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 1 της Σύμβασης της Δουλείας έχει μία ευρεία έννοια που μπορεί να καλύπτει διάφορες μορφές σύγχρονης δουλείας, οι οποίες βασίζονται επίσης στην άσκηση μιας ή όλων των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, όταν οι εξουσίες αυτές ασκούνται σκόπιμα. Το Εφετείο έκρινε ότι, κατά τον χρόνο των καταγγελλόμενων εγκλημάτων, αυτές οι μορφές σύγχρονης δουλείας, αποτελούσαν μέρος της υποδούλωσης, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, σύμφωνα με το εθμικό διεθνές δίκαιο, καθώς διέφεραν μόνο ως προς τον μικρότερο βαθμό της βλάβης που προκάλεσαν στην προσωπικότητα ¹⁴³ των ατόμων, σε σχέση με την ολική καταστροφή που προκαλείται σε αυτήν από την «παραδοσιακή» δουλεία των ακραίων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.118).

Το Δικαστήριο προσδιόρισε την λειτουργία συγκεκριμένων παραγόντων που προσδιορίζουν μία κατάσταση ως μορφή ή ένδειξη υποδούλωσης. Οι παράγοντες αυτοί περιέλαβαν, τον «έλεγχο των κινήσεων και τον έλεγχο του φυσικού περιβάλλοντος του ατόμου, τον ψυχολογικό έλεγχο, τα μέτρα που λαμβάνονται για την πρόληψη ή την αποτροπή διαφυγής, τη βία, την απειλή βίας ή εξαναγκασμού, τη

¹⁴³ Η προσωπικότητα νοούμενη εδώ ως αντικείμενο νομικής προστασίας.

διάρκεια του περιορισμού, την υποταγή σε βάνουση μεταχείριση και κατάχρηση, τον έλεγχο της σεξουαλικότητας, και την αναγκαστική εργασία» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.119). Οι παράγοντες αυτοί ωστόσο το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν πρέπει να συνυπάρχουν, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί το έγκλημα της υποδούλωσης, αλλά αρκεί να παρουσιάζονται μόνο κάποιοι από αυτούς (που κρίνονται κατά περίπτωση).

Όσον αφορά τη συναίνεση των θυμάτων στην περίπτωση της δουλείας, το Εφετείο δέχθηκε ότι η έλλειψη συναίνεσης δεν είναι ένα στοιχείο του εγκλήματος που ο εισαγγελέας οφείλει να αποδείξει, γιατί η δουλεία στηρίζεται στην άσκηση του δικαιώματος ιδιοκτησίας, και λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις συγκεκριμένες συνθήκες που τελέστηκαν οι άδικες πράξεις, ήταν αδύνατο να εκφραστεί συναίνεση από την πλευρά των θυμάτων. Κατ' επέκταση **ο βιασμός κάτω από αυτές τις συνθήκες μπορεί να θεωρηθεί στοιχείο του εγκλήματος της υποδούλωσης με δεδομένη την έλλειψη συναίνεσης** ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.120).

Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι η διάρκεια της κράτησης είναι ένας παράγοντας που μπορεί να θεωρηθεί, κριτήριο του εγκλήματος της υποδούλωσης, αλλά η σημασία της θα πρέπει να εξαρτηθεί από την ύπαρξη και άλλων ενδείξεων. Το Εφετείο επικύρωσε αυτό το συμπέρασμα και παρατήρησε ότι η διάρκεια της κράτησης δεν αποτελεί αυτοτελές στοιχείο του εγκλήματος της υποδούλωσης και ότι είναι απαραίτητο να συνεξεταστεί η ποιότητα της σχέσης μεταξύ του κατηγορουμένου και του θύματος, που δεν προσδιορίζεται μόνο από την διάρκεια της κράτησης, αλλά και από μία σειρά άλλων στοιχείων που κρίνονται κατά περίπτωση. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, καθώς τα θύματα αποδείχτηκε ότι χρησιμοποιήθηκαν ακούσια για σεξουαλικές πράξεις, (βιάστηκαν) δεν απαιτείτο να αποδειχτεί, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί το έγκλημα της υποδούλωσης, ότι οι κατηγορούμενοι σκόπευαν να κρατούν τα θύματα υπό συνεχή έλεγχο για μια παρατεταμένη χρονική περίοδο ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.121-122).

Το Εφετείο έκρινε σκόπιμο σε αυτή την υπόθεση να τονίσει την παραπομπή που έκανε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο στο παρακάτω απόσπασμα από την υπόθεση

Pohl (HRPT, Oswald Pohl, 2007):¹⁴⁴ «Η δουλεία μπορεί να υπάρχει ακόμη και χωρίς βασανιστήρια. Οι δούλοι μπορεί να τρέφονται καλά, να είναι καλά ντυμένοι, να στεγάζονται με άνεση, αλλά εξακολουθούν να είναι δούλοι, αν χωρίς νόμιμη διαδικασία έχουν στερηθεί την ελευθερία τους από βίαιο περιορισμό. Δεν υπάρχει καλοπροαίρετη δουλεία. Ακούσια υποτέλεια, ακόμη και αν μετριάζεται από την ανθρώπινη μεταχείριση, εξακολουθεί να είναι δουλεία». Το Εφετείο τόνισε ότι αν και «αυτό το απόσπασμα αναφέρεται στην δουλεία το ίδιο ισχύει και για το έγκλημα της υποδούλωσης» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.124). Για όλους αυτούς τους λόγους το Πρωτοβάθμιο Τμήμα θεώρησε ότι **ο βιασμός εννοείται σε αυτή την υπόθεση ως μορφή δικαιώματος ιδιοκτησίας άρα αποτελεί συστατικό στοιχείο του εγκλήματος της υποδούλωσης**. Το Εφετείο επιβεβαίωσε ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα δεν έδωσε ευρύ ορισμό στο έγκλημα της υποδούλωσης, αντίθετα η ρύθμιση αυτή αντικατόπτριζε το εθιμικό διεθνές δίκαιο τη στιγμή της διάπραξης των εγκλημάτων.

Σχετικά με το τέταρτο ζήτημα το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου όρισε τα βασανιστήρια ως «πράξεις ή παραλείψεις που προκαλούν πόνο ή σοβαρή ταλαιπωρία, σωματική ή ψυχική. Οι πράξεις ή οι παραλείψεις αυτές «πρέπει να είναι εκ προθέσεως, και να αποσκοπούν στην απόκτηση πληροφοριών ή ομολογίας, ή στην τιμωρία, τον εκφοβισμό, ή τον εξαναγκασμό του θύματος ή τρίτου προσώπου, ή σε διακρίσεις, για οποιοδήποτε λόγο, κατά του θύματος ή τρίτου προσώπου» ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.497). Το Εφετείο αποδέχτηκε αυτό τον ορισμό ως σύμφωνο με αυτόν της Σύμβαση των Βασανιστηρίων, και παρατήρησε ότι δεν υπάρχουν στο διεθνές δίκαιο κάποιες άλλες ειδικές απαιτήσεις που να επιτρέπουν την αναλυτική κατάταξη των πράξεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βασανιστήρια. Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο υπογράμμισε επιπρόσθετα ότι η υφιστάμενη νομολογία δεν έχει προσδιορίσει τον απόλυτο βαθμό του πόνου ο οποίος απαιτείται για μια πράξη που ισοδυναμεί με βασανιστήρια ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.149).

Στο Εφετείο οι αναιρεσιόντες ισχυρίστηκαν ότι ο βιασμός προκειμένου να θεωρηθεί βασανιστήριο πρέπει να έχει ορατά σημάδια ταλαιπωρίας και πόνου στο

---

¹⁴⁴ Ο Oswald Pohl ήταν Αντιστράτηγος των Waffen SS, (Ενοπλη Μοίρα Ασφαλείας του Ναζιστικού Κόμματος). Καταδικάστηκε από το II Στρατιωτικό Δικαστήριο, σε θανατική ποινή δια απαγχονισμού για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διέπραξε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και εκτελέστηκε τον Ιούνιο του 1951.

θύμα. Το Εφετείο δεν δέχτηκε αυτόν τον ισχυρισμό αντίθετα υποστήριξε το σκεπτικό του Πρωτοβάθμιου Τμήματος και δέχτηκε ότι **ορισμένες πράξεις δημιουργούν «per se» βασανισμό εκείνων που τις υφίστανται, και ο βιασμός είναι προφανώς μια τέτοια πράξη.** Το σεξουαλικό κίνητρο δεν αποκλείει την πρόθεση του δράστη να προβεί σε πράξη που έχει ως αποτέλεσμα έντονο πόνο ή ταλαιπωρία για το θύμα ή που υπηρετεί σκοπούς οποιασδήποτε διάκρισης (εθνικής, έμφυλης, ή άλλης) ώστε να πληρούνται τα κριτήρια των βασανιστηρίων. Το Δικαστήριο θεώρησε επιπλέον ότι δεν υπάρχει καμία ανάγκη ιατρικού πιστοποιητικού προκειμένου να αποδειχθεί ο σωματικός ή ο ψυχικός πόνος και η ταλαιπωρία που προκαλείται στο θύμα από την σεξουαλική βία. **Η ίδια η σεξουαλική βία προκαλεί σωματικό ή ψυχικό πόνο και ταλαιπωρία, ώστε δεν χρειάζεται καμία επιπλέον απόδειξη για να χαρακτηριστεί πράξη βασανισμού** ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.150).

Ένα επιπλέον σημαντικό θέμα που τέθηκε στη κρίση του Δικαστηρίου ήταν εάν θα έπρεπε οι βιασμοί και οι άλλες άδικες πράξεις να τελούνται από πρόσωπα που ανήκουν σε δημόσιο φορέα ή όργανο του κράτους ή άλλης αρχής προκειμένου να χαρακτηριστούν ως πράξεις βασανισμού. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση διατύπωσε την άποψή του εκτός του πλαισίου της Σύμβασης των Βασανιστηρίων, δηλαδή **«ότι δεν απαιτείται τα πρόσωπα βάσει του διεθνούς εθιμικού δικαίου να ανήκουν σε δημόσιο φορέα ή όργανο του κράτους ή άλλης αρχής προκειμένου να τους αποδοθεί ατομική ποινική ευθύνη για βασανιστήρια»** ('ICTY' v. Kunarac, Kovac & Vukovic, 2002, par.148). Το Εφετείο επικαλέστηκε την Απόφαση Furundzija παρατηρώντας ότι το αρμόδιο Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση ήταν σε θέση να επιβεβαιώσει επαρκώς ότι **«τουλάχιστον ένα από τα πρόσωπα που ενεπλάκησαν στη διαδικασία των βασανιστηρίων ήταν όργανα του κράτους ή οποιασδήποτε άλλης αρχής»** ('ICTY' v. Furundžija, 2000, par.111). Έκρινε όμως ότι ο ισχυρισμός αυτός δεν αντικατοπτρίζει πλήρως στο διεθνές εθιμικό δίκαιο και τον γενικό ορισμό της έννοιας των βασανιστηρίων. Εδώ φαίνεται το Εφετείο να στηρίζει περισσότερο τον ισχυρισμό του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου, παρά την δικαστική κρίση στην υπόθεση Furundzija, και συνεπώς να δέχεται και σε αυτό το σημείο μία ευρύτερη ερμηνεία των κριτηρίων του εγκλήματος των βασανιστηρίων. Επισημαίνεται όμως ότι στην υπόθεση Kunarac δεν αναπτύχθηκε μία επαρκής επιχειρηματολογία για το θέμα της δημόσιας-κρατικής ή ιδιωτικής ιδιότητας

των δραστών βασανισμού, αφού δεν τέθηκε ως ζήτημα από τους κατηγορουμένους στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, ούτε αποτέλεσε λόγο αναίρεσης της Απόφασης.

8.3.2.3 Υπόθεση Zdravko Mucić et al (Zejnil Delalic, Hazim Delic, and Esad Landzo)

A. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο. Τον Μάιο του 1992, ένοπλες δυνάμεις Βόσνιων Μουσουλμάνων και Κροατών της Βοσνίας επιτέθηκαν σε περιοχές της κεντρικής Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και πήραν τον έλεγχο του δήμου του Κοπλιε. Η περιοχή αυτή είχε ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, καθώς εκεί λειτουργούσε ένα μεγάλο εργοστάσιο που κατασκεύαζε όπλα και πυρομαχικά και ταυτόχρονα ήταν σημείο σύνδεσης για τις μεταφορές στρατιωτικού υλικού και ανθρώπινου δυναμικού μεταξύ των πόλεων Mostar και Sarajevo. Σύμφωνα με την απογραφή του 1991, ο πληθυσμός του δήμου (η πόλη και τα γύρω χωριά) αριθμούσε περίπου 45.000 άτομα. Σε σχέση με την κατανομή των εθνοτήτων περίπου το 55% του πληθυσμού ήταν Μουσουλμάνοι, το 26% Κροάτες και το 15% Σέρβοι. Από τα τέλη Μαΐου του 1992 οι επιτιθέμενες ένοπλες δυνάμεις εκδίωξαν τους Σερβοβόσνιους κατοίκους της περιοχής από τα σπίτια τους και τους μετέφεραν σε κέντρα κράτησης, τους περισσότερους από αυτούς σε εγκαταστάσεις του χωριού Celebici. Οι κρατούμενοι σε αυτό το κέντρο παρέμειναν από το Μάιο έως περίπου τον Οκτώβριο του 1992 και σύμφωνα με τις καταγγελίες τους βασανίστηκαν, δέχτηκαν σεξουαλικές επιθέσεις, και υπέστησαν σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση, ενώ κάποιοι από αυτούς θανατώθηκαν ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1996, par.1 & 2).

B. Το κατηγορητήριο. Κατηγορίες για σοβαρές εγκληματικές πράξεις εναντίον των κρατουμένων στο κέντρο Celebici αποδόθηκαν στους: **α) Zdravko Mucić**, γνωστό και ως "Pavo", διοικητή του κέντρου κράτησης, από τον Μάιο έως και τον Νοέμβριο του 1992. **β) Zejnil Delalic**, συντονιστή των στρατιωτικών επιχειρήσεων των Βόσνιων Μουσουλμάνων και των Βόσνιων Κροατών στο δήμο Κοπλιε, από τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο του 1992, και Διοικητή της Πρώτης Τακτικής Μονάδας των Βόσνιο-Μουσουλμανικών δυνάμεων, από τον Ιούνιο έως τον Νοέμβριο του 1992, με διοικητικές αρμοδιότητες και για το στρατιωτικό προσωπικό του κέντρου κράτησης Celebici. **γ) Hazim Delic**, αναπληρωτή διοικητή του κέντρου κράτησης Celebici από τον Μάιο μέχρι και τον Νοέμβριο του 1992, και μετέπειτα διοικητή

(μετά την αποχώρηση του Mucić) μέχρι και τον Δεκέμβριο του 1992.¹⁴⁵ **δ) Esad Landzo**, φρουρό, που υπηρέτησε στο κέντρο κράτησης Celebici από τον Μάιο έως και τον Δεκέμβριο του 1992.

Σύμφωνα με το αρχικό κατηγορητήριο της 19^{ης} Μαρτίου του 1996, οι **Z. Mucić, Z. Delalic** και **H. Delic**, θεωρήθηκαν υπεύθυνοι λόγω της θέσεως τους, σύμφωνα με το άρθρο 7(3) του Καταστατικού του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία, για «σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» (άρθρο 3 του Καταστατικού), και για «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» (άρθρο 2 του Καταστατικού), καθώς όλα τα θύματα, που ήταν κρατούμενοι στο κέντρο Celebici, ήταν προστατευόμενα από τις Συνθήκες πρόσωπα. Η Εισαγγελία έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι είχαν την κύρια ευθύνη για την λειτουργία του κέντρου κράτησης, και, ως ιεραρχικά ανώτεροι, γνώριζαν ή είχαν λόγους να γνωρίζουν ότι οι υφιστάμενοί τους κακομεταχειρίστηκαν και θανάτωσαν κρατούμενους, αλλά απέτυχαν να λάβουν τα απαραίτητα και εύλογα μέτρα για την πρόληψη τέτοιων πράξεων, ή να τιμωρήσουν τους δράστες. Στον **Delic** αποδόθηκε επίσης ατομική ποινική ευθύνη σύμφωνα με το άρθρο 7(1) του Καταστατικού για τις ίδιες παραβιάσεις, λόγω της άμεσης συμμετοχής του σε εγκληματικές πράξεις, όπως ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση κρατουμένων.

Ο **Delic**, εκτός των προαναφερθέντων εγκληματικών πράξεων, κατηγορήθηκε και για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, συγκεκριμένα: **α)** Για τον βιασμό της κρατούμενης Grozdana Cecz, καθώς, σύμφωνα με μαρτυρίες, περίπου από της 27 Μαΐου του 1992 μέχρι και τον Αύγουστο του ίδιου έτους, αυτός μαζί με κάποιους άνδρες βίασαν επανειλημμένα το θύμα, πολλές φορές παρουσία άλλων, ενώ κάποια στιγμή η Cecz σε μία και μόνο νύχτα βιάστηκε από τρία διαφορετικά πρόσωπα. **β)** Για τον βιασμό μιας άλλης γυναίκας, κρατούμενης στο κέντρο (ονομαζόμενη στο Κατηγορητήριο μάρτυρας Α), η οποία από την στιγμή της πρώτης ανάκρισής της και για χρονικό διάστημα περίπου έξι εβδομάδων (από τον Ιούνιο μέχρι και τις αρχές Αυγούστου 1992) εξαναγκάστηκε με τη βία από τον κατηγορούμενο να έρθει επανειλημμένα σε πρωκτική και κολπική σεξουαλική επαφή μαζί του ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1996, par.24&25). Οι βιασμοί που ο Delic διέπραξε θεωρήθηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο **βασανιστήρια και πράξεις**

¹⁴⁵ Ημερομηνία που το κέντρο κράτησης Celebici έκλεισε οριστικά.

απάνθρωπης μεταχείρισης και συμπεριλήφθηκαν, σύμφωνα με το άρθρο 2(β) του Καταστατικού του Δικαστηρίου, στις κατηγορίες για «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης», και στις κατηγορίες για «παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου», σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1996, par.24 & 25).¹⁴⁶

Στον **E. Landzo** αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη, βάσει του άρθρου 7 (παρ.1) του Καταστατικού, για πλήθος σοβαρών αδικημάτων (όπως ανθρωποκτονίες, απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης, απάνθρωπη και βίαιη μεταχείριση και φρικτά βασανιστήρια κρατουμένων), αδικήματα τα οποία, σύμφωνα με τα άρθρα 2(α, β, γ) και 3 του Καταστατικού, χαρακτηρίστηκαν ως «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» και «σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1996, par.16). Στο κατηγορητήριο αν και περιγράφονται λεπτομερώς όλες οι πράξεις βασανισμού και απάνθρωπης μεταχείρισης των κρατουμένων για τις οποίες φέρεται ως άμεσος αυτουργός ο **Landzo**, δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτές πράξεις σεξουαλικής βίας που να αποδίδονται σε αυτόν. Ωστόσο περιγράφονται πράξεις που ενέχουν σεξουαλική βία εναντίον δύο ανδρών κρατουμένων, και συγκεκριμένα ότι αυτοί αναγκάστηκαν από φρουρό (χωρίς ο φρουρός να κατονομάζεται στο Κατηγορητήριο), να κάνουν πεολειξία ο ένας στον άλλον. Για τις πράξεις αυτές αποδόθηκε στους **Z. Mucic, Z. Delalic** και **H. Delic** ατομική ποινική ευθύνη λόγω της θέσεως τους (ευθύνη ανωτέρων) «για απάνθρωπη και βάνουση μεταχείριση κρατουμένων», που σύμφωνα με το άρθρο 2(β) του Καταστατικού αποτελούσαν «σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης», ενώ στον **H. Delic** αποδόθηκε κατηγορία και για άμεση συμμετοχή σε αυτό το αδίκημα ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1996, par.44&45). Παρόλα αυτά κατά την περαιτέρω Εισαγγελική Έρευνα αποδείχθηκε βάσει μαρτυριών και η ατομική ποινική ευθύνη του **E. Landzo** για τις πράξεις αυτές.¹⁴⁷

Γ. Η δικαστική κρίση

Γ.1.1 Η κρίση του II Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Η δίκη των τεσσάρων κατηγορουμένων ξεκίνησε στις 10 Μαρτίου του 1997 και διήρκεσε

¹⁴⁶ Counts 18-21.

¹⁴⁷ Βλέπε παρακάτω Γ.1.1.

περίπου δεκαεννέα μήνες. Η δικαστική απόφαση είναι η δεύτερη κατά χρονική σειρά απόφαση του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία, αλλά η πρώτη που αφορά πολλούς κατηγορουμένους. Οι σημαντικότερες πτυχές της πολυσέλιδης απόφασης εντοπίζονται στα εξής σημεία:

α) Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ότι καθ' όλη την διάρκεια του έτους 1992 στο έδαφος της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας εξελίχθηκε μία ένοπλη σύγκρουση (που μπορούσε να υπαχθεί στους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου) με συμμετοχή του Γιουγκοσλαβικού Λαϊκού Στρατού (JNA) στις εχθροπραξίες, παρά το ότι από τα μέσα περίπου Μαΐου του ίδιου έτους οι Γιουγκοσλαβικές αρχές προσπάθησαν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι δεν εμπλέκονταν πλέον άμεσα στην ένοπλη σύρραξη ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.192). Το Δικαστήριο αποδεχόμενο την ύπαρξη της ένοπλης σύγκρουσης την συγκεκριμένη χρονική περίοδο υποστήριξε ότι: **1)** είχε αρμοδιότητα να εκδικάσει εγκλήματα που διαπράχθηκαν την περίοδο αυτή, **2)** είχε την εξουσία να αποδώσει στους κατηγορουμένους ατομική ποινική ευθύνη για διεθνή εγκλήματα, εφόσον υπήρχαν επαρκείς αποδείξεις ότι τα εγκλήματα που περιγράφονταν στο Κατηγορητήριο συνδέονταν στενά με τις εχθροπραξίες ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.193).

β) Στην Απόφαση του Δικαστηρίου αποσαφηνίζεται η έννοια της «ποινικής ευθύνης ανωτέρου» τονίζοντας ότι, τέτοια ευθύνη «δεν έχουν μόνο στρατιωτικοί διοικητές, αλλά και πολίτες που κατέχουν θέσεις εξουσίας όχι μόνο de jure, αλλά και de facto» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.354). Ωστόσο, η απόδοση από το Δικαστήριο ατομικής ποινικής ευθύνης σε όλους τους κατηγορουμένους, αιτιολογείται περισσότερο από την εξαιρετική σοβαρότητα των διαπραχθέντων αδικημάτων. Ο ισχυρισμός αυτός διατυπώθηκε στην πρόταση του Εισαγγελέα του Δικαστηρίου, τον Μάιο του 1998, στην οποία αναφέρεται ότι «είναι μεν αναγκαίος ο περιορισμός των κατηγοριών μόνο σε άτομα που κατείχαν ανώτερες θέσεις στο στράτευμα ή την διοίκηση, ωστόσο της ρύθμισης αυτής εξαιρούνται τα άτομα εκείνα που διέπραξαν ιδιαίτερα βίαιες ή σοβαρά αξιόποινες πράξεις, τα οποία πρέπει να παραπέμπονται στην δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου ανεξάρτητα από την ιδιότητα τους ή την θέση που κατείχαν» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1280).

Η ατομική ποινική ευθύνη για κάθε κατηγορούμενο, σχετικά με το σύνολο των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στοιχειοθετήθηκε στην απόφαση του Δικαστηρίου ως εξής: 1. Ο κατηγορούμενος H. Delic σε όλη την διάρκεια της θητείας του, ως Αναπληρωτής Διοικητής και Διοικητής του κέντρου κράτησης Celebici, δημιούργησε κλίμα τρόμου με τις πράξεις και τις απειλές του εναντίον των κρατουμένων. Με τις ενέργειές του ενθάρρυνε τους υφισταμένους του να προβούν σε βασανισμούς και κακομεταχείριση των κρατουμένων, παρά το ότι δεν αποδείχθηκε ότι τους έδωσε τέτοιες εντολές. Ο κατηγορούμενος ήταν επίσης φυσικός αυτουργός ιδιαίτερα βίαιων εγκλημάτων, όπως ανθρωποκτονίες δύο κρατουμένων, βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση πολλών κρατουμένων, προκαλώντας με τις πράξεις του στα θύματά του μεγάλο πόνο ή σοβαρή σωματική βλάβη ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1253).

Το Δικαστήριο έκρινε επιπρόσθετα ότι ο H. Delic, πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας, διέπραξε επανειλημμένα βιασμούς εναντίον δύο κρατουμένων γυναικών, κατά τη διάρκεια ανακρίσεων, με σκοπό να τις εκφοβίσει και να αποσπάσει από αυτές πληροφορίες για την δράση οικείων τους που ανήκαν στο αντίπαλο στρατόπεδο. Οι τραγικές συνέπειες των βιασμών για τα θύματα περιγράφονται στις καταθέσεις τους. Η μία από τις δύο γυναίκες που βιάστηκαν, η Grozdana Cecem, αναφέρει: «αυτός (ο κατηγορούμενος) καταπάτησε την περηφάνια μου και ποτέ δεν θα είμαι σε θέση να είμαι η γυναίκα που ήμουν»... « μια γυναίκα που ζούσε μόνο για έναν άνδρα ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.937)¹⁴⁸ και για αυτόν ήμουν όλη του η ζωή, ... νομίζω ότι διαχωρίστηκα από το σώμα μου από αυτή τη στιγμή (του βιασμού)» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.938). Αντίστοιχα η δεύτερη γυναίκα, η Milojka Antić, στην κατάθεσή της αναφέρει ότι ο βιασμός της από τον κατηγορούμενο της δημιούργησε «αισθήματα δυστυχίας,... και την αίσθηση ότι είχε τρελαθεί» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1263).

Το Δικαστήριο θεώρησε τον βιασμό πράξη που θίγει τον πυρήνα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας των θυμάτων και την σωματική τους ακεραιότητα, καθώς και πράξη που προκαλεί σοβαρό σωματικό και ψυχικό πόνο στα θύματα,

---

¹⁴⁸ Η μάρτυρας αναφέρεται στον σύζυγό της. Η Cecem ανακρίθηκε από τον Delic ο οποίος της ζήτησε να αποκαλύψει που βρίσκονταν ο σύζυγός της, και αυτή αρνήθηκε να απαντήσει. Ο Delic της είπε ότι αυτή βρίσκεται στο κέντρο κράτησης λόγω της δράσης του συζύγου της, και ότι «θα μπορούσε να μην ήταν αυτή κρατούμενη, αλλά ο σύζυγός της να βρίσκεται στη θέση της».

ώστε αυτά να υποφέρουν. Το Δικαστήριο τόνισε επιπλέον ότι όταν ασκείται τέτοια μορφή βίας εναντίον γυναίκας, «ακριβώς επειδή είναι γυναίκα», συνυπολογίζοντας ότι η βία αυτή ασκείται σε σχέση και με την εθνικότητά της, ο δράστης ενεργοποιεί την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου, που αποτελεί συστατικό στοιχείο του εγκλήματος των βασανιστηρίων ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.941&942). Το Δικαστήριο έκρινε ένοχο τον Hazim Delić για τους βιασμούς των κρατουμένων Grozdana Cecez και Milojka Antić (αναφερόμενη στο Κατηγορητήριο ως μάρτυρας «Α») ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.945), και απέδωσε σε αυτόν ατομική ποινική ευθύνη για: **α)** «Σοβαρές Παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης βάσει του άρθρου 2(β) του Καταστατικού (βασανιστήρια), **β)** «Σοβαρές Παραβιάσεις των Νόμων ή των Εθίμων του Πολέμου βάσει του άρθρου 3(1α) του Καταστατικού (βασανιστήρια) ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.943&965).

2. Ο κατηγορούμενος **E. Landzo** κρίθηκε ένοχος για μία σειρά εγκληματικών πράξεων όπως ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση κρατουμένων. Η Υπεράσπιση υποστήριξε ότι ο κατηγορούμενος διέπραξε όλα τα αδικήματα που του αποδόθηκαν με διαταγή των ανωτέρων του. Ο ισχυρισμός αυτός είχε ήδη απορριφθεί από την Εισαγγελία κατά την εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων για κάθε μία από τις κατηγορίες που περιγράφονταν στο Κατηγορητήριο. Το Δικαστήριο αν και έκανε δεκτό ότι «σε ορισμένες περιπτώσεις ο Landzo κακομεταχειρίστηκε κρατουμένους και διέπραξε ανθρωποκτονίες με εντολή ανωτέρων του», όμως, σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία, δεν φάνηκε να υπάκουσε σε αυτές τις εντολές με απροθυμία. Αντίθετα, «η φύση των πράξεων του κατέδειξε ότι έπαιρνε μία διεστραμμένη ευχαρίστηση προκαλώντας πόνο και ταπείνωση στους κρατουμένους» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1280). Το Δικαστήριο απέρριψε επίσης το επιχείρημα της Υπεράσπισης ότι ο κατηγορούμενος, επειδή ήταν απλός στρατιώτης, δεν έπρεπε να παραπεμφθεί για τις πράξεις του σε Διεθνές Δικαστήριο, το οποίο είχε αρμοδιότητα να εκδικάσει μόνο υποθέσεις που εμπλέκονταν άτομα που κατείχαν θέσεις ανώτερης αρχής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτό το επιχείρημα της υπεράσπισης δεν μπορούσε να ισχύσει για τον κατηγορούμενο, γιατί, σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία που στοιχειοθέτησαν την ενοχή του, τα ιδιαίτερα βίαια και σοβαρά αδικήματα που διέπραξε υπάγονταν στις προτεινόμενες από τον Εισαγγελέα εξαιρέσεις, και συνεπώς

ενέπιπταν στην δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου, χωρίς να απαιτείται ο κατηγορούμενος να κατέχει θέση ανώτερης αρχής.

Το Δικαστήριο εξέτασε επιπρόσθετα τα πραγματικά περιστατικά, σχετικά με καταγγελίες που ενείχαν το στοιχείο της σεξουαλικής βίας και περιγράφονταν στο κατηγορητήριο. Σύμφωνα με αυτές καταγγελίες ο E. Landzo ανάγκασε τον Vaso Đorđić και τον αδελφό του Veseljko Đorđić, να κάνουν πεολειξία ο ένας στον άλλον παρουσία πολλών κρατουμένων, ενώ στη συνέχεια τοποθέτησε πυρακτωμένο σίδερο στα γεννητικά τους όργανα. Σύμφωνα με την απολογία του E. Landzo και την κατάθεση του μάρτυρα Rajko Draganić, ο κατηγορούμενος στην ίδια υπόθεση Hazim Delić ήταν παρών στο περιστατικό, δίνοντας μάλιστα οδηγίες στον Landzo κατά την διάρκεια της διάπραξης των εγκλημάτων ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1066).

Ο Εισαγγελέας στήριξε την ενοχή του E. Landzo για τα συγκεκριμένα εγκλήματα στις μαρτυρίες έντεκα (11) κρατουμένων που ήταν παρόντες στο περιστατικό, αλλά και στην παραδοχή της ενοχής από το ίδιο τον κατηγορούμενο πριν από τη δίκη. Η Υπεράσπιση ισχυρίστηκε ότι οι μαρτυρίες κατηγορίας δεν ήταν συνεπείς ως προς την ημερομηνία κατά την οποία φέρεται να είχε συμβεί το συγκεκριμένο περιστατικό ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1063). Το Δικαστήριο, αν και προηγούμενα είχε θεωρήσει αναξιόπιστο τον κατηγορούμενο, σε αυτή την περίπτωση θεώρησε αξιόπιστη την ομολογία της ενοχής του, καθώς οι συγκεκριμένες εγκληματικές πράξεις του επιβεβαιώθηκαν από πολλούς αυτόπτες μάρτυρες. Το Δικαστήριο δεν έλαβε επίσης υπόψη τους ισχυρισμούς της Υπεράσπισης, καθώς θεώρησε ότι δεν κλονίζεται η αξιοπιστία των μαρτυριών λόγω που διαφορετικού χρονικού προσδιορισμού του περιστατικού ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1064).

Τελικά το Δικαστήριο έκρινε ότι ο E. Landzo έφερε ατομική ποινική ευθύνη για τον εξαναγκασμό σε πεολειξία των αδελφών Vaso και Veseljko Đorđić. Η πράξη του αυτή κρίθηκε ότι αποτελούσε μία θεμελιώδη προσβολή στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια των θυμάτων, και κατά συνέπεια, συνιστούσε το αδίκημα «της απάνθρωπης μεταχείρισης» σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού, («σοβαρή Παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης») καθώς και το αδίκημα «της βάνουσης μεταχείρισης» βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού («σοβαρή παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου»). **Στη Δικαστική Απόφαση ωστόσο**

σημειώνεται ότι οι εν λόγω πράξεις «θα μπορούσαν να αποτελέσουν βιασμό, για τον οποίο θα ήταν δυνατό να αποδειχθεί η ατομική ποινική ευθύνη του κατηγορουμένου», αν η Εισαγγελία είχε επικαλεστεί αυτό το αδίκημα «με την ενδεδειγμένη διαδικασία» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1066).¹⁴⁹

Για την «απάνθρωπη μεταχείριση» και την «βάνανση μεταχείριση» των αδελφών Đorđić, αποδόθηκε επίσης ατομική ποινική ευθύνη, βάσει του άρθρου 7(3) του Καταστατικού, στον Z. Mucic, διότι την χρονική στιγμή που συνέβη το περιστατικό αυτός κατείχε «de facto» θέση ανώτερης αρχής, ως διοικητής του κέντρου κράτησης. Οι κατηγορούμενοι Z. Delalic και H.Delic απαλλάχθηκαν όμως από τις κατηγορίες που στοιχειοθετήθηκαν βάσει της ίδιας παραγράφου του άρθρου 7 του Καταστατικού, διότι το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν είχαν εκείνοι την ποινική ευθύνη για τις πράξεις των υφισταμένων τους ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1071-1072). Στον H.Delic ωστόσο αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη για «απάνθρωπη και «βάνανση μεταχείριση» των αδελφών Đorđić, βάσει της 1^{ης} παραγράφου του άρθρου 7 του Καταστατικού, καθώς αποδείχθηκε από τις μαρτυρικές καταθέσεις ότι ο ίδιος είχε άμεση συμμετοχή στο συμβάν ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1285).¹⁵⁰

Η ενοχή των κατηγορουμένων και η επιμέτρηση των ποινών για το σύνολο των αδικημάτων που διέπραξαν, σύμφωνα με την Απόφαση του Δικαστηρίου της 16^{ης} Νοεμβρίου του 1998, παρουσιάζεται ως εξής ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1285):

α) Ο Zdravko Mucic, παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο με 13 κατηγορίες για «Σοβαρές Παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» και για «Παραβιάσεις των Νόμων ή των Εθίμων του Πολέμου». Κρίθηκε ένοχος για τις 11 κατηγορίες λόγω «ευθύνης ανωτέρου» (κατά το άρθρο 7 παρ. 3 του Καταστατικού), συγκεκριμένα για ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια πρόκληση μεγάλου πόνου και σοβαρής βλάβης, απάνθρωπη μεταχείριση κρατουμένων, καθώς και για την άμεση συμμετοχή του σε παράνομο περιορισμό αμάχων κάτω από απάνθρωπες συνθήκες. Για τις πράξεις αυτές επιβλήθηκε στον Zdravko Mucic, **συνολική ποινή κάθειρξης 7 ετών**.

¹⁴⁹ Εάν δηλαδή ο Εισαγγελέας για το συγκεκριμένο περιστατικό είχε παραπέμψει τον Landzo με την κατηγορία του βιασμού και όχι της απάνθρωπης μεταχείρισης.

¹⁵⁰ Counts 44 and 45.

β) Ο Hazim Delić παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο με 38 κατηγορίες για «Σοβαρές Παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» και για «Παραβιάσεις των Νόμων ή των Εθίμων του Πολέμου». Κρίθηκε ένοχος για τις 13 κατηγορίες συγκεκριμένα για: ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια, τους βιασμούς των δύο γυναικών ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.1285),¹⁵¹πρόκληση μεγάλου πόνου ή σοβαρής βλάβης σε κρατούμενο, απάνθρωπη μεταχείριση και απάνθρωπες συνθήκες κράτησης αμάχων. Για τις πράξεις αυτές επιβλήθηκε στον Hazim Delić **συνολική ποινή κάθειρξης 20 ετών**.

γ) Ο Esad Landzo παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο με 24 κατηγορίες για «Σοβαρές Παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» και για «Παραβιάσεις των Νόμων ή των Εθίμων του Πολέμου». Κρίθηκε ένοχος για τις 17 κατηγορίες συγκεκριμένα για: ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια, πρόκληση μεγάλου πόνου ή σοβαρής βλάβης σε κρατούμενους και απάνθρωπες συνθήκες κράτησης. Για τις πράξεις αυτές επιβλήθηκε στον Esad Landzo **συνολική ποινή κάθειρξης 15 ετών**.

δ) Ο Zejnil Delalić παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο με 11 κατηγορίες για «Σοβαρές Παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» και για «Παραβιάσεις των Νόμων ή των Εθίμων του Πολέμου», λόγω «ευθύνης ανωτέρου», σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 3 του Καταστατικού. **Αθώωθηκε για όλες τις κατηγορίες**, καθώς το Δικαστήριο έκρινε ότι ο Delalić την χρονική περίοδο που τελέστηκαν τα αδικήματα για τα οποία κατηγορήθηκε δεν κατείχε θέση ανώτερης αρχής στο στρατόπεδο κράτησης, ώστε να έχει ποινική ευθύνη για τις πράξεις των υφισταμένων του. Απορρίφθηκε επίσης από το Δικαστήριο η κατηγορία για άμεση συμμετοχή του κατηγορουμένου σε «παράνομο περιορισμό αμάχων».

Γ.1.2 Η Απόφαση του Εφετείου. Κατά της Απόφασης του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου της 16ης Νοεμβρίου του 1998 ασκήθηκε αναίρεση από την Υπεράσπιση. Οι επικαλούμενοι λόγοι της αναίρεσης αφορούσαν τα εξής ζητήματα: **α)** Υποστηρίχθηκε ότι κατά το χρονικό διάστημα που απαγγέλθηκαν οι κατηγορίες η ένοπλη σύγκρουση στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη δεν είχε διεθνή χαρακτήρα. **β)** Οι αναιρεσεύοντες ισχυρίστηκαν επίσης ότι οι Σερβοβόσνιοι κρατούμενοι στο κέντρο Celebici δεν ανήκαν στα προστατευόμενα από την IV Συνθήκη της Γενεύης πρόσωπα. **γ)** Ζητήθηκε επιπρόσθετα να αναιρεθεί η Απόφαση

¹⁵¹ Για τους βιασμούς των δύο γυναικών (counts 18 and 19) επιβλήθηκε ποινή κάθειρξης 15 ετών.

του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου διότι σύμφωνα με αυτή αποδόθηκαν «διπλές ποινές» στους κατηγορούμενους, καθώς καταδικάστηκαν για το έγκλημα των «βασανιστηρίων» βάσει τόσο του άρθρου 2 («σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης»), όσο και βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου («σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου»). Αντίστοιχα, βάσει των ίδιων άρθρων (2 και 3) αποδόθηκε στους κατηγορούμενους ποινή για το έγκλημα της «απάνθρωπης μεταχείρισης» και για αυτό της «βάνανσης μεταχείρισης», αν και, κατά την άποψη των αναιρεσειόντων, τα αντικειμενικά κριτήρια μεταξύ αυτών των εγκλημάτων, δεν διαφοροποιούνταν.

Σχετικά με **το πρώτο ζήτημα (α)** το Εφετείο έκρινε ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα ακολούθησε τις ισχύουσες νομικές αρχές, όπως αυτές προσδιορίστηκαν από προηγούμενες χρονικά Δικαστικές Αποφάσεις,¹⁵² σύμφωνα με τις οποίες η ένοπλη σύγκρουση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη είχε διεθνή χαρακτήρα. Το Εφετείο συμφώνησε επίσης με τους ισχυρισμούς του Πρωτοβάθμιου Τμήματος ότι και μετά την 19^η Μαΐου του 1992 η ένοπλη σύρραξη είχε διεθνή χαρακτήρα, καθώς η Δημοκρατία της πρώην Γιουγκοσλαβίας ήταν η δύναμη που είχε τον έλεγχο των Βόσνιο-Σερβικών στρατευμάτων και αυτή την χρονική περίοδο ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.50). Συνεπώς, το Εφετείο απέρριψε αυτό το λόγο αναίρεσης ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.106).

Σχετικά με **το δεύτερο ζήτημα (β)** το Εφετείο έκρινε ότι η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη ήταν συμβαλλόμενα μέρη των Συνθηκών της Γενεύης στο χρόνο που συνέβησαν τα πραγματικά περιστατικά που περιγράφονται στο Κατηγορητήριο. Συνεπώς, οι υποχρεώσεις που απέρρεαν από τις Συνθήκες ήταν σε ισχύ για την Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, με αποτέλεσμα τα άτομα που βρίσκονταν στο κέντρο Celebici να μπορούν να θεωρηθούν προστατευόμενα από τις Συνθήκες πρόσωπα, καθώς κρατούντο από το αντίπαλο κατά τις εχθροπραξίες μέρος. Το Εφετείο έτσι έκρινε ότι ορθά αποφάσισε το Πρωτοβάθμιο Τμήμα, και έτσι απέρριψε και αυτό τον λόγο αναίρεσης ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.114).

Σχετικά με **το τρίτο ζήτημα (γ)** το Εφετείο διευκρίνισε ότι η «βάνανση μεταχείριση» σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού («παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου») ορίζεται ως μία «εκ προθέσεως πράξη ή παράλειψη, η οποία προκαλεί σοβαρή ψυχική ή σωματική ταλαιπωρία ή βλάβη, ή συνιστά σοβαρή

¹⁵² Βλέπε παρακάτω 8.4.2.4. υπόθεση Dusko Tadic.

προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που διαπράττεται εις βάρος ατόμων τα οποία δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.424). Ίδιος ορισμός δίνεται βάσει του άρθρου 2 («σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης») και για την «απάνθρωπη μεταχείριση», με την διαφορά ότι τα αδικήματα σε αυτή την διάταξη πρέπει να διαπράττονται «εναντίον προστατευόμενων από τις Συνθήκες προσώπων» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.426). Αντίστοιχη ρύθμιση παρατηρείται και για το «έγκλημα των βασανιστηρίων» όπου ο όρος ταυτίζεται απόλυτα στις διατάξεις των ίδιων άρθρων (2 και 3) με μοναδική διάκριση και σε αυτή την περίπτωση «την προστατευόμενη απαίτηση των προσώπων του άρθρου 2 του Καταστατικού» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.425). Το Εφετείο επιπρόσθετα σημείωσε ότι το άρθρο 3 του Καταστατικού «αποτελεί μία γενική ρήτρα που αποσκοπεί να εξασφαλίσει ότι καμία σοβαρή παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου δεν θα διαφύγει από τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.650), ενώ παρατηρείται ως κοινό άρθρο και στις τέσσερις Συνθήκες της Γενεύης, νοούμενο «ως κανόνας του εθιμικού διεθνούς δικαίου... και ουσιαστική διάταξή του που εφαρμόζεται σε εσωτερικές και διεθνείς συγκρούσεις» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.420). Αντίθετα, το 2^ο άρθρο του Καταστατικού είναι μία πιο συγκεκριμένη διάταξη, καθώς περιέχει ένα επιπλέον διακριτό στοιχείο,¹⁵³ που είναι αναγκαίο προκειμένου να εκδοθεί μια καταδικαστική απόφαση ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.425).

Για τους λόγους αυτούς το Εφετείο έκρινε ότι **πρέπει να γίνουν δεκτές για όλους τους κατηγορουμένους οι καταδικαστικές αποφάσεις που επέβαλλε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο μόνο βάσει του άρθρου 2, και να απορριφθούν αυτές του άρθρου 3** ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.427). Το Εφετείο τόνισε ότι εάν το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου δεν είχε επιβάλλει «διπλές ποινές» στους κατηγορουμένους ενδέχεται «η διάρκεια και ο τρόπος επιβολής της συνολικής ποινής να ήταν διαφορετικός» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.431). Έτσι παρέπεμψε το ζήτημα σε νέο Πρωτοβάθμιο Τμήμα, προκειμένου να εξετάσει τις προσαρμογές των ποινών για όλους τους κατηγορούμενους, λαμβάνοντας υπόψη την απόρριψη των καταδικαστικών

¹⁵³ Το οποίο (στοιχείο) πηγάζει από την προστατευόμενη απαίτηση.

αποφάσεων του άρθρου 3. Σημειώνεται ότι η απόφαση αυτή του Εφετείου δεν συνεπαγόταν μία πλήρη επανανεκδίκαση της υπόθεσης για να επιβληθούν νέες ποινές, αλλά στόχευε «στην εξέταση οποιασδήποτε ρύθμισης, δίνοντας τη δυνατότητα στους διάδικους να υποβάλλουν τις σχετικές με το θέμα παρατηρήσεις τους» (ICTY, Celebici Case Sum., 2001).

Το νέο Πρωτοβάθμιο τμήμα του Δικαστηρίου είχε επίσης την υποχρέωση να επανεξετάσει ειδικότερα: **α)** Το ύψος της συνολικής ποινής που αποδόθηκε στον **Mucic**, καθώς το Εφετείο έκρινε ότι το προηγούμενο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν εκτίμησε επαρκώς την βαρύτητα των αδικημάτων που διέπραξε ο κατηγορούμενος με αποτέλεσμα στην συνολική ποινή που του αποδόθηκε (κάθειρξη επτά ετών) να μην «αντανεκλάται επαρκώς το σύνολο της εγκληματικής του συμπεριφοράς» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.851). Το Εφετείο ανέφερε επίσης ότι εκείνο θα επέβαλλε μία βαρύτερη συνολική ποινή στον κατηγορούμενο (περίπου κάθειρξη δέκα ετών), λαμβάνοντας υπόψη την σοβαρότητα των αδικημάτων, τις επιβαρυντικές αλλά και τις ελαφρυντικές περιστάσεις ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.853).

β) Την πιθανή μείωση της συνολικής ποινής (κάθειρξη 20 ετών) που αποδόθηκε από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα στον **Delic**, διότι το Εφετείο επικύρωσε μεν τις καταδικαστικές αποφάσεις που αφορούσαν περιστατικά απάνθρωπης μεταχείρισης και βασανιστηρίων εναντίον κρατουμένων, όμως απέρριψε τις κατηγορίες που αφορούσαν την εκ προθέσεως ανθρωποκτονία ενός κρατουμένου ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.853). Διαφορετική άποψη από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου διατύπωσε το Εφετείο και για την «ατομική ποινική ευθύνη ανωτέρου» που αποδόθηκε στον Delic για μία σειρά εγκλημάτων, βάσει του άρθρου 7(3) του Καταστατικού. Το Εφετείο έκρινε ότι δεν μπορούσαν, πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας, να καταλογιστούν στον κατηγορούμενο οι πράξεις των υφισταμένων του, καθώς δεν αποδείχθηκε ότι αυτός, επειδή ήταν συνδιοικητής και αργότερα διοικητής του στρατοπέδου, «γνώριζε ή είχε υποχρέωση να γνωρίζει» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.241)¹⁵⁴ όλες τις εγκληματικές δράσεις των στρατιωτών - φρουρών που περιγράφονται στο κατηγορητήριο. Το Εφετείο

---

¹⁵⁴ Η φράση «οι ανώτεροι είχαν την υποχρέωση να γνωρίζουν» ερμηνεύτηκε τόσο από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα όσο και από το Εφετείο ως υποχρέωση των ανωτέρων να λαμβάνουν γνώση της δράσης των υφισταμένων τους, «όταν έχουν διαθέσιμες πληροφορίες που τους προειδοποιούν για την διάπραξη ποινικών αδικημάτων από τους υφισταμένους τους.

συμπεράνε ότι το μόνο που δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί ήταν η de facto «ανώτερη θέση» του κατηγορουμένου, ωστόσο ο ερώτημα, αν γνώριζε ή είχε λόγους να γνωρίζει τις σχετικές παραβάσεις των υφισταμένων του, θα παρέμενε άλυτο, και θεωρητικά (για το λόγο αυτό) θα ήταν απαραίτητο να αναπεμφθεί η υπόθεση σε νέο Τμήμα του Δικαστηρίου προς εξέταση» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.313).

Σχετικά με τους βιασμούς των δύο γυναικών κρατουμένων για τους οποίους ο Delic καταδικάστηκε για το έγκλημα των βασανιστηρίων, ως «σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης βάσει του άρθρου 2(β), και ως «σοβαρή παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» βάσει του άρθρου 3(1α) του Καταστατικού, το Εφετείο έκρινε ότι και αυτή η καταδικαστική απόφαση απέδωσε «διπλή ποινή» στον κατηγορούμενο, και για το λόγο αυτό έπρεπε να εξεταστεί η προσαρμογή της ποινής βάσει μόνο του 2^{ου} άρθρου του Καταστατικού. Το Δικαστήριο υιοθέτησε και σε αυτή την περίπτωση πλήρως τον ισχυρισμό των αναιρεσειόντων, δηλαδή ότι το 2^ο άρθρο του Καταστατικού είναι μία πιο συγκεκριμένη διάταξη, σε σχέση με το 3^ο άρθρο, καθώς περιέχει το διακριτό στοιχείο της προστατευόμενης απαίτησης.

Οι Δικαστές D. Hunt και M. Bennouna ανέπτυξαν ένα διαφορετικό σκεπτικό σχετικά με την απόδοση της ποινής. Υποστήριζαν ότι η ποινική ευθύνη του κατηγορουμένου για το έγκλημα του βιασμού πρέπει να στηρίζεται μόνο στα στοιχεία ("reus actus" και "mens rea") του αδικήματος. Ωστόσο, επειδή τα στοιχεία αυτά ήταν ίδια στα άρθρα 2 και 3 του Καταστατικού, τα αδικήματα δεν μπορούσαν στην πραγματικότητα να είναι διακριτά από νομικής πλευράς. Επισήμαναν επίσης ότι είναι «ιδιαίτερα τεχνική» (αλλά όχι και πρακτικά εφαρμόσιμη) η θεώρηση που υποστηρίζει ότι η πράξη του βιασμού μπορεί να συνιστά δύο ξεχωριστά εγκλήματα, όταν το έγκλημα διαπράττεται από έναν κατηγορούμενο εναντίον ενός θύματος. Οι δικαστές D. Hunt και M. Bennouna ισχυρίστηκαν τελικά ότι «η πιο ορθολογική και δίκαιη έκβαση είναι να επιβληθεί καταδικαστική απόφαση που θα απέδιδε μία συνολική ποινή με την οποία θα αναγνωρίζεται η ιδιαίτερη βαρύτητα αυτού του εγκλήματος» ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.33, p.320).¹⁵⁵

γ) Για τον **Esad Landzo**, αν και το νέο Πρωτοβάθμιο Τμήμα όφειλε να λάβει υπόψη την απόρριψη από το Εφετείο των καταδικαστικών αποφάσεων βάσει του

¹⁵⁵ XVI. Separate and Dissenting Opinion of Judge David Hunt and Judge Mohamed Bennouna.

άρθρου 3 (όπως και για τους άλλους κατηγορούμενους), ωστόσο έπρεπε να συνυπολογίσει ότι το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, σταθμίζοντας τους επιβαρυντικούς και τους ελαφρυντικούς παράγοντες, έκρινε τελικά ότι η συνολική ποινή που αποδόθηκε στον κατηγορούμενο από το αρχικό Πρωτοβάθμιο Τμήμα δεν ήταν εσφαλμένη ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.842).

Γ.1.3 Η Απόφαση του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Το III Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε την Απόφαση του στις 9 Οκτωβρίου του 2001, λαμβάνοντας υπόψη την Απόφαση του Εφετείου που απαιτούσε την επανεξέταση του ύψους των ποινών για τους τρεις κατηγορούμενους ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.P.I.S./628e). Το πρώτο ζήτημα που έπρεπε να εξετάσει ήταν αν θα έπρεπε να γίνει οποιαδήποτε προσαρμογή των ποινών σε σχέση με την απόρριψη όλων των καταδικαστικών αποφάσεων του άρθρου 3 από το Εφετείο. Το III Πρωτοβάθμιο Τμήμα παρατήρησε ότι σε προηγούμενες αποφάσεις η πρακτική του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία ήταν να επιτρέπει οι κατηγορούμενοι να καταδικάζονται σωρευτικά για τα αδικήματα που διέπραξαν, αλλά να επιβάλλονται ταυτόχρονες ποινές προκειμένου να αποφευχθούν αδικίες. Το κύριο ζήτημα συνεπώς σε αυτή την υπόθεση ήταν να κριθεί εκ νέου αν έπρεπε να επιβληθεί μία συνολική ποινή ή να επιβληθούν επιμέρους ποινές οι οποίες θα εκτελούντο διαδοχικά ή ταυτόχρονα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η τελική ποινή έπρεπε να αντανakλά το σύνολο της υπαίτιας συμπεριφοράς και την συνολική ενοχή των κατηγορουμένων.

Το III Πρωτοβάθμιο Τμήμα έκρινε ότι το αρχικό Πρωτοβάθμιο Τμήμα επέβαλε συνολικές ποινές και στους τρεις κατηγορούμενους που πράγματι αντικατόπτριζαν την βαρύτητα της εγκληματικής τους συμπεριφοράς και κατά συνέπεια η ακύρωση των καταδικαστικών αποφάσεων του άρθρου 3 ελάχιστα μπορούσε να μειώσει την συνολική ποινή τους. Έτσι, με γνώμονα την Απόφαση του Εφετείου και με την πεποίθηση ότι η παρούσα υπόθεση ήταν προτιμότερο να επιλυθεί μέσω της επιβολής μιας ενιαίας και συνολικής ποινής για τον κάθε κατηγορούμενο το νέο Πρωτοβάθμιο Τμήμα αποφάσισε ειδικότερα τα εξής:

α) Για τον κατηγορούμενο Z. Mucic το Δικαστήριο έκρινε ότι ήταν σκόπιμο να λάβει υπόψη την Απόφαση του Εφετείου (χωρίς ωστόσο να δεσμεύεται από αυτήν) σύμφωνα με την οποία η ποινή της επταετούς κάθειρξης που επιβλήθηκε στον

κατηγορούμενο από το αρχικό Πρωτοβάθμιο Τμήμα ήταν ανεπαρκής. Αποφάσισε έτσι ότι μία **συνολική ποινή κάθειρξης εννέα (9) ετών** ήταν κατάλληλη για να αποτυπωθεί το σύνολο της εγκληματικής συμπεριφοράς και της ενοχής του κατηγορουμένου.

β) Για τον κατηγορούμενο H. Delic το Πρωτοβάθμιο Τμήμα έλαβε υπόψη την ακύρωση από το Εφετείο των «διπλών ποινών», καθώς και την ακύρωση της καταδικαστικής απόφασης για την εκ προθέσεως ανθρωποκτονία ενός κρατουμένου. Ωστόσο έκρινε ότι η μείωση της αρχικής ποινής (κάθειρξη 20 ετών) δεν θα έπρεπε να ήταν μεγάλη, λόγω της σοβαρότητας των αδικημάτων για τα οποία ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η μείωση της ποινής κατά δύο έτη αντανάκλουσε ορθότερα τη συνολική εγκληματική δράση του κατηγορουμένου και επέβαλλε μια ενιαία **συνολική ποινή κάθειρξης 18 ετών**.

γ) Για τον κατηγορούμενο E. Landzo το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν απαιτείται προσαρμογή της ποινής, λαμβάνοντας υπόψη ότι το Εφετείο είχε κρίνει ότι η συνολική ποινή που αποδόθηκε στον κατηγορούμενο από το II Πρωτοβάθμιο Τμήμα ήταν ορθή. Συνεπώς, **το Δικαστήριο διατήρησε την ποινή της δεκαπενταετούς (15) κάθειρξης**, που αρχικά είχε αποδοθεί.

Δ. Παρατηρήσεις

Τα σημαντικότερα σημεία των Αποφάσεων του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία σε αυτή την υπόθεση που αφορούν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας εντοπίζονται στα εξής:

A. Ο βιασμός σύμφωνα με την Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος εντάχθηκε στη γενική κατηγορία του εγκλήματος των βασανιστηρίων, όπως το έγκλημα αυτό ορίστηκε από το Καταστατικό του Δικαστηρίου και τη «Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας». Στη συγκεκριμένη υπόθεση δόθηκε έμφαση σε συγκεκριμένα στοιχεία του εγκλήματος των βασανιστηρίων, που πληρούνται μέσω του βιασμού, όπως: **1.** Στη διάκριση λόγω φύλου. **2.** Στην τιμωρία του θύματος ως πράξη εκδίκησης για τις δράσεις άλλων. **3.** Στη στόχευση όχι μόνο του εκφοβισμού του θύματος αλλά και της διασποράς του φόβου σε μία ομάδα. **4.** Στον ψυχικό πόνο ή την οδύνη που προκαλεί το έγκλημα του βιασμού στο θύμα.

Συγκεκριμένα, η Απόφαση του II Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου αναδεικνύει την έμφυλη διάσταση του βιασμού στις ένοπλες συρράξεις, τονίζοντας ότι οι δύο κρατούμενες βιάστηκαν από τον κατηγορούμενο Hazim Delić «ακριβώς επειδή ήταν γυναίκες». Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι ο βιασμός ως μορφή βασανισμού δεν αποσκοπούσε μόνο στην απόσπαση πληροφοριών ή ομολογιών από τα θύματα, αλλά ήταν ταυτόχρονα μια βάνανση τιμωρία των γυναικών για την δράση των συζύγων τους και των ανδρών που είχαν την ίδια με αυτές εθνικότητα και θρησκεία ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 1998, par.941). Το γεγονός ότι οι βιασμοί διαπράχθηκαν σε στρατόπεδο κράτησης, από στρατιωτικό αξιωματούχο, και ότι τα αδικήματα ήταν γνωστά στον διοικητή του στρατοπέδου στους φρουρούς και στους άλλους κρατουμένους, φανερώνει, σύμφωνα με την δικαστική κρίση του Εφετείου, ότι σκοπός του δράστη «δεν ήταν μόνο ο εκφοβισμός του θύματος αλλά και των άλλων κρατουμένων, δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα φόβου και αδυναμίας». ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.941)

Το Δικαστήριο δέχθηκε επίσης χωρίς καμία αμφιβολία ότι οι βιασμοί προκάλεσαν στα θύματα, εκτός από σοβαρό σωματικό πόνο, και δυσβάστακτο ψυχικό πόνο, που σημάδεψε την υπόλοιπη ζωή τους, αναγκάζοντάς τα να ζουν σε μία μόνιμη κατάσταση φόβου και δυστυχίας. Η κατάθλιψη με αυτοκτονικές τάσεις που εκδηλώθηκε στην G. Cecez, και η λήψη ηρεμιστικών φαρμάκων από την M. Antić, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους φόβους της, ήταν σύμφωνα με την δικαστική κρίση τα αποτελέσματα των επαναλαμβανόμενων βιασμών που υπέστησαν οι δύο γυναίκες ('ICTY' v. Delalic, Mucic, Delic, and Landzo, 2001, par.942&964). Αυτά τα σημεία της Δικαστικής Απόφασης επιβεβαιώνουν πλήρως: **α)** Τις φεμινιστικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι στον πόλεμο το γυναικείο σώμα μέσω του βιασμού μετατρέπεται σε «ένα πεδίο μάχης» στο οποίο αναμετρώνται οι αντίπαλοι άνδρες. **β)** Τις θεωρήσεις που αναφέρονται στις σοβαρές συνέπειες του «μετατραυματικού συνδρόμου του βιασμού» στα θύματα.

B. Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας εναντίον των δύο ανδρών κρατουμένων (των αδελφών Dorđić) αναγνωρίστηκαν σύμφωνα με την τελεσίδικη απόφαση ως πράξεις «απάνθρωπης μεταχείρισης» βάσει του 2^{ου} άρθρου του Καταστατικού του Δικαστηρίου («σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης»). Ωστόσο, αν και το Δικαστήριο φαίνεται να υιοθέτησε έναν ευρύ ορισμό για το έγκλημα του βιασμού, που δεν περιορίστηκε στο κριτήριο της σεξουαλικής διεύδυσης, ούτε σε διακρίσεις

σε σχέση με το φύλο του θύματος, η Εισαγγελία δεν έδωσε την ίδια ερμηνεία, και εισήγαγε στο Κατηγορητήριο τις πράξεις αυτές ως «πράξεις απάνθρωπης μεταχείρισης» και όχι ως «βιασμούς». Η διαδικασία αυτή εμπόδισε τα Πρωτοβάθμια Τμήματα αλλά και το Εφετείο να καταδικάσει τον κατηγορούμενο Esad Landzo για το έγκλημα του βιασμού, που ενδεχομένως να επέσυρε μία βαρύτερη ποινή. **Σε αυτό το σημείο διαπιστώνουμε την δυσκολία των διεθνών οργάνων να αναγνωρίσουν τον βιασμό ως μία άδικη πράξη που στρέφεται και κατά του ανδρικού φύλου.** Αυτή η πρακτική είχε ως αποτέλεσμα: **α)** Οι βιασμοί των ανδρών, σύμφωνα με τη νομολογία των Διεθνών Δικαστηρίων, να εμπεριέχονται τις περισσότερες φορές σε άλλες κατηγοριοποιήσεις εγκλημάτων (όπως στα «βασανιστήρια» και στην «απάνθρωπη μεταχείριση»), χωρίς έτσι να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην σεξουαλική βία. **β)** Να υπάρχει ο κίνδυνος επιβολής ηπιότερων ποινών στους δράστες. **γ)** Να μην αναγνωρίζεται από θεσμικούς φορείς η ανάγκη ειδικής στήριξης ή αποκατάστασης των ανδρών που είναι θύματα βιασμών κατά την διάρκεια των πολέμων.

8.4.2.4 Υπόθεση Dusko Tadic & Goran Borovnica

A. Το σχετικό με την υπόθεση ιστορικό πλαίσιο. Οι σερβικές δυνάμεις, από τις 30 Απριλίου έως τις 25 Μαΐου του 1992, επιτέθηκαν στους Βόσνιο-Μουσουλμανικούς και Κροατικούς πληθυσμούς των Δήμων Orštica και Prijedor της βορειοδυτικής Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και με την υποστήριξη του πυροβολικού τους κατέκτησαν εύκολα αυτές τις περιοχές. Μετά από τους εντατικούς βομβαρδισμούς, (που ακολούθησαν της χερσαίας εισβολής) και την επίταξη των κατοικιών από τις σερβικές δυνάμεις, Βόσνιο-Μουσουλμάνοι και Κροάτες πολίτες αναγκάστηκαν βίαια να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, ενώ πολλοί από αυτούς συνελήφθησαν από τον σερβικό στρατό και στην συνέχεια οδηγήθηκαν στα κέντρα κράτησης Omarska, Keraterm και Trnopolje.

Το κέντρο κράτησης Omarska στεγάστηκε σε κτίσματα παλαιών ορυχείων και αποτελείτο από τρία κτίρια. Το κτίριο της διοίκησης, όπου γίνονταν οι ανακρίσεις και κρατούντο οι γυναίκες, το γκαράζ ή υπόστεγο, (ονομαζόμενο και «λευκό σπίτι») όπου γίνονταν τα βασανιστήρια των κρατουμένων, και ένα άλλο μικρό κτίριο (ονομαζόμενο «κόκκινο σπίτι») όπου τα περισσότερα άτομα που μεταφέρθηκαν εκεί για ανακρίσεις δεν επέζησαν. Στο κέντρο κράτησης Omarska κρατήθηκαν κατά την διάρκεια της λειτουργίας του (από τις 25 Μαΐου μέχρι το τέλος Αυγούστου του 1992)

περίπου 3000 άτομα, μεταξύ αυτών, περίπου 40 γυναίκες και πολλοί Μουσουλμάνοι και Κροάτες πολιτικοί ηγέτες και διανοούμενοι (Nabti & Verral, 2016, p.401).

Οι κρατούμενοι συνωστίζονταν σε μικρούς χώρους, που δεν τηρούσαν στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής, τρέφονταν ελάχιστα και είχαν έλλειψη νερού, ειδών ένδυσης και κλινοσκεπασμάτων, ενώ δεν τους παρασχέθηκε κατά την διάρκεια της κράτησής τους καμία ιατρική φροντίδα. Οι φρουροί του στρατοπέδου και άλλοι άνδρες που επισκέπτονταν το χώρο κακοποιούσαν σωματικά τους κρατούμενους χρησιμοποιώντας κάθε είδους όπλα κατά την διάρκεια ξυλοδαρμών, όπως ξύλινα ρόπαλα, μεταλλικές ράβδους και εργαλεία, καλώδια (με μεταλλικές σφαίρες στις άκρες τους) και μαχαίρια. Σύμφωνα με μαρτυρίες, γυναίκες και άνδρες κρατούμενοι βασανίστηκαν, βιάστηκαν και κακοποιήθηκαν σεξουαλικά, όμως η ταυτότητα πολλών εξ αυτών είναι άγνωστη, καθώς εικάζεται ότι δεν κατάφεραν τελικά να επιβιώσουν ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.2.1-2.6). Ο Bob Reid, που διεύθυνε τις έρευνες της Εισαγγελίας για τις σχετικές υποθέσεις, δήλωσε ότι αποδείχθηκε πως «το στρατόπεδο Omarska ήταν ένα από τα πιο βάνουσα και απάνθρωπα στρατόπεδα που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια των πολέμων στην πρώην Γιουγκοσλαβία» (ICTY, Office of the Prosecutor).

Απάνθρωπες συνθήκες κράτησης επικρατούσαν αντίστοιχα και στα στρατόπεδα Keraterm και Trnopolje. Το κέντρο κράτησης Keraterm, στεγάστηκε σε ένα εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο κεραμικής στην πόλη Prijedor. Η σωματική και ψυχολογική κακοποίηση ήταν συνήθης πρακτική βασανισμού των κρατουμένων, ενώ αναφέρθηκαν και περιπτώσεις ανθρωποκτονιών. Το κέντρο κράτησης Trnopolje, στεγάστηκε σε ένα πρώην σχολικό συγκρότημα του ομώνυμου χωριού και εκεί κρατούντο άνδρες, γυναίκες και παιδιά, που στη συνέχεια η πλειοψηφία αυτών μεταφέρθηκε στο κέντρο κράτησης Keraterm. Στο Trnopolje, κάποιοι κρατούμενοι δολοφονήθηκαν, ενώ άλλοι υπέστησαν σοβαρή σωματική και ψυχική κακοποίηση ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.2.7). Καθώς σε αυτό το κέντρο κρατήθηκαν πολλές γυναίκες και ανήλικα κορίτσια, διαπράχθηκαν οι περισσότεροι βιασμοί σε σχέση με τα άλλα κέντρα κράτησης. Άνδρες έμπαιναν τη νύχτα στα κτίρια που κρατούντο οι γυναίκες και βίαζαν κορίτσια ηλικίας 16-19 ετών, ενώ σε μαρτυρία αναφέρεται ότι το μικρότερο σε ηλικία θύμα ήταν ένα δωδεκάχρονο κορίτσι, και πως μία δεκαενιάχρονη γυναίκα βιάστηκε από επτά άνδρες με αποτέλεσμα να χρειαστεί ιατρική περίθαλψη λόγω της μεγάλης αιμορραγίας και των πόνων που προκλήθηκαν

από τους αλληπάλλληλους βιασμούς της ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.175).

Η κρατούμενη σε αυτό το κέντρο Vasif Gutic, που βοήθησε λόγω της νοσηλευτικής της εξειδίκευσης στην περίθαλψη των θυμάτων, περιέγραψε στην κατάθεσή της το τραυματικό βίωμα της σεξουαλικής βίας λέγοντας: «Η ίδια η πράξη του βιασμού, κατά τη γνώμη μου... είχε τρομακτική επίδραση στους ανθρώπους...θα μπορούσαν ίσως, να εξηγήσουν γιατί κάποιος κλέβει κάτι από αυτούς, ή τους ξυλοδαρμούς ή ακόμα και κάποιες δολοφονίες. Κάπως, κατά κάποιο τρόπο, (οι άνθρωποι) αποδέχτηκαν (όλα αυτά), αλλά όταν άρχισαν οι βιασμοί έχασαν κάθε ελπίδα. Μέχρι τότε είχαν την ελπίδα ότι αυτός ο πόλεμος θα μπορούσε να τελειώσει, και ότι όλα θα ησυχάζαν. Όταν άρχισαν οι βιασμοί, όλοι έχασαν κάθε ελπίδα, όλοι στο στρατόπεδο, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες. Υπήρχε τέτοιος φόβος, φρικτό...» ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.175).

B. Το κατηγορητήριο. Το αρχικό κατηγορητήριο εναντίον του Dusko Tadic (ονομαζόμενου και "Dule" ή "Dusan") και του Goran Boronnica εκδόθηκε στις 13 Φεβρουαρίου του 1995. Το κατηγορητήριο αυτό περιείχε κατηγορίες για 132 άδικες πράξεις, ωστόσο τροποποιήθηκε δύο φορές και επανακατατέθηκε την 1^η Σεπτεμβρίου του 1995 και στις 14 Δεκεμβρίου του 1995. Οι κατηγορίες σχετίζονταν με την άμεση ή έμμεση συμμετοχή των κατηγορουμένων: α) στις ένοπλες επιθέσεις των σερβικών στρατιωτικών δυνάμεων εναντίον των Βόσνιο-Μουσουλμανικών και Κροατικών πληθυσμών, β) στην παράνομη μεταφορά αμάχων στα κέντρα κράτησης γ) στους βασανισμούς, τις κακοποιήσεις και τις ανθρωποκτονίες κρατουμένων και αμάχων πολιτών.

Το τελικό κατηγορητήριο όμως εκδόθηκε στις 14 Δεκεμβρίου του 1995 σύμφωνα με το οποίο ο Dusko Tadic παραπέμφθηκε για 34 άδικες πράξεις και ο Goran Boronnica για (4) τέσσερεις ανθρωποκτονίες, τις οποίες διέπραξε από κοινού με τον συγκατηγορούμενο του ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.1.1).¹⁵⁶ Στις

---

¹⁵⁶ Ο Goran Boronnica, σύμφωνα με το τελικό τροποποιημένο κατηγορητήριο της 14^{ης} Δεκεμβρίου του 1995, περίπου στις 27 Μαΐου του 1992, συμμετείχε στις σερβικές δυνάμεις που μετέφεραν παράνομα τους Βόσνιους Μουσουλμάνους και Βόσνιους Κροάτες αιχμαλώτους από το Kozarac και την γύρω περιοχή στα κέντρα κράτησης. Κατά την διάρκεια αυτής της μεταφοράς ο Boronnica μαζί με τον συγκατηγορούμενό του Tadic διέταξαν τους Ekrem Karabasic, Ismet Karabasic, Seido Karabasic και Redo Foric να αποχωρήσουν από την σύνταξη των αιχμαλώτων και στη συνέχεια τους πυροβόλησαν και τους σκότωσαν. Για αυτές τις ανθρωποκτονίες αποδόθηκε τόσο στον Boronnica όσο και στον Tadic ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του Δικαστηρίου

24 Οκτωβρίου του 1995 η Εισαγγελία ζήτησε από το Δικαστήριο ο Dusko Tadic να δικαστεί ξεχωριστά από τον Goran Boronnica και το αίτημα έγινε ομόφωνα δεκτό ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.20). Ο Goran Boronnica όμως εξαφανίστηκε στις 20 Μαρτίου του 1995 και «κηρύχθηκε νεκρός» στις 22 Νοεμβρίου του 1996. Παρόλα αυτά, δόθηκαν αργότερα κάποιες πληροφορίες στην Εισαγγελία που υποστήριζαν ότι ο κατηγορούμενος ζούσε, αλλά δεν επιβεβαιώθηκαν, καθώς οι έρευνες των διωκτικών αρχών απέτυχαν να τον εντοπίσουν. Για το λόγο αυτό και μετά από πρόταση του Εισαγγελέα (που κατατέθηκε στο Δικαστήριο στις 14 Απριλίου του 2005), ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου, Δικαστής Parker, στις 22 Απριλίου του 2005, έκρινε ότι «θα ήταν σκόπιμο να αποσυρθεί το κατηγορητήριο εναντίον του G. Boronnica «με επιφύλαξη», έτσι ώστε αν κάποια στιγμή «επιβεβαιωθούν οι πληροφορίες, που αναφέρουν ότι ο κατηγορούμενος είναι ζωντανός, οι κατηγορίες εναντίον του να μπορούν να απαγγελθούν εκ νέου από τις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές» (ICTY, Boronnica Case, 2005).

Ο **Dusko Tadic** γεννήθηκε την 1^η Οκτωβρίου του 1955. Είχε σερβική καταγωγή και μεγάλωσε στο Kozarac, ζώντας το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα με την οικογένειά του. Ο πατέρας του είχε τιμηθεί ως ήρωας του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, και για το λόγο αυτό είχε τον σεβασμό όλης της κοινότητας, ενώ η μητέρα του στην διάρκεια του ίδιου πολέμου είχε αιχμαλωτιστεί στο Κροατικό στρατόπεδο Jasenovac ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.180). Στα τέλη του 1990 ο Tadic άνοιξε ένα «καφέ-μπαρ» (με την επωνυμία "Nipon") στο Kozarac, κοντά στο σπίτι των γονιών του. Ήταν ένα πολυσύχναστο μέρος που επισκέπτονταν Σέρβοι και Μουσουλμάνοι, δεδομένου ότι το 90% των κατοίκων του Kozarac, πριν την ένοπλη σύρραξη, ήταν Μουσουλμάνοι ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.181). Ο κατηγορούμενος εργάστηκε επίσης ως τροχονόμος στο Kozarac και στο Orlovci (περιοχή κοντά στο Prijedor) από την 1^η Αυγούστου του 1992 μέχρι και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Στις 15 Αυγούστου του 1992 εξελέγη Πρόεδρος του Τοπικού Συμβουλίου του «Σερβικού Δημοκρατικού Κόμματος» (SDS) στο Kozarac, ενώ μετέπειτα (στις 9 Σεπτεμβρίου του 1992) εξελέγη Αναπληρωτής Γραμματέας της

διότι σύμφωνα με την Εισαγγελία συνιστούσαν: α) «Σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» κατά το άρθρο 2(a) του Καταστατικού β) «Σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» κατά το άρθρο 3 του Καταστατικού και το άρθρο 3(1a) των Συνθηκών της Γενεύης. γ) «Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας κατά το άρθρο 5(a και i) του Καταστατικού (counts 24-28).

«Τοπικής Κοινότητας» (“Local Commune”) στην ίδια περιοχή (‘ICTY’ v. Tadic & Borovnica, 1997, par.481).

Ο Tadic κατηγορήθηκε ότι συμμετείχε στην επίθεση του σερβικού στρατού στο χωριό Kozarac και στις κοντινές σε αυτό περιοχές (μεταξύ της 24^{ης} και της 27^{ης} Μαΐου του 1992). Η συμμετοχή του περιλάμβανε την διευκόλυνση του σερβικού πυροβολικού κατά την κατάληψη του Kozarac (ρίχνοντας φωτοβολίδες για να εντοπιστούν οι στόχοι), την βοήθεια στην αναγκαστική μεταφορά των Βόσνιο-Μουσουλμανικών και Κροατικών πληθυσμών στα κέντρα κράτησης κατά την διάρκεια των πρώτων ημερών της επίθεσης του σερβικού στρατού, αλλά και την μετέπειτα δράση του (μεταξύ της 23ης Μαΐου και 31^{ης} Αυγούστου του 1992) στην καταστροφή των σπιτιών στο Kozarac (‘ICTY’ v. Tadic & Borovnica, 1995, par.4.1,4.4,4.5).

Ο Tadic διέπραξε επίσης σύμφωνα με το κατηγορητήριο ειδικά εγκλήματα και στα τρία στρατόπεδα (Omarska, Keraterm και Trnopolje) εναντίον των κρατουμένων. Αναλυτικότερα, στο κέντρο κράτησης Omarska, ανάμεσα στις αρχές Ιουνίου του 1992 και στις 3 Αυγούστου του ίδιου έτους, ο κατηγορούμενος μετέφερε τον κρατούμενο "F" σε ένα δωμάτιο του κτιρίου που βρίσκονταν στην είσοδο του στρατοπέδου και τον ανάγκασε με τη βία σε σεξουαλική επαφή μαζί του (‘ICTY’ v. Tadic & Borovnica, 1995, par.5). Μεταξύ της 1ης Ιουνίου και της 31ης Ιουλίου του 1992, ο Tadic μαζί με μία ομάδα Σέρβων ανδρών, που δεν ανήκαν στο προσωπικό του στρατοπέδου, κτύπησε βάνουσα στο υπόστεγο του στρατοπέδου Omarska πολλούς κρατουμένους, συμπεριλαμβανομένων των Emir Karabasic, Jasmin Hrnac, Enver Alic, Fikret Harambasic και Emir Beganovic. Ο κατηγορούμενος, μαζί με την ίδια ομάδα ανδρών, ανάγκασε τους κρατουμένους "G" και "H" να διαπράξουν στοματικές σεξουαλικές πράξεις στον συγκαταρούμενο τους Fikret Harambasic, και στη συνέχεια ανάγκασαν τον κρατούμενο "G" να ακρωτηριάσει σεξουαλικά τον Harambasic δαγκώνοντας τον ένα από τους όρχεις του (‘ICTY’ v. Tadic & Borovnica, 1995, par.6).

Η εγκληματική δράση του Tadic, μαζί με την ομάδα των Σέρβων, δεν περιορίστηκε, σύμφωνα με το Κατηγορητήριο, στις προαναφερθείσες πράξεις. Περίπου στις 10 Ιουλίου του 1992 στο κτίριο του στρατοπέδου Omarska, που ήταν γνωστό ως «λευκό σπίτι», κτύπησαν μέχρι θανάτου τον κρατούμενο Sefik Sivac, και στα τέλη Ιουλίου του 1992, στον ίδιο χώρο, κτύπησαν (με κλωτσιές και άλλους

τρόπους) πολλούς κρατούμενους μεταξύ των οποίων οι κρατούμενοι Hakija Elezovic, Salih Elezovic και Sejad Sivac. Από τα σοβαρά κτυπήματα επέζησε μόνο ο Hakija Elezovic, ενώ οι άλλοι δύο κρατούμενοι βρέθηκαν νεκροί στο ίδιο σημείο αργότερα την ίδια μέρα ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.7&8). Αντίστοιχα βασανιστήρια είχε υποστεί από τον κατηγορούμενο και τους Σέρβους συνεργούς του δύο ημέρες πριν (περίπου στις 10 Ιουλίου του 1992) ο κρατούμενος Hase Ičić, ο οποίος ξυλοκοπήθηκε βάνανσα μέχρι να χάσει τις αισθήσεις του ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.10).

Τις τελευταίες ημέρες του Ιουνίου ή στις αρχές του Ιουλίου του 1992, ο κατηγορούμενος, μαζί με την ίδια ομάδα, διέταξαν κρατούμενους, τα ονόματα των οποίων δεν είναι γνωστά, να πιούν νερό, όπως τα ζώα, από λακκούβες του δρόμου, και αφού πήδηξαν στις πλάτες τους, τους χτυπούσαν μέχρι να μην είναι σε θέση να μετακινηθούν. Στη συνέχεια, αφού φόρτωσαν τα ανήμπορα θύματα σε ένα καρότσι για να τα απομακρύνουν από το στρατόπεδο, ο Tadic έριξε το περιεχόμενο ενός πυροσβεστήρα μέσα στο στόμα ενός εκ των θυμάτων ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.9). Ο κατηγορούμενος κατά την περίοδο μεταξύ Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου του έτους 1992 φέρεται επίσης να συμμετείχε στα βασανιστήρια δώδεκα (12) κρατούμενων γυναικών, συμπεριλαμβανομένων και πολλών ομαδικών βιασμών, που διαπράχθηκαν μέσα στους χώρους του κέντρου κράτησης, και ειδικά στο κτίριο που ήταν γνωστό ως «λευκό σπίτι» ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.4.3).

Τις ίδιες περίπου χρονικές περιόδους που ο Tadic έδρασε στο κέντρο κράτησης Omarska φαίνεται σύμφωνα με το Κατηγορητήριο να συμμετείχε και σε μία σειρά εγκληματικών πράξεων που διαπράχθηκαν στα αντίστοιχα κέντρα Keraterm και Trnopolje. Ο κατηγορούμενος πήρε πολλές φορές μέρος στον ξυλοδαρμό των κρατούμενων στο κέντρο Keraterm και στα ομαδικά βασανιστήρια ατόμων από το Kozarac, που κρατούντο εκεί (στο ονομαζόμενο «δωμάτιο 2»), καθώς και στη λεηλασία της προσωπικής περιουσίας και των τιμαλφών των κρατούμενων, που αναγκαστικά παρέδωσαν κατά την προσαγωγή τους στο κέντρο κράτησης ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1995, par.4.2). Επιπρόσθετα, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 25ης Μαΐου και 31 Δεκεμβρίου του 1992, ο Tadic συμμετείχε στην παράνομη μεταφορά στο κέντρο κράτησης Trnopolje μη σερβικών πληθυσμών από την περιοχή του Kozarac και πήρε μέρος στις ανθρωποκτονίες κρατούμενων που διαπράχθηκαν εκεί. Συνολικά μεταξύ Σεπτεμβρίου και Δεκεμβρίου του 1992, ο

κατηγορούμενος φέρεται να διέπραξε ο ίδιος ή με άλλο τρόπο να συμμετείχε στις ανθρωποκτονίες περισσότερων από 30 κρατουμένων που εκτελέστηκαν ή πέθαναν μετά από βασανιστήρια στα κέντρα κράτησης και στις γύρω από αυτά περιοχές ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.4.3).

Για το σύνολο αυτών των εγκληματικών πράξεων αποδόθηκε στον Tadic σύμφωνα με το Κατηγορητήριο ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού του Δικαστηρίου με κατηγορίες για: α) «Σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» κατά το άρθρο 2 του Καταστατικού. β) «Σοβαρές παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» κατά το άρθρο 3 του Καταστατικού. γ) «Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» κατά το άρθρο 5 του Καταστατικού. **Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που ο Tadic φέρεται να διέπραξε** εντάχθηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο στις προαναφερθείσες γενικές κατηγορίες εγκλημάτων, όπως το Καταστατικό του Δικαστηρίου όριζε. Συγκεκριμένα, αποδόθηκε στον κατηγορούμενο ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 7(1) του Καταστατικού για καθένα από τα εγκλήματα που αφορούσαν πράξεις σεξουαλικής βίας ως εξής:

1. Για τον βίαη σεξουαλική επίθεση εναντίον του κρατούμενου "F" στο κέντρο κράτησης Omarska αποδόθηκαν στον κατηγορούμενο κατηγορίες για: **α)** Απάνθρωπη μεταχείριση ως «σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης» βάσει του άρθρου 2(b) του Καταστατικού. **β)** Βάναυση μεταχείριση ως «σοβαρή παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» βάσει του άρθρου 3(1,a) του Καταστατικού. **γ)** Βιασμό ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 5(g) του Καταστατικού ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.4.5).¹⁵⁷

2. Για την συμμετοχή του κατηγορούμενου στον εξαναγκασμό των κρατουμένων "G" και "H" σε στοματικές σεξουαλικές πράξεις με τον συγκρατούμενο τους Fikret Harambasic αποδόθηκαν κατηγορίες για: **α)** Βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση ως «σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης» βάσει του άρθρου 2(b) του Καταστατικού. **β)** Βάναυση μεταχείριση ως «σοβαρή παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» βάσει του άρθρου 3(1)(a) του Καταστατικού. **γ)** Απάνθρωπες πράξεις ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 5(i) του Καταστατικού ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.6).¹⁵⁸ Ωστόσο, επειδή οι

¹⁵⁷ Counts 2-4.

¹⁵⁸ Counts 8, 10, and 11.

πράξεις αυτές κατά την Εισαγγελική κρίση είχαν ως αποτέλεσμα τον σεξουαλικό ακρωτηριασμό και τον θάνατο του Fikret Harambasic, αποδόθηκαν στον Tadic επιπλέον κατηγορίες για «σοβαρή βλάβη που προκλήθηκε στο σώμα και την υγεία του θύματος» και για «ανθρωποκτονία» ως αποτέλεσμα των βασανισμών ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.6).¹⁵⁹

3. Για την συμμετοχή του κατηγορούμενου (φυσική ή με άλλο τρόπο) στους ομαδικούς βιασμούς των γυναικών κρατουμένων στα κέντρα κράτησης Trnopolje και Omarska αποδόθηκε η κατηγορία της διάπραξης «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας», σύμφωνα με το άρθρο 5(h) του Καταστατικού (βασανιστήρια), καθώς η Εισαγγελία θεώρησε ότι οι πράξεις αυτές είχαν ως στόχο να πλήξουν διακριτές πληθυσμιακές ομάδες για πολιτικούς, φυλετικούς ή θρησκευτικούς λόγους ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.4.1).

Γ. Η δικαστική κρίση

Γ.1.1 Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Ο Tadic συνελήφθη τον Φεβρουάριο του 1994 στη Γερμανία, όπου τότε ζούσε, καθώς υπήρξαν βάσιμες υποψίες ότι διέπραξε σοβαρά εγκλήματα στην πρώην Γιουγκοσλαβία που σχετίζονταν με το αδίκημα της «υποκίνησης σε γενοκτονία» εναντίον των μη Σερβικών πληθυσμών. Ο Εισαγγελέας του Διεθνούς Δικαστηρίου (R.J. Goldstone) υπέβαλε αίτηση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, με την οποία ζητούσε τα γερμανικά δικαστήρια να παραχωρήσουν την δικαιοδοσία τους στο Διεθνές Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.6&7). Το αίτημα έγινε δεκτό και ο κατηγορούμενος μεταφέρθηκε στις 24 Απριλίου του 1995 στο Διεθνές Δικαστήριο, όπου προφυλακίστηκε στο κέντρο κράτησης του ΟΗΕ στη Χάγη ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.10).

Ο Dusko Tadic ήταν ο πρώτος κατηγορούμενος που οδηγήθηκε στο ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία. Το Δικαστήριο είχε να αντιμετωπίσει για πρώτη φορά μία σειρά νομικών ζητημάτων που απαιτούσαν λεπτομερή διερεύνηση, καθώς και μία

---

¹⁵⁹ Αναλυτικότερα, για την ανθρωποκτονία του Fikret Harambasic αποδόθηκε επιπρόσθετα στον Tadic ατομική ποινική ευθύνη με κατηγορίες για: α) «Εγκλημα κατά της ανθρωπότητας» (ανθρωποκτονία) βάσει του άρθρου 5(a) του Καταστατικού. β) «Σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» (ανθρωποκτονία από πρόθεση) βάσει του άρθρου 2(a) του Καταστατικού. γ) «Παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού και του κοινού άρθρου 3(1, a) (ανθρωποκτονία) των Συνθηκών της Γενεύης. counts 5, 6, 7.

ογκώδη δικογραφία. Κατά τη διάρκεια των έξι μηνών της δίκης κλήθηκαν 125 μάρτυρες και κατατέθηκαν 473 αποδεικτικά στοιχεία (εκθέσεις, φωτογραφικό υλικό κ.α) από την Εισαγγελία και την Υπεράσπιση. Ο Εισαγγελέας απέσυρε 3 κατηγορίες πριν την έναρξη της δίκης και τελικά ο κατηγορούμενος παραπέμφθηκε στο II Τμήμα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου με 31 κατηγορίες (ICTY, 1997, p.1).

Ο D.Tadic κατά την αρχική του εμφάνιση στο Δικαστήριο στις 26 Απριλίου του 1995 δήλωσε ότι ήταν αθώος για όλες τις κατηγορίες, ισχυριζόμενος ότι κατά το χρονικό διάστημα που συνέβησαν οι αναφερόμενες στο Κατηγορητήριο άδικες πράξεις εκείνος δεν βρισκόταν στο τόπο των εγκλημάτων ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1997, par.528 & 519). Συγκεκριμένα ο κατηγορούμενος υποστήριξε ότι «δεν συμμετείχε στην εθνοκάθαρση στο Kozarac, ούτε είχε επισκεφθεί ποτέ τα κέντρα κράτησης Omarska ή Keraterm», παρά μόνο «το κέντρο Trnopolje (5 φορές) χωρίς όμως να «μπει ποτέ μέσα» ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1997, par.479). Δήλωσε επίσης ότι, παρά το ότι ήταν θερμός υποστηρικτής της δημιουργίας της «Δημοκρατίας της Σέρπσκα» ("Republika Srpska"), δεν ήταν εθνικιστής, και ότι «οι περισσότεροι φίλοι του ήταν Μουσουλμάνοι» ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1997, par.182).

Το II Τμήμα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου εξέδωσε την ετυμηγορία του στις 7 Μαΐου του 1997, σύμφωνα με την οποία ο Tadic κρίθηκε ένοχος για: α) «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», β) «παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του πολέμου». Για αυτά τα αδικήματα επιβλήθηκε στον κατηγορούμενο συνολική ποινή εικοσαετούς (20) κάθειρξης (ICTY, 1997). Σημειώνεται ότι ο Εισαγγελέας πρότεινε ποινή ισόβιας κάθειρξης, ενώ η Υπεράσπιση ποινή που δεν θα υπερέβαινε τα δεκαπέντε έτη (ICTY, 1997, p.3). Ο κατηγορούμενος απαλλάχθηκε από είκοσι (20) κατηγορίες, διότι: **α)** για κάποιες από αυτές δεν υπήρξαν επαρκή στοιχεία που να αποδεικνύουν πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας τη διάπραξη ή την συμμετοχή του με οποιονδήποτε τρόπο σε άδικες πράξεις, **β)** οι κατηγορίες που αφορούσαν τις «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» του άρθρου 2 του Καταστατικού κρίθηκαν ως ανεφάρμοστες, εφόσον το Δικαστήριο θεώρησε ότι τα θύματα δεν ανήκαν στην κατηγορία των προστατευόμενων από τις Συνθήκες προσώπων.

Οι κατηγορίες για εγκλήματα σεξουαλικής βίας που αποδόθηκαν από την Εισαγγελία στον D.Tadic αποδείχθηκαν μερικώς, καθώς η άμεση συμμετοχή του σε αυτά τα εγκλήματα δεν επιβεβαιώθηκε από το σύνολο των μαρτυριών και των άλλων

αποδεικτικών στοιχείων. Οι κατηγορίες για την βίαιη σεξουαλική επίθεση (βιασμός σύμφωνα με το Κατηγορητήριο) που φέρεται ότι διέπραξε ο κατηγορούμενος εναντίον του κρατούμενου "F" στο κέντρο κράτησης Omarska, αποσύρθηκαν μετά από αίτημα του Εισαγγελέα (ICTY, 1997, p.4). Σχετικά με την κατηγορία για την συμμετοχή του Tadic στον εξαναγκασμό των κρατουμένων "G" και "H" σε στοματικές σεξουαλικές πράξεις με τον συγκρατούμενο τους Fikret Harambasic και τον σεξουαλικό ακρωτηριασμό του, υπήρξαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία από τις μαρτυρίες που επιβεβαίωσαν το περιστατικό. Σύμφωνα με το σύνολο των μαρτυριών ο Fikret Harambasic πριν την σεξουαλική κακοποίηση και τον ακρωτηριασμό του είχε ήδη υποστεί σοβαρό ξυλοδαρμό από κάποιους άνδρες, που φορούσαν στολή παραλλαγής. Ο F.Harambasic βρίσκονταν ματωμένος και γυμνός μέσα σε ένα λάκκο, όταν ο κρατούμενος "G" διατάχθηκε από κάποιον άνδρα να κάνει πεολειχία στο θύμα και στην συνέχεια να το ακρωτηριάσει δαγκώνοντας έναν από τους όρχεις του. Η ομάδα των ανδρών παρακολουθούσε το περιστατικό φωνάζοντας στον "G" να δαγκώσει το θύμα με περισσότερη δύναμη. Στην συνέχεια ο κρατούμενος "H", υπό την απειλή μαχαιριού, αναγκάστηκε από κάποιον άνδρα της ίδιας ομάδας να κλείσει το στόμα του Harambasic προκειμένου να μην ακούγονται τα ουρλιαχτά του. Μετέπειτα, ο ίδιος κρατούμενος ("H") διατάχθηκε πρώτα να σύρει και να ακουμπήσει το σώμα του θύματος σε ένα τραπέζι, και ύστερα να επιστρέψει στο δωμάτιό του (όπως και έκανε). Έκτοτε κανένας μάρτυρας δεν είδε τον Fikret Harambasic, ούτε άκουσε κάτι για αυτόν (ICTY v. Tadic & Borovnica, 1997, par.206).

Τα συγκεκριμένα περιστατικά αποδεδειγμένα συνέβησαν στις 18 Ιουνίου του 1992. Ο μάρτυρας Armin Kenjar έγραψε το συμβάν με αυτή την ημερομηνία στον τοίχο του δωματίου που κρατείτο, και εννέα (9) μάρτυρες επιβεβαίωσαν την παρουσία του Tadic την ίδια ημερομηνία στο κέντρο κράτησης Omarska (ICTY v. Tadic & Borovnica, 1997, par.197 & 210). Κάποιοι μάρτυρες μάλιστα δήλωσαν ότι είδαν τον Tadic στον τόπο (υπόστεγο του κτιρίου) και την ακριβή χρονική στιγμή που συνέβη το περιστατικό (το απόγευμα της 18^{ης} Ιουνίου του 1992), χωρίς όμως να ισχυρίζονται ότι αυτός συμμετείχε ενεργά, αλλά ότι παρακολουθούσε τα συμβάντα. Φαίνεται όμως ότι υπήρξε σύγχυση των μαρτύρων ως προς την ταυτότητα του θύματος, καθώς πολλοί από αυτούς κατέθεσαν ότι θύματα της σεξουαλικής επίθεσης ήταν άλλοι κρατούμενοι (αναφέρθηκαν τα ονόματα των Emir Karabasic, Jasmin

Hrnac, και Enver Alic) και όχι ο F.Harambasic ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.222).

Ο κρατούμενος "H", που αναγκάστηκε να εμπλακεί στο περιστατικό του ακρωτηριασμού και της σεξουαλικής επίθεσης εναντίον του Harambasic, κατέθεσε ως μάρτυρας στην δίκη, ωστόσο ο Εισαγγελέας δήλωσε ότι δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει την παρουσία στο Δικαστήριο και του άλλου μάρτυρα (του "G") ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.198). Στην κατάθεσή του ο μάρτυρας "H" περιέγραψε τα περιστατικά όπως ακριβώς αναφέρθηκαν στο Κατηγορητήριο και ανέφερε ως θύμα της σεξουαλικής επίθεσης μόνο τον F.Harambasic. Ωστόσο ισχυρίστηκε ότι «δεν είδε τον κατηγορούμενο, τον οποίο γνώριζε καλά, στο κέντρο κράτησης Omarska καμία φορά, ούτε την ημέρα του περιστατικού», και ότι κατά την διάρκεια των συμβάντων στο χώρο του υπόστεγου, «είχε ως επί το πλείστον στραμμένο το βλέμμα του προς τα κάτω, λόγω του φόβου του», με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αναγνωρίσει κανένα από τα παρόντα στη δίκη πρόσωπα ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.227). Κατέθεσε επίσης ότι μετά τον σεξουαλικό ακρωτηριασμό του F. Harambasic, κατά την επιστροφή στο δωμάτιό του, ρωτήθηκε από τους συγκρατούμενους του, «αν ο κατηγορούμενος είχε εμπλακεί στο περιστατικό, (λέγοντας του «ήταν ο Dule»)¹⁶⁰ αλλά αυτός «δεν ήξερε γιατί τον ρώτησαν για το συγκεκριμένο άτομο» ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.227).

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι ο κατηγορούμενος στις 18 Ιουνίου του 1992 βρίσκονταν στο κέντρο κράτησης Omarska. Η μαρτυρία του "H", θεωρήθηκε σημαντική από το Δικαστήριο, γιατί αυτός ήταν ο μόνος μάρτυρας που ενεπλάκη ενεργά στην σεξουαλική επίθεση και τον ακρωτηριασμό του F. Harambasic. Επισημάνθηκε ωστόσο ότι βάσει αυτής της μαρτυρίας δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη και η απουσία του κατηγορούμενου από τα γεγονότα, καθώς ο μάρτυρας την στιγμή που συνέβη το περιστατικό ήταν σε κατάσταση τρόμου και παράλληλα επιθυμούσε να προστατευτεί, με αποτέλεσμα «να μην μπορεί να κοιτάξει γύρω του και να προσδιορίσει λεπτομερώς αυτά που θα μπορούσε να αναγνωρίσει» (κάτω από άλλες συνθήκες) ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.227).

Το Δικαστήριο «δεν πείστηκε ότι ο κατηγορούμενος πήρε με οποιονδήποτε τρόπο ενεργό μέρος στην σεξουαλική επίθεση και στον ακρωτηριασμό του Fikret

¹⁶⁰ Άλλο όνομα (μάλλον υποκοριστικό) του Dusko Tadic.

Harambasic» (ICTY, 1997, p.5), αλλά πείστηκε πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι αυτός ήταν παρόν στο χώρο που διαπράχθηκαν τα αδικήματα, και έκρινε ότι η παρουσία του ενθάρρυνε την ομάδα των ανδρών που πήραν ενεργό μέρος στο περιστατικό ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.237, 726, 730). Το Δικαστήριο διαπίστωσε επιπρόσθετα ότι ο κατηγορούμενος πήρε ενεργό μέρος στον ξυλοδαρμό του Fikret Harambasic και στους ξυλοδαρμούς των κρατουμένων Emir Karabasic, Jasmin Hrnac, Enver Alic, και Emir Beganovic ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1995, par.6.10-6.11).

Συνεπώς, το σύνολο των εγκληματικών πράξεων του κατηγορούμενου φανέρωνε ότι «εκ προθέσεως συνέβαλε άμεσα και ουσιαστικά σε ένα κοινό εγκληματικό σχέδιο που είχε ως στόχο την πρόκληση σωματικής ταλαιπωρίας στους κρατουμένους», ώστε να θεωρείται βέβαιη «η συνενοχή του στη διάπραξη εγκλημάτων, άρα και η ατομική του ευθύνη για το καθένα από αυτά» ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.3 & 5). Επισημάνθηκε επίσης από το Δικαστήριο ότι ο κατηγορούμενος υποστήριζε την ιδέα της δημιουργίας μιας «Μεγάλης Σερβίας» μέσω της αναγκαστικής απομάκρυνσης των μη Σερβικών πληθυσμών, οπότε τα αδικήματα που διέπραξε είχαν ως βάση την διάκριση πληθυσμιακών ομάδων για πολιτικούς και θρησκευτικούς λόγους, εφόσον όλα τα θύματα ανήκαν στη Μουσουλμανική κοινότητα ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.714). Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο έκρινε ένοχο τον Tadic για:

1. Βάνανση μεταχείριση ως «σοβαρή παραβίαση των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» βάσει του άρθρου 3 του Καταστατικού. Σύμφωνα με την δικαστική κρίση τα κριτήρια του εγκλήματος ("elements of crime") της «σοβαρής παραβίασης των νόμων ή των εθίμων του πολέμου» πληρούνταν εφόσον: **α)** Κατά το χρονικό διάστημα που διαπράχθηκαν τα αναφερόμενα στο Κατηγορητήριο αδικήματα ήταν σε εξέλιξη μία ένοπλη σύγκρουση. **β)** Τα αδικήματα διαπράχθηκαν στο πλαίσιο της ένοπλης σύγκρουσης. **γ)** Κανένα από τα θύματα δεν είχε πάρει ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1997, par.617). Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η εφαρμογή του άρθρου 3 του Καταστατικού δεν περιορίζεται στις παραβιάσεις που συμβαίνουν κατά την διάρκεια διεθνών ενόπλων συγκρούσεων, αλλά εκτείνεται και σε παραβιάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου, ώστε να μπορούν να συμπεριληφθούν σε αυτή τη διάταξη όλες οι κατηγορίες που αφορούν εγκληματικές πράξεις (όπως ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια, βιασμοί και απάνθρωπη μεταχείριση

κρατουμένων), με την προϋπόθεση ότι οι εγκληματικές πράξεις στρέφονται εναντίον ατόμων που δεν λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες.

2. Απάνθρωπη μεταχείριση ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 5(i) του Καταστατικού γιατί το Δικαστήριο έκρινε ότι πληρούνται τα κριτήρια του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας» αφού: **α)** Ο κατηγορούμενος γνώριζε ότι το εγκληματικό αποτέλεσμα των πράξεών του αποτελούσε μέρος μιας συστηματικής και ευρείας επίθεσης εναντίον «διακριτής» πληθυσμιακής ομάδας. **β)** Οι εγκληματικές πράξεις του κατηγορούμενου συνέβησαν κατά την διάρκεια ή σε σχέση με μια ένοπλη σύρραξη (ICTY, 1997, p.5) & ('ICTY' v. Tadic & Boronvica, 1997, par.477). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι η σύνδεση ή μη «των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» με τις ένοπλες συρράξεις ήταν ένα από τα σημαντικότερα νομικά ζητήματα που απασχόλησαν τόσο το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου όσο και το Εφετείο. Η μεν Υπεράσπιση υποστήριξε ότι για να στοιχειοθετηθούν οι παραβιάσεις του άρθρου 5 τα αδικήματα πρέπει να διαπράττονται μόνο σε σχέση με την ένοπλη σύρραξη και κατά την διάρκειά της, η δε Εισαγγελία ότι μπορούν να στοιχειοθετηθούν επαρκώς οι άδικες πράξεις του άρθρου 5, ακόμα και αν δεν διαπράττονται σε άμεση σχέση με τις εχθροπραξίες ή άλλες αναπόσπαστες πτυχές της ένοπλης σύγκρουση ('ICTY' v. Tadic & Boronvica, 1999, par.629).

Είναι επιπρόσθετα αξιοσημείωτο ότι για τον θάνατο του Fikret Harambasic όσο και των άλλων κρατουμένων δεν αποδόθηκε στον Tadic άμεση ή έμμεση ενοχή για ανθρωποκτονία, αν και σύμφωνα με το κατηγορητήριο ο θάνατος των θυμάτων ήταν αποτέλεσμα των πολλαπλών βασανισμών που υπέστησαν. Σύμφωνα με τη δικαστική κρίση «ο Εισαγγελέας δεν κατάφερε να αποσπάσει σαφείς μαρτυρίες για την κατάσταση της υγείας των τεσσάρων κρατουμένων, αφού είχαν δεχτεί την επίθεση,...ώστε να πειστεί το Δικαστήριο πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι οποιοσδήποτε από τους τέσσερεις κρατουμένους έχασε τη ζωή τους από τους τραυματισμούς που υπέστη από αυτές τις κακοποιήσεις» (ICTY, 1997, p.5).

Η κατηγορία των «σοβαρών παραβιάσεων των Συνθηκών της Γενεύης» κατά το άρθρο 2 του Καταστατικού που αποδόθηκε από την Εισαγγελία στον κατηγορούμενο για τα διαπραχθέντα αδικήματα, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακοποίησης και του ακρωτηριασμού του Fikret Harambasic, κρίθηκε ανεφάρμοστη. Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου αποφάσισε κατά

πλειοψηφία ότι, εφόσον ο Γιουγκοσλαβικός στρατός (“JNA”)¹⁶¹ είχε αποσυρθεί επίσης από τη Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης πριν τις 19 Μαΐου του 1992 (ημερομηνία προηγούμενη της τέλεσης των αδικημάτων), δεν δικαιολογείται η εφαρμογή του άρθρου 2 του Καταστατικού, ώστε τα συγκεκριμένα θύματα να έχουν την ιδιότητα των «προστατευόμενων από τις Συνθήκες προσώπων», (ICTY, 1997, p.10).¹⁶²

Ο Δικαστής McDonald είχε διαφορετική από την πλειοψηφία άποψη. Αντέτεινε δηλαδή ότι η πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας μετά την αποχώρηση των εθνικών στρατευμάτων της από το έδαφος της Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, είχε τη συνεχή υποστήριξη των στρατιωτικών δυνάμεων των Σέρβων της Βοσνίας.¹⁶³ Αυτές οι στρατιωτικές δυνάμεις κατά την διάρκεια της ένοπλης επίθεσης και της κατάληψης των Δήμων Orštica και Prijedor είχαν απόλυτη εξάρτηση και στενό έλεγχο από την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και στην πραγματικότητα ενεργούσαν ως αντιπρόσωποι της. Συνεπώς, όλα τα αδικήματα που διαπράχθηκαν από τα μέλη αυτών των δυνάμεων θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως άδικες πράξεις «κατά των μη υπηκόων», ώστε τα θύματα να χαρακτηριστούν «προστατευόμενα από τις Συνθήκες πρόσωπα» (ICTY, 1997, p.13). Συνοπτικά, σύμφωνα με την άποψη του Δικαστή McDonald, ήταν δυνατό να αποδοθεί ενοχή στον κατηγορούμενο για «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης», βάσει του άρθρου 2 του Καταστατικού σε σχέση με όλα τα αδικήματα που εντάχθηκαν σε αυτές τις παραβιάσεις σύμφωνα με το Κατηγορητήριο, συμπεριλαμβανομένης κατά συνέπεια και της σεξουαλικής επίθεσης και του ακρωτηριασμού του Fikret Harambasic, πράξη για την οποία στοιχειοθετήθηκε ενοχή του Tadic με έμμεση συμμετοχή.¹⁶⁴

¹⁶¹ YNA: Yugoslav National Army, ή YPA: Yugoslav People's Army.

¹⁶² Δηλαδή, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης του 1949, οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι κατά τον χρόνο τέλεσης των εναντίον τους άδικων πράξεων θα έπρεπε να ήταν αιχμάλωτοι ενός μέρους της ένοπλης σύρραξης ή κατοχικής δύναμης της οποίας δεν ήταν υπήκοοι. Το άρθρο αυτό θα μπορούσε να έχει εφαρμογή, σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, μόνο για τους πολίτες της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης οι οποίοι αιχμαλωτίστηκαν από τα στρατεύματα του JNA (Yugoslavia People's Army) πριν από την 19^η Μαΐου του 1992, ή τα στρατεύματα των VJ (Army of the Federal Republic of Yugoslavia) και FRY (Federal Republic of Yugoslavia), μετά την 19^η Μαΐου του 1992. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό κρίθηκαν ανεφάρμοστες 11 κατηγορίες (Counts 5, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 29 & 32), που ο Εισαγγελέας εισήγαγε ως «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης».

¹⁶³ Δηλαδή του στρατού της «Δημοκρατίας της Σέρπσκα» (“Republika Srpska”).

¹⁶⁴ Υπενθυμίζεται ότι σύμφωνα με το Κατηγορητήριο η σεξουαλική επίθεση και ο ακρωτηριασμός του Fikret Harambasic θεωρήθηκε από τον Εισαγγελέα «Βασανιστήριο και απάνθρωπη μεταχείριση και

Η συμμετοχή του κατηγορούμενου στους ομαδικούς βιασμούς των γυναικών κρατούμενων στα κέντρα κράτησης Trnopolje και Omarska, δεν αποδείχτηκε. Συγκεκριμένα σχετικά με τα αναφερόμενα στο κατηγορητήριο αδικήματα στο κέντρο κράτησης Trnopolje το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος συμμετείχε μόνο στην παράνομη μεταφορά μη Σερβικών πληθυσμών εκεί στο πλαίσιο της ένοπλης σύρραξης, αλλά δεν αποδείχθηκε ότι αυτός είχε ενεργό ρόλο σε οποιοσδήποτε εγκληματικές πράξεις συνέβησαν κατά την διάρκεια της κράτησης των θυμάτων ώστε να στοιχειοθετηθεί για αυτές ενοχή (ICTY, 1997, p.3).¹⁶⁵ Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή την κρίση, δεν ήταν δυνατό να αποδειχτεί και η άμεση ή έμμεση συμμετοχή του κατηγορούμενου στους ομαδικούς βιασμούς των γυναικών που κρατούντο σε αυτό το κέντρο.

Ωστόσο σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο συνήγορος του D. Tadic, Milan Vujin, καταδικάστηκε για «περιφρόνηση Δικαστηρίου» σύμφωνα με την Απόφαση του Εφετείου (της 31^{ης} Ιανουαρίου του 2000), διότι, μεταξύ άλλων, χειραγώγησε μάρτυρες επιδιώκοντας να αποφευχθεί η αναγνώριση προσώπων που ενδεχόμενα να ήταν συνυπεύθυνοι για τα εγκλήματα για τα οποία καταδικάστηκε ο Tadic, δωροδόκησε ένα μάρτυρα και καθοδήγησε άλλους κατά τρόπο που να αποτρέπονται να πουν την αλήθεια, προέτρεψε και καθοδήγησε μάρτυρες να κάνουν ψευδείς δηλώσεις στο Δικαστήριο ('ICTY' v. Tadic, 2000, par.2 & 173).¹⁶⁶

Γ.1.2 Η Απόφαση του Εφετείου. Ο Εισαγγελέας και ο Dusko Tadic , για διαφορετικούς λόγους, άσκησαν Έφεση κατά της Απόφασης του II Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Οι προσφυγές ωστόσο ήταν τρεις, καθώς ο Tadic αιτήθηκε να ανααιρεθεί τόσο η Απόφαση της 7^{ης} Μαΐου του 1997, όσο και η Καταδικαστική Κρίση της 14^{ης} Ιουλίου του 1997.¹⁶⁷

Οι λόγοι αναίρεσης από την πλευρά της Εισαγγελίας που σχετίζονται με την καταδίκη του Tadic για την έμμεση συμμετοχής του στην σεξουαλική επίθεση και τον ακρωτηριασμό του Fikret Harambasic συνοψίζονται στα εξής σημεία ('ICTY' v.

εντάχθηκε στις «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» βάσει του άρθρου 2(b) του Καταστατικού. Βλέπε αναλυτικά προηγουμένως Β. Κατηγορητήριο.

¹⁶⁵ II, Factual and Legal Findings Count by Count, par.3

¹⁶⁶ Το Εφετείο επέβαλε στον Milan Vujin, πρόστιμο 15.000 Dfl, (Ολλανδικά φιορίνια)..

¹⁶⁷ Οι λόγοι αναίρεσης και από τις δύο πλευρές ήταν περισσότεροι ωστόσο εδώ αναλύονται μόνον εκείνοι που αφορούν άμεσα την καταδίκη του κατηγορούμενου για την έμμεση συμμετοχή του στην σεξουαλική επίθεση και τον ακρωτηριασμό του F. Harambasic.

Tadic & Boronjica, 1999, p.2): **1.** Η πλειοψηφία του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου λανθασμένα αποφάσισε ότι τα θύματα των πράξεων που περιγράφηκαν στο Κατηγορητήριο δεν ανήκαν στην κατηγορία των προστατευόμενων προσώπων των Συνθηκών της Γενεύης, όπως ορίζει το άρθρο 2 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. **2.** Το Δικαστήριο έσφαλε όταν θεώρησε ότι ο Εισαγγελέας, προκειμένου να αποδείξει ενοχή για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», όφειλε να αποδείξει ότι ο κατηγορούμενος όχι μόνο είχε πρόθεση να διαπράξει τα αδικήματα, αλλά και ότι γνώριζε πως την χρονική στιγμή της τέλεσης των άδικων πράξεων πραγματοποιήθηκε μία εκτεταμένη και συστηματική επίθεση εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Το Δικαστήριο επιπρόσθετα λανθασμένα αποφάσισε ότι έπρεπε ο Εισαγγελέας να αποδείξει πως οι πράξεις του κατηγορούμενου συνέβησαν για καθαρά προσωπικούς λόγους που δεν είχαν σχέση με την ένοπλη σύρραξη. **3.** Το Δικαστήριο εσφαλμένα έκρινε ότι η πρόθεση της «διάκρισης» μιας πληθυσμιακής ομάδας ή ενός ατόμου είναι κριτήριο όλων των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου.

Ένας από τους λόγους αναίρεσης από την πλευρά της Υπεράσπισης, που αφορούσε όλες τις επιμέρους καταδίκες, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της έμμεσης συμμετοχής του D. Tadic στη σεξουαλική βία και τον ακρωτηριασμό του F. Harambasic, ήταν ο ισχυρισμός της παραβίασης του δικαιώματος του αναιρεσιόντα για δίκαιη δίκη, με την αιτιολογία ότι το Δικαστήριο ήταν προκατειλημμένο, και δεν υπήρξε «ισότητα των όπλων» μεταξύ Εισαγγελίας και Υπεράσπισης λόγω των συνθηκών κάτω από τις οποίες διεξήχθη η δίκη ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1999, p.2).

Στις 15 Ιουλίου του 1999 το Δευτεροβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε την Απόφασή του σύμφωνα με την οποία απορρίφθηκε ο λόγος αναίρεσης από την πλευρά της Υπεράσπισης που αφορούσε την παραβίαση του δικαιώματος του D. Tadic για δίκαιη δίκη, γιατί το Εφετείο έκρινε ότι ο αναιρεσιώντα δεν κατάφερε να αποδείξει πως δεν του δόθηκε η «προστασία της ισότητας των όπλων» από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1999, par.56). Αντίθετα έγιναν δεκτοί οι λόγοι αναίρεσης της Εισαγγελίας με αποτέλεσμα να αποδοθούν στον αναιρεσιώντα συνολικά εννέα (9) επιπλέον κατηγορίες. Έξη (6) εξ αυτών των κατηγοριών αφορούσαν άδικες πράξεις που εντάχθηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο στις «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης». Παράλληλα

διατηρήθηκαν όλες οι κατηγορίες βάσει των οποίων αποδόθηκε ενοχή στον αναιρεσεύοντα από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.171).

Σύμφωνα με το σκεπτικό της Απόφασης του Εφετείου, το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εσφαλμένα αποφάσισε ότι τα θύματα των άδικων πράξεων του αναιρεσεύοντα δεν ανήκαν στην κατηγορία των προστατευόμενων από τις Συνθήκες της Γενεύης προσώπων. Αναλυτικότερα, το Εφετείο έκρινε ότι, αν και ο δράστης είχε την ίδια υπηκοότητα με τα θύματα (ήταν δηλαδή όλοι πολίτες της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης), ωστόσο αποδείχτηκε επαρκώς ότι οι σερβικές δυνάμεις της Βοσνίας ενήργησαν ως “de facto” όργανα άλλου κράτους, δηλαδή, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Σύμφωνα με αυτή την διαπίστωση πληρούνταν το κριτήριο «των προστατευόμενων προσώπων» του άρθρου 4 της IV Σύμβασης της Γενεύης, εφόσον τα συγκεκριμένα θύματα κρατήθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους του οποίου δεν ήταν υπήκοοι ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.167).

Το Εφετείο υποστήριξε επιπρόσθετα ότι, ακόμα και στην περίπτωση που οι υπήκοοι της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας είχαν την ίδια εθνικότητα με τους πολίτες της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, «η νομική ερμηνεία του άρθρου 4 της IV Σύμβασης της Γενεύης δεν μπορεί να αλλάξει, αν εξεταστεί υπό την οπτική του σκοπού του, που δεν μπορεί να είναι άλλος από «την προστασία όλων των αμάχων στο μέγιστο δυνατό βαθμό» ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1997, par.168). Συνεπώς ακόμα και αν θεωρείτο ότι οι δράστες και τα θύματα είχαν κάτω από τις παρούσες συνθήκες την ίδια εθνικότητα, λόγω του νόμου «περί ιθαγένειας» της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, το άρθρο 4 της IV Σύμβασης της Γενεύης θα εξακολουθούσε να ισχύει με αποτέλεσμα να μπορεί να αποδοθεί ενοχή στον αναιρεσεύοντα για όλα τα αδικήματα που εντάχθηκαν σε αυτή την διάταξη ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1999, par.169).

Το Εφετείο για τις κατηγορίες βάσει των οποίων αποδόθηκε ενοχή στον αναιρεσεύοντα από το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» έκρινε ότι: **α) Δεν απαιτείται η απόδειξη των προσωπικών κινήτρων του δράστη προκειμένου οι άδικες πράξεις του να εμπίπτουν στην κατηγορία των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας»** ('ICTY' v. Tadic & Boronnica, 1999, par.272). Ειδικότερα, το Εφετείο αναγνώρισε, όπως και το

Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου, ότι τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» είναι εγκλήματα «ειδικής φύσης», καθώς ενέχουν μία πολύ πιο σοβαρή «ηθική παραβίαση» σε σχέση με τα συνηθισμένα εγκλήματα. Ωστόσο το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο έκρινε ότι για να υπάρξει καταδικαστική απόφαση αρκούσε να αποδειχτεί ότι τα εγκλήματα αυτά, όταν διαπράχθηκαν, είχαν σχέση με μία επίθεση σε άμαχο πληθυσμό, που συνέβη κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύγκρουσης, και επιπλέον ότι ο κατηγορούμενος γνώριζε ότι οι εγκληματικές του πράξεις ήταν συναφείς με την επίθεση αυτή, χωρίς όμως να εξετάζονται τα προσωπικά του κίνητρα ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1999, par.305).

β) Η πρόθεση της «διάκρισης» μιας πληθυσμιακής ομάδας στην οποία ανήκουν τα θύματα δεν είναι απαραίτητη για όλα τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, αλλά μόνο για εκείνα τα εγκλήματα που ρητά απαιτείται, δηλαδή για διώξεις που γίνονται για λόγους διάκρισης σύμφωνα με την παράγραφο (h) του άρθρου 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1999, par.305). Συνεπώς, παρά το ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου καταδίκασε τον αναιρεσιόντα «για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», το Εφετείο αποφάσισε ότι εσφαλμένα το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αποδειχθεί πως τα εγκλήματα αυτά δεν διαπράχθηκαν για προσωπικούς λόγους του δράστη, αλλά είχαν σχέση με την ένοπλη σύρραξη, όπως και ότι εσφαλμένα απαιτήθηκε η απόδειξη της «διάκρισης» των θυμάτων για πολιτικούς, θρησκευτικούς ή άλλους λόγους ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1999, par.305).

Η κρίση του Εφετείου για τα παραπάνω νομικά ζητήματα είχε ως αποτέλεσμα να επιβεβαιωθεί και να ενισχυθεί με επιπλέον κατηγορίες η ενοχή του Tadic για την έμμεση συμμετοχή του στα εγκλήματα της σεξουαλικής επίθεσης και του ακρωτηριασμού του F.Harambasic, ως εξής: **α)** Επιμετρήθηκαν οι δύο κατηγορίες που ενέτασσαν τα εγκλήματα αυτά στις «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης» ως «βασανιστήρια ή απάνθρωπη μεταχείριση» βάσει του άρθρου 2 (b) του Καταστατικού, και ως «εσκεμμένη πρόκληση μεγάλου πόνου ή σοβαρού τραυματισμού στο σώμα και την υγεία» του θύματος βάσει του άρθρου 2 (c) του Καταστατικού (κατηγορίες 8 και 9 στο Κατηγορητήριο). **β)** Διατηρήθηκε η καταδικαστική απόφαση σύμφωνα με την οποία οι άδικες αυτές πράξεις θεωρούμενες «ως απάνθρωπες πράξεις» εντάχθηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 5(i) του Καταστατικού.

Συνοψίζοντας, επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με το σκεπτικό της Απόφασης του Εφετείου, προκειμένου να αποδοθεί ενοχή στον Dusko Tadic για τα εγκλήματα της σεξουαλικής επίθεσης και του ακρωτηριασμού εναντίον F.Harambasic δεν ήταν απαραίτητο να αποδειχτεί από την Εισαγγελία ή το Δικαστήριο ότι: **α)** Το θύμα (F.Harambasic) υπέστη βασανιστήρια ή του προκλήθηκε μεγάλος πόνος ή σοβαρός τραυματισμός στο σώμα και την υγεία του, λόγω κάποιας πολιτικής, θρησκευτικής, ή άλλης διάκρισης εναντίον του. Αρκούσε μόνον να αποδειχτεί ότι το θύμα δεν έλαβε με οποιονδήποτε τρόπο μέρος στην ένοπλη σύρραξη ώστε να μπορεί να ενταχθεί στις προστατευτικές για τον άμαχο πληθυσμό διατάξεις των άρθρων 5 και 2 του Καταστατικού. **β)** Ο δράστης (Tadic) δεν είχε προσωπικά κίνητρα ή λόγους που τον οδήγησαν στην διάπραξη αυτών των εγκλημάτων εναντίον του θύματος (F.Harambasic). Οι ερμηνείες των άρθρων 5 και 2 του Καταστατικού, που δόθηκαν από αυτό το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, έχουν ιδιαίτερη σημασία για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράττονται κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων, όπως στην συνέχεια θα αναλυθεί.¹⁶⁸

Γ.1.3. Η επιβολή της τελικής ποινής. Το Εφετείο αρχικά ανέβαλε την απαγγελία της ποινής για τις πρόσθετες κατηγορίες που απέδωσε στον D.Tadic, και στη συνέχεια παρέπεμψε την επιβολή της ποινής σε Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου, το οποίο ορίστηκε από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου, και είχε την υποχρέωση να καθορίσει τις κατάλληλες ποινές (ICTY v. Tadic, 1999, par.3).¹⁶⁹ **Στις 11 Νοεμβρίου του 1999 το II Τμήμα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου, στο οποίο ανατέθηκε η υπόθεση, εξέδωσε την Απόφασή του και απέδωσε στον D.Tadic ποινή μεγαλύτερη της προηγούμενης, δηλαδή τον καταδίκασε συνολικά σε 25^η κάθειρξη, επιμετρώντας τις πρόσθετες κατηγορίες που αποδόθηκαν σε αυτόν από το Εφετείο (ICTY, 1997, p.1).**¹⁷⁰

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου, εφαρμόζοντας την Απόφαση του Εφετείου, επιμέτρησησε ως «σοβαρές παραβιάσεις των Συνθηκών της Γενεύης», τις Κατηγορίες (8 και 9) που αφορούσαν τα εγκλήματα της σεξουαλικής επίθεσης και του ακρωτηριασμού του F.Harambasic. Ωστόσο το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι στην

¹⁶⁸ Βλέπε παρακάτω, Δ. Συμπεράσματα- Παρατηρήσεις.

¹⁶⁹ Δηλαδή οι ποινές έπρεπε να αποδοθούν αφού επιμετρηθούν οι κατηγορίες 8, 9, 12, 15, 21, 29, 30, 31 και 32, (όπως αυτές αναφέρονται στο Κατηγορητήριο).

¹⁷⁰ “Tadic sentence increased to 25 years imprisonment”.

Απόφαση του Εφετείου δεν αποσαφηνίστηκε για ποιες από τις δύο διακριτές παραβάσεις που αναφέρονται στο Κατηγορητήριο στην 8^η Κατηγορία (των «βασανιστηρίων» και της «απάνθρωπης μεταχείριση»), ο Tadic φέρει ατομική ποινική ευθύνη. Για το λόγο αυτό το Δικαστήριο αποφάσισε να εφαρμόσει την αρχή “in dubio pro reo”,¹⁷¹ με αποτέλεσμα να αποδώσει ποινή κάθειρξης (9 ετών) για το αδίκημα της «απάνθρωπης μεταχείρισης», το οποίο ενέχει μικρότερη ποινική βαρύτητα σε σχέση με αυτό των «βασανιστηρίων». Επιπλέον, σε εφαρμογή της Απόφασης του Εφετείου, το Δικαστήριο επιμέτρησε ως «σοβαρή παραβίαση των Συνθηκών της Γενεύης», την 9^η Κατηγορία («πρόκληση μεγάλης ταλαιπωρίας ή σοβαρός τραυματισμός στο σώμα ή την υγεία» του θύματος) αποδίδοντας στον Tadic για αυτή την άδικη πράξη ποινή κάθειρξης 9 ετών (ICTY v. Tadic, 1999, par.31&32).

Στις 25 Νοεμβρίου του 1999 ο Tadic κατέθεσε νέα αίτηση αναίρεσης κατά της καταδικαστικής Απόφασης της 11ης Νοεμβρίου του 1999. Το Εφετείο, αποδεχόμενο το αίτημα του ανααιρεσείοντα, όρισε η νέα αίτηση Αναίρεσης να ενωθεί με την προσφυγή κατά της Καταδικαστικής Απόφαση της 14ης Ιουλίου 1997. **Το Εφετείο εξέδωσε την απόφασή του στις 26 Ιανουαρίου του 2000 επικυρώνοντας όλες τις καταδικαστικές αποφάσεις, αλλά διαπίστωσε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη ως προς το ύψος της ποινής και έτσι μείωσε την ποινή σε εικοσαετή κάθειρξη.** Στις 31 Οκτωβρίου του 2000, ο Tadic μεταφέρθηκε στη Γερμανία για να εκτίσει την ποινή του, και στις 17 Ιουλίου του 2008 του χορηγήθηκε πρόωρη αποφυλάκιση (ICTY v. Tadic, 1999).

Δ. Συμπεράσματα-Παρατηρήσεις. Οι αποφάσεις του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία στην υπόθεση Tadic δημιούργησαν μία σημαντική νομολογία για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας σχετικά με τα εξής ζητήματα: 1. Τον καθορισμό της ατομικής ποινικής ευθύνης. 2. Την προστασία των θυμάτων. 3. Τα προσωπικά κίνητρα του δράστη.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα, σύμφωνα με το άρθρο 7(1) του Καταστατικού του Δικαστηρίου ήταν δυνατό να αποδοθεί άμεση ατομική ποινική ευθύνη σε πρόσωπα που διέπραξαν, βοήθησαν ή υποκίνησαν εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν και ο δράστης (D. Tadic) δεν είχε φυσική

¹⁷¹ Η αρχή “in dubio pro reo” ορίζει ότι οποιαδήποτε ασάφεια που δημιουργεί αμφιβολίες πρέπει να είναι προς όφελος του κατηγορούμενου.

σεξουαλική επαφή με το θύμα, (F.Harambasic) ωστόσο έφερε: **α) άμεση ατομική ποινική ευθύνη**, εφόσον αποδείχτηκε ότι οι πράξεις του ήταν αποτέλεσμα της συμμετοχής του σε ένα κοινό εγκληματικό σχέδιο, **β) έμμεση ατομική ποινική ευθύνη** διότι η παρουσία του στον τόπο του εγκλήματος ενθάρρυνε τους φυσικούς αυτουργούς.

Στην κρίση αυτή του Δικαστηρίου αντανακλάται σε μεγάλο βαθμό η πραγματικότητα της σεξουαλικής βίας των πολέμων. Όπως έχει διαπιστωθεί στο Α' μέρος αυτής της μελέτης, οι βιασμοί και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων αποτελούν μέρος ενός οργανωμένου σχεδίου που στοχεύει στον αφανισμό μιας πληθυσμιακής ομάδας, και συνήθως διαπράττονται από ομάδες παρά από μεμονωμένα άτομα. Η σεξουαλική βία προσδίδει συνοχή στην παραβατική ομάδα και καλύπτεται από την απόλυτη σιωπή των μελών της με αποτέλεσμα να είναι δυσαπόδεικτος ο τρόπος συμμετοχής του κάθε δράστη. Η ερμηνεία της «έμμεσης» και «άμεσης» ποινικής ευθύνης που δόθηκε από το Δικαστήριο για την υπόθεση Tadic, καθώς διευρύνει την έννοια της συμμετοχής στην εγκληματική δράση, δίνει την δυνατότητα να διωχθούν σε μεγαλύτερο βαθμό και να καταδικαστούν με μεγαλύτερη ευκολία δράστες που διαπράττουν σεξουαλικά εγκλήματα κατά τις ένοπλες συρράξεις.

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα, η προστασία των θυμάτων της σεξουαλικής βίας των πολέμων εγείρει πολύπλοκα νομικά ζητήματα. Στην υπόθεση Tadic ένα από τα κύρια ζητήματα που το Δικαστήριο κλήθηκε να επιλύσει ήταν ο προσδιορισμός των κριτηρίων βάσει των οποίων τα θύματα των εγκληματικών πράξεων του κατηγορούμενου θα ήταν δυνατό να ενταχθούν στις προστατευτικές διατάξεις των άρθρων 2, 3 και 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Το Εφετείο αναγνώρισε ότι οι σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις, όπως αυτές στην πρώην Γιουγκοσλαβία, είναι περισσότερο εθνοτικές συγκρούσεις και διαφέρουν από τους πολέμους του παρελθόντος, που κατά κανόνα ήταν συγκρούσεις μεταξύ εθνών. Υπό αυτές τις συνθήκες το Δικαστήριο έκρινε ότι αποτελεί λόγο διάπραξης εγκλημάτων η εθνοτική καταγωγή και όχι η εθνικότητα, κατά συνέπεια, είναι ανεπαρκής η απαίτηση της ιθαγενείας των θυμάτων προκειμένου να ενταχθούν στις προστατευτικές διατάξεις των άρθρων 2, 3 και 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου ('ICTY' v. Tadic & Borovnica, 1999, par.166).

Όπως διαπιστώθηκε στο Α΄ μέρος της μελέτης οι βιασμοί και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των σύγχρονων διεθνών ενόπλων συρράξεων αποτελούν οργανωμένες, συστηματικές και στοχευμένες δράσεις έναντι της εθνότητας, της εθνικότητας, του φύλου, της θρησκείας, ή της φυλής του αντιπάλου. Η εθνότητα ωστόσο είναι μία σημαντική μεταβλητή θυματοποίησης σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις πολυεθνικών κοινωνιών, όπως αυτή της πρώην Γιουγκοσλαβίας, καθώς η σεξουαλική βία διασφαλίζει μέσω του φόβου και της φρίκης που προκαλεί τη κατάκτηση της εξουσίας από την εθνοτική ομάδα που την ασκεί. Συνεπώς το κριτήριο της προστασίας των θυμάτων σε σχέση με την εθνοτική ταυτότητα και όχι την εθνικότητα, που έθεσε το Δικαστήριο, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την προστασία των θυμάτων σεξουαλικής βίας.

Το φύλο των θυμάτων δεν αποτέλεσε επίσης κριτήριο περιορισμού της προστασία τους για το έγκλημα του βιασμού. Ο Εισαγγελέας στο Κατηγορητήριο εισήγαγε την κατηγορία του βιασμού για την συμμετοχή του κατηγορούμενου (φυσική ή με άλλο τρόπο) σε αυτό το έγκλημα τόσο εναντίον των γυναικών κρατούμενων στα κέντρα κράτησης Trnopolje και Omarska όσο και εναντίον του κρατούμενου "F". Ωστόσο οι άδικες πράξεις εναντίον του F.Harambasic εισήχθησαν με την κατηγορία της «σεξουαλικής επίθεσης» και όχι του βιασμού. Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι ο Εισαγγελέας και το Δικαστήριο υιοθέτησαν έναν στενό ορισμό του βιασμού, θέτοντας ως κριτήριο του εγκλήματος μόνο την σεξουαλική διεύδυση.

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου αναγνώρισε ότι οι εγκληματικές πράξεις που εντάσσονται στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» δεν είναι απαραίτητο να συμβαίνουν στο πλαίσιο μιας «συστηματικής και εκτεταμένης» επίθεσης εναντίον του άμαχου πληθυσμού, αλλά αρκεί τα εγκλήματα αυτά να σχετίζονται με επιθέσεις εναντίον αμάχων και οι δράστες να γνωρίζουν ότι τα εγκλήματα που διαπράττουν σχετίζονται με την ένοπλη σύρραξη ('ICTY' v. Tadic & Boronjica, 1997, par.271-272). Η σεξουαλική βία και οι βιασμοί, καθώς αποτελούν ένα αποτελεσματικό «όπλο πολέμου», συμβαίνουν ακόμα και όταν δεν υπάρχει μία συστηματική και εκτεταμένη επίθεση εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Συνεπώς είχε ιδιαίτερη σημασία η άρση του δεσμευτικού κριτηρίου (της συστηματικής και εκτεταμένης επίθεσης) που το Δικαστήριο αποφάσισε, διότι έτσι δεν εμποδίστηκε η προστασία των θυμάτων από τον χαρακτηρισμό της επίθεσης.

Σχετικά με το τρίτο ζήτημα, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα προσωπικά κίνητρα του δράστη δεν είναι αναγκαίο να αποδειχτούν προκειμένου οι άδικες πράξεις του (μεταξύ αυτών και εκείνες που σχετίζονταν με εγκλήματα σεξουαλικής βίας) να ενταχθούν ως «απάνθρωπες πράξεις», στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», σύμφωνα με το άρθρο 5(i) του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Οι κοινωνικές επιταγές της ανδρικής επιθετικότητας, δημιούργησαν την πεποίθηση ότι κυρίαρχο κίνητρο του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας είναι η σεξουαλική ικανοποίηση του δράστη. Είναι έτσι σημαντικό ότι το Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση ανέτρεψε τον «μύθο» της αναζήτησης μιας άμεσης σεξουαλικής ικανοποίησης στις πράξεις του δράστη και παράλληλα αποδέχτηκε ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας είναι απάνθρωπες πράξεις που πλήττουν όχι μόνο τα θύματα αλλά και βασικές ηθικές αξίες της ανθρωπότητας. Ωστόσο πρέπει να επισημανθεί ότι η αποδοχή από την πλευρά του Δικαστηρίου της έλλειψης οποιουδήποτε άλλου κινήτρου του δράστη για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν είναι απαραίτητα μία ολοκληρωμένη ερμηνεία. Αν και από την πλευρά του Δικαστηρίου γίνεται σαφές ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν έχουν ως στόχο τη σεξουαλική ικανοποίηση του δράστη δεν αναδεικνύεται επαρκώς ότι τα εγκλήματα αυτά έχουν ως κίνητρο και στόχο την εξουσία, την κατάκτηση και τον εξευτελισμό των θυμάτων, και επιπρόσθετα παραβλέπεται ότι «το κίνητρο αποτελεί έναν ουσιαστικό δείκτη ενοχής, ενώ έχει καθοριστική σημασία για την επιβολή της κατάλληλης ποινής (Schabas, 2007, p.105).

Συμπερασματικά, η υπόθεση Tadic ήταν η πρώτη υπόθεση για εγκλήματα σεξουαλικής βίας που παραπέμφθηκε στο ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία. Η Απόφαση του Δικαστηρίου αποτελεί από αυτή την οπτική σημαντική νομολογία που καθοδήγησε τα Διεθνή Δικαστήρια για μεταγενέστερες παρόμοιες υποθέσεις. Όμως σε αυτή την υπόθεση, παρά την θετική πλευρά της ευρείας ερμηνείας των προστατευτικών για τα θύματα διατάξεων, εντοπίζονται αρκετά σημεία που φανερώνουν ότι η σεξουαλική βία κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων παραμένει σε μεγάλο βαθμό ατιμώρητη. Η άρνηση βασικών μαρτύρων να καταθέσουν στο Δικαστήριο, ο φόβος των μαρτύρων να υποδείξουν τους δράστες, η χειραγώγηση και η δωροδοκία των μαρτύρων από την πλευρά της Υπεράσπισης, η πρόωγη αποφυλάκιση του D.Tadic, αποτελούν βάσιμες ενδείξεις μιας περιορισμένης δικαίωσης των θυμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα

9.1 Σύντομη αναφορά στο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο της μη διεθνούς σύρραξης στη Ρουάντα

Επίκεντρο των μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων στην Ρουάντα φαίνεται να αποτέλεσε η διένεξη για την κατάκτηση της εξουσίας μεταξύ των εθνοτήτων των Χούτου και των Τούτσι. Οι Χούτου αποτελούσαν περίπου το 85% του πληθυσμού της χώρας και οι Τούτσι περίπου το 14%, ενώ το (1%) του πληθυσμού αποτελούσε η μειονότητα των πυγμαίων Τούα. Ωστόσο οι Χούτου και οι Τούτσι δεν ήταν δύο απόλυτα διακριτές πληθυσμιακές ομάδες, καθώς ζούσαν για πολλούς αιώνες ειρηνικά στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, πίστευαν στην ίδια θρησκεία, είχαν την ίδια κουλτούρα και μιλούσαν την ίδια γλώσσα (Χουλιάρας & Πετρόπουλος, 2016, σ.161).

Οι εθνοτικές αντιπαλότητες δημιουργήθηκαν με την αποικιοκρατική εμφάνιση των Ευρωπαίων στην περιοχή. Πρώτοι οι Γερμανοί εδραίωσαν το αποικιοκρατικό μοντέλο με την παρουσία τους στην Ρουάντα από το 1895 έως το 1916. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βέλγοι αντικατέστησαν τους Γερμανούς οι οποίοι οργάνωσαν τη χώρα στα Ευρωπαϊκά πρότυπα των αρχών της δεκαετίας του 1920. Οι Βέλγοι έδωσαν μόνο στη εθνότητα των Τούτσι το προνόμιο να κατέχει αξιώματα, ενώ έδιωξαν όλα τα άτομα της εθνότητας των Χούτου από θέσεις εξουσίας, που μέχρι τότε κατείχαν, γιατί η φυλή αυτή λόγω της νέγρικης καταγωγής της (από την Αιθιοπία), θεωρήθηκε από τους αποικιοκράτες «κατώτερη» φυλή (Χουλιάρας, 1977, σ.61-62).

Το 1962 η Ρουάντα απέκτησε τυπικά την ανεξαρτησία της από την Βελγική αποικιοκρατία. Στόχος και των δύο εθνοτήτων ήταν η ανάκτηση της κεντρικής εξουσίας με αποτέλεσμα την περίοδο 1961-1962 να ξεσπάσουν βίαιες συγκρούσεις. Κατά την διάρκεια αυτών των ενόπλων συγκρούσεων 20.000 άτομα βρήκαν τον θάνατο και περίπου 300.000 άτομα από την εθνότητα των Τούτσι αναγκάστηκαν να ζητήσουν καταφύγιο σε γειτονικές χώρες όπως το Μπουρούντι και η Ουγκάντα. Στις νέες χώρες εγκατάστασης δόθηκε η δυνατότητα σε μια ηγετική ομάδα των προσφύγων της εθνότητας των Τούτσι να ιδρύσει και στη συνέχεια να οργανώσει στρατιωτικά το αντάρτικο μέτωπο «Rwandan Patriotic Front» (Χουλιάρας, 1977, σ.63-64). Η εμπόλεμη κατάσταση στην περιοχή χρησιμοποιήθηκε από την Γαλλία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και στη συνέχεια από τις ΗΠΑ, για την επιδίωξη

γεωπολιτικών στόχων. Η στρατιωτικοποίηση της Ρουάντας και η παράλληλη οικονομική της αποδιοργάνωση ήταν αναπόσπαστα στοιχεία αυτού του σχεδίου (Chossudovsky, 2003, p.103). Ένα μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης που δέχτηκε η Ρουάντα για την οικονομική και κοινωνική της ανάπτυξη σπαταλήθηκε για αγορά πολεμικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε στις εμφύλιες συρράξεις (Chossudovsky, 2003, σ.223).¹⁷² Έτσι παρά τις χρηματοδοτήσεις το κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας είχε καταρρεύσει από τα 360 δολάρια πριν την έναρξη των εχθροπραξιών το 1994, σε 140 δολάρια το 1995 (Chossudovsky, 2003, p.223).

Οι ΗΠΑ με στόχο τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Κονγκό, που η επιτυχής τους έκβαση θα εξασφάλιζε την εκτεταμένη εξόρυξη των πλούσιων σε μεταλλεύματα πόρων της Ανατολής, προσεταιρίστηκαν τον ηγέτη των Τούτσι και ιδρυτικό στέλεχος του RPF, υποστράτηγο P. Kagame, ενώ η Γαλλία, στήριξε το καθεστώς του Προέδρου της Κυβέρνησης της χώρας Habyarimana, επιδιώκοντας να διατηρήσει τον πολιτικό και οικονομικό έλεγχο της πρώην Βελγικής αποικίας. Ο Habyarimana προήρχετο από την εθνότητα των Χούτου και ανέλαβε την εξουσία τον Ιούλιο του 1973, έχοντας την υποστήριξη της ηγεσίας της Καθολικής Εκκλησίας. Η χώρα την δεκαετία του 1970 κυβερνήθηκε δικτατορικά χωρίς ο Πρόεδρος Habyarimana να επιτρέψει την ύπαρξη άλλων πολιτικών κομμάτων ή κινημάτων παρά μόνο του MRND,¹⁷³ που ο ίδιος ίδρυσε, και ενέταξε σε αυτό υποχρεωτικά όλους τους πολίτες από τη γέννησή τους (Καλαπόδη, 2011, σ.140).

Ακολούθησαν έτσι στην δεκαετία του 1990 μια σειρά γεγονότων με στόχο την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας ως απόρροια της πολιτικής των δύο μεγάλων δυνάμεων και του άσβεστου μίσους μεταξύ των δύο εθνοτήτων που οι αποικιοκράτες δημιούργησαν. Η ηγεσία του RPF τον Οκτώβριο του 1990 αποφάσισε να εισβάλλει με στρατιωτική δύναμη στην Ρουάντα προκειμένου να διεκδικήσει την εξουσία και την επιστροφή των προσφύγων Τούτσι, αλλά αποκρούστηκε από τις δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού που είχαν την υποστήριξη της Γαλλίας και του Ζαΐρ (Καλαπόδη, 2011, σ.140). Οι ΗΠΑ, η Γαλλία και ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας, καθώς φοβήθηκαν την γενίκευση των συρράξεων στην ευρύτερη περιοχή, πίεσαν τις δύο πλευρές να διαπραγματευτούν. Τελικά στις 4 Αυγούστου του 1993

¹⁷² Από την Παγκόσμια Τράπεζα για την Διεθνή Ένωση και Ανάπτυξη (IDA), από το Αφρικανικό Ταμείο Ανάπτυξης (AFD), από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης (ETA) καθώς και από χώρες όπως η Γερμανία, οι ΗΠΑ, το Βέλγιο και ο Καναδάς.

¹⁷³ MRND: The National Revolutionary Movement for Development.

υπογράφηκε στην Arusha της Τανζανίας συμφωνία ειρήνης από την Κυβέρνηση της Ρουάντας και τους ηγέτες του RPF, με δέσμευση την κοινή συμμετοχή των δύο πλευρών σε ένα ευρύ μεταβατικό κυβερνητικό σχήμα (Χουλιάρας, 1977, σ.63-64). Όμως παρά τη σύναψη της συνθήκης ειρήνης η πολιτική και εθνοτική διαίρεση της χώρας ενισχύθηκε. Το μίσος που διέσπειραν τα ΜΜΕ (όπως το ευρείας ακροαματικότητας “Radio Télévision Libre des Milles Collines”) μέσω της ρατσιστικής προπαγάνδας εναντίον των Τούτσι, έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην διάπραξη της μετέπειτα γενοκτονίας (U.N. “MicT”).

Αφορμή για τον νέο κύκλο των αιματηρών συγκρούσεων αποτέλεσε η κατάρριψη αεροσκάφους στις 6 Απριλίου του 1994, στο οποίο επέβαινε ο Πρόεδρος της Ρουάντα Habyarimana και ο Πρόεδρος του Μπουρούντι C. Ntatyamira¹⁷⁴ με αποτέλεσμα να βρουν και οι δύο τραγικό θάνατο (Χουλιάρας, 1977, σ.66).¹⁷⁵ Οι Χούτου θεώρησαν υπεύθυνους τους Τούτσι για αυτό το γεγονός και προέβησαν σε αιματηρά αντίποινα εναντίον τους αναγκάζοντας μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού αυτής της εθνότητας να εγκαταλείψει τη χώρα και να ζητήσει καταφύγιο στο Ζαΐρ. Παράλληλα οι Τούτσι κατάφεραν σταδιακά να καταλάβουν την εξουσία στην Ρουάντα, ενώ ο ηγέτης του RPF και μετέπειτα Πρόεδρος της χώρας P. Kagame διέταξε το 1996 εισβολή στο Ζαΐρ με αποτέλεσμα την ανατροπή του Προέδρου της χώρας Mobutu Sese Seko που υποστήριζε τους Χούτου. Η εισβολή αυτή είχε ως αφορμή την έναρξη του Πρώτου Πολέμου στο Κονγκό και την γενίκευση των συρράξεων σε γειτονικές χώρες.¹⁷⁶ Σταδιακά, εκτός των πολιτικοοικονομικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, ποικίλα άλλα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα, που επιθυμούσαν να ελέγξουν τον ορυκτό πλούτο της ευρύτερης περιοχής, «επωφελήθηκαν από αυτές τις συγκρούσεις και δημιούργησαν κίνητρα για τη συνέχισή τους» (Χουλιάρας & Πετρόπουλος, 2016, σ.172-173). Ειδικά οι φυσικοί πόροι του Κονγκό έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης από ξένους στρατούς,

¹⁷⁴ Ο Πρόεδρος του Μπουρούντι ανήκε και αυτός στην εθνότητα των Χούτου.

¹⁷⁵ Ο πρόεδρος της Κυβέρνησης των Χούτου Habyarimana είχε επισκεφθεί την Τανζανία. Κάτω από την απειλή που ασκήθηκε από τις ΗΠΑ το Βέλγιο και την Παγκόσμια Τράπεζα να διακοπεί κάθε οικονομική βοήθεια προς την Ρουάντα, δεσμεύτηκε να τηρήσει την Συμφωνία της Arusha. Για την πτώση του αεροσκάφους και τον θάνατό του εικάζεται ότι ευθύνονται τα μέλη της Προεδρικής Φρουράς που θεώρησαν «προδοσία» την υποχώρησή του στις διεθνείς πιέσεις. Ο Γάλλος Δικαστής J.L. Bruguiere στοιχειοθέτησε κατηγορία τον Νοέμβριο του 2006 εναντίον του P. Kagame, ηγέτη του RPF, θεωρώντας τον υπεύθυνο για την πτώση του αεροσκάφους και τον θάνατο του Habyarimana και των συνεπιβατών του. Η κατηγορία αυτή δεν αποδείχτηκε ούτε διευκρινίστηκε τελικά ποιοι είχαν την ευθύνη για το συμβάν.

¹⁷⁶ Μπουρούντι, Ουγκάντα, Αγκόλα, Ζιμπάμπουε, Ναμίμπια, και Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία.

επιχειρηματίες, διοικητές στρατιωτικών μονάδων, αλλά και από στρατιωτικούς αξιωματούχους από την Ρουάντα και την Ουγκάντα (Χουλιάρας & Πετρόπουλος, 2016, σ.173).

Η εμφύλια σύρραξη στην Ρουάντα τυπικά έληξε το 2000, ωστόσο η χώρα συνέχισε να εμπλέκεται για αρκετά χρόνια σε ένοπλες συρράξεις υποστηρίζοντας αντάρτικες ομάδες στην ευρύτερη περιοχή (Χουλιάρας & Πετρόπουλος, 2016, υπ.307). Σύμφωνα με στοιχεία της Διεθνούς Αμνηστίας στο τέλος του 2016, η Ρουάντα φιλοξενούσε πάνω από 80.000 πρόσφυγες από το Μπουρούντι, ενώ κατηγορήθηκε ότι τους παρείχε στρατιωτική εκπαίδευση στα κέντρα φιλοξενίας (A.I., 2016/2017). Η κυβέρνηση του P.Kagame τον Φεβρουάριο του 2016 ανακοίνωσε ότι σχεδιάζει να μεταφέρει τους πρόσφυγες από το Μπουρούντι σε τρίτες χώρες, αλλά αργότερα διευκρίνισε ότι τα σχέδια μετεγκατάστασης ακυρώθηκαν και θα συνεχίσει να δέχεται πρόσφυγες από αυτή τη χώρα (A.I., Report, 2016/2017).

9.2 Η ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα και το εθνικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης

Με αφορμή τις αιματηρές εμφύλιες συρράξεις στην Ρουάντα το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, με την Απόφαση 955 της 8^{ης} Νοεμβρίου του 1994, ίδρυσε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα (ICTR), με στόχο να αποδοθεί ατομική ποινική ευθύνη στους υπευθύνους για την γενοκτονία και τις άλλες σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που διαπράχθηκαν μεταξύ της 1^{ης} Ιανουαρίου του 1994 και της 31^{ης} Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, στο έδαφος της Ρουάντας, αλλά και για παραβιάσεις που διαπράχθηκαν στο έδαφος γειτονικών χωρών από τους πολίτες αυτής της χώρας. Το Δικαστήριο σύμφωνα με την Απόφαση 977/22-2-1995 του ΟΗΕ είχε την έδρα του στην Arusha της Ενωμένης Δημοκρατίας της Τανζανίας (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, 1994, Article 84).

Η καθ' ύλη αρμοδιότητα του Δικαστηρίου (*ratione materiae*) περιλάμβανε τις εξής κατηγορίες εγκλημάτων: **α)** Γενοκτονία **β)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας **γ)** Παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I I του 1977 για την προστασία των θυμάτων των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων. **δ)** Εγκλήματα πολέμου ως παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II

Πρωτοκόλλου (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, 1994, Articles 2,3&4).

Από την ίδρυση του το Δικαστήριο μέχρι και το 2015 έχει απαγγείλει κατηγορίες σε 93 άτομα, 63 εκ των οποίων καταδικάστηκαν για σοβαρές παραβιάσεις του Ανθρωπιστικού Δικαίου που διαπράχθηκαν στη μη διεθνή ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας και των γειτονικών σε αυτή χωρών το 1994. Μεταξύ των κατηγορουμένων ήταν υψηλόβαθμοι στρατιωτικοί, κυβερνητικά στελέχη, πολιτικοί, επιχειρηματίες, θρησκευτικοί ηγέτες και ιδιοκτήτες ΜΜΕ (Καλαπόδη, 2011, σ.144)). Το 2015 το Εφετείο του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα, κατέβαλε μία σημαντική προσπάθεια να κλείσει τις εκκρεμείς υποθέσεις, και εξέδωσε την τελευταία απόφασή του σχετικά με τις προσφυγές που κατέθεσαν οι P. Nyiramasuhuko, A.S. Ntahobali, S. Nsabimana, A. Nteziryayo, J. Kanyabashi, και E.Ndayambaje. Αυτή η Απόφαση ανάγει τον συνολικό αριθμό των αποφάσεων προσφυγής που εκδόθηκαν σε 45, σημειώνοντας ότι έχουν απορριφθεί προσφυγές που αφορούσαν 61 άτομα (U.N.“MicT”, Nyiramasuhuko Case, 2015).

Η κυβέρνηση της Ρουάντας αδυνατούσε για αρκετά χρόνια να θέσει σε λειτουργία τον εθνικό μηχανισμό απονομής δικαιοσύνης λόγω των καταστροφών που είχε υποστεί η χώρα σε υλικές υποδομές και των απωλειών σε ανθρώπινο δυναμικό. Τα εθνικά δικαστήρια ξεκίνησαν να εκδικάζουν τις πρώτες υποθέσεις το 1996, αλλά μέχρι το 2000 υπήρχαν περισσότεροι από 100.000 ύποπτοι που δεν είχαν οδηγηθεί σε δίκη. Για τον λόγο αυτό το 2001 η κυβέρνηση εφάρμοσε ένα σύστημα συμμετοχικής δικαιοσύνης, γνωστό ως “Gacaca”, σύμφωνα με το οποίο οι κοινότητες εξέλεξαν κάποια μέλη τους ως δικαστές για να κρίνουν τους ύποπτους, εκτός εκείνων που κατηγορούνταν για τους βιασμούς και τον σχεδιασμό της γενοκτονίας, οι οποίοι παραπέμπονταν στα τακτικά δικαστήρια (U.N Outreach programme, Rwanda).

Το σύστημα αυτό λειτούργησε για δέκα περίπου χρόνια, παράλληλα με την λειτουργία των εθνικών δικαστηρίων και του ΔΠΔ για την Ρουάντα, και τυπικά έληξε στις 4 Μαΐου του 2012. Σε αυτό το χρονικό διάστημα συστάθηκαν 12.000 κοινοτικά δικαστήρια τα οποία εκδίκασαν περισσότερες από 1.2 εκατομμύρια υποθέσεις (U.N Outreach programme, Rwanda). Αν και στόχος της κυβέρνησης της Ρουάντας ήταν μέσω αυτού του συστήματος να επιτευχθεί συμφιλίωση και ειρήνη στη χώρα, ωστόσο προκλήθηκε μεγάλη απογοήτευση στα θύματα του πολέμου, γιατί οι ποινές που επιβλήθηκαν από αυτά τα «δικαστήρια» ήταν χαμηλές ή παρείχαν προσωρινή

απελευθέρωση στους δράστες, όταν αυτοί δήλωναν μεταμέλεια (U.N Outreach programme, Rwanda). Βέβαια, οι υποκινητές της γενοκτονίας δεν δικάστηκαν με αυτό το σύστημα αλλά παραπέμφθηκαν στα εθνικά δικαστήρια της Ρουάντας, της Ευρώπης, και της Βόρειας Αμερικής ή στο ΔΠΔ για την Ρουάντα. Η Διεθνής Αμνηστία ωστόσο αναφέρει ότι τόσα χρόνια μετά, η ανθρωπότητα εξακολουθεί να αδυνατεί να δράσει αποτελεσματικά για «την ντροπή της γενοκτονίας στη Ρουάντα» (A.I., 2014d). Οι έρευνες συνεχίζονται για δεκάδες υπόπτους που ζουν σε άλλα κράτη και έχουν διαφύγει την σύλληψη, ενώ τα μέλη του RPF που διέπραξαν ανθρωποκτονίες εναντίον των Χούτου κατά κανόνα δεν έχουν διωχθεί (A.I., 2014d).

9.3 Αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα για το έγκλημα του βιασμού

9.3.1 Οι υποθέσεις. Ο βιασμός και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων της Ρουάντας χρησιμοποιήθηκαν ως πολιτικά και στρατιωτικά μέσα γενοκτονίας κατά κανόνα εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι. Αν και η πλειοψηφία των δραστών ήταν χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί και στρατιώτες, πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες ενθάρρυναν, υποκίνησαν ή οι ίδιοι διέπραξαν βιασμούς και άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας (Haffajee, 2006, p.201). Το ΔΠΔ για την Ρουάντα από την ίδρυση του μέχρι το 2014 (ένα χρόνο πριν την καθορισμένη λήξη της λειτουργίας του) είχε απαγγείλει σε 52 άτομα κατηγορίες για βιασμό ή άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, αριθμός που αντιστοιχεί σε περισσότερες από τις μισές συνολικά κατηγορίες που απαγγέλθηκαν σε υπόπτους. Ενώπιον του Δικαστηρίου ήρθαν 43 υποθέσεις, χωρίς όμως να εκδοθούν καταδικαστικές αποφάσεις για όλες, καθώς 23 κατηγορούμενοι αθώθηκαν και 6 κατηγορητήρια αποσύρθηκαν ή τροποποιήθηκαν, ενώ οι άλλες υποθέσεις εκκρεμούσαν μέχρι το 2014 στο Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο. Οι υπόλοιπες 9 υποθέσεις βιασμών και άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας παραπέμφθηκαν από το Δικαστήριο σε άλλους μηχανισμούς απονομής δικαιοσύνης. Δύο (2) από αυτές τις υποθέσεις μεταφέρθηκαν στον «Διεθνή Μηχανισμό για τα Ποινικά Δικαστήρια» (“MicT”), και 7 στα εθνικά Δικαστήρια της Ρουάντας και της Γαλλίας (ICTR, 2014, annex B: statistics and p.p.5-6).

Τα αποτελέσματα της δίωξης του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας από το ΔΠΔ για την Ρουάντα δεν ήταν παρόλα αυτά ικανοποιητικά,

δεδομένου ότι σύμφωνα με στοιχεία διεθνών οργανισμών και οργάνων «250.000 έως 500.000 βιασμοί συνέβησαν συνολικά στην διάρκεια της εμφύλιας σύρραξης της Ρουάντας το έτος 1994» (Haffajee, 2006, p.201). Ο Εισαγγελέας του Δικαστηρίου Hassan Bubacar Jallow σε σχετική αναφορά του επεσήμανε τους λόγους της ελλιπούς δίωξης των υπευθύνων αναφέροντας ότι «οι ανακριτές και οι εισαγγελείς προέρχονταν από κράτη με διαφορετικό νομικό υπόβαθρο τόσο στις δικαιοδοσίες του αστικού όσο και του εθιμικού δικαίου. Η εκπαίδευση και η εμπειρία τους στην διερεύνηση και την δίωξη της σεξουαλικής βίας σε διεθνές επίπεδο ήταν ανύπαρκτη ή ελάχιστη, ενώ δεν υπήρξε διεθνής νομολογία για να τους καθοδηγήσει. Πολλοί ερευνητές και εισαγγελείς, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν άνδρες, ήταν εξοικειωμένοι με τις πολιτιστικές επιπτώσεις της σεξουαλικής βίας στη Ρουάντα, ενώ κάποιοι δεν είχαν καμία πρακτική εμπειρία στην διαχείριση θυμάτων ή μαρτύρων σεξουαλικής βίας ή σε εγκλήματα βίας με βάση το φύλο» (“ICTR”, 2014, p.8).

Από την άλλη πλευρά οι γυναίκες που ήταν τα κατεξοχήν θύματα της σεξουαλικής βίας ήταν απρόθυμες να καταθέσουν «γιατί φοβούνταν αντίποινα ιδιαίτερα από τους κατηγορούμενους ή από μέλη της οικογένειάς τους, καθώς και λόγω του στίγματος που συνοδεύει τα θύματα της σεξουαλικής βίας. Η απροθυμία των θυμάτων να καταθέσουν στην Εισαγγελία και το Δικαστήριο εντάθηκε γιατί φοβήθηκαν ότι η συνεργασία τους με τις διωκτικές και δικαστικές αρχές ή ότι τα αποδεικτικά στοιχεία θα μπορούσαν να δημοσιοποιηθούν. Ορισμένα θύματα έδειξαν προθυμία να συνεργαστούν με την Εισαγγελία, ωστόσο άλλα έγιναν όλο και πιο απρόθυμα, ιδιαίτερα με το πέρασμα του χρόνου, καθώς δεν επιθυμούσαν να ξαναζήσουν τις οδυνηρές εμπειρίες της σεξουαλικής βίας» (“ICTR”, Office of the Prosecutor, 2014, pars.22-23).

9.3.1.1 Υπόθεση Jean-Paul Akayesu

A. Τα πραγματικά περιστατικά. Τα αιματηρά αντίποινα των Χούτου το 1994 έπληξαν σε μεγάλο βαθμό τον άμαχο πληθυσμό της εθνότητας των Τούτσι του νομού Gitarama. Στον Δήμο της Taba (που ανήκε σε αυτόν τον νομό) τουλάχιστον 2000 Τούτσι σκοτώθηκαν μεταξύ της 7^{ης} Απριλίου έως και το τέλος Ιουνίου του 1994, ενώ εκατοντάδες πολίτες αυτής της εθνότητας εκτοπίστηκαν από την χώρα το ίδιο χρονικό διάστημα. Πολλοί άμαχοι αναζήτησαν προσωρινό καταφύγιο στα κτίρια των γραφείων του Δήμου. Στο χώρο αυτό υπέστησαν ξυλοδαρμούς και κάποιοι από

αυτούς θανατώθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις του τακτικού στρατού, την τοπική πολιτοφυλακή και τις παραστρατιωτικές ομάδες. Οι γυναίκες υπέστησαν από διαφορετικούς δράστες πολλαπλούς βιασμούς που συνοδεύονταν από απειλές θανάτου ή σοβαρής σωματικής βλάβης (ICTR v. Akayesu, 1997, pars.12). Οι βιαιότητες επεκτάθηκαν και στην ευρύτερη περιοχή εναντίον πολιτών της εθνότητας των Τούτσι, ειδικά εναντίον εκείνων που υπήρχαν υποψίες ότι ανήκαν στο επαναστατικό μέτωπο "RPF." Οι δολοφονίες, οι έρευνες στα σπίτια τους και η ανάκριση των συγγενικών τους προσώπων, που συνοδεύονταν από απειλές και βασανισμούς μέχρι θανάτου, ήταν συνηθισμένες πρακτικές εξόντωσης που εφαρμόστηκαν κύρια από την πολιτοφυλακή και τις παραστρατιωτικές ομάδες (ICTR v. Akayesu, 1997, pars.13-23).

B. Το «προφίλ» του κατηγορούμενου. Ο Jean Paul Akayesu γεννήθηκε το 1953 στη Ρουάντα στην περιοχή Murehe, του Δήμου της Taba. Στο τόπο αυτό μεγάλωσε και δημιούργησε την δικιά του οικογένεια αποκτώντας με την σύζυγό του πέντε παιδιά. Πριν το 1993 υπηρέτησε ως δάσκαλος στο δημοτικό σχολείο της περιοχής και αργότερα προήχθη σε Επιθεωρητή, θέση που τον καθιστούσε προϊστάμενο των συναδέλφων του και υπεύθυνο για ζητήματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο Δήμο. Ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στους μαθητές τους και δημοφιλής στην τοπική κοινωνία. Οι συμπολίτες του θεωρούσαν ότι ήταν ένας άνθρωπος που είχε ήθος, ευφυΐα και ηγετικές ικανότητες (ICTR v. Akayesu, 1998, pars.50, 51, 53).

Ο Akayesu, την 1η Ιουλίου του 1991, έγινε ιδρυτικό μέλος ενός νέου πολιτικού κόμματος, του "MDR".¹⁷⁷ Αυτό το κόμμα ανήκε στην αντιπολίτευση και ασκούσε σκληρή κριτική στον Πρόεδρο Habyarimana και αρχηγό του κυβερνόντος κόμματος "MRND", αποδίδοντάς του ευθύνες για τις ελλείψεις της χώρας σε υποδομές, στο σύστημα υγείας και την ηλεκτροδότηση. Σταδιακά πολλά νέα κόμματα εμφανίστηκαν στην πολιτική σκηνή, ενώ το MDR απέκτησε μία ευρεία λαϊκή βάση στην κοινότητα των Χούτου, με συνέπεια να απαιτεί την συμμετοχή του στην διακυβέρνηση της χώρας (Human Rights Watch Report, 1999). Τον Μάρτιο του 1992 ο Habyarimana, αναγκάστηκε να σχηματίσει πολυκομματική κυβέρνηση δίνοντας μάλιστα το αξίωμα του Πρωθυπουργού και δύο Υπουργεία σε ηγέτες του "MDR",

---

¹⁷⁷ MDR: Mouvement Démocratique Républicain.

που ήταν πλέον το μεγαλύτερο από νέα κόμματα της αντιπολίτευσης (Human Rights Watch Report, 1999).

Αυτή η τροπή στην πολιτική κατάσταση της χώρας ενίσχυσε την πολιτική θέση του J.P. Akayesu που, ως σημαντικό στέλεχος του “MDR”, εκλέχθηκε τον Απρίλιο του 1993 Δήμαρχος της Taba, διατηρώντας το αξίωμά του μέχρι και τον Ιούνιο του 1994. Οι αρμοδιότητες του Δημάρχου στο πολιτικό σύστημα της Ρουάντας ήταν πολλαπλές και σημαντικές. Ο Δήμαρχος ήταν υπεύθυνος για το σύνολο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής του Δήμου, για τις υποδομές, την λειτουργία της αγοράς και την ιατρική περίθαλψη. Αν και ο Δήμαρχος εκπροσωπούσε παραδοσιακά τον Πρόεδρο της χώρας, ακόμα και μετά τον σχηματισμό της πολυκομματικής Κυβέρνησης, είχε τον σεβασμό και την ευρεία αποδοχή της τοπικής κοινότητας (ICTR v. Akayesu, 1998, par.54). Ο Akayesu, σύμφωνα με μαρτυρίες, άσκησε με συνέπεια τα καθήκοντά του και οι δημότες της Taba διαπίστωσαν μία σημαντική διαφορά, σε σχέση με την προηγούμενη δημοτική αρχή, ως προς την καλύτερη ρύθμιση των χρεών τους απέναντι στο κράτος. Μάρτυρες που κατέθεσαν στην δίκη υποστήριξαν μάλιστα ότι πολλοί δημότες θεωρούσαν τον Akayesu «πατέρα του Δήμου» και ζητούσαν τις συμβουλές του ακόμα και για θέματα που δεν άπτονταν των τυπικών αρμοδιοτήτων του (ICTR v. Akayesu, 1998, par.55). Αυτή η σχέση εμπιστοσύνης έπαιξε ένα καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα γενοκτονία των Τούτσι, καθώς έδωσε στον Akayesu την δυνατότητα να καθοδηγεί με ευκολία τους πολίτες στην διάπραξη εγκληματικών πράξεων.

Γ. Το Κατηγορητήριο

Γ.1 Η εγκληματική δράση του Κατηγορούμενου σύμφωνα με το τελικό Κατηγορητήριο. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα ανέλαβε να αναζητήσει και να δικάσει τους υπεύθυνους των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στην ένοπλη σύρραξη του 1994 στην Ρουάντα, λαμβάνοντας υπόψη ένα κατάλογο ατόμων που είχε συντάξει η κυβέρνηση της χώρας. Το όνομα του Jean Paul Akayesu δεν υπήρχε αρχικά σε αυτόν τον κατάλογο, αλλά προστέθηκε αργότερα, το 1995 (Van Schaack, 2008). Το αρχικό Κατηγορητήριο εναντίον του υποβλήθηκε από τον Εισαγγελέα στις 13 Φεβρουαρίου του 1996 και επιβεβαιώθηκε λίγες μέρες μετά (στις 16 Φεβρουαρίου). Ωστόσο το Κατηγορητήριο αυτό τροποποιήθηκε κατά την διάρκεια της δίκης με αποτέλεσμα στο τελικό Κατηγορητήριο της 17^{ης} Ιουνίου του 1997 να

προστεθούν τρεις νέες κατηγορίες (κατηγορίες 13-15) και τρεις παράγραφοι (παρ.10-13) δύο εκ των οποίων (παρ. 10 Α και 12 Α,Β) περιέγραφαν πράξεις σεξουαλικής βίας για τις οποίες ο κατηγορούμενος θεωρήθηκε υπεύθυνος (ICTR v. Akayesu, 1998, par.6 & ICTR v. Akayesu, 1997, par.12 Α, Β). Τελικά, απαγγέλθηκαν συνολικά 15 κατηγορίες εναντίον του Akayesu για «γενοκτονία», «συνενοχή σε γενοκτονία», «άμεση και δημόσια υποκίνηση για διάπραξη γενοκτονίας», «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», και «παραβιάσεις του κοινού άρθ.3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου» (ICTR v. Akayesu, 1998, Counts 1-15).

Η εγκληματική δράση του Akayesu σύμφωνα με το τελικό Κατηγορητήριο ξεκίνησε το 1994, ενώ ήταν ακόμα Δήμαρχος της Taba. Στις 19 Απριλίου του 1994, στην περιοχή Gishyeshye του Δήμου της Τάμπα, μία ομάδα ανδρών σκότωσε έναν δάσκαλο, τον Sylvere Karera, ο οποίος είχε κατηγορηθεί για διασυνδέσεις με το επαναστατικό μέτωπο “RPF.” Ο ένας δράστης αυτής της ανθρωποκτονίας παραδόθηκε στον Akayesu, αυτός όμως δεν είχε λάβει προηγουμένως τα κατάλληλα μέτρα για την σύλληψή του. Μάλιστα, όταν ο Akayesu, πήγε στον τόπο του εγκλήματος, συνέστησε στους παριστάμενους δημότες (περίπου 100 άτομα) να εξοντώσουν όλους τους συνεργούς του “RPF”, εννοώντας προφανώς τους Τούτσι, με την δικαιολογία ότι αυτοί σχεδίαζαν να εξοντώσουν τους Χούτου (ICTR v. Akayesu, 1997, par.13-14).

Από εκείνη την ημέρα ξεκίνησε η γενοκτονία των Τούτσι στο Δήμο της Taba. Ο Akayesu συμμετείχε σε έρευνες, ανακρίσεις, καταστροφές σπιτιών, σε βασανιστήρια και ανθρωποκτονίες ατόμων και συγγενών τους, που θεωρήθηκε ότι συνεργάστηκαν με οποιοδήποτε τρόπο με το “RPF”. Η συμμετοχή του δεν συνίστατο μόνο στην φυσική του παρουσία στον τόπο διάπραξης αυτών των εγκλημάτων, αλλά και στην σαφή προτροπή που απηύθυνε στους συμπολίτες τους, ή στις διαταγές που έδινε προς την τοπική αστυνομία και τις παραστρατιωτικές ομάδες, να διωχθούν με κάθε τρόπο οι Τούτσι. Ο κύριος όμως στόχος του Akayesu ήταν να εξοντωθούν τα εξέχοντα μέλη αυτής της φυλής, με αποτέλεσμα υπό τις διαταγές ή την προτροπή του να θανατωθούν με βάνανσο τρόπο πέντε καθηγητές που υπηρετούσαν στο Γυμνάσιο της Taba αλλά και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα της τοπικής κοινωνίας, όπως οι Ephrem Karangwa, Juvénal Rukundakunuga και Emmanuel Sempabwa (ICTR v. Akayesu, 1997, par.15-23).

Γ.2 Η τροποποίηση του Κατηγορητηρίου για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας και το έγκλημα του βιασμού. Η δίκη του Jean Paul Akayesu ενώπιον του I Τμήματος του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου ξεκίνησε στις 9 Ιανουαρίου του 1997. Μεταξύ των πολλών μαρτύρων που κλήθηκαν να καταθέσουν, κλήθηκε στις 27 Ιανουαρίου του 1997 και η μάρτυρας “J”, μία γυναίκα που ήταν κάτοικος της Taba και ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι. Η μάρτυρας ισχυρίστηκε ότι τρεις άνδρες, που ανήκαν στην παραστρατιωτική οργάνωση των Χούτου “Interahamwe”, βίασαν την εξάχρονη κόρη της. Η μάρτυρας κατέθεσε επίσης ότι άκουσε πως πολλά νεαρά κορίτσια είχαν βιαστεί. Στην συνέχεια εξετάστηκε η μάρτυρας “H” (που και αυτή ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι), η οποία κατέθεσε ότι είχε βιαστεί η ίδια έξω από τα κτίρια της κοινότητας και ότι είδε να βιάζονται εκεί και άλλες γυναίκες. Η μάρτυρας ισχυρίστηκε επίσης ότι κατά την διάρκεια του βιασμού της ήταν παρόντες άνδρες της κοινοτικής αστυνομίας και της παραστρατιωτικής οργάνωσης “Interahamwe”, αλλά κανείς δεν έκανε κάτι για να σταματήσει τους δράστες.

Στην κατά αντιπαράσταση εξέταση των μαρτύρων η Υπεράσπιση δεν έλαβε υπόψη τις καταγγελίες των βιασμών, ωστόσο η Δικαστής Navanethem Pillay και στη συνέχεια ο Δικαστής Lennart Aspegren ζήτησαν από την μάρτυρα “H” να διευκρινίσει αν ο Akayesu ήταν παρόν και τι ακριβώς έκανε όταν η ίδια και οι άλλες γυναίκες βιάστηκαν. Η μάρτυρας δήλωσε ότι ο κατηγορούμενος ήταν παρόν στο περιστατικό του βιασμού της και στους βιασμούς των άλλων γυναικών, αλλά δεν μπορούσε να επιβεβαιώσει πως αυτός είδε τι συνέβαινε. Ωστόσο η μάρτυρας δήλωσε ότι κατά την άποψη της τα μέλη της “Interahamwe” διέπραξαν τους βιασμούς εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι λόγω της ατιμωρησίας που επικρατούσε στο Δήμο της Taba, και ότι οι εγκληματικές αυτές πράξεις θα μπορούσαν να έχουν προληφθεί με την παρέμβαση της τοπικής αστυνομίας και του ίδιου του Akayesu (ICTR v. Akayesu, 1998, par.416).

Οι μαρτυρίες των δύο γυναικών και η επίμονη αναζήτηση αποδεικτικών στοιχείων από τους Δικαστές N. Pillay και L. Aspegren άνοιξαν τον δρόμο για την δίωξη και την τιμωρία των βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν στην ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας του 1994, καθώς μέχρι τότε δεν είχαν συμπεριληφθεί στο Κατηγορητήριο εναντίον του Akayesu κατηγορίες για πράξεις σεξουαλικής βίας, ούτε στα Κατηγορητήρια εναντίον άλλων κατηγορούμενων για αντίστοιχα εγκλήματα. Ταυτόχρονα, εκδηλώθηκε μεγάλο

ενδιαφέρον από μη κυβερνητικές οργανώσεις και φεμινιστικές ομάδες για τη δίωξη της σεξουαλικής βίας στην Ρουάντα. Η μη κυβερνητική οργάνωση “ Women’s International League for Peace and Freedom”¹⁷⁸ υπέβαλλε στο Δικαστήριο «υπερασπιστικό υπόμνημα» (“amicus curiae brief”) ζητώντας να καλέσει τον Εισαγγελέα να τροποποιήσει το εναντίον του Akayesu Κατηγορητήριο, ώστε να προστεθούν σε αυτό κατηγορίες για βιασμούς και άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας. Προέτρεψε επίσης το Δικαστήριο να επεκτείνει τις έρευνες για την σεξουαλική βία, ώστε, αν προκύψουν επαρκή στοιχεία, να συμπεριληφθούν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας και σε άλλα Κατηγορητήρια (Van Schaack, 2008, p.8).

Η Εισαγγελία δήλωσε ότι όταν συνέταξε το αρχικό Κατηγορητήριο της 13ης Φεβρουαρίου του 1996 τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία δεν ήταν επαρκή για να αποδείξουν την σύνδεση του κατηγορούμενου με πράξεις σεξουαλικής βίας. Ωστόσο, η κατάθεση των μαρτύρων “J”, και “H” έδινε κίνητρο ώστε να επανεξεταστούν οι κατηγορίες στην συγκεκριμένη υπόθεση και να συνεχιστεί η έρευνα για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν στον Δήμο της Taba (ICTR v. Akayesu, 1998, par.417). Τελικά στις 17 Ιουνίου του 1997 το Κατηγορητήριο τροποποιήθηκε και συμπεριλήφθησαν σε αυτό κατηγορίες εναντίον του Akayesu για εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Στο τροποποιημένο Κατηγορητήριο αναφέρθηκε ότι, βάσει των μαρτυριών των γυναικών κατά την διάρκεια της δίκης, υπήρχαν πλέον επαρκή στοιχεία που αποδείκνυαν ότι ο Akayesu γνώριζε πως, κατά την χρονική περίοδο που ήταν Δήμαρχος της Taba, διαπράχθηκαν πράξεις σεξουαλικής βίας από ομάδες ανδρών εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι στο χώρο των δημοτικών κτιρίων ή σε κοντινή από εκεί απόσταση.

Οι πράξεις σεξουαλικής βίας σύμφωνα με το Κατηγορητήριο περιελάμβαναν τη βίαιη σεξουαλική διείσδυση, με σεξουαλικό όργανο ή άλλο αντικείμενο, από τον κόλπο, τον πρωκτό ή τη στοματική κοιλότητα των θυμάτων (βιασμός), όπως και την καταναγκαστική τους γύμνωση (σεξουαλική κακοποίηση) (ICTR v. Akayesu, 1997, par.10 A). Ο κατηγορούμενος, παρά το ότι θα μπορούσε να προβεί σε ενέργειες που θα εμπόδιζαν την διάπραξη αυτών των εγκληματικών πράξεων, αυτός όχι μόνο

---

¹⁷⁸ “Coalition for Women’s Human Rights in Conflict Situations”. Αυτή η μη κυβερνητική οργάνωση είχε ως στόχο να βοηθήσει το μεταβατικό σύστημα δικαιοσύνης της Αφρικής ώστε να διωχθούν οι δράστες εγκλημάτων βίας λόγω φύλου, και να δημιουργηθεί ένα νομικό πλαίσιο που θα αναγνώριζε την βία εναντίον των γυναικών σε καταστάσεις ενόπλων συγκρούσεων ώστε να επιτευχθεί η απονομή της δικαιοσύνης και η αποκατάσταση των επιζώντων θυμάτων.

παρέλειψε να δράσει, αλλά με την φυσική του παρουσία κατά την τέλεση των εγκλημάτων ενθάρρυνε τους δράστες και προέτρεπε τους πολίτες και τα στρατεύματα να καταστρέψουν την εθνότητα των Τούτσι μέσω της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών (ICTR v. Akayesu, 1997, par.10 B).

Ο Εισαγγελέας απέδωσε στον Akayesu για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ατομική ποινική ευθύνη, διότι έκρινε ότι αυτός διέπραξε (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, article 6 (1)):¹⁷⁹ **α) Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας** (βιασμός και απάνθρωπες πράξεις) σύμφωνα με το άρθρο 3 (g και i) του Καταστατικού του ΔΠΔ για την Ρουάντα (ICTR v. Akayesu, 1997, Counts 13&14). **β) Παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του άρθρου 4 (2,e) του II σε αυτές Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου**, όπως αυτές αναφέρονται στο άρθρο 4(e) του Καταστατικού (προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας, όπως ο βιασμός και η απάνθρωπη μεταχείριση). **γ) Γενοκτονία** βάσει του άρθρου 2 (παρ.2) του Καταστατικού. **δ) Συνενοχή σε γενοκτονία** βάσει του άρθρου 2 (παρ.3,e) του Καταστατικού (ICTR v. Akayesu, 1997, Count 15).

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι μετά την πρόσθεση της 12^{ης} παραγράφου στο Κατηγορητήριο, που αναγνώρισε την ευθύνη του κατηγορούμενου για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ο Εισαγγελέας ενσωμάτωσε τις πράξεις σεξουαλικής βίας στις κατηγορίες για γενοκτονία του αρχικού Κατηγορητηρίου και δεν συνέταξε νέες κατηγορίες (Van Schaack, 2008, p.11). Ο Εισαγγελέας ενήργησε με αυτόν τον τρόπο γιατί: **α)** Πληρούνταν το ειδικό κριτήριο του εγκλήματος της γενοκτονίας του άρθρου 2 (b) του Καταστατικού («πρόκληση σοβαρής σωματικής και ψυχικής βλάβης στα θύματα») από τις υπόλοιπες κατηγορίες (όπως τις κατηγορίες για «προσβολή της προσωπικής αξιοπρέπειας», αλλά και τις κατηγορίες για «απάνθρωπη μεταχείριση»). **β)** Πληρούνταν το γενικό κριτήριο του εγκλήματος της γενοκτονίας, που το άρθρο 2 του Καταστατικού απαιτούσε, καθώς υπήρχαν επαρκή στοιχεία που αποδείκνυαν ότι όλες οι άδικες πράξεις (συμπεριλαμβανομένων των πράξεων σεξουαλικής βίας), που διέπραξε ο κατηγορούμενος ήταν αναπόσπαστο μέρος μιας εκτεταμένης εκστρατείας που στόχευε στην καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, της εθνότητας των Τούτσι (ICTR

---

¹⁷⁹ Η ατομική ποινική ευθύνη στοιχειοθετείται σύμφωνα με το άρθρο 6 (παρ.1.) του Καταστατικού του Δικαστηρίου, για τα εγκλήματα των άρθρων 2 («γενοκτονία») και 4 («παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II σε αυτές Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου»), όταν «ένα πρόσωπο σχεδιάζει, υποκινεί, διατάζει, διαπράττει, ή βοηθά με άλλο τρόπο στον σχεδιασμό, την προετοιμασία ή την εκτέλεση αυτών των εγκλημάτων.

v. Akayesu, 1997, Counts 1-2) (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, article 2).¹⁸⁰

Δ. Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε την Απόφασή του στις 2 Σεπτεμβρίου του 1998 και έκρινε ένοχο τον Akayesu για εννέα (9) από τις δεκαπέντε (15) κατηγορίες που του απαγγέλθηκαν, σύμφωνα με το τελικό τροποποιημένο Κατηγορητήριο, επιβάλλοντας σε αυτόν **ποινή ισόβιας κάθειρξης**. Η ενοχή του Akayesu στοιχειοθετήθηκε για: **α)** το έγκλημα της γενοκτονίας, **β)** την άμεση και δημόσια υποκίνηση για διάπραξη γενοκτονίας, **γ)** εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Κρίθηκε αθώος για τις υπόλοιπες κατηγορίες, δηλαδή για τις κατηγορίες «της συνενοχής σε γενοκτονία» και τις κατηγορίες των «παραβιάσεων του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II Πρωτοκόλλου» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.8).¹⁸¹

Η απόδειξη της συμμετοχής (με πράξεις ή παραλείψεις) του Akayesu στη διάπραξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, προέκυψε από πολλές μαρτυρίες κατά την διάρκεια της δίκης. Εκτός από τις μαρτυρίες των δύο γυναικών (των μαρτύρων J και H), που έγιναν αφορμή να τροποποιηθεί το Κατηγορητήριο, και άλλες γυναίκες κατέθεσαν ότι είχαν βιαστεί, κατά την διάρκεια των γεγονότων του 1994 στο Δήμο της Taba και ότι ήταν μάρτυρες των βιασμών άλλων γυναικών και κοριτσιών που σε κάποιες περιπτώσεις διαπράχθηκαν με τόσο βάνασο τρόπο ώστε τα θύματα να χάσουν την ζωή τους (ICTR v. Akayesu, 1998, par.449).¹⁸² Σύμφωνα μάλιστα με σημαντικές μαρτυρίες ο βιασμός των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι στόχευε αποκλειστικά στη θανάτωσή τους, για αυτό και πολλές γυναίκες βιάζονταν κοντά σε ανοικτούς ομαδικούς τάφους (ICTR v. Akayesu, 1998, par.733). Περιγράφηκαν επίσης από μάρτυρες και άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας, όπως η αναγκαστική γύμνωση και η δημόσια ταπείνωση των κοριτσιών και των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι (ICTR v. Akayesu, 1998, sup.note 344).

---

¹⁸⁰ “Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group”.

¹⁸¹ Βλέπε επίσης αναλυτικά παρακάτω (Ε. Η Απόφαση του Εφετείου) τους λόγους για τους οποίους το Πρωτοβάθμιο Τμήμα απάλλαξε τον κατηγορούμενο για τις κατηγορίες των «παραβιάσεων του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II Πρωτοκόλλου»

¹⁸² Για παράδειγμα οι μάρτυρες “JJ”, “OO” και “NN” κατέθεσαν ότι βιάστηκαν και οι μάρτυρες “J”, “KK” και “PP” ότι ήταν μάρτυρες των βιασμών άλλων γυναικών και κοριτσιών. Η μάρτυρας “NN” κατέθεσε επιπρόσθετα ότι κοντά στα κτίρια του Δήμου βρήκε την μικρότερη αδελφή της νεκρή μετά από τον βιασμό της.

Με βάση αυτά τα στοιχεία «το Δικαστήριο έκρινε πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι ο κατηγορούμενος είχε λόγο να γνωρίζει, και εκ των γεγονότων γνώριζε, ότι διαπράχθηκαν εγκλήματα σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, στα κτίρια του Δήμου και στην γύρω περιοχή. Ωστόσο, «δεν υπήρξαν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ο κατηγορούμενος πήρε οποιαδήποτε μέτρα για να εμποδίσει τις πράξεις σεξουαλικής βίας, ή να τιμωρήσει τους δράστες» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.452). Χαρακτηριστικό παράδειγμα των σκόπιμων παραλείψεων του κατηγορούμενου αποτέλεσαν μαρτυρίες που ανέφεραν ότι, σε μία περίπτωση βιασμού, ο Akayesu είδε δύο άνδρες της Interahamwe να σέρνουν μία γυναίκα από τα γραφεία του Δήμου προς το πολιτιστικό κέντρο, όπου και την βίασαν. Δύο αστυνομικοί, ήταν αυτόπτες μάρτυρες του βιασμού της γυναίκας, και, αν και βρίσκονταν έξω από το γραφείο του Akayesu, αυτός δεν τους έδωσε εντολή να συλλάβουν τους δράστες, ούτε ο ίδιος έκανε οτιδήποτε για να αποτρέψει αυτό τον βιασμό (ICTR v. Akayesu, 1998, par.449).

Ο Akayesu, είχε επιπρόσθετα ενεργό ρόλο στους βιασμούς γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, όπως αποδείχτηκε από μαρτυρίες που επιβεβαίωναν ότι αυτός υποκινούσε με διάφορους τρόπους τους δράστες. Η μάρτυρας “JJ” κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος «επόπτευε» τους βιασμούς των γυναικών και ενθάρρυνε τους δράστες. Η ίδια βιάστηκε επανειλημμένα από μέλη της Interahamwe, όταν μαζί με άλλες γυναίκες και κορίτσια μεταφέρθηκε στο πολιτιστικό κέντρο του Δήμου. Η μάρτυρας “JJ” δήλωσε ότι είδε τον Akayesu δύο φορές στο χώρο του πολιτιστικού κέντρου, και μάλιστα την δεύτερη φορά αυτός, απευθυνόμενος στους άνδρες που μετέφεραν τις γυναίκες, είπε: «μην με ρωτήσετε ξανά τι γεύση έχει μία γυναίκα Τούτσι...μέχρι αύριο να τις έχετε σκοτώσει», και πράγματι ακολούθησε ο ομαδικός βιασμός και η θανάτωση πολλών κρατουμένων γυναικών (ICTR v. Akayesu, 1998, par.452).

Η μάρτυρας “OO”, κατέθεσε επίσης ότι, όταν αυτή μαζί με άλλες γυναίκες συνελήφθησαν από άνδρες της Interahamwe, κάποιος από αυτούς τους άνδρες είπε στον Akayesu ότι θα μεταφέρουν μακριά από τα κτίρια του Δήμου τις νεαρές γυναίκες «για να κοιμηθούν μαζί τους», και αυτός απάντησε «να τις πάρετε» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.452). Η ίδια μάρτυρας κατέθεσε επιπρόσθετα ότι ο Akayesu είπε σε άνδρες της Interahamwe να γυμνώσουν δημόσια μία νεαρή γυναίκα της εθνότητας των Τούτσι (την Chantal) έξω από το κτίριο του Δήμου, και αυτοί το

έκαναν. Στη συνέχεια, ο Akayesu γελώντας και κοιτάζοντας με ευχαρίστηση την γυμνή γυναίκα, που υποχρεώθηκε να περιφέρεται γυμνή για αρκετή ώρα, διέταξε τους άνδρες να απομακρύνουν την Chantal λέγοντας: «πρώτα από όλα πρέπει να σιγουρευτείτε ότι θα κοιμηθείτε με αυτό το κορίτσι» (ICTR v. Akayesu, 1998, pars.449 & 452). Αντίστοιχες πράξεις εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι επιβεβαιώθηκαν από πολλές άλλες μαρτυρίες, ώστε το Δικαστήριο βάσιμα υπέθεσε ότι πολλές πράξεις σεξουαλικής βίας ενδέχεται να μην συνέβαιναν αν δεν υπήρξε η προτροπή του κατηγορούμενου. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά από την εντολή του Akayesu προς τους άνδρες της Interahamwe να γυμνώσουν δημόσια την Alexia, σύζυγο του καθηγητή Ntereye, και τις δύο ανιψιές της, ακολούθησαν οι πολλαπλοί βιασμοί αυτών των γυναικών και η θανάτωσή τους (ICTR v. Akayesu, 1998, par.694 (iii,iv)).

Η υπεράσπιση αμφισβήτησε την αξιοπιστία των μαρτύρων διότι παρατήρησε ότι υπήρξαν ασυμφωνίες μεταξύ των προδικαστικών καταθέσεων των μαρτύρων στον Εισαγγελέα και των καταθέσεών τους ενώπιον του Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ασυμφωνίες αυτές δεν είχαν καμία ουσιώδη συνέπεια στην αποδεικτική διαδικασία, ούτε κλόνιζαν την αξιοπιστία των μαρτύρων, καθώς ήταν λογικό να προκύψουν διότι: **α)** Ήταν δύσκολη η λεπτομερής ανάκληση στη μνήμη των μαρτύρων των περιστατικών αρκετά χρόνια μετά τα συμβάντα. **β)** Οι μάρτυρες βίωσαν τραυματικές εμπειρίες που δικαιολογούσαν την σύγχυση κατά την αφήγηση κάποιων γεγονότων. **γ)** Υπήρχαν δυσκολίες στην μετάφραση των καταθέσεων, ενώ πολλοί μάρτυρες ήταν αναλφάβητοι και έτσι δεν είχαν την δυνατότητα να διαβάσουν τις γραπτές δηλώσεις τους (ICTR v. Akayesu, 1998, par.454).

Τελικά, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρχαν επαρκή και αξιόπιστα στοιχεία που αποδείκνυαν πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι κατά τη διάρκεια των γεγονότων του 1994, τα κορίτσια και οι γυναίκες Τούτσι είχαν υποστεί σεξουαλική βία (ICTR v. Akayesu, 1998, par.449). Ο κατηγορούμενος, Jean Paul Akayesu, σύμφωνα με το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων, υποκίνησε, βοήθησε και διέταξε την διάπραξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας που περιγράφηκαν στην παράγραφο 12 Α και Β του Κατηγορητηρίου. Για τους λόγους αυτούς κρίθηκε ένοχος για (ICTR v. Akayesu, 1998, 8.Verdict): **1.** «το έγκλημα της γενοκτονίας», **2.** «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», καθώς, σύμφωνα με την δικαστική κρίση, οι πράξεις σεξουαλικής βίας που διέπραξε πληρούσαν τα ειδικά κριτήρια αυτών των εγκλημάτων ως εξής:

1. Ο βιασμός και τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως «γενοκτονία». Σύμφωνα με το Άρθρο II της «Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας» (1948) ως «γενοκτονία νοείται ...πράξη που ενεργείται με πρόθεση ολικής ή μερικής καταστροφής εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας». Μια εθνοτική ομάδα ορίζεται γενικά ως ένα σύνολο ατόμων που τα μέλη της μοιράζονται κοινή γλώσσα ή πολιτισμό. Ο συμβατικός ορισμός της φυλετικής ομάδας βασίζεται αντίθετα στα κληρονομικά-φυσικά χαρακτηριστικά ενός συνόλου ατόμου που συχνά εντοπίζονται σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, ανεξαρτήτως γλωσσικών, πολιτιστικών, εθνικών ή θρησκευτικών παραγόντων. Στη θρησκευτική ομάδα τα μέλη μοιράζονται την ίδια θρησκεία, ονομασία, ή τρόπο λατρείας (ICTR v. Akayesu, 1998, pars.513-515). Βάσει αυτών των ορισμών οι Τούτσι δεν διακρίνονταν από τους Χούτου καθώς οι δύο ομάδες είχαν κοινή γλώσσα και θρησκεία, κοινό πολιτισμό, και ζούσαν πολλά χρόνια στην ίδια γεωγραφική περιοχή.

Το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον οι ομάδες που προστατεύονται από την «Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας», θα πρέπει να περιορίζονται μόνο στις τέσσερις ομάδες που αναφέρονται ρητά σε αυτές τις προστατευτικές διατάξεις, ή εάν θα πρέπει να συμπεριληφθούν και άλλες ομάδες, ώστε να είναι δυνατό να τιμωρηθούν οι υπαίτιοι της καταστροφής τους (ICTR v. Akayesu, 1998, par.516). Για το λόγο αυτό το Δικαστήριο ανέτρεξε στις προπαρασκευαστικές εργασίες της συντακτικής ομάδας αυτής της Σύμβασης και διαπίστωσε ότι η πρόθεση των συντακτών ήταν να εξασφαλιστεί η προστασία οποιασδήποτε «σταθερής και μόνιμης ομάδας» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.511).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι το 1994 σε όλες τις επίσημες ταξινομήσεις οι Τούτσι αναφέρονταν ως ξεχωριστή εθνότητα και ότι όλοι οι μάρτυρες που ανήκαν σε αυτή την ομάδα, όταν εμφανίστηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου και της Εισαγγελίας για να καταθέσουν για την συγκεκριμένη υπόθεση, επιβεβαίωσαν χωρίς κανένα δισταγμό την διαφορετική εθνική τους ταυτότητα. Τελικά το Δικαστήριο έκρινε ότι κατά το χρόνο που διαπράχθηκαν οι εγκληματικές πράξεις από τον κατηγορούμενο, οι Τούτσι πράγματι αποτελούσαν μια «σταθερή και μόνιμη ομάδα» συνεπώς προστατεύονταν από τις διατάξεις της «Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας» και το άρθρο 2 του Καταστατικού του Δικαστηρίου (ICTR v. Akayesu, 1998, par.702).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της δικογραφίας το Δικαστήριο πείστηκε ότι οι πράξεις του βιασμού και της σεξουαλικής βίας που περιγράφηκαν από τους μάρτυρες σχετίζονταν με την εθνοτική καταγωγή των θυμάτων, καθώς διαπράχθηκαν αποκλειστικά εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι. Η πεποίθηση του Δικαστηρίου ότι η σεξουαλική βία ήταν αναπόσπαστο μέρος μιας καταστροφικής διαδικασίας που στόχευε στον αφανισμό όχι μόνο των θυμάτων αλλά και της πληθυσμιακής ομάδας που αυτά ανήκαν, ενισχύθηκε από μαρτυρίες που ανέφεραν πως οι γυναίκες πολλές φορές βιάστηκαν δημόσια από έναν ή περισσότερους δράστες ή με άλλους τρόπους ταπεινώθηκαν (ICTR v. Akayesu, 1998, par.731).

Ήταν επίσης φανερό από τις μαρτυρίες ότι οι γυναίκες παρουσιάστηκαν ως σεξουαλικά αντικείμενα στο πλαίσιο μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας που στόχευε στην προτροπή των Χούτου σε πράξεις βίας εναντίον των Τούτσι. Όπως προαναφέρθηκε, ο ίδιος ο Akayesu, απευθυνόμενος στους άνδρες της Interahamwe που διέπραξαν βιασμούς είπε: «μην με ρωτήσετε ξανά τι γεύση έχει μία γυναίκα Τούτσι...μέχρι αύριο να τις έχετε σκοτώσει». Αυτή η σεξουαλικοποίηση της εθνοτικής ταυτότητας φανέρωνε σύμφωνα με την δικαστική κρίση ότι «η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών εντάσσονταν σε μία διαδικασία καταστροφής της πληθυσμιακής ομάδας των Τούτσι, καταστροφής του πνεύματος...αλλά και της ίδιας της ζωής» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.732).

Το Δικαστήριο έκρινε έτσι ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν από τον κατηγορούμενο συνιστούσαν γενοκτονία, σύμφωνα με την γενική ρύθμιση του άρθρου 2 του Καταστατικού του Δικαστηρίου, διότι πληρούσαν το κριτήριο της «εκ προθέσεως καταστροφής, εν όλω ή εν μέρει, μιας συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.734) & (Stature of International Criminal Tribunal for Rwanda, Article 2).¹⁸³Το Δικαστήριο θεώρησε προφανές, σύμφωνα με το παραπάνω σκεπτικό, ότι οι βιασμοί και οι πράξεις σεξουαλικής βίας αντανakλούσαν την πρόθεση του κατηγορούμενου να καταστρέψει την εθνότητα των Τούτσι προκαλώντας σοβαρή σωματική και ψυχική βλάβη στα θύματα και στα μέλη αυτής της εθνότητας. **Το Δικαστήριο μάλιστα τόνισε ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας «είναι ένας από χειρότερους τρόπους πρόκλησης σωματικής και ψυχικής βλάβης στα θύματα και στην κοινότητα που αυτά ανήκουν», ώστε αναμφίβολα οι**

¹⁸³ “Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group..”

πράξεις αυτές «να αποτελούν πραγματικά κριτήρια του εγκλήματος της γενοκτονίας, όπως αυτά περιγράφονται στο 2^ο παράγραφο του 2^{ου} άρθρου του Καταστατικού» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.731) & (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, Article 2.b).¹⁸⁴

Το Δικαστήριο επιπρόσθετα υποστήριξε ότι σε πατριαρχικές κοινωνίες, που η συμμετοχή στην εθνοτική ομάδα καθορίζεται κατά αποκλειστικότητα από την ταυτότητα του πατέρα, ο βιασμός των γυναικών από μέλη της αντίπαλης ομάδας, που στοχεύει στη γέννηση ενός παιδιού, αποτελεί ένα μέσο που αποσκοπεί στην παρεμπόδιση των γεννήσεων εντός των ορίων της εθνοτικής ομάδας της μητέρας. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα μέτρα για την παρεμπόδιση των γεννήσεων εντός μίας ομάδας μπορεί να συμπεριλαμβάνουν τόσο σωματικούς όσο και ψυχικούς περιορισμούς ή καταναγκασμούς. Οι γυναίκες που βιάζονται από άνδρες της αντίπαλης ομάδας οδηγούνται πολλές φορές στην απόφαση να μην τεκνοποιήσουν λόγω του στιγματισμού, του αποκλεισμού, ή ακόμα και λόγω των απειλών που δέχονται από τα υπόλοιπα μέλη της εθνοτικής ομάδας που αυτές ανήκουν (ICTR v. Akayesu, 1998, par.507,508). **Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου οι βιασμοί που οδηγούν τις γυναίκες σε τέτοια απόφαση ή σε αναγκαστική εγκυμοσύνη μπορεί να πληρούν το κριτήριο του εγκλήματος της γενοκτονίας του άρθρου 2 (παρ. 2, d) του Καταστατικού, δηλαδή «αποτελούν μέτρα που επιβάλλονται με σκοπό να παρεμποδιστούν οι γεννήσεις εντός μίας εθνοτικής-φυλετικής ή άλλης διακριτής πληθυσμιακής ομάδας» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.507) & (Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, Article 2.d).¹⁸⁵**

Σύμφωνα με το τελικό Κατηγορητήριο για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας, όπως αυτά περιγράφηκαν στην 12^η παράγραφο, είχαν αποδοθεί στον Akayesu κατηγορίες τόσο για «το έγκλημα της γενοκτονίας» βάσει του άρθρου 2 (παρ. 2) του Καταστατικού όσο και για το έγκλημα της «συνενοχής σε γενοκτονία» βάσει του άρθρου 2 (παρ.3,e) του Καταστατικού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «το έγκλημα της γενοκτονίας» και «το έγκλημα της συνενοχής σε γενοκτονία» είναι δύο διαφορετικά

¹⁸⁴ “Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy .....as such: (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group.”

¹⁸⁵ Παρά το ότι βάσει του Κατηγορηρίου δεν αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη στον κατηγορούμενο για βιασμούς που στόχευαν σε αναγκαστική εγκυμοσύνη των θυμάτων, είναι αξιοσημείωτη η πρωτοβουλία του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου να ερμηνεύσει με αυτόν τον τρόπο την παρ. 2, (δ) του άρθρου 2 του Καταστατικού: “Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: Imposing measures intended to prevent births within the group”.

εγκλήματα, ωστόσο το ίδιο πρόσωπο δεν θα μπορούσε να είναι κύριος δράστης και συνεργός για το ίδιο αδίκημα. Κατά συνέπεια ο κατηγορούμενος δεν μπορούσε προφανώς να κριθεί ένοχος των δύο αυτών εγκλημάτων για την ίδια πράξη. Όμως, επειδή ο Εισαγγελέας είχε αποδώσει στον κατηγορούμενο ατομική ποινική ευθύνη και για τα δύο εγκλήματα, το Δικαστήριο είχε υποχρέωση να αποφανθεί αν οι πράξεις του για κάθε αποδεδειγμένο γεγονός συνιστούσαν «γενοκτονία» ή «συνενοχή σε γενοκτονία» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.700). **Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας της 12^{ης} παραγράφου (Α και Β) του Κατηγορητηρίου συνιστούσαν «το έγκλημα της γενοκτονίας», και όχι το έγκλημα της συνενοχής σε γενοκτονία** (ICTR v. Akayesu, 1998, par.734). Συνεπώς ο Akayesu έφερε ατομική ποινική ευθύνη μόνο για «το έγκλημα της γενοκτονίας», καθώς κατά την δικαστική κρίση αυτός ήταν αποδεδειγμένα ο κύριος δράστης όλων των πράξεων σεξουαλικής βίας που περιγράφηκαν στην 12^η παράγραφο του Κατηγορητηρίου, και όχι συνεργός αυτών.

2. Ο βιασμός και τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού του ΔΠΔ για την Ρουάντα είναι «εγκλήματα που διαπράττονται στο πλαίσιο μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης εναντίον οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού για εθνικούς, πολιτικούς, εθνοτικούς, φυλετικούς ή θρησκευτικούς λόγους». Οι εγκληματικές πράξεις που κάτω από τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις θεωρούνται «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», σύμφωνα με το ίδιο άρθρο του Καταστατικού, είναι: **α)** η ανθρωποκτονία, **β)** η εξόντωση, **γ)** η υποδούλωση, **δ)** η απέλαση, **ε)** η φυλάκιση, **στ)** τα βασανιστήρια, **ζ)** ο βιασμός, **η)** οι διώξεις για πολιτικούς, φυλετικούς και θρησκευτικούς λόγους, και **θ)** άλλες απάνθρωπες πράξεις».

Το Δικαστήριο, προκειμένου να αποφασίσει, έλαβε υπόψη: **α)** την διάταξη του άρθρου 3 (g) του Καταστατικού, σύμφωνα με την οποία ο βιασμός συνιστά «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας», **β)** τα στοιχεία που αποδείκνυαν ότι οι βιασμοί και οι άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας στον Δήμο της Taba αποτελούσαν μέρος μιας ευρείας και συστηματικής επίθεσης εναντίον αμάχων για εθνοτικούς λόγους. Ωστόσο, το Δικαστήριο έπρεπε να ορίσει το έγκλημα του βιασμού, καθώς δεν υπήρχε μέχρι τότε ένας κοινά αποδεκτός όρος στο διεθνές δίκαιο για αυτό το έγκλημα. Στις εθνικές δικαιοδοσίες ο βιασμός ορίστηκε ιστορικά «ως βίαιη και μη συναινετική σεξουαλική

επαφή», παρόλα αυτά κατά την διάρκεια της δίκης πολλοί από τους μάρτυρες χρησιμοποίησαν τον όρο «βιασμός» για να περιγράψουν ποικίλες πράξεις σεξουαλικής βίας ή πράξεις που «δεν θεωρούνται εγγενώς σεξουαλικές» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.686).¹⁸⁶ Από την άλλη πλευρά, η Εισαγγελία και η Υπεράσπιση, προκειμένου να τεκμηριώσουν τις καταθέσεις των μαρτύρων, προσπάθησαν κάποιες φορές να δώσουν μια σαφή περιγραφή των περιστατικών, τονίζοντας την ακούσια φυσική σεξουαλική επαφή των δραστών με το θύμα (ICTR v. Akayesu, 1998, par.598).

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι «ο βιασμός είναι μία μορφή επίθεσης, χωρίς όμως τα κύρια κριτήρια του εγκλήματος να εντοπίζονται σε μία μηχανική περιγραφή των τμημάτων του σώματος του θύματος ή των αντικειμένων που ο δράστης χρησιμοποίησε για την διάπραξη του εγκλήματος» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.597). Επισημάνθηκε επιπρόσθετα από το Δικαστήριο ότι η δημόσια συζήτηση για θέματα σεξουαλικής βίας φέρνει τα θύματα σε επώδυνη θέση για προσωπικούς και πολιτισμικούς λόγους, με αποτέλεσμα να αδυνατούν να αποκαλύψουν την σεξουαλική βία που υπέστησαν με ανατομικές λεπτομέρειες (ICTR v. Akayesu, 1998, par.687). Η σεξουαλική βία, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού, ορίστηκε έτσι από το Δικαστήριο ως κάθε μη συναινετική πράξη σεξουαλικής φύσης και επισημάνθηκε ότι η σεξουαλική βία δεν περιορίζεται στην φυσική διείσδυση στο ανθρώπινο σώμα, αλλά μπορεί να συμπεριλαμβάνει πράξεις στις οποίες δεν υπάρχει σεξουαλική πράξη (με την τυπική έννοια της διείσδυσης) ούτε καν φυσική επαφή. Για παράδειγμα το Δικαστήριο θεώρησε ότι αποτελούσε πράξη σεξουαλικής βίας η δημόσια γύμνωση των γυναικών από τα μέλη της Interahamwe, μετά από εντολή του Akayesu (ICTR v. Akayesu, 1998, par.688), και έκρινε αυτόν ένοχο για «απάνθρωπες πράξεις» που συνιστούν «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» σύμφωνα με το άρθρο 3(i) του Καταστατικού (ICTR v. Akayesu, 1998, par.697).

Στο έγκλημα του βιασμού είναι αναγκαίο να εξεταστούν οι καταναγκαστικές περιστάσεις που υποχρεώνουν το θύμα σε σεξουαλική επαφή χωρίς την συναίνεσή του. Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου οι περιστάσεις αυτές δεν αποδεικνύονται μόνο από την άσκηση φυσικής βίας. Οι απειλές, οι εκφοβισμοί, οι εκβιασμοί ή άλλες μορφές καταναγκασμού που προκαλούν τον φόβο ή την απελπισία

---

¹⁸⁶ Για παράδειγμα, η μάρτυρας «ΚΚ» κατέθεσε ότι είδε κάποιον άνδρα της Interahamwe να ωθεί στα γεννητικά όργανα μίας νεκρής γυναίκας ένα κομμάτι ξύλο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η πράξη αυτή ήταν βιασμός.

στο θύμα μπορεί να αποτελούν εξαναγκασμό, ενώ στις ένοπλες συγκρούσεις ο εξαναγκασμός είναι τις περισσότερες φορές εγγενής. Σε αυτή την υπόθεση το Δικαστήριο έκρινε ότι επικρατούσαν συνθήκες καταναγκασμού για τις γυναίκες της εθνότητας των Τούτσι που αποδεικνύονταν και μόνον από την στρατιωτική παρουσία των ανδρών της Interahamwe στην περιοχή (ICTR v. Akayesu, 1998, par.688).

Το Δικαστήριο εξέτασε περαιτέρω κατά πόσο ο βιασμός μπορεί να ενταχθεί στα βασανιστήρια, που σύμφωνα με το άρθρο 3 (f) του Καταστατικού του αποτελούν «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Για το λόγο αυτό έλαβε υπόψη τη «Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας» η οποία στο πρώτο άρθρο της ορίζει τα βασανιστήρια ως «κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο.... από δημόσιο λειτουργό ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του» (Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και των άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, 1988, άρθρο 1) (ICTR v. Akayesu, 1998, par.681). Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η Σύμβαση αυτή δεν κατατάσσει συγκεκριμένες άδικες πράξεις στα βασανιστήρια, αλλά εστιάζει περισσότερο στην ιδιότητα του δράστη ως κρατικού υπαλλήλου ή προσώπου που ενεργεί με κάποια επίσημη ιδιότητα (ICTR v. Akayesu, 1998, par.597).

Το Δικαστήριο έκρινε ότι «ο βιασμός, όπως και τα βασανιστήρια, αποτελεί παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας και χρησιμοποιείται για σκοπούς εκφοβισμού, υποβάθμισης, ταπείνωσης, διακρίσεων, τιμωρίας, ελέγχου, ή καταστροφής ενός προσώπου». Συνεπώς, «στην πραγματικότητα ο ίδιος ο βιασμός αποτελεί βασανιστήριο» (ICTR v. Akayesu, 1998, par.597). Το Δικαστήριο τόνισε ότι, όταν διαπράχθηκαν οι άδικες πράξεις που περιγράφονται στην 12^η παράγραφο του Κατηγορητηρίου, μεταξύ των οποίων και αυτές της σεξουαλικής βίας, ο Akayesu, είχε το αξίωμα του Δημάρχου, που τον καθιστούσε υπεύθυνο για την τήρηση του νόμου στο Δήμο της Taba και επιπρόσθετα είχε το δικαίωμα να ελέγχει την δημοτική αστυνομία. Εκτός αυτών θεωρείτο από τους δημότες μία σημαντική προσωπικότητα και «ηγέτης» της τοπικής κοινωνίας. Ο ίδιος ο Akayesu παραδέχθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι είχε την εξουσία να συσπειρώνει τους δημότες και να τους πείθει να υπακούουν τις εντολές του (ICTR v. Akayesu, 1998, par.704). Με δεδομένη την «επίσημη ιδιότητα» του κατηγορούμενου και τα στοιχεία

που απεδείκνυαν ότι υποκίνησε, συναίνεσε ή έδειξε ανοχή σε βιασμούς γυναικών αυτός θα μπορούσε να κριθεί ένοχος για «το έγκλημα των βασανιστηρίων».

Το Δικαστήριο όμως επισήμανε ότι για τις πράξεις σεξουαλικής βίας που περιγράφονται στην παράγραφο 12 (Α και Β) του Κατηγορητηρίου αποδόθηκαν στον Akayesu, κατηγορίες για «βιασμούς» μόνον βάσει του άρθρου 3 (g) του Καταστατικού, ενώ δεν συμπεριλήφθηκε στο Κατηγορητήριο για την ίδια πράξη ή για άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας η διάταξη (f) του άρθρου 3 (βασανιστήρια). **Συνεπώς, σε σχέση με τις πράξεις σεξουαλικής βίας της 12^{ης} παραγράφου (Α και Β) του Κατηγορητηρίου, ο κατηγορούμενος κρίθηκε ένοχος για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» ως εξής: α) «βιασμούς» βάσει της διάταξης (g) του άρθρου 3 Καταστατικού, (βιασμός), και όχι βάσει της διάταξης (f) του άρθρου 3 (βασανιστήρια), β) «απάνθρωπες πράξεις» βάσει της διάταξης (i) του άρθρου 3 Καταστατικού (ICTR v. Akayesu, 1998, par.690).**¹⁸⁷

Ε. Η Απόφαση του Εφετείου. Τόσο ο Jean Paul Akayesu όσο και ο Εισαγγελέας άσκησαν Έφεση κατά της Απόφασης του Ι Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Ο κατηγορούμενος υπέβαλλε αίτηση αναίρεσης για έντεκα (11) λόγους που κατά κανόνα αφορούσαν την στέρηση των δικαιωμάτων του, την απουσία κράτους δικαίου, καθώς και την εσφαλμένη κρίση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος σχετικά με την ενοχή του και την επιμέτρηση της ποινής (ICTR v. Akayesu, 2001, par.10).¹⁸⁸ Ο Εισαγγελέας υπέβαλε αίτηση αναίρεσης για τέσσερεις λόγους, δύο εκ των οποίων αφορούσαν την εσφαλμένη κρίση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος σχετικά με την μη εφαρμογή του άρθρου 4 του Καταστατικού («παραβιάσεις του κοινού

¹⁸⁷ «Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας που αναφέρονται στην 12^η παράγραφο του Κατηγορητηρίου (Α και Β) προσμετρήθηκαν ως κατηγορίες και για το έγκλημα της γενοκτονίας». Είναι πιθανό με αυτή την σημείωση το Δικαστήριο να ήθελε να δείξει ότι στο «έγκλημα της γενοκτονίας» εμπεριέχονται συναφείς διατάξεις με αυτές «του εγκλήματος των βασανιστηρίων».

¹⁸⁸ Αναλυτικά ο κατηγορούμενος ισχυρίστηκε ότι: 1) Είχε στερηθεί το δικαίωμα υπεράσπισης από δικηγόρο της επιλογής του και για αυτό υπερασπίστηκε ο ίδιος τον εαυτό του. 2) Είχε στερηθεί το δικαίωμα να ορίσει αρμόδιο πληρεξούσιο. 3) Το δικαστήριο ήταν προκατειλημμένο και στερείτο ανεξαρτησίας. 4) Υπήρξε μια σειρά σφαλμάτων που ακύρωναν τη διαπίστωση της ενοχής. 5) Υπήρξε πλήρης απουσία κράτους δικαίου. 6) Υπήρξαν σφάλματα κατά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν τα αποδεικτικά στοιχεία. 7) Είχαν διαπραχθεί παρατυπίες κατά τη διάρκεια της απευθείας εξέτασης και της κατ αντιπαράσταση εξέτασης των μαρτύρων. 8) Γνωστοποιήθηκαν παράνομα οι δηλώσεις των μαρτύρων υπεράσπισης. 9) Ο μάρτυρας «DAAX» είχε στείλει επιστολή στους δικαστές του Ι Πρωτοβάθμιου Τμήματος μετά από τη μαρτυρία του, και η πράξη αυτή αποτελούσε κατάχρηση της διαδικασίας. 10) Ήταν αμφισβητούμενη η νομιμότητα της κράτησής του. 11) Η ποινή που του επιβλήθηκε έρχηζε προσφυγής.

άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου»). Η κρίση αυτή του Πρωτοβάθμιου Τμήματος απέκλειε την απόδοση ατομικής ποινικής ευθύνης στον κατηγορούμενο για πέντε κατηγορίες, μεταξύ των οποίων οι κατηγορίες για σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, βάσει της διάταξης (ε) του 4ου άρθρου του Καταστατικού (προσβολές της ατομικής αξιοπρέπειας, όπως ο βιασμός.).

Η αίτηση αναίρεσης της Εισαγγελίας για το συγκεκριμένο ζήτημα είχε τα εξής δύο σκέλη: **α)** Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου υπέπεσε σε νομική πλάνη θέτοντας ως κριτήριο την ιδιότητα ενός προσώπου ως «δημόσιου αντιπροσώπου ή κυβερνητικού εκπροσώπου» προκειμένου να αποδοθεί ατομική ποινική ευθύνη για «σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Πρόσθετου σε αυτές II Πρωτοκόλλου». **β)** Εναλλακτικά, ακόμα και στην περίπτωση εφαρμογής του παραπάνω κριτηρίου, το Δικαστήριο εσφαλμένα έκρινε ότι ο Jean-Paul Akayesu δεν ανήκε στην κατηγορία των προσώπων που θα μπορούσαν να έχουν ατομική ποινική ευθύνη για όλες τις παραβιάσεις που προβλέπονται στο άρθρο 4 του Καταστατικού (ICTR v. Akayesu, 2001, par.425).

Σύμφωνα με την κρίση του Εφετείου η ειδική σχέση του δράστη με ένα μέρος της ένοπλης σύρραξης δεν συνιστούσε προϋπόθεση για την εφαρμογή του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, συνεπώς και του άρθρου 4 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Επομένως, το Πρωτοβάθμιο Τμήμα εσφαλμένα περιόρισε την εφαρμογή του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης σε μια συγκεκριμένη κατηγορία προσώπων (ICTR v. Akayesu, 2001, par.444-445). Το Εφετείο, εφόσον έκανε δεκτό το πρώτο λόγο της Εισαγγελικής αναίρεσης, δεν έκρινε αναγκαίο να εξεταστεί ο δεύτερος εναλλακτικός λόγος, δηλαδή αν πράγματι ο κατηγορούμενος είχε την ιδιότητα του «δημόσιου αντιπροσώπου ή κυβερνητικού εκπροσώπου» κατά την διάπραξη των εγκλημάτων (ICTR v. Akayesu, 2001, par.446). Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, το Εφετείο απέδωσε ατομική ποινική ευθύνη στον κατηγορούμενο για όλες τις κατηγορίες που αφορούσαν παραβιάσεις του άρθρου 4 του Καταστατικού, συνεπώς και για κατηγορίες της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι.

Το Εφετείο επιπρόσθετα έκρινε ότι ο κατηγορούμενος δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι το Πρωτοβάθμιο Τμήμα είχε υποπέσει σε οποιοδήποτε από τα πραγματικά και νομικά σφάλματα που αναφέρθηκαν στην δική του αίτηση

αναίρεσης. Συνεπώς το Εφετείο απέρριψε ως αβάσιμους όλους τους λόγους αναίρεσης που ο κατηγορούμενος προέβαλλε, δεδομένου ότι και ο ίδιος ο κατηγορούμενος παραδέχτηκε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι ορισμένοι από αυτούς τους λόγους δεν υποστηρίζονταν από τα αποδεικτικά στοιχεία (ICTR v. Akayesu, 2001, par.423). Το Εφετείο εξέδωσε την Απόφαση του την 1 Ιουνίου του 2001 και, λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις των διαδίκων και τα προφορικά επιχειρήματά τους κατά τις ακροάσεις, καταδίκασε τον Akayesu σε ισόβια κάθειρξη, επικυρώνοντας με αυτό τον τρόπο την ετυμηγορία του Πρωτοβάθμιου Τμήματος (ICTR v. Akayesu, 2001, V.Disposition).

ΣΤ. Συμπεράσματα και Παρατηρήσεις. Η υπόθεση Jean-Paul Akayesu είναι μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες υποθέσεις που εκδίκασε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα καθώς έθεσε τις νομικές βάσεις για την δίωξη του «γενοκτονικού βιασμού». Το δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο «γενοκτονικός βιασμός» είναι ένα έγκλημα στο οποίο εμπλέκεται τόσο το φύλο όσο και την εθνικότητα των θυμάτων, καθώς αποδείχθηκε ότι οι βιασμοί κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας της Ρουάντας διαπράχθηκαν κατά κανόνα εναντίον των γυναικών Τούτσι, λόγω της εθνικότητάς τους. Ο ευρύς ορισμός του βιασμού που δόθηκε από το Δικαστήριο παρέκαμψε τον σεξουαλικό χαρακτήρα, που παραδοσιακά προσέδιδαν οι εθνικές νομοθεσίες σε αυτό το έγκλημα, και ανέδειξε τον πραγματικό του στόχο, που δεν ήταν άλλος από την καταστροφή των θυμάτων και της ομάδας που αυτά ανήκαν. Το δικαστήριο μάλιστα αναγνώρισε τον «γενοκτονικό βιασμό» ως τον αποτελεσματικότερο τρόπο πρόκλησης σοβαρής βλάβης του ατόμου και της ομάδας, αλλά και ένα τρόπο αποτροπής των γεννήσεων, ώστε η εθνότητα των θυμάτων να στερηθεί την προοπτική της ιστορικής της συνέχειας.

Η Απόφαση αυτή του Δικαστηρίου επιβεβαιώνει τις θεωρητικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις είναι μία επίσημη πολιτική πολέμου ενταγμένη σε μια γενοκτονική εκστρατεία για την απόκτηση του πολιτικού και οικονομικού ελέγχου μιας χώρας. Αυτό σημαίνει ότι ο γενοκτονικός βιασμός δεν στοχεύει μόνο στην απόλαυση της αρσενικής εξουσίας, αλλά στην καταστροφή μιας κοινωνίας και ενός λαού. Δεν είναι βιασμός εκτός ελέγχου των στρατευμάτων, είναι βιασμός υπό έλεγχο και κατά παραγγελία (MacKinnon, 1994, p.11-12). Είναι βιασμός μέχρι θανάτου, είναι σφαγή, είναι

«δημόσιο θέαμα» που η ντροπή και η ταπείνωση επιφέρει την αναγκαστική εξορία των θυμάτων και των άλλων μελών της ομάδας, λόγω του φόβου μιας μελλοντικής θυματοποίησης.

Ο γενοκτονικός βιασμός άλλωστε στην Ρουάντα ήταν μέρος ενός οργανωμένου πολιτικού σχεδίου που προηγείτο του πολέμου. Η δαιμονοποίηση των Τούτσι, και ειδικά των γυναικών αυτής της εθνότητας, είχε αρχίσει πολλά χρόνια πριν τον πόλεμο, ενώ αρκετούς μήνες πριν την μεγάλη σφαγή του 1994 στην υπηρεσία του πολιτικού σχεδίου των εξτρεμιστών Χούτου τάχθηκαν κάποια ΜΜΕ, τα οποία μέσω της ρατσιστικής προπαγάνδας προετοίμασαν και υποδαύλισαν την γενοκτονία των Τούτσι. Είναι προφανές ότι ο βιασμός των γυναικών κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι «όπλο» ενός γενοκτονικού πολέμου που διασφαλίζει την καταστροφή των αντιπάλων.

Ένα εξίσου σημαντικό βήμα του Δικαστηρίου ήταν η αναγνώριση του βιασμού ως «βασανιστηρίου», που χρησιμοποιήθηκε για να τιμωρήσει τους «εχθρούς» και να τρομοκρατήσει μία πληθυσμιακή ομάδα στοχεύοντας στην υποταγή της. Ωστόσο ο κατηγορούμενος δεν κρίθηκε ένοχος για το έγκλημα των βασανιστηρίων σε σχέση με τις πράξεις σεξουαλικής βίας, καθώς ο Εισαγγελέας δεν συμπεριέλαβε στις Κατηγορίες τη διάταξη (f) (βασανιστήρια) του άρθρου 3 («εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας»). Οι παραλείψεις της Εισαγγελίας άλλωστε δεν περιορίστηκαν σε αυτή την διάταξη. Είναι εμφανές ότι η τροποποίηση του Κατηγορητηρίου, ώστε να συμπεριληφθούν στις κατηγορίες και οι πράξεις σεξουαλικής βίας που είχαν εξαιρεθεί, έγινε υπό την πίεση του Δικαστηρίου και των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Ως προς αυτό το σημείο επιβεβαιώνονται οι διαπιστώσεις των ερευνών που επιστούν την προσοχή μας στην ελλειπή δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας από τις αρμόδιες εισαγγελικές και αστυνομικές αρχές. Παρόλα αυτά η έκβαση της υπόθεσης Akayesu, δείχνει ότι η δίωξη αυτών των εγκλημάτων είναι εφικτή όταν υπάρχει ευαισθητοποίηση των κοινωνικών φορέων και των δικαστών στη σεξουαλική βία των πολέμων.

9.3.1.2 Υπόθεση Alfred Musema

A. Τα πραγματικά περιστατικά. Τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτή την υπόθεση συνέβησαν στην Ρουάντα στην περιοχή Bisesero του νομού Kibuye. Από τις 9 Απριλίου του 1994 έως τις 30 Ιουνίου του ίδιου έτους, χιλιάδες άνδρες, γυναίκες και

παιδιά, που κατά κανόνα ανήκαν στην εθνότητα των Τούτσι, αναζήτησαν καταφύγιο σε αυτή την περιοχή, προκειμένου να προστατευτούν από τις βιαιότητες που ξέσπασαν μετά τον θάνατο του Προέδρου της χώρας J.Habyarimana. Ωστόσο οι Τούτσι που κατέφυγαν στην περιοχή Biseseero, ειδικά στους Δήμους Gisovu και Gishyita, δέχτηκαν βίαιες επιθέσεις από πολίτες και μέλη παραστρατιωτικών ομάδων που ανήκαν στην εθνότητα των Χούτου, με αποτέλεσμα χιλιάδες από αυτούς να θανατωθούν ή να τραυματιστούν σοβαρά. Οι επιτιθέμενοι χρησιμοποίησαν πιστόλια, χειροβομβίδες, μαχαίρια, δόρατα, γεωργικά εργαλεία (“machetes”) και άλλα όπλα προκειμένου να εξοντώσουν με κάθε τρόπο τους άμαχους Τούτσι, ενώ πολλές γυναίκες αυτής της εθνότητας θανατώνονταν, αφού είχαν προηγουμένως βιαστεί (ICTR v. Musema, 1999, par.4.1-4.4).

Σε αυτά τα γεγονότα συμμετείχε ο κατηγορούμενος Alfred Musema, είτε ως φυσικός αυτουργός βίαιων εγκλημάτων ή ενθαρρύνοντας και υποκινώντας άλλα πρόσωπα στην διάπραξη αυτών. Ο Musema είχε ηγετικό ρόλο στις επιθέσεις εναντίον των προσφύγων Τούτσι που είχαν καταφύγει στους λόφους Muyira και Mumataba στα μέσα του Μαΐου του 1994. Μεταξύ των επιτιθέμενων ήταν και εργαζόμενοι του εργοστασίου τσαγιού του Gisovu, που ο Musema διεύθυνε, οι οποίοι μεταφέρθηκαν στο τόπο των επιθέσεων με μηχανοκίνητα οχήματα που ανήκαν στο εργοστάσιο . (ICTR v. Musema, 2000, par.893&945).

B. Το προφίλ του κατηγορούμενου. Ο Alfred Musema-Uwimana, γεννήθηκε το 1949 στην Ρουάντα στην πόλη Byumba. Ξεκίνησε τις σπουδές του το 1968 στο Gembloux του Βελγίου στην Πανεπιστημιακή Σχολή "Université d'État, Faculté des Sciences Agronomiques" από όπου και αποφοίτησε το 1974. Το 1975 παντρεύτηκε και απέκτησε με την σύζυγό του Claire Kayuku τρία παιδιά. Ο Musema ξεκίνησε την σταδιοδρομία του στο Υπουργείο Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της Ρουάντας, σε συνεργασία με την γαλλική εταιρεία ORSTOM. Το 1984, σε ηλικία 35 ετών, ο Musema διορίστηκε με Προεδρικό Διάταγμα διευθυντής ενός νεοσύστατου εργοστασίου τσαγιού στο Gisovu που λειτούργησε υπό την εποπτεία του κράτους και της ιδιωτικής οργάνωσης “OCIR-THE.” Ο διορισμός διευθυντή εργοστασίου με Προεδρικό Διάταγμα δεν ήταν μία συνηθισμένη διαδικασία στο πολιτικό σύστημα της Ρουάντας, καθώς μόνο ο Musema και άλλο ένα άτομο διορίστηκαν σε διευθυντικές θέσεις με τέτοιο θέσπισμα (ICTR v. Musema, 2000, par.344).

Το εργοστάσιο τσαγιού υπο την διεύθυνση του Musema έγινε μέχρι το 1993 μία από τις πλέον κερδοφόρες επιχειρήσεις στην Ρουάντα σε αυτό τον τομέα, με μεγάλο όγκο συναλλαγών στην αγορά τσαγιού του Λονδίνου. Ο Musema κατά την διάρκεια της θητείας του, ως διευθυντής του εργοστασίου, επισκέφτηκε αρχικά την Κένυα, όπου συναντήθηκε με την αρμόδια κυβερνητική επιτροπή της χώρας για την ανάπτυξη της παραγωγής τσαγιού (“Kenya Tea Development Authority”). Στην συνέχεια συμμετείχε σε αποστολή στο Μαρόκο, μετά από πρόταση επιχειρηματιών της Ιαπωνίας, οι οποίοι θεώρησαν το εργοστάσιο τσαγιού του Gisovu ως το πιο κατάλληλο εργοστάσιο της Ρουάντας για να παράγει πολλές ποικιλίες τσαγιού. Οι αρμοδιότητες του Musema σταδιακά αυξήθηκαν λόγω της επιτυχημένης πορείας του στην διεύθυνση του εργοστασίου του Gisovu. Ανατέθηκε σε αυτόν η εποπτεία των νομών Kibuye και Gikongoro για ζητήματα που αφορούσαν την παραγωγή του τσαγιού και την προώθηση του στις αγορές, ενώ έγινε μέλος του Νομαρχιακού Συμβουλίου στην Byumba και μέλος της Τεχνικής Επιτροπής του Δήμου Butare. Αυτές οι θέσεις ευθύνης που δόθηκαν στον Musema, φαίνεται να αντανakλούσαν τις θέσεις της κυβέρνησης για την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη της χώρας (ICTR v. Musema, 2000, par. 1.4).¹⁸⁹

Ο Musema υποστήριξε στην κατάθεσή του στο Δικαστήριο ότι δεν αναμείχθηκε ποτέ με την πολιτική κατά την διάρκεια των σπουδών του, και ότι ήταν μέλος του πολιτικού κόμματος MRND, όπως και πολλοί άλλοι πολίτες της χώρας. Δήλωσε επίσης ότι η διευθυντική του θέση στο εργοστάσιο του Gisovu δεν σχετίζονταν με την κυβερνητική πολιτική, και ότι, αν και ο πεθερός του ήταν μέλος του Κοινοβουλίου της Ρουάντας, ο ίδιος δεν απέκτησε ποτέ κάποιο πολιτικό αξίωμα (ICTR v. Musema, 2000, par.343). Αντίθετα, κάποιοι μάρτυρες κατέθεσαν ότι ο Musema είχε καθαρά πολιτικές εξουσίες. Οι μάρτυρες “R” και “D” ισχυρίστηκαν μάλιστα ότι πολλές φορές είχαν δει τον Musema να παρίσταται μαζί με μέλη της κυβέρνησης ή άλλους κρατικούς αξιωματούχους σε συναντήσεις πολιτικού περιεχομένου. Ο μάρτυρας “E” υποστήριξε ότι ο Musema είχε τις ίδιες εξουσίες με αυτές του Νομάρχη, εννοώντας ότι η εξουσία του ήταν κατά κανόνα πολιτική (ICTR v. Musema, 2000, par.868).

Άλλοι μάρτυρες ωστόσο υποστήριξαν ότι η εξουσία του Musema προήρχετο από την επαγγελματική του θέση, που του επέτρεπε να έχει τον έλεγχο των

---

¹⁸⁹ 1.4 The Accused (10-16).

κοινωνικο-οικονομικών πόρων της χώρας (ICTR v. Musema, 2000, par.869). Ο μάρτυρας “BB” ισχυρίστηκε ότι οι διευθυντές των εργοστασίων τσαγιού παρείχαν κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς κοντά στις εργοστασιακές εγκαταστάσεις έκτισαν σχολεία και νοσοκομεία με αποτέλεσμα να αποκτήσουν τον σεβασμό των τοπικών κοινοτήτων και να επεκτείνουν την επιρροή τους πέρα από τον άμεσο έλεγχο των υπαλλήλων τους. Ο μάρτυρας “G” δήλωσε ότι ο Musema ήταν μια «πολύ σημαντική προσωπικότητα» επειδή έδωσε θέσεις εργασίας σε πολλούς ανθρώπους στο εργοστάσιο που διεύθυνε (ICTR v. Musema, 2000, par.870). Οι μάρτυρες, αν και έδωσαν διαφορετικές ή αλληλεπικαλυπτόμενες εξηγήσεις για την προέλευση της εξουσίας του Musema, όμως όλοι ισχυρίστηκαν ότι αυτός αναμφίβολα κατείχε μία ηγετική θέση στην κοινωνία της Ρουάντας και ασκούσε μεγάλη επιρροή στους συμπολίτες του (ICTR v. Musema, 2000, par.869).

Σημαντική ήταν η μαρτυρία του εμπειρογνώμονα, πανεπιστημιακού καθηγητή, André Guichaoua, ο οποίος εξήγησε τους λόγους για τους οποίους ο διορισμός του Musema στην διεύθυνση του εργοστασίου τσαγιού είχε πολιτικά κίνητρα και οι σχέσεις του με την κυβέρνηση κατά την διάρκεια της θητείας του ήταν στενές (ICTR v. Musema, 2000, par.874). Ο μάρτυρας υπογράμμισε αρχικά την πολιτική σημασία των φορέων που είχαν τον έλεγχο της κατανομής των πόρων της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των εσόδων από τις εξαγωγές. Στη συνέχεια επισήμανε ότι το κράτος συνεργάστηκε στενά με ιδιωτικές οργανώσεις, στις οποίες ουσιαστικά παραχώρησε τη διαχείριση της παραγωγής του τσαγιού, εφόσον αυτές έλεγχαν την είσοδο των εξωτερικών πόρων της χώρας με τη μορφή των εσόδων από τις εξαγωγές του προϊόντος. Ο Guichaoua τόνισε ότι, σύμφωνα με τις εκθέσεις της Εθνικής Επιτροπής Γεωργίας του 1991, η οργάνωση OCIR-THE, η οποία διαχειρίστηκε την παραγωγή και την προώθηση της καλλιέργειας του τσαγιού στο εργοστάσιο που διεύθυνε ο Musema, ήταν ένας από τους σημαντικότερους εξαγωγείς τσαγιού στη Ρουάντα (ICTR v. Musema, 2000, par.872). Συνεπώς, η οργάνωση αυτή αποτελούσε μία ισχυρή οικονομική δύναμη στη χώρα, καθώς είχε επιπρόσθετη αρμοδιότητα να διαχειριστεί κεφάλαια σημαντικού ύψους, που προέρχονταν από την εξαγωγική της δραστηριότητα.

Σύμφωνα με την ίδια μαρτυρία η σημασία του εργοστασίου τσαγιού στο Gisovu μεγεθύνθηκε και από τη φτώχεια της περιοχής. Ο διευθυντής του εργοστασίου ασκούσε μεγάλη επιρροή τόσο στους συμπολίτες του όσο και στις δημοτικές αρχές

γιατί μπορούσε να προσφέρει θέσεις εργασίας κατά συνέπεια και οικονομικούς πόρους για να επιβιώσει ο λαός και να μπορεί να πληρώνει τους φόρους στο δήμο, και ο δήμος από τα έσοδα των φόρων να πληρώνει τους εργαζόμενους (ICTR v. Musema, 2000, par.873). Σύμφωνα με την άποψη του Guichaou ο διευθυντής μιας τέτοιας επιχείρησης σε περιόδους κοινωνικών συγκρούσεων είχε επιπρόσθετα την υποχρέωση να διατηρήσει τις υποδομές και τις εξαγωγές της χώρας, συνεπώς θα μπορούσε να εξασφαλίσει, ή αλλιώς, να «αγοράσει την κοινωνική ειρήνη» (ICTR v. Musema, 2000, par.872). Ο μάρτυρας συμπέρανε ότι δεν ήταν δυνατό, κάποιος που κατείχε θέση ευθύνης, όπως αυτή του Musema, να μην συνεργάζεται στενά με την κυβέρνηση, αντίθετα ήταν αναμενόμενο να συμμετέχει στη διαδικασία λήψης όχι μόνο των οικονομικών αλλά και των πολιτικών της αποφάσεων (ICTR v. Musema, 2000, par.868).

Γ. Το Κατηγορητήριο. Ο Alfred Musema στις 11 Φεβρουαρίου του 1995 συνελήφθη στην Ελβετία από τις εθνικές αρχές. Στις 4 Μαρτίου του 1996, ο τότε Εισαγγελέας, Richard J. Goldstone, αιτήθηκε προς το ΔΠΔ για την Ρουάντα να ζητήσει από τις ελβετικές αρχές την αναβολή όλων των ερευνών και των ποινικών διαδικασιών που διεξάγονταν για την υπόθεση Musema. Το Δικαστήριο έκανε δεκτό το αίτημα του Εισαγγελέα και αποφάσισε, στις 12 Μαρτίου του 1996, να ζητήσει επίσημα από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση της Ελβετίας να αναβάλει όλες τις σχετικές διαδικασίες για αυτή την υπόθεση, αλλά να συνεχίσει να κρατεί τον Musema, έως ότου τεκμηριωθεί και επιβεβαιωθεί το Κατηγορητήριο και εκδοθεί το ένταλμα σύλληψης (ICTR v. Musema, 2000, par.17).

Το αρχικό Κατηγορητήριο εναντίον του Alfred Musema υποβλήθηκε στις 11 Ιουλίου του 1996 από τον Εισαγγελέα στον Δικαστή Yakov Ostrovsky, ο οποίος επιβεβαίωσε με την Απόφαση της 15^{ης} Ιουλίου του 1996 όλες τις κατηγορίες και παράλληλα, απευθυνόμενος την ίδια ημέρα στις ελβετικές αρχές, εξέδωσε ένταλμα σύλληψης εναντίον του κατηγορούμενου και εντολή παράδοσής του στο ΔΠΔ για την Ρουάντα. Ο Musema μεταφέρθηκε στο κέντρο κράτησης του Δικαστηρίου στην Arusha στις 20 Μαΐου του 1997 (ICTR v. Musema, 2000, par.18). Στις 20 Νοεμβρίου του 1998 ο Εισαγγελέας προσέθεσε στο Κατηγορητήριο την κατηγορία «της συνενοχής σε γενοκτονία» εναντίον του Musema. Το Δικαστήριο είχε προηγουμένως παραχωρήσει άδεια στον Εισαγγελέα να προσθέσει την κατηγορία «της συνενοχής σε

γενοκτονία», ως εναλλακτική κατηγορία στην ήδη υπάρχουσα στο Κατηγορητήριο κατηγορία «της γενοκτονίας», για τα ίδια περιστατικά που η Εισαγγελία επικαλέστηκε κατά την απόδοση της τελευταίας χρονικά κατηγορίας (ICTR v. Musema, 2000, par.23).

Ωστόσο το τελικό Κατηγορητήριο, σημαντικά τροποποιημένο από τα προηγούμενα, υποβλήθηκε από τον Εισαγγελέα στις 29 Απριλίου του 1999, το οποίο και επιβεβαιώθηκε από το Δικαστήριο στις 6 Μαΐου του ίδιου έτους (ICTR v. Musema, 1999, par.1&1.3). Σύμφωνα με το τελικό Κατηγορητήριο ο κατηγορούμενος Alfred Musema από τον Απρίλιο έως και τον Ιούνιο του 1994 σε συνεννόηση με άλλα άτομα, έφερε στην περιοχή Bisesero ένοπλους άνδρες και τους κατεύθυνε να επιτεθούν εναντίον ατόμων της εθνότητας των Τούτσι, που είχαν αναγκαστεί να αναζητήσουν καταφύγιο σε αυτή την περιοχή, με αποτέλεσμα να θανατωθούν και να τραυματιστούν σοβαρά χιλιάδες γυναίκες, άνδρες και παιδιά. Ο ίδιος ο κατηγορούμενος πήρε ενεργό μέρος σε πολλές από αυτές τις επιθέσεις (ICTR v. Musema, 1999, par.4.6). Ο Εισαγγελέας απέδωσε στο Musema για το σύνολο της εγκληματικής του δράσης ατομική ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 6 (παρ.1 και 3) του Καταστατικού του Δικαστηρίου για: α) Γενοκτονία βάσει του άρθρου 2 (3, a) του Καταστατικού. β) Συνενοχή σε γενοκτονία βάσει του άρθρου 2 (3, e) του Καταστατικού. γ) Συνωμοσία με στόχο την διάπραξη γενοκτονίας βάσει του άρθρου 2 (3,b). δ) Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας βάσει του άρθρου 3 (a, b, i, g) του Καταστατικού (ανθρωποκτονία, εξολόθρευση, απάνθρωπες πράξεις και βιασμούς). ε) Σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου βάσει του άρθρου 4(a, e) του Καταστατικού (βία που έβλαψε την ζωή, την σωματική ή την ψυχική υγεία προσώπων, και προσβολές της ατομικής αξιοπρέπειας) (ICTR v. Musema, 1999, par.5).¹⁹⁰

Σύμφωνα με το Κατηγορητήριο μεταξύ Απριλίου και Ιουνίου του 1994 ο Musema διέπραξε ο ίδιος, ή προέτρεψε άλλα άτομα να διαπράξουν, βιασμούς εναντίον γυναικών που ανήκαν στην εθνότητα των Τούτσι, οι οποίες είχαν ζητήσει καταφύγιο σε περιοχές του νομού Kibuye (ICTR v. Musema, 1999, par.4.7).¹⁹¹ Συγκεκριμένα περιστατικά που στοιχειοθετούν την ποινική ευθύνη του Musema για

¹⁹⁰ Charges, Counts 1-9.

¹⁹¹ A. Concise Statement of the Facts, par. 4.7

εγκλήματα σεξουαλικής βίας περιγράφονται στο Κατηγορητήριο ως εξής (ICTR v. Musema, 1999, par. 4.8,4.9,4.10):¹⁹² **α)** Στις 14 Απριλίου του 1994 στην περιοχή Twumba Cellule στο δήμο του Gisovu, (εκεί που βρισκόταν το εργοστάσιο τσαγιού), ο Musema, διέταξε και ενθάρρυνε τους άνδρες που τον συνόδευαν να βιάσουν την Annunciata Mujawayezu, μια γυναίκα που ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι, και στην συνέχεια τους διέταξε να σκοτώσουν αυτή και τον γιο της (τον Blaise). **β)** Στις 13 Μαΐου του 1994, στην περιοχή Bisesero, ο Musema μαζί με άλλους άνδρες βίασε και σκότωσε την Immaculee Mukankusi, μία έγκυο γυναίκα Τούτσι. **γ)** Την ίδια ημερομηνία, στην ίδια περιοχή, ο Musema, βίασε μία νεαρή γυναίκα Τούτσι, την Nyiramusugi, και ενθάρρυνε τους άνδρες που τον συνόδευαν να την βιάσουν και αυτοί και μετά να την σκοτώσουν. Η γυναίκα εγκαταλείφθηκε από τους δράστες μετά τον βιασμό της, και αργότερα βρέθηκε νεκρή. Εκτός αυτών, οι διαταγές του Musema προς τους ένοπλους συνοδούς του ήταν να βιαστούν πρώτα και στη συνέχεια να θανατωθούν όλες οι γυναίκες Τούτσι που είχαν αναζητήσει καταφύγιο σε αυτή την περιοχή, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ανώνυμων νεκρών γυναικών.

Ο Εισαγγελέας συμπεριέλαβε τους βιασμούς που διέπραξε ή διέταξε ο Musema στις Κατηγορίες για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 3 (g) του Καταστατικού (βιασμός), κρίνοντας ότι οι άδικες αυτές πράξεις πληρούσαν τα στοιχεία «των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», δηλαδή αποτελούσαν μέρος μίας ευρείας και συστηματικής επίθεσης εναντίον μιας πληθυσμιακής ομάδας για πολιτικούς, εθνοτικούς ή φυλετικούς λόγους. Το έγκλημα του βιασμού εντάχθηκε επίσης, σύμφωνα με το Κατηγορητήριο, στις «σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου του άρθρου 4(e) του Καταστατικού (προσβολές της ατομικής αξιοπρέπειας, όπως ο βιασμός.

Ο βιασμός δεν αναφέρονταν ρητά ως άδικη πράξη στο «έγκλημα της γενοκτονίας» του άρθρου 2 του Καταστατικού του Δικαστηρίου για την Ρουάντα. Ωστόσο κατά την εισαγγελική κρίση όλες οι άδικες πράξεις που ο Musema διέπραξε στόχευαν στην καταστροφή των Τούτσι, οι οποίοι «κατά την διάρκεια των γεγονότων που αναφέρονταν στο Κατηγορητήριο αποτελούσαν μέλη μιας διακριτής εθνικής ή φυλετικής ομάδας» (ICTR v. Musema, 1999, par.4.2). Κατά συνέπεια τα θύματα

¹⁹² A. Concise Statement of the Facts, par.4.8, 4.9, 4.10.

αυτών των πράξεων προστατεύονταν από τις διατάξεις της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, όπως αυτές ενσωματώθηκαν στο άρθρο 2 του Καταστατικού του Δικαστηρίου. **Συμπερασματικά, οι βιασμοί των γυναικών Τούτσι, συνιστούσαν γενοκτονία κατά το 2^ο άρθρο (παρ.3, α) του Καταστατικού του Δικαστηρίου (ICTR v. Musema, 1999).**¹⁹³

Δ. Η Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου

Δ.1 Οι καταθέσεις των βασικών μαρτύρων κατηγορίας για τους βιασμούς των γυναικών. Οι βιασμοί των τριών γυναικών που αναφέρονται επώνυμα στο Κατηγορητήριο περιγράφηκαν λεπτομερώς από τους μάρτυρες, καθώς και οι βιασμοί άλλων ανώνυμων γυναικών. Σύμφωνα με την κατάθεση της μάρτυρας “Μ”, ο Musema ήταν αυτός που διέταξε τους ομαδικούς βιασμούς των γυναικών της φυλής των Τούτσι που είχαν καταφύγει σε περιοχές του νομού Kibuye. Συγκεκριμένα η μάρτυρας ισχυρίστηκε ότι στις 18 Απριλίου του 1994 σε συνάντηση του Musema με κάποιους άνδρες στο λόφο Karongi τον άκουσε να τους λέει: «όσοι θέλετε να διασκεδάσετε μπορείτε να βιάσετε τις γυναίκες και τα παιδιά τους, χωρίς να φοβάστε τις συνέπειες», εννοώντας τις γυναίκες και τα παιδιά της εθνότητας των Τούτσι (ICTR v. Musema, 2000, pars.800,801). Η μάρτυρας κατέθεσε επίσης ότι την επόμενη ημέρα είδε δύο από τους άνδρες που συμμετείχαν στη συνάντηση μαζί με άλλα τρία άτομα να βιάζουν την εξαδέλφη και την ανιψιά της στο λόφο Rushekera (ICTR v. Musema, 2000, par.801).

Για τον βιασμό της Immaculée Mukankusi κατέθεσε, ως μοναδική μάρτυρας κατηγορίας η “J”, μία 49χρονη γυναίκα της εθνότητας των Τούτσι, η οποία επιπρόσθετα υποστήριξε ότι τόσο αυτή όσο και η 18χρονη κόρη της ήταν θύματα βιασμού από τους ένοπλους άνδρες που συνόδευαν τον κατηγορούμενο. Η μάρτυρας κατέθεσε ότι έφτασε στη περιοχή Bisesero τον Απρίλιο του 1994 μαζί με τα δύο μικρότερα παιδιά της ηλικίας 12 και 9 ετών και αναζήτησε καταφύγιο στο λόφο Muyira. Η “J” δήλωσε ότι είχε πέντε παιδιά, (τέσσερα κορίτσια και ένα αγόρι), αλλά τα τρία μεγαλύτερα παιδιά της (ηλικίας 25, 23 και 19 ετών) είχαν σκοτωθεί στις 7 Απριλίου του 1994 (ICTR v. Musema, 2000, par.831).

---

¹⁹³ Counts 1-3.

Η μάρτυρας είπε ότι γνώριζε τον Musema, γιατί ο σύζυγός της εργάζονταν στο εργοστάσιο τσαγιού που αυτός διεύθυνε. Στις 13 Μαΐου του 1994 είδε τον Musema στο λόφο Muyira μαζί με περίπου τριάντα νέους άντρες που ήταν ομοιόμορφα ντυμένοι (με κόκκινα πουκάμισα και λευκά κοντά παντελόνια). Πολλοί από αυτούς τους άνδρες, κατά δήλωση της μάρτυρας, ήταν μέλη της παραστρατιωτικής οργάνωσης “Interahamwe”. Οι άνδρες κρατούσαν μπαστούνια και γεωργικά εργαλεία (“machetes”) και ο Musema, χρησιμοποιώντας ένα megafono και μία σφυρίχτρα τους έδινε εντολές να επιτεθούν. Η “J” κατέθεσε ότι αυτή μαζί με άλλες πέντε γυναίκες Τούτσι, μόλις είδαν τους άνδρες, έτρεξαν να κρυφτούν πίσω από θάμνους, αλλά ο Musema διέταξε τους άνδρες που τον συνόδευαν να τις κυνηγήσουν και να τις συλλάβουν. Στη συνέχεια ο Musema έδωσε εντολή στους άνδρες να του φέρουν μία γυναίκα Τούτσι για να την βιάσει και τους προέτρεψε να κάνουν και αυτοί το ίδιο στις άλλες γυναίκες αυτής της εθνότητας. Μάλιστα η μάρτυρας υποστήριξε ότι άκουσε τον Musema να λέει απευθυνόμενος στους άνδρες στην γλώσσα Kinyarwanda¹⁹⁴ «μιμηθείτε αυτό που κάνω» (ICTR v. Musema, 2000, par.831).

Οι άνδρες αμέσως μετά συνέλαβαν την 25χρονη Immaculée Mukankusi που βρίσκονταν στο όγδοο μήνα της εγκυμοσύνης της. Ο Musema χτυπώντας με το όπλο του την νεαρή γυναίκα, την έριξε στο έδαφος, και την βίασε. Η γυναίκα φώναζε και αγωνιζόταν να γλυτώσει την ζωή της, χωρίς όμως αποτέλεσμα, καθώς ο Musema την σκότωσε με το μαχαίρι του (ICTR v. Musema, 2000, par.833). Μετά από αυτό το περιστατικό οι άνδρες ακολούθησαν το «παράδειγμα» του Musema. Άλλες πέντε γυναίκες, συμπεριλαμβανομένης της “J” και της 19χρονης κόρης της, βιάστηκαν και βασανίστηκαν. Οι δράστες μετά το βιασμό των θυμάτων έβαλαν ακονισμένα ραβδιά στα γεννητικά τους όργανα, πράξη που οδήγησε στη θανάτωση πολλών εξ αυτών. Όσα θύματα επέζησαν από αυτό το βασανιστήριο θανατώθηκαν με «clubs» (ξύλινα ραβδιά) ή με «machetes» (γεωργικά εργαλεία). Η “J” κατέθεσε ότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας αυτών των βιαιοτήτων, καθώς τα περιστατικά συνέβησαν μόλις σε απόσταση δύο μέτρων από εκεί που αυτή βρίσκονταν. Ο Musema ήταν πιο μακριά και διέταξε τους άντρες να σκοτώσουν τις γυναίκες που βίασαν και μετά να απομακρυνθούν όλοι από την περιοχή (ICTR v. Musema, 2000, par.835).

Η “J” δήλωσε ότι βιάστηκε τελευταία, επειδή οι άλλες γυναίκες ήταν πολύ νεότερές της, και ότι ο Musema παρακολουθούσε τον βιασμό της. Αρχικά η μάρτυρας

¹⁹⁴ Η επίσημη γλώσσα της Ρουάντας.

είπε ότι βιάστηκε συνεχόμενα για τέσσερις ώρες από κάποιον άνδρα, αλλά όταν στην συνέχεια ερωτήθηκε από την Υπεράσπιση για την διάρκεια του βιασμού της απάντησε ότι δεν είχε αίσθηση του χρόνου, γιατί έχασε τις αισθήσεις της, όταν κάποιοι άνδρες την χτύπησαν στο κεφάλι και στον ώμο και την κλώτσησαν στο στομάχι. Όταν συνήλθε διαπίστωσε ότι αιμορραγούσε και είδε δίπλα της τα πτώματα των άλλων γυναικών και της δεκαοχτάχρονης κόρης της. Η μάρτυρας δήλωσε ότι ο βιασμός της είχε σαν αποτέλεσμα να εξακολουθεί να έχει αιμορραγίες, που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν, και ότι ο σοβαρός τραυματισμός της από τα χτυπήματα που δέχτηκε είχε ως συνέπεια να μην έχει αίσθηση του χεριού της (ICTR v. Musema, 2000, pars.834, 835, 841).

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι, αν και η μάρτυρας προέβη σε πολλές ανακριβείς χρονικές εκτιμήσεις, περιέγραψε με συνέπεια και πρόσθετες λεπτομέρειες τα γεγονότα και απάντησε με σαφήνεια στα ερωτήματα που τις τέθηκαν (ICTR v. Musema, 2000, par.841). Ωστόσο το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες δολοφονήθηκε και βιάστηκε η κόρη της μάρτυρας παρέμειναν αδιευκρίνιστες. Η μάρτυρας είχε καταθέσει (και είχε επιβεβαιωθεί περαιτέρω με έγγραφες αποδείξεις) ότι είχε πέντε παιδιά ηλικίας 25, 23, 19, 12 και 9 ετών, και ότι τα τρία μεγαλύτερα παιδιά της, μεταξύ των οποίων και η δεκαενιάχρονη κόρη της, είχαν ήδη σκοτωθεί όταν εκείνη κατέφυγε στον λόφο Muyira. Όταν η Υπεράσπιση ζήτησε από την “J” να εξηγήσει πώς ήταν δυνατό η μία από τις πέντε νεαρές γυναίκες που βιάστηκαν και θανατώθηκαν κατά την διάρκεια αυτών των γεγονότων να ήταν η κόρη της εκείνη δεν έδωσε καμία εξήγηση (ICTR v. Musema, 2000, par.843). Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η μαρτυρία της “J” ήταν γενικά αξιόπιστη και αναγνώρισε ότι ήταν συγκλονισμένη από τον θάνατο των παιδιών της. Ωστόσο, καθώς η Εισαγγελία δεν προσκόμισε κανένα άλλο αποδεικτικό στοιχείο που να επιβεβαιώνει την μαρτυρία της “J”, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είχαν τεκμηριωθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας οι ισχυρισμοί της μάρτυρας σχετικά με τον βιασμό και τη δολοφονία της Immaculée Mukankuzi από τον Musema στις 13 Μαΐου του 1994, ούτε οι ισχυρισμοί της για τους βιασμούς και τις δολοφονίες των πέντε γυναικών από τους άλλους δράστες μετά από εντολή του Musema (ICTR v. Musema, 2000, par.844).

Για τον βιασμό της Nyiramusugi, κατέθεσε ο μάρτυρας “N”, ένας άνδρας που ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι. Ο μάρτυρας δήλωσε ότι ζήτησε καταφύγιο στην περιοχή Bisesero στο λόφο Muyira και έμεινε εκεί από τις 26 Απριλίου έως τις 13

Μαΐου του 1994. Στην περιοχή αυτή στις 13 Μαΐου του 1994 οι εκτοπισμένοι Τούτσι δέχτηκαν, σύμφωνα με πολλές μαρτυρίες, επίθεση από χιλιάδες ένοπλους άνδρες (ICTR v. Musema, 2000, par.695). Την ίδια ημερομηνία ο μάρτυρας είδε τον Musema, τον οποίον γνώριζε, να φτάνει στο λόφο οδηγώντας το κόκκινο αυτοκίνητό του. Ο “N” βρισκόταν σε απόσταση λίγων μέτρων από τον Musema και την ομάδα των ανδρών που τον συνόδευαν ώστε μπορούσε να ακούσει αυτά που έλεγαν (ICTR v. Musema, 2000, par.847). Ο μάρτυρας δήλωσε επίσης ότι γνώριζε την Nyiramusugi. Την έβλεπε σχεδόν καθημερινά να πηγαίνει στην δουλειά της και ήξερε ότι ήταν μία εικοσιπεντάχρονη δασκάλα, που δεν είχε ακόμα παντρευτεί (ICTR v. Musema, 2000, par.848). Η Nyiramusugi κατά την δήλωση του μάρτυρα ήταν ένα πολύ όμορφο κορίτσι της εθνότητας των Τούτσι, γνωστό στην τοπική κοινωνία (ICTR v. Musema, 2000, par.849).

Ο μάρτυρας στη συνέχεια κατέθεσε ότι άκουσε τον Musema να συνομιλεί με έναν αστυνομικό, που ονομάζονταν Ruhindura, και να τον ρωτά αν η Nyiramusugi είχε πεθάνει. Ο αστυνομικός απάντησε αρνητικά και τότε ο Musema τον διέταξε να την βρει και να την φέρει σε αυτόν. Ο αστυνομικός συνέλαβε αργότερα την γυναίκα και μαζί με τέσσερεις νεαρούς άνδρες την έσυραν στο έδαφος και την παρέδωσαν στον Musema. Οι τέσσερεις άνδρες ακινητοποίησαν το θύμα κρατώντας τα χέρια και τα πόδια του. Ο Musema, αφού πρώτα παρέδωσε το όπλο του στον Ruhindura, γύμνωσε την γυναίκα και την βίασε. Ο μάρτυρας άκουσε τον Musema λίγο πριν βιάσει το θύμα να λέει δυνατά: «σήμερα η ψυροπερηφάνια των Τούτσι θα τελειώσει» (ICTR v. Musema, 2000, par.849).¹⁹⁵

Σύμφωνα με την δήλωση του μάρτυρα η νεαρή γυναίκα αγωνιζόταν να ξεφύγει κατά την διάρκεια του βιασμού της, μέχρι που ο Musema έπιασε το ένα χέρι της και της το κράτησε σφιχτά στο λαιμό, ώστε να μην μπορεί άλλο να αντιδράσει. Ο Musema μετά τον βιασμό της Nyiramusugi ζήτησε πίσω το όπλο του από τον αστυνομικό και έφυγαν μαζί. Οι τέσσερις άνδρες, που είχαν αρχικά ακινητοποιήσει το θύμα, παρακολουθούσαν από κοντά τον βιασμό, και μόλις ο Musema έφυγε, έσπευσαν να βιάσουν και αυτοί την γυναίκα. Ο μάρτυρας άκουσε το θύμα να λέει σε κάποιον από τους δράστες την στιγμή που την βίαζε «το μόνο που μπορώ να κάνω για σένα είναι να προσευχηθώ», και στην συνέχεια είδε το σώμα της γυναίκας να

---

¹⁹⁵ “Today, the pride of the Tutsi shall end”. Η λέξη “pride” εδώ λέγεται μάλλον ως αποδοκιμασία (ψευτοπερηφάνεια).

κατρακυλά στην κοιλάδα στην προσπάθειά της να γλυτώσει (ICTR v. Musema, 2000, par.854). Αργά το βράδυ ο μάρτυρας «N» μαζί με άλλα τρία άτομα βρήκαν την Nyiramusugi νεκρή. Έφερε πολλαπλά τραύματα στο σώμα και γύρω από το λαιμό της υπήρχαν γρατσουνιές από νύχια. Ο μάρτυρας κατέθεσε ότι αυτός μαζί με τους άλλους μετέφεραν το νεκρό σώμα της γυναίκας και το παρέδωσαν στην μητέρα της (ICTR v. Musema, 2000, par.853). Συνοψίζοντας ο «N» ισχυρίστηκε ότι οι δράστες βίασαν την Nyiramusugi και την άφησαν να πεθάνει, ωστόσο κατά την εκτίμηση του ο βιασμός της γυναίκας ήταν χειρότερος από τον θάνατό της (ICTR v. Musema, 2000, par.933).¹⁹⁶ Το Δικαστήριο αποδέχτηκε την μαρτυρία του μάρτυρα «N» ως αξιόπιστη (ICTR v. Musema, 2000, par.857).

Η σημαντικότερη μαρτυρία για τον βιασμό και τον θάνατο της Annunciata Mujawayezu ήταν αυτή της μάρτυρας “I” μιας νέας γυναίκας της εθνότητας των Τούτσι. Η μάρτυρας κατέθεσε ότι εργάστηκε μέχρι το 1994 ως δασκάλα σε δημοτικό σχολείο της περιοχής, και ότι ο σύζυγός της εργαζόταν στο εργοστάσιο τσαγιού του Gisovu από το 1992 έως το 1994. Όταν ξεκίνησε η αιματοχυσία η ίδια μαζί με το μικρότερο παιδί της κατέφυγαν σε κάποιο ξενώνα, αλλά τελικά την ανακάλυψαν οι Interahamwe, και έτσι αναγκάστηκε να επιστρέψει σε οίκημα του εργοστασίου τσαγιού, όπου προηγουμένως διέμενε. Στις 13 Απριλίου του 1994 ένα μέλος των Interahamwe της έδειξε μία λίστα με ονόματα μελλοθάνατων, στην οποία είχε γραφτεί πρώτο το όνομα του συζύγου της και το δικό της, και μετά τα ονόματα του Canisius, (που ήταν προϊστάμενος λογιστηρίου στο εργοστάσιο τσαγιού του Gisovu), της συζύγου του (της Annunciata Mujawayezu) και των παιδιών τους. Την ίδια ημέρα δολοφονήθηκε ο Canisius και τα δύο του παιδιά, ενώ η σύζυγός του Annunciata κατάφερε να δραπετεύσει παίρνοντας μαζί της τον πεντάχρονο γιο της Blaise (ICTR v. Musema, 2000, par.806). Την επόμενη ημέρα ήρθε στο εργοστάσιο ο Musema, ο οποίος διέταξε τους δύο στρατιώτες που τον συνόδευαν να πάρουν τα παιδιά της “I”, ηλικίας ενός και τριών ετών, και να τα πνίξουν ή να τα βάλουν σε σακούλες και να τα ξυλοκοπήσουν «σαν να ήταν αρουραίοι» (ICTR v. Musema, 2000, par.807). Μετά από αρκετές μέρες η “I” κατάφερε να βρει ζωντανά τα δικά της παιδιά, ωστόσο κατά την αναζήτησή τους ανακάλυψε μέσα σε σάκους σώματα νεκρών παιδιών, (μερικά από τα οποία είχαν αποκεφαλισθεί) και κάποια παιδιά τα οποία ήταν ετοιμοθάνατα. Η

---

¹⁹⁶ Ο μάρτυρας «N» επακριβώς κατέθεσε: “what they did to her is worse than death”.

μάρτυρας αναγνώρισε πολλά από αυτά τα παιδιά και ανέφερε τα ονόματά τους κατά την ακροαματική διαδικασία (ICTR v. Musema, 2000, par.807).

Στη συνέχεια η μάρτυρας κατέθεσε ότι κρύφτηκε για κάποιο χρονικό διάστημα στα σπίτια κάποιων φίλων και γνωστών της, ωστόσο ήταν αναγκασμένη να αναζητά συνεχώς νέο καταφύγιο. Τυχαία συνάντησε την Annunciata Mujawayezu και συναποφάσισαν να κρυφτούν σε μία φυτεία τσαγιού δίπλα από ένα ξενώνα. Στις 14 Απριλίου του 1994 έφτασε στον ξενώνα ο Musema μαζί με άλλα άτομα μεταξύ των οποίων ήταν και άνδρες της φυλής των Τούα. Οι δύο γυναίκες ήταν κρυμμένες πολύ κοντά στον ξενώνα και έπρεπε να κάνουν απόλυτη ησυχία για να μην τις ανακαλύψουν. Όμως ο μικρός γιός της Annunciata άρχισε να κλαίει από την πείνα και η γυναίκα αναγκάστηκε να αποκαλυφθεί για να μην βάλει σε κίνδυνο την ζωή των άλλων ατόμων που κρύβονταν στην φυτεία. Η μάρτυρας κατέθεσε ότι όταν ο Musema είδε την Annunciata της φώναξε «έλα εδώ, θα σε σκοτώσουμε όπως σκότωσαν οι Inyenzi (Higiro-Vianney, 2007, p.p.84-85 & (Kennedy, 2017)¹⁹⁷ τους δικούς μας ανθρώπους», και στη συνέχεια ο Musema είπε στους Τούα να βιάσουν την Annunciata και να κόψουν τον μαστό της για να ταΐσουν τον γιο της, αν πεινάσει (ICTR v. Musema, 2000, par.809).

Η μάρτυρας δήλωσε ότι ήταν σίγουρη πως όλες οι εντολές του Musema εκτελέστηκαν. Άκουσε τα κλάματα της Annunciata και τους άνδρες να της λένε ότι εφόσον θα είχε ένα μαστό κανένας δεν θα ασχολιόταν πλέον μαζί της. Η μάρτυρας ισχυρίστηκε επίσης ότι η Annunciata βιάστηκε, γιατί άκουσε τους άνδρες να της

---

¹⁹⁷ Η λέξη «inyenzi» στην επίσημη γλώσσα της Ρουάντας σημαίνει «κατσαρίδα». Ωστόσο «Inyenzi», ονομάζονταν οι Τούτσι που ήταν μέλη του «Πατριωτικού Μετώπου της Ρουάντας» (του RPF) οι οποίοι είχαν εξοριστεί από την χώρα και οργάνωσαν τον ένοπλο αγώνα από το εξωτερικό. Η ονομασία αυτής της ομάδας δεν είχε αρχικά καμία σχέση με την κυριολεκτική σημασία της λέξης «inyenzi». Λέγεται ότι προήλθε από το ακρωνύμιο μιας στρατιωτικής μονάδας που ίδρυσε ο βασιλιάς της Ρουάντας, Kigeli Rwabugili, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Τα μέλη αυτής της μονάδας φημίζονταν για την αφοσίωση στον στόχο τους και την γενναιότητά τους. Στην συνέχεια η σημειολογία της λέξης άλλαξε. Την δεκαετία 60-70 οι «Inyenzi», επιτέθηκαν πολλές φορές στην χώρα με στόχο να ανατρέψουν την κυβέρνηση των Χούτου. Οι επιθέσεις αυτές ήταν αιματηρές με θύματα πολλούς αμάχους και γίνονταν πάντα νύχτα, ενώ οι επιτιθέμενοι παρέμεναν ασύλληπτοι καθώς εξαφανίζονταν με το πρώτο φως του ήλιου κατευθυνόμενοι σε γειτονικές χώρες. Το ακρωνύμιο «Inyenzi», έχασε έτσι σταδιακά την αρχική του σημασία και οι Τούτσι πολεμιστές του «Πατριωτικού Μετώπου» αποκαλούντο «κατσαρίδες» επειδή εμφανίζονταν την νύχτα και εξαφανίζονταν την ημέρα, όπως οι κατσαρίδες. Η κυβέρνηση των Χούτου με την συνδρομή των ΜΜΕ χρησιμοποίησε στην πολιτική της προπαγάνδα τη λέξη inyenzi προκειμένου να εξομοιώσει τους Τούτσι με κάτι βρώμικο και ύπουλο που έπρεπε να εξολοθρευτεί. Στο περιοδικό Kangura, (στο 40^ο τεύχος) ο συντακτικός τίτλος ανέφερε: «Μια κατσαρίδα δεν μπορεί να φέρει πεταλούδα». Ο συντάκτης του άρθρου υποστήριξε ότι οι Τούτσι καμουφλάρονται στο σκοτάδι και διαπράττουν εγκλήματα. Η διασπορά του μίσους από τα ΜΜΕ είχε ως αποτέλεσμα όλοι οι Τούτσι ακόμα και οι γυναίκες και τα παιδιά να αποκαλούνται Inyenzi και να θεωρούνται κατάσκοποι του (RPF) που έπρεπε να βασανιστούν και να θανατωθούν.

λένε: «κοιμήθηκες με τους Τούτσι τώρα θα κοιμηθείς με τους Τούα» (ICTR v. Musema, 2000, par.809). Στη συνέχεια η μάρτυρας είπε ότι άκουσε τις κραυγές της Annunciata, και αμέσως μετά, όταν το θύμα σώπασε, άκουσε κάποιους ήχους που τους περιέγραψε σαν επιθανάτιο ρόγχο. Η “Γ” είπε επίσης ότι άκουσε ένα δυνατό χτύπημα και υπέθεσε ότι οι δράστες είχαν σκοτώσει τον γιο της Annunciata. Λίγο αργότερα η μάρτυρας άκουσε τον Musema να λέει σε δύο άνδρες (που ονομάζονταν Ndimbati και Bayingana) ότι «είχαν κάνει καλή δουλειά» και ότι επρόκειτο να τους πληρώσει άμεσα, επειδή η λίστα των μελλοθάνατων δεν είχε πλέον πολλά ονόματα (ICTR v. Musema, 2000, par.809).

Η μάρτυρας “Γ” ωστόσο υπέπεσε σε κάποιες αντιφάσεις. Κατά την προδικαστική εξέταση είχε δηλώσει ότι κάποιοι άνδρες διέταξαν τους Τούα να βιάσουν την Annunciata, χωρίς ωστόσο να αναφέρει το όνομα του Musema (ICTR v. Musema, 2000, par.810). Κατά την διασταυρούμενη εξέταση (cross-examination) η μάρτυρας δήλωσε ότι δεν μπορούσε να δει τον Musema, γιατί ήταν πεσμένη στο έδαφος, αλλά ότι αναγνώρισε την φωνή του, (αν και μιλούσαν και φώναζαν πολλά άτομα), και ότι άκουσε να διατάζει τους άνδρες να κόψουν τον μαστό της Annunciata, χωρίς όμως να αναφέρει ότι τον άκουσε να διατάζει να την βιάσουν.

Επιπρόσθετα σε χειρόγραφη δήλωση της στις 15 Απριλίου του 1995 η μάρτυρας “Γ” έγραψε ότι ο Musema γύμνωσε την Annunciata και ότι το πτώμα της βρέθηκε κατακρεουργημένο με κομμένα τα χέρια, τα αυτιά, και τον ένα μαστό. Ωστόσο στην συνέχεια η μάρτυρας εξήγησε ότι στη χειρόγραφη δήλωσή της περιέλαβε πληροφορίες που είχε ακούσει από άλλα άτομα, ενώ κατά την μαρτυρία της στο Δικαστήριο ανέφερε μόνο όσο η ίδια άκουσε και είδε (ICTR v. Musema, 2000, par.811). Όταν η μάρτυρας ερωτήθηκε σχετικά με τη δήλωση της στις 16 Ιουνίου του 1995, στην οποία είπε ότι είδε τον Musema να φτάνει στον ξενώνα στις 15 Απριλίου του 1994, ενώ στο Δικαστήριο κατέθεσε ότι τον είδε την προηγούμενη ημέρα, η μάρτυρας απάντησε ότι συχνά συγχέει τις ημερομηνίες (ICTR v. Musema, 2000, par.812). Το Δικαστήριο επισήμανε ότι, αν και η μαρτυρία της “Γ” ήταν αντιφατική σε κάποια σημεία, ωστόσο η μάρτυρας έδωσε εύλογες και σαφείς απαντήσεις στα ερωτήματα που της τέθηκαν σχετικά με τις αντιθέσεις που παρατηρήθηκαν μεταξύ των προδικαστικών δηλώσεών της και της διασταυρούμενης εξέτασής της (ICTR v. Musema, 2000, par.823).

Δ.2 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου για τους βιασμούς. Το Δικαστήριο προκειμένου να αποφασίσει για την ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου όφειλε αρχικά να ορίσει τον βιασμό και να εξετάσει παράλληλα αν πληρούνται τα κριτήρια του εγκλήματος της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.¹⁹⁸ Το Δικαστήριο υιοθέτησε τον ορισμό του βιασμού που δόθηκε στην υπόθεση Akayesu, δηλαδή όρισε τον βιασμό ως «κάθε φυσική εισβολή σεξουαλικής φύσης που διαπράττεται εναντίον κάποιου προσώπου υπό καταναγκαστικές συνθήκες» (ICTR v. Musema, 2000, par.965).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η Υπεράσπιση είχε αποδεχτεί ότι οι Τούτσι ήταν μία διακριτή φυλετική ή εθνοτική ομάδα, και ότι υπήρξαν εκτεταμένες ή συστηματικές επιθέσεις μεταξύ της 1^{ης} Ιανουαρίου έως και τις 31^{ης} Δεκεμβρίου του 1994 εναντίον πολιτών της Ρουάντας λόγω της εθνικής ή φυλετικής καταγωγής τους. Συνεπώς ο Εισαγγελέας δεν ήταν αναγκαίο να αποδείξει τα στοιχεία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας προκειμένου να εντάξει τον βιασμό ή άλλες άδικες πράξεις σε αυτά (ICTR v. Musema, 2000, par.694). Το Δικαστήριο αποδέχτηκε επιπρόσθετα ότι οι Τούτσι κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης και των γεγονότων που περιγράφονται στο Κατηγορητήριο αποτελούσαν «προστατευόμενη πληθυσμιακή ομάδα» σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, συνεπώς οι άδικες πράξεις που στόχευαν στην καταστροφή αυτής της πληθυσμιακής ομάδας συνιστούσαν πράξεις γενοκτονίας (ICTR v. Musema, 2000, pars.935,936). Κατά αντιστοιχία με τα προαναφερθέντα στοιχεία το Δικαστήριο έκρινε ότι οι βιασμοί και οι πράξεις σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι συνιστούσαν γενοκτονία, γιατί αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος ενός οργανωμένου σχεδίου που στόχευε στην καταστροφή αυτής της εθνότητας (ICTR v. Musema, 2000, par.933).

Το Δικαστήριο προκειμένου να αποδώσει ατομική ποινική ευθύνη στον κατηγορούμενο για τους βιασμούς των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι όφειλε επιπρόσθετα να εξετάσει αν πληρούνται τα κριτήρια του άρθρου 6 (παρ.1 και 3) του Καταστατικού του, δηλαδή: **1)** Αν ο κατηγορούμενος διέπραξε, σχεδίασε, υποκίνησε, διέταξε, ή με άλλο τρόπο βοήθησε και ενθάρρυνε τον προγραμματισμό, την προετοιμασία ή την εκτέλεση των βιασμών. **2)** Αν ο κατηγορούμενος, ως

---

¹⁹⁸ Εφόσον ο βιασμός εντάχθηκε σύμφωνα με το Κατηγορητήριο στις άδικες πράξεις που συνιστούν γενοκτονία και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

προϊστάμενος, γνώριζε ή είχε λόγο να γνωρίζει ότι οι υφιστάμενοί του σκόπευαν να διαπράξουν ή διέπραξαν βιασμούς και αυτός απέτυχε να λάβει τα απαραίτητα και εύλογα μέτρα για να αποτρέψει αυτές τις πράξεις ή να τιμωρήσει τους δράστες. Το Δικαστήριο σύμφωνα με τα προαναφερθέντα και τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν για κάθε ένα από τα περιστατικά που περιγράφηκαν στο Κατηγορητήριο αποφάσισε τα εξής:

α) Σύμφωνα με την άποψη της πλειοψηφίας του Δικαστηρίου ο Εισαγγελέας δεν μπόρεσε να αποδείξει πέραν κάθε λογικής αμφιβολίας ότι ο Musema ήταν παρών στη συνάντηση της 18^{ης} Απριλίου του 1994 στο λόφο Karongi. Συνεπώς δεν υπήρχαν στοιχεία ότι αυτός διέταξε τον βιασμό των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι (ICTR v. Musema, 2000, pars.802,803). Η δικαστής Navanethem Pillay ωστόσο εξέφρασε διαφορετική άποψη. Ισχυρίστηκε ότι η «Μ», που ήταν και η μόνη μάρτυρας της Εισαγγελίας για αυτά τα περιστατικά, θεωρήθηκε αξιόπιστη μάρτυρας, και το Δικαστήριο κατά πλειοψηφία έκανε δεκτά τα στοιχεία που αυτή παρουσίασε, τόσο για την επίθεση εναντίον των Τούτσι και τους βιασμούς των γυναικών μετά την συνάντηση της 18^{ης} Απριλίου του 1994 στο λόφο Karongi, όσο και για την επίθεση που έγινε λίγες ημέρες μετά, στις 26 Απριλίου του 1994.

Η Pillay παρατήρησε ότι το Δικαστήριο από την μία πλευρά απέρριψε τους ισχυρισμούς του κατηγορούμενου και διαπίστωσε ότι αυτός ήταν παρών και συμμετείχε στην επίθεση της 26ης Απριλίου, και από την άλλη αποδέχτηκε το άλλοθι του κατηγορούμενου, θεωρώντας αυτόν απόντα από την συνάντηση της 18ης Απριλίου και την επίθεση που ακολούθησε. Κατά τη γνώμη της Pillay χωρίς πρόσθετες αποδείξεις σχετικά με τα γεγονότα η μαρτυρία της «Μ» δεν μπορούσε να απορριφθεί στην μία περίπτωση βάσει της μαρτυρίας του κατηγορούμενου και να γίνει δεκτή στην άλλη παρά την μαρτυρία του κατηγορούμενου (ICTR v. Musema, 2000, par.11).¹⁹⁹ Για τους λόγους αυτούς η Δικαστής διαφώνησε με τα συμπεράσματα της πλειοψηφίας και θεώρησε ότι ο Musema συμμετείχε στην συνάντηση της 18ης Απριλίου του 1994 κατά την οποία ενθάρρυνε τους παρευρισκόμενους άνδρες να δολοφονήσουν τους Τούτσι και να βιαιοπραγήσουν εναντίον των γυναικών αυτής της εθνότητας. Συμπερασματικά, κατά την άποψη της Pillay αυτά τα πραγματικά περιστατικά έπρεπε να αξιολογηθούν από το Δικαστήριο ως σωρευτικά στοιχεία, προκειμένου να αξιολογηθεί η υπαιτιότητα του κατηγορούμενου σε σχέση με την

¹⁹⁹ Separate Opinion of Judge Navanethem Pillay.

επιμέτρηση της ποινής για τις κατηγορίες της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (εξόντωση και βιασμός) (ICTR v. Musema, 2000, par.12).

β) Το Δικαστήριο λαμβάνοντας υπόψη τις καταθέσεις των μαρτύρων έκρινε ότι ο Musema κατείχε μία υψηλή κοινωνική θέση και για αυτό ο λόγος του είχε σημαντικό και δεσμευτικό αντίκτυπο τόσο στους υφισταμένους του όσο και στα άλλα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Παρά την παραπάνω διαπίστωση και τα επαρκή στοιχεία που προσκόμισε ο Εισαγγελέας σχετικά με την διαταγή που ο Musema έδωσε σε άνδρες να βιάσουν την Annunciata Mujawayezu και να κόψουν τον μαστό της, το Δικαστήριο έκρινε κατά πλειοψηφία ότι δεν υπήρχαν τεκμηριωμένες αποδείξεις που να οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτή η διαταγή πράγματι εκτελέστηκε, αν και υπήρχαν κάποια στοιχεία βάσει των οποίων θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι διαπράχθηκαν αυτά τα εγκλήματα.

Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου, δικαστής Lennart Aspegren, διαφώνησε με την πλειοψηφία και υποστήριξε ότι δεν πείστηκε από τα αποδεικτικά στοιχεία πως ο Musema πράγματι διέταξε ή υποκίνησε τον βιασμό της Annunciata Mujawayezu. Ωστόσο η άποψη του Aspegren δεν διέφερε ως προς το τελικό συμπέρασμα του Δικαστηρίου, γιατί αυτός υποστήριξε, ότι η εντολή του βιασμού δεν έπρεπε σε κάθε περίπτωση να αποτελέσει αντικείμενο τιμωρίας (ICTR v. Musema, 2000, pars.40, 42, 43).²⁰⁰ Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι δεν προσκομίστηκαν επαρκή στοιχεία από την Εισαγγελία που να αποδεικνύουν ότι ο κατηγορούμενος διέταξε τους άνδρες να σκοτώσουν την Annunciata και τον γιο της, παρόλο που υπήρχαν τεκμηριωμένες ενδείξεις ότι αυτά τα άτομα σκοτώθηκαν (ICTR v. Musema, 2000, par.828). Το Δικαστήριο έτσι αποφάσισε ότι δεν ήταν δυνατό να αποδοθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ατομική ποινική ευθύνη στον Musema για αυτά τα περιστατικά (ICTR v. Musema, 2000, pars.829, 889).

γ) Σχετικά με τον βιασμό και τον θάνατο της Immaculée Mukankuzi, στις 13 Μάιου του 1994, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο Εισαγγελέας δεν προσκόμισε άλλα αποδεικτικά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν την κατάθεση της μάρτυρας “J”. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατό να τεκμηριωθούν πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας οι κατηγορίες σύμφωνα με τις οποίες ο Musema θεωρήθηκε δράστης του βιασμού και της δολοφονίας της Mukankuzi, ούτε οι κατηγορίες που ανέφεραν ότι ο Musema διέταξε τους άνδρες να βιάσουν και να σκοτώσουν την Mukankuzi και τις άλλες

²⁰⁰ Separate Opinion of Judge Lennart Aspegren.

πέντε γυναίκες της εθνότητας των Τούτσι. Για αυτούς τους λόγους το Δικαστήριο δεν απέδωσε καμία ποινική ευθύνη στον Musema για αυτά τα περιστατικά (ICTR v. Musema, 2000, pars.844, 845).

δ) Σχετικά με τον βιασμό της Nyiramusugi στις 13 Μαΐου του 1994 το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ο Musema ήταν ο δράστης του εγκλήματος, και με την πράξη του αυτή ενθάρρυνε και τους άλλους άνδρες να βιάσουν στη συνέχεια το θύμα, χωρίς ωστόσο να αποδειχτεί ότι τους ενθάρρυνε να το σκοτώσουν (ICTR v. Musema, 2000, pars.861, 862). Σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία ο κατηγορούμενος γνώριζε ότι την χρονική στιγμή της τέλεσης του αδικήματος έγιναν εκτεταμένες και συστηματικές επιθέσεις εναντίον αμάχου πληθυσμού και συμμετείχε σε αυτές. Ο βιασμός της Nyiramusugi κατά την δικαστική κρίση αποτελούσε μέρος αυτών των επιθέσεων που στόχευαν στην πρόκληση σοβαρής σωματικής και ψυχικής βλάβης στα μέλη της εθνότητας των Τούτσι. Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ο Musema έφερε ατομική ποινική ευθύνη, βάσει του άρθρου 6 (παρ.1) του Καταστατικού του Δικαστηρίου για τον βιασμό της Nyiramusugi, και ότι η πράξη του αυτή συνιστούσε «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» βάσει του άρθρου 3(g) του Καταστατικού (ICTR v. Musema, 2000, par.908).

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι ο βιασμός και κάθε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας, προκάλεσαν στα θύματα σοβαρές σωματικές και ψυχικές βλάβες. Σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι συχνά οι δράστες των βιασμών χρησιμοποίησαν ταπεινωτικούς χαρακτηρισμούς για τα θύματα και την εθνοτική καταγωγή τους και με αυτό τον τρόπο την πρόθεσή τους να καταστρέψουν με τις πράξεις τους την εθνοτική ομάδα των Τούτσι (ICTR v. Musema, 2000, pars.829, 933). Αντίστοιχους χαρακτηρισμούς χρησιμοποίησε, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, ο Musema όταν βίασε την Nyiramusugi («σήμερα η ψωροπερηφάνια των Τούτσι θα τελειώσει»)²⁰¹.

Συμπερασματικά, για τους παραπάνω λόγους, και δεδομένου ότι είχε γίνει από όλες τις πλευρές αποδεκτό²⁰² ότι η εθνότητα των Τούτσι αποτελούσε μία «προστατευόμενη πληθυσμιακή ομάδα» βάσει των διατάξεων της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, **το Δικαστήριο έκρινε ότι κάθε περιστατικό βιασμού ή σεξουαλικής βίας για το οποίο ο Musema**

²⁰¹ Βλέπε αναλυτικά προηγουμένως τις καταθέσεις των βασικών μαρτύρων κατηγορίας για τους βιασμούς των γυναικών.

²⁰² Τόσο από τον Εισαγγελέα όσο και από την Υπεράσπιση.

αποδεδειγμένα έφερε ατομική ποινική ευθύνη (όπως και ο βιασμός της Nyiramusugi), πληρούσε τα κριτήρια του εγκλήματος της γενοκτονίας βάσει του άρθρου 2 (3,a) του Καταστατικού του Δικαστηρίου (ICTR v. Musema, 2000, pars.933, 936).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι κατά τον χρόνο των γεγονότων που περιγράφονται στο Κατηγορητήριο ο Musema κατείχε “de jure” θέση προϊσταμένου στο εργοστάσιο τσαγιού του Gisovu, συνεπώς είχε την ευθύνη για τις πράξεις ή τις παραλήψεις των υφισταμένων των, όπως και την υποχρέωση να λάβει τα απαραίτητα και εύλογα μέτρα για να τους αποτρέψει από την τέλεση άδικων πράξεων ή να τιμωρήσει τους δράστες (ICTR v. Musema, 2000, par. 882) Το Δικαστήριο ωστόσο παρατήρησε ότι ο Εισαγγελέας δεν απέδειξε, ούτε καν ισχυρίστηκε, ότι μεταξύ των ατόμων που βίασαν την Nyiramusugi υπήρχαν υπάλληλοι του εργοστασίου ή άλλα πρόσωπα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν υφιστάμενοι του Musema. Για το λόγο αυτό **το Δικαστήριο έκρινε ότι ο Musema δεν έφερε ποινική ευθύνη βάσει του άρθρου 6 (3) του Καταστατικού (ευθύνη προϊσταμένου) για τον βιασμό που υπέστη η Nyiramusugi από τους άλλους δράστες** (ICTR v. Musema, 2000, par. 909).

Όπως προαναφέρθηκε, όλες οι άδικες πράξεις, μεταξύ των οποίων και οι βιασμοί των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, που διέπραξε ο Musema, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Απριλίου και Ιουνίου του 1994, εντάχτηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο στις «σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου σύμφωνα με το άρθρο 4 (pars.a & e) του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι κατά τη χρονική στιγμή των γεγονότων που αναφέρθηκαν στο κατηγορητήριο υπήρξε μια μη διεθνής ένοπλη σύρραξη στην Ρουάντα που πληρούσε τα κριτήρια του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου (ICTR v. Musema, 2000, par. 971).

Το Δικαστήριο ωστόσο σημείωσε ότι κατά την εφαρμοστέα νομοθεσία τα αδικήματα πρέπει να συνδέονται στενά με τις εχθροπραξίες ή να διαπράττονται σε σχέση με την ένοπλη σύρραξη προκειμένου να συνιστούν «σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου». Όμως κατά την κρίση του Δικαστηρίου ο Εισαγγελέας δεν κατάφερε να αποδείξει ότι οι πράξεις του Musema, που θα μπορούσαν να τον καταστήσουν

ποινικά υπεύθυνο για αυτές τις παραβιάσεις, συνδέονταν με την ένοπλη σύρραξη. Συνεπώς το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος δεν ήταν ένοχος για «σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρ.3 των Συνθηκών της Γενεύης και του Συμπληρωματικού σε αυτές II Πρωτοκόλλου», αποκλείοντας έτσι την τιμωρία του Musema για τους βιασμούς των γυναικών σε σχέση με τις απαγγελθείσες από την Εισαγγελία κατηγορίες για αυτές τις παραβιάσεις (ICTR v. Musema, 2000, pars. 973, 974, 975).

Δ.3 Η καταδικαστική απόφαση και η επιμέτρηση της ποινής. Το I Τμήμα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου εξέδωσε την Απόφασή του για αυτήν την υπόθεση στις 27 Ιανουαρίου του 2000 καταδικάζοντας τον κατηγορούμενο **σε ισόβια κάθειρξη**. Σύμφωνα με αυτή την Απόφαση ο Musema για το σύνολο των εγκληματικών πράξεών του **κρίθηκε ένοχος** βάσει του άρθρου 2(3,a) του Καταστατικού του Δικαστηρίου **για «το έγκλημα της γενοκτονίας»** (δηλαδή για ανθρωποκτονίες και πρόκληση σοβαρής σωματικής και ψυχικής βλάβης σε μέλη της εθνοτικής ομάδας των Τούτσι), **και για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας»** βάσει του άρθρου 3 (g και e) του Καταστατικού του Δικαστηρίου (δηλαδή για την εξολόθρευση των Τούτσι και τον βιασμό της Nyiramasugi). Αθώωθηκε για τις κατηγορίες: **α)** της συνενοχής σε γενοκτονία, **β)** της συνωμοσίας για διάπραξη γενοκτονίας, **γ)** τις παραβιάσεις του κοινού άρ.3 των Συνθηκών της Γενεύης και του II Πρόσθετου σε αυτές Πρωτοκόλλου, **δ)** των ανθρωποκτονιών και των άλλων απάνθρωπων πράξεων που εισήχθησαν στο Κατηγορητήριο ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (ICTR v. Musema, 2000, 8.Sentencing).

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι κατά την επιβολή της ποινής έλαβε υπόψη τη σοβαρότητα των αδικημάτων εφαρμόζοντας τις διατάξεις του άρθρου 23 (παρ.2) του Καταστατικού του (Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, Penalties, Article 23 (2)). Κατά την άποψη του Δικαστηρίου ήταν δύσκολο να συγκριθεί το έγκλημα της γενοκτονίας με τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και τα δύο εγκλήματα εξίσου «συγκλονίζουν την συλλογική συνείδηση» (ICTR v. Musema, 2000, par.980). Παρόλα αυτά το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η γενοκτονία σε όλες τις ιστορικές περιόδους έχει προκαλέσει μεγάλες απώλειες στους λαούς και συνεχίζει να αποτελεί μία οδυνηρή μάστιγα για την ανθρωπότητα. Το Δικαστήριο τόνισε ότι το έγκλημα της γενοκτονίας είναι μοναδικό, λόγω των στοιχείων του ειδικού προορισμού του (“*dolus specialis*”), που απαιτούν το έγκλημα

αυτό να διαπράττεται «με την πρόθεση να καταστραφεί εν όλω ή εν μέρει μια εθνική, φυλετική, ή θρησκευτική ομάδα». Για τους λόγους αυτούς **το Δικαστήριο χαρακτήρισε την γενοκτονία ως «έγκλημα εγκλημάτων»** και δήλωσε ότι κατά την επιβολή της ποινής έλαβε υπόψη την ιδιαίτερη βαρύτητα αυτού του εγκλήματος (ICTR v. Musema, 2000, par. 981).

Ε. Η απόφαση του Εφετείου. Ο Musema άσκησε έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης και της ποινής που του επέβαλε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο στις 27 Ιανουαρίου του 2000. Η δίκη διεξήχθη στην έδρα του δικαστηρίου στις 28 και 29 Μαΐου του 2001 (ICTR v. Musema, 2001, par. 6). Οι κυριότεροι λόγοι της προσφυγής στο Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο περιγράφονται στην αίτηση αναίρεσης ως εξής (ICTR v. Musema, 2001, par. 7):

1. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε νομική πλάνη ως προς τα κριτήρια που έθεσε για την εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων και των μαρτυριών σχετικά με τις κατηγορίες 1, 5, και 7 του τελικού τροποποιημένου Κατηγορητηρίου, δηλαδή τις κατηγορίες για το έγκλημα της γενοκτονίας και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας των παραγράφων b και g του άρθρου 3 του Καταστατικού του Δικαστηρίου (εξολόθρευση πληθυσμιακής ομάδας και βιασμός).

2. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο διέπραξε νομικό σφάλμα επιτρέποντας στην Εισαγγελία να προσκαλέσει μάρτυρες των οποίων οι γραπτές δηλώσεις δεν είχαν γνωστοποιηθεί στην υπεράσπιση εντός 60 ημερών πριν από την ημερομηνία της δίκης. Ο ισχυρισμός αυτός αφορούσε τις προαναφερθείσες κατηγορίες (1, 5, και 7).

3. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο παραχωρώντας στην Εισαγγελία την άδεια να τροποποιήσει το Κατηγορητήριο κατά τη διάρκεια της δίκης για να προσθέσει νέες κατηγορίες συμπεριλαμβανομένης της 7^{ης} κατηγορίας (βιασμός ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας).

4. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο διέπραξε νομικό σφάλμα κρίνοντας ότι ο αναιρεσείων έπρεπε να απαντήσει για την 7^η κατηγορία (βιασμός ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας), που προστέθηκε από τον Εισαγγελέα στο τροποποιημένο Κατηγορητήριο, γιατί το Κατηγορητήριο αυτό δεν επιδόθηκε ποτέ επίσημα στον αναιρεσείοντα.

5. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, κρίνοντας ότι ο κατηγορούμενος ήταν ένοχος δύο αδικημάτων βασισμένων στα ίδια πραγματικά

περιστατικά. Ο ισχυρισμός αυτός αφορούσε τις κατηγορίες 1 και 5 του τροποποιημένου Κατηγορητηρίου, δηλαδή την κατηγορία για το έγκλημα της γενοκτονίας σε σχέση με την κατηγορία για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας της παρ. (b) του άρθρου 3 του Καταστατικού (εξολόθρευση πληθυσμιακής ομάδας).

Το Εφετείο εξέδωσε την Απόφασή του στις 16 Νοεμβρίου του 2001 και σύμφωνα με αυτή απορρίφθηκαν όλοι οι προαναφερθέντες λόγοι αναίρεσης εκτός εκείνων που αφορούσαν την 7^η κατηγορία, δηλαδή του βιασμού ως εγκλήματος κατά την ανθρωπότητα, σύμφωνα με την παρ.γ του άρθρου 3 του Καταστατικού. Υπενθυμίζεται ότι η κατηγορία αυτή αποδόθηκε στον αναιρεσείοντα μόνον για τον βιασμό της Nyiramusugi, και ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο έκρινε ένοχο τον αναιρεσείοντα βάσει της μαρτυρίας του “N” την οποία χαρακτήρισε αξιόπιστη. Ο Musema ωστόσο ισχυρίστηκε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο διέπραξε σφάλμα ως προς τα πραγματικά περιστατικά σχετικά με την μαρτυρία του “N” για τον βιασμό της Nyiramusugi και ζήτησε από το Εφετείο να του επιτρέψει κατά τη διάρκεια της δίκης να υποβάλλει πρόσθετα αποδεικτικά στοιχεία. Το Εφετείο αποδέχτηκε το αίτημα και ο αναιρεσείων προέβαλλε ως πρόσθετα αποδεικτικά στοιχεία τις εξωδικαστικές δηλώσεις των μαρτύρων «CB» και «EB».

Κατά την διάρκεια της ακρόασης της 17^{ης} Οκτωβρίου του 2001 ο αναιρεσείων υποστήριξε ότι η κατάθεση του μάρτυρα «CB» σε ορισμένα σημεία ήταν ασύμβατη με την κατάθεση του μάρτυρα «N» στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, ειδικά στα σημεία που αφορούσαν τον τόπο και τον χρόνο του εγκλήματος. Υποστήριξε επίσης ότι οι καταθέσεις των μαρτύρων «N» και «CB» ήταν εντελώς αντιφατικές ως προς την ταυτότητα του δράστη του βιασμού της Nyiramusugi, καθώς ο μιν μάρτυρας «N» υπέδειξε ως δράστη τον ίδιο, ο δε μάρτυρας «CB» κάποιον άλλον άνδρα που ονομάζονταν «Mika» (ICTR v. Musema, 2001, par. 179). Σε σχέση με την μαρτυρία του «EB» ο αναιρεσείων υποστήριξε ότι ο μάρτυρας κατέθεσε για γεγονότα που δεν είχαν συμπεριληφθεί στο τελικό Κατηγορητήριο. Ο ισχυρισμός αυτός αφορούσε το χρονικό διάστημα κατά το οποίο συνέβη ο εγκληματική πράξη, καθώς ο μάρτυρας «EB» κατέθεσε ότι ο Musema βίασε την Nyiramusugi μεταξύ της 15^{ης} Μαΐου και 15^{ης} Ιουνίου του 1994, ενώ στο τελικό Κατηγορητήριο στην 7^η Κατηγορία (που αποτελούσε έναν από τους βασικούς λόγους της προσφυγής) αναφέρεται ότι ο βιασμός της Nyiramusugi διαπράχθηκε στις 13 Μαΐου του 1994 (ICTR v. Musema, 2001, par.180).

Η Εισαγγελία ισχυρίστηκε ότι δεν αμφισβητήθηκε από κανένα μάρτυρα πως η Nyiramusugi στις 13 Μαΐου του 1994 συνελήφθη από κάποιους άνδρες και μεταφέρθηκε στον τόπο που βρίσκονταν ο Musema μετά από δική του εντολή. Η μαρτυρία του «CB», σύμφωνα με την οποία στις 13 Μαΐου του 1994 η Nyiramusugi βιάστηκε από κάποιον άνδρα ονομαζόμενο «Mika», δεν ήταν ικανή, κατά την άποψη της Εισαγγελίας, να ανατρέψει την μαρτυρία του «N», σύμφωνα με την οποία δράστης του βιασμού ήταν ο Musema, καθώς το θύμα ενδέχεται να βιάστηκε την ίδια ημέρα και από τους δύο άνδρες (ICTR v. Musema, 2001, par. 182). Συνεπώς η Εισαγγελία υποστήριξε ότι δεν υπήρξε αντίφαση μεταξύ της μαρτυρίας του EB και του «N», και ότι σε κάθε περίπτωση η κατάθεση του μάρτυρα «EB» μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο για να επαληθεύσει την κατάθεση του μάρτυρα CB και όχι την μαρτυρία του «N» (ICTR v. Musema, 2001, par. 183). Συμπερασματικά, κατά την κρίση της Εισαγγελίας, εφόσον η αξιοπιστία της μαρτυρίας του «N» δεν επηρεάστηκε καθόλου από τις μαρτυρίες των «CB» και «EB», το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν διέπραξε σφάλμα ως προς τα πραγματικά περιστατικά του βιασμού της Nyiramusugi.

Το Εφετείο ωστόσο εξέφρασε διαφορετική άποψη από αυτή της Εισαγγελίας. Έκρινε δηλαδή ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τον μάρτυρα «CB» διέφεραν από εκείνα που παρουσιάστηκαν από τον μάρτυρα «N» στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο. Συγκεκριμένα, ο μάρτυρας «N» κατέθεσε ότι η Nyiramusugi συνελήφθη από κάποιους άνδρες στις 13 Μαΐου του 1994 στο λόφο Muyira και μεταφέρθηκε στον Musema περίπου στις 15.30 όπου και βιάστηκε από αυτόν για περίπου 40 λεπτά. Αντίθετα, ο μάρτυρας «CB» κατέθεσε ότι συνάντησε την Nyiramusugi στις 16.00 την ίδια ημερομηνία (στις 13 Μαΐου του 1994) και η ίδια του είπε ότι την βίασε κάποιος ονόματι «Mika». Ο μάρτυρας «CB» προσέθεσε ότι δεν είδε κάποιον άλλο άνδρα να βιάζει την Nyiramusugi την ίδια ημέρα (ICTR v. Musema, 2001, par. 191). Σχετικά με την μαρτυρία του «EB» το Εφετείο επισήμανε ότι οι διάδικοι τελικά παραδέχτηκαν πως τα περιστατικά που περιέγραψε ο μάρτυρας δεν αναφέρονταν στο τελικό τροποποιημένο Κατηγορητήριο, εφόσον ο μάρτυρας κατέθεσε ότι ο βιασμός της Nyiramusugi διαπράχθηκε σε διαφορετική ημερομηνία από την 13^η Μαΐου του 1994. Ωστόσο το Εφετείο παρατήρησε ότι από αυτή την μαρτυρία προέκυψε ότι η Nyiramusugi ήταν ζωντανή, τουλάχιστον μέχρι τις 15 Μαΐου του 1994, ενώ σύμφωνα με την Απόφαση του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου η Nyiramusugi σκοτώθηκε στις 14 Μαΐου του 1994 (ICTR v. Musema, 2001, par.192).

Το Εφετείο έκρινε ότι τα νομικά συμπεράσματα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου για τον βιασμό της Nyiramusugi αποδείχτηκαν ανακριβή, διότι προέκυψαν νέα στοιχεία που αναιρούσαν τα πραγματικά περιστατικά βάσει των οποίων το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του. Κατά συνέπεια, το Εφετείο αποφάσισε να αναιρεθεί η καταδικαστική απόφαση του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου για αυτή τη κατηγορία με αποτέλεσμα ο Alfred Musema να μην κριθεί ένοχος για το έγκλημα του βιασμού της Nyiramusugi ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας» (ICTR v. Musema, 2001, par.191).

Σχετικά με τον βιασμό και την δολοφονία της Annunciata Mujawayezu στις 14 Απριλίου του 1994, ο αναιρεσειών υποστήριξε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε νομική πλάνη, γιατί δεν συνυπολόγισε την ασυνέπεια μεταξύ της προφορικής μαρτυρίας της μάρτυρας «I» και των προδικαστικών δηλώσεων της για το συγκεκριμένο περιστατικό. Μολονότι η μαρτυρία της «I» αμφισβητήθηκε από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, ο Musema ισχυρίστηκε ότι η πλειοψηφία του Δικαστηρίου δεν έλαβε υπόψη πολλούς παράγοντες που σχετίζονταν με τα αποδεικτικά στοιχεία της υπόθεσης, με αποτέλεσμα στην πραγματικότητα να κριθεί ένοχος, εφόσον του αποδόθηκε ποινική ευθύνη για την υποτιθέμενη εντολή που έδωσε σε κάποιους άνδρες να βιάσουν την Annunciata Mujawayezu και να κόψουν το μαστό της (ICTR v. Musema, 2001, par.165). Η Εισαγγελία υποστήριξε ότι ο Musema δεν είχε το δικαίωμα να ασκήσει έφεση για το συγκεκριμένο αδίκημα, γιατί το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν τον καταδίκασε για τον βιασμό και τη δολοφονία της Annunciata Mujawayezu, ούτε έλαβε υπόψη αυτό το περιστατικό για τον καθορισμό της ποινής του (ICTR v. Musema, 2001, par.166).

Το Εφετείο παρατήρησε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ισχυρίστηκε ότι ακόμη και αν είχε αποδειχτεί ότι ο Musema είχε διατάξει τον βιασμό της Annunciata δεν ήταν δυνατό να αποδώσει ποινική ευθύνη σε αυτόν, δεδομένου ότι δεν προσκομίστηκαν επαρκή στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η διαταγή αυτή πράγματι εκτελέστηκε, ούτε αποδείχθηκε πως ο Musema διέταξε να σκοτωθεί η Annunciata και ο γιος της. Το Εφετείο επισήμανε επίσης ότι η ποινική ευθύνη που απέδωσε στον αναιρεσειόντα το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο για το έγκλημα του βιασμού ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας», βάσει της παρ.γ του άρθρου 3 του Καταστατικού, αφορούσε μόνο τον βιασμό της Nyiramusugi και δεν περιλάμβανε το περιστατικό του βιασμού της Anunciata Mujawayezu (ICTR v. Musema, 2001,

par.167). Συνεπώς, το Εφετείο έκρινε ότι εφόσον το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη αυτά τα περιστατικά, είτε για την καταδίκη του Musema ή για τον καθορισμό της ποινής του δεν υφίστατο λόγος αναίρεσης (ICTR v. Musema, 2001, par.169).

Ο Musema ισχυρίστηκε επίσης ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη κατά την εκτίμηση της αξιοπιστίας της μάρτυρας «Μ», όσον αφορά την παρουσία του στις 18 Απριλίου του 1994 στο λόφο Karongi και την υποτιθέμενη διαταγή που έδωσε στους παραβρισκόμενους άνδρες στην εκεί συνάντηση να επιτεθούν εναντίον των Τούτσι και να βιάσουν τις γυναίκες αυτής της εθνότητας. Το Εφετείο παρατήρησε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, αν και θεώρησε αξιόπιστη την μαρτυρία της «Μ», ωστόσο έκρινε ότι η μαρτυρία αυτή δεν ήταν αρκετή για να αποδείξει την ενοχή του κατηγορούμενου πέρα από κάθε λογική αμφιβολία. Κατά την κρίση του Εφετείου το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δεν υπέπεσε σε πλάνη θεωρώντας αξιόπιστη την μαρτυρία της «Μ», γιατί, παρόλο που ένας μάρτυρας μπορεί να θεωρηθεί αξιόπιστος, η ισχύς μιας κατηγορίας που βασίζεται αποκλειστικά σε μία μαρτυρία μπορεί να επηρεαστεί από άλλους παράγοντες, οι οποίοι είναι ικανοί να θέσουν υπό αμφισβήτηση τις υποθέσεις της Εισαγγελίας βάσει των οποίων συνέταξε το Κατηγορητήριο. Το Εφετείο συμπέρανε ότι δεν υφίσταται αυτός ο λόγος αναίρεσης, εφόσον το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο απάλλαξε λόγω αμφιβολιών τον Musema από τις κατηγορίες που σχετίζονταν με το συγκεκριμένο περιστατικό (ICTR v. Musema, 2001, par.81).

Τελικά, το Εφετείο επιβεβαίωσε την ετυμηγορία του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου σχετικά με την ενοχή του Musema για το έγκλημα της γενοκτονίας και το έγκλημα της εξόντωσης πληθυσμιακής ομάδας, ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας», αλλά ανέτρεψε την καταδικαστική απόφαση για τον βιασμό της Nyiramusugi. Ωστόσο το Εφετείο επιβεβαίωσε την ποινή της ισόβιας κάθειρξης που επέβαλλε στον Musema το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο κρίνοντας ότι η κατάργηση της καταδικαστικής απόφασης για το έγκλημα του βιασμού δεν επηρέασε πουθενά το ύψος της συνολικής ποινής, και υπογράμμισε ότι θα επιβεβαίωνε την ίδια ποινή, ακόμα και στην περίπτωση που ο Musema θα είχε κριθεί αθώος από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο για αυτή την κατηγορία, λόγω της σοβαρότητας των υπολοίπων εγκλημάτων που αυτός αποδεδειγμένα διέπραξε (ICTR v. Musema, 2001, par.399).

ΣΤ. Συμπεράσματα και παρατηρήσεις. Η νομολογία της υπόθεσης *Musema*, αναμφίβολα συμβάλλει στη διεύρυνση της προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε περιόδους ενόπλων συρράξεων. Άλλωστε η διεθνής ποινική δικαιοσύνη στην ιστορική της διαδρομή παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις ως προς την αντιμετώπιση των εγκλημάτων που διαπράττονται κατά την διάρκεια των πολέμων, «ώστε κάθε απόφαση που εκδίδεται από διεθνή ποινική δικαιοδοσία να αποτελεί ακόμη ένα δομικό στοιχείο στο οικοδόμημα της νομολογίας» (Aptel & Williamson, 2000). Ωστόσο, η υπόθεση αυτή αναδεικνύει παράλληλα τις αδυναμίες των διωκτικών και δικαστικών αρχών σχετικά με την συγκέντρωση και την αξιοποίηση των αποδεικτικών στοιχείων που αφορούν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Παρατηρούμε αρχικά ότι οι βιασμοί εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι, όπως περιγράφονται από τις μαρτυρίες, σε κάποιες περιπτώσεις συνοδεύονταν από ακρωτηριασμούς, διαπράττονταν πάντα δημόσια, ενώ τα περισσότερα θύματα θανατώθηκαν μετά τον βιασμό τους ή κατέληξαν εξαιτίας ενός σχεδόν σαδιστικού βιασμού. Η επιδεικτική ταπείνωση των γυναικών και η αγριότητα των βιασμών επιβεβαιώθηκε από όλες τις μαρτυρίες, έτσι ώστε να μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι βιασμοί εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι δεν ήταν μεμονωμένοι, αλλά ότι διαπράχθηκαν στο πλαίσιο μίας ευρύτερης σεξουαλικοποίησης της βίας που στόχευε στον αφανισμό όχι μόνο των θυμάτων αλλά και της εθνότητας που αυτά ανήκαν. Είναι έτσι προφανές ότι σε αυτή την υπόθεση, όπως και στην υπόθεση *Akayesu*, οι βιασμοί των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι είχαν γενοκτονικό χαρακτήρα, καθώς πληρούσαν την «ειδική πρόθεση» (“*dolus specialis*”) της εξόντωσης μιας προστατευόμενης από τους διεθνείς κανόνες πληθυσμιακής ομάδας, που απαιτεί το έγκλημα της γενοκτονίας.

Παρότι το Εφετείο επιβεβαίωσε την ετυμηγορία του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου σχετικά με την ενοχή του *Musema* για το έγκλημα της γενοκτονίας, στην πραγματικότητα η ετυμηγορία του αφορούσε περισσότερο το γενικό πλαίσιο της διάπραξης των σφαγών εναντίον των Τούτσι, χωρίς να συμπεριλάβει στις πράξεις γενοκτονίας τα περιστατικά των βιασμών που αναφέρονταν στο τελικό Κατηγορητήριο. Το Εφετείο δεν επιβεβαίωσε επιπρόσθετα την ετυμηγορία του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία ο *Musema* έφερε ποινική ευθύνη για τον βιασμό της *Nyiramusugi*, ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας». Οι λόγοι που οδήγησαν το Δικαστήριο σε αυτές τις αποφάσεις σχετίζονται τόσο με την

αδυναμία της Εισαγγελίας να συλλέξει επαρκή αποδεικτικά στοιχεία, όσο και με την αντικειμενική δυσκολία των μαρτύρων να καταθέσουν στο Δικαστήριο για τα συγκεκριμένα γεγονότα με λεπτομερή και σαφή τρόπο. Οι αντιφάσεις και οι ανακρίβειες στις μαρτυρίες ωστόσο είναι εύλογες, όταν μάρτυρες είναι τα θύματα της σεξουαλικής βίας ή συγγενικά και αγαπημένα τους πρόσωπα, λόγω της συναισθηματικής φόρτισης που επιφέρει η ανάκληση της μνήμης των τραυματικών εμπειριών.

Προβλήματα ως προς την αξιοπιστία των μαρτύρων δημιουργήθηκαν και στις περιπτώσεις που οι μαρτυρικές καταθέσεις δόθηκαν με μεγάλη χρονική διαφορά μεταξύ τους, ή μετά από αρκετό χρονικό διάστημα από τα συμβάντα, με αποτέλεσμα οι μάρτυρες να μην είναι δυνατό να θυμηθούν με ακρίβεια στοιχεία που αφορούσαν την υπόθεση, όπως ο ακριβής χρόνος της διάπραξης του εγκλήματος και άλλες λεπτομέρειες, που όμως αποδείχτηκαν σημαντικές για την δικαστική κρίση. Επιπρόσθετα λόγω του φόβου που συνεχίζει να επικρατεί στις εύθραυστες μεταπολεμικές κοινωνίες και του στιγματισμού των θυμάτων της σεξουαλικής βίας τόσο η Εισαγγελία όσο και η Υπεράσπιση δεν είχαν την δυνατότητα να καλέσουν μεγάλο αριθμό μαρτύρων, ώστε το Δικαστήριο να διαμορφώσει μία αναμφίβολη κρίση για την ενοχή του κατηγορούμενου. Τα προβλήματα αυτά οδήγησαν σε μία δικαστική απόφαση που παρουσιάζει το εξής παράδοξο: «από την μία πλευρά επιβάλλεται μία αυστηρή ποινή στον δράστη, και από την άλλη, η ποινή αυτή δεν δικαιώνει τα θύματα της σεξουαλικής βίας ατομικά».

Στην υπόθεση *Musema* τέθηκε επιπρόσθετα το ζήτημα της οριοθέτησης «της ποινικής ευθύνης ανωτέρου». Παρά το ότι στην 3^η παράγραφο του 6^{ου} άρθρου του Καταστατικού του Δικαστηρίου περιγράφονταν με σαφήνεια οι υποχρεώσεις και οι ενέργειες ενός προϊσταμένου σε σχέση με τις άδικες πράξεις που διαπράττουν οι υφιστάμενοί του, το κύριο ερώτημα για το Δικαστήριο ήταν «κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορούσε κάποιος να θεωρηθεί “de jure” επικεφαλής μιας ομάδας, με δικαίωμα να δίνει εντολές και να ελέγχει τα μέλη της, προκειμένου να μπορεί να του αποδοθεί η αντίστοιχη ποινική ευθύνη». Το ζήτημα αυτό είχε με σχετική ευκολία επιλυθεί από το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, καθώς η πλειοψηφία των κατηγορουμένων ανήκαν σε στρατιωτικές ή παραστρατιωτικές ομάδες που είχαν συγκεκριμένες ιεραρχικές δομές. Ωστόσο στην ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας παρατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό η ενεργή εμπλοκή σε εγκληματικές

πράξεις πολιτικών, επιχειρηματιών, και διοικητικών στελεχών, γεγονός που καθιστούσε δύσκολο τον προσδιορισμό «της ποινικής ευθύνης ανωτέρου».

Το Δικαστήριο σε αυτή την υπόθεση έκρινε ότι μπορεί να αποδοθεί «ποινική ευθύνη ανωτέρου» στον κατηγορούμενο σύμφωνα με την 3^η παράγραφο του 6^{ου} άρθρου του Καταστατικού του Δικαστηρίου μόνο για τις άδικες πράξεις των εργαζομένων στο εργοστάσιο τσαγιού που αυτός διεύθυνε. Το Δικαστήριο με αυτή την ερμηνεία περιόρισε σε μεγάλο βαθμό την ποινική ευθύνη του Musema, αγνοώντας αξιόπιστες μαρτυρίες που επιβεβαίωναν ότι η επιρροή που αυτός ασκούσε στην τοπική κοινωνία επεκτείνονταν, λόγω της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας που κατείχε, πέρα από τον άμεσο έλεγχο των υπαλλήλων του εργοστασίου τσαγιού. Έτσι ο Musema δεν κρίθηκε ένοχος για προτροπές σε εγκληματικές πράξεις που αποδεδειγμένα απεύθυνε σε άνδρες οι οποίοι δεν ήταν υφιστάμενοί του υπό την έννοια της δικαστικής ερμηνείας. **Αυτό το σκεπτικό οδήγησε το Δικαστήριο να αφήσει ατιμώρητες και τις ενθαρρύνσεις ή τις προτροπές προς την σεξουαλική βία.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: Η νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων

10.1 Η ίδρυση και η λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

Στη Διπλωματική Διάσκεψη του Ο.Η.Ε στην Ρώμη στις 17 Ιουλίου του 1998 υιοθετήθηκε το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου από 120 κράτη που συμμετείχαν στη διαδικασία ψήφισής του. Το Καταστατικό του Δικαστηρίου τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου του 2002, ενώ «60 κράτη είχαν γίνει μέρος του Καταστατικού δια της επικύρωσης ή της προσχώρησης» (UNRIC). Με αυτό τον τρόπο ιδρύθηκε το Δ.Π.Δ ως μόνιμος θεσμός με διεθνή νομική προσωπικότητα και σε άμεση σύνθεση με τα Η.Ε.²⁰³ Το Δικαστήριο έχει την έδρα του στη Χάγη της Ολλανδίας με δυνατότητα να συνεδριάζει και αλλού «όποτε θεωρεί τούτο επιθυμητό» (Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, Άρθρο 5, παρ.1,3). Με στόχο την εφαρμογή των αποφάσεων του ΔΠΔ στο πεδίο την αποκατάστασης των θυμάτων δημιουργήθηκε το 2004 από τη Συνέλευση των Συμβαλλόμενων Κρατών, και σύμφωνα με το άρθρο 79 του Καταστατικού του Δικαστηρίου, ένα ειδικό Ταμείο (“TFV”), που, αν και αποτελεί ξεχωριστό όργανο από το Δικαστήριο, έχει όμως ως αποστολή «να εφαρμόζει αποζημιώσεις που επιβάλλονται από το Δικαστήριο και να παρέχει σωματική, ψυχολογική και υλική υποστήριξη στα θύματα και τις οικογένειές τους» (ICC, Trust Fund for Victims).

Η δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου περιορίζεται σε συγκεκριμένα εγκλήματα, δηλαδή: **α)** Στο έγκλημα της γενοκτονίας. **β)** Στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. **γ)** Στα εγκλήματα πολέμου. **δ)** Στο έγκλημα της επίθεσης. Απαραίτητες προϋποθέσεις άσκησης της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου είναι (ICC, “How the Court Works”): **1)** Τα εγκλήματα να διαπράχθηκαν από ή μετά την 1^η Ιουλίου του 2002, με απαγόρευση αναδρομικότητας σε σχέση με την ποινική ευθύνη των εμπλεκόμενων σε εγκληματικές πράξεις προσώπων (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 24, παρ.1).²⁰⁴ **2)** Τα εγκλήματα να διαπράχθηκαν από υπήκοο του συμβαλλόμενου κράτους ή από το έδαφος συμβαλλόμενου κράτους ή από κράτος που έχει αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου (Καταστατικό της Ρώμης του

²⁰³ Το ΔΠΔ δεν αποτελεί τμήμα του Ο.Η.Ε αλλά συνεργάζεται μαζί του όπως συνεργάζεται και με μη κράτη μέλη και άλλους διεθνείς οργανισμούς.

²⁰⁴ Απαγόρευση αναδρομικότητας *ratione personae*, «ουδείς ευθύνεται ποινικώς κατά το παρόν Καταστατικό για συμπεριφορά που προηγήθηκε της θέσεως σε ισχύ του Καταστατικού».

Δ.Π.Δ., Άρθρο 12, παρ. 3).²⁰⁵ 3) Τα εγκλήματα να παραπέμφθηκαν στον Εισαγγελέα του ΔΠΔ από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με ψήφισμα που εγκρίθηκε βάσει του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.²⁰⁶ 4) Τα εμπλεκόμενα μέρη να μην επιθυμούν ή να μην δύνανται να εκδικάσουν αυτά τα εγκλήματα στα εθνικά τους δικαστήρια σύμφωνα με την «αρχή της συμπληρωματικότητας» (Συμεωνίδου-Καστανίδου κ. α., 2006, σ.513). Είναι ωστόσο σημαντικό να επισημανθεί ότι «τόσο ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύονται όροι και έννοιες που περιέχονται στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (όπως της ένοπλης σύρραξης, της επίθεσης, των ασυλιών) όσο και η εξυπηρέτηση γεωστρατηγικών συμφερόντων ισχυρών κρατών αποτελούν βασικά κριτήρια ως προς το εάν το Δικαστήριο θα παρέμβει τελικά ή όχι σε μία διένεξη ή άλλη διεθνή εμπλοκή» (Κουράκης, 2017, σ.13).

Το Δικαστήριο μέχρι τον Δεκέμβριο του 2016 αριθμούσε 124 κράτη-μέλη, 34 εκ των οποίων είναι αφρικανικές χώρες. Οι αραβικές χώρες, μέχρι την ίδια ημερομηνία, υποεκπροσωπούνται στο ΔΠΔ και μόνο τέσσαρες από αυτές (Ιορδανία, Τυνησία, Τζιμπουτί και Κομόρες) είναι συμβαλλόμενα μέρη του Καταστατικού της Ρώμης (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., 2016). Η Ρωσία, η Κίνα και οι ΗΠΑ, υπέγραψαν την Ιδρυτική Συνθήκη του ΔΠΔ, χωρίς όμως και να την έχουν επικυρώσει. Ο Ρώσος Πρόεδρος Vladimir Putin, λόγω των αυξανόμενων επικρίσεων για την ρωσική βομβιστική επίθεση στη Συρία, δήλωσε ότι η χώρα του θα αποχωρήσει από το ΔΠΔ (Grove, 2016). Οι ΗΠΑ επέκριναν την στάση της Ρωσίας, αν και οι ίδιες δεν αποδέχτηκαν τη δικαιοδοσία του ΔΠΔ να ερευνήσει υποθέσεις του αμερικανικού στρατού για βασανιστήρια και κακοποιήσεις κρατουμένων που διαπράχθηκαν στο πόλεμο του Αφγανιστάν (Sengupta & Simon, 2016). Το 2002, οι ΗΠΑ είχαν δηλώσει εγγράφως την επιθυμία τους να μην δεσμεύονται από το Καταστατικό της Ρώμης, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι το ΔΠΔ θα έπρεπε να είχε άμεση εξάρτηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας, στο οποίο οι ΗΠΑ έχουν δικαίωμα αρνησικυρίας (Γεωργούλης, 2010, σ. 58).

²⁰⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 3 του Καταστατικού της Ρώμης, ένα κράτος που δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να αποδεχθεί την άσκηση της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου υποβάλλοντας δήλωση στο γραμματέα του ΔΠΔ.

²⁰⁶ Υπενθυμίζεται ότι το VII Κεφάλαιο του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών προσδιορίζει τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου Ασφαλείας για ενέργειες απειλής ή διατάραξης της ειρήνης, ή επιθετικών πράξεων.

Επιπρόσθετα, η Νότια Αφρική, η Γκάμπια και το Μπουρούντι ανακοίνωσαν το 2016 ότι θα αποχωρήσουν από το ΔΠΔ. Η κυβέρνηση της Γκάμπιας κατηγόρησε το ΔΠΔ για «δίωξη των Αφρικανών και κυρίως των ηγετών τους», την στιγμή που, «τουλάχιστον 30 δυτικές χώρες έχουν διαπράξει εγκλήματα πολέμου από την ίδρυση του δικαστηρίου», χωρίς οι υποθέσεις αυτές να έχουν διερευνηθεί («Έθνος», 2016b). Το Μπουρούντι στις 12 Οκτωβρίου του 2016 προχώρησε σε κοινοβουλευτική ψηφοφορία κατά την οποία ψηφίστηκε η απόσυρση της χώρας από το Καταστατικό της Ρώμης. Λίγες ημέρες μετά, στις 18 Οκτωβρίου του 2016, ο Πρόεδρος του Μπουρούντι υπέγραψε τη σχετική νομοθεσία που επιτρέπει την απόσυρση (International Justice Resource Center, 2016).

Ένα από τα σημαντικότερα πρόβλημα του Δικαστηρίου, που αποτελεί και αντικείμενο επικρίσεων, είναι η αδυναμία της Εισαγγελίας να στοιχειοθετήσει κατηγορίες εναντίον ηγετών και κυβερνητικών στελεχών κρατών που είναι συμβαλλόμενα μέρη του Καταστατικού της Ρώμης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η αποτυχία της Εισαγγελίας να στηρίξει τις κατηγορίες εναντίον του Υπουργού Οικονομικών της Κένυας, Muigai Kenyatta, για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» που διαπράχθηκαν στο πλαίσιο της βίας που ξέσπασε στη χώρα μετά την προεκλογική περίοδο του 2007-2008 (ICC, Kenyatta Case, 2011).²⁰⁷

Από την άλλη πλευρά ακόμα και στις περιπτώσεις που ο Εισαγγελέας εκδίδει εντάλματα σύλληψης η εκτέλεση τους συναντά κάποιες φορές την άρνηση των κρατών να συνεργαστούν. Δεδομένου ότι το Δικαστήριο δεν διαθέτει αστυνομικές αρχές ή στρατιωτικές δυνάμεις η συνεργασία του με τα κράτη είναι αναγκαία προκειμένου να είναι δυνατή η παραπομπή των υπόπτων σε δίκη (Benvenuto, 2014). Για παράδειγμα το Τσαντ και η Κένυα, αν και ήταν μέλη του Καταστατικού της Ρώμης, αρνήθηκαν να συλλάβουν τον πρώην Πρόεδρο της Δημοκρατίας του Σουδάν, Al Bashir, κατά την επίσκεψή του σε αυτές τις χώρες το 2011, παρά το ότι εκκρεμούσε εναντίον του ένταλμα σύλληψης από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο με κατηγορίες για «διεθνή εγκλήματα (εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και γενοκτονία), ενώ η Συνέλευση της Αφρικανικής Ένωσης αποφάσισε να μη συνεργαστεί με το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη σύλληψη και τη παράδοσή του Al Bashir (Διεθνής Αμνηστία, 2011, σ.52).

---

²⁰⁷ Συγκεκριμένα ο Kenyatta κατηγορήθηκε για ανθρωποκτονίες, απελάσεις ή βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών, βιασμούς, διώξεις και άλλες απάνθρωπες πράξεις.

Το ΔΠΔ έχει ασχοληθεί με 24 υποθέσεις, από την έναρξη της λειτουργίας του μέχρι τα μέσα του 2017 και έχουν παραπεμφθεί σε αυτό 41 κατηγορούμενοι (ICC, “Cases”). Η Εισαγγελία, σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία του Δικαστηρίου για το έτος 2017, ερευνά νέες υποθέσεις για εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονίες, που διαπράχθηκαν είτε στο πλαίσιο της άσκησης βίας εναντίον πολιτών από κυβερνητικές δυνάμεις, όπως στη Λιβύη (από το 2011), ή για ένοπλες συγκρούσεις κρατών, όπως αυτές της Γεωργίας (το 2008), της Κεντρικής Αφρικανικής Δημοκρατίας (το 2002), της Ουγκάντας (το 2002), της Δημοκρατίας του Κογκό (το 2002), και του Σουδάν (Νταρφούρ, 2002) (ICC, “Cases”).

Συμπερασματικά, παρά τα θετικά βήματα του Δικαστηρίου, δεν εκλείπουν οι αρνητικές κριτικές. Το Δικαστήριο έχει κατηγορηθεί ότι «αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στην υπερεθνική δικαιοδοσία του και στους πολιτικούς συμβιβασμούς στους οποίους στηρίζεται η δημιουργία του» με αποτέλεσμα «η Εισαγγελία να επιλέγει τις υποθέσεις που θα εκδικαστούν περισσότερο με πολιτικά κριτήρια παρά με κριτήρια αμερόληπτης δικαιοσύνης» (Benvenuto, 2014).²⁰⁸ Πολιτικο-οικονομικά κυρίαρχα κράτη, όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα και η Ρωσία, που έχουν εμπλακεί σε αιματηρές ένοπλες συγκρούσεις, έχουν μέχρι σήμερα διαφύγει της απαγγελίας κατηγοριών, σε αντίθεση με τις φτωχές αφρικανικές χώρες, όπου είκοσι (20) από τις υποθέσεις που έχει επιληφθεί το Δικαστήριο μέχρι το 2014 αφορούσαν ένοπλες συγκρούσεις σε αυτές (Benvenuto, 2014).

10.2 Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

10.2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Το Καταστατικό του ΔΠΔ συμπεριλαμβάνει τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας στα «εγκλήματα πολέμου» και στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Εγκλήματα σεξουαλικής βίας σύμφωνα με το Καταστατικό θεωρούνται ο βιασμός, η γενετήσια δουλεία, ο εξαναγκασμός σε πορνεία, ο εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη, ο εξαναγκασμός σε στείρωση και κάθε άλλη μορφή

---

²⁰⁸ Δεδομένου ότι σύμφωνα με το άρθρο 53 (παρ.1γ) του Καταστατικού του Δικαστηρίου ο Εισαγγελέας έχει αποκλειστική αρμοδιότητα να κρίνει αν «η δίωξη δεν είναι προς το συμφέρον της δικαιοσύνης λαμβάνοντας υπ' όψιν όλες τις περιστάσεις, συμπεριλαμβανομένων της βαρύτητας του εγκλήματος, των συμφερόντων των θυμάτων και της ηλικίας ή ασθένειας του φερομένου ως δράστη και του ρόλου του στο έγκλημα που του αποδίδεται».

γενετήσιας βίας που συνιστά σοβαρή προσβολή του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης ή έχει ανάλογη βαρύτητα με τα ρητά αναφερόμενα εγκλήματα.²⁰⁹

Σύμφωνα με την πολιτική που ακολούθησε το ΔΠΔ άλλα εγκλήματα όπως τα βασανιστήρια, ο ακρωτηριασμός, οι απάνθρωπες πράξεις και οι προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας, αναγνωρίστηκαν ως εγκλήματα που μπορεί να ενέχουν στοιχεία σεξουαλικής βίας. Οι πράξεις σεξουαλικής βίας δεν περιορίζονται στην φυσική επαφή του δράστη με το θύμα αλλά μπορεί να διαπραχτούν και χωρίς αυτή, όπως για παράδειγμα ο εξαναγκασμός του θύματος να γυμνωθεί (ICC, Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, 2014). Τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού καθορίστηκαν από το ΔΠΔ λαμβάνοντας υπόψη τους ορισμούς του βιασμού που δόθηκαν από τα Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια για την Ρουάντα και την πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Βιασμός σύμφωνα με τους κανόνες του ΔΠΔ στοιχειοθετείται όταν «ο δράστης διεισδύσει στο σώμα του θύματος μέσω του πρωκτού ή γενετικής οπής, με σεξουαλικό όργανο, με οποιοδήποτε αντικείμενο, ή οποιοδήποτε άλλο μέρος του σώματος. Η σεξουαλική διείσδυση απαιτείται να διαπράχθηκε με βία ή με απειλή βίας ή εξαναγκασμού, όπως αυτή που προκαλείται από φόβο βίας, καταναγκασμού, κράτησης, ψυχολογικής καταπίεσης, κατάχρησης εξουσίας κατά του θύματος ή άλλου προσώπου, ή είναι αποτέλεσμα εκμετάλλευσης, ή διαπράχθηκε εναντίον ατόμου που δεν είναι σε θέση να δώσει γνήσια συναίνεση» ([ICC], Elements of Crimes, Article 7, (1) (g)-1) & (Elements of Crimes, Article 8, (2) (b) (xxii)-1). Επιπλέον, η σεξουαλική διείσδυση δεν προσδιορίζεται με έμφυλα κριτήρια, ώστε τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες να θεωρούνται θύματα και δράστες βιασμών.

Σε περιπτώσεις σεξουαλικής βίας, το ΔΠΔ εφαρμόζει τις ακόλουθες γενικές αρχές: **α)** Η συναίνεση στην σεξουαλική πράξη δεν μπορεί να συναχθεί λόγω οποιωνδήποτε λέξεων ή συμπεριφορών του θύματος, όταν η βία, η απειλή βίας, ο εξαναγκασμός ή η εκμετάλλευση συμβαίνουν σε καταναγκαστικό περιβάλλον που υπονομεύει την ικανότητα του θύματος να δώσει γνήσια συναίνεση, ή όταν το θύμα είναι άτομο ανίκανο να δώσει πραγματική συναίνεση. **β)** Η συναίνεση δεν μπορεί να συναχθεί λόγω της σιωπής ή της έλλειψης αντίστασης από το θύμα της σεξουαλικής βίας. **δ)** Η αξιοπιστία, ο χαρακτήρας, ή η σεξουαλική διαθεσιμότητα θύματος ή μάρτυρα δεν μπορεί να συναχθεί εξαιτίας προηγούμενης ή επακόλουθης σεξουαλικής

²⁰⁹ Άρθρο 8 (vi) και άρθρο 7 παρ.1 του Καταστατικού του ΔΠΔ.

συμπεριφοράς τους (Rules of Procedure and Evidence, Rule 70: “Principles of evidence in cases of sexual violence” & Rule 71: “Evidence of other sexual conduct”).

Στην αρμοδιότητα του ΔΠΔ δεν εντάσσονται μόνο τα εγκλήματα των ενόπλων συρράξεων, καθώς τόσο τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» όσο και το «έγκλημα της γενοκτονίας» (στα οποία η σεξουαλική βία εμπεριέχεται ως άδικη πράξη) μπορεί να διαπραχτούν και σε περιόδους ειρήνης. Παρόλα αυτά τα πρώτα εντάλματα σύλληψης για εγκλήματα σεξουαλικής βίας που εξέδωσε το ΔΠΔ, αλλά και οι υποθέσεις σεξουαλικής βίας που έχει μέχρι σήμερα εκδικάσει, αφορούν κατηγορούμενους που είχαν εμπλακεί σε ένοπλες συγκρούσεις, συγκεκριμένα, της Ουγκάντας και της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό. Ωστόσο σε καμία υπόθεση οι κατηγορίες δεν αφορούσαν αποκλειστικά εγκλήματα σεξουαλικής βίας αλλά και ένα πλήθος άλλων εγκλημάτων.

10.2.2 Η σεξουαλική βία των ενόπλων συγκρούσεων της Ουγκάντας

10.2.2.1 Το ιστορικό πλαίσιο της ένοπλης σύρραξης και οι πρώτες ποινικές διώξεις. Οι πρώτες έρευνες του ΔΠΔ για «εγκλήματα πολέμου» και «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» ξεκίνησαν τον Ιούλιο του 2004 και αφορούσαν τις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ του εθνικού στρατού της Ουγκάντας και του επαναστατικού στρατού “LRA.”²¹⁰ Ο στρατός αυτός έδρασε κύρια στις βόρειες περιοχές της Ουγκάντας, αλλά και σε γειτονικές χώρες, όπως το Νότιο Σουδάν, την Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό και την Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία. Τα ιδρυτικά μέλη του ανήκαν στην εθνότητα των Acholi της περιοχής Gulu και έδρασαν ως επαναστατική ομάδα από το 1987 ενάντια στις κυβερνήσεις της Ουγκάντας που φέρονταν υπεύθυνες για μία σειρά παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μελών αυτής της εθνότητας.

Ο ηγέτης του “LRA”, Joseph Kony, αρχικά στόχευε στην ανατροπή του Προέδρου της χώρας Yoweri Museveni, ενώ ισχυρίστηκε ότι επιθυμούσε να ιδρύσει ένα θεοκρατικό κράτος με βάση τις θρησκευτικές παραδόσεις των Acholi. Όμως η εθνότητα των Acholi πλήγηκε περισσότερο από κάθε άλλη πληθυσμιακή ομάδα από τις ακρότητες του πολέμου, γιατί στράφηκαν εναντίον της τόσο τα κυβερνητικά

---

²¹⁰ LRA: Lord’s Resistance Army.

στρατεύματα όσο και τα στρατεύματα του “LRA”, καθώς ο Kony θεώρησε προδότες όσους Acholi δεν εντάχτηκαν στον στρατό του. Όταν η δράση του “LRA” επεκτάθηκε σε άλλες χώρες οι πολιτικοί στόχοι του δεν ήταν ξεκάθαροι, ενώ οι τακτικές που ακολούθησε αποσκοπούσαν περισσότερο στην διάσωση των ηγετικών μελών του, ειδικά μετά την έκδοση των πρώτων ενταλμάτων σύλληψης από το ΔΠΔ. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο “LRA” δεν διαχώρισε ποτέ τα πολιτικά από τα στρατιωτικά του όργανα και ο Joseph Kony ήταν ο αποκλειστικός στρατιωτικός και πνευματικός καθοδηγητής του (Dolnik & Butime, 2017, p.224).

Ο “LRA”, αν και αρχικά αποτελείτο από ελάχιστους εκπαιδευμένους μαχητές, πλαισιώθηκε από εκατοντάδες πολίτες και παιδιά, που κατά κανόνα στρατεύτηκαν αναγκαστικά, και έγινε ένας από τους πιο φονικούς αφρικανικούς στρατούς. Η Οργάνωση Human Rights Watch (2012d) αναφέρει ότι μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2008 τα στρατεύματα του “LRA”, σκότωσαν περισσότερους από 2.600 πολίτες και αιχμαλώτισαν περισσότερα από 4.000 άτομα, μεταξύ των οποίων και πολλά παιδιά. Η αιχμαλωσία των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, στόχευε στην στρατιωτική τους εκπαίδευση προκειμένου να ενταχθούν ως μάχιμα μέλη στον “LRA”. Η εκπαίδευση αυτή γίνονταν με τους πλέον βίαιους τρόπους, αναγκάζοντας πολλές φορές τα παιδιά να σκοτώσουν όποιο μέλος της ομάδας δεν υπάκουε τους κανόνες ή προσπαθούσε να δραπετεύσει. Τα κορίτσια χρησιμοποιήθηκαν ως σκλάβες του σεξ, ή αναγκάστηκαν να γίνουν «σύζυγοι» των πολεμιστών. Παρά το ότι η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών ήταν κανόνας του “LRA”, κάποιες γυναίκες εντάχτηκαν εθελοντικά στα στρατεύματά του. Οι γυναίκες αυτές είχαν βιώσει μακροχρόνια βία στην καθημερινή τους ζωή, λόγω του φύλου ή της εθνότητάς τους, με αποτέλεσμα να υιοθετήσουν αντίθετους ρόλους από τους παραδοσιακά αποδεκτούς, είτε για να προστατευτούν, είτε για να αντισταθούν (Esuruku, 2011, p.29).

Το Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ εξέδωσε το 2005 το πρώτο ένταλμα σύλληψης εναντίον πέντε στελεχών του “LRA”, του ηγέτη του, Joseph Kony, και των συνεργατών του, Dominic Ongwen, Vincent Otti, Okot Odhiambo και Raska Lukwiya, με κατηγορίες για «εγκλήματα πολέμου» και «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» για ένα πλήθος εγκληματικών πράξεων, όπως ανθρωποκτονιών, απάνθρωπης μεταχείρισης προσώπων, διώξεων πολιτών, λεηλασιών, αναγκαστικής στράτευσης παιδιών, βιασμών και σεξουαλικής δουλείας (ICC v. Kony & Otti, 2004). Το 2006 η κυβέρνηση της Ουγκάντας με διεθνή διαμεσολάβηση ξεκίνησε συνομιλίες

με τον “LRA” προκειμένου να επιτευχθεί ειρηνευτική συμφωνία, με αντάλλαγμα την αμνηστία των μαχητών του “LRA” και εγγυήσεις ασφάλειας για τους ηγέτες του.

Ωστόσο το 2008 ο Joseph Kony αρνήθηκε να υπογράψει το τελικό κείμενο της συμφωνίας και οι συνομιλίες μεταξύ των δύο πλευρών διακόπηκαν (‘CRS’, 2015). Τον Ιούλιο του 2008 η κυβέρνηση της Ουγκάντας πληροφόρησε το ΔΠΔ ότι «η ειρηνευτική συμφωνία δεν υπογράφηκε και ότι καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια από την πλευρά της χώρας να εκτελεστούν τα εντάλματα σύλληψης εναντίον των ηγετών του “LRA”, αλλά και να εξασφαλίσει την συνεργασία της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, όπου οι κατηγορούμενοι είχαν καταφύγει» (ICC v. Kony & Otti, 2015). Όμως οι προσπάθειες αυτές δεν απέδωσαν και τον Δεκέμβριο του 2008 οι εθνικοί στρατοί της Ουγκάντας, της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, και του Νότιου Σουδάν, με την υλικοτεχνική υποστήριξη των ΗΠΑ, επιτέθηκαν στις βάσεις του “LRA”, που βρίσκονταν στο Εθνικό Πάρκο Garamba στο Βορειοανατολικό Κογκό.

Η επιχείρηση αυτή απέτυχε, και ο “LRA” διασπάστηκε σε μικρότερες ομάδες, που διέπραξαν σφαγές εναντίον αμάχων στο Κογκό ως αντίποινα, ενώ οι ηγέτες του κατάφεραν να διαφύγουν και να μεταφέρουν την βάση τους στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία. Ωστόσο, τρία (3) από τα πέντε (5) ηγετικά μέλη του “LRA”, που είχε εκδοθεί εναντίον τους ένταλμα σύλληψης από το ΔΠΔ, έχασαν τη ζωή τους. Ο Raska Lukwiya σκοτώθηκε το 2006 κατά την διάρκεια ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων και του “LRA”, ο Vincent Otti βρήκε βίαιο θάνατο το 2007, ενώ στα τέλη του 2013 ανακοινώθηκε και ο θάνατος του Okot Odhiambo. Ο Joseph Kony παρά τις φήμες για την κλονισμένη υγεία του, μέχρι τουλάχιστον το 2015, ήταν ζωντανός και παρέμεινε ασύλληπτος (‘CRS’, 2015). Η Ουγκάντα τον Απρίλιο του 2017 απέσυρε τα στρατεύματά της από την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, σταματώντας έτσι το «κυνήγι» του Joseph Kony και των μελών του “LRA” (‘The New York Times’, 2017). Όμως έως ότου συλληφθεί ο Kony και μεταφερθεί στην έδρα του Δικαστηρίου στη Χάγη, η υπόθεση θα παραμείνει στο στάδιο της Προδικασίας, μέχρι να παρουσιαστεί ο κατηγορούμενος στην δικαστική αίθουσα (ICC v. Kony & Otti, 2015).

Ο πέμπτος κατηγορούμενος, Dominic Ongwen, παραδόθηκε τον Ιανουάριο του 2015 στις αμερικανικές δυνάμεις της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας και οδηγήθηκε στην Χάγη για να δικαστεί. Σύμφωνα με το ένταλμα σύλληψης του 2005

αποδόθηκαν στον Ongwen συνολικά επτά (7) κατηγορίες, τρεις (3) κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (ανθρωποκτονία, υποδούλωση, απάνθρωπες πράξεις που προκαλούν σοβαρό σωματικό τραυματισμό και ταλαιπωρία), και τέσσερις (4) κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου (ανθρωποκτονία, απάνθρωπη μεταχείριση, καθοδήγηση στρατευμάτων σε επιθέσεις εναντίον άμαχου πληθυσμού και λεηλασίες).

Στις 21 Δεκεμβρίου του 2015, η Εισαγγελία του ΔΠΔ κατηγόρησε τον Dominic Ongwen για εγκληματικές πράξεις πέραν εκείνων που περιγράφονται στο ένταλμα σύλληψης ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό των κατηγοριών σε εβδομήντα (70). Μεταξύ των πρόσθετων κατηγοριών συμπεριλήφθηκαν κατηγορίες για εγκλήματα σεξουαλικής βίας (εξαναγκαστικοί γάμοι γυναικών, βιασμοί, σεξουαλική δουλεία και υποδούλωση) που διαπράχθηκαν την χρονική περίοδο 2002-2005 από μέλη της ταξιαρχίας “Sinia Brigade” που διοικούσε ο Ongwen (ICC v. Ongwen, 2018). Στις 23 Μαρτίου του 2016 το ΔΠΔ επιβεβαίωσε όλες τις κατηγορίες και η δίκη ξεκίνησε στις 6 Δεκεμβρίου του 2016, ενώ ο κατηγορούμενος αρνήθηκε όλες τις εναντίον του κατηγορίες (ICC, 2016). Η δίκη επαναλήφθηκε στις 18 Σεπτεμβρίου του 2018 με τις εισαγωγικές δηλώσεις της Υπεράσπισης, ενώ την 1η Οκτωβρίου του 2018 η Υπεράσπιση παρουσίασε τα αποδεικτικά στοιχεία (ICC v. Ongwen, 2018).

Εκτός της εμπλοκής του ΔΠΔ στις ένοπλες συρράξεις της Ουγκάντας το Διεθνές Τμήμα Εγκλημάτων (“International Crimes Division”) του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας ανέλαβε να εκδικάσει εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων. Το τμήμα αυτό ιδρύθηκε το 2009 προκειμένου να πιεστεί η ηγεσία του “LRA” να διατηρήσει τις βασικές δεσμεύσεις της ειρηνευτικής συμφωνίας που είχε επιχειρηθεί το 2008 με την κυβέρνηση της Ουγκάντας. Ο πρώτος κατηγορούμενος που οδηγήθηκε ενώπιον του «Διεθνούς Τμήματος Εγκλημάτων» με κατηγορίες για «εγκλήματα πολέμου» ήταν ο Thomas Kwoyelo, πρώην μαχητής του “LRA” (Human Rights Watch, 2011). Ωστόσο και οι ένοπλες δυνάμεις της Ουγκάντας (“UPDF”)²¹¹ είχαν κατηγορηθεί ότι, κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων στο βόρειο τμήμα της χώρας, εμπλέκονταν σε σοβαρές εγκληματικές πράξεις, όπως εκτελέσεις πολιτών, βιασμούς, βασανιστήρια και εντάξεις παιδιών κάτω των 15 ετών στα στρατεύματά τους. Οι υπαίτιοι αυτών των εγκλημάτων δεν είχαν οδηγηθεί στο ΔΠΔ ή στα εθνικά δικαστήρια. Η Κυβέρνηση της

²¹¹ UPDF: Ugandan People's Defense Forces.

Ουγκάντας είχε προτείνει να εκδικαστούν μόνο από στρατιωτικά δικαστήρια οι υποθέσεις που αφορούσαν εγκλήματα τα οποία διαπράχθηκαν από τον εθνικό της στρατό (Human Rights Watch, 2004).

Τελικά, ένας μεγάλος αριθμός των μελών του “LRA” και των αντιπάλων του, που φέρονταν υπεύθυνα για εγκληματικές πράξεις κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων, δεν οδηγήθηκαν στο Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας ή στο ΔΠΔ, αλλά επωφελήθηκαν από τον «Νόμο περί Αμνηστίας» της Ουγκάντας που ψηφίστηκε το 2000. Σύμφωνα με αναφορά της Οργάνωσης Human Rights Watch (2011) μέχρι το 2000, χορηγήθηκε αμνηστία σε 12.906 άτομα που συνδέονταν με τον “LRA”, αλλά ο αριθμός αυτός αντιπροσώπευε μόνο το ήμισυ των ατόμων που δικαιούτο αμνηστίας βάσει του νόμου, καθώς τα υπόλοιπα άτομα προέρχονταν από το κυβερνητικό στρατόπεδο. Η κυβέρνηση της Ουγκάντας το 2004 ανακοίνωσε ότι θα τροποποιήσει τον «Νόμο περί Αμνηστίας» προκειμένου να εξαιρεθούν της προστασίας του οι ηγέτες του “LRA”. Το ΔΠΔ από την άλλη πλευρά απέφυγε να εκδώσει εντάλματα σύλληψης εναντίον μελών των κυβερνητικών στρατευμάτων που φέρονταν υπεύθυνα για σοβαρές παραβιάσεις του Ανθρωπιστικού Δικαίου κατά την διάρκεια και μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων ή να παραπέμψει σε δίκη αμνηστευμένα άτομα, αν και σύμφωνα με το Καταστατικό του και το Διεθνές Δίκαιο η αμνηστία δεν αποτελεί εμπόδιο για να ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον οποιουδήποτε υπόπτου για «διεθνή εγκλήματα», όπως η γενοκτονία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου» (Human Rights Watch, 2004).

10.2.2.2. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων της Ουγκάντας. Η σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις της Ουγκάντας ασκήθηκε τόσο από τα μέλη του “LRA” όσο και από τα εθνικά στρατεύματα. Οι γυναίκες υπέστησαν ατομικούς και ομαδικούς βιασμούς ή άλλες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης, όπως αιμομιξία, σεξουαλική δουλεία, και αναγκαστικούς γάμους. Άλλες γυναίκες ήταν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης προκειμένου να επιβιώσουν και αναγκάστηκαν να έρθουν σε σεξουαλική επαφή με κάποιους άνδρες για λίγα χρήματα ή για ένα μικρό δώρο σε είδη πρώτης ανάγκης. Επίσης ένα αξιοσημείωτο ποσοστό ανδρών στην Βόρεια Ουγκάντα δήλωσε ότι έχει υποστεί κάποια μορφή σεξουαλικής κακοποίησης. Οι ερευνητές επισημαίνουν ότι τα αριθμητικά στοιχεία ίσως είναι ανεπαρκή και υποθέτουν ότι η σεξουαλική βία

υποαναφέρθηκε λόγω της ντροπής που προκαλούσε στο πολιτισμικό πλαίσιο της Ουγκάντας (Liebling-Kalifani et al., 2008, p.186).

Η σεξουαλική βία που ασκήθηκε από τα στρατεύματα του “LRA” στόχευε σε μεγάλο βαθμό στην σεξουαλική δουλεία μέσω των αναγκαστικών γάμων. Έρευνα αναφέρει ότι το 30-50 % των γυναικών που αιχμαλωτίστηκαν απέκτησαν παιδιά από στρατιώτες ή ηγετικά στελέχη του “LRA”, τα οποία είχαν συνήθως πολλές «συζύγους» (Amone-P’Olak et al., 2016). Σε μαρτυρίες θυμάτων αναφέρεται ότι ο Joseph Kony κατά την διάρκεια του πολέμου είχε ταυτόχρονα περισσότερες από τριάντα «συζύγους» που κατά κανόνα ήταν γυναίκες που είχαν αιχμαλωτιστεί από τα στρατεύματά του (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.178).

Σύμφωνα με τους κανόνες του “LRA” οι σεξουαλικές σχέσεις εκτός γάμου απαγορεύονταν, ωστόσο επιτρέπονταν μέσα στον εξαναγκαστικό γάμο προκειμένου να ρυθμίζεται και να ελέγχεται η αναπαραγωγή. Η σεξουαλική βία ενσωματώθηκε στην ιδεολογία του “LRA” και εφαρμόστηκε μέσω των δομών και των κανόνων του, για να διασφαλιστεί η «καθαρότητα» της εθνότητας των Acholi και να αναπαραχθούν νέα μέλη που θα ανέτρεπαν την κυβέρνηση της Ουγκάντας (Amone-P’Olak et al., 2016) Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος που οι βιασμοί ανδρών από τα στρατεύματα του “LRA” δεν ήταν συνηθισμένοι, όμως πολλές φορές οι άνδρες κρατούμενοι υποχρεώνονταν να έρθουν σε σεξουαλική επαφή μεταξύ τους για να υποστούν εξευτελισμό (Lažauninkaitė, 2016, p.12).

Οι γυναίκες βιάζονταν αφού είχαν ήδη αιχμαλωτιστεί στα στρατόπεδα του “LRA”, προκειμένου ο Kony να έχει τον πλήρη έλεγχο των μαχητών του. Ηγετικό μέλος του “LRA” δήλωσε στους ερευνητές της Οργάνωσης Human Rights Watch ότι ο Kony επέλεγε τις γυναίκες που θα βιάζονταν από εκείνον και «παραχωρούσε» κάποιες άλλες στους στενούς συνεργάτες του ή σε απλούς στρατιώτες (Human Rights Watch, 2005). Συνήθως ο Kony επέλεγε να βιαστούν νεαρές γυναίκες, καθώς πίστευε ότι οι γυναίκες αυτές είχαν ελάχιστες σεξουαλικές εμπειρίες ή ότι ήταν ακόμα παρθένες, και έτσι περιορίζονταν η διάδοση των σεξουαλικώς μεταδιδόμενων νοσημάτων στα στρατεύματά του. Ένας επιπλέον λόγος αυτής της επιλογής ήταν ότι ο Kony θεωρούσε πως μπορούσε με μεγαλύτερη ευκολία να ελέγξει τις συμπεριφορές και τις αντιδράσεις των νεαρών γυναικών (σε σχέση με των μεγαλύτερων σε ηλικία), ώστε να μην δραπετεύσουν (Lažauninkaitė, 2016, p.p.13-14).

Σύμφωνα με μαρτυρίες κάποιες αιχμάλωτες γυναίκες εκπαιδεύτηκαν ως μαχήτριες και έφεραν όπλα τα οποία υποχρεώνονταν να χρησιμοποιήσουν σε περιπτώσεις επιθέσεων των κυβερνητικών στρατευμάτων ή να τα στρέψουν εναντίον εκείνων που προσπαθούσαν να αποδράσουν από τα στρατόπεδα του “LRA”. Οι γυναίκες που επέστρεψαν μετά την αιχμαλωσία τους στις κοινότητες που ανήκαν αντιμετώπιστηκαν ως «πόρνες» και «επικίνδυνα» άτομα που ήταν ικανά να σκοτώσουν, ενώ εκδιώχτηκαν από τους γονείς ή τους συζύγους τους, ειδικά εκείνες που είχαν αποκτήσει παιδιά από μέλη του “LRA” (Ellison, 2015). Πολλές από αυτές τις γυναίκες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο κατοικίας τους και εγκαταστάθηκαν σε προσωρινά καταλύματα άλλων περιοχών, προκειμένου να αποφύγουν τον δικό τους στιγματισμό και των παιδιών τους (Esuruku, 2011, p.30).

Τα κυβερνητικά στρατεύματα άσκησαν σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών και των ανδρών στην Βόρεια Ουγκάντα που ήταν μέλη της εθνότητας των Acholi. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αυτής της εθνότητας από το 1996 είχε μεταφερθεί με διαταγή της κυβέρνησης σε στρατόπεδα, με το πρόσχημα της προστασίας του από τις επιθέσεις των στρατευμάτων του “LRA”, ωστόσο η σεξουαλική βία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη και σε αυτούς τους χώρους. Τα κυβερνητικά στρατεύματα σπάνια διέπραξαν εγκλήματα σεξουαλικής δουλείας, ούτε ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένοι οι αναγκαστικοί γάμοι μελών τους με αιχμάλωτες γυναίκες. Κύριος στόχος τους ήταν να εξευτελίσουν τους αντιπάλους και να κάμψουν άμεσα το ηθικό τους. Για αυτό η συνηθέστερη μορφή σεξουαλικής βίας που εφάρμοσαν στα στρατόπεδα και στις κοινότητες των Acholi ήταν οι δημόσιοι βιασμοί. Οι γυναίκες βιάστηκαν παρουσία των συζύγων τους και άλλων μελών της οικογένειάς τους. Κάποιες γυναίκες βιάστηκαν από πολλούς άνδρες μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με μαρτυρίες θυμάτων μία γυναίκα μπορεί μέσα σε δύο μέρες να είχε βιαστεί τουλάχιστον από έξι στρατιώτες (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.179). Οι άνδρες αναγκάστηκαν να έρθουν σε σεξουαλική επαφή με άλλους άνδρες ή βιάστηκαν με αντικείμενα, προκειμένου να πληγεί ο «ανδρισμός» τους (Amone-P’Olak et al., 2016). Πολλοί άντρες της εθνότητας των Acholi, που βιάστηκαν από άνδρες των εθνικών στρατευμάτων, αυτοκτόνησαν γιατί δεν κατάφεραν να συμβιβαστούν με την ντροπή και την πιθανή απαξίωση που θα εισέπρατταν από τα παιδιά και τις συζύγους τους (Esuruku, 2011, p.31).

10.2.2.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις. Η απονομή της δικαιοσύνης για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν στις ένοπλες συρράξεις της Ουγκάντας αποτελούσε τα κύριο αίτημα των πολιτών. Σε έρευνα του 2008, που διεξήχθη στη Βόρεια Ουγκάντα, περίπου τα 2/3 των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι είναι σημαντικό να λογοδοτήσουν στην δικαιοσύνη οι υπεύθυνοι για τη διάπραξη σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου κατά την διάρκεια των μακροχρόνιων πολέμων, συμπεριλαμβανομένων όχι μόνο των μελών ή των ηγετών του “LRA”, αλλά και των μελών των εθνικών στρατευμάτων ή της κυβέρνησης (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.p.185-186).

Το ΔΠΔ ασχολήθηκε με ελάχιστες υποθέσεις, και δεν ικανοποίησε το αίτημα των πολιτών της Ουγκάντας για καθολική απονομή της δικαιοσύνης, δεδομένης της αδυναμίας του να οδηγήσει σε δίκη τον κύριο δράστη των σφαγών Joseph Kony, ή να διώξει τα εικαζόμενα εγκλήματα από μέλη του στρατού της Ουγκάντας. Από την άλλη πλευρά προκειμένου το «Διεθνές Τμήμα Εγκλημάτων» της Ουγκάντας να απονείμει αμερόληπτη δικαιοσύνη ήταν αναγκαίο να αντιμετωπίσει τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν τόσο από τα στρατεύματα του “LRA” όσο και από τα εθνικά στρατεύματα. Η κυβέρνηση της Ουγκάντας δεν παρείχε την απαραίτητη πολιτική στήριξη στο Δικαστήριο, ώστε να αποφευχθεί «η δικαιοσύνη του νικητή» (Humans Rights Watch, 2012c). Τελικά, η εθνική και διεθνής απονομή της δικαιοσύνης ήταν προβληματική, καθώς δεν μπόρεσε να ελέγξει την κουλτούρα της ατιμωρησίας. Ειδικά για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων υπήρξαν ελάχιστες παραπομπές υπόπτων. Η αποτυχία της δικαιοσύνης να διώξει τους δράστες ήταν και ένας από τους σημαντικότερους λόγους που το μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων σεξουαλικής βίας δεν δηλώθηκε στις αρχές (Humans Rights Watch Report, 2005).

Οι βιασμοί των γυναικών και των παιδιών δεν σταμάτησαν όμως με το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων. Η Διεθνής Αμνηστία (2007) αναφέρει ότι σύμφωνα με τις μαρτυρίες των θυμάτων οι βιασμοί συνεχίστηκαν και στην μεταπολεμική περίοδο ειδικά στα κέντρα που φιλοξενούσαν ακόμα τους εκτοπισμένους πληθυσμούς του πολέμου. Πολλοί δράστες ανήκαν στις κυβερνητικές δυνάμεις και στις επίσημες αρχές, ή ήταν τοπικοί ηγέτες. Οι αστυνομικές αρχές ήταν απρόθυμες να διερευνήσουν περιστατικά σεξουαλικής βίας, ειδικά όταν οι δράστες ανήκαν στα κυβερνητικά στρατεύματα, ή ζητούσαν χρήματα και ανταλλάγματα σε είδος από τα θύματα

προκειμένου να συλλάβουν τους υπόπτους και να τους οδηγήσουν στην δικαιοσύνη. Από την άλλη πλευρά, αν και η εθνική δικαιοσύνη θα μπορούσε, για τις υποθέσεις που παραπέμφθηκαν σε αυτή, να κινήσει τις διαδικασίες πιο γρήγορα από το Διεθνές Δικαστήριο, ώστε τα θύματα των βιασμών να έχουν άμεση ηθική και υλική αποκατάσταση, ωστόσο αποδείχτηκε ότι ήταν δύσπιστη απέναντι στις γυναίκες που ήταν θύματα σεξουαλικής βίας και αρνήθηκε να αποδεχτεί τα στοιχεία που κατέθεσαν (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.188).

Η κυβέρνηση της Ουγκάντας δεν κατάφερε να σχεδιάσει και να εφαρμόσει πολιτικές που θα μπορούσαν να αποτρέψουν την σεξουαλική βία στην μεταπολεμική περίοδο, ούτε εξασφάλισε την αποκατάσταση των θυμάτων της σεξουαλικής βίας του πολέμου. Οι γυναίκες που ήταν θύματα βιασμού στον πόλεμο έπασχαν από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα (όπως HIV/AIDS) και άλλα σοβαρά προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.183). Η πλειονότητα των γυναικών δεν είχε πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη εξαιτίας ενός συνδυασμού παραγόντων, όπως η φτώχεια, η έλλειψη εγκαταστάσεων υγειονομικής περίθαλψης, αλλά και του στίγματος που έφεραν λόγω του βιασμού τους. Πολλές από αυτές τις γυναίκες, που ζούσαν σε στρατόπεδα και μετά το τέλος του πολέμου, χαρακτηρίστηκαν ως «εκτοπισμένοι πληθυσμοί» (και όχι ως πρόσφυγες) με αποτέλεσμα να μην έχουν δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας. Παρόλα αυτά οι γυναίκες της Βόρειας Ουγκάντας έκαναν γενναίες προσπάθειες να ξανακτίσουν τη ζωή τους. Συμμετείχαν σε ειρηνευτικές διαδικασίες κάνοντας εκκλήσεις στα αντίπαλα στρατόπεδα να σταματήσουν τον πόλεμο, ενώ στην μεταπολεμική περίοδο δημιούργησαν προγράμματα που τους απέφεραν εισοδήματα και οργάνωσαν εκστρατείες με αίτημα την απονομή της δικαιοσύνης και την αποκατάσταση των θυμάτων (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.186).

Οι άνδρες που επέζησαν από την σεξουαλική βία του πολέμου εκτός του ομοφοβικού στίγματος αντιμετώπισαν και πολλαπλά προβλήματα με το νομικό σύστημα της χώρας. Ο βιασμός των ανδρών δεν αναγνωριζόταν ως ποινικό αδίκημα στο νομοθεσία της Ουγκάντας, ενώ η κυβέρνηση είχε θεσπίσει νόμο κατά της ομοφυλοφιλίας, ο οποίος τιμωρούσε με θανατική ποινή τις σεξουαλικές πράξεις μεταξύ ανδρών (Liebling- Kalifani et al., 2008, p.24). Ο αποκλεισμός των ανδρών από το πεδίο των θυμάτων της σεξουαλικής βίας, βάσει της εθνικής νομοθεσίας, ήταν

ένας επιπλέον λόγος που τους οδήγησε να μην προσφύγουν στην δικαιοσύνη και να μην απευθυνθούν στο εθνικό σύστημα υγείας ή σε προγράμματα αποκατάστασης.

10.2.3 Η σεξουαλική βία στον Β΄ πόλεμο της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό

10.2.3.1 Το ιστορικό- πολιτικό πλαίσιο του πολέμου. Η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 πλήγηκε από δύο πολέμους. Ο Πρώτος Πόλεμος ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1996, στο τότε ονομαζόμενο Ζαΐρ, και έληξε τον Μάιο του 1997, όταν οι δυνάμεις της αντιπολίτευσης της χώρας, υπό την ηγεσία του Laurent Kabila, συμάχησαν με την Ρουάντα και την Ουγκάντα και οι συνασπισμένοι στρατοί τους ανέτρεψαν τη δικτατορική κυβέρνηση του Mobutu Sese Seko. Πρόεδρος της χώρας ανέλαβε αμέσως μετά ο Laurent Kabila, ο οποίος μετονόμασε το Ζαΐρ σε Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό. Ωστόσο ο νέος Πρόεδρος σύντομα ήρθε αντιμέτωπος με τους πρώην υποστηρικτές του, την Ρουάντα και την Ουγκάντα, που εισέβαλλαν στη χώρα το 1998. Ακολούθησε μία γενικευμένη ένοπλη σύρραξη στην ευρύτερη περιοχή, όταν γειτονικές χώρες (όπως η Αγκόλα, η Ναμίμπια το Τσαντ, και η Ζιμπάμπουε) στήριξαν τις κυβερνητικές δυνάμεις του Kabila, και δημιούργησαν ένα ενιαίο μέτωπο εναντίον των επαναστατικών ομάδων που υποστηρίχθηκαν από την Ουγκάντα το Μπουρούντι και τους Τούτσι της Ρουάντας.

Έτσι ξεκίνησε ο Β΄ Πόλεμος της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό (1998-2003), που ονομάστηκε και «Μεγάλος Αφρικανικός Πόλεμος», λόγω της εμπλοκής σε αυτόν πολλών χωρών.²¹² Ο πόλεμος αυτός θεωρήθηκε «η πιο αιματηρή σύγκρουση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αφήνοντας πίσω του εκατομμύρια θύματα» (Διεθνής Αμνηστία, 2010). Τα υψηλότερα επίπεδα βίας του πολέμου παρατηρήθηκαν το 1999, όταν μέλη της εθνότητας των Hema που κατείχαν την διοίκηση της νεοσυσταθείσας επαρχίας Ituri κατηγορήθηκαν από την παραδοσιακά αντίπαλη εθνότητα των Lendu ότι τροποποίησαν προς όφελός τους τα μητρώα ιδιοκτησίας γης στην περιοχή Walendu Pitsu (Weiss, 2000).²¹³ Σε αυτή μόνο την

²¹² Εννέα (9) χώρες και περίπου εικοσιπέντε (25) ένοπλες ομάδες είχαν εμπλακεί σε αυτόν τον πόλεμο.

²¹³ Οι δύο εθνότητες συνυπήρχαν αρμονικά μέχρι την εμφάνιση των Βέλγων αποικιοκρατών στη χώρα οι οποίοι ευνόησαν τους Hema δίνοντάς τους θέσεις στη διοίκηση και τον έλεγχο της κτηνοτροφικής παραγωγής. Ο Πρόεδρος Sese Sokoto Mobutu ακολούθησε την πολιτική των Βέλγων και εδραίωσε την εξουσία των Hema σε διευθυντικές θέσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης και του πρωτογενή τομέα παραγωγής.

ένοπλη σύρραξη σκοτώθηκαν 7.000 άτομα (και από τις δύο εθνότητες) και 200.000 εκτοπίστηκαν από τις κατοικίες τους (Human Rights Watch, 2001).

Το 2001 ο Laurent Kabila δολοφονήθηκε και Πρόεδρος της χώρας ανακηρύχθηκε ο εικοσιενιάχρονος γιος του, Joseph Kabila, ο οποίος κατάφερε μετά από διαπραγμάτευση, να αποσυρθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις της Ρουάντας από τη χώρα. Τον Απρίλιο του 2001 έφτασε στο Κογκό η πρώτη ειρηνευτική αποστολή των Η.Ε (MONUC), ωστόσο ο J. Kabila υπέγραψε επίσημα συμφωνία ειρήνης με τις επαναστατικές ομάδες δύο χρόνια αργότερα, τον Απρίλιο του 2003, με την υπόσχεση οι ομάδες αυτές να συμμετάσχουν στον σχηματισμό μίας ενιαίας μεταβατικής κυβέρνησης που θα οδηγούσε τη χώρα σε εκλογές (Weiss, 2000). Οι εκλογές έγιναν το 2006 και ο Kabila εξασφάλισε εκλογική νίκη. Αμέσως μετά το εκλογικό αποτέλεσμα ξέσπασαν ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων, που ήταν υπό τον έλεγχο του Kabila, και των δυνάμεων του εκλογικού του αντιπάλου Jean-Pierre Bemba.²¹⁴

Το καθεστώς Kabila, ακόμα και όταν εδραίωσε εν μέρει την εξουσία του έναντι των πολιτικών του αντιπάλων, δεν μπόρεσε να εμποδίσει τις ένοπλες συγκρούσεις που ξέσπασαν στις ανατολικές κυρίως επαρχίες της χώρας. Στον δεύτερο πόλεμο της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό δημιουργήθηκε ένας μεγάλος αριθμός παραστρατιωτικών ομάδων που αναμείχτηκαν σε διεθνικές, εθνικές και τοπικές ένοπλες συγκρούσεις. Η στρατιωτική εμπλοκή των ξένων δυνάμεων, η εισβολή προσφυγικών πληθυσμών από την μεταπολεμική Ρουάντα και οι απαιτήσεις των διαφορετικών εθνοτήτων για τον έλεγχο της γης, αποτελούσαν τους κύριους λόγους δημιουργίας αυτών των ομάδων (Weiss, 2000). Κάποιες από αυτές τις ομάδες, που έδρασαν στις ανατολικές επαρχίες της χώρας, ήταν καλά οργανωμένοι στρατοί, καθώς δημιουργήθηκαν ή στηρίχτηκαν από τα γειτονικά κράτη (Ουγκάντα και Ρουάντα) ή από τις κυβερνήσεις της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό. Άλλες «παραστρατιωτικές ομάδες στήριξαν τα εθνικά στρατεύματα κατά την διάρκεια των πολέμων, είτε για να αποκτήσουν μία θέση στη μεταβατική κυβέρνηση της χώρας, ή ακόμα και για να εμποδίσουν τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις» (Human Rights Watch Report, 2003). Έτσι, αν και η κυβέρνηση της χώρας δυνητικά μπορούσε να εντάξει στον εθνικό της στρατό ή σε διευρυμένα κυβερνητικά σχήματα κάποιες

---

²¹⁴ Βλέπε αναλυτικά παρακάτω 10.2.3.5.«Υπόθεση Jean-Pierre Bemba».

παραστρατιωτικές ομάδες, «ωστόσο σχεδόν καμία από αυτές δεν μπορούσε να θεωρηθεί ένας πιστός της σύμμαχος» (Weiss, 2000).

Συνεπώς, από την μία πλευρά, η προσπάθεια δημιουργίας ενός ενιαίου κρατικού στρατού μετά το τέλος του πολέμου απέτυχε, καθώς εντάχτηκαν στα στρατεύματα ποικίλες ένοπλες ομάδες με διαφορετικό προσανατολισμό, ενώ κάποιες από αυτές μετά από λίγο χρόνο αποκόπηκαν από τον εθνικό στρατό σπάζοντας την ειρηνευτική συμφωνία με την κυβέρνηση της χώρας. Από την άλλη πλευρά, ο έλεγχος των πλούσιων φυσικών πόρων στο ανατολικό τμήμα της ΛΔΚ στον τομέα της εξόρυξης εξακολούθησε και μετά την σύναψη ειρήνης να αποτελεί το «μήλο της έριδας», ώστε όλοι σχεδόν οι δρώντες του πολέμου να έχουν ένα ισχυρό κίνητρο να παραμείνουν πολιτικά και στρατιωτικά ενεργοί και στην μεταπολεμική περίοδο, προκειμένου να λάβουν μέρος στην διεκδίκηση, δεδομένου ότι η Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό είναι μία πλούσια σε μεταλλεύματα χώρα (Διεθνής Αμνηστία, 2010).²¹⁵ Για τους λόγους αυτούς οι παραστρατιωτικές ομάδες κυριάρχησαν και μετά το τυπικό τέλος του πολέμου, χωρίς η κυβέρνηση να μπορεί να τις διαλύσει ή να τις ελέγξει. Παρά την αποχώρηση των στρατευμάτων της Ρουάντας και της Ουγκάντας από την Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό μέχρι το 2003, οι ανατολικές επαρχίες της χώρας, παρέμειναν σε εμπόλεμη κατάσταση με πλήθος στρατευμάτων της πολιτοφυλακής και των επαναστατικών ομάδων να εμπλέκονται σε ένοπλες συγκρούσεις.

Η Διεθνής Αμνηστία (2013) αναφέρει ότι οι ένοπλες ομάδες το 2013 «πολλαπλασιάστηκαν και ενίσχυσαν την εξουσία τους στις περιοχές της επαρχίας του Βόρειου Κίνι στα ανατολικά της χώρας» (σ.13). Η οργάνωση Humans Rights Watch σε Έκθεσή της για την κατάσταση στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό (2015c) αναφέρει ότι: «Δεκάδες ένοπλες ομάδες παρέμειναν δραστήριες στο ανατολικό Κογκό. Πολλοί στρατιωτικοί διοικητές ελέγχουν ακόμα δυνάμεις που είναι υπεύθυνες για εγκλήματα πολέμου, συμπεριλαμβανομένων των εθνοτικών σφαγών, των ανθρωποκτονιών αμάχων πολιτών, των βιασμών, της αναγκαστικής στρατολόγησης παιδιών και των ληλασιών. Στο ανατολικό τμήμα της χώρας το 2015 ένοπλες ομάδες πραγματοποίησαν θανατηφόρες επιθέσεις εναντίον αμάχων, ενώ οι δυνάμεις ασφαλείας της κυβέρνησης διέπραξαν επίσης βιαιότητες».

---

²¹⁵ Η Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό διαθέτει το 1/3 των παγκόσμιων κοιτασμάτων κοβαλτίου και μεγάλα αποθέματα κοιτασμάτων χαλκού. Έχει επίσης χρυσό, διαμάντια, ασήμι και κασίτερο.

Τον Νοέμβριο του 2012 ένοπλοι στρατιώτες που ανήκαν στα εθνικό στρατό της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό διέπραξαν μαζικούς βιασμούς, τουλάχιστον 76 γυναικών και κοριτσιών στην κομόπολη Μίνονα και σε γειτονικά χωριά των ανατολικών επαρχιών της χώρας. Τριάντα εννέα (39) φερόμενοι δράστες οδηγήθηκαν σε δίκη ενώπιον στρατιωτικού δικαστηρίου της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό με κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου (βιασμούς και λεηλασίες). Όμως μόνο δύο στρατιώτες καταδικάστηκαν για βιασμό, ενώ δεν αποδόθηκε καμία ποινική ευθύνη στους διοικητές των στρατευμάτων και σε υψηλόβαθμους αξιωματικούς. Το δικαστήριο αποφάσισε να δοθούν αποζημιώσεις στα θύματα, αλλά οι αποζημιώσεις αυτές μέχρι το 2015 δεν είχαν ακόμα εκταμιευθεί (Humans Rights Watch, 2015,b).

10.2.3.2 Οι συνθήκες που ευνόησαν την εμφάνιση και την διασπορά της σεξουαλικής βίας στον Β΄ Πόλεμο και στην μεταπολεμική περίοδο. Τα κύρια χαρακτηριστικά του «Δεύτερου Πολέμου» της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό ήταν ο πολλαπλασιασμός των τοπικών ενόπλων συγκρούσεων και η διασπορά της βίας. Οι αβέβαιες συνθήκες ασφάλειας στη χώρα, τόσο κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων όσο και τη μεταπολεμική περίοδο, κατέστησαν τον άμαχο πληθυσμό θύμα ποικίλων μορφών βίας. Η σεξουαλική βία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη και στους δύο πολέμους της χώρας, παρόλα αυτά στο τέλος του «Δεύτερου Πολέμου» και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο παρουσίασε έκρηξη. Σε πληθυσμιακή μελέτη του 2006 των Η.Ε (UN Population Fund) αναφέρεται ότι «αν και είναι δύσκολο να εκτιμηθούν με ακρίβεια οι αριθμοί των γενικών στατιστικών ερευνών ή των μεμονωμένων αναφορών, διαπιστώθηκε ότι 50.000 περιπτώσεις βιασμού είχαν αναφερθεί σχεδόν στα μισά κέντρα υγείας της χώρας. Ερευνητές υπέθεσαν ότι ο αριθμός αυτός αντιπροσώπευε μόνο ένα μέρος του συνολικού αριθμού των βιασμών» (Duroch, McRae & Graiss, 2011). Ο πολλαπλασιασμός και η διασπορά της σεξουαλικής βίας αιτιολογείται από τις συνθήκες που γέννησαν ή «συντήρησαν» μακροχρόνια αυτόν τον πόλεμο, όπως ενδεικτικά παρακάτω αναφέρονται:

α) Η ύπαρξη πολλών ένοπλων ομάδων καθιστούσε ανεξέλεγκτη την κάθε είδους βίατη δράση τους από την κεντρική εξουσία και την διεθνή προστασία. Οι ένοπλες συρράξεις αναζωπυρώθηκαν πολλές φορές, ακόμα και μετά την τυπική λήξη του πολέμου, και η ανάγκη της επιβολής του νικητή έναντι του ηττημένου πολλαπλασιάστηκε. Οι βιασμοί και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας σε τέτοιους

πολέμους δεν είναι συνέχεια μιας εχθροπραξίας, αλλά έχουν μία λειτουργική διάσταση, καθώς αποτελούν ένα «έπαθλο» των εκάστοτε νικητών και μία σημαντική απειλή που προκαλεί φόβο στο αντίπαλο στρατόπεδο.

β) Οι μακροχρόνιες αντιπαλότητες μεταξύ των διαφορετικών εθνοτήτων της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό δημιούργησαν ένα άσβεστο μίσος μεταξύ των αντιπάλων. Η μετακίνηση μεταναστευτικών πληθυσμών από την γειτονική Ρουάντα μετά την γενοκτονία του 1994, δημιούργησε ένα επιπλέον πεδίο σύγκρουσης, καθώς οι πληθυσμοί αυτοί ανήκαν και στις δύο εθνότητες, των Χούτου και των Τούτσι, που ήταν οι αντίπαλες δυνάμεις του πολέμου της Ρουάντας. Οι αντιπαλότητες όλων αυτών των διαφορετικών εθνοτήτων που κατοικούσαν στην ΛΔΚ δυνητικά αποτελούσαν εστία αναταραχών, όμως δεν ήταν ικανές από μόνες τους να γεννήσουν ένα τόσο βίαιο πόλεμο, ούτε να συντηρήσουν μακροχρόνια τις τοπικές ένοπλες συγκρούσεις. Καθοριστική σημασία για την εσωτερική δυναμική αυτού του πολέμου είχε η εμπλοκή των παρακρατικών παραγόντων (οπληρχηγών και παραστρατιωτικών ομάδων), αλλά και των ξένων δυνάμεων. Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων ήταν έτσι ικανός να μετατρέψει τον πόλεμο σε μια «μηχανή βασανιστηρίων» με θύμα τον άμαχο πληθυσμό. Η σεξουαλική βία εντάσσεται στην σκοπιμότητα τέτοιων πολέμων γιατί επιφέρει στον αντίπαλο πόνο, οδύνη, και εξευτελισμό. Ερευνητές που ασχολήθηκαν με την περίθαλψη των θυμάτων επισημαίνουν την βαρβαρότητα με την οποία διαπράχτηκαν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας σε αυτόν τον πόλεμο. Οι γυναίκες που ήταν θύματα βιασμών, υπέφεραν από σοβαρές βλάβες του αναπαραγωγικού τους συστήματος, είχαν κομμένα άκρα, σπασμένα οστά και εγκαύματα (Wakabi, 2008, p.p.15-16).

γ) Η σεξουαλική βία δεν ήταν μόνο ένα «όπλο πολέμου» των τακτικών στρατευμάτων και των ένοπλων ομάδων εναντίον των αντιπάλων, αλλά και αποτέλεσμα της ανομίας που επέφεραν οι πολλαπλές και μακροχρόνιες ένοπλες συγκρούσεις στην χώρα. Για παράδειγμα στην επαρχία Ituri, που παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων του 2002 και του 2003, αν και ως δράστες εγκλημάτων σεξουαλικής βίας φέρονταν ένοπλοι άνδρες που ανήκαν σε στρατιωτικές ή παραστρατιωτικές ομάδες, όμως υπήρξε και ένα αξιοσημείωτο ποσοστό πολιτών που διέπραξε αντίστοιχα εγκλήματα (Duroch et all, 2011). Ωστόσο σε άλλες μελέτες υποστηρίζεται ότι η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών ήταν διαδεδομένη σε όλη την χώρα,

χωρίς να συνδέεται απαραίτητα με τις ένοπλες συρράξεις, αλλά με προϋπάρχουσες πολιτισμικές αντιλήψεις έμφυλης διάκρισης που καθιστούσαν τις γυναίκες θύματα σεξουαλικής βίας (Peterman et al., 2011). Όμως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σε κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από έμφυλες ανισότητες και επικρατεί παραδοσιακά μία αυστηρή σεξουαλική ηθική για τις γυναίκες, οι ευκαιρίες που διανοίγονται με την χρήση των όπλων για την άσκηση σεξουαλικής βίας είναι «ελκυστικές» για τους επίδοξους δράστες, αλλά και ιδιαίτερα καταστροφικές, καθώς οι κοινωνικοί θεσμοί σε αυτές τις κοινωνίες δεν μπορούν να αναπαραχθούν όταν οι γυναίκες βιάζονται από τους αντιπάλους και στιγματίζονται από το σύνολο της κοινότητας που ανήκουν (Μύνκλερ, 2002/2005).

δ) Η διασπορά της σεξουαλικής βίας αποτέλεσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του Δεύτερου Πολέμου. Οι περισσότερες μελέτες αναφέρουν τα υψηλότερα ποσοστά σεξουαλικής βίας στις ανατολικές επαρχίες της χώρας, εκεί που σημειώθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός ενόπλων συγκρούσεων, ωστόσο σε πολλές έρευνες αναφέρονται υψηλά ποσοστά σεξουαλικής βίας σχεδόν σε όλες τις επαρχίες. Η σεξουαλική βία σε κάποιες περιπτώσεις επεκτάθηκε και πέρα από την επικράτεια της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό. Επαναστατικές ομάδες προκειμένου να εδραιώσουν την εξουσία τους ή να διασφαλίσουν την παραμονή τους στην πολιτική εξουσία της χώρας δέχτηκαν να στηρίξουν στρατιωτικά, στο πλαίσιο της αλληλοβοήθειας, κυβερνήσεις αφρικανικών χωρών που κινδύνευαν να ανατραπούν. Η βία εναντίον των αμάχων, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής, διασπάρθηκε έτσι ακόμα και προς αφρικανικές χώρες που δεν είχαν ενεργά εμπλακεί σε αυτόν τον πόλεμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι βιασμοί και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διέπραξαν τα στρατεύματα του Jean-Pierre Bemba στην Δημοκρατία της Κεντρικής Αφρικής.²¹⁶ Παρατηρήθηκε όμως και το αντίστροφο, δηλαδή η «εισαγωγή» της σεξουαλικής βίας στην ΛΔΚ, ακόμα και μετά το τυπικό τέλος του Β΄ πολέμου, που προήλθε από τις ένοπλες ομάδες που έδρασαν σε γειτονικές χώρες. Για παράδειγμα όταν η Ουγκάντα το 2008 ζήτησε την συνδρομή της ΛΔΚ για να επιτεθεί στις βάσεις του “LRA”, στο Βορειοανατολικό Κονγκό, ο ηγέτης του “LRA”, Joseph Kony, διέταξε τα στρατεύματα του να επιτεθούν εναντίον αμάχων πληθυσμών της ΛΔΚ. Σε αυτές τις επιθέσεις οι γυναίκες και τα

²¹⁶ Βλέπε αναλυτικά παρακάτω «Υπόθεση Jean-Pierre Bemba».

κορίτσια βιάστηκαν και στην συνέχεια αιχμαλωτίστηκαν ή θανατώθηκαν με φρικτούς τρόπους (Humans Rights Watch, 2009a).

ε) Ο Β΄ πόλεμος της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό εξελίχθηκε σε μία γενικευμένη σύρραξη με υπερεθνικό χαρακτήρα που διέχυσε την βία στα άκρα του κοινωνικού συστήματος. Οι αντίπαλες ομάδες προσπάθησαν να πλήξουν η μία την άλλη, όχι μόνον εκεί που ήταν στρατιωτικά ισχυρές, αλλά σε κάθε τρωτό τους σημείο. Η σεξουαλική βία σε αυτές τις περιπτώσεις ασκείται καθολικά και αντικαθιστά τα πεδία των μαχών, καθώς αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο αφανισμού του εχθρού. Σε αυτές τις συνθήκες ενδέχεται να ανατρέπεται και κάθε στερεοτυπική αντίληψη για την έμφυλη ταυτότητα των δραστών ή των θυμάτων. Έρευνα αναφέρει (Lawry, 2010) ότι 2.1 εκατομμύρια γυναίκες και 1.3 εκατομμύρια άνδρες ήταν θύματα εγκλημάτων σεξουαλικής βίας την δεκαετία 2000-2010 ως αποτέλεσμα των ενόπλων συγκρούσεων της χώρας. Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το 20% του πληθυσμού της ΛΔΚ έλαβε μέρος στις ένοπλες συρράξεις, ενώ το 48% των μαχητών ήταν γυναίκες. Σε δείγμα 998 νοικοκυριών (που το 41.2% των συμμετεχόντων ήταν άνδρες και το 58.8% γυναίκες) το 39% των γυναικών και το 15% των ανδρών θυμάτων σεξουαλικής βίας ανέφερε ότι οι δράστες ήταν γυναίκες. Η συγκεκριμένη έρευνα αναφέρεται βέβαια σε μικρό δείγμα (σε σχέση με τον πληθυσμό της χώρας), ενώ τα ιδιαίτερα αυξημένα ποσοστά δράσης των γυναικών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν επιβεβαιώνονται από αντίστοιχες άλλες έρευνες. Όμως, η αυξημένη θυματοποίηση των ανδρών και η συμμετοχή των γυναικών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράττονται κατά την διάρκεια των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, είναι διαπίστωση πολλών ερευνών που αφορούν ένοπλες συγκρούσεις οι οποίες έχουν αντίστοιχα χαρακτηριστικά με τον Β΄ πόλεμο της ΛΔΚ, όπως αυτές της Ρουάντας και της Ουγκάντας.

10.2.3.3 Οι πρώτες προσπάθειες του ΔΠΔ για την δίωξη της σεξουαλικής βίας του Β΄ Πολέμου και των μετέπειτα ενόπλων συρράξεων της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό. Στις 3 Μαρτίου του 2004 η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, μέσω της κυβέρνησής της, απευθύνθηκε στο ΔΠΔ προκειμένου να διενεργήσει έρευνες για διεθνή εγκλήματα της αρμοδιότητάς του, που διαπράχθηκαν από την 1^η Ιουλίου του 2002, ημερομηνία που τέθηκε σε ισχύ το Καταστατικό της Ρώμης στην χώρα. Τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στο ΔΠΔ αφορούσαν περιπτώσεις βασανιστηρίων,

αναγκαστικής απομάκρυνσης πληθυσμιακών ομάδων από το τόπο κατοικίας τους, στρατολόγησης παιδιών, βιασμών, σεξουαλικής κακοποίησης και σεξουαλικής δουλείας.

Το ΔΠΔ ήταν αναγκαίο να ασκήσει την συμπληρωματική δικαιοδοσία του για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν σε αυτό τον πόλεμο, καθώς το εθνικό δικαστικό σύστημα της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων, αλλά και αρκετά χρόνια μετά την τυπική λήξη τους, χαρακτηρίστηκε από την διαφθορά και την ελλειπή κατάρτιση των δικαστών, την έλλειψη βασικού εξοπλισμού για την διεξαγωγή ερευνών, και τις πολιτικές παρεμβάσεις των κυβερνήσεων. Επιπρόσθετα, η παρουσία ένοπλων ομάδων στην χώρα εμπόδισε τη σύλληψη των μελών στρατιωτικών, επαναστατικών και παραστρατιωτικών ομάδων που φέρονταν ως δράστες «εγκλημάτων πολέμου» και «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας». Η πλημμελής ασφάλεια των εθνικών φυλακών έδωσε την δυνατότητα σε πολλούς συλληφθέντες να αποδράσουν και μάλιστα ορισμένοι από αυτούς, που κατηγορήθηκαν για βιασμούς γυναικών, επέστρεψαν στις κοινότητες που ανήκαν τα θύματά τους για να τα απειλήσουν (Humans Rights Watch, 2014).

Η Εισαγγελία του ΔΠΔ ξεκίνησε τις πρώτες έρευνες στις 21 Ιουνίου του 2004 προκειμένου να ικανοποιηθεί το αίτημα της κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό. Οι έρευνες της Εισαγγελίας οδήγησαν στην παραπομπή δύο υποθέσεων στο Δικαστήριο που μεταξύ των άλλων κατηγοριών περιείχαν και κατηγορίες για εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Η πρώτη υπόθεση αφορούσε την παραπομπή του **Thomas Lubanga Dyilo**, ο οποίος ήταν ιδρυτικό στέλεχος και πρόεδρος της πολιτικής ομάδας “UPC”²¹⁷ και στην συνέχεια είχε την εποπτεία της στρατιωτικής της πτέρυγας, “FPLC”.²¹⁸ Από τον Αύγουστο του 2002, το “UPC”, τα μέλη του οποίου ανήκαν κατά κανόνα στην εθνότητα των Hema, έστρεψε τις στρατιωτικές του δυνάμεις με την υποστήριξη της Ρουάντας εναντίον των εθνοτικών ομάδων των Lendu και των Ngiti. Ο Thomas Lubanga Dyilo, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτή την ένοπλη σύγκρουση, καθώς συμμετείχε στο σχεδιασμό στρατιωτικών επιχειρήσεων και στη παροχή υλικοτεχνικής υποστήριξης στα στρατεύματα του “FPLC”. Παράλληλα ασχολήθηκε με την στρατολόγηση νεοσυλλέκτων ενθαρρύνοντας παιδιά, αγόρια και κορίτσια, ηλικίας κάτω των 15 ετών, να

²¹⁷ UPC: Union of Congolese Patriots.

²¹⁸ FPLC: Force Patriotique Libération du Congo.

καταταγούν στο "FPLC" και να δεχτούν στρατιωτική εκπαίδευση, ο ίδιος μάλιστα, χρησιμοποίησε ως σωματοφύλακές του παιδιά κάτω των 15 ετών (ICC v. Dyilo, 2006). Για την χρήση και την ενεργή συμμετοχή παιδιών κάτω των 15 ετών σε εχθροπραξίες ο Lubanga παραπέμφθηκε σύμφωνα με το Κατηγορητήριο για «εγκλήματα πολέμου», όπως ορίζεται στο άρθρο 8 (2) (β) (xxvi) ή 8 (2) (ε) (vii) του Καταστατικού του Δικαστηρίου. Αν και ο Lubanga δεν κατηγορήθηκε ξεχωριστά για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ωστόσο ο Εισαγγελέας τόνισε ότι «τα εγκλήματα φύλου ενσωματώνονται στην στρατολόγηση των παιδιών και στη χρήση τους σε εχθροπραξίες, εκπαιδεύοντας τα αγόρια να βιάζουν και χρησιμοποιώντας τα κορίτσια για σεξουαλική δουλειά» (ICC v. Dyilo, 2006).

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του ΔΠΔ, στις 14 Μαρτίου του 2012, έκρινε ένοχο τον Thomas Lubanga Dyilo για την συμμετοχή του σε «εγκλήματα πολέμου», συγκεκριμένα για την στρατολόγηση και την χρήση παιδιών ηλικίας κάτω των 15 ετών σε εχθροπραξίες που διεξήχθησαν από την 1η Σεπτεμβρίου του 2002 έως τις 13 Αυγούστου του 2003 στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό. Στις 10 Ιουλίου του 2012 το Δικαστήριο επέβαλε στον Lubanga ποινή κάθειρξης 14 ετών (ICC v. Dyilo, 2006). Η ετυμηγορία και η ποινή του Πρωτοβάθμιου Τμήματος επιβεβαιώθηκαν από το Εφετείο την 1η Δεκεμβρίου του 2014. Στην καταδικαστική απόφαση όμως και στην επιμέτρηση της ποινής δεν ελήφθη υπόψη από την πλειοψηφία των δικαστών η Εισαγγελική εισήγηση για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ως «εγκλήματα φύλου», θεωρώντας ότι αυτά ενσωματώθηκαν στις κατηγορίες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Εισήγηση αυτή θα μπορούσε να εξεταστεί μόνο κατά την διαδικασία της αποζημίωσης των θυμάτων (ICC v. Dyilo, 2006).²¹⁹

Ο Δικαστής Odio-Benito, είχε διαφορετική άποψη από την πλειοψηφία, την οποία και υπέβαλλε στο Δικαστήριο. Ισχυρίστηκε δηλαδή ότι δεν είχε καμία σημασία αν η Εισαγγελία απέδωσε ξεχωριστές κατηγορίες για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ή εάν αυτά ενσωματώθηκαν στην κατηγορία της «στρατολόγησης και χρήσης παιδιών σε εχθροπραξίες». Το κύριο ζήτημα, κατά την άποψη του Δικαστή Odio-Benito, ήταν η βλάβη που προκλήθηκε στα θύματα, η οποία δεν θα έπρεπε να περιοριστεί μόνο στην διαδικασία της αποζημίωσης, αλλά «να αποτελεί θεμελιώδη πτυχή της αξιολόγησης των διαπραχθέντων εγκλημάτων» προκειμένου «η δικαιοσύνη να μην οδηγηθεί σε διακρίσεις εις βάρος των θυμάτων» (ICC v. Dyilo, 2006).

---

²¹⁹ The Verdict.

Συμπερασματικά, παρά το ότι δεν υπήρξε καταδικαστική απόφαση σε αυτήν την υπόθεση για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, οι προβληματισμοί του Εισαγγελέα και του Δικαστή Odio-Benito, έθεσαν προς εξέταση τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως μία τραγική πτυχή της πραγματικότητας «των παιδιών στρατιωτών».

Η δεύτερη υπόθεση που διερευνήθηκε από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο αφορούσε την παραπομπή των **Germain Katanga** και **Mathieu Ngudjolo Chui**. Ο G. Katanga (γνωστός ως "Simba") είχε καταγωγή από την εθνότητα των Ngitu και ήταν επικεφαλής των στρατευμάτων του "FRPI".²²⁰ Ο συγκατηγορούμενός του, M. Chui, με καταγωγή από την εθνότητα των Lendu, ήταν συνταγματάρχης του στρατού της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό και διοικητής των στρατευμάτων του "FNI".²²¹ Οι δύο ομάδες ("FRPI" και "FNI") συνεργάστηκαν μεταξύ τους, ενώ από το 2002 είχαν την υποστήριξη των εθνικών στρατευμάτων της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό και της Ουγκάντας, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις των Hema ("FPLC"), που ηγείτο ο Thomas Lubanga (Buchanan, 2017).²²²

Τα γεγονότα που σχετίζονται με την υπόθεση συνέβησαν στο Bororo, ένα χωριό που βρίσκεται στα βορειοανατολικά της Δημοκρατίας του Κονγκό στην επαρχία Ituri. Η περιοχή αυτή, πλούσια σε ορυκτό πλούτο, έγινε αντικείμενο διεκδίκησης από τις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες που κατοικούσαν εκεί και από την γειτονική Ουγκάντα, η οποία, από το 1998 έως το 2003, με το πρόσχημα της προστασίας του αμάχου πληθυσμού από τις εθνοτικές ένοπλες συγκρούσεις, είχε μόνιμη στρατιωτική παρουσία στο βορειοανατολικό τμήμα του Κονγκό (HRW, 2003).²²³ Η περιοχή Ituri περιγράφεται συχνά ως «η πιο αιματοβαμμένη γωνία της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό» (HRW, 2003). Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Οργάνωσης «Humans Rights

²²⁰ FRPI: Forces de Résistance Patriotique d'Ituri.

²²¹ FNI: Front of Integrationist Nationalists.

²²² Από τα τέλη του 2007 τα στρατεύματα και οι ηγέτες των ομάδων "FNI" και "FRPI" ενσωματώθηκαν στον εθνικό στρατό της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό, ωστόσο η ομάδα "FRPI" συνέχισε να αποτελεί μία ισχυρή στρατιωτική και πολιτική δύναμη στην περιοχή Ituri.

²²³ Η παρατεταμένη παρουσία των στρατευμάτων της Ουγκάντας στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό εξηγείται πλήρως στην σχετική Έκθεση της Οργάνωσης "Humans Rights Watch" (Ιούλιος, 2003), στην οποία αναφέρονται τα εξής στοιχεία: «Οι εξαγωγές χρυσού από την Ουγκάντα υπερδιπλασιάστηκαν μετά τη διέλευση των στρατευμάτων της στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, αν και δεν υπήρξε αύξηση της εγχώριας παραγωγικής της ικανότητας. Αυτή η έξαρση των εξαγωγών συνέπεσε με την έντονη ανάπτυξη των στρατευμάτων της Ουγκάντας στις περιοχές εξόρυξης στο Ituri, όπως εκείνες κοντά στο Kilo Moto, που περιγράφεται ως ένα από τα πιο παραγωγικά χρυσορυχεία στο Κονγκό. Το ιστορικό των εξαγωγών διαμαντιών είναι ακόμα πιο σαφές. Δεν πραγματοποιήθηκαν εξαγωγές διαμαντιών από την Ουγκάντα κατά τη δεκαετία πριν από την άφιξη των στρατευμάτων της στη ΛΔΚ. Στη συνέχεια, από το 1997 έως το 2000, οι εξαγωγές διαμαντιών αυξήθηκαν από 2.000 σε 11.000 καράτια. Το 2001 εξήχθησαν διαμάντια αξίας περίπου 3,8 εκατομμυρίων δολαρίων».

Watch» (2003) περίπου 5.000 άμαχοι σκοτώθηκαν στις ένοπλες συγκρούσεις που ξέσπασαν εκεί μεταξύ Ιουλίου του 2002 και Μαρτίου του 2003.

Οι δύο κατηγορούμενοι το 2003, με την έμμεση στήριξη της Ουγκάντας, που δεν είχε αποχωρήσει ακόμα από το βορειοανατολικό Κογκό (HRW, 2003), ένωσαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις και επιτέθηκαν εναντίον των κατοίκων του Bogoro με στόχο να εξοντώσουν τα μέλη της εθνότητας των Hema. Σύμφωνα με το Κατηγορητήριο σε αυτή την επίθεση σκοτώθηκαν άμαχοι, βιάστηκαν γυναίκες και χρησιμοποιήθηκαν για σεξουαλική δουλεία, ενώ παιδιά ηλικίας κάτω των 15 ετών εντάχθηκαν στα στρατεύματα των επιτιθέμενων. Το II Πρωτοβάθμιο Τμήμα του ΔΠΔ στις 7 Μαρτίου του 2014 έκρινε ένοχο τον **Germain Katanga** για «έγκλημα κατά τις ανθρωπότητας» (ανθρωποκτονία) και για «εγκλήματα πολέμου» (ανθρωποκτονία, επιθέσεις κατά αμάχων, καταστροφή περιουσιών και λεηλασίες) επιβάλλοντας σε αυτόν στις 23 Μαΐου του 2014 ποινή δωδεκαετούς κάθειρξης. Στις 13 Νοεμβρίου του 2015, το Εφετείο εξέτασε την ποινή και αποφάσισε να την μειώσει ορίζοντας την περάτωσή της στις 18 Ιανουαρίου του 2016 (ICC v. Katanga, 2015).

Το Δικαστήριο όμως απάλλαξε τον Germain Katanga από τις κατηγορίες για βιασμό και σεξουαλική δουλεία (ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και «εγκλήματα πολέμου»), όπως και για τις κατηγορίες για τη χρήση και την ενεργή συμμετοχή παιδιών ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών σε εχθροπραξίες (ως «εγκλήματα πολέμου»). Το Δικαστήριο αν και διαπίστωσε ότι υπήρχαν αναμφίβολες αποδείξεις ότι διαπράχθηκαν τα εγκλήματα του βιασμού και της σεξουαλικής δουλείας, και ότι συμμετείχαν «παιδιά στρατιώτες» στα στρατεύματα των Ngiti κατά την επίθεση στο χωριό Bogoro στις 24 Φεβρουαρίου του 2003, όμως «τα στοιχεία που υποβλήθηκαν για την στήριξη της ενοχής δεν αποδείκνυαν πέρα από κάθε λογική αμφιβολία την ευθύνη του κατηγορούμενου για αυτά τα εγκλήματα» (ICC v. Katanga, 2015). Σχεδόν δύο χρόνια πριν εκδοθεί η ετυμηγορία για τον Germain Katanga, το II Τμήμα του Δικαστηρίου στις 18 Δεκεμβρίου του 2012, αθώωσε τον Mathieu Ngudjolo Chui για όλες τις κατηγορίες που του είχαν αποδοθεί από την Εισαγγελία και διέταξε την άμεση απελευθέρωσή του. Η Εισαγγελία άσκησε Έφεση στις 20 Δεκεμβρίου του 2012 κατά της ετυμηγορίας του Δικαστηρίου, όμως το Εφετείο επιβεβαίωσε την απαλλαγή του Chui (ICC v. Chui, 2012).

Συμπερασματικά, οι πρώτες προσπάθειες του ΔΠΔ να τιμωρήσει φερόμενους δράστες βιασμών ή άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας απέτυχαν. Ήταν έτσι

φανερό ότι απαιτούνταν νέες πολιτικές για την βελτίωση των αποτελεσμάτων της Εισαγγελικής και Δικαστικής έρευνας για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας και «τα εγκλήματα φύλου». Σύμφωνα με την άποψη της Εισαγγελίας του Δικαστηρίου για τα εγκλήματα αυτά υπήρξαν περιορισμένες εγχώριες και διεθνείς έρευνες λόγω κοινωνικών, πολιτιστικών ή θρησκευτικών παραγόντων, ή λόγω του στιγματισμού των θυμάτων, με αποτέλεσμα η έλλειψη επαρκών αποδεικτικών στοιχείων να οδηγήσει αναγκαστικά σε αθωωτικές αποφάσεις » (ICC, Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, 2014).

10.2.3.4 Η παραπομπή του Gen Bosco Ntaganda στο ΔΠΔ. Ο Gen Bosco Ntaganda, γνωστός ως «Εξολοθρευτής», είχε καταγωγή από την εθνότητα των Tutsi της Ρουάντας και ήταν στενός συνεργάτης του Thomas Lubanga στην διοίκηση της στρατιωτικής πτέρυγας της επαναστατικής ομάδας “UPC”. Έγινε Αναπληρωτής Διοικητής των στρατευμάτων “FPLC” κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων του Β΄ πολέμου της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, ενώ μετά την σύλληψη του Lubanga ανέλαβε την θέση του Διοικητή. Μετέπειτα, ανέλαβε την ηγεσία της επαναστατικής ομάδας “CNDP”²²⁴ που προέκυψε από την συνένωση του πρώην «Πατριωτικού Μετώπου» της Ρουάντας (“RPF”) με την επαναστατική ομάδα “UPC” του Thomas Lubanga (Humans Rights Watch, 2009b).

Στις 23 Μαρτίου του 2009 ο Ntaganda υπέγραψε συμφωνία με την κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό και η επαναστατική ομάδα “CNDP” έγινε πολιτικό κόμμα, ενώ τα στρατεύματά της εντάχθηκαν στον εθνικό στρατό. Το 2012 ο Ntaganda διαφώνησε με την κυβέρνηση θεωρώντας ότι δεν τήρησε τις υποσχέσεις της συμφωνίας του 2009 και ηγήθηκε μίας ομάδας στρατιωτών που αποκόπηκε από τον εθνικό στρατό. Δημιούργησε έτσι μία νέα επαναστατική ομάδα, την “M23”, η οποία, με την στήριξη των Τούτσι της Ρουάντας, συγκρούστηκε με τις ένοπλες δυνάμεις της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό (“FARDC”),²²⁵ ενεργοποιώντας ένα νέο κύκλο βίας (Humans Rights Watch, 2009b). Σύμφωνα με αναφορά της στρατιωτικής δύναμης των Η.Ε (“MONUSCO”) στις 26 Ιουνίου του 2013, τα μέλη της επαναστατικής ομάδας “M23”, φέρονται υπεύθυνα για μία σειρά παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως συνοπτικές εκτελέσεις και παράνομες συλλήψεις

²²⁴ “CNDP”: National Congress for the Defence of the People.

²²⁵ FARDC: Forces armées de la République démocratique du Congo.

πολιτών, χρήση παιδιών στρατιωτών σε εχθροπραξίες, εγκλήματα σεξουαλικής βίας, και ένοπλες επιθέσεις εναντίον αμάχων (Responsibility to Protect Monitor, 2013, p.6). Ο Ntaganda το 2013 έχασε την ηγεσία της επαναστατικής ομάδας “M23”, μετά τις διαφωνίες που προέκυψαν μεταξύ των διαφορετικών φατριών της, και αποσύρθηκε ζητώντας καταφύγιο στην πρεσβεία των ΗΠΑ στην Ρουάντα, δεδομένου ότι η Εισαγγελία του ΔΠΔ είχε ήδη εκδώσει δύο εντάλματα σύλληψης εναντίον του, το 2006 και το 2012 (Humans Rights Watch 2009a & ICC v. Ntaganda).

Στις 9 Ιουνίου του 2014 το II Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ αποφάσισε ομόφωνα να παραπέμψει σε δίκη τον Ntaganda για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, με 18 κατηγορίες, συμπεριλαμβανομένων κατηγοριών για βιασμούς και σεξουαλική δουλεία πολιτών, όπως και για βιασμούς και σεξουαλική δουλεία παιδιών που αναγκάστηκαν να ενταχτούν στα στρατεύματά του. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην παραπομπή του Ntaganda συνέβησαν κατά την διάρκεια δύο συστηματικών και οργανωμένων ένοπλων επιθέσεων των στρατευμάτων “FPLC” στην επαρχία Ituri το 2002 και το 2003 που έπληξαν αμάχους πληθυσμούς, οι οποίοι ανήκαν στις εθνότητες των Lendu, των Bira και των Nande. Ο κατηγορούμενος συμμετείχε ο ίδιος ενεργά σε αυτές τις επιθέσεις και παράλληλα είχε την ευθύνη της διοίκησης των στρατευμάτων. Για το λόγο αυτό του αποδόθηκε σύμφωνα με το Κατηγορητήριο ποινική ευθύνη για: **α)** άμεση συμμετοχή σε εγκληματικές πράξεις, **β)** έμμεση συμμετοχή για παρακίνηση των στρατευμάτων σε εγκληματικές πράξεις βάσει του άρθρου 25 (3, b και d) του Καταστατικού του ΔΠΔ, ή ευθύνη για την εγκληματική δράση των υφισταμένων του βάσει του άρθρου 28 (a) του Καταστατικού (ICC v. Ntaganda).

Η Δίκη ξεκίνησε στις 3 Σεπτεμβρίου του 2015 ενώπιον του VI Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου. Κατά την διάρκεια της δίκης η Υπεράσπιση ισχυρίστηκε ότι οι Κατηγορίες (6 και 9) για «εγκλήματα πολέμου» που αφορούσαν τους βιασμούς και την σεξουαλική δουλεία των παιδιών στρατιωτών, τα οποία εντάχτηκαν στα στρατεύματα που ο κατηγορούμενος διοικούσε, δεν εμπίπτουν στην δικαιοδοσία του Δικαστηρίου. Η αιτιολογία που η Υπεράσπιση προέβαλλε ήταν ότι σύμφωνα με το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 τα «εγκλήματα πολέμου» δεν μπορούν να διαπραχθούν από μέλη ένοπλης δύναμης εναντίον μελών που ανήκουν στην ίδια δύναμη. Το Δικαστήριο δεν έκανε αποδεκτούς αυτούς τους ισχυρισμούς και έκρινε ότι, «είτε λόγω του τρόπου με τον οποίο τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας

ενσωματώθηκαν στο Καταστατικό του ΔΠΔ, ή βάσει του πλαισίου του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, τα μέλη της ίδιας ένοπλης δύναμης δεν αποκλείονται ως δυνητικά θύματα εγκλημάτων πολέμου που αφορούν βιασμούς και σεξουαλική δουλεία» (ICC, 2017). Το Δικαστήριο τόνισε ότι «δεν υπάρχει σε καμία περίπτωση δικαιολόγηση για εγκλήματα σεξουαλικής βίας εναντίον οποιουδήποτε προσώπου» και ότι «ο βιασμός και η σεξουαλική δουλεία απαγορεύονται τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε νομικό καθεστώς» (ICC, 2017). Η απόφαση αυτή του VI Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου είναι ιδιαίτερη σημαντική διότι αναγνωρίζει την θυματοποίηση των «παιδιών στρατιωτών» στην σεξουαλική βία σε κάθε περίπτωση, όμως είναι μόνο η απάντηση στους συγκεκριμένους ισχυρισμούς της Υπεράσπισης, καθώς αυτή η υπόθεση δεν έχει τελεσιδικήσει (ICC v. Ntaganda).²²⁶

10.2.3.5 Υπόθεση Jean-Pierre Bemba- Η πρώτη καταδικαστική απόφαση

A. Το ιστορικό της υπόθεσης. Η πρώτη καταδικαστική απόφαση που εξέδωσε το ΔΠΔ για βιασμούς που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων, αφορούσε τον Jean-Pierre Bemba Gombo, πρώην Αντιπρόεδρο της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό. Ο Bemba το 1998 ίδρυσε την οργάνωση “MLC”,²²⁷ που αποτέλεσε τον σημαντικότερο πολιτικό αντίπαλο της μετέπειτα κυβέρνησης του Joseph Kabila. Η στρατιωτική πτέρυγα της οργάνωσης, (“ALC”),²²⁸ που διοικήθηκε από τον Bemba, ήταν ένας από τους πλέον οργανωμένους στρατούς που έλαβε μέρος στο Β΄ πόλεμο της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό. Η χρηματοδότηση αυτού του στρατού έγινε κύρια από τον ίδιον τον Bemba, ενώ στην εκπαίδευση και στον εξοπλισμό του συνεισέφερε η κυβέρνηση της Ουγκάντας (MLC).²²⁹

Το 2002 ο τότε Πρόεδρος της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας, Ange-Felix Patasse, κάλεσε τον Bemba σε βοήθεια προκειμένου να αντιμετωπίσει την προσπάθεια πραξικοπήματος στην χώρα του που είχε οργανωθεί από τον στρατηγό

---

²²⁶ Στις 7 Νοεμβρίου του 2019 το VI Τμήμα του Δικαστηρίου καταδίκασε τον Bosco Ntaganda σε κάθειρξη 30 ετών, για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διαπράχθηκαν στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό τα έτη 2002-2003. Ωστόσο αυτή η ετυμηγορία υπόκειται σε αναίρεση.

²²⁷ MLC: The Mouvement de Liberation Congolais.

²²⁸ ALC: Armée de Libération du Congo.

²²⁹ Σημειώνεται ότι ο Jean Pierre Bemba ήταν ένας πλούσιος επιχειρηματίας με ποικίλες εμπορικές δραστηριότητες που σχετιζόνταν με την εκμετάλλευση χρυσού, ξυλείας, διαμαντιών και άλλων πολύτιμων λίθων.

François Bozizé. Ο Bemba ανταποκρίθηκε σε αυτή την έκκληση και μετακίνησε προς την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία τρία τάγματα των στρατευμάτων του, που αποτελούνταν περίπου από 1.500 άνδρες. Τα στρατεύματα του Bemba την περίοδο 2002-2003 διέπραξαν λεηλασίες, βιασμούς και ανθρωποκτονίες εναντίον των πολιτών της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας (Humans Rights Watch, 2010).

Ο Bemba, όταν τα στρατεύματά του αποχώρησαν από την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, συμμετείχε στην μεταβατική κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, που ανέλαβε να διαπραγματευτεί την λήξη του Β΄ πολέμου της χώρας. Αργότερα, το 2006, ο Bemba, ως ηγέτης του πολιτικού κόμματος “MLC”, διεκδίκησε την Προεδρία της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, έχοντας την υποστήριξη της Καθολικής Εκκλησίας και των κατοίκων των μεγάλων πόλεων, ωστόσο ηττήθηκε από τον αντίπαλό του J. Kabila. Σχεδόν το ίδιο χρονικό διάστημα (2003) στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία ο στρατηγός François Bozizé ανέτρεψε την κυβέρνηση Patasse και έγινε Πρόεδρος της χώρας. Τον Δεκέμβριο του 2004 η κυβέρνηση Bozizé ζήτησε από το ΔΠΔ να ερευνήσει εγκλήματα που διαπράχθηκαν την περίοδο 2002-2003 στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία από τα στρατεύματα του Patasse και των υποστηρικτών του. Ο Εισαγγελέας του ΔΠΔ ανακοίνωσε την έναρξη των ερευνών, τον Μάιο του 2007 (Humans Rights Watch, 2010).

B. Το Κατηγορητήριο. Στις 9 Μαΐου του 2008 η Εισαγγελία υπέβαλε αίτηση στο ΙΙΙ Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ για την έκδοση εντάλματος σύλληψης εναντίον του Jean-Pierre Bemba Gombo. Οι κατηγορίες σχετίζονταν με την εγκληματική δράση των στρατευμάτων του Bemba (“MLC”) στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία από τις 26 Οκτωβρίου του 2002 έως τις 15 Μαρτίου του 2003. Στις 23 Μαΐου του 2008, το ΙΙΙ Προδικαστικό Τμήμα εξέδωσε το πρώτο ένταλμα σύλληψης εναντίον του Bemba απευθυνόμενο προς τις Βελγικές αρχές, καθώς ο κατηγορούμενος είχε καταφύγει στο Βέλγιο μετά τα βίαια γεγονότα που ακολούθησαν την εκλογική του ήττα στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό. Αμέσως μετά ο Bemba συνελήφθη από τις Βελγικές αρχές, ωστόσο το Προδικαστικό Τμήμα αποφάσισε να καταργήσει το αρχικό ένταλμα σύλληψης, και εξέδωσε νέο, προσθέτοντας κατηγορίες για ανθρωποκτονίες. Παράλληλα υποβλήθηκε αίτηση στις Βελγικές αρχές να παραδώσουν τον κατηγορούμενο στο ΔΠΔ. Στις 3 Ιουλίου του 2008 ο Bemba μεταφέρθηκε στη Χάγη και παραδόθηκε στο ΔΠΔ (Humans Rights Watch, 2010).

Σύμφωνα με το Κατηγορητήριο αποδόθηκαν στον Bemba πέντε (5) κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου και τρεις (3) κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Όμως τον Ιανουάριο του 2009, το Προδικαστικό Τμήμα αρνήθηκε να επιβεβαιώσει τρεις από τις οκτώ κατηγορίες διότι θεώρησε πως οι κατηγορίες αυτές θα οδηγούσαν στην δίωξη της ίδιας εγκληματικής συμπεριφοράς με διαφορετικό τρόπο. Η αντίρρηση του Δικαστηρίου αφορούσε την υπαγωγή, από την πλευρά της Εισαγγελίας, του βιασμού στο έγκλημα των βασανιστηρίων και την παράλληλη ξεχωριστή καταμέτρηση της πράξης «ως έγκλημα βιασμού». Οι δικαστές διαπίστωσαν ότι η Εισαγγελική προσέγγιση της «αθροιστικής δίωξης» θα «επιβάρυνε αδικαιολόγητα τον κατηγορούμενο στην προετοιμασία της υπεράσπισής του» (Humans Rights Watch, 2010), εφόσον δεν είναι δυνατό για την ίδια πράξη να υπάρχει καταδικαστική απόφαση για δύο διαφορετικά εγκλήματα (του βιασμού και των βασανιστηρίων).

Επιπρόσθετα το Προδικαστικό Τμήμα έκρινε ότι η Εισαγγελία δεν είχε επαρκή στοιχεία προκειμένου να στηρίζει την ατομική ευθύνη του κατηγορούμενου για τα εγκλήματα που κατηγορήθηκε. Έτσι η Εισαγγελία υποχρεώθηκε να αποδείξει ότι ο Bemba είχε ποινική ευθύνη ως στρατιωτικός διοικητής για τις εγκληματικές πράξεις των στρατευμάτων του βάσει του άρθρου 28 α (i, ii) του Καταστατικού του ΔΠΔ (Humans Rights Watch, 2010). Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη η ποινική ευθύνη στρατιωτικού διοικητή υφίσταται εάν αυτός «είτε γνώριζε είτε, λόγω των περιστάσεων, έπρεπε να γνωρίζει, ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις που διοικεί διαπράττουν ή σκοπεύουν να διαπράξουν εγκλήματα της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ» και «παρέλειψε να λάβει τα αναγκαία και εύλογα μέτρα, μέσα στο πλαίσιο άσκησης της εξουσίας του, ώστε να εμποδίσει ή να καταστείλει την τέλεση τέτοιων εγκλημάτων», ή «δεν κατήγγειλε τα γεγονότα στις αρμόδιες αρχές προκειμένου να προβούν σε έρευνες και διώξεις» (Rome Statute of the International Court, Article 28).²³⁰

Σύμφωνα με το τελικό κατηγορητήριο βάσει του άρθρου 28 (α) αποδόθηκαν στον Bemba: **α)** Δύο κατηγορίες για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», συγκεκριμένα, ανθρωποκτονίες σύμφωνα με το άρθρο 7(1,α) του Καταστατικού, και βιασμούς σύμφωνα με το άρθρο 7(1,γ) του Καταστατικού. **β)** Τρεις κατηγορίες για «εγκλήματα πολέμου», δηλαδή, ανθρωποκτονίες σύμφωνα με το άρθρο 8(2c,i) του Καταστατικού, βιασμούς σύμφωνα με το άρθρο 8(2,e,vi) του Καταστατικού, και

²³⁰ “Responsibility of commanders and other superiors”.

ληλασίες, σύμφωνα με το άρθρο 8(2,e,v) του Καταστατικού (ICC v. Bemba Gombo, Case Sheet).

Γ. Η Απόφαση του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου

Γ.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Η δίκη ξεκίνησε στις 22 Νοεμβρίου του 2010 ενώπιον του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του ΔΠΔ και η ετυμηγορία εκδόθηκε στις 21 Μαρτίου του 2016. Σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής επιχείρησης του 2002-2003 στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, οι στρατιώτες του “MLC” διέπραξαν λεηλασίες, βιασμούς και ανθρωποκτονίες εναντίον αμάχων σε πολλές περιοχές της χώρας. Οι πράξεις αυτές δεν ήταν αποτέλεσμα μεμονωμένων ή τυχαίων συμπεριφορών των στρατιωτών, αλλά μέρος ενός οργανωμένου σχεδίου που στόχευε να πλήξει άμαχους, ανεξάρτητα από την ηλικία, το φύλο ή την κοινωνική τους κατάσταση. Σε πολλές περιπτώσεις όλα τα μέλη οικογενειών υπήρξαν θύματα σεξουαλικής βίας, συμπεριλαμβανομένων των ηλικιωμένων, των ανδρών, και των παιδιών. Ο τρόπος τέλεσης των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ήταν οι κατοικίες των πολιτών (οι οποίες και λεηλατήθηκαν), οι προσωρινές βάσεις του MLC, ή απομονωμένες τοποθεσίες (ICC v. Gombo).

Η ταυτότητα των δραστών επιβεβαιώθηκε από πολλές καταθέσεις θυμάτων και μαρτύρων σύμφωνα με τις οποίες οι δράστες αναφέρονταν ως “Banyamulengués” (μισθοφόροι από την Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό), ή ως στρατιώτες του “MLC”. Η παρουσία των στρατευμάτων του Bemba στις περιοχές που διαπράχθηκαν τα εγκλήματα, η γλώσσα που μιλούσαν οι δράστες και οι στολές που φορούσαν, ήταν τα κοινά χαρακτηριστικά αναγνώρισής τους από τους μάρτυρες. Οι μάρτυρες P69, P87 και V1, που ήταν θύματα σεξουαλικής βίας, κατέθεσαν ότι οι δράστες των βιασμών «ανήκαν στην ίδια ομάδα και είχαν τα ίδια χαρακτηριστικά με τους στρατιώτες του “MLC” που σκότωσαν πολίτες» (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.634). Το Δικαστήριο θεώρησε ότι τα στοιχεία αυτά ήταν επαρκή προκειμένου να εντοπίσει τους δράστες μεταξύ των στρατιωτών του “MLC” (ICC v. Bemba Gombo, 2016, pars.634-635).

Γ.2 Τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού

Γ.2 1. Η αντικειμενική υπόσταση (“actus reus”). Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι σύμφωνα με τα Στοιχεία των Εγκλημάτων ο ορισμός του βιασμού είναι αρκετά ευρύς

και ουδέτερος από πλευράς φύλου. Συνεπώς κάθε μορφή μη συναινετικής σεξουαλικής διείσδυσης στο σώμα του θύματος με σεξουαλικό ή άλλο όργανο μπορεί να θεωρηθεί βιασμός και μπορεί να στρέφεται εναντίον ατόμων διαφορετικού ή ιδίου φύλου, ώστε δράστες και θύματα να θεωρούνται τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αναγκαστική «σεξουαλική διείσδυση», είτε είναι κολπική, πρωκτική ή στοματική αποτελεί ένα τραυματικό γεγονός για τα θύματα και μία εξευτελιστική επίθεση κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (ICC v. Bemba Gombo, 2016, pars.99-101).

Άλλο σημαντικό στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού αποτελούν οι συνθήκες ή οι περιστάσεις που προσδίδουν τον εγκληματικό χαρακτήρα της πράξης, όπως, η βία, η απειλή βίας ή εξαναγκασμού, και το «καταναγκαστικό περιβάλλον». Το Δικαστήριο ερμήνευσε την έννοια του «καταναγκαστικού περιβάλλοντος» καθοδηγούμενο από την Απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα, στην υπόθεση Akayesu. Σύμφωνα με αυτή την Απόφαση οι «καταναγκαστικές συνθήκες» δεν χρειάζεται να αποδεικνύονται από την άσκηση σωματικής βίας. «Οι απειλές, ο εκφοβισμός, οι εκβιασμοί και άλλες μορφές καταναγκασμού που προκαλούν τον φόβο, ή την απελπισία, μπορεί να αποτελούν εξαναγκασμό. Ο εξαναγκασμός μπορεί επίσης να είναι εγγενής σε ορισμένες περιστάσεις, όπως η ένοπλη σύγκρουση, ή η στρατιωτική παρουσία μιας ένοπλης ομάδας μεταξύ αμάχων πολιτών» (ICC v. Akayesu, 1998 ,par.688). Ωστόσο το III Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο να υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, εκτός των προαναφερθέντων, που μπορεί να συμβάλλουν στην δημιουργία ενός «καταναγκαστικού περιβάλλοντος», από το οποίο ο δράστης επωφελείται, προκειμένου να διαπράξει το έγκλημα του βιασμού ή άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας. Για παράδειγμα «συνθήκες καταναγκασμού» μπορεί να αποτελούν ο αριθμός των ατόμων που εμπλέκονται στη διάπραξη του βιασμού, αν οι βιασμοί διαπράττονται κατά τη διάρκεια ή αμέσως μετά από μια μάχη, ή αν διαπράττονται μαζί με άλλα εγκλήματα (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.104).

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η έλλειψη συναίνεσης δεν αποτελεί στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με το Καταστατικό. Αυτό σήμαινε ότι η Εισαγγελία, προκειμένου να στοιχειοθετήσει κατηγορία για βιασμό, δεν ήταν υποχρεωμένη να αποδείξει την μη συναίνεση του θύματος στη σεξουαλική πράξη, όταν αποδεικνύεται η βία, η απειλή βίας ή εξαναγκασμού, ή η ύπαρξη ενός

καταναγκαστικού περιβάλλοντος που ο δράστης εκμεταλλεύεται για να διαπράξει το έγκλημα (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.106). Το Δικαστήριο εξέτασε επιπρόσθετα την περίπτωση που το θύμα δεν είναι ικανό να δώσει πραγματική συναίνεση λόγω φυσικής και επαγόμενης από την ηλικία ανικανότητας. Ωστόσο διαπίστωσε ότι ούτε το Καταστατικό του ΔΠΔ ούτε τα στοιχεία των εγκληματικών πράξεων καθορίζουν συγκεκριμένη ηλικία κάτω από την οποία ένα άτομο θεωρείται ανίκανο να δώσει πραγματική συναίνεση. Το Δικαστήριο επισήμανε έτσι για τους σκοπούς της Απόφασης ότι η ανικανότητα συναίνεσης είναι δεδομένη άσχετα από την ηλικία του θύματος, αν ο βιασμός πληροί οποιαδήποτε από τις προϋποθέσεις των «εγκλημάτων πολέμου» όπως αυτές προβλέπονται στο άρθρο 7 (γ, παρ. 1 και 2) του Καταστατικού του ΔΠΔ, ή οποιαδήποτε από τις προϋποθέσεις των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» του άρθρου 8 (ε, vi παρ. 1 και 2) του Καταστατικού (ICC v. Bemba Gombo, 2016, pars.107-108).

Γ.2.2. Τα νοητικά στοιχεία (“mens rea”). Το Καταστατικό του ΔΠΔ και τα «Στοιχεία των Εγκλημάτων» δεν αναφέρουν κάποια ξεχωριστά στοιχεία για το έγκλημα του βιασμού προκειμένου να διαπιστωθεί η πρόθεση του δράστη να διαπράξει το έγκλημα, ή η γνώση ότι οι ενέργειες ή οι παραλείψεις του θα προκαλούσαν την διάπραξη του εγκλήματος. Για το λόγο αυτό το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ισχύουν οι γενικές διατάξεις του άρθρου 30 του Καταστατικού, σύμφωνα με τις οποίες «η τιμωρία ενός εγκλήματος εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου μόνο αν τα υλικά στοιχεία του διαπράττονται με πρόθεση και γνώση» (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.110) (Rome Statute of the International Criminal Court, Article 30). Η «πρόθεση» έτσι για το έγκλημα του βιασμού διαπιστώνεται όταν αποδεικνύεται ότι ο δράστης διέπραξε σκόπιμα την πράξη, η δε «γνώση», όταν αποδεικνύεται ότι ο δράστης γνώριζε ότι η πράξη διαπράχθηκε με βία, με απειλή βίας ή εξαναγκασμού, ή ο δράστης εκμεταλλεύτηκε ένα καταναγκαστικό περιβάλλον, ή διέπραξε το έγκλημα εναντίον ατόμου που δεν ήταν σε θέση να δώσει πραγματική συναίνεση (ICC v. Bemba Gombo, 2016, pars.111-112).

Γ.3 Ο βιασμός ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» και ως «έγκλημα πολέμου»

Ο βιασμός κατά το άρθρο 7 (1, γ) του Καταστατικού του ΔΠΔ θεωρείται «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» και κατά το άρθρο 8(2, ε,vi) του Καταστατικού «έγκλημα πολέμου». Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κατηγορίες για βιασμό ως «εγκλήματος πολέμου» και ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας» βασίζονται μεν στην ίδια υποκείμενη συμπεριφορά, όμως τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας «έχουν ουσιαστικά διακριτά στοιχεία» (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.749). Για τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» απαιτείται η ύπαρξη μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης εναντίον άμαχου πληθυσμού και η σύνδεση μεταξύ της συμπεριφοράς του δράστη και της επίθεσης, ενώ για τα «εγκλήματα πολέμου» απαιτείται η ύπαρξη μίας ένοπλης σύγκρουσης κατά την οποία το θύμα είτε δεν έλαβε μέρος σε εχθροπραξίες, ή ανήκει σε κατηγορία ατόμων που λόγω της κατάστασης ή της ιδιότητάς τους δεν λαμβάνουν μέρος στον πόλεμο (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.749).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το Προδικαστικό Τμήμα είχε επαρκή στοιχεία για να αποδείξει ότι οι στρατιώτες του “MLC” διέπραξαν βιασμούς εναντίον του άμαχου πληθυσμού της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας, (από τις 26 Οκτωβρίου του 2002 έως τις 15 Μαρτίου του 2003) στο πλαίσιο μιας εκτεταμένης επίθεσης που σχετίζονταν με μία μη διεθνή ένοπλη σύρραξη (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.631). Το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα Εφετεία των Ειδικών Δικαστηρίων για την Ρουάντα και την Πρώην Γιουγκοσλαβία, επιβεβαίωσαν επανειλημμένα καταδικαστικές αποφάσεις των Πρωτοβάθμιων Δικαστηρίων, που οι ίδιοι κατηγορούμενοι, οι οποίοι κρίθηκαν ένοχοι για βιασμούς, καταδικάστηκαν τόσο για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» όσο και για «εγκλήματα πολέμου». Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ήταν δυνατή η απόδοση ποινικής ευθύνης στον Bemba, για το έγκλημα του βιασμού ως «εγκλήματος πολέμου» και ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας», εστιάζοντας στα διακριτά στοιχεία των εγκλημάτων και όχι σε πράξεις ή παραλείψεις του κατηγορούμενου (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.751).

Γ.4 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου

Γ.4.1 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου βάσει του άρθρου 28 του Καταστατικού του ΔΠΔ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα στρατεύματα του “MLC” διέπραξαν ανθρωποκτονίες, βιασμούς και λεηλασίες εναντίον πολιτών της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας και εναντίον των επαναστατών ή των υπόπτων για επαναστατικές πράξεις που στόχευαν στην ανατροπή της κυβέρνησης Patasse. Τα αποδεικτικά στοιχεία κατέδειξαν ότι τα θύματα των βιασμών «ήταν λεία πολέμου» καθώς οι μαζικοί βιασμοί στόχευαν στην αποσταθεροποίηση του επαναστατικού κινήματος, την ταπείνωση και την τιμωρία των επαναστατών. Οι βιασμοί κατά την δικαστική κρίση είχαν σοβαρές συνέπειες για την σωματική υγεία των θυμάτων (συμπεριλαμβανομένων των σεξουαλικά μεταδιδόμενων ασθενειών) αλλά και για την ψυχική τους υγεία, καθώς βίωσαν συναισθήματα ταπείνωσης, άγχους και ενοχής, ενώ υπέστησαν κοινωνική απόρριψη και στιγματισμό (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.567).

Ο Bemba όλο το χρονικό διάστημα για το οποίο αποδόθηκαν οι εναντίον του κατηγορίες ήταν ο Πρόεδρος και ο κύριος χρηματοδότης του “MLC” αλλά και Διοικητής της στρατιωτικής του πτέρυγας (“ALC”). Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο Bemba, λόγω των θέσεων που κατείχε, διέθετε ευρεία και επίσημη εξουσία, ως προς την λήψη των αποφάσεων, τον διορισμό, την προαγωγή, ή την απόλυση στρατιωτών και αξιωματούχων. Επιπλέον, είχε αρμοδιότητα να δίνει επιχειρησιακές εντολές, με δυνατότητα να αποφασίσει αν θα αποσταλούν ή αν θα αποσυρθούν τα στρατεύματα από την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, και παράλληλα είχε πειθαρχικές εξουσίες στα μέλη του “MLC”, συμπεριλαμβανομένης της εξουσίας να διεξάγει έρευνες και να συστήνει πολεμικά δικαστήρια (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.678).

Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι παρά την αποτελεσματική εξουσία και τον έλεγχο που ασκούσε ο Bemba στα στρατεύματά του, παρέλειψε να λάβει όλα τα αναγκαία και εύλογα μέτρα για την πρόληψη και την καταστολή των εγκλημάτων (βιασμών, ανθρωποκτονιών και λεηλασιών) που διαπράχθηκαν από μέλη των στρατευμάτων του, ή να υποβάλει αναφορές στις αρμόδιες αρχές (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.737). Συγκεκριμένα, κατά την δικαστική κρίση ο Bemba θα μπορούσε για την πρόληψη και την καταστολή των εγκλημάτων, μεταξύ άλλων, να λάβει τα παρακάτω μέτρα (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.729): **α)** Να διασφαλίσει

ότι τα στρατεύματα που διοικούσε ήταν εκπαιδευμένα σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και να έχει την επαρκή εποπτεία τους καθόλη τη διάρκεια της στρατιωτικής επιχείρησης. **β)** Να διεξάγει πλήρεις έρευνες σχετικά με τη διάπραξη των εγκλημάτων και να τιμωρήσει τους δράστες. **γ)** Να δώσει αναλυτικές και σαφείς εντολές στους αξιωματικούς και διοικητές των στρατευμάτων για την πρόληψη της διάπραξης αυτών των εγκλημάτων. **δ)** Να ελαχιστοποιήσει την επαφή των στρατευμάτων του με τον άμαχο πληθυσμό, ειδικά με τις γυναίκες και τα παιδιά. **ε)** Να απομακρύνει από τα στρατεύματα αξιωματικούς και στρατιώτες που διαπιστώθηκε ή εικάστηκε ότι διέπραξαν εγκλήματα. **στ)** Να μοιραστεί πληροφορίες που σχετίζονταν με εγκληματικές δράσεις μελών των στρατευμάτων του με τις αρχές της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας ή με άλλους αρμόδιους φορείς, και να υποστηρίξει κάθε προσπάθεια να διερευνηθούν οποιεσδήποτε βάσιμες κατηγορίες.

Συμπερασματικά, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι, εφόσον ο Bemba δεν έλαβε τα προαναφερθέντα μέτρα, έφερε πέραν κάθε λογικής αμφιβολίας ποινική ευθύνη στρατιωτικού διοικητή, όπως αυτή ορίζεται από το άρθρο 28 (α) του Καταστατικού του ΔΠΔ, και έκρινε αυτόν ένοχο για τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (δολοφονίες και βιασμούς) και για τα «εγκλήματα πολέμου» (ανθρωποκτονίες, βιασμούς και λεηλασίες) που διαπράχθηκαν από τις δυνάμεις του “MLC” κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής επιχείρησης του 2002-2003 στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.741). Στις 21 Ιουνίου του 2016 το Δικαστήριο καταδίκασε, τον Jean-Pierre Bemba Gombo, σε κάθειρξη 18 ετών. Η Υπεράσπιση και η Εισαγγελία στις 22 Ιουλίου του 2016, κοινοποίησαν την πρόθεσή τους να ασκήσουν Έφεση κατά της καταδικαστικής Απόφασης και της ποινής (ICC v. Bemba Gombo). Το Εφετείο ανακοίνωσε στις 7 Νοεμβρίου του 2017, ότι η ακρόαση ενώπιον του θα πραγματοποιηθεί μεταξύ 9 και 16 Ιανουαρίου του 2018, «προκειμένου να ακουστούν οι προτάσεις και οι παρατηρήσεις των μερών σχετικά με τις προσφυγές» (ICC v. Bemba Gombo, 2017, p.3).

Γ.4.2 Η ποινική ευθύνη του κατηγορούμενου βάσει του άρθρου 70 του Καταστατικού του ΔΠΔ. Παράλληλα και σε σχέση με την υπόθεση της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας ο J.P. Bemba παραπέμφθηκε και σε δεύτερη δίκη. Στις 20 Νοεμβρίου του 2013 το Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ εξέδωσε εντάλματα σύλληψης εναντίον του Bemba και άλλων τεσσάρων ατόμων, καθώς υπήρχαν

βάσιμες ενδείξεις ότι οι ύποπτοι διέπραξαν αδικήματα σε σχέση με την απονομή της δικαιοσύνης (ICC v. Bemba Gombo, Case Information Sheet).

Η δίκη ξεκίνησε στις 29 Σεπτεμβρίου του 2015 και στις 19 Οκτωβρίου του 2016 το VII Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε την ετυμηγορία του. Ο Bemba κρίθηκε ένοχος για «αδικήματα κατά της απονομής της δικαιοσύνης», σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 70 (παρ.1, α, β και γ) του Καταστατικού του ΔΠΔ, γιατί σε συνεργασία με τους άλλους τέσσερεις κατηγορούμενους επηρέασαν και διέφθειραν 14 μάρτυρες υπεράσπισης, δίνοντάς τους χρήματα και οδηγίες, προκειμένου να παρέχουν ψευδείς μαρτυρίες και να προσκομίσουν ψευδή αποδεικτικά στοιχεία στο Δικαστήριο για την κύρια υπόθεση που εκδίκασε το III Πρωτοβάθμιο Τμήμα.²³¹

Ο Bemba καταδικάστηκε σε φυλάκιση ενός χρόνου, ποινή που θα εκτίσει μετά την περάτωση της δεκαοκτάχρονης κάθειρξης που του επιβλήθηκε από το πρώτο Δικαστήριο, και υποχρεώθηκε να πληρώσει το ποσό των 300.000 €. Μεταξύ των συγκατηγορουμένων του Bemba ήταν και δύο μέλη της υπερασπιστικής ομάδας (οι συνήγοροι Aimé Killo Musamba και Jean-Jacques Mangenda Kabongo), οι οποίοι κρίθηκαν ένοχοι για τα ίδια αδικήματα και καταδικάστηκαν σε δύο και δύομιση χρόνια φυλάκισης αντίστοιχα, με τρίχρονη αναστολή. Κατηγορούμενος ήταν επίσης και ο Fidèle Babala Wandu, μέλος του Κοινοβουλίου της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό (στο ίδιο πολιτικό κόμμα με τον Bemba), ο οποίος κρίθηκε ένοχος για την συμμετοχή του στην επιρροή και στην διαφθορά δύο μαρτύρων υπεράσπισης και του αποδόθηκε ποινή εξάμηνης φυλάκισης. Ένας επίσης κατηγορούμενος, ο προτεινόμενος μάρτυρας υπεράσπισης Narcisse Arido, κρίθηκε ένοχος για την συμμετοχή του στην επιρροή και στην διαφθορά τεσσάρων μαρτύρων υπεράσπισης και του αποδόθηκε ποινή φυλάκισης έντεκα μηνών (ICC v. Bemba Gombo, Case Information Sheet).

Δ. Συμπεράσματα - Παρατηρήσεις. Η υπόθεση Jean Pierre Bemba ήταν η πρώτη υπόθεση που το ΔΠΔ εξέδωσε καταδικαστική απόφαση για βιασμούς ενόπλων συρράξεων και απέδωσε ποινική ευθύνη σε στρατιωτικό διοικητή για τα εγκλήματα που διέπραξαν τα στρατεύματά του γιατί παρέλειψε να λάβει όλα τα αναγκαία και

---

²³¹ Τους: Aimé Kilolo Musamba, Jean-Jacques Mangenda Kabongo, Fidèle Babala Wandu και Narcisse Arido”.

εύλογα μέτρα για την πρόληψη και την καταστολή αυτών των εγκλημάτων. Σε αυτή την υπόθεση τα θύματα είχαν την δυνατότητα να καταθέσουν αυτοπροσώπως ενώπιον του Δικαστηρίου και να διεκδικήσουν αποζημίωση. Το Δικαστήριο αντιμετώπισε με ιδιαίτερη ευαισθησία και κατανόηση τα θύματα των βιασμών, ενώ κατά την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων δεν έλαβε υπόψη κάποιες ασυνέπειες και παραλείψεις στις μαρτυρίες, που επισήμανε η Υπεράσπιση, θεωρώντας ότι αυτές «μπορούν να εξηγηθούν από την παρέλευση του χρόνου μεταξύ των γεγονότων και της μαρτυρίας, των τραυματικών συνθηκών και ... της δυσκολίας των θυμάτων να εκθέσουν στο δικαστήριο προσωπικές στιγμές» (ICC v. Bemba Gombo, 2016, par.492). Η Εισαγγελέας του Δικαστηρίου, Fatou Bensouda, αμέσως μετά την έκδοση της Απόφασης του III Πρωτοβάθμιου Τμήματος του Δικαστηρίου δήλωσε: «Αυτή η υπόθεση ανέδειξε την επιτακτική ανάγκη εξάλειψης των σεξουαλικών εγκλημάτων και των εγκλημάτων που βασίζονται στο φύλο», τα οποία αποτελούν «όπλα πολέμου» στις ένοπλες συρράξεις... Σήμερα είναι μια σημαντική ημέρα για τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη» (ICC v. Bemba Gombo, 2016).

Παρά την σπουδαιότητα αυτής της Απόφασης, δημιουργούνται ερωτήματα σχετικά με την παράλειψη της άσκησης ποινικής δίωξης εναντίον του Jean-Pierre Bemba για τα εικαζόμενα εγκλήματα που διαπράχθηκαν στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό από τις στρατιωτικές δυνάμεις του MLC, ειδικά στην επαρχία Ituri το 2002. Μάλιστα, τον Οκτώβριο του 2010, το Προδικαστικό Τμήμα του Δικαστηρίου απέρριψε το αίτημα θύματος για δίωξη αυτών των εγκλημάτων, λόγω έλλειψης ρητής απόφασης της Εισαγγελίας σχετικά με την πρόθεσή της να ασχοληθεί με απαγγελίες κατηγοριών για την συγκεκριμένη υπόθεση. Αντίστοιχα, ούτε τα εθνικά δικαστήρια της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, άσκησαν δίωξη εναντίον του Bemba για τα ίδια εγκλήματα, αν και είχαν τέτοια δικαιοδοσία, εφόσον δεν είχε ασκηθεί δίωξη από την Εισαγγελία του ΔΠΔ. Η αρμοδιότητα δε των εθνικών δικαστηρίων ήταν δυνατό να ασκηθεί χωρίς τους χρονικούς περιορισμούς του ΔΠΔ, δηλαδή θα μπορούσαν να στοιχειοθετηθούν κατηγορίες εναντίον του Bemba για «διεθνή εγκλήματα» που εικάστηκε ότι διαπράχθηκαν από τα στρατεύματα του “MLC” και πριν από το 2002 (International Federation for Human Rights, 2016).

Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι ο Bemba ήταν το μοναδικό άτομο που κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε από το ΔΠΔ για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν την περίοδο 2002-2003 στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία. Η οργάνωση Human

Rights Watch προέτρεψε την Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου να διερευνήσει και, αν υπάρξουν αποδεικτικά στοιχεία, προκειμένου να διώξει, οποιαδήποτε άλλα άτομα τα οποία διέπραξαν αντίστοιχα εγκλήματα κατά την ένοπλη σύρραξη της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας την ίδια χρονική περίοδο, συμπεριλαμβανομένου του πρώην Προέδρου Patassé, ο οποίος είχε και την κύρια ευθύνη για την εμπλοκή του Bemba και των στρατευμάτων του σε αυτή την υπόθεση. Ωστόσο μέχρι τον θάνατο του Patassé, (το 2011) δεν ασκήθηκε εναντίον του ποινική δίωξη, ούτε εναντίον άλλων συνεργατών του, εκτός του Bemba (Humans Rights Watch, 2010).

Ιδιαίτερα σημαντικό σημείο αυτής της δικαστικής απόφασης θεωρείται επιπλέον η αναγνώριση του βιασμού ως βασανιστηρίου. Το II Προδικαστικό Τμήμα του Δικαστηρίου στην συγκεκριμένη υπόθεση θεώρησε ότι τα ουσιαστικά στοιχεία της πράξης του βασανισμού, δηλαδή ο έντονος πόνος, η ταλαιπωρία και ο έλεγχος που ασκεί ο δράστης στο θύμα είναι επίσης τα «εγγενή υλικά στοιχεία της πράξης του βιασμού» (ICC v. Bemba Gombo, 2009, par.204). Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσίασε η Εισαγγελέας «αντικατοπτρίζουν την ίδια συμπεριφορά που αποτελεί τη βάση του βιασμού», κατά συνέπεια θεώρησε ότι «η πράξη του βασανισμού εντάσσεται πλήρως στην καταμέτρηση του βιασμού» (ICC v. Bemba Gombo, 2009, par.205). Με αντίστοιχο σκεπτικό το Δικαστήριο αρνήθηκε να επιβεβαιώσει, ως ξεχωριστές κατηγορίες, τις «προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας» και του βιασμού. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι καλύπτονται πλήρως από τον καταλογισμό του βιασμού τα στοιχεία του εξαναγκασμού του θύματος και της ασκούμενης εξουσίας του δράστη, που η Εισαγγελία προέβαλε ως ουσιαστικά στοιχεία της «προσβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας» (ICC v. Bemba Gombo, 2009, par.310).

Η απόφαση του Δικαστηρίου να μην καταλογιστούν στον κατηγορούμενο ξεχωριστά οι άδικες πράξεις των βασανιστηρίων, των προσβολών της προσωπικής αξιοπρέπειας και του βιασμού, δημιούργησε ωστόσο ενστάσεις. Τον Ιούλιο του 2009 η οργάνωση 'Women's Initiatives for Gender Justice' συνέταξε μία επιστολή προς τους Δικαστές του ΔΠΔ, στην οποία υποστηρίχτηκε ότι, τόσο η διεθνής νομολογία, όσο και τα «Στοιχεία των Εγκλημάτων» του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, δηλώνουν σαφώς ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά μπορεί να συνιστά όχι μόνον ένα αλλά και περισσότερα εγκλήματα. Διατυπώθηκε επίσης η

άποψη (στην ίδια επιστολή) ότι η απόφαση του Δικαστηρίου τελικά παρέβλεψε το σκοπό των βιασμών που διαπράχθηκαν από τα στρατεύματα του Jean-Pierre Bemba, όπως και την έκταση του πόνου και της ταλαιπωρίας των θυμάτων που βιάστηκαν και ταυτόχρονα βασανίστηκαν με ποικίλους άλλους τρόπους. Το Δικαστήριο δεν έλαβε επιπρόσθετα υπόψη τα βασανιστήρια (με την έννοια του μεγάλου ψυχικού πόνου) που βίωσαν τα μέλη της οικογένειας των θυμάτων τα οποία αναγκάστηκαν να παρακολουθήσουν τους βιασμούς των δικών τους ανθρώπων ('Women's Initiatives for Gender Justice', Press Conference, 2010). Τελικά, παρά την παρέμβαση της οργάνωσης «Women's Initiatives for Gender Justice» το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου έλαβε υπόψη μόνο την απόφαση του Προδικαστικού Τμήματος και δεν καταλόγισε ξεχωριστά στον Bemba τις άδικες πράξεις των βασανιστηρίων, των προσβολών της προσωπικής αξιοπρέπειας, και του βιασμού.

Η απόφαση αυτή αν και δεν δημιουργεί δεσμευτικό προηγούμενο για άλλα δικαστήρια, αποτελεί ωστόσο μέρος της διεθνούς νομολογίας που δημιουργεί μελλοντικούς προβληματισμούς. Το ζήτημα της «αθροιστικής δίωξης», που είχε απασχολήσει τα Ειδικά Δικαστήρια, επανέρχεται στο προσκήνιο. Από τη μία πλευρά τα θύματα των βιασμών και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας είναι λογικό να απαιτούν καθολική απονομή της δικαιοσύνης, που θα αντικατοπτρίζει όλο το μέγεθος της βλάβης που έχουν υποστεί, από την άλλη πλευρά η προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου είναι υποχρέωση των δικαστικών αρχών, ώστε να επιφυλάσσονται ως προς τον πρόσθετο καταλογισμό, όταν κάποιες άδικες πράξεις συνδέονται με την ίδια συμπεριφορά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: Η εφαρμογή των διεθνών κανόνων και της νομολογίας των διεθνών δικαστηρίων από τα εθνικά δικαστήρια για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων

11.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τα «διεθνή εγκλήματα» διώκονται από διεθνή και εθνικά δικαστήρια. Οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων σχεδόν αποκλείουν την περαιτέρω εκδίκαση της υπόθεσης από διεθνή δικαστήρια στη βάση της αρχής “ne bis in idem”, που δεν επιτρέπει να δικαστεί από Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο οποιοσδήποτε δράστης δικάστηκε από άλλο δικαστήριο σε σχέση με την ίδια συμπεριφορά (Καταστατικό της Ρώμης του Δ.Π.Δ., Άρθρο 20, παρ. 1&3).²³² Η ένταξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων συναντά ωστόσο σημαντικές δυσκολίες, καθώς οι δράστες απαλλάσσονται από την ποινική ευθύνη, όταν το κράτος στο όνομα του οποίου έδρασαν δεν ποινικοποιεί τις πράξεις σεξουαλικής βίας.

Ωστόσο ακόμα και στις περιπτώσεις που στοιχειοθετείται η ποινική ευθύνη οι προκαταλήψεις και οι έμφυλες διακρίσεις ενσωματώνονται σε κάποιες εθνικές νομοθεσίες, όπως επιβεβαιώνει η συνοπτική κωδικοποίηση των παρακάτω παραδειγμάτων (U.N. Commission on Human Rights, 1998): **α)** Ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικών επιθέσεων ορίζονται σε κάποια νομικά συστήματα ως εγκλήματα κατά της κοινωνίας και όχι ως εγκλήματα βίας εναντίον του θύματος. **β)** Σε κάποιες χώρες δίνεται λιγότερο βάρος στις αποδείξεις που παρουσιάζονται στα δικαστήρια από τις γυναίκες, ή απαιτείται οι μαρτυρίες τους να επιβεβαιώνονται από άνδρες. **γ)** Οι νόμοι κάποιων χωρών επιτρέπουν στους δράστες να αποφύγουν την τιμωρία, αν παντρευτούν το θύμα. **δ)** Οι διατάξεις του εσωτερικού δικαίου μπορεί να περιορίζουν την πρόσβαση των γυναικών στην άμβλωση (ακόμα και μετά από βιασμό), την αντισύλληψη ή την αναπαραγωγή πληροφοριών σχετικά με τη σεξουαλική βία. **ε)** Στα εθνικά νομικά συστήματα απουσιάζει πολλές φορές ένα

²³² Η αρχή “ne bis in idem” εκφράζεται στο άρθρο 20 παρ.1 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ως εξής: «Ουδείς, ο οποίος δικάστηκε από άλλο δικαστήριο για συμπεριφορά η οποία επίσης απαγορεύεται κατά τα άρθρα 6, 7 ή 8, θα δικάζεται από το Δικαστήριο σε σχέση με την ίδια συμπεριφορά». Εξαιρέση σύμφωνα με την παρ.3 (α, και β) του άρθρου 20 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου αποτελούν αποφάσεις δικαστηρίων που «έλαβαν χώρα για να προστατεύσουν το πρόσωπο το οποίο υπόκεινται σε ποινική ευθύνη για εγκλήματα εντός της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου», ή που οι αποφάσεις αυτές «με άλλο τρόπο δεν διεξήχθησαν ανεξάρτητα ή αμερόληπτα σύμφωνα με τους κανόνες της ορθής διαδικασίας που αναγνωρίζονται από το διεθνές δίκαιο και διεξήχθησαν με τρόπο που, υπό τις δεδομένες συνθήκες, δεν συμβιβάζεται με την πρόθεση να αχθεί το πρόσωπο για το οποίο πρόκειται ενώπιον της δικαιοσύνης».

επαρκές πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων, καθιστώντας τα θύματα σεξουαλικής βίας ευάλωτα σε αντίποινα.

Για αυτούς τους λόγους αυτούς εικάζεται ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, που διαπράττονται κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, είναι ασφαλέστερο να δικάζονται από διεθνή δικαστήρια ώστε να εφαρμόζονται οι διεθνείς δικονομικοί κανόνες, οι οποίοι πρέπει όμως να βασίζονται σε γενικές έννοιες και κοινούς θεσμούς με τα περισσότερα νομικά συστήματα των χωρών του κόσμου. Αυτή η ρύθμιση ωστόσο προϋποθέτει μια μακρά διαδικασία ταυτοποίησης των κοινών βασικών κανόνων, και όχι μία μηχανιστική μεταφορά των εθνικών κανόνων σε αυτούς των διεθνών δικαστηρίων. Η εύρεση αυτού του κοινού τόπου δεν είναι πάντα εφικτή, καθώς τα χαρακτηριστικά των νομικών κανόνων που οριοθετούν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας διαφοροποιούνται κατά πολύ στα εθνικά ποινικά συστήματα λόγω της ιδιαίτερης σύνδεσης αυτών των εγκλημάτων με τα έμφυλα στερεότυπα και τις ηθικές αξίες κάθε εθνικής κοινωνίας.

Από την άλλη πλευρά «η διεθνής κοινότητα προτρέπει τα κράτη να διώκουν και να τιμωρούν τους δράστες διεθνών εγκλημάτων ανεξάρτητα από το τόπο τέλεσης αυτών» (Μαγγανάς, 2004, σ.400), με επίγνωση ότι η καθολική εφαρμογή των διεθνών δικονομικών κανόνων στα εθνικά νομικά συστήματα πολλές φορές συναντά σημαντικά εμπόδια. Τα κράτη ωστόσο που έχουν ενσωματώσει τα διεθνή εγκλήματα στην εθνική τους νομοθεσία, έχοντας παράλληλα υιοθετήσει μία ευαισθητοποιημένη οπτική για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορούν να εκδικάσουν στα εθνικά τους δικαστήρια εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων, χωρίς να παρουσιάζονται κατά την απονομή της δικαιοσύνης ζητήματα έμφυλων ή άλλων διακρίσεων για τα θύματα. Συνεπώς, κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις σύγκλισης των διεθνών με τους εθνικούς κανόνες, ο ρόλος που διαδραματίζουν τα εθνικά ποινικά δικαστήρια στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε περιόδους ενόπλων συρράξεων είναι πολλές φορές καθοριστικός.

11.2 Το Καναδικό παράδειγμα

11.2.1 Τα εγκλήματα των διεθνών και μη διεθνών ενόπλων συρράξεων στο Καναδικό Νομικό Σύστημα. Οι πρώτες προσπάθειες του Καναδά για την ανάπτυξη ενός «Προγράμματος Εγκλημάτων Πολέμου» πραγματοποιήθηκαν στα μέσα της

δεκαετίας του 80. Η Κυβέρνηση ανακοίνωσε τον Φεβρουάριο του 1985 ότι ο Δικαστής Jules Deschênes, θα ετίθετο επικεφαλής μιας ανεξάρτητης Επιτροπής Έρευνας, ώστε να διερευνηθούν οι ισχυρισμοί ότι ένας σημαντικός αριθμός Ναζί που διέπραξαν αποτρόπαια εγκλήματα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν αποκτήσει με παράνομες μεθόδους δικαίωμα εισόδου στην χώρα. Η Επιτροπή Έρευνας (ονομαζόμενη και Επιτροπή Deschênes) κατέθεσε στην καναδική κυβέρνηση Έκθεση, σύμφωνα με την οποία επιβεβαίωνε ότι, άτομα ύποπτα για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ζούσαν στον Καναδά (Government of Canada, Department of Justice, 2016).

Η τότε κυβέρνηση του Καναδά ανακοίνωσε τον Μάρτιο του 1987 ότι οι φερόμενοι δράστες αυτών των εγκλημάτων θα υποστούν ποινική δίωξη ή θα γίνει άρση της υπηκοότητάς τους και θα απελαθούν. Τον επόμενο χρόνο (1998) η κυβέρνηση ανακοίνωσε ένα νέο πρόγραμμα (“War Crimes Program”) σύμφωνα με το οποίο ειδικές μονάδες του Υπουργείου Δικαιοσύνης και της Έφιππης Βασιλικής Καναδικής Αστυνομίας (Royal Canadian Mounted Police, RCMP), καθώς και η κρατική υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης του Καναδά (Citizenship and Immigration Canada, CIC), θα ήταν επικεφαλής στην έρευνα υποθέσεων για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (Government of Canada, Department of Justice, 2016).

Η πρώτη παραπομπή στα Καναδικά Δικαστήρια για εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια διεθνούς ένοπλης σύρραξης πραγματοποιήθηκε στις 18 Αυγούστου του 1998 και αφορούσε τον **Imre Finta**, ανώτατο αξιωματικό της Ουγγρικής Χωροφυλακής, φερόμενο ως συνεργάτη των SS κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σύμφωνα με το άρθρο 7 (3.71) του Καναδικού Ποινικού Κώδικα του 1927, τα εθνικά δικαστήρια είχαν αρμοδιότητα να εκδικάσουν υποθέσεις στις οποίες οι κατηγορούμενοι ήταν κάτοικοι του Καναδά και διέπραξαν εγκλήματα σε ξένο έδαφος, με την προϋπόθεση ότι τα εγκλήματα αυτά ήταν εγκλήματα πολέμου ή εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Ο Finta σύμφωνα με το Κατηγορητήριο διέπραξε (το 1944) απαγωγές, ληστείες, ανθρωποκτονίες και παράνομες απελάσεις Εβραίων που ζούσαν στην επαρχιακή πόλη της Ουγγαρίας Szeged. Αν και το Δικαστήριο αποδέχτηκε ότι οι πράξεις αυτές αποτελούσαν εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ωστόσο αθώωσε τον Finta, διότι έκρινε ότι αυτός δρούσε κάτω από συνθήκες «στρατιωτικής προσταγής», η οποία απέκλειε την

ατομική ποινική ευθύνη (Her Majesty The Queen v. Imre Finta, 1994).²³³ Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι εκείνη την χρονική περίοδο, οι Καναδικές αρχές θεωρούσαν πιο ρεαλιστική λύση να επικεντρωθούν στην απέλαση των αλλοδαπών εγκληματιών πολέμου, παρά να τους οδηγήσουν σε δίκη ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων, με αποτέλεσμα να μην στοιχειοθετούνται επαρκώς οι κατηγορίες (Torroja, 2006, p.p.204-206).

Ο Καναδάς στη συνέχεια υπέγραψε την Συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση του ΔΠΔ στις 18 Δεκεμβρίου του 1998, και την επικύρωσε στις 7 Ιουλίου του 2000. Στις 29 Ιουλίου του 2000 το Καναδικό Κοινοβούλιο ψήφισε νομοσχέδιο που περιελάμβανε ρυθμίσεις για το έγκλημα της γενοκτονίας, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου. Έτσι προκειμένου να εφαρμοστούν στο εθνικό δίκαιο οι διατάξεις του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, τέθηκε σε ισχύ, στις 23 Οκτωβρίου του 2000, ο νόμος “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”, (the “Act”, 2000, c.24), (Prosecutor v. Desire Munyaneza, 2009) ο οποίος επέφερε και σημαντικές τροποποιήσεις στον «Νόμο περί Υπηκοότητας» (Citizenship Act) με σκοπό να απαγορευθεί ρητά η απόκτηση καναδικής υπηκοότητας σε όσους καταδικάστηκαν ή βρίσκονταν υπό δίωξη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου (13th Report Canada’s Program on Crimes against Humanity and War Crimes 2011–2015, p.12).

Παράλληλα με την ψήφιση του νομοσχεδίου για τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», «τα εγκλήματα πολέμου» και «το έγκλημα της γενοκτονίας» επεκτάθηκαν και οι δραστηριότητες του «Προγράμματος Εγκλημάτων Πολέμου». Οι φορείς του ανέλαβαν να ερευνήσουν υποθέσεις για εγκλήματα που διαπράχθηκαν όχι μόνο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και στις μετέπειτα σύγχρονες μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Προκειμένου να υλοποιηθούν άμεσα οι δραστηριότητες του Προγράμματος, τον Δεκέμβριο του 2003, ο τότε νεοσύστατος οργανισμός «Παροχής Υπηρεσιών Συνόρων» (“Canada Border Services Agency”) προστέθηκε στους συνεργαζόμενους φορείς αναλαμβάνοντας ένα μέρος των αρμοδιοτήτων της Υπηρεσίας «Ιθαγένειας και Μετανάστευσης» (13th Report Canada’s Program on Crimes against Humanity and War Crimes 2011–2015, p.4).

Οι στόχοι του «Προγράμματος» μετά το 2003 ήταν πλέον πολλαπλοί και συνοψίζονταν στα εξής σημεία (Department of Justice Canada, Final Report October

---

²³³ Conclusion on the Cross-Appeal.

2008): α) Στον προσδιορισμό και στην αποτροπή εισόδου στον Καναδά ατόμων που εμπλέκονται σε εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ή στο έγκλημα της γενοκτονίας. β) Στην ανίχνευση των ατόμων που διέπραξαν τα προαναφερθέντα εγκλήματα και βρίσκονταν ήδη στον Καναδά, ώστε να ληφθούν μέτρα για να αποτραπεί ή να ανακληθεί η απόκτηση υπηκοότητας ή η προσφυγική ασυλία. γ) Στην διερεύνηση ισχυρισμών σύμφωνα με τους οποίους άτομα που κατοικούν στον Καναδά φέρονται ως ύποπτοι εγκλημάτων πολέμου, με ενδεχόμενο να ασκηθεί εναντίον τους ποινική δίωξη.

Ωστόσο η καναδική κυβέρνηση αρχικά έδωσε έμφαση στα ένδικα μέσα που σχετίζονται με την μετανάστευση και ασχολήθηκε λιγότερο με τις ποινικές έρευνες και τις διώξεις εγκληματιών πολέμου, καθώς έκρινε ότι «τα διορθωτικά μέτρα για τη μετανάστευση έχουν αποδειχθεί ότι είναι πιο αποτελεσματικά και οικονομικά αποδοτικά...ενώ οι ποινικές έρευνες είναι πιο ακριβά ένδικα μέσα και, ως εκ τούτου, επιδιώκονται σπάνια» (13th Report Canada's Program on Crimes against Humanity and War Crimes 2011–2015, p.5). Στο πλαίσιο αυτό κάποιες υποθέσεις που αφορούσαν υπόπτους για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας δεν αντιμετωπίστηκαν ποινικά. Η Καναδική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε όμως ότι «η δυνατότητα διεξαγωγής ποινικών ερευνών και δίωξης αποτελεί σημαντικό στοιχείο του «Προγράμματος Εγκλημάτων Πολέμου», καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις, η απάντηση στην ποινική δικαιοσύνη αποτελεί την καταλληλότερη δράση και στέλνει ένα ισχυρό μήνυμα στους Καναδούς και τη διεθνή κοινότητα ότι η κυβέρνηση του Καναδά δεν ανέχεται την ατιμωρησία για εγκληματίες πολέμου ή για πρόσωπα που έχουν διαπράξει εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή το έγκλημα της γενοκτονίας» (13th Report Canada's Program on Crimes against Humanity and War Crimes 2011–2015, p.5).

Επισημαίνεται ότι ο Καναδάς εκτός από την συγκρότηση ενός νομικού πλαισίου που αποσκοπούσε στην δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε περιόδους ειρήνης και ενόπλων συρράξεων, μέσω των προγραμμάτων «Ανάπτυξης, Σταθεροποίησης και Ανασυγκρότησης» (START)²³⁴ των χωρών που πλήττονται από βίαιες συγκρούσεις, διέθεσε υψηλά κονδύλια σε χώρες όπως η Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό, η Κολομβία, το Αφγανιστάν και το Νότιο Σουδάν για την αντιμετώπιση της σεξουαλικής βίας και των εγκλημάτων βίας που σχετίζονται με τις έμφυλες

²³⁴ START: Canada's Stabilization and Reconstruction Taskforce.

διακρίσεις. Το 2013 η Κυβέρνηση του Καναδά ανακοίνωσε ότι θα διαθέσει 5 εκατ. \$ για προγράμματα που στόχευαν στην πρόληψη της σεξουαλικής βίας κατά τις ένοπλες συρράξεις, κύρια για να υποστηριχτεί η τεκμηρίωση και η δίωξη αυτών των εγκλημάτων. Σύμφωνα με τον προγραμματισμό της Κυβέρνησης, για τα έτη 2013-2018, προβλέφθηκε να δοθούν 18,5 εκατ. \$ στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό για να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες των επιζώντων θυμάτων της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συγκρούσεων (Parliament of Canada, Government Response).

11.2.2 Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας στη δικαιοδοσία των Καναδικών Δικαστηρίων ως «διεθνή εγκλήματα»

11.2.2.1 Η εφαρμογή του Νόμου “Crimes against Humanity and War Crimes Act”. Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις του Καναδά του έτους 1983, όρισαν τα στοιχεία των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, ώστε τα εθνικά δικαστήρια να μπορούν να διαπιστώσουν σε αυτή τη βάση την πιθανή ενοχή των κατηγορουμένων. Σύμφωνα με αυτό το νομικό πλαίσιο τα εγκλήματα του βιασμού και της ασέλγειας εντάχθηκαν σε ευρύτερες κατηγορίες αξιόποινων πράξεων, αυτές της «σεξουαλικής επίθεσης» («sexual assault») και της «σεξουαλικής κακοποίησης» («sexual abuse»), χωρίς διάκριση ως προς το φύλο του θύματος. Η «σεξουαλική κακοποίηση» ορίστηκε γενικά ως σεξουαλική επαφή με άλλο άτομο χωρίς τη συγκατάθεσή του, ενώ αντίστοιχος ορισμός δόθηκε για την «σεξουαλική επίθεση» με επιπρόσθετο στοιχείο την άμεση ή έμμεση χρήση ή απειλή βίας.

Ωστόσο ο νόμος “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”, του 2000, αναφερόμενος στο διεθνές δίκαιο, επανεισήγαγε τον βιασμό στο καναδικό δίκαιο ως έγκλημα με ξεχωριστή υπόσταση από τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Τα καναδικά δικαστήρια έπρεπε πλέον για όλες τις υποθέσεις που παραπέμφθηκαν ενώπιον τους από την έναρξη της ισχύος αυτού του νόμου να προσδιορίσουν βάσει των διεθνών κανόνων και της νομολογίας των διεθνών δικαστηρίων τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, που διαπράττονται κατά τις ένοπλες συρράξεις (Lafontaine, 2014). Η καναδική δικαιοσύνη για πρώτη φορά κλήθηκε να αντιμετωπίσει το έγκλημα του βιασμού ως «διεθνές έγκλημα», βάσει του Νόμου “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”, στην υπόθεση Desire Muyaneza.

11.2.2.2 Υπόθεση Desire Muyaneza

A. Το κατηγορητήριο. Ο κατηγορούμενος Desire Muyaneza γεννήθηκε το 1966 και κατάγονταν από πλούσια οικογένεια εμπόρων της Ρουάντας. Σπούδασε οικονομικά στο Πανεπιστήμιο της πόλης Butare και εντάχθηκε στις γραμμές του πολιτικού κόμματος MRND που ίδρυσε ο πρώην Πρόεδρος της Ρουάντας Juvénal Habyarimana, ο οποίος δολοφονήθηκε το 1994. Ο πατέρας του Muyaneza, Isaac Munyagasheke, ήταν ηγετικό στέλεχος του ίδιου πολιτικού κόμματος και μέλος του Κοινοβουλίου της Ρουάντας. Ο Muyaneza ήταν γνωστός για τις εξτρεμιστικές πολιτικές του απόψεις και είχε στενές σχέσεις με ανώτατους αξιωματικούς και κυβερνητικά στελέχη, που φέρονταν υπεύθυνοι για τη γενοκτονία της Ρουάντας. Το 1996 μετανάστευσε με την οικογένειά του στον Καναδά ζητώντας από τις αρχές της χώρας άσυλο με την αιτιολογία ότι υπήρξε σοβαρός κίνδυνος για την ζωή του, αν επέστρεφε στην Ρουάντα, γιατί ανήκε στην εθνότητα των Χούτου, που διώκονταν μετά την ήττα τους στον πόλεμο. Η αίτησή του δεν έγινε δεκτή διότι υπήρξαν σοβαρές ενδείξεις, βάσει πενταετούς έρευνας της Καναδικής Αστυνομίας (RCMP),²³⁵ ότι είχε διαπράξει διεθνή εγκλήματα κατά την διάρκεια της γενοκτονίας της Ρουάντας (Trial International, “Desire Munyaneza”, 2016).

Ο Muyaneza συνελήφθη στο Τορόντο από τις αστυνομικές αρχές στις 19 Οκτωβρίου του 2005. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο κατά την διάρκεια της μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης της Ρουάντας πήρε ενεργό μέρος, ως ηγέτης της παραστρατιωτικής οργάνωσης των Χούτου (Interahamwe) και μέλος της τοπικής elite, σε ένα οργανωμένο σχέδιο εξόντωσης της εθνότητας των Τούτσι, που υποστηρίχθηκε και ενθαρρύνθηκε από την τότε κυβέρνηση της χώρας. Στο πλαίσιο της υλοποίησης αυτού του σχεδίου ο D. Munyaneza συμμετείχε ενεργά σε ανθρωποκτονίες αμάχων, σε πράξεις σεξουαλικής βίας εναντίον γυναικών και λεηλασίες κατοικιών και επιχειρήσεων που ανήκαν σε άτομα τα οποία δεν είχαν καμία συμμετοχή στην ένοπλη σύρραξη (Prosecutor v. Desire Munyaneza, 2009, par.2078, 2082). Πήρε μάλιστα μέρος σε μία από τις μαζικότερες σφαγές των Τούτσι, όπου δολοφονήθηκαν 300 ή 400 άτομα τα οποία είχαν ζητήσει καταφύγιο στην Καθολική εκκλησία του Δήμου Ngoma (Prosecutor v. Desire Munyaneza, 2009,

²³⁵ RCMP: Royal Canadian Mounted Police.

par.591).²³⁶ Σε κάθε περίπτωση οι πράξεις του κατηγορούμενου έδειχναν ότι ακολουθούσε πιστά της διαταγές της Υπουργού της κυβέρνησης Pauline Nyiramasuhuko, δηλαδή να διώξει με βίαιο τρόπο τους Τούτσι που είχαν καταφύγει στην επαρχία Butare (Prosecutor v. Desire Munyaneza, 2009, par.2072). Σύμφωνα δε με μαρτυρικές καταθέσεις ο Munyaneza είχε δημόσια δηλώσει κατά την διάρκεια φονικής επίθεσης εναντίον ατόμων αυτής της εθνότητας ότι «όλοι οι Τούτσι πρέπει να πεθάνουν» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.2096).

Για τους λόγους αυτούς απαγγέλθηκαν στον D. Munyaneza επτά (7) κατηγορίες βάσει του νόμου «Crimes against Humanity and War Crimes Act», για: **α)** Εγκλήματα πολέμου, διότι οι εγκληματικές πράξεις του στρέφονταν εναντίον αμάχων κατά την διάρκεια μιας εθνικής (μη διεθνούς) ένοπλης σύρραξης μεταξύ των κυβερνητικών στρατευμάτων και της επαναστατικής ομάδας “RPF” των επαναπατρισμένων Τούτσι (Canada v. Desire Munyaneza, 2009). **β)** Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας διότι η εγκληματική δράση του αποτελούσε μέρος μιας συστηματικής και οργανωμένης επίθεσης εναντίον της διακριτής πληθυσμιακής ομάδας των Τούτσι. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.2084,2085,2086) **γ)** Άδικες πράξεις που συνιστούσαν έγκλημα γενοκτονίας διότι στόχευαν στην καταστροφή της εθνοτικής ομάδας των Τούτσι. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.2082, 2083). Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που ο κατηγορούμενος φέρονταν να διέπραξε, εντάχτηκαν σύμφωνα με το Κατηγορητήριο και στις τρεις κατηγορίες αυτών των διεθνών εγκλημάτων. Τα περιστατικά για τα οποία στοιχειοθετήθηκαν οι κατηγορίες συνέβησαν μεταξύ της 1^{ης} Απριλίου του 1994 και της 31^{ης} Ιουλίου του ίδιου έτους στην Επαρχία Butare της Ρουάντας.

B. Η Απόφαση του Ποινικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου του Quebec

B.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Η δίκη άρχισε στις 26 Μαρτίου του 2007 στο δικαστικό μέγαρο του Montreal. Την υπόθεση εκδίκασε το Ποινικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου του Quebec. Η δίκη μπορούσε να διεξαχθεί ενώπιον ενός δικαστή και δώδεκα ενόρκων. Ωστόσο, σύμφωνα με την καναδική νομοθεσία, ο κατηγορούμενος είχε την δυνατότητα να επιλέξει να δικαστεί ενώπιον μόνο ενός δικαστή, αν συμφωνούσε και ο Γενικός Εισαγγελέας. Παρά το ότι κανόνας των διεθνών ποινικών δικαστηρίων είναι η συλλογικότητα, όταν εκδικάζουν αντίστοιχης

---

²³⁶ Witness RCW-13.

βαρύτητας εγκλήματα, επιλέχθηκε τελικά η δεύτερη λύση, με αποτέλεσμα ο αρμόδιος δικαστής, André Denis, να είναι ο πρώτος δικαστής που εκδίκασε μόνος διεθνή εγκλήματα (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.9,10,11).

Στο δικαστήριο κατέθεσαν 66 μάρτυρες και οι καταθέσεις τους κάλυψαν περισσότερες από 16.000 σελίδες στενογραφημένων σημειώσεων (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.25). Οι περισσότερες μαρτυρίες δόθηκαν μέσω διερμηνέα και για αυτό η αξιολόγηση της αξιοπιστίας των μαρτύρων απαιτούσε την αυξημένη προσοχή του δικαστηρίου (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.57). Ωστόσο σε αυτή τη δίκη η μετάφραση των καταθέσεων παρουσίασε ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς η πλειοψηφία των μαρτύρων που προέρχονταν από την Ρουάντα μιλούσαν τη γλώσσα Kinyarwanda, που δεν ήταν εύκολο να μεταφραστεί στη γαλλική ή την αγγλική γλώσσα (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.33). Παρόλα αυτά στο τέλος της δίκης όλες οι πλευρές δήλωσαν ότι ήταν ικανοποιημένες από τις μεταφράσεις (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.35).

B.2 Ενδεικτικές μαρτυρίες θυμάτων σεξουαλικής βίας. Η μάρτυρας C-17 ήταν μία εικοσάχρονη γυναίκα (το 1994) που ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι και ζούσε με την οικογένειά της στην κοινότητα Ndora της Επαρχίας Butare. Τον Απρίλιο του 1994 οι Interahamwe λεηλάτησαν τα σπίτια της περιοχής και σκότωσαν τους νεαρούς άνδρες. Η μάρτυρας και η οικογένειά της κρύφτηκαν στο σπίτι κάποιου θείου της, αλλά οι Interahamwe τους ανακάλυψαν και αφού χτύπησαν την ίδια στην συνέχεια σκότωσαν, μπροστά στα μάτια της, την μητέρα της. Ένας Interahamwe, προκειμένου να την σώσει, αποφάσισε να την πάρει σπίτι του και να την παντρεύει με τον γιο του, όμως τα μέλη της οικογένειάς του την απέρριψαν, γιατί θεώρησαν ότι ανήκε σε κατώτερη εθνότητα. Η μάρτυρας έφυγε από αυτή την οικογένεια και πήγε στο σπίτι της αδελφής της, αλλά οι διώκτες της την ανακάλυψαν, και αφού χτύπησαν βάνουσα τόσο εκείνη όσο και την αδελφή της, στην συνέχεια κάποιος από τους άνδρες την βίασε.

Μετάπειτα, η C-17 πήγε στο σχολείο ECR, όπου συγκεντρώνονταν οι εκτοπισμένοι Τούτσι, ωστόσο επειδή εκεί οι γυναίκες βιάζονταν ή θανατώνονταν η μάρτυρας ζήτησε καταφύγιο σε άλλα κτίρια του νομού. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν και εκεί φρικτές. Τα βράδια ο Munyaneza μαζί με μία ομάδα ανδρών, που ήταν μέλη των Interahamwe, παραλάμβαναν ομάδες εκτοπισμένων Τούτσι προκειμένου στη

συνέχεια να σκοτώσουν τους άνδρες και να βιάσουν τις γυναίκες. Η μάρτυρας βιάστηκε από τον Munyaneza τέσσερις φορές. Ο τρόπος με τον οποίο ο δράστης διέπραττε τους βιασμούς ήταν πάντα ο ίδιος. Εμφανιζόταν την νύχτα και οδηγούσε τη νεαρή γυναίκα σε κάποια παλιά κτίρια. Εκεί την ανάγκασε να γυμνωθεί και στη συνέχεια τη βίαζε. Είχε πάντα μαζί του ένα μαχαίρι και ένα τσεκούρι και έλεγε στην μάρτυρα ότι θα κάνει ότι θέλει μαζί της και μετά θα την σκοτώσει. Όλες τις φορές που η μάρτυρας βιάστηκε ο δράστης συνοδεύονταν από μία ομάδα Interahamwe, που και αυτοί επέλεγαν κάποιες γυναίκες από την περιοχή και στη συνέχεια τις βίαζαν. Η μάρτυρας δήλωσε ότι βιάστηκε και από άλλους άνδρες αυτής της ομάδας και ότι είδε τον κατηγορούμενο να βιάζει και άλλες γυναίκες που είχαν καταφύγει σε αυτή την περιοχή. Η γυναίκα είπε στο Δικαστήριο ότι μετά τον βιασμό της ήθελε να πεθάνει και θεωρούσε τυχερές τις γυναίκες που είχαν σκοτωθεί. Η μάρτυρας δεν γνώριζε τον Munyaneza πριν τον πόλεμο, αλλά τον αναγνώρισε με ευκολία στη δικαστική αίθουσα. Η μάρτυρας δήλωσε ότι οι τραυματικές εμπειρίες της την εμπόδιζαν να έχει μία σαφή αίσθηση του χρόνου, ωστόσο η μαρτυρία της κρίθηκε από το Δικαστήριο σαφής και αξιόπιστη (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.652-664).

Η μάρτυρας C-20 ήταν μία δεκαεπτάχρονη γυναίκα (το 1994) που ανήκε στην εθνότητα των Τούτσι και ζούσε στην κοινότητα Runyinya. Σύμφωνα με την κατάθεσή της, όταν ξέσπασε ο πόλεμος φιλοξενήθηκε στο σπίτι κάποιου οικογενειακού της φίλου στην πόλη Tumba, αλλά μετά από λίγες ημέρες οι Interahamwe επιτέθηκαν στην περιοχή και σκότωσαν όλη την οικογένεια. Η νεαρή γυναίκα κατάφερε να γλυτώσει και γύρισε στο σπίτι της, όμως όλα τα μέλη της οικογένειάς της είχαν σκοτωθεί. Αναγκάστηκε έτσι γύρω στις 20 ή 25 Απριλίου του 1994 να ζητήσει καταφύγιο στο νοσοκομείο της Επαρχίας Butare, όπου εκεί συγκεντρώνονταν πρόσφυγες και τραυματίες. Στο νοσοκομείο εισέβαλαν στρατιώτες και συνέλαβαν 50 περίπου άνδρες της εθνότητας των Τούτσι. Οι συλληφθέντες υπέστησαν ξυλοδαρμούς και οι κραυγές τους ακούγονταν καθαρά. Εικάζεται ότι οι περισσότεροι από αυτούς στη συνέχεια θανατώθηκαν. Σε αυτή την επίθεση και σε όλες τις μετέπειτα επιθέσεις στο νοσοκομείο οι δράστες σκότωσαν επίσης τραυματίες και νοσηλευτές. Ο εξάδελφος της μάρτυρας που νοσηλεύονταν στην εντατική μονάδα σκοτώθηκε από ξιφολόγχη στρατιώτη. Οι επιθέσεις σε αυτό το χώρο συνεχίστηκαν. Τα βράδια οι Interahamwe έπαιρναν τις γυναίκες που είχαν ζητήσει καταφύγιο στο νοσοκομείο και τις βίαζαν σε γειτονικά κτίρια. Κάποιες από αυτές επέστρεφαν μετά

από λίγες μέρες ενώ κάποιες άλλες δεν έδωσαν σημεία ζωής (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.699-704).

Το νοσοκομείο επισκέφτηκε ο τότε Πρόεδρος της χώρας Theodore Sindikubwabo. Όταν είδε τους εκτοπισμένους Τούτσι η μάρτυρας τον άκουσε να λέει: «Δεν έχετε ακόμα καθαρίσει αυτή τη βρωμιά, αλλού αυτό έχει ήδη συμβεί» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.705). Η μάρτυρας εκτιμά ότι παρέμεινε στο νοσοκομείο περίπου για τρεις εβδομάδες. Στη συνέχεια όλοι οι Τούτσι εκδιώχτηκαν από εκεί και μεταφέρθηκαν σε άλλα κτίρια του νομού. Τον έλεγχο όλης της περιοχής είχαν οι Interahamwe που είχαν στήσει παντού οδοφράγματα και διέπρατταν βαναυσότητες εναντίον των Τούτσι. Μία ημέρα εμφανίστηκε η Υπουργός Pauline Nyiramasuhuko. Όταν είδε κάποιους Τούτσι πεσμένους στο έδαφος δήλωσε ότι ήθελε να απαλλαχτεί από αυτούς το συντομότερο δυνατό. Απειλήσε μάλιστα ότι θα τους σκοτώσει η ίδια αν δεν το κάνουν οι στρατιώτες (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.706-711). Η γυναίκα συνάντησε για πρώτη φορά τον κατηγορούμενο κατά την παραμονή της σε περιοχή του νομού που βρίσκονταν κοντά στο οδόφραγμα της Venant. Η μάρτυρας κατέθεσε ότι όλοι φοβούνταν τον Munyaneza. Τον αποκαλούσαν «Σημαδεμένο» (“Gisonu”), λόγω μια μεγάλης ουλής που είχε στο πρόσωπο του, η οποία τον έκανε εύκολα αναγνωρίσιμο (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.684). Ήταν ένας από τους ηγέτες μίας ομάδας Interahamwe και πολλές φορές κυκλοφορούσε ντυμένος με στρατιωτική στολή. Η ομάδα αυτή υπό τις διαταγές του Munyaneza, συνέλαβε κάποιους νεαρούς άνδρες της εθνότητας των Τούτσι και μετά από άγριο ξυλοδαρμό τους ανάγκασε να επιβιβαστούν σε οχήματα. Πολλούς από αυτούς δεν τους ξαναείδε ποτέ κανείς. Τα μέλη της ίδιας ομάδας απήγαγαν παιδιά ηλικίας τεσσάρων ή πέντε ετών, τα έβαλαν σε σάκους και τα χτυπούσαν ανελέητα. Πολλά παιδιά πέθαναν την ίδια στιγμή. Η μάρτυρας όταν συνέβη αυτό το περιστατικό άκουσε τον Munyaneza να λέει: «αν θέλετε να σκοτώσετε ένα φίδι, πρέπει να το χτυπήσετε στο κεφάλι» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.711).

Ο Munyaneza με την ομάδα του επισκέπτονταν πολλές περιοχές του νομού την νύχτα. Έσφαζαν τους άνδρες και βίαζαν τις νεαρές γυναίκες Τούτσι. Η μάρτυρας δήλωσε, ξεσπώντας σε κλάματα στην αίθουσα του Δικαστηρίου, ότι η ίδια βιάστηκε από τον κατηγορούμενο και ότι όλες οι γυναίκες που συνελήφθηκαν μαζί με εκείνη βιάστηκαν από τον Munyaneza ή από άνδρες της ομάδας του. Η C-20 κατάφερε να

επιστρέψει στο χωριό της, όταν έφτασαν στην περιοχή οι επαναστατικές δυνάμεις των Τούτσι, “RPF”. Ο Δικαστής André Denis έκρινε ότι η μαρτυρία της ήταν συγκεκριμένη και αξιόπιστη. Η μάρτυρας, αν και συναισθηματικά φορτισμένη κάποιες στιγμές, ήταν ήρεμη κατά την κατάθεσή της, σκεπτόταν πριν απαντήσει στις ερωτήσεις που της τέθηκαν και δεν έδειξε πνεύμα εκδίκησης (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars. 718-720).

Η μάρτυρας C-21 ήταν 21 ετών το 1994 και ζούσε στην Επαρχία Gikongoro. Ανήκε σε μία πολυμελή οικογένεια της εθνότητας των Τούτσι. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος τα μέλη της οικογένειά της διασκορπίστηκαν προκειμένου να προστατευτούν από τις σφαγές. Αργότερα συνάντησε τις δύο μικρότερες αδελφές της και έμαθε ότι το σπίτι τους κάηκε και ότι σκοτώθηκαν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Η ίδια, με την βοήθεια κάποιου φίλου, επιβιβάστηκε σε ένα φορτηγό και μεταφέρθηκε στην Επαρχία Butare, ζητώντας καταφύγιο σε σχολικό συγκρότημα, όπου συγκεντρώνονταν οι εκδιωγμένοι Τούτσι. Στις 21 Απριλίου του 1994 στρατιώτες και πολιτοφύλακες μπήκαν στο σχολικό συγκρότημα και σκότωσαν όσους δεν είχαν χρήματα να πληρώσουν λύτρα για να διαφύγουν. Η μάρτυρας δεν είχε χρήματα, όμως ένας πολιτοφύλακας την μετέφερε στο σπίτι του Isaac Munyagasheke, πατέρα του κατηγορούμενου, ο οποίος έδωσε 20.000 φράγκα Ρουάντας για να σώσει τη ζωή της νεαρής γυναίκας, που ήταν συγγενής του (ανιψιά).²³⁷ Η μάρτυρας παρέμεινε στην κατοικία της οικογένειας μέχρι την ημέρα που κατέλαβαν την περιοχή τα στρατεύματα των Τούτσι (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.721-724).

Ο Isaac Munyagasheke ήταν ένας από τους πλέον πλούσιους εμπόρους ποτών της Ρουάντας. Ζούσε μαζί με την σύζυγο τα παιδιά και τα εγγόνια του στον πρώτο όροφο ενός μεγάλου διώροφου κτιρίου. Στο ισόγειο του κτιρίου στεγάζονταν η επιχείρηση ποτών της οικογένειας και στην εσωτερική αυλή υπήρχε ξενώνας με πολλά υπνοδωμάτια. Σύμφωνα με την κατάθεση της μάρτυρας ο Isaac είχε στενές επαφές με μέλη της κυβέρνησης και ανώτατους στρατιωτικούς ενώ κάποιοι από αυτούς, όπως ο δήμαρχος της Butare και ο στρατηγός Mununyi, τον επισκέπτονταν στο σπίτι του. Η μάρτυρας άκουγε συχνά τον Isaac να ενθαρρύνει τους γιους του να πάνε στα οδοφράγματα για να σκοτώσουν τους Τούτσι. Ο Desire Munyaneza ήταν

---

²³⁷ Στην Απόφαση του Εφετείου αναφέρεται ότι η μάρτυρας C-21, ήταν εξαδέλφη του Desire Munyaneza.

ένας από τους γιούς του Munyagasheke, που πρωτοστατούσε στα αιματηρά γεγονότα. Ζούσε σε ένα γειτονικό σπίτι, ιδιοκτησία της οικογένειας, και επισκέπτονταν σχεδόν κάθε βράδυ το πατρικό του για το δείπνο, ενώ πολλές φορές διανυκτέρευε εκεί. Κυκλοφορούσε πάντα οπλισμένος και συνήθως φορούσε στρατιωτικό πουκάμισο (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars. 725-726 & 744).

Ένα βράδυ που ο Munyaneza επισκέφτηκε το πατρικό του κάλεσε την μάρτυρα στο υπνοδωμάτιό του. Την ρώτησε πως σώθηκε και αν είχε βιαστεί στο σχολικό συγκρότημα που είχε καταφύγει. Στη συνέχεια την ακινητοποίησε ξαφνικά, την γύμνωσε και την βίασε. Η γυναίκα αντιστάθηκε και φώναζε. Ο δράστης την απείλησε ότι αν δεν σωπάσει θα την παραδώσει στους Interahamwe. Μετά το βιασμό της η μάρτυρας κλαίγοντας παρακάλεσε τον Munyaneza να την σκοτώσει με το όπλο του που είχε αφήσει επάνω στο κρεβάτι. Εκείνος την διέταξε να πιστέψει στο υπνοδωμάτιό της που μοιράζονταν με μία άλλη νεαρή γυναίκα. Η μάρτυρας υπάκουσε και δεν μίλησε στην συγκάτοικό της ή σε κάποιον άλλον για το γεγονός (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.728-729). Δύο μέρες αργότερα ο Munyaneza πήγε στο δωμάτιο της μάρτυρας. Εκείνη τον παρακάλεσε να μην την βιάσει ξανά. Την διαβεβαίωσε ότι ήρθε στο δωμάτιό της μόνο για να ξεκουραστεί, αλλά στη συνέχεια την βίασε, θυμίζοντάς της ότι δεν έχει άλλη επιλογή, δεδομένου ότι αυτή δεν μπορούσε να μείνει κάπου αλλού χωρίς να κινδυνεύει η ζωή της. Η μάρτυρας του απάντησε ότι δεν ήθελε πια να κρύβεται από τους Interahamwe και προτιμούσε να πεθάνει (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars. 730&744). Στη συνέχεια παραδομένη στον πόνο της του είπε: «Κάνε ότι θέλεις, είναι σαν να είμαι νεκρή, ότι κάνεις, το κάνεις με το πτώμα μου» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.731).

Το βασανιστήριο της νεαρής γυναίκας συνεχίστηκε. Βιάστηκε από τον κατηγορούμενο όσο διέμενε στο σπίτι της οικογένειάς του πέντε φορές (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.727). Συνήθως με απειλές την οδηγούσε στο δωμάτιό του τη νύχτα και την βίαζε, ωστόσο δεν δίστασε να την βιάσει και πρωινή ώρα σε ένα δωμάτιο του σπιτιού που ο πατέρας του χρησιμοποιούσε ως γραφείο, απειλώντας την ότι αν προσπαθήσει να ξεφύγει ο Interahamwe που φρουρούσε την είσοδο του κτιρίου θα την σκότωνε. Η μάρτυρας μετά από τον βιασμό της έτρεξε πανικόβλητη στο δωμάτιό της αφήνοντας το παντελόνι της στο πάτωμα του γραφείου. Την επόμενη ημέρα βρήκε το ρούχο της έξω από την πόρτα του δωματίου της. Όταν η συγκάτοικός

της την ρώτησε τι είχε συμβεί εκείνη αρνήθηκε να απαντήσει (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.734-735).

Στις αρχές Ιουλίου του 1994 ο Desire Munyaneza ετοιμάστηκε να φύγει για το Κογκό, γιατί ήταν σίγουρος ότι τα μέλη του “RPF” θα τον σκότωναν. Είχε δημοσιοποιηθεί, μέσω ραδιοφωνικού σταθμού, ότι κατηγορείτο για βιασμούς γυναικών και ανθρωποκτονίες ατόμων που ανήκαν στην εθνότητα των Τούτσι. Ένα βράδυ ο Desire μπήκε στο δωμάτιο της μάρτυρας κλαίγοντας. Της είπε ότι «την κράτησε στη ζωή για να δείξει τόσο όμορφοι ήταν οι Τούτσι, δεδομένου ότι ήταν από τις τελευταίες γυναίκες αυτής της εθνότητας, γιατί μόνο οι Χούτου είχαν μείνει ζωντανοί» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.736). Στη συνέχεια της ζήτησε συγγνώμη που της κατέστρεψε τη ζωή και της αποκάλυψε ότι ο ίδιος είχε προσβληθεί από τον ιό HIV. Η νεαρή γυναίκα ένιωσε ότι τελειώνει η ζωή της, γνωρίζοντας ότι κατά την διάρκεια των βιασμών της ο κατηγορούμενος δεν χρησιμοποιούσε προφύλαξη, εκτός μίας φορές που το έκανε μετά από δικές της παρακλήσεις. Στην κατάθεσή της χαρακτηριστικά είπε: «εκείνη τη στιγμή ήταν σαν να μην μου ανήκε πλέον το σώμα μου. Είχα καταφέρει να γλυτώσω από τις machetes²³⁸ και θα πέθαινα από AIDS» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.737). Μετά την τραγική αποκάλυψη ο κατηγορούμενος όπλισε το περίστροφό του. Η μάρτυρας ήταν βέβαιη ότι θα την σκοτώσει και μετά θα αυτοκτονήσει. Όμως ο Munyaneza άφησε το όπλο του και ξαφνικά την ακινητοποίησε. Στη συνέχεια την βίασε για άλλη μία φορά. Η μάρτυρας δεν αντέδρασε γιατί φοβήθηκε ότι θα την σκοτώσει. Εκείνο το βράδυ ο κατηγορούμενος κοιμήθηκε στο δωμάτιο της γυναίκας. Το πρωί κλαίγοντας της είπε: «βλέπεις σε τι κατάσταση είμαι» και μετά προσπάθησε να την βιάσει ξανά. Η γυναίκα αντιστάθηκε σθεναρά και ο Munyaneza έφυγε. Από τότε η μάρτυρας δεν τον ξαναείδε, μέχρι την ημέρα της δίκης (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.739).

Στις αρχές Ιουλίου του 1994 ο Munyaneza με την οικογένεια του έφυγαν από την Ρουάντα γιατί κινδύνευε η ζωή τους από το “RPF”, που είχε πλέον τον έλεγχο της χώρας. Λίγο αργότερα οι Interahamwe λεηλάτησαν το σπίτι του Isaac Munyagasheke και βρήκαν την μάρτυρα κρυμμένη στο υπνοδωμάτιό της. Αρχικά αποφάσισαν να σκοτώσουν την γυναίκα, αλλά μετά από τις παρακλήσεις της την μετέφεραν στο ξενοδοχείο Gracia. Η μάρτυρας παρέμεινε εκεί, κλειδωμένη σε ένα δωμάτιο, μέχρι να

²³⁸ Εννοεί ότι είχε γλυτώσει από τη σφαγή. Οι Interahamwe χρησιμοποιούσαν εκτός από όπλα και γεωργικά εργαλεία (machetes) για να σκοτώσουν τους Τούτσι.

την απελευθερώσουν τα στρατεύματα των Τούτσι. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.745) Για πολλά χρόνια, βυθισμένη στη θλίψη και την ντροπή, αρνήθηκε να μιλήσει σε οποιονδήποτε για αυτά που έζησε.

Το 2000, η μάρτυρας κλήθηκε από τους ερευνητές της Καναδικής Αστυνομίας, που είχαν επισκεφτεί την Ρουάντα, να καταθέσει για το ρόλο του κατηγορούμενου στη γενοκτονία. Αρνήθηκε να μιλήσει για τους βιασμούς που είχε υποστεί (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.750, 755, 757, 749). Ένα χρόνο αργότερα η μάρτυρας δέχτηκε μεγάλες πιέσεις από τα μέλη της οικογένειας του κατηγορούμενου προκειμένου να καταθέσει ότι ο Desire Munyaneza δεν πήρε μέρος στην γενοκτονία. Ο εξάδελφος του κατηγορούμενου, Charles Butera, την επισκέφτηκε πολλές φορές και μάλιστα την έπεισε να υπογράψει μία χειρόγραφη δήλωση, που αυτός της υπαγόρευσε, προκειμένου να υποστηριχτεί η αίτηση ασύλου που ο Munyaneza υπέβαλλε στις Καναδικές αρχές. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.752) Στη δήλωση αυτή η μάρτυρας ανέφερε ότι «δεν είχε άποψη για τα επαίσχυντα γεγονότα, που είχαν συμβεί στην Ρουάντα το 1994, γιατί παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα κρυμμένη στο σπίτι της οικογένειας Munyagasheke», και ότι «δεν πίστευε πως ο Desire μπορούσε να σκοτώσει κάποιον άνθρωπο γιατί ήταν κοινωνικός και ευαίσθητος» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.754). Η μάρτυρας εξήγησε στο Δικαστήριο ότι υπέγραψε αυτή τη δήλωση προκειμένου να απαλλαγεί από το παρελθόν και να βρει επιτέλους γαλήνη. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.753)

Η νεαρή γυναίκα τελικά κατάφερε να βρει το θάρρος να μιλήσει και να διώξει τις ενοχές της αφού δέχτηκε εξειδικευμένη βοήθεια συμμετέχοντας σε ένα χρηματοδοτούμενο από το Βέλγιο πρόγραμμα που στήριζε τις γυναίκες της Ρουάντας, οι οποίες είχαν υποστεί βιαιότητες. Το 2005 αποφάσισε να στείλει ένα μήνυμα, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στους ερευνητές της Καναδικής Αστυνομίας, ζητώντας συγγνώμη που αρνήθηκε να μιλήσει στην συνάντησή τους (το 2000), και στη συνέχεια δέχτηκε να είναι μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη του Desire Munyaneza. Η μάρτυρας ήταν μία ιδιαίτερα έξυπνη και μορφωμένη γυναίκα που μιλούσε άπταιστα τη γαλλική γλώσσα και κατέθεσε χωρίς να χρειαστεί διερμηνέα. Η μαρτυρία της χαρακτηρίστηκε από το Δικαστήριο αξιόπιστη. Ήταν φανερό κατά την κατάθεσή της στο Δικαστήριο ότι οι αναφορές στους αλληπάλληλους βιασμούς της ήταν πολύ οδυνηρές για εκείνη (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.750, 755, 757).

Οι προαναφερθείσες μαρτυρίες ήταν ένα ελάχιστο δείγμα της συνολικής εγκληματικής δράσης του κατηγορούμενου και της συμμετοχής του σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Πολλοί άλλοι μάρτυρες επιβεβαίωσαν ότι οι γυναίκες της εθνότητας των Τούτσι υπέστησαν σεξουαλική βία από τους Interahamwe με την προτροπή και τη συμμετοχή του Desire Munyaneza. Για παράδειγμα, η μάρτυρας C-19 κατέθεσε ότι «η Υπουργός Pauline Nyiramasuhuko έδωσε οδηγίες να σκοτωθούν οι άνδρες Τούτσι και να βιαστούν οι γυναίκες τους και ότι ο κατηγορούμενος εκτέλεσε τις οδηγίες της με ιδιαίτερο ζήλο» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.687). Αντίστοιχα η μάρτυρας C-23 κατέθεσε ότι οι Interahamwe συνήθιζαν να απαγάγουν τις νεαρές γυναίκες Τούτσι για ένα βράδυ ή για πολλές μέρες και να τις βιάζουν επανειλημμένα και ότι ο Munyaneza συμμετείχε σε αυτά τα εγκλήματα (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.800).

B.3 Η Δικαστική κρίση για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Σύμφωνα με την Καναδική νομοθεσία η σεξουαλική βία ορίζονταν με το ίδιο τρόπο με εκείνον της διεθνούς νομολογίας, δηλαδή, «ως κάθε πράξη σεξουαλικής φύσης που διαπράττεται εναντίον προσώπου υπό καταναγκαστικές συνθήκες». (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.95). Σύμφωνα δε με την πρακτική της διεθνούς νομολογίας στις πράξεις σεξουαλικής βίας μεταξύ άλλων συμπεριλαμβάνονταν ο εξαναγκασμός ενός ατόμου να γυμνωθεί δημόσια, η σεξουαλική διείσδυση, η σεξουαλική παρενόχληση και ο βιασμός (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.96).

Το Δικαστήριο αφού εξέτασε όλες τις μαρτυρίες και τα άλλα αποδεικτικά στοιχεία πείστηκε ότι οι βιασμοί και οι άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας για τις οποίες κατηγορείτο ο Desire Munyaneza διαπράχθηκαν αποκλειστικά εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι. Πολλές από αυτές τις γυναίκες υπέστησαν την χειρότερη ταπείνωση, ακρωτηριάστηκαν και βιάστηκαν κάποιες φορές δημόσια, από έναν ή περισσότερους δράστες. Κατά την δικαστική κρίση οι βιασμοί των γυναικών είχαν σαν αποτέλεσμα την φυσική και ψυχολογική καταστροφή των ίδιων, των οικογενειών τους, και όλης της κοινότητας που ανήκαν. Συνεπώς η σεξουαλική βία αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος ενός σχεδίου που στόχευε στην ολική καταστροφή της εθνότητας των Τούτσι. Η καταστροφή αυτή αφορούσε το πνεύμα, την θέληση για ζωή, και την ίδια τη ζωή των ατόμων αυτής της εθνότητας.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις **το Δικαστήριο έκρινε ότι οι βιασμοί και οι άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας που ο κατηγορούμενος διέπραξε συνιστούσαν γενοκτονία**, σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου “Crimes against Humanity and War Crimes Act” (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars. 68 & 94). Η γενοκτονία ορίζονταν στο συγκεκριμένο νόμο «ως πράξη ή παράλειψη που διαπράχτηκε με πρόθεση να καταστραφεί εν όλω ή εν μέρει μια αναγνωρίσιμη ομάδα ατόμων, ως τέτοια, εφόσον η πράξη ή η παράλειψη αυτή κατά τον χρόνο και στον τόπο τέλεσής της συνιστούσε γενοκτονία σύμφωνα με το διεθνές εθιμικό δίκαιο ή το συμβατικό διεθνές δίκαιο ή θεωρείτο ποινικά κολάσιμη πράξη σύμφωνα με τις γενικές αρχές του δικαίου που αναγνωρίζει η κοινότητα των εθνών, ανεξάρτητα από το αν συνιστούσε ή όχι παράβαση της ισχύουσας νομοθεσίας κατά τον χρόνο και στον τόπο της διάπραξής της» (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, S.C. 2000, c.24). Το Δικαστήριο επιπρόσθετα έκρινε ότι μεταξύ της 1^{ης} Απριλίου του 1994 και της 31^{ης} Ιουλίου του ίδιου έτους ο κατηγορούμενος διέπραξε εγκλήματα σεξουαλικής βίας εναντίον των Τούτσι, που αποτελούσαν μία διακριτή πληθυσμιακή ομάδα, γνωρίζοντας ότι η σεξουαλική βία ήταν ένα μέρος των συστηματικών και εκτεταμένων επιθέσεων εναντίον αυτής της ομάδας. Ο Δικαστής Denis διευκρίνισε ότι «η γνώση του κατηγορούμενου μπορούσε να συναχθεί από τις περιστάσεις, τη δημόσια γνώση για τις επιθέσεις, το εύρος της βίας και την ιστορική και πολιτική έκβαση των γεγονότων» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, par.128).

Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο αποφάσισε ότι **ο κατηγορούμενος διέπραξε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας** σύμφωνα το άρθρο 6 (παρ.1,b και παρ.3) του Νόμου “Crimes against Humanity and War Crimes Act”. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι αντίστοιχες ρυθμίσεις συναντώνται στο άρθρο 5 του Καταστατικού του ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία και στο άρθρο 3 του Καταστατικού του ΔΠΔ για την Ρουάντα. (Canada v. Desire Munyaneza, 2009 , pars.110,119,120) Το Δικαστήριο επίσης αποφάσισε ότι μεταξύ της 1^{ης} Απριλίου του 1994 και της 31^{ης} Ιουλίου του ίδιου έτους στη Επαρχία Butare της Ρουάντας κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων της Ρουάντας (“RAF”) και του επαναστατικού στρατού των Τούτσι (“RPF”), ο κατηγορούμενος διέπραξε εγκλήματα σεξουαλικής βίας. **Οι πράξεις του αυτές συνιστούσαν «έγκλημα πολέμου»** σύμφωνα με το άρθρο 6 (παρ.3 & 4) του Νόμου “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”. Ο Δικαστής A. Denis τόνισε ότι είναι αποδεκτό στη διεθνή νομολογία πως η

σεξουαλική βία είναι «απάνθρωπη πράξη» και «προσβολή της ατομικής αξιοπρέπειας» καθώς και «σοβαρή σωματική και ψυχική βλάβη» για το θύμα, συνεπώς μπορεί να ενταχθεί στα εγκλήματα πολέμου, εφόσον διαπράχτηκε κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών (Canada v. Desire Munyaneza, 2009, pars.130 & 141).²³⁹

Συμπερασματικά, ο Desire Munyaneza κρίθηκε ένοχος για όλες τις εγκληματικές πράξεις, συμπεριλαμβανομένων αυτών της σεξουαλικής βίας, που περιγράφηκαν στο κατηγορητήριο, καθώς το Δικαστήριο αποφάσισε ότι οι πράξεις αυτές συνιστούσαν «εγκλήματα πολέμου», «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και «έγκλημα γενοκτονίας» (Canada v. Desire Munyaneza, 2009).²⁴⁰ Στις 29 Οκτωβρίου του 2009 το Δικαστήριο καταδίκασε τον Desire Munyaneza για το σύνολο της εγκληματικής του δράσης σε ισόβια κάθειρξη, χωρίς καμία πιθανότητα υπό όρους αποφυλάκισης στα 25 έτη. Αυτή η ποινή ήταν η μέγιστη ποινή που προέβλεπε το καναδικό δίκαιο (Trial International, “Desire Munyaneza”, 2016) (Canada v. Desire Munyaneza, 2009). Ο Munyaneza άσκησε έφεση τόσο για την καταδίκη όσο και για την ποινή.

Γ. Η Απόφαση του Εφετείου. Ο Munyaneza προέβαλε πολλούς λόγους αναίρεσης της Απόφασης του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου που συνοπτικά ταξινομούνται στα εξής ζητήματα: **α)** Οι πράξεις των ανθρωποκτονιών, της σεξουαλικής βίας, και των λεηλασιών δεν συνιστούσαν εγκλήματα πολέμου σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο που ίσχυε το 1994 ή σύμφωνα με την τότε ισχύουσα Καναδική νομοθεσία. **β)** Το κατηγορητήριο ήταν ασαφές, συνεπώς και άκυρο. **γ)** Η δίκη δεν ήταν δίκαιη λόγω παρατυπιών. **δ)** Τα συστατικά στοιχεία των φερόμενων αδικημάτων ερμηνεύθηκαν εσφαλμένα από το Δικαστήριο. **ε)** Οι μάρτυρες που κάλεσε η Εισαγγελία δεν ήταν αξιόπιστοι με αποτέλεσμα να είναι εσφαλμένη η ετυμηγορία του Δικαστηρίου (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.14).²⁴¹

Το Εφετείο αποδέχτηκε, όπως και το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, ότι τα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία (“actus reus” και “mens rea”) του εγκλήματος του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας δεν διαφέρουν, όταν τα εγκλήματα αυτά εντάσσονται σε κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων, όπως στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», στα «εγκλήματα

²³⁹ (B) Crime against humanity.

²⁴⁰ IX – Conclusion.

²⁴¹ The Grounds of Appeal.

πολέμου», ή στο «έγκλημα της γενοκτονίας (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.190). Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι τα υποκειμενικά στοιχεία (“mens rea”) της σεξουαλικής βίας και του βιασμού, δηλαδή η πρόθεση και η γνώση του δράστη, όπως αυτά οριοθετούνται στην διεθνή νομοθεσία, είναι παρόμοια με εκείνα της «σεξουαλικής επίθεσης» (“sexual assault”) στην Καναδική νομοθεσία, ειδικά το στοιχείο που απαιτεί την γνώση της μη συναίνεσης του θύματος (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.154).

Απουσία ενός ορισμού του βιασμού στην Καναδική νομοθεσία, το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο υιοθέτησε τον ορισμό που δόθηκε από το Ειδικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία στην υπόθεση Anto Furundzija, δηλαδή ότι βιασμός είναι «η στοματική, η πρωκτική, ή η κολπική σεξουαλική επαφή με σεξουαλικό ή άλλο όργανο, που συμβαίνει με εξαναγκασμό ή βία ή απειλή βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου» (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.142). Το Εφετείο επικαλέστηκε προηγούμενες αποφάσεις των Ειδικών Δικαστηρίων, όπως αυτές στις υποθέσεις Akayesu και Kunarac, προκειμένου να στηρίξει την άποψη ότι το κύριο υποκειμενικό στοιχείο του βιασμού είναι η γνώση του δράστη ότι πραγματοποιεί σεξουαλική πράξη χωρίς την συναίνεση του θύματος (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.156). Τόνισε δε ότι η γνώση της μη συναίνεσης του θύματος μπορεί να αποδειχθεί και εάν η Εισαγγελία διαπιστώσει ότι ο κατηγορούμενος πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία γνώριζε ή είχε λόγο να γνωρίζει ότι καταναγκαστικές περιστάσεις υπονόμειαν τη δυνατότητα πραγματικής συναίνεσης του θύματος (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.157). Επιπρόσθετα, το Εφετείο, με αναφορά στην υπόθεση D. Kunarac, επιβεβαίωσε ότι «ενώ η χρήση βίας ή απειλή βίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαπιστωθεί η έλλειψη συναίνεσης του θύματος, η συνθήκη αυτή δεν αποτελεί στοιχείο του βιασμού. Το ουσιώδες στοιχείο του βιασμού είναι αυτή καθαυτή η έλλειψη συναίνεσης του θύματος» (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.140).

Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο σχετικά με τον πρώτο λόγο αναίρεσης, που αφορούσε και τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως εγκλήματα πολέμου, τόνισε ότι η καναδική νομοθεσία δεν επιχείρησε να δημιουργήσει “ex post facto” («εκ των υστέρων») ένα ποινικό αδίκημα. Αντίθετα επιδίωξε να επιτραπεί η δίωξη στον Καναδά προσώπων τα οποία πριν την έναρξη ισχύος του Νόμου “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”, διέπραξαν εγκληματικές πράξεις, που κατά την

στιγμή της τέλεσής τους αποτελούσαν γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή εγκλήματα πολέμου, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Σύμφωνα δε με το άρθρο 6 παρ.3 αυτού του νόμου, «εγκλήματα πολέμου αποτελούν πράξεις ή παραλείψεις που διαπράττονται κατά τη διάρκεια ένοπλης σύγκρουσης, οι οποίες κατά τη στιγμή και στον τόπο τέλεσής τους θεωρούνταν «εγκλήματα πολέμου», σύμφωνα με το συμβατικό διεθνές δίκαιο ή το συμβατικό διεθνές δίκαιο που διέπει τις ένοπλες συγκρούσεις, ανεξάρτητα από το αν συνιστούσαν ή όχι παράβαση του ισχύοντος τότε δικαίου και του τόπου που διαπράχθηκαν» (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.51).

Σχετικά με τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας το Δικαστήριο επισήμανε ότι αυτά διαπράχθηκαν μεταξύ της 1^{ης} Απριλίου και της 31^{ης} Ιουλίου του 1994 στην Επαρχία Butare, χρονικό διάστημα κατά το οποίο σε αυτή την περιοχή και σε όλη σχεδόν την επικράτεια της Ρουάντας διεξήχθησαν ένοπλες συγκρούσεις. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο Desire Munyaneza διέπραξε, ή συνέβαλε στην διάπραξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, γνωρίζοντας ότι τα θύματα των άδικων αυτών πράξεων ήταν πρόσωπα που δεν έλαβαν μέρος με οποιονδήποτε τρόπο στις εχθροπραξίες. Οι βιασμοί των γυναικών που διαπράχθηκαν είτε από τον ίδιο ή από άλλους άνδρες με την δική του παραίνεση, είχαν ως στόχο να βλάψουν την αξιοπρέπεια και την ακεραιότητα του άμαχου πληθυσμού της εθνότητας των Τούτσι και να προκαλέσουν σε αυτόν καταστροφή επειδή ανήκε στην ομάδα των αντιπάλων εμπολέμων. Οι σεξουαλικές πράξεις, σε όλες τις περιπτώσεις, συνέβησαν χωρίς την συναίνεση των θυμάτων και με χρήση βίας ή απειλής από την πλευρά του αναιρεσειόντα. Για τους λόγους αυτούς το Εφετείο απέρριψε τον πρώτο λόγο αναίρεσης και αποφάσισε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ορθά έκρινε ότι ο Munyaneza διέπραξε ή συνέβαλλε στη διάπραξη βιασμών και άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, που είχαν μία άμεση σύνδεση με την ένοπλη σύρραξη, ώστε οι πράξεις του αυτές να συνιστούν «εγκλήματα πολέμου» (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, pars.33,384,385).

Με παρόμοιο σκεπτικό το Εφετείο επικύρωσε και την κρίση του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου σχετικά με τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας νοούμενα ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Στο σημείο αυτό το Εφετείο τόνισε ότι πληρούται το διακριτό στοιχείο «των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», δηλαδή η ύπαρξη «εκτεταμένων» και «συστηματικών» επιθέσεων εναντίον μιας πληθυσμιακής ομάδας. Ο Munyaneza διέπραξε βιασμούς και άλλα εγκλήματα

σεξουαλικής βίας εναντίον της εθνότητας των Τούτσι γνωρίζοντας ότι οι άδικες πράξεις του αποτελούσαν μέρος αυτών των επιθέσεων, εφόσον αποδείχτηκε πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο ίδιος ήταν ένας από τους αρχηγούς των επιτιθέμενων (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, pars.379-380).

Ο προβληματισμός του Εφετείου επεκτάθηκε στην αναζήτηση των διαφορετικών στοιχείων μεταξύ «των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» και «του εγκλήματος της γενοκτονίας», προκειμένου να αποφασιστεί αν οι άδικες πράξεις του αναιρεσείοντα, μεταξύ των οποίων και οι πράξεις σεξουαλικής βίας, μπορούσαν να ενταχθούν και στις δύο κατηγορίες αυτών των διεθνών εγκλημάτων. Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο παρατήρησε ότι πολλά αδικήματα μπορούν να χαρακτηριστούν είτε ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» ή ως «γενοκτονία», και ότι το έγκλημα της γενοκτονίας μπορεί πράγματι να αποτελεί μέρος ενός εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας. Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι δύο κατηγορίες αυτών των εγκληματικών πράξεων δεν αλληλεπικαλύπτονται και είναι σαφώς διακριτές μεταξύ τους, καθώς αντικειμενικοί και υποκειμενικοί παράγοντες τις διαφοροποιούν.

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, αν και οι δύο κατηγορίες εγκλημάτων μπορεί να βασίζονται στην ίδια απαγορευμένη πράξη, όμως τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» έχουν ένα ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από αυτό του «εγκλήματος της γενοκτονίας». Για παράδειγμα στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας περιλαμβάνονται τα βασανιστήρια χωρίς απαραίτητα να συμπεριλαμβάνονται και στο έγκλημα της γενοκτονίας. Η διάκριση αυτών των εγκλημάτων γίνεται σαφέστερη αν εξεταστούν τα στοιχεία που σχετίζονται με την εγκληματική πρόθεση ή την επίγνωση της εγκληματικής δράσης από την πλευρά του κατηγορούμενου (“mental elements”). Στην περίπτωση των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», εκτός από τα στοιχεία του υποκείμενου αδικήματος, πρέπει να αποδειχθεί η γνώση της ύπαρξης μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης καθώς και η σχέση μεταξύ του αδικήματος και της επίθεσης. Στην περίπτωση «του εγκλήματος της γενοκτονίας», εκτός από τα στοιχεία του υποκείμενου αδικήματος, είναι επίσης απαραίτητο να αποδειχθεί η πρόθεση να καταστραφεί, εν όλω ή εν μέρει, μια αναγνωρίσιμη ομάδα (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, pars.180-183).

Στην υπόθεση D. Munyaneza τα υπό αναίρεση αδικήματα, που φέρονταν ως πράξεις γενοκτονίας, ήταν η ανθρωποκτονία και η πρόκληση σοβαρής σωματικής ή

ψυχικής βλάβης στα θύματα (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.166). Σύμφωνα με πολλές αποφάσεις των Ειδικών Ποινικών Δικαστηρίων στις άδικες πράξεις που προκαλούν σοβαρή σωματική ή ψυχική βλάβη συμπεριλήφθηκαν τα βασανιστήρια, η απάνθρωπη μεταχείριση, ο βιασμός και άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Στην διεθνή νομολογία διευκρινίζεται ότι η σωματική ή ψυχική βλάβη δεν απαιτείται να προκαλέσει μόνιμη και ανεπανόρθωτη ζημία στο θύμα (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.168). Το Εφετείο αποφάσισε ότι οι βιασμοί που ο αναιρεσειών διέπραξε συνιστούσαν επιπρόσθετα «έγκλημα γενοκτονίας», όπως ορθά έκρινε το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, γιατί προκάλεσαν σοβαρές σωματικές και ψυχικές βλάβες στις γυναίκες που ανήκαν στην εθνότητα των Τούτσι, η οποία σύμφωνα με τις διαπιστώσεις της διεθνούς νομολογίας αποτελούσε μια αναγνωρίσιμη εθνοτική ομάδα, κατά την έννοια του ορισμού της γενοκτονίας. Το Εφετείο τόνισε ότι τα στοιχεία που προσκομίστηκαν από την Εισαγγελία στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ήταν επαρκή προκειμένου να αποδειχτεί πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο αναιρεσειών μεταξύ της 1^{ης} Απριλίου και της 31^{ης} Ιουνίου του 1994 στην Επαρχία Butare, διέπραξε ή βοήθησε να διαπραχτούν εγκλήματα σεξουαλικής βίας και βιασμοί με σκοπό να προκαλέσει βλάβη στα θύματα, επειδή ήταν μέλη της εθνοτικής ομάδας των Τούτσι (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, pars.173, 375, 376).

Σχετικά με τον τελευταίο λόγο αναίρεσης, σύμφωνα με τον οποίο ο αναιρεσειών επικαλέστηκε την αναξιопιστία των μαρτύρων, το Εφετείο σημείωσε ότι οι μαρτυρίες μπορεί, αν εξεταστούν η κάθε μία ξεχωριστά, να φαίνονται σε κάποιες περιπτώσεις αμφίβολες, όμως είναι σημαντικό να εκτιμηθούν συνολικά τα αποδεικτικά στοιχεία προκειμένου να κριθεί αν η ετυμηγορία του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου ήταν ορθή (Desire Munyaneza v. Canada, 2014, par.303). Μεταξύ των μαρτυριών που ο αναιρεσειών αμφισβήτησε την αξιοπιστία τους ήταν και αυτή της μάρτυρας C-21. Ο D.Munyaneza ισχυρίστηκε ότι: **α)** Η μάρτυρας C-21 δεν ανέφερε τους βιασμούς της μέχρι το 2005, και ότι το 2001 συνέταξε επιστολή προς τις Καναδικές αρχές μετανάστευσης που υποστήριζε τα αιτήματά του. **β)** Η εκδοχή της μάρτυρας για τα πραγματικά περιστατικά δεν επιβεβαιώθηκε από την μαρτυρία της DDM-18 (που διέμενε στο ίδιο δωμάτιο με αυτή). Η μάρτυρας DDM-18 κατέθεσε ως μάρτυρας υπεράσπισης και δήλωσε ότι δεν είδε ποτέ τον αναιρεσειώντα, ποτέ δεν άκουσε τις κραυγές της C-21, ούτε γνώριζε ή παρατήρησε αυτά που η C-21 ισχυρίστηκε ότι υπέστη κατά την διάρκεια της φιλοξενία της στο σπίτι του πατέρα

του D. Munyaneza (*Desire Munyaneza v. Canada*, 2014, p.339). Το Εφετείο όμως έκρινε ότι η C-21 έδωσε μία εύλογη εξήγηση στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο σχετικά με την καθυστέρηση της αναφοράς των βιασμών της (αισθάνονταν ενοχή και ντροπή για πολλά χρόνια) και την επιστολή της προς τις Καναδικές αρχές μετανάστευσης (που συντάχτηκε καθ' υπαγόρευση του εξαδέλφου του αναιρεσειόντα και με συνεχή πίεση στη μάρτυρα) (*Desire Munyaneza v. Canada*, 2014, par.345).

Ο αναιρεσειών επικαλέστηκε την αναξιοπιστία και άλλων μαρτύρων σχετικά με τα περιστατικά σεξουαλικής βίας, είτε γιατί κάποιιοι από αυτούς δεν τον αναγνώρισαν σε φωτογραφίες που τους επέδειξε το Δικαστήριο ή η Εισαγγελία (όπως οι μάρτυρες C-20, C-23 και C-24), ή γιατί οι μαρτυρίες τους βασίστηκαν σε φήμες και όχι στην προσωπική γνώση των γεγονότων (όπως οι μαρτυρίες των C-22, C-23 και C-24 για τον βιασμό της μάρτυρας DDM-17) (*Desire Munyaneza v. Canada*, 2014, par.293). Ωστόσο το Εφετείο σημείωσε ότι εφόσον οι μαρτυρίες δεν μπορούσαν να απορριφθούν στο σύνολό τους, έπρεπε να διαπιστωθεί εάν το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο είχε επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για να συνάγει πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία ότι ο αναιρεσειών συμμετείχε στους βιασμούς και στα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι που είχαν καταφύγει στην Επαρχία Butare (*Desire Munyaneza v. Canada*, 2014, par.303). Το Εφετείο αποφάσισε ότι το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο είχε επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για να στηρίξει την ενοχή του αναιρεσειόντα για τους βιασμούς αυτούς.

Τελικά το Εφετείο απέρριψε όλους τους λόγους αναίρεσης που προέβαλλε ο Desire Munyaneza, με αποτέλεσμα να επικυρωθεί η καταδικαστική απόφαση του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου και η ποινή της ισόβιας κάθειρξης, χωρίς δυνατότητα αποφυλάκισης στα 25 έτη (*Desire Munyaneza v. Canada*, 2014, par.388).²⁴²

11.2.3 Συμπεράσματα και παρατηρήσεις. Ο Καναδάς ήταν το πρώτο κράτος που έθεσε σε εφαρμογή το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου εντάσσοντας τα διεθνή εγκλήματα στην εθνική του νομοθεσία με την ψήφιση του Νόμου “Crimes Against Humanity and War Crimes Act” (Lafontaine, 2010). Η εφαρμογή αυτού του νόμου για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων δοκιμάστηκε για πρώτη φορά από τα εθνικά δικαστήρια του Καναδά στην υπόθεση Desire Munyaneza. Στην συνέχεια, το 2010, ένας άλλος κατηγορούμενος, ο

---

²⁴² Judgement Conclusion.

Jacques Mungwarere οδηγήθηκε βάσει του ίδιου νόμου στο Ανώτατο Δικαστήριο του Οντάριο με κατηγορίες για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και για το «έγκλημα της γενοκτονίας», που διαπράχθηκαν κατά την ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας το 1994, ωστόσο αθώωθηκε για όλες τις κατηγορίες. Ο δικαστής του Ανώτατου Δικαστηρίου του Οντάριο, Michel Charbonneau, αποφάνθηκε ότι, αν και δεν πείστηκε για την αθώτητα του κατηγορούμενου, ο Εισαγγελέας δεν είχε αποδείξει πέρα από κάθε λογική αμφιβολία τις κατηγορίες (13th Report Canada's Program on Crimes Against Humanity and War Crimes 2011–2015).²⁴³ Μετά την αποτυχία της καταδίκης του Jacques Mungwarere, η υπόθεση Desire Munyaneza παραμένει μία από τις κύριες πηγές της Καναδικής νομολογίας για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων και παράλληλα αποτελεί ένα αξιοπρόσεκτο παράδειγμα εφαρμογής των διεθνών κανόνων στις εθνικές νομοθεσίες. Τα πλέον σημαντικά σημεία των Αποφάσεων του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου και του Εφετείου στην υπόθεση Desire Munyaneza είναι τα εξής:

α) Η αποδοχή ότι το κύριο στοιχείο του βιασμού είναι η έλλειψη συναίνεσης του θύματος και όχι η χρήση ή η απειλή βίας. Το Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση υιοθέτησε την άποψη ότι η έλλειψη συναίνεσης αποτελεί μία σοβαρή παραβίαση της γενετήσιας ελευθερίας που συνιστά βιασμό, ενώ η χρήση ή η απειλή βίας είναι συνθήκες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για να διαπιστωθεί η έλλειψη συναίνεσης του θύματος. Επισημαίνεται ότι το Δικαστήριο προτίμησε σε αυτή την περίπτωση να ακολουθήσει την διεθνή νομολογία, που ήταν συναφής με τις ρυθμίσεις της Καναδικής νομοθεσίας, παρά να μείνει προσηλωμένο στα στοιχεία των εγκλημάτων του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που απαιτούν η βία ή η απειλή βίας να αποτελούν το ουσιώδες στοιχείο του βιασμού και των άλλων

---

²⁴³ Σύμφωνα με το αρχικό κατηγορητήριο αποδόθηκαν στο Mungwarere τέσσερις συνολικά κατηγορίες, δύο για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (ανθρωποκτονίες και εγκλήματα σεξουαλικής βίας) και δύο για το έγκλημα της γενοκτονίας (ανθρωποκτονίες και εγκλήματα σεξουαλικής βίας). Ωστόσο το αρχικό κατηγορητήριο τροποποιήθηκε στις 16 Απριλίου του 2012, εξαιρώντας από τις κατηγορίες τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Ο Mungwarere παραπέμφθηκε τελικά με δύο κατηγορίες για ανθρωποκτονίες (νοούμενες ως έγκλημα γενοκτονίας και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) εναντίον ατόμων που ανήκαν στην εθνότητα των Τούτσι. Στις 5 Ιουλίου του 2013 εκδόθηκε η δικαστική απόφαση σύμφωνα με την οποία ο Mungwarere δεν κρίθηκε ένοχος για καμία από τις κατηγορίες. Στις 18 Σεπτεμβρίου του 2014, η «Διεύθυνση για την Μετανάστευση και την Προστασία των Προσφύγων και των Μεταναστών» (“Immigration and Refugee Board’s Refugee Protection Division”), αποφάσισε να αφαιρέσει από τον Mungwarere το δικαίωμα ένταξης σε «καθεστώς πρόσφυγα», το οποίο είχε αποκτήσει το 2002 μετά από αποδοχή του σχετικού αιτήματός του από τις αρμόδιες καναδικές αρχές. Ο Mungwarere υπέβαλε αίτηση δικαστικού ελέγχου κατά αυτής της απόφασης η οποία απορρίφθηκε από το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο στις 10 Ιανουαρίου του 2015.

εγκλημάτων σεξουαλικής βίας (ICC, Elements of Crimes, article 8 (2) (b) (xxii)-1 “War crime of rape”, Elements (2)). Αυτή η προσέγγιση του Δικαστηρίου αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στην οριοθέτηση του βιασμού, δεδομένου ότι το ζήτημα της συναίνεσης, ως αποκλειστικού στοιχείου του βιασμού, τέθηκε πολλές φορές στην ατζέντα των επαφών των γυναικείων οργανώσεων με την νομοθετική εξουσία και τους εθνικούς ή διεθνείς φορείς απονομής της δικαιοσύνης, χωρίς ωστόσο να έχει πλήρως αποσαφηνιστεί.

β) Η ανάγκη να δοθεί ένας ορισμός για τον βιασμό, που να εναρμονίζεται με την διεθνή νομολογία και τις διατάξεις του Καταστατικού του ΔΠΔ, προέκυψε από την μεταρρύθμιση της καναδικής νομοθεσίας του 1983, σύμφωνα με την οποία το έγκλημα του βιασμού αντικαταστάθηκε από τον ευρύτερο όρο της «σεξουαλικής επίθεσης». Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο ωστόσο υιοθέτησε τον ορισμό του βιασμού που δόθηκε από το ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία στην υπόθεση Furundžija, καθώς στο Νόμο “Crimes Against Humanity and War Crimes Act” αναφέρεται μεν ρητά ο βιασμός ως άδικη πράξη στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», χωρίς όμως σε αυτή ή σε άλλη διάταξη να διευκρινίζονται τα στοιχεία του εγκλήματος (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, S.C.2000, c.24, Def.(3)).

Η ακαδημαϊκός Lafontaine F. αναφέρει ότι, στην υπόθεση Munyaneza, «το Εφετείο έχασε την ευκαιρία να υιοθετήσει έναν ευρύτερο ορισμό για το έγκλημα του βιασμού, ώστε να συμβάλει τόσο στη διευκρίνιση του εγκλήματος στο καναδικό δίκαιο, όσο και στην εξέλιξη του διεθνούς ποινικού δικαίου» (Lafontaine, 2014).²⁴⁴ Ωστόσο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο Νόμος “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”, δίνει την δυνατότητα ενός επαναπροσδιορισμού των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, όταν εντάσσονται στην κατηγορία των διεθνών εγκλημάτων, ειδικά για εκείνα που διαπράχθηκαν μετά την έναρξη της ισχύος του Καταστατικού της Ρώμης του ΔΠΔ, εφόσον για τα εγκλήματα αυτά «δεν περιορίζεται ή προδικάζεται με κανέναν τρόπο η εφαρμογή όχι μόνο των υφιστάμενων, αλλά και των αναπτυσσόμενων κανόνων του διεθνούς δικαίου» (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, S.C. 2000, c. 24, article 6(4)). Αυτή η ρύθμιση σηματοδοτεί την δυνατότητα μιας περαιτέρω εξέλιξης της Καναδικής νομοθεσίας και της απονομής

---

²⁴⁴ Ground 4: Constitutive elements of the crimes.

Η νομολογία διεθνών και εθνικών δικαστηρίων

της ποινικής δικαιοσύνης για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου. Άλλωστε ο Καναδάς είναι μία από τις χώρες που είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σε ζητήματα σεξουαλικής βίας και έχει θεσπίσει στο εθνικό της νομικό σύστημα ένα ευρύ πλέγμα προστατευτικών διατάξεων για τα θύματα.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

Ο βιασμός αποτελεί ιστορικά μία από τις πιο ακραίες μορφές φυσικής και ηθικής βίας που επιφέρει σοβαρές και μακροχρόνιες βλάβες στα θύματα. Προσεγγίσεις με ενδοψυχική ή κοινωνική ντετερμινιστική θεώρηση υποστήριξαν ότι ο βιασμός είναι μία βίαιη έκφραση της σεξουαλικότητας των δραστών που αιτιολογείται από τη «νοσηρή» προσωπικότητά τους ή τις δυσλειτουργίες του κοινωνικού τους περιβάλλοντος. Ωστόσο οι κριτικές θεωρήσεις ανέδειξαν ότι η σεξουαλική βία κινείται πέρα από τη γενετήσια σφαίρα, καθώς έχει ως κυρίαρχες μεταβλητές την υποταγή και τον εξευτελισμό του θύματος και είναι υπαρκτή μέσα στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των φύλων που σχηματίζονται και λειτουργούν μέσα σε θεσμούς και κοινωνικές ομάδες. Συνεπώς ο βιασμός, τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου, αποτελεί την ακραία έκφραση της ανδρικής επιθετικότητας και της βίαιης σεξουαλικότητας ως συστατικά στοιχεία ενός έμφυλου ρόλου, που νοηματοδοτήθηκαν σε δεδομένα κοινωνικο-ιστορικά πλαίσια, άρα ελάχιστα σχετίζεται με τη σεξουαλική ικανοποίηση και την προσωπικότητα του δράστη, ή την συμπεριφορά του θύματος.

Ο πόλεμος είναι ένα φαινόμενο που γεννιέται, συνεπώς και νομιμοποιείται, από την πολιτική, ως μορφή συλλογικής και οργανωμένης δράσης του κράτους ή πολιτικών υποκειμένων που αποτελούν είτε φορείς κρατικής εξουσίας, είτε φορείς που την υποκαθιστούν. Ο πόλεμος δεν αποτελεί έτσι μία ποινικά κολάσιμη δράση, αν και μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω μιας σειράς εγκληματικών πράξεων απάνθρωπης βίας και επιβολής. Αντίθετα, πολιτικο-οικονομικά κέντρα,²⁴⁵ που έχουν την δύναμη να ελέγχουν τη κοινή γνώμη, επιστρατεύουν ένα πλήθος ιδεολογικών μηχανισμών για να αναδείξουν ότι η ένοπλη σύρραξη είναι «αναπόφευκτη» για την προστασία της πατρίδας, της εθνικής ομάδας, ή της ανθρωπότητας, με αποτέλεσμα να επιτευχθεί η δημόσια στήριξη ή η αποδοχή σε εγκληματικές πολιτικές που σχετίζονται με τον μιλιταρισμό και τον πόλεμο. Μελέτες που εντάσσονται στο επιστημολογικό πλαίσιο της Κριτικής Εγκληματολογίας επισημαίνουν ότι η πλειοψηφία των σύγχρονων πολέμων παρουσιάζει στοιχεία δράσεων κρατικών και υπερκρατικών φορέων που προσεγγίζουν όρους εγκληματικότητας, χωρίς όμως οι δράσεις αυτές να τιμωρούνται από το νόμο. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι κράτη που επιδιώκουν να αποκτήσουν την παγκόσμια ηγεσία αποφεύγουν τις ειρηνευτικές

²⁴⁵ Τα οποία έχουν και ποικίλα οφέλη από τον πόλεμο.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

λύσεις και προωθούν πολλές φορές τη λογική ακόμα και ενός «προληπτικού» πολέμου με πρόσχημα την διαφύλαξη της παγκόσμιας ειρήνης μέσω της καταστροφής «κατασκευασμένων εχθρών».

Η σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων είναι μία μορφή οργανωμένης φυσικής και συμβολικής βίας, με την έννοια ότι συχνά αποτελεί θεμελιώδες συστατικό και συνθήκη ύπαρξης και επιβολής των εξουσιαστικών μηχανισμών των εμπόλεμων εθνοτικών ομάδων ή κρατών. Ο βιασμός ενέχει στοιχεία συγκρίσιμα με την πάλη του πολέμου, όπως η απόλυτη κυριαρχία και η ταπείνωση του αντικειμένου της κατάκτησης. Παράλληλα, προϋπάρχουσες κοινωνικοπολιτιστικές δυναμικές, που συνίστανται από την πολιτιστική σημασία που αποκτούν έννοιες, όπως αυτές της «σεξουαλικότητας» και της «τιμής», και από τις αλληγορίες που το γυναικείο σώμα νοηματοδοτεί, παίζουν ένα σημαντικό ρόλο κατά την αναπαραγωγή της έμφυλης βίας κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων.

Στους κλασικούς πολέμους μεταξύ των κρατών οι βιασμοί των γυναικών θεωρήθηκαν περισσότερο συνέπεια της αποπειθάρχησης των στρατευμάτων ή αποτέλεσμα πολιτισμικών σταθερών, όπως της επιθετικής ανδρικής σεξουαλικότητας, ωστόσο οι πόλεμοι που ξέσπασαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ανέτρεψαν αυτές τις παραδοχές. Αυτοί οι «νέοι πόλεμοι» έχουν τη μορφή των μη-διεθνών και εμφυλίων ενόπλων συρράξεων, ή των ενόπλων επεμβάσεων με πρόσχημα την διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης, ενώ εξυπηρετούν νέα στρατηγικά συμφέροντα, που συνδέονται άμεσα με τις διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Ο ορισμός του πολέμου και της ειρήνης εξαρτάται πλέον από κέντρα εξουσίας που μπορούν να επιβάλλουν την βούλησή τους ως κυρίαρχες οντότητες πέρα από την κρατική εξουσία, είτε γιατί οι κρατικές λειτουργίες δεν υφίστανται, είτε γιατί η εκτελεστική εξουσία αποφασίζει την ιδιωτικοποίηση και εμποριοποίηση του πολέμου. Έτσι οι στόχοι των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων δεν καθορίζονται μόνο από τα κράτη αλλά και από άλλες ομαδοποιήσεις, όπως παραστρατιωτικές ομάδες, ιδιωτικούς στρατούς και ξένα στρατεύματα.

Οι πόλεμοι αυτοί έπληξαν κατά κανόνα τον άμαχο πληθυσμό σε πολλαπλά πεδία απάνθρωπης βίας και μεταξύ αυτών εμφάνισαν και ένα υψηλότατο βαθμό μαζικής, οργανωμένης και συστηματικής σεξουαλικής βίας. Η έκρηξη της σεξουαλικής βίας, που θυμίζει μεσαιωνικούς πολέμους, δεν ήταν έτσι αποτέλεσμα των δυσλειτουργιών της στρατιωτικής διοίκησης που οδήγησε στην έλλειψη ελέγχου

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί των στρατευμάτων, ούτε αναγκαία συνθήκη²⁴⁶ της πατριαρχικής κοινωνικής δομής που αναπαράγει την επιθετική σεξουαλικότητα των ανδρών. Οι βιασμοί και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας ήταν κύρια ένα αποτελεσματικό «όπλο πολέμου», καθώς εξυπηρέτησαν σε μεγάλο βαθμό τους στόχους αυτών των ενόπλων συρράξεων. Οι στόχοι αυτοί επεκτάθηκαν πέρα από την στρατιωτική νίκη στο πεδίο της μάχης. Η σύλληψη του γυναικείου σώματος μέσω του βιασμού επιφέρει την επιδεικτική ταπείνωση όχι μόνο του θύματος αλλά και του αντίπαλου μέρους. Για το λόγο αυτό ο βιασμός έχασε πολλές φορές την «ιδιωτικότητα» που τον χαρακτηρίζει σε περιόδους ειρήνης και διαπράχθηκε με τους πλέον βάνανους τρόπους δημόσια, κάποιες φορές και παρουσία των μελών της οικογένειας του θύματος ή μελών της κοινότητας που αυτό ανήκε.

Στους πολέμους του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα οι σχηματισμοί του «κοινωνικού φύλου» ωστόσο χρησιμοποιήθηκαν με ποικίλους τρόπους. Οι γυναίκες συμμετείχαν σε ένοπλες ομάδες και σε κάποιες περιπτώσεις προέτρεψαν τους άνδρες να βιάσουν τις γυναίκες της αντίπαλης εθνότητας (όπως στην ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας), ενώ παρατηρήθηκαν βιασμοί ανδρών σε κέντρα κράτησης. Παρά το ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία ώστε να μπορούν να χαρακτηριστούν μαζικά αυτά τα φαινόμενα, εντούτοις υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις για σημαντική υποαναφορά της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών, όπως και για τη σεξουαλική βία που διαπράχθηκε με την συμμετοχή των γυναικών. Κυρίαρχη ωστόσο πρακτική αυτών των πολέμων ήταν οι συστηματικοί και οργανωμένοι βιασμοί των γυναικών, καθώς υπό την οπτική των έμφυλων αναπαραστάσεων της κυριαρχίας του «εχθρού» και της ευρύτερης «σεξουαλικοποίησης» της βίας, φάνηκε να εξυπηρετούν σε μεγάλο βαθμό τους πολιτικο-ιδεολογικούς σκοπούς και τις ανάγκες πολλών σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, όπως την πολιτική μιας εθνοκάθαρσης ή της γενοκτονίας ενός λαού, ή μίας εθνοτικής ομάδας. Η σεξουαλική βία είναι ικανή να στιγματίσει τα θύματα και την κοινότητα που αυτά ανήκαν, να λύσει τους οικογενειακούς δεσμούς, να διακόψει την συνέχεια των γενεών, να τρομοκρατήσει, να οδηγήσει σε φυγή από τον τόπο καταγωγής, συνεπώς και να αποκλείσει μακροχρόνια κάθε αίτημα αυτοδιάθεσης και συνέχειας της εθνότητας, της εθνικότητας, ή της φυλής που την υπέστη.

Οι ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνονται στις εμπόλεμες κοινωνίες, όπως ο φόβος των αντιποίνων, η διάλυση του κρατικού μηχανισμού, αλλά και η απειλή του

---

²⁴⁶ Αλλά ικανή συνθήκη.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού των θυμάτων, ευνοούν την ύπαρξη ενός ιδιαίτερα υψηλού «σκοτεινού αριθμού» σεξουαλικής βίας. Τα θύματα της σεξουαλικής βίας είναι συνήθως τα πλέον «σιωπηρά θύματα» του πολέμου, καθώς, για τους προαναφερθέντες λόγους, δύσκολα προβαίνουν σε καταγγελίες σε αστυνομικές και δικαστικές αρχές. Αντίστοιχα, αυξημένα ποσοστά σεξουαλικής βίας φαίνεται να παρουσιάζουν και οι μεταπολεμικές κοινωνίες, ειδικά στα κέντρα που φιλοξενούν τους εκτοπισμένους πληθυσμούς του πολέμου, εφόσον ένοπλες ομάδες που διέπραξαν ωμότητες εναντίον αμάχων κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης παραμένουν ενεργές και μετά την τυπική λήξη του πολέμου συνεχίζοντας τις εγκληματικές δράσεις τους. Οι εθνικές αστυνομικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια υπολειτουργούν στις μεταπολεμικές περιόδους, ή δεν εμφανίζουν ιδιαίτερη προθυμία να διερευνήσουν περιστατικά σεξουαλικής βίας, ειδικά όταν οι δράστες ανήκουν σε κυβερνητικά στρατεύματα, ενώ δείχνουν συχνά δυσπιστία απέναντι στις γυναίκες που δηλώνουν θύματα σεξουαλικής βίας και αρνούνται να αποδεχτούν τα στοιχεία που καταθέτουν. Η ατιμωρησία των δραστών, ο φόβος που ενεργοποιείται από τις νωπές μνήμες των ωμοτήτων του πολέμου και ο στιγματισμός των θυμάτων είναι οι βασικότεροι λόγοι που και οι μεταπολεμικές κοινωνίες παρουσιάζουν ένα υψηλό «σκοτεινό αριθμό» σεξουαλικής βίας.

Παράλληλα, άλλοι παράγοντες μπορεί να διαστρεβλώνουν την εικόνα της σεξουαλικής εγκληματικότητας των σύγχρονων πολέμων ή να συμβάλλουν στην υποαναφορά της. Οι διεθνείς οργανισμοί, που τεκμηριώνουν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ένοπλες συρράξεις, εστιάζουν συνήθως τις έρευνες τους μόνο σε ιδιαίτερες περιπτώσεις εκτεταμένης και μαζικής σεξουαλικής βίας, ή μόνο σε εκείνες που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας. Επιπρόσθετα, η αυξημένη πολιτική πόλωση που επικρατεί κατά τις ένοπλες συρράξεις μπορεί να εντείνει την μεροληψία στη αναφορά των περιστατικών, έτσι ώστε να απομονώνονται μόνο κάποιες πληθυσμιακές ομάδες κατά την καταμέτρηση των περιστατικών σεξουαλικής βίας. Σε κάθε περίπτωση άλλωστε η σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων δεν συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των διεθνών οργάνων εξίσου με άλλα εγκλήματα, (όπως βομβαρδισμοί και μαζικές ανθρωποκτονίες) που διαπράττονται κατά την διάρκεια των επιθέσεων εναντίον του άμαχου πληθυσμού.

Ο βιασμός στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών δεν θεωρείτο έγκλημα για πολλούς αιώνες, συνεπώς και δεν τιμωρείτο από την ποινική δικαιοσύνη. Ο βιασμός

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

απέκτησε ένα σαφή νομικό χαρακτήρα από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στα δυτικά κράτη, όμως ορίστηκε αρχικά ως μία παράβαση κατά κανόνα «ηθική». Ο νομικός λόγος ιστορικά μετατοπίστηκε από τις κυρίαρχες αφηγήσεις της θρησκευτικής μεταφυσικής προς την επιστημονικότητα και την δημογραφική πολιτική, με αποτέλεσμα ο βιασμός να ορίζεται στα περισσότερα νομικά συστήματα των σύγχρονων δυτικών κρατών ως έγκλημα βίας που στρέφεται κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή της γενετήσιας αυτοδιάθεσης. Ωστόσο, η διαφοροποίηση των ορισμών στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών για το έγκλημα του βιασμού και των κριτηρίων που στοιχειοθετούν την αντικειμενική του υπόσταση είναι μεγάλη. Η νομική έννοια του βιασμού ποικίλει, ανάλογα με το αν ορίζεται στενά ως αναγκαστική διείσδυση στο σώμα ή περιλαμβάνει και άλλες μορφές σεξουαλικής επαφής, ή ακόμα αν απαιτείται βίαιος καταναγκασμός ή απλώς έλλειψη συναίνεσης του θύματος.

Οι σύγχρονες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της ποινικής νομοθεσίας των δυτικών κρατών για το έγκλημα του βιασμού επικεντρώνονται, είτε στο στοιχείο της συναίνεσης, ή στην επέκταση της έννοιας της βίας, προκειμένου να συμπεριληφθούν πρόσθετες μορφές της, πέρα από τη φυσική, όπως η ψυχολογική βία, ή οι σχέσεις εξουσίας και δύναμης. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των επιστημόνων και των νομοθετικών σωμάτων για τον καθορισμό της συναίνεσης στη σεξουαλική πράξη. Τα νομικά συστήματα των περισσότερων δυτικών κρατών μέχρι σήμερα αρνούνται να ποινικοποιήσουν το μη-συναινετικό σεξ ως μορφή βιασμού, χωρίς ταυτόχρονα να αποδεικνύεται η χρήση ή η απειλή βίας από την πλευρά του δράστη. Ο βιασμός εξακολουθεί έτσι από τη νομική σκοπιά να θεωρείται ένα έγκλημα βίαιου εξαναγκασμού και όχι έγκλημα στο οποίο εκλείπει η συναίνεση του θύματος.

Η αναγνώριση του βιασμού από το εσωτερικό δίκαιο των περισσότερων κρατών και τη διεθνή κοινότητα ως μία από τις σοβαρότερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί αναμφίβολα μία θετική εξέλιξη, ωστόσο η σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών σε κάποιες χώρες εξακολουθεί να αποτελεί μία «κανονικότητα» και να μην τιμωρείται από την ποινική δικαιοσύνη. Στο δυτικό κόσμο, που ο νομικός λόγος έχει αποκτήσει μεγαλύτερη ευαισθησία απέναντι σε ζητήματα σεξουαλικής βίας, ο βιασμός είναι ακόμα ένα από τα εγκλήματα που εικάζεται ότι παρουσιάζει ένα αυξημένο «σκοτεινό αριθμό» εγκληματικότητας και σε περιόδους ειρήνης, καθώς οι αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος για τη

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

σεξουαλικότητα των φύλων δεν συμπορεύτηκαν πάντα με τις θετικές νομικές μεταρρυθμίσεις. Αντίστοιχα, οι πρακτικές κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δεν απεγκλωβίστηκαν πλήρως από κοινωνικές δυναμικές που αναπαράγουν τη σεξουαλική βία, με αποτέλεσμα τα θύματα των βιασμών να είναι ίσως τα μόνα θύματα εγκληματικής ενέργειας που τόσο συχνά καλούνται να αποδείξουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ότι δεν ευθύνονται για τη θυματοποίησή τους.

Η νομική προστασία από το βιασμό κατά την διάρκεια των πολέμων για πολλούς αιώνες ήταν ανύπαρκτη, καθώς ο βιασμός των γυναικών θεωρείτο μία επιβράβευση των νικητών, ή μία αναπόφευκτη συνέπεια του πολέμου. Παρατηρήθηκε έτσι μια σημαντική καθυστέρηση στη εξέλιξη των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου για τη προστασία από το βιασμό στο πόλεμο σε σχέση με τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου των δυτικών χωρών που ποινικοποίησαν πολύ πιο έγκαιρα την εξαναγκαστική και βίαιη σεξουαλική επαφή. Οι πρώτες προσπάθειες νομικής προστασίας των γυναικών από τη σεξουαλική βία του πολέμου μέχρι και το τέλος του 19^{ου} αιώνα συναντώνται σε διεθνείς συμβάσεις με την μορφή γενικών και αόριστων διατάξεων, που αναφέρονται είτε στην προστασία των αμάχων, ή στο σεβασμό «της τιμής της οικογένειας». Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ο βιασμός κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων δεν αναγνωρίζεται από τους διεθνείς κανόνες ως έγκλημα βίας, αλλά ως έγκλημα «κατά της τιμής και της αξιοπρέπειας της γυναίκας». Οι πρώτες σημαντικές ρυθμίσεις για την σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων θεσπίστηκαν από τα Ειδικά Δικαστήρια για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και την Ρουάντα, τα οποία συμπεριέλαβαν στα Καταστατικά τους τον βιασμό και τα άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως άδικες πράξεις που συνιστούσαν κάτω από ειδικά κριτήρια «εγκλήματα πολέμου» και «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Ο βιασμός εντάχθηκε επίσης σύμφωνα με την νομολογία αυτών των δικαστηρίων στο έγκλημα της γενοκτονίας και στα βασανιστήρια. Δημιουργήθηκε έτσι μία σημαντική νομική βάση προκειμένου να συμπεριληφθούν στη συνέχεια αντίστοιχες ρυθμίσεις και στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την προστασία από τη σεξουαλική βία σε διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις.

Η ένταξη του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων αποτελεί αναμφίβολα μία θετική εξέλιξη στο

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

πεδίο της καταστολής της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων. Ωστόσο τα εγκλήματα που διαπράττονται κατά τις ένοπλες συρράξεις ορίστηκαν από ένα πλέγμα διεθνών νομοθετικών κειμένων που είχαν την μορφή συμβάσεων, άρα δέσμευαν κάθε φορά, όπως κάθε σύμβαση, μόνο τα κράτη που τα είχαν υπογράψει και επικυρώσει. Παρά την μετέπειτα αναγνώριση ότι τα διεθνή εγκλήματα εγείρουν δικαίωμα άσκησης οικουμενικής δικαιοδοσίας²⁴⁷ δημιουργήθηκαν πολλά προβλήματα λόγω της άρνησης ισχυρών κρατών να αποδεχτούν την σύσταση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, και να υπογράψουν ή να επικυρώσουν διεθνείς συμβάσεις που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η τήρηση της αρχής της παγκόσμιας δικαιοσύνης, χωρίς καμία εξαίρεση, φαίνεται να μην μπορεί να εφαρμοστεί για ένα μεγάλο μέρος διεθνών εγκλημάτων που διαπράττονται στις ένοπλες συρράξεις, όσο το Διεθνές Δίκαιο παραμένει το όργανο των ισχυρών κρατών, τα οποία υιοθετούν μια επιλεκτική εφαρμογή του ποινικού νόμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύσταση Ειδικών Δικαστηρίων για τις ένοπλες συρράξεις μόνο κάποιων κρατών, όπως και η αποκλειστική ενασχόληση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου με τις ένοπλες συρράξεις των αφρικανικών κρατών, παραλείποντας να διώξει πολιτικο-οικονομικά κυρίαρχα κράτη, όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα και η Ρωσία, που έχουν εμπλακεί σε πολέμους στους οποίους διαπράχθηκαν ειδεχθή εγκλήματα εναντίον αμάχων.

Η αδυναμία της καθολικής εφαρμογής των διεθνών κανόνων που ρυθμίζουν το νομικό πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων έχει πολλαπλασιαστικά αρνητικές συνέπειες για τα θύματα των βιασμών. Τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων διώκονται ελάχιστα σε σχέση με άλλα εγκλήματα, καθώς τα κράτη αποφεύγουν συστηματικά να παραπέμψουν στην διεθνή ποινική δικαιοσύνη για τέτοια εγκλήματα αξιωματούχους, στρατευμένους, ή πολίτες τους. Πολλές φορές η πολιτική ηγεσία των χωρών προτιμά τα εγκλήματα αυτά να λογίζονται ως εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου παραπέμποντας τις αντίστοιχες υποθέσεις στα εθνικά δικαστήρια. Ο κίνδυνος να αποδοθούν ήπιες ποινές από τα εθνικά δικαστήρια στους δράστες εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ή να διαφύγουν την τιμωρία, είναι μεγάλος, ειδικά στις περιπτώσεις που στο εσωτερικό δίκαιο δεν προβλέπεται μία επαρκής νομική προστασία των θυμάτων σεξουαλικής βίας, λόγω έμφυλων διακρίσεων.

---

²⁴⁷ Ακόμα και χωρίς το υπόβαθρο των Συμβάσεων.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

Η εφαρμογή των διεθνών κανόνων για το έγκλημα του βιασμού κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης από τα διεθνή δικαστήρια παρουσίασε ορισμένα προβλήματα. Ο βιασμός ως άδικη πράξη εντάχθηκε σε πολλαπλές κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων σύμφωνα με τα Καταστατικά των Ειδικών Δικαστηρίων και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ερωτήματα, αν στις περιπτώσεις που πληρούνται τα κριτήρια περισσότερων από μίας κατηγορίας (για παράδειγμα των εγκλημάτων πολέμου αλλά και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας), μπορεί ο βιασμός να καταλογίζεται ως ξεχωριστή άδικη πράξη, χωρίς να παραβιάζονται τα δικαιώματα του κατηγορούμενου. Επιπρόσθετα, οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων σε περιόδους ενόπλων συρράξεων συνήθως διαπράττουν και ένα πλήθος άλλων εγκληματικών πράξεων με αποτέλεσμα να αποδίδεται σε αυτούς από τα διεθνή δικαστήρια μία αθροιστική ποινή. Αυτή η ρύθμιση, αν και από τη νομική οπτική φαίνεται ορθή, δεν δίνει όμως την αίσθηση στα θύματα της σεξουαλικής βίας ότι εντάσσεται στη «γλώσσα του νόμου» η πραγματική εμπειρία τους και το τραυματικό βίωμα τους. Κατά συνέπεια, πρέπει να εξεταστεί, μήπως είναι αναγκαίο να αναπροσδιοριστεί η έννοια του διεθνούς συστήματος προστασίας σε σχέση με τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας που διαπράττονται κατά την διάρκεια των ενόπλων συρράξεων. Στην ατζέντα της ανασύστασης των διεθνών κανόνων πρέπει να συμπεριληφθεί και η εξέταση της πιθανής ένταξης των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε μία αυτόνομη κατηγορία διεθνών εγκλημάτων, ώστε να αποφεύγονται οι ταυτοποιήσεις εννοιών και τα προβλήματα κατά την επιμέτρηση των ποινών.

Από την άλλη πλευρά, **οι δυσλειτουργίες του διεθνούς ποινικού μηχανισμού απονομής δικαιοσύνης** οδήγησαν στην έλλειψη μιας καθολικής δικαίωσης των θυμάτων και μείωσαν τις πιθανότητες οικοδόμησης μιας μελλοντικής βιώσιμης ειρήνης στις μεταπολεμικές κοινωνίες. Οι υποθέσεις που παραπέμφθηκαν στη διεθνή δικαιοσύνη είναι ελάχιστες σε σχέση με την έκταση της σεξουαλικής βίας, που αναφέρεται σε ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες διεθνών οργάνων, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις ένοπλες συρράξεις της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντας. Επιπλέον, για πολλές υποθέσεις βιασμών που προσήχθησαν τόσο ενώπιον των Ειδικών Δικαστηρίων όσο και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου παρατηρήθηκαν μεγάλες καθυστερήσεις στην εκδίκασή τους ή παραπέμφθηκαν στα εθνικά δικαστήρια, ενώ για πολλές υποθέσεις

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

εγκλημάτων σεξουαλικής βίας οι κατηγορίες αποσύρθηκαν λόγω έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων και ερευνών, ή νομικών ατελειών στα κατηγορητήρια. Επιπρόσθετα, η άρνηση βασικών μαρτύρων να καταθέσουν στα διεθνή δικαστήρια λόγω του φόβου τους να υποδείξουν τους δράστες, η χειραγώγηση και η δωροδοκία των μαρτύρων κάποιες φορές από την πλευρά της Υπεράσπισης, οι αντιφάσεις και οι ανακρίβειες στις μαρτυρίες, λόγω της συναισθηματικής φόρτισης που επιφέρει η ανάκληση της μνήμης των τραυματικών εμπειριών, αλλά και λόγω της μεγάλης χρονικής απόστασης από τα συμβάντα, οδήγησαν σε αθωωτικές αποφάσεις ή σε απόδοση ποινών οι οποίες αρκετές φορές θεωρήθηκαν από τα θύματα και τις τοπικές κοινωνίες πολύ ήπιες σε σχέση με τη βαρύτητα των εγκληματικών πράξεων των δραστών.

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η σεξουαλική βία ήταν τόσο εκτεταμένη σε πολλές σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, ώστε ήταν σχεδόν αδύνατη η δίωξη κάθε δράστη που είχε διαπράξει αντίστοιχα εγκλήματα. Άλλωστε, τόσο τα Ειδικά Δικαστήρια όσο και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, αν και είχαν δικαιοδοσία να αποδώσουν κατηγορίες και ποινές έναντι οποιουδήποτε φυσικού προσώπου που διέπραξε σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όμως στόχευσαν περισσότερο στη δίωξη των υψηλόβαθμων στρατιωτικών και πολιτικών αξιωματούχων, παρά στη δίωξη οποιουδήποτε πολίτη ή στρατιώτη. Ωστόσο, η αδυναμία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου να ελέγξει την κουλτούρα της ατιμωρησίας σε περιπτώσεις διαδεδομένης σεξουαλικής βίας ενόπλων συρράξεων, όπως στην ένοπλη σύρραξη της Ουγκάντας και της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό, αφήνει ανεκπλήρωτο το αίτημα των θυμάτων για αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης.

Δυσλειτουργίες παρατηρήθηκαν ωστόσο και στο πρακτικό πεδίο της θεραπείας και αποκατάστασης των θυμάτων. Τα θύματα των μαζικών βιασμών των ενόπλων συρράξεων έπασχαν από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα (όπως HIV/AIDS) και άλλα σοβαρά προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας. Η πλειονότητα αυτών δεν είχε πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη εξαιτίας ενός συνδυασμού παραγόντων, όπως η φτώχεια και η έλλειψη εγκαταστάσεων υγειονομικής περίθαλψης. Πολλά θύματα βιασμών απέφυγαν να απευθυνθούν στο εθνικό σύστημα υγείας ή να ενταχτούν σε προγράμματα αποκατάστασης λόγω του φόβου του στιγματισμού τους, ειδικά οι άντρες που σε κάποιες περιπτώσεις

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί κινδύνευαν ακόμα και να υποστούν ποινική δίωξη λόγω της ομοφοβικής εθνικής νομοθεσίας.²⁴⁸ Οι εκταμιεύσεις των αποζημιώσεων που εκδικάστηκαν σε κάποιες περιπτώσεις από τα διεθνή δικαστήρια παρουσίασαν μεγάλες καθυστερήσεις, ενώ τα προγράμματα αποκατάστασης των διεθνών οργάνων συνδέονταν με παροχές που απευθύνονταν περισσότερο στις γυναίκες των Βαλκανίων που ήταν θύματα σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και λιγότερο στα αντίστοιχα θύματα των αφρικανικών χωρών (Διεθνής Αμνηστία, 2009).²⁴⁹

Ένα σημαντικό βήμα για την αντιμετώπιση της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων αποτελεί **η νομολογία των Ειδικών Ποινικών Δικαστηρίων και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου** ως προς: **1)** Τον προσδιορισμό της ποινικής ευθύνης των δραστών για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας. **2)** Τον καθορισμό των αντικειμενικών στοιχείων του εγκλήματος του βιασμού. **3)** Τη σύνδεση του βιασμού με το έγκλημα των βασανιστηρίων και τους άλλους τρόπους απάνθρωπης μεταχείρισης. **4)** Την ένταξη του βιασμού με πολλαπλές ρυθμίσεις στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». **5)** Την στοιχειοθέτηση του «γενοκτονικού βιασμού». **6)** Την ένταξη του βιασμού στα «εγκλήματα πολέμου».

Το Ειδικό Δικαστήριο για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας διεύρυνε τον παραδοσιακό τρόπο ποινικής ευθύνης, από την ατομική άμεση ευθύνη,²⁵⁰ σε αυτή της συλλογικής ευθύνης, που αφορά τη συμμετοχή κατηγορουμένων σε «κοινό εγκληματικό σχέδιο». Παράλληλα, η ποινική ευθύνη των ανωτέρων στο στράτευμα ή στην διοίκηση επεκτάθηκε σε συναυτουργική ευθύνη για οποιαδήποτε πράξη συνδρομής ή παράλειψης. Αυτές **οι νεότερες μορφές ευθύνης** έχουν βέβαια επικριθεί, γιατί θεωρήθηκε ότι δίνουν τη δυνατότητα να απειληθούν τα δικαιώματα των κατηγορουμένων, καθώς δεν προσδιορίζουν επαρκώς την εγκληματική δραστηριότητα (Lindsey, 2012, p.p.33-34). Ωστόσο, τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων συνήθως δεν διαπράττονται από μεμονωμένους δράστες αλλά από στρατιωτικές ή παραστρατιωτικές ομάδες, που

²⁴⁸ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ουγκάντας που η κυβέρνηση είχε θεσπίσει νόμο κατά της ομοφυλοφιλίας, ο οποίος τιμωρούσε με θανατική ποινή τις σεξουαλικές πράξεις μεταξύ ανδρών.

²⁴⁹ Εντούτοις, η Nicola Ntaworth, Διευθύντρια του Προγράμματος Έρευνας και Δράσης της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ευρώπη και την Κεντρική Ασία, επισημαίνει ότι δεκατέσσερα χρόνια μετά τον πόλεμο της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας οι γυναίκες της Βοσνίας/Ερζεγοβίνης που βιάστηκαν «αντιμετώπισαν διακρίσεις σε σύγκριση με άλλα θύματα του πολέμου ως προς τη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά, και δεν έλαβαν καμία αποζημίωση, εξαιτίας των σύνθετων δομών του δικαστικού συστήματος και του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στη χώρα».

²⁵⁰ Σύμφωνα με την οποία κάποιος θα πρέπει να θεωρείται εγκληματικά υπεύθυνος μόνο για τα εγκλήματα που προσωπικά διαπράττει.

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

διακρίνονται για την υψηλή συνοχή τους, η οποία διασφαλίζει την απόλυτη σιωπή των μελών της ομάδας για παραβατικές πράξεις, και ειδικά για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, με αποτέλεσμα να είναι δυσαπόδεικτος ο τρόπος συμμετοχής του κάθε δράστη στην σεξουαλική εγκληματικότητα. Συνεπώς, λόγω της φύσης της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων, οι μορφές ευθύνης που διευρύνουν την έννοια της συμμετοχής στην εγκληματική δράση, καθίστανται κρίσιμα εργαλεία για την δικαιοσύνη, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η σιωπηρή ενθάρρυνση και αποδοχή της. Όμως, για κάποιες υποθέσεις σεξουαλικής βίας που εκδικάστηκαν ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας η Εισαγγελία και το Δικαστήριο δεν βρήκαν τρόπο να εντοπίσουν την ποινική ευθύνη σε όλη τη διαδρομή της διοικητικής ιεραρχίας, ή να αποδείξουν ότι οι δράστες ήταν υπό τον έλεγχο ή υπό τις διαταγές των ανωτέρων τους στο στράτευμα κατά τον χρόνο που διέπραξαν τα εγκλήματα (υπόθεση Kunarac).

Το Ειδικό Δικαστήριο για την Ρουάντα αντιμετώπισε ιδιαίτερα προβλήματα ως προς την οριοθέτηση «της ποινικής ευθύνης ανωτέρου» (υπόθεση Musema) παρά το ότι το Καταστατικό του (στο άρθρ.6.παρ.3) περιέγραφε με σαφήνεια τις υποχρεώσεις και τις ενέργειες ενός προϊσταμένου σε σχέση με τις άδικες πράξεις που διαπράττουν οι υφιστάμενοί του. Το κύριο ερώτημα για το Δικαστήριο ήταν «κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορούσε κάποιος να θεωρηθεί “de jure” επικεφαλής μιας ομάδας, με δικαίωμα να δίνει εντολές και να ελέγχει τα μέλη της, προκειμένου να μπορεί να του αποδοθεί η αντίστοιχη ποινική ευθύνη». Το ερώτημα αυτό προέκυψε γιατί στην ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας παρατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό η ενεργή εμπλοκή σε εγκληματικές πράξεις πολιτικών, επιχειρηματιών, και διοικητικών στελεχών, γεγονός που καθιστούσε δύσκολο τον προσδιορισμό «της ποινικής ευθύνης ανωτέρου». Το Δικαστήριο έτσι, παρά τις πολλαπλές και αξιόπιστες μαρτυρίες, δεν κατάφερε σε κάθε περίπτωση να αποδώσει «ποινική ευθύνη ανωτέρου» για προτροπή σε πράξεις σεξουαλικής βίας σε άτομα που ασκούσαν άμεσο έλεγχο σε πληθυσμιακές ομάδες, λόγω της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας που κατείχαν, καθώς οι δράστες δεν ήταν υφιστάμενοί τους υπό την νομική ερμηνεία του όρου (υπόθεση Musema).

Σημαντική είναι η συνεισφορά των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων και ως προς τον καθορισμό των αντικειμενικών στοιχείων του εγκλήματος του βιασμού. Ο βιασμός ορίστηκε από το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

Γιουγκοσλαβίας (στην υπόθεση Furundžija) και το ΔΠΔ για την Ρουάντα (υπόθεση Akayesu), με μία αξιοπρόσεκτη ευρύτητα ως «στοματική, πρωκτική, ή κολπική σεξουαλική επαφή που συμβαίνει με εξαναγκασμό ή βία ή απειλή βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου», χωρίς ωστόσο μόνο με αυτή τη ρύθμιση να μπορούν να συμπεριληφθούν όλες οι εκδοχές της σεξουαλικής βίας που μπορεί να συνιστούν βιασμό. Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αναγνώρισε ότι μία στενή εστίαση στη βία, ή την απειλή χρήσης βίας, θα μπορούσε να επιτρέψει στους δράστες να αποφύγουν την ατομική ποινική ευθύνη για σεξουαλικά αδικήματα και αποδέχτηκε ότι η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού μπορεί να πραγματώνεται και χωρίς την άσκηση ή την απειλή άσκησης φυσικής βίας (υπόθεση Kunarac). Το Δικαστήριο επιπρόσθετα δέχτηκε ότι οι βιασμοί προκάλεσαν στα θύματα δυσβάστακτο ψυχικό πόνο, που σημάδεψε την υπόλοιπη ζωή τους, αναγκάζοντάς τα να ζουν σε μία μόνιμη κατάσταση φόβου και δυστυχίας (υπόθεση Delić), επιβεβαιώνοντας έτσι τις ψυχολογικές θεωρήσεις που αναφέρονται στις σοβαρές συνέπειες του «μετατραυματικού συνδρόμου του βιασμού».

Το ζήτημα της «συναίνεσης» απασχόλησε επίσης τα Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια, καθώς τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές δίκαιο το αναγκαίο κριτήριο του βιασμού είναι η πραγμάτωση της σεξουαλικής πράξης με γνώση του δράστη ότι αυτή συμβαίνει χωρίς τη συγκατάθεση του θύματος. Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας εκτίμησε ότι η συναίνεση θα πρέπει να λογίζεται ως συγκατάθεση που δίδεται με τη ελεύθερη βούληση. Το Εφετείο του Δικαστηρίου διευκρίνισε ότι οι συνθήκες στις ένοπλες συρράξεις είναι σχεδόν καθολικά καταναγκαστικές, συνεπώς, η ουσιαστική συναίνεση στην σεξουαλική πράξη είναι αδύνατη (υπόθεση Kunarac).

Το ΔΠΔ έκρινε ότι η έλλειψη συναίνεσης δεν αποτελεί στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού σύμφωνα με το Καταστατικό του, και ότι ο εξαναγκασμός στη σεξουαλική πράξη μπορεί να είναι εγγενής σε ορισμένες περιστάσεις, όπως η ένοπλη σύγκρουση, ή η στρατιωτική παρουσία μιας ένοπλης ομάδας μεταξύ αμάχων. Σύμφωνα με τη δικαστική κρίση (στην υπόθεση Bemba) επιπρόσθετα στοιχεία που μπορεί να αποδεικνύουν τον «καταναγκαστικό» χαρακτήρα των συνθηκών που ο δράστης επωφελείται, μπορεί να είναι ο αριθμός των ατόμων που εμπλέκονται στη διάπραξη του βιασμού, ο χρόνος διάπραξης του εγκλήματος (κατά τη διάρκεια ή

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

αμέσως μετά από μια μάχη) και η διάπραξη του βιασμού μαζί με άλλα εγκλήματα. Ωστόσο το ΔΠΔ και σε αυτή την υπόθεση (υπόθεση Bemba) έμεινε προσηλωμένο στα στοιχεία των εγκλημάτων του Καταστατικού του, που απαιτούν η βία ή η απειλή βίας να αποτελούν το ουσιώδες στοιχείο του βιασμού και των άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, χάνοντας έτσι την ευκαιρία να υιοθετήσει έναν ευρύτερο ορισμό για το έγκλημα του βιασμού, όπου η συναίνεση θα αποτελούσε αποκλειστικό στοιχείο του.

Τα Ειδικά Δικαστήρια συνέβαλαν επίσης ουσιαστικά προκειμένου να συνδεθεί το έγκλημα του βιασμού με τα εγκλήματα «των βασανιστηρίων» και της «απάνθρωπης μεταχείρισης». Σύμφωνα με τη «Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας» ως βασανιστήρια ορίζονται «πράξεις ή παραλείψεις που προκαλούν πόνο ή σοβαρή ταλαιπωρία, σωματική ή ψυχική στο θύμα. Οι πράξεις ή οι παραλείψεις αυτές πρέπει να είναι εκ προθέσεως, και να αποσκοπούν στην απόκτηση πληροφοριών ή ομολογίας, ή στην τιμωρία, τον εκφοβισμό, ή τον εξαναγκασμό του θύματος ή τρίτου προσώπου, ή σε διακρίσεις, για οποιοδήποτε λόγο, κατά του θύματος ή τρίτου προσώπου». Όμως τα Ειδικά Δικαστήρια αντιμετώπισαν δυσκολίες προκειμένου να συνδέσουν το έγκλημα του βιασμού με το έγκλημα των βασανιστηρίων, καθώς ούτε τα Καταστατικά τους προέβλεπαν τέτοια ρύθμιση, ούτε υπήρχαν στο διεθνές δίκαιο κάποιες άλλες ειδικές απαιτήσεις που να επιτρέπουν την αναλυτική κατάταξη των πράξεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βασανιστήρια. Τα δύο Ειδικά Δικαστήρια υιοθέτησαν μία κοινή ερμηνεία για τη σύνδεση των δύο εγκλημάτων (υπόθεση Furundžija και υπόθεση Akayesu), δηλαδή έκριναν ότι «ο βιασμός αποτελεί μορφή βασανιστηρίων διότι έχει τους ίδιους σκοπούς με τα βασανιστήρια όπως τον εκφοβισμό, την υποβάθμιση, την ταπείνωση, την διάκριση, την τιμωρία, τον έλεγχο ή την καταστροφή του θύματος».

Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας ωστόσο αναγνώρισε ότι σκοπός του δράστη στο έγκλημα των βασανιστηρίων που τελείται σε συνθήκες κράτησης δεν είναι μόνο ο εκφοβισμός του θύματος, αλλά και των υπολοίπων κρατουμένων σε στόχο να δημιουργηθεί μία ατμόσφαιρα διάχυτης ανασφάλειας και τρόμου (υπόθεση Delić). Το Εφετείο του ίδιου Δικαστηρίου έκρινε ότι ο βιασμός είναι προφανώς μία πράξη που δημιουργεί «per se» βασανισμό στα θύματα, έτσι ώστε να μην είναι αναγκαίο να αποδειχτεί ή να μετρηθεί με οποιοδήποτε

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

τρόπο η ψυχική και σωματική ταλαιπωρία και ο πόνος του θύματος (υπόθεση Kunarac). Οι ερμηνείες αυτές οδήγησαν το Δικαστήριο να συνάγει **ότι ο βιασμός επιπρόσθετα αποτελεί μία σοβαρή παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας, ώστε να συνιστά «απάνθρωπη μεταχείριση»** που στοχεύει στη ταπείνωση του θύματος, συνεπώς και υπό αυτή την οπτική ήταν δυνατό να ενταχτεί στο «έγκλημα των βασανιστηρίων» (υπόθεση Furundžija).

Σημαντικές διαφορές όμως παρατηρήθηκαν στις αποφάσεις του ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας σχετικά με το ζήτημα της ιδιότητας του δράστη ως κριτήριο του εγκλήματος των βασανιστηρίων. Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο για την υπόθεση Furundžija έκρινε ότι πρέπει να επιβεβαιώνεται επαρκώς πως «τουλάχιστον ένα από τα πρόσωπα που ενεπλάκησαν στη διαδικασία των βασανιστηρίων ήταν όργανα του κράτους ή οποιασδήποτε άλλης αρχής». Αντίθετα τόσο το Πρωτοβάθμιο όσο και το Δευτεροβάθμιο Τμήμα του ίδιου Δικαστηρίου, στην υπόθεση Kunarac, έκρινε ότι δεν απαιτείται τα πρόσωπα βάσει του διεθνούς εθιμικού δικαίου να ανήκουν σε δημόσιο φορέα ή όργανο του κράτους ή άλλης αρχής προκειμένου να τους αποδοθεί ατομική ποινική ευθύνη για βασανιστήρια.

Αυτή η ευρύτερη ερμηνεία των κριτηρίων του εγκλήματος των βασανιστηρίων είναι σημαντική για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι αυτουργοί είναι απλοί πολίτες ή άτομα τα οποία, αν και κατέχουν υψηλές κοινωνικές θέσεις, δεν είναι εύκολο να αποδειχτεί ότι κατά το χρόνο διάπραξης των εγκλημάτων δρουν ως όργανα κάποιας κρατικής ή άλλης αρχής. Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα αναγνώρισε τον βιασμό ως βασανιστήριο που χρησιμοποιήθηκε για να τιμωρήσει και να τρομοκρατήσει τους αντιπάλους στοχεύοντας στην υποταγή τους, χωρίς περιορισμούς ως προς την ιδιότητα του δράστη. Ωστόσο παρατηρήθηκαν παραλείψεις της Εισαγγελίας, η οποία δεν περιέλαβε το έγκλημα των βασανιστηρίων σε κατηγορητήρια, με αποτέλεσμα οι πράξεις σεξουαλικής βίας να συμπεριληφθούν στις κατηγορίες μόνον υπό την πίεση του Δικαστηρίου και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (υπόθεση Akayesu). Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο αναγνώρισε ότι τα ουσιαστικά στοιχεία της πράξης του βασανισμού, δηλαδή ο έντονος πόνος, η ταλαιπωρία και ο έλεγχος που ασκεί ο δράστης στο θύμα, είναι «εγγενή υλικά στοιχεία της πράξης του βιασμού». Ωστόσο το Προδικαστικό Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ότι «η πράξη του βασανισμού

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

εντάσσεται πλήρως στην καταμέτρηση του βιασμού», με αποτέλεσμα να μην καταλογιστούν σε κατηγορούμενους οι άδικες πράξεις των βασανιστηρίων και του βιασμού ξεχωριστά (υπόθεση Bemba). Η απόφαση αυτή αν και δεν δημιουργεί δεσμευτικό προηγούμενο για άλλα δικαστήρια, αποτελεί ωστόσο μέρος της διεθνούς νομολογίας που δημιουργεί προβληματισμούς.

Από τη μία πλευρά η διεθνής νομολογία και τα «Στοιχεία των Εγκλημάτων» (“Elements of Crimes”) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου δηλώνουν σαφώς ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά μπορεί να συνιστά όχι μόνον ένα αλλά και περισσότερα εγκλήματα. Από την άλλη πλευρά η προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου ενδέχεται να παραβιάζεται όταν επιβάλλεται πρόσθετος καταλογισμός για άδικες πράξεις που συνδέονται με την ίδια συμπεριφορά. Ο προβληματισμός αυτός τέθηκε αρχικά από το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας στην υπόθεση Delic, όπου οι δικαστές D. Hunt και M. Bennouna επισήμαναν ότι «είναι ιδιαίτερα τεχνική, αλλά όχι και πρακτικά εφαρμόσιμη, η θεώρηση που υποστηρίζει ότι η πράξη του βιασμού μπορεί να συνιστά δύο ξεχωριστά εγκλήματα, όταν το έγκλημα διαπράττεται από έναν κατηγορούμενο εναντίον ενός θύματος». Ενστάσεις όμως για αυτή την ερμηνεία διατυπώθηκαν από τη πλευρά των θυμάτων της σεξουαλικής βίας όπως και διεθνών οργανώσεων που απαίτησαν οι ποινές να αντικατοπτρίζουν όλο το μέγεθος της βλάβης που τα θύματα είχαν υποστεί. Σύμφωνα με αυτή την οπτική όταν οι άδικες πράξεις (των βασανιστηρίων και του βιασμού) δεν καταλογίζονται ξεχωριστά δεν αναδεικνύεται η έκταση του πόνου και της ταλαιπωρίας των θυμάτων που βιάστηκαν και ταυτόχρονα βασανίστηκαν με ποικίλους άλλους τρόπους, αλλά και ο ψυχικός πόνος που βίωσαν τα μέλη της οικογένειας των θυμάτων τα οποία αναγκάστηκαν πολλές φορές να παρακολουθήσουν τους βιασμούς των γυναικών και των κοριτσιών τους.

Το φύλο των θυμάτων δεν αποτέλεσε κριτήριο περιορισμού της προστασίας των θυμάτων για το έγκλημα του βιασμού σύμφωνα με τις διατάξεις των Καταστατικών των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων. Αποτέλεσε ωστόσο αρκετές φορές κομβικό ζήτημα προκειμένου να χαρακτηριστούν ως «βασανιστήρια» πράξεις σεξουαλικής βίας. Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας έκρινε ότι όταν ασκείται σεξουαλική βία εναντίον γυναίκας, «ακριβώς επειδή είναι γυναίκα», ο δράστης ενεργοποιεί την απαγόρευση των

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

διακρίσεων λόγω φύλου, που αποτελεί συστατικό στοιχείο του εγκλήματος των βασανιστηρίων. Το Δικαστήριο δέχτηκε επίσης ότι ο βιασμός ως μορφή βασανισμού δεν αποσκοπούσε μόνο στην απόσπαση πληροφοριών ή ομολογιών από τα θύματα, αλλά ήταν ταυτόχρονα μια βάνανση τιμωρία των γυναικών για την δράση των συζύγων τους και των ανδρών που είχαν την ίδια με αυτές εθνικότητα και θρησκεία (υπόθεση Delić). Η Εισαγγελέας του ΔΠΔ Fatou Bensouda αναγνώρισε την επιτακτική ανάγκη εξάλειψης των σεξουαλικών εγκλημάτων και των εγκλημάτων που βασίζονται στο φύλο», τα οποία αποτελούν «όπλα πολέμου» στις ένοπλες συρράξεις (υπόθεση Bemba).

Παρά την θετική πλευρά των προστατευτικών για τις γυναίκες ρυθμίσεων από την σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων, εντοπίζονται αρκετά σημεία στις δικαστικές αποφάσεις που φανερώνουν ότι τα διεθνή δικαστήρια δυσκολεύτηκαν να αναγνωρίσουν τον βιασμό ως μία άδικη πράξη που στρέφεται και κατά του ανδρικού φύλου σε εμπόλεμες συνθήκες. Κάποιες φορές η Εισαγγελία και το Δικαστήριο υιοθέτησαν έναν στενό ορισμό του βιασμού, θέτοντας ως κριτήριο του εγκλήματος μόνο την σεξουαλική διείσδυση, με αποτέλεσμα οι σεξουαλικές πράξεις εναντίον ανδρών να εισαχθούν με την κατηγορία της «σεξουαλικής επίθεσης» και όχι του βιασμού (υπόθεση Tadic). Σε άλλες περιπτώσεις οι βιασμοί εισήχθησαν στα Κατηγορητήρια ως «βασανιστήρια» και «πράξεις απάνθρωπης μεταχείρισης» χωρίς όμως να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην σεξουαλική βία (υπόθεση Landzo). Αυτές οι ρυθμίσεις ενδέχεται να οδήγησαν τα διεθνή δικαστήρια να επιβάλλουν ηπιότερες ποινές στους δράστες και μην αναγνωρίστηκε από θεσμικούς φορείς η ανάγκη ειδικής στήριξης και αποκατάστασης των θυμάτων. Παρά τις προσπάθειες των Ειδικών Δικαστηρίων παρατηρείται ένα σημαντικό έλλειμμα της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης ως προς την προστασία των ανδρών από τη σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων. Πρέπει επιπρόσθετα να σημειωθεί ότι ελάχιστες περιπτώσεις βιασμών ανδρών φτάνουν ενώπιον των δικαστηρίων τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου. Οι άνδρες που είναι θύματα βιασμών κατά τις ένοπλες συρράξεις αποφεύγουν συστηματικά να δημοσιοποιήσουν το τραγικό βίωμά τους και να απευθυνθούν σε αστυνομικές και δικαστικές αρχές, καθώς δέχονται τη χειρότερη δυνατή ταπείνωση από τη κοινότητα που ανήκουν, ενώ πολλές φορές εγκαταλείπονται από τις συζύγους και τις οικογένειές τους, γιατί δεν εκπληρώνουν πλέον τις προσδοκίες του μοντέλου της ηγεμονικής αρρενωπότητας του милитарισμού,

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

που επιβάλλει το ρόλο του άνδρα πολεμιστή και προστάτη της τιμής της οικογένειας, της φυλής ή του έθνους.

Ο βιασμός εντάχθηκε στα εγκλήματα κατά τις ανθρωπότητας με ρητή πρόβλεψη των Καταστατικών των Ειδικών Δικαστηρίων. Το ζήτημα που τέθηκε ήταν αν οι βιασμοί ήταν πράξεις μεμονωμένων δραστών, ή μέρος μιας «συστηματικής» και «εκτεταμένης» εκστρατείας εναντίον αμάχων, ώστε να πληρούνται τα κριτήρια των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Το Εφετείο του ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (στην υπόθεση Kuranac) διευκρίνισε ότι η απαίτηση του άρθρου 5 του Καταστατικού του Δικαστηρίου μπορεί να είναι διαζευκτική και όχι απαραίτητα αθροιστική, δηλαδή η επίθεση μπορεί να είναι είτε «εκτεταμένη» ή «συστηματική», προκειμένου οι άδικες πράξεις να ενταχθούν στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Επιπλέον το Εφετείο έκρινε ότι μόνο η επίθεση πρέπει να είναι εκτεταμένη και συστηματική και να στρέφεται εναντίον στοχευμένου πληθυσμού και όχι οι μεμονωμένες πράξεις των δραστών, οι δε δράστες χρειάζεται μόνο να γνωρίζουν ότι οι πράξεις τους είναι μέρος αυτής της επίθεσης, χωρίς επιπρόσθετα να απαιτείται να υποστηρίζουν τους στόχους ή την εκτέλεση ενός σχεδίου κάποιας πολιτικής ή να είναι μέλη μιας στρατιωτικής ομάδας. Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του ίδιου Δικαστηρίου αναγνώρισε όμως ότι οι εγκληματικές πράξεις που εντάσσονται στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» δεν είναι απαραίτητο να συμβαίνουν στο πλαίσιο μιας «συστηματικής και εκτεταμένης» επίθεσης, αλλά αρκεί να σχετίζονται με επιθέσεις εναντίον αμάχων και οι δράστες να γνωρίζουν ότι τα εγκλήματα που διαπράττουν συνδέονται με την ένοπλη σύρραξη (υπόθεση Tadic).

Η άρση του δεσμευτικού κριτηρίου (της συστηματικής και εκτεταμένης επίθεσης) σε αυτή την υπόθεση ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τη προστασία των θυμάτων της σεξουαλικής βίας, καθώς αυτή η μορφή βίας ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη ειδικά σε κέντρα κράτησης και στρατόπεδα προσφυγικών πληθυσμών και κατά τα χρονικά διαστήματα που δεν υπήρχε μία συστηματική ή εκτεταμένη επίθεση εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Ωστόσο το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας δεν υιοθέτησε αυτή την ερμηνεία σε κάθε περίπτωση και απαίτησε την απόδειξη της ευρείας και συστηματικής επίθεσης ακόμα και κάτω από αυτονόητες συνθήκες. Ενδεικτικό παράδειγμα η αθώωση του Seselj για μία σειρά εγκληματικών πράξεων, μεταξύ αυτών και των βιασμών γυναικών. Η αιτιολογία του

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

Δικαστηρίου για αυτή την απόφαση ήταν ότι η Εισαγγελία δεν μπόρεσε να αποδείξει πέρα κάθε λογικής αμφιβολίας πως στην ευρύτερη περιοχή της Κροατίας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης πραγματοποιήθηκε την χρονική περίοδο 1991-1993 μία «ευρεία και συστηματική επίθεση» εναντίον μη Σερβικών πληθυσμών, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να στοιχειοθετηθεί οποιαδήποτε μορφή ποινικής ευθύνης εναντίον του κατηγορούμενου για «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας».

Η «αντικειμενική υπόσταση» (“actus reus”) των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» κατά τις διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις πραγματώνεται και από μία σειρά άλλων άδικων πράξεων. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται οι «απάνθρωπες πράξεις» που στρέφονται εναντίον πληθυσμιακών ομάδων όπως και οι πράξεις που συνιστούν «υποδούλωση» προσώπων. Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας θεώρησε ότι **το έγκλημα του βιασμού είναι μία «απάνθρωπη πράξη»**. Επιπρόσθετα το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν απαιτείται να αποδειχτούν τα προσωπικά κίνητρα του δράστη προκειμένου οι «απάνθρωπες πράξεις» (συμπεριλαμβανομένων και αυτών της σεξουαλικής βίας) να ενταχθούν στα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (υπόθεση Kunarac). Η δικαστική απόφαση σε αυτή την περίπτωση, αναγνωρίζοντας την απάνθρωπη φύση του βιασμού, ανέτρεψε τις θεωρητικές προσεγγίσεις που υποστήριζαν ότι κυρίαρχο κίνητρο αυτού του εγκλήματος είναι η σεξουαλική ικανοποίηση του δράστη. Παράλληλα η ένταξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στις «απάνθρωπες πράξεις», υποδηλώνει ότι αυτή η μορφή βίας δεν πλήττει μόνο τα θύματα αλλά και βασικές ηθικές αξίες της ανθρωπότητας. Ωστόσο η συμβολική ερμηνεία της ανθρωπότητας «ως θύματος» μπορεί να γίνει δύσκολα αντιληπτή από άτομα που έχουν υποστεί σεξουαλική βία, τα οποία αισθάνονται ότι βιώνουν μία ατομική προσβολή που στιγματίζει ανεπανόρθωτα μόνο τη δικιά τους ζωή.

Το ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αποφάνθηκε επίσης για τη **σχέση του βιασμού με το έγκλημα της υποδούλωσης**. Αντιπροσωπευτικό δείγμα των μεθόδων εθνοκάθαρσης στη Βοσνία κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της ένοπλης σύρραξης ήταν η κράτηση γυναικών για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα υπό συνεχή έλεγχο σε στρατόπεδα, σπίτια και ξενοδοχεία, όπου βιάζονταν επανειλημμένα από έναν ή περισσότερους δράστες. Για την δίωξη αυτών των εγκλημάτων ιδιαίτερα σημαντική είναι η ερμηνεία που δόθηκε από το Δικαστήριο στο άρθρο 1 της Σύμβασης της Δουλείας. Αν και παραδοσιακά

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

(σύμφωνα με αυτό το άρθρο) η δουλεία ερμηνεύτηκε ως «άσκηση των πιο ακραίων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας έναντι των προσώπων», το Δικαστήριο έκρινε ότι η ρύθμιση αυτή χρήζει μια ευρύτερης ερμηνείας που μπορεί να καλύπτει διάφορες μορφές σύγχρονης δουλείας, οι οποίες βασίζονται στην άσκηση μιας ή όλων των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, όταν οι εξουσίες αυτές ασκούνται σκόπιμα (υπόθεση Kunarac).

Το Εφετείο του ίδιου Δικαστηρίου διευκρίνισε ότι η δουλεία υφίσταται αν το άτομο χωρίς νόμιμη διαδικασία έχει στερηθεί την ελευθερία τους από βίαιο περιορισμό, ακόμη και αν δεν έχει υποστεί βασανιστήρια, ή δεν στερείται την κάλυψη των βασικών αναγκών του (όπως για παράδειγμα σίτιση και ένδυση), τονίζοντας ότι το ίδιο ισχύει και για το έγκλημα της υποδούλωσης. Ο βιασμός νοούμενος ως μορφή δικαιώματος ιδιοκτησίας κρίθηκε από το Δικαστήριο ότι αποτελεί συστατικό στοιχείο του «εγκλήματος της υποδούλωσης» εφόσον δημιουργούνται συνθήκες που περιορίζεται βίαια η ελευθερία του ατόμου. Δεδομένου ότι η υποδούλωση σύμφωνα με το Καταστατικό του ΔΠΔ για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας συγκαταλέγονταν στις άδικες πράξεις που πληρούσαν την αντικειμενική υπόσταση των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» και οι δράστες είχαν αποδεδειγμένη γνώση ότι οι πράξεις τους αποτελούσαν μέρος της επίθεσης εναντίον άμαχου πληθυσμού, οι βιασμοί που τελέστηκαν κάτω από συνθήκες βίαιου περιορισμού της ελευθερίας των θυμάτων θεωρήθηκαν από το Δικαστήριο «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (υπόθεση Kunarac). Παρά την ενδιαφέρουσα ερμηνεία του Δικαστηρίου, η οποία αντικατοπτρίζει το ιδιαίζων νομικό και πραγματικό περιβάλλον των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας σε καιρό πολέμου, θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε κάθε περίπτωση η διαπροσωπική υποδούλωση είναι το κεντρικό στοιχείο του βιασμού, ακόμα και χωρίς να στερηθεί η ελευθερία ή να υπάρχει βίαιος περιορισμός του θύματος.

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα έθεσε τις νομικές βάσεις για την δίωξη του «γενοκτονικού βιασμού». Κατά τη μη διεθνή ένοπλη σύρραξη της Ρουάντας (1990-1994) η επιδεικτική-δημόσια ταπείνωση των γυναικών της εθνότητας των Τούτσι και η αγριότητα των βιασμών υποδήλωνε μία ευρύτερη σεξουαλικοποίηση της βίας με γενοκτονικό χαρακτήρα. Το δικαστήριο έτσι αναγνώρισε ότι ο «γενοκτονικός βιασμός» είναι ένα έγκλημα στο οποίο εμπλέκεται

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

τόσο το φύλο όσο και η εθνικότητα των θυμάτων (υπόθεση Akayesu), επιβεβαιώνοντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι κοινωνικές οργανώσεις, όπως η φυλή, η εθνότητα και η εθνικότητα πρέπει απαραίτητα να συνεξετάζονται όταν επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε την έμφυλη σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων, καθώς ιστορικά δεν αποτελούν ξεχωριστά, αλλά επιπλέον πεδία θυματοποίησης.

Το έγκλημα της γενοκτονίας, σύμφωνα με τη «Σύμβαση για την Πρόληψη και Τιμωρία της Γενοκτονίας» και τις διατάξεις των Καταστατικών των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων, πραγματώνει την «αντικειμενική του υπόσταση» (“actus reus”) μέσω πολλαπλών άδικων πράξεων μεταξύ των οποίων «η πρόκληση σοβαρών σωματικών ή διανοητικών βλαβών στα μέλη μιας ομάδας» και «η επιβολή μέτρων που αποσκοπούν να αποτρέψουν γεννήσεις εντός της ομάδας». Η υποκειμενική υπόσταση (“mens rea”) του εγκλήματος απαιτεί γνώση και θέληση, ενώ σημαντικό κριτήριο αποτελεί και η «ειδική πρόθεση» (“dolus specialis”) του δράστη ως προς την εξόντωση εξ ολοκλήρου ή μερικώς μιας προστατευόμενης από τους διεθνείς κανόνες πληθυσμιακής ομάδας.

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα χαρακτήρισε την γενοκτονία ως «έγκλημα των εγκλημάτων», ενώ παράλληλα αναγνώρισε τον «γενοκτονικό βιασμό» ως τον αποτελεσματικότερο τρόπο πρόκλησης σοβαρής βλάβης του ατόμου και της ομάδας. Παράλληλα το Δικαστήριο έκρινε ότι ο βιασμοί είχαν γενοκτονικό στόχο γιατί αποτελούσαν ένα τρόπο αποτροπής των γεννήσεων, ώστε η εθνότητα των θυμάτων να στερηθεί την προοπτική της ιστορικής της συνέχειας. Σύμφωνα με τη δικαστική κρίση οι γυναίκες που βιάζονται από άνδρες της αντίπαλης εθνότητας οδηγούνται πολλές φορές στην απόφαση να μην τεκνοποιήσουν λόγω του στιγματισμού, του αποκλεισμού, ή ακόμα και λόγω των απειλών που δέχονται από τα υπόλοιπα μέλη της εθνοτικής ομάδας που αυτές ανήκουν (υπόθεση Akayesu). Ερευνητές διαπίστωσαν ότι σε αντίστοιχες δοκιμασίες οδηγούνται και οι γυναίκες που έχουν μία αναγκαστική εγκυμοσύνη μετά από τέτοιους βιασμούς, ενώ τα παιδιά που τελικά γεννιούνται κάτω από αυτές τις συνθήκες στιγματίζονται και κακομεταχειρίζονται ή εγκαταλείπονται από τις ίδιες τις μητέρες τους.

Η ευρεία ερμηνεία του βιασμού που δόθηκε από το Δικαστήριο παρέκαμψε τον σεξουαλικό χαρακτήρα, που παραδοσιακά προσέδιδαν οι εθνικές νομοθεσίες σε αυτό το έγκλημα, και επιβεβαίωσε πλήρως τις θεωρητικές προσεγγίσεις που

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

υποστηρίζουν ότι ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις είναι μία επίσημη πολιτική πολέμου ενταγμένη σε μια γενοκτονική εκστρατεία για την απόκτηση του πολιτικού και οικονομικού ελέγχου μιας χώρας. Παρ' όλα αυτά στην υπόθεση *Musema* η ετυμηγορία του Δικαστηρίου (σχετικά με την ενοχή του κατηγορούμενου για το έγκλημα της γενοκτονίας) αφορούσε περισσότερο το γενικό πλαίσιο της διάπραξης των σφαγών εναντίον των Τούτσι, χωρίς να συμπεριλάβει στις πράξεις γενοκτονίας τα περιστατικά των βιασμών γυναικών, αν και αναφέρονταν στο τελικό Κατηγορητήριο.

Ο βιασμός εντάχθηκε στα «εγκλήματα πολέμου» σύμφωνα με τα Καταστατικά των Διεθνών Δικαστηρίων ως σοβαρή παραβίαση του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Πρόσθετου σε αυτές II Πρωτοκόλλου. Στο Καταστατικό του ΔΠΔ δεν γίνεται οποιοσδήποτε διαχωρισμός για τις διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις προκειμένου να στοιχειοθετηθούν «τα εγκλήματα πολέμου». Σύμφωνα με αυτή τη ρύθμιση οι εμφύλιες συρράξεις υπάγονται στην έννοια των ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα, με τον περιορισμό οι ένοπλες δυνάμεις που μάχονται να είναι οργανωμένες, να έχουν διοίκηση και να ασκούν εξουσία σε συγκεκριμένη περιοχή, ενώ οι συγκρούσεις δεν πρέπει να έχουν χαρακτήρα εσωτερικών ταραχών και εντάσεων. Το ΔΠΔ για την για την Πρώην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αναγνώρισε ότι οι σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις είναι περισσότερο εθνοτικές συγκρούσεις και διαφέρουν από τους πολέμους του παρελθόντος, που κατά κανόνα ήταν συγκρούσεις μεταξύ εθνών, συνεπώς η εθνοτική καταγωγή και όχι η εθνικότητα αποτελεί λόγο διάπραξης «εγκλημάτων πολέμου» (υπόθεση *Tadic*).

Συνοπτικά, προκειμένου να στοιχειοθετηθούν τα «εγκλήματα πολέμου» απαιτείται η ύπαρξη μίας ένοπλης σύρραξης διεθνούς ή μη διεθνούς χαρακτήρα κατά την οποία το θύμα είτε δεν έλαβε μέρος σε εχθροπραξίες, ή ανήκει σε κατηγορία ατόμων που λόγω της κατάστασης ή της ιδιότητάς τους δεν λαμβάνουν μέρος στον πόλεμο. Η αντικειμενική υπόσταση των εγκλημάτων πολέμου πληρούνται από ένα πλήθος άδικων πράξεων που στρέφονται εναντίον αμάχων, μεταξύ αυτών και των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Τα διεθνή δικαστήρια εφαρμόζοντας αυτές τις ρυθμίσεις δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερες δυσκολίες, προκειμένου να αποδώσουν σε υπόπτους βιασμών και άλλων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας κατηγορίες για

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί «εγκλήματα πολέμου», ή να εκδώσουν καταδικαστικές αποφάσεις, όταν υπήρχαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα που απασχόλησε το ΔΠΔ ήταν **η σύνδεση των «παιδιών στρατιωτών» με εγκλήματα σεξουαλικής βίας**. Η χρήση και η ενεργή συμμετοχή παιδιών ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών σε εχθροπραξίες σύμφωνα με το Καταστατικό του ΔΠΔ εντάσσεται στις άδικες πράξεις που πληρούν την αντικειμενική υπόσταση των εγκλημάτων πολέμου. Στην υπόθεση Lubanga, αν και δεν στοιχειοθετήθηκαν ξεχωριστές κατηγορίες για προτροπή των παιδιών στρατιωτών σε συγκεκριμένα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ωστόσο ο Εισαγγελέας τόνισε ότι «τα εγκλήματα φύλου ενσωματώνονται στην στρατολόγηση των παιδιών και στη χρήση τους σε εχθροπραξίες, εκπαιδύοντας τα αγόρια να βιάζουν και χρησιμοποιώντας τα κορίτσια για σεξουαλική δουλειά». Σε άλλη περίπτωση (υπόθεση Ntaganda) το ΔΠΔ απέδωσε κατηγορίες για «εγκλήματα πολέμου» σε μέλη του στρατεύματος, που ο κατηγορούμενος διοικούσε, επειδή υπήρξαν βάσιμες ενδείξεις ότι διέπραξαν το έγκλημα του βιασμού και της σεξουαλικής δουλειάς εναντίον «παιδιών στρατιωτών» που ανήκαν στην ίδια δύναμη. Η υπεράσπιση ισχυρίστηκε ότι σύμφωνα με το κοινό άρθ. 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 τα «εγκλήματα πολέμου» δεν μπορούν να διαπραχθούν από μέλη ένοπλης δύναμης εναντίον μελών που ανήκουν στην ίδια δύναμη.

Το Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Δικαστηρίου όμως δεν έκανε αποδεκτούς αυτούς τους ισχυρισμούς και καταδίκασε τον κατηγορούμενο, κρίνοντας ότι «τα μέλη της ίδιας ένοπλης δύναμης δεν αποκλείονται ως δυνητικά θύματα «εγκλημάτων πολέμου» όταν έχουν υποστεί βιασμούς και σεξουαλική δουλειά». Το Δικαστήριο επιπρόσθετα τόνισε ότι «ο βιασμός και η σεξουαλική δουλειά απαγορεύονται τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε νομικό καθεστώς». Παρά την αξιόλογη προσπάθεια του Πρωτοβάθμιου Τμήματος του ΔΠΔ να αποκλείσει με κάθε τρόπο την θυματοποίηση των παιδιών στη σεξουαλική βία, η υπόθεση Ntaganda δεν έχει τελεσιδικήσει, ούτε υπάρχει επαρκής νομολογία που να αναγνωρίζει τα «παιδιά στρατιώτες» ως θύματα σεξουαλικής βίας.

Η νομολογία των Διεθνών Δικαστηρίων και η προσχώρηση κρατών στο Καταστατικό του ΔΠΔ αποτέλεσαν σημαντικά εργαλεία για τη **δίωξη της σεξουαλικής βίας των ενόπλων συρράξεων από τα εθνικά δικαστήρια**. Ο Καναδάς ήταν το πρώτο κράτος που έθεσε σε εφαρμογή το Καταστατικό του Διεθνούς

Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συρράξεις – τελικά συμπεράσματα και προβληματισμοί

Ποινικού Δικαστηρίου εντάσσοντας τα διεθνή εγκλήματα στην εθνική του νομοθεσία με την ψήφιση του Νόμου “Crimes Against Humanity and War Crimes Act”. Ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε από τα εθνικά δικαστήρια του Καναδά για πρώτη φορά στην περίπτωση του Desire Munyaneza, ο οποίος είχε μεταναστεύσει από τη Ρουάντα στον Καναδά. Ο Munyaneza κατηγορήθηκε για διάπραξη διεθνών εγκλημάτων κατά την διάρκεια της ένοπλης σύρραξης της Ρουάντας. Ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε από τα καναδικά δικαστήρια σε ποινή της ισόβιας κάθειρξης²⁵¹ για μία σειρά άδικων πράξεων, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών γυναικών της εθνότητας των Τούτσι. Σύμφωνα με τη δικαστική κρίση οι βιασμοί αυτοί πληρούσαν τα αντικειμενικά κριτήρια των «εγκλημάτων πολέμου», «των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» και «του εγκλήματος της γενοκτονίας».

Το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο υιοθέτησε σε αυτή την υπόθεση τον ορισμό του βιασμού που δόθηκε από το ΔΠΔ για την πρώην Γιουγκοσλαβία στην υπόθεση Furundžija, αποδεχόμενο ότι το κύριο στοιχείο του βιασμού είναι η έλλειψη συναίνεσης του θύματος και όχι η χρήση ή η απειλή βίας. Το Δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση υιοθέτησε την άποψη ότι η έλλειψη συναίνεσης αποτελεί μία σοβαρή παραβίαση της γενετήσιας ελευθερίας ακολουθώντας την διεθνή νομολογία, που ήταν συναφής με τις αντίστοιχες ρυθμίσεις της Καναδικής νομοθεσίας, παρά με τα στοιχεία των εγκλημάτων του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που απαιτούν η βία ή η απειλή βίας να αποτελούν το ουσιώδες στοιχείο του βιασμού. Το Καναδικό παράδειγμα αποδεικνύει ότι είναι δυνατή η εφαρμογή της νομολογίας των Διεθνών Δικαστηρίων και των διεθνών κανόνων από εθνικά δικαστήρια για το έγκλημα του βιασμού στις ένοπλες συρράξεις, αλλά και ότι είναι εφικτός ο επαναπροσδιορισμός του εγκλήματος με όρους που ικανοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό τα αιτήματα των θυμάτων. Απαραίτητη ωστόσο προϋπόθεση της εφαρμογής αντίστοιχων πρακτικών από τα κράτη είναι οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές τους να είναι ευαισθητοποιημένες σε ζητήματα σεξουαλικής βίας και να έχει θεσπιστεί στο εθνικό νομικό σύστημα ένα ευρύ πλέγμα προστατευτικών διατάξεων για τα θύματα.

---

²⁵¹ Χωρίς δυνατότητα αποφυλάκισης στα 25 έτη.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Η σεξουαλική βία των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων μας υποχρεώνει να στέψουμε τελικά το βλέμμα μας προς την ακραία βία του σημερινού κόσμου, που πραγματώνεται συχνά μέσω ενός μηχανισμού όπου η βάρβαρη δράση κρατικών ή άλλων οντοτήτων και σχηματισμών συνδέεται με μία πολιτική επιχείρηση που ασκείται ενάντια σε πληθυσμούς. Ο πόλεμος, ως το πλέον ακραίο φαινόμενο βίας και καταστολής, επιτυγχάνει τους σύγχρονους γεωστρατιωτικούς στόχους του με βάνουσες πρακτικές που πλήττουν φυσικά και ηθικά περισσότερο αμάχους παρά στρατιωτικές δυνάμεις. Η σεξουαλική βία των ενόπλων συρράξεων εκπληρώνει αυτούς τους στόχους, καθώς είναι μία μορφή βίας που διαρρηγνύει μακροχρόνια τη κοινωνική συνοχή. Ο βιασμός, ως μία από τις πλέον ακραίες μορφές σεξουαλικής βίας, είναι ένα βαθύ «ατομικό και συλλογικό τραύμα» που δύσκολα επουλώνεται και απομακρύνει την ελπίδα μιας βιώσιμης κοινωνικής ειρήνης. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία μιας γυναίκας που βίωσε τη σεξουαλική βία της ένοπλης σύρραξης της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας κατά τη κράτησή της στο στρατόπεδο Vasif Gutic. Στη μαρτυρική της κατάθεση στο Ειδικό Δικαστήριο επακριβώς αναφέρει: «Η ίδια η πράξη του βιασμού, κατά τη γνώμη μου είχε τρομακτική επίδραση στους ανθρώπους. Θα μπορούσαν ίσως, να εξηγήσουν γιατί κάποιος κλέβει κάτι από αυτούς, ή τους ξυλοδαρμούς ή ακόμα και κάποιες δολοφονίες. Κάπως, κατά κάποιο τρόπο, οι άνθρωποι αποδέχτηκαν όλα αυτά, αλλά όταν άρχισαν οι βιασμοί έχασαν κάθε ελπίδα. Μέχρι τότε είχαν την ελπίδα ότι αυτός ο πόλεμος θα μπορούσε να τελειώσει, και ότι όλα θα ησύχαζαν. Όταν άρχισαν οι βιασμοί, όλοι έχασαν κάθε ελπίδα, όλοι στο στρατόπεδο, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες. Υπήρχε τέτοιος φόβος, φρικτό ...».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Η άσκηση σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων που ανήκουν στην ίδια ένοπλη δύναμη

Στη μελέτη αυτή αποδεικνύεται μέσω των θεωρητικών προσεγγίσεων και της νομολογίας των διεθνών ποινικών δικαστηρίων ότι ο βιασμός αποτελεί ένα αποτελεσματικό «όπλο πολέμου» και μία μακροχρόνια διάρρηξη του ιστού των μεταπολεμικών κοινωνιών. Τα εγκλήματα που διαπράττονται κατά τις ένοπλες συρράξεις συνήθως πλήττουν τον άμαχο πληθυσμό ή διακριτές πληθυσμιακές ομάδες, και αποτελούν καθ' ύλη αρμοδιότητα των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, είτε ως «εγκλήματα πολέμου», ή ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», ή ως πράξεις «γενοκτονίας». Οι βιασμοί των ενόπλων συρράξεων εντάσσονται σε αυτές τις κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων και είναι συνήθως μαζικοί, οργανωμένοι και συστηματικοί.

Ωστόσο η άσκηση σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων που ανήκουν στο ίδιο τακτικό στράτευμα, ως πρακτική και όχι ως στρατηγική του πολέμου, αποτελεί μία πραγματικότητα που κάνει την εμφάνιση της με την αυξανόμενη ένταξη των γυναικών στους εθνικούς στρατούς. Έρευνες των αρχών του 21^{ου} αιώνα²⁵² βεβαιώνουν ότι η άσκηση σεξουαλικής βίας σε ένστολες γυναίκες από άνδρες συναδέλφους τους τόσο σε συνθήκες ειρήνης, όσο και ενόπλων συρράξεων, είναι ένα εκτεταμένο φαινόμενο, ενώ υπάρχουν αναφορές και για ένα περιορισμένο αριθμό ένστολων ανδρών που είναι θύματα ανεπιθύμητης σεξουαλικής επαφής κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.²⁵³ Ωστόσο μεταγενέστερες έρευνες του Πενταγώνου για την σεξουαλική βία στον αμερικανικό στρατό δείχνουν ότι η πλειονότητα των θυμάτων ανεπιθύμητης σεξουαλικής επαφής μεταξύ των ετών 2010-2012 ²⁵⁴ ήταν άνδρες, κυρίως νεοσύλλεκτοι στρατιώτες, ενώ αναφέρονται και σπάνιες περιπτώσεις που κάποιες ένστολες γυναίκες είχαν βοηθήσει τους δράστες σε σεξουαλική επίθεση εναντίον άλλων γυναικών (Koons, 2013).

Ο Καναδός φωτορεπόρτερ Francois_Pesant και η δημοσιογράφος Alexandra Geneste συγκέντρωσαν μαρτυρίες θυμάτων βιασμού και συγγενών των στρατιωτών που αυτοκτόνησαν μετά τον βιασμό τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτών των ερευνών κάθε χρόνο σημειώνονται περίπου 25.000 βιασμοί στις τάξεις του

²⁵² Βλέπε σχετικά σ.σ.151-152.

²⁵³ Βλέπε σχετικά σ.152.

²⁵⁴ Δεν διαχωρίζονται στην έρευνα οι περιπτώσεις που «κατά το νόμο» θεωρούνται βιασμοί.

Παράρτημα I

αμερικανικού στρατού, αλλά μόνο 3.000 αναφέρονται, ενώ ένας πολύ μικρός αριθμός αντίστοιχων υποθέσεων (300) έφτασαν ενώπιον των στρατιωτικών δικαστηρίων. Στην ίδια έρευνα αναφέρεται ότι ένα μεγάλο μέρος των βιασμών στρατιωτών από συμπολεμιστές τους έγινε κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων του Ιράκ και του Αφγανιστάν, χωρίς ωστόσο το φαινόμενο να περιορίζεται σε αυτούς τους πολέμους, αλλά να εκτείνεται και σε ένοπλες συρράξεις που ξέσπασαν και σε άλλες χώρες. Μερικά από τα θύματα δεν πήραν ενεργό μέρος στο πόλεμο, αλλά βιάστηκαν κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής τους, ή κατά την παραμονή τους σε στρατιωτικές βάσεις. Αν και εικάζεται ότι ο αριθμός των ανδρών που βιάστηκαν από συναδέλφους τους ήταν αξιοσημείωτος, ωστόσο μόνο τρεις μαρτυρίες δόθηκαν στους ερευνητές, καθώς (όπως ισχυρίστηκαν) ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να πείσουν τους άνδρες στρατιώτες να μιλήσουν για μια τέτοια εμπειρία (Rodriguez-Mendoza, 2019). Οι γυναίκες, έχουν μειωμένη συμμετοχή σε πολεμικές επιχειρήσεις σε σχέση με τους άνδρες, όμως φαίνεται να υπερτερούν στη θυματοποίηση σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας. «Η Αμερικανίδα Γερουσιαστής Jane Harman ομολόγησε ότι οι γυναίκες που υπηρετούσαν στις Ένοπλες Δυνάμεις των ΗΠΑ είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να υπάρξουν θύματα βιασμού από συναδέλφους με τους οποίους συνυπηρετούσαν.... παρά να σκοτωθούν ή να τραυματιστούν από τα εχθρικά πυρά των Ιρακινών» (Καραμπελιάς, 2018, σ.204).

Παρά την παραπάνω διαπίστωση είναι εμφανές ότι αυτές οι περιπτώσεις σεξουαλικής βίας παρουσιάζουν ένα αυξημένο «σκοτεινό αριθμό εγκληματικότητας», καθώς τα θύματα σπάνια καταγγέλλουν τα περιστατικά, λόγω του φόβου του στιγματισμού τους στον εργασιακό τους χώρο ή των πιθανών αντιποίνων (Wood & Torppelberg, 2017). Δεδομένου ότι ο στρατός αποτελεί βασικό κατασταλτικό αλλά και ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους, αντιλαμβανόμαστε ότι οι κυβερνήσεις αποφεύγουν συστηματικά να καταγράφουν και να δημοσιοποιούν τα αντίστοιχα στοιχεία, προκειμένου να μην διαταραχθεί η συνοχή των στρατευμάτων και να μην κλονιστεί η εμπιστοσύνη των πολιτών προς τις ένοπλες δυνάμεις και τη πολιτική ηγεσία (Καραμπελιάς, 2018, σ.204, υπ.322). Ακόμα και στις ελάχιστες περιπτώσεις που οι δράστες παραπέμπονται στη στρατιωτική δικαιοσύνη οι ποινές είναι ήπιες ή τα αποδεικτικά στοιχεία εξαφανίζονται με αποτέλεσμα να μην στοιχειοθετείται ενοχή. Πολλά θύματα νιώθουν ότι αυτή η σχεδόν απόλυτη ατιμωρησία είναι ένα επιπλέον πλήγμα στον ευάλωτο ψυχισμό τους και καταλήγουν να παραιτηθούν από την

Παράρτημα I

εργασία τους (Rodriguez-Mentoz, 2019). Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, τα στρατιωτικά δικαστήρια είναι αμιγώς ποινικά δικαστήρια και η μόνη τους δικαιοδοσία είναι να εξετάσουν αν ο κατηγορούμενος είναι αθώος ή ένοχος για κάποιο αδίκημα, συνεπώς δεν έχουν καμία αρμοδιότητα σε αστικές διαφορές, ώστε να ικανοποιήσουν την αξίωση αποζημίωσης του θύματος (Spark & McCart, 2004, p.p.95-96).

Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης είναι πολλαπλά προβληματική, όταν οι βιασμοί μεταξύ ένστολων που ανήκουν στο ίδιο στράτευμα συμβαίνουν κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, καθώς στρατιώτες και αξιωματικοί που ήταν στο πεδίο της μάχης γίνονται δεκτοί ως «ήρωες» κατά την επιστροφή τους στη πατρίδα, και σπάνια παραπέμπονται στα στρατιωτικά δικαστήρια για εγκλήματα που έχουν τελέσει στο πόλεμο. Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» που κήρυξαν οι ΗΠΑ μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 αναβάθμισε το ρόλο των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων, ενώ οι στρατιώτες που στάλθηκαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ εκπαιδεύτηκαν να είναι εξαιρετικά βίαιοι, προκειμένου να προστατεύσουν τη χώρα τους. Το κράτος και η αμερικανική κοινωνία με τη σειρά τους παρέβλεπαν κάθε φορά περιστατικά όπου οι στρατιώτες γίνονταν βίαιοι κατά των γυναικών των αντιπάλων, ή ακόμα και κατά των ένστολων συναδέλφων τους, θεωρώντας ότι «σε τελική ανάλυση οι άνδρες έκαναν αυτό που είχαν διδαχτεί και αναμένονταν να κάνουν» (Spark & McCart, 2004, p.80).

Έρευνες που μελετούν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τελέστηκε η εγκληματική πράξη αναφέρουν ότι «πάνω από 25% των θυμάτων βιασμού και πάνω από το 50% των βιαστών που υπηρετούσαν στις Αμερικανικές Ένοπλες Δυνάμεις ήταν είτε υπό την επιρροή ναρκωτικών ή μεγάλης κατανάλωσης αλκοόλ» (Καραμπελιάς, 2018, σ.204). Άλλες έρευνες που επιχειρούν να σκιαγραφήσουν το προφίλ των δραστών ή των θυμάτων, θεωρούν ότι παράγοντες, όπως η νεαρή ηλικία των στρατευμένων (δραστών και θυμάτων), το μορφωτικό επίπεδο, και προηγούμενα βιώματα έκθεσης στη σεξουαλική βία συνηγορούν στην αύξηση του φαινομένου (Καραμπελιάς, 2018, σ.205). Ωστόσο αντίστοιχες έρευνες με δείγμα από το γενικό πληθυσμό δεν επιβεβαιώνουν αυτούς τους ισχυρισμούς. Η χρήση ουσιών και αλκοόλ δεν φαίνεται αν παίζει ένα καθοριστικό στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, ενώ γυναίκες όλων των ηλικιών και κάθε μορφωτικού επιπέδου μπορεί να είναι θύματα

βιασμού.²⁵⁵ Οι βιασμοί των ένστολων γυναικών από άνδρες συναδέλφους τους δεν σχετίζονται άλλωστε στη πλειοψηφία των περιπτώσεων με σεξουαλικό κίνητρο,²⁵⁶ αλλά είναι μία έκφανση της ανδρικής κυριαρχίας πάνω στο γυναικείο φύλο που ενισχύεται στη μιλιταριστική κουλτούρα. Ο «ηγεμονικός ανδρισμός» διασφαλίζεται στο στρατό περισσότερο από κάθε άλλο κοινωνικό θεσμό, και διαχέεται στον ιδεολογικό προσανατολισμό και τις πρακτικές των ένστολων ανδρών, οι οποίοι δύσκολα αποδέχονται «επί ίσοις όροις» γυναίκες που ασκούν στρατιωτικό επάγγελμα, καθώς συνδέουν τη θηλυκότητα είτε με ρόλους υποταγής ή υποδεέστερης δύναμης (Καραμπελιάς, 2018, σ.205).

Παρά το ότι οι γυναίκες από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με ποικίλους τρόπους είχαν συμμετοχή σε στρατιωτικές επιχειρήσεις (νοσηλεύτριες, τραυματιοφορείς, εργαζόμενες στον ανεφοδιασμό του στρατού και στη βιομηχανία κ.α) όμως η μετέπειτα ένταξή τους στο στρατιωτικό επάγγελμα θεωρήθηκε ότι παραβιάζει «ένα ανδρικό προπύργιο» και δεν τους επέτρεπε μια πλήρης ενσωμάτωση στις ένοπλες δυνάμεις στο πεδίο των επιχειρήσεων και της διοικητικής εξέλιξης. Στη συνείδηση των στρατιωτών και των αξιωματικών οι ένστολες γυναίκες δεν γίνονται ποτέ «πραγματικοί» στρατιώτες για αυτό το λόγο θεωρούν ότι δεν αξίζουν και ιδιαίτερο σεβασμό (Spark & McCart, 2004, p.p.79-80).

Στην παραδοσιακή στρατιωτική κουλτούρα ενεργοποιείται η αποξένωση, η τιμωρία και ο στιγματισμός οποιασδήποτε ομάδας ή ατόμου δεν εκπληρώνει τις προσδοκίες του μοντέλου της ηγεμονικής αρρενωπότητας του μιλιταρισμού, ακόμα και με την χρήση ποικίλων μορφών βίας, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής. Αντίστοιχη ερμηνεία μπορεί να δοθεί και για την ενδοφυλική σεξουαλική βία των ένστολων ανδρών, καθώς συνήθη θύματα είναι άτομα τα οποία δεν πληρούν την αρχετυπική φιγούρα του «σκληρού» στρατιώτη-πολεμιστή. Ερευνητές ισχυρίζονται ότι άνδρες με ομοφυλικό σεξουαλικό προσανατολισμό βιώνουν τον βιασμό τους στο στρατό ως μία τιμωρία της διαφορετικότητάς τους, ενώ τα ετεροφυλόφιλα θύματα μπορεί να αισθάνονται σύγχυση για τη σεξουαλικότητα και την αρρενωπότητα τους (Turchik & Wilson, 2010, 267-277).

Επιπρόσθετα, άτυπες διαδικασίες κοινωνικοποίησης που στοχεύουν σε μια ιδιότυπη ένταξη στη στρατιωτική κοινότητα, όπως τα ονομαζόμενα «καψόνια» (τα

²⁵⁵ Βλέπε τις σχετικές έρευνες στο Α΄ μέρος, κεφ.2^ο.

²⁵⁶ Όπως και οι βιασμοί σε όλες τις πληθυσμιακές ομάδες.

οποία πολλές φορές έχουν σεξουαλικό περιεχόμενο), και η ανοχή από τη πλευρά των ανώτερων αξιωματικών σε τέτοιες συμπεριφορές υφισταμένων τους, υπονομεύουν τις προσπάθειες για να τερματιστεί η ανεκτικότητα στη σεξουαλική βία (Wood & Torpelberg, 2017). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πόρισμα πρόσφατης έρευνας (2016) που διεξήχθη στη στρατιωτική βάση Pfullendorf (που βρίσκεται στο κρατίδιο Baden-Wuerttemberg της Γερμανίας) σύμφωνα με το οποίο «η σεξουαλική κακοποίηση και οι σαδιστικές πράξεις ήταν κοινή πρακτική κατά την διάρκεια της βασικής εκπαίδευσης των νεοσύλλεκτων. Η «εκπαίδευση» περιελάμβανε ξεγύμνωμα και απολύτως άσκοπες και με σαφώς σεξουαλικά κίνητρα ιατρικές εξετάσεις, από τις οποίες δεν γλύτωναν ούτε οι άνδρες νεοσύλλεκτοι» (OnAlert, 2017).

Οι δράστες προκειμένου να προστατευθούν από καταγγελίες υποχρέωναν τα θύματα να υπογράψουν έντυπα συγκατάθεσης. Μία νεαρή νεοσύλλεκτη (η Nicole E.) κατήγγειλε ότι αυτή και άλλες γυναίκες υποχρεώθηκαν να χορεύουν γυμνές σε ένα στύλο, ενώ οι άνδρες συνάδελφοί τους τραβούσαν φωτογραφίες υποστηρίζοντας ότι το έκαναν για «εκπαιδευτικούς σκοπούς». Πολλές νεοσύλλεκτες αναγκάστηκαν να δεχτούν αγγίγματα σε απόκρυφα σημεία του σώματος τους με το πρόσχημα μιας εξουτελιστικής εξέτασης που οι δράστες ονόμαζαν «τεστ οσμής». Η καταδικαστική έκθεση που συντάχθηκε από τα αρμόδια στρατιωτικά όργανα χαρακτήρισε τη κατάσταση στη βάση Pfullendorf ως «σοβαρή έλλειψη διαχείρισης, κατάρτισης, εκπαίδευσης και εποπτείας καθήκοντος» (CNN, 2017). Ωστόσο, οι καταγγελλόμενοι ως δράστες σεξουαλικής βίας (μεταξύ των οποίων ήταν πέντε εκπαιδευτές και ένας επόπτης) είτε τοποθετήθηκαν σε άλλες θέσεις στην ίδια βάση, ή μετατέθηκαν σε άλλες στρατιωτικές μονάδες, χωρίς να τους επιβληθεί ποινή (CNN, 2017).

Συμπερασματικά, ο τρόπος διοίκησης των μονάδων, από το σώμα των αξιωματικών, η αυστηρή εφαρμογή των διατάξεων του στρατιωτικού ποινικού κώδικα, και η ενθάρρυνση των θυμάτων να καταγγέλλουν τα περιστατικά, μπορούν να περιορίσουν σημαντικά το φαινόμενο της σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων (Καραμπελιάς, 2018, σ.205). Ωστόσο, ο στρατός ως θεσμός προωθεί την ιδέα της ετεροφυλόφιλης ανδρικής υπεροχής, εξαίρει τη δύναμη, τον έλεγχο και την πειθαρχία, ενώ συχνά προτείνει τη βία ως ένα απαραίτητο μέσο για την επίτευξη κάποιων σκοπών. Συνεπώς, οι πολιτικές που στοχεύουν στον περιορισμό του φαινομένου της σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων ενδέχεται να αποδειχτούν αναποτελεσματικές, όσο οι τυπικές και άτυπες διαδικασίες κοινωνικοποίησης του

Παράρτημα Ι

στρατιωτικού προσωπικού συνεχίζουν να αναπαράγουν το μοντέλο του βίαιου ανδρισμού, που συχνά συνεπάγεται και την αποδοχή μια βίαιης σεξουαλικότητας (Wood & Toppelberg, 2017).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Η προσθήκη αυτού του παραρτήματος έχει ως στόχο μόνο να θίξει το φαινόμενο του βιασμού και της άσκησης σεξουαλικής βίας μεταξύ ένστολων που ανήκουν στο ίδια ένοπλη δύναμη. Στο πλαίσιο αυτής της διατριβής δεν καθίσταται δυνατή η ενδελεχής έρευνα αυτού του φαινομένου, καθώς μπορεί να αποτελέσει ένα ενδιαφέρον αντικείμενο μιας άλλης μελέτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Α. Ελληνικά και ξενόγλωσσα μεταφρασμένα (στα ελληνικά) βιβλία

1. Beauvoir, S. (2006). *Το δεύτερο Φύλο*, μετ. Σιμόπουλος, Κ., Αθήνα, εκδ. Γλάρος, (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1979).
2. Foucault M. (1976), *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η Γέννηση της Φυλακής*, μετάφραση Χατζηδημού, Κ.- Ράλλη Ι., Αθήνα, εκδ. Ράππα, 2011.
3. Foucault, M. (1979). *Η ιστορία της σεξουαλικότητας, τόμος Ι. Η βούληση για γνώση*, μετάφραση Μπέτζελος, Τ., Αθήνα, εκδ. Πλέθρον, 2011.
4. Freud, S. (1970). *Ψυχολογία της ερωτικής ζωής*, μετάφραση Βαμβαλής, Γ.Αθήνα, εκδ. Επίκουρος, β' έκδοση.
5. Gould, J.- Kolb, L. W. (επιμ.) (1972). *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών: υπό την αιγίδα της UNESCO*, μετάφραση Καββαδίας, Γ. Αθήνα, εκδ. Ελληνική Παιδεία Α.Ε.
6. Irving, D. (1996). *Η Δίκη της Νυρεμβέργης, Η τελευταία μάχη*, μετάφραση Ρήγας, Α., Αθήνα, εκδόσεις Γκοβότση, 2004.
7. Laqueur, T. W. (1992). *Κατασκευάζοντας το φύλο, Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, μετ. Μαρκέτου, Π., εκδ. Πολύτροπον, 2003.
8. Lower, W. (2013). *Οι μαινάδες του Χίτλερ. Ο ρόλος των Γερμανίδων στα ναζιστικά πεδία θανάτου*, μετάφραση: Καλοφωλιάς, Α., εκδ. Μεταίχμιο, 2014.
9. Vigarello Georges (1998), *Η ιστορία του βιασμού, 16^{ος} -20^{ος} αιώνας*, μετάφραση Βουτσοπούλου, Λ., Αθήνα, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2001.
10. Αβδελά, Ε.-Ψαρρά, Α. επιμ. (1997). *Σιωπηρές ιστορίες: γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα, εκδ. Αλεξάνδρεια.
11. Αθανασίου, Α. (2008). *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, Αθήνα, εκδ. Εκκρεμές.
12. Βλάχος, Γ. (1978). *Πολιτική, Γενική Εισαγωγή στην έρευνα του Πολιτικού Φαινομένου*, τομ. Β, Αθήνα, χ.ε.
13. Βρισιμτζής, Ν. (1995). *Έρωσ, σεξ, γάμος στην Αρχαία Ελλάδα*, πρώτη έκδοση, ISBN 960-90162-1-9,1995.
14. Γεωργιάδης, Α. (2002). *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 3^η έκδοση.
15. Γεωργούλης, Σ. (2010). *Το δίκαιο του πολέμου*, Αθήνα, εκδ. Σόκολη-Κουλεδάκη.
16. Γιωτάκος, Ο.-Τσιλιάκου, Μ. (Νοέμβριος 2008). *Βιασμός*, εκδ. Αρχιπέλαγος.

17. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Παραδόσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Α. Σάκκουλα.
18. Δοκουμετζίδης, Γ. (1997). *Προβλήματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη.
19. Ένγκελς, Φ. (1982). *Η καταγωγή της οικογένειας της ατομικής ιδιοκτησία και του κράτους*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1884.
20. Καράμπελας, Λ. (2001). *Οι βιαστές και τα θύματά τους*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
21. Καρζής, Θ. (1997). *Η γυναίκα στην αρχαιότητα: Ανατολικοί πολιτισμοί, Ελλάδα, Ρώμη*, εκδ. Φιλιπότη, 4^η έκδοση.
22. Καρράς, Α. (1998). *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, Αθήνα, έκδ. Α. Σάκκουλα, 2^η έκδοση.
23. Καστοριάδης, Κ. (1975/1985). *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας*, μετάφραση από τα Γαλλικά, Χαλκιάς, Γ., Σπαντιδάκη, Γ., Σπαντιδάκης, Κ. εκδ. Ράππα, δεύτερη έκδοση.
24. Καραμπελιάς, Γ. (2018) «Βιασμός και Ένοπλες Δυνάμεις: Κατευθυνόμενη εγκληματική πρακτική ή φυσικό επακόλουθο»; στο: *Σύγχρονες τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής* προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κ. Αντώνη Δ. Μαγγανά, επιμέλεια: Λαμπροπούλου, Ε., Παπαμιχαήλ. Σ., Σχίζας, Π., Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.
25. Κονδύλης, Π. (1999). *Θεωρία του Πολέμου* εκδ. Θεμέλιο, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 8^η έκδοση.
26. Κουράκης, Ν. (2017). «Προλεγόμενα: Η Πολιτική και η Ιστορία ως «εξωνομικοί» παράγοντες ερμηνείας των νομικών διατάξεων», σ.13, στο: Τσιλώνης Βίκτωρ, *Η Δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
27. Λάζος, Γ. (1997). *Η σεξουαλικότητα ως αξία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, εκδ. Δελφίνι.
28. Λάζος, Γ. (2007). *Κριτική Εγκληματολογία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
29. Λαίγγκ, Ρ. (1975). *Η πολιτική της οικογένειας*, Αθήνα, εκδ. Θ. Καστανιώτη.
30. Λαμπροπούλου, Ε. (1995). *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση.
31. Λαμπροπούλου, Ε. (2007). *Νέοι πόλεμοι, οργανωμένη βία, και έγκλημα, Τιμητικός τόμος II για τον Καθ. Ι. Μανωλεδάκης*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλας.
32. Λεντάκης, Α. (1990). *Ιερά Πορνεία*, Αθήνα, εκδ. Δωρικός.
33. Μαγγανάς, Α. (1999). *Θέματα εγκληματολογικά και ποινικού δικαίου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

34. Μαγγανάς, Α. (2004). *Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
35. Μαγγανάς, Α. – Καρατζά, Λ. (2005). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση.
36. Μαγγανάς, Α. – Σορβατζιώτη, Δ. (2013). *Δράστες Σεξουαλικών Εγκλημάτων, Το Εγκλημα και η Ποινή*, Νομική Βιβλιοθήκη.
37. Μακρυνιώτη, Δ. (2004). *Τα όρια του σώματος, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, εκδ. Νήσος.
38. Μάνεσης, Α. (1982). *Συνταγματικά Δικαιώματα τομ. Α', Ατομικές Ελευθερίες Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Α Σάκκουλα.
39. Μανωλεδάκης, Ι.- Μπιτζιλέκης, Ν. (2007). *Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1^{3η} έκδοση, εκδ. Σάκκουλα.
40. Μαρξ, Κ. (1956). *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Αθήνα, εκδ. Οικονομικής και Φιλοσοφικής Βιβλιοθήκη, (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1859).
41. Μαρξ, Κ. (1957). *Το κεφάλαιο*, τόμος Α' μετάφραση και ερμηνευτικές σημειώσεις Σκουριώτη, Γ., Αθήνα, copy right by Scouriotis, J.D., in Greece (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1867).
42. Μαρούδα, Μ.Ν. (2011). *Ανθρωπιστικό Δίκαιο που εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις*, στον τόμο Αντωνόπουλου Κ. Μαγκλιβέρα Κ. (επιμ.) *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη.
43. Μύνκλερ, Χ. (2002/2005). *Οι νέοι πόλεμοι, Νέοι εχθροί και νέες μορφές πολέμου*, μετ. Δασκαρόλη, Α., Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη.
44. Όμηρος, (χ.χ.). *Ραψωδία Α: στίχοι 149-172*, στο: Π. Εμμανουηλίδης & Ε. Πετρίδου-Εμμανουηλίδου (επίμ.), *Ομήρου Ιλιάδα*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2006.
45. Παρασκευόπουλος, Ν. – Φυτράκης, Ε. (2011). *Αξιοποινες Σεξουαλικές Πράξεις, Άρθρα 336-353 ΠΚ*, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα.
46. Περράκης, Σ. (2009). *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Α. Σάκκουλα.
47. Πλούταρχος (χ.χ.). *Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι*, Ρωμύλος, II,15,19, Αθήνα 2006, https://www.mikrosapoplous.gr/anc_texts/texts_plut.html, τελ. επίσκεψη, 23/2/18.
48. Ράιχ, Β. (1973). *Σεξουαλική Επανάσταση*, μετ. Αγγέλου, Ε., Αποστόλου, Λ., Τρικεριώτης, Β. , Αθήνα, εκδ. Ολκός, (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1936).

49. Ρόουμπορθαμ, Σ. (1974). *Η συνείδηση της γυναίκας μέσα στον ανδρικό κόσμο*, μετάφραση Λεμπέση, Κ., Αθήνα, εκδ. Κύτταρο.
50. Ρούκουνας, Ε. (1995). *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, εκδ. Εστία.
51. Ρουσσώ, Ζ.Ζ. (χ.χ), *Αιμίλιος ή για την εκπαίδευση*, τόμος πρώτος, μετ. Σκόκκο, Ι.Α, εκδ. Γ. Αναγνωστίδη, (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1762).
52. Στασινοπούλου, Ο. (1992). *Κράτος Πρόνοιας. Ιστορική Εξέλιξη. Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
53. Συλλογικό (2006). *Νέα Εγκυκλοπαιδεία Θεσσαλονίκη*, εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία και Πήγασος Εκδοτική Α.Ε, τόμος 23^{ος}.
54. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε./ Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ./Μπιτζιλέκης, Ν./Παπαδαμάκης, Α./Παπακυριάκου, Θ./Νούσκαλης, Γ./Ναζίρης, Γ. (2006). *Τα εγκλήματα Πολέμου, Οι διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας και τα αναγκαία μέτρα προσαρμογής*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Πρόλογος: Μανωλεδάκης, Ι. Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
55. Τσαλίκογλου, Φ. (1996). *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, β' έκδ.
56. Τσιγκρής, Α. (1996). *Βιασμός το αθέατο έγκλημα*, εκδ. Α. Σάκκουλα.
57. Τσιγκρής, Α. (2002). *Σεξουαλική βία κατά των γυναικών και των παιδιών: Ελληνική έκθεση*, εκδ. Καστανιώτη.
58. Τσόμσκι, Ν. (2000). *Κυριαρχία και Παγκόσμια Τάξη*, μετάφραση Αλεξίου Ν., Αθήνα, εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
59. Τσόμσκι, Ν. (2003). *Εξουσία και τρομοκρατία*, μετάφραση Τριανταφύλλου, Σ., Αθήνα, εκδ. Πατάκη.
60. Τσόμσκι, Ν. (2006). «*Δύο ώρες διαύγειας*», μετάφραση από τα γαλλικά Αργύρογλου, Α., Αθήνα, εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
61. Τσουκαλάς, Κ. (2006). *Πόλεμος και ειρήνη μετά το «τέλος της ιστορίας»*, εκδ. Καστανιώτη, β' έκδοση.
62. Φαρσεδάκης, Ι. (1991). *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
63. Χουλιάρης, Α. (1977). *Η Κατάρρευση του Κράτους στην Αφρική, Ρουάντα, Λιβερία, Σομαλία*, εκδόσεις Στοχαστής, Α' έκδοση.
64. Χουλιάρης, Α. – Πετρόπουλος, Σ. (2016). *Η Αφρική και οι Άλλοι, Οι σχέσεις της Αφρικής με την Ευρώπη και τον κόσμο*, Αθήνα, εκδ. Κάλλιπος.

65. Χρυσόγονος, Κ. (2002). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2^η έκδοση.

Β. Ξενόγλωσσα Βιβλία

1. Accad, E. (1990). *Sexuality and War, Literary Masks of the Middle East*, New York University Press.
2. Alvarez, A. (2008). "Destructive Beliefs: Genocide and the Role of Ideology," in: *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*, A. Smeulers and R. Haveman (eds.), Antwerp, Belgium: Intersentia.
3. Amir, M. (1971). *Patterns in Forcible Rape*, Chicago: University of Chicago Press.
4. Appleman -Williams, W. (1980). *Empire as a Way of Life*, New York: Oxford University Press.
5. Barak, G., (2007). *Violence, Conflict, and World Order: Critical Conversations on State- Sanctioned Justice*, New York, publishers Rowman & Littlefield.
6. Beasley, Ch. (1999). *What is Feminism? An Introduction to Feminist Theory*. London: Sage Publications.
7. Bell, D. (1960). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Glencoe, Ill: Free Press.
8. Bethlehem, D.-Weller, M. (July 1997). *The 'Yugoslav' Crisis in International Law: General Issue Part I*, Cambridge University Press.
9. Box, S., (1983/2003). *Power, Crime and Mystification*, published in the Taylor and Francis Library, (Original work published 1983),
<https://gpreview.kingborn.net/586000/f6ea0f8cd5e94897809aa74664bbc6e0.pdf>, last visit, 8/3/18.
10. Brownmiller, S. (June 1993). *Against Our Will, Men, Women and Rape*, The New York Times Book Review, published by The Ballantine Publishing Group, first edition.
11. Burgess-Wolbert, A. & Holmstrom-Lytle L. (1979). *Rape, Crisis and Recovery*, publisher: R. J. Brady Company.
12. Burt, M. (2003). *Rape Myths in Confronting Rape and Sexual Assault*, edited by Mary E. Odem and Jody Clay –Warner, published by SR Books.
13. Butler, J. (1990). *Gender Trouble, Feminism and the subversion of identity*, published by Routledge, Chapman and Hall Inc.

14. Butler, J. (1992). *Contingent foundations: Feminism and the question of postmodernism* *Feminists Theorize the Political*, ed. Judith Butler & Joan Wallach Scott, New York: Routledge.
15. Card, C. (1991). "Rape as a Terrorist Institution", in: *Violence, Terrorism, and Justice*, R. Frey and C. Morris (eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
16. Carrington, K.- Pereira, M. (1993). *Offending Youth: Sex, Crime and Justice*, The Federation Press.
17. Chappell, D., Geis, R. & Geis, G. (1977). *Forcible rape: the crime, the victim, and the offender*, Columbia University Press.
18. Chossudovsky, M. (2003). *The Globalization of Poverty and the New World Order*, 2nd edition publisher Global Research, Chapter 7, "Economic Genocide in Ruanda".
19. (Von) Clausewitz, C. (1976). *On War*, trans. Colonel J.I. Graham, Princeton, Princeton University Press. (Original work published 1832).
20. Cook, Ph.- Hodo, T. (June, 2013). *When Women Sexually Abuse Men: The Hidden Side of Rape, Stalking, Harassment and Sexual Assault*, published by ABC-CLIO.
21. Cuppes Julie, (2005), "Counter: revolutionary women: gender and reconciliatory in post- war Nicaragua", in: *Gender, Peace building, and Reconstruction*, edited by Sweetman C.
22. Davis, A. (February 1983). *Women, Race and Class*, First Vintage Book edition.
23. Dilks, D. (ed.) (1971). *Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938-1945*, Έγγραφο του Τσόρτσιλ προς τον Cadogan, 19 Απριλίου 1944, σ.620. London: Cassell.
24. Dolnik, A.-Butime, H. (2017). *Understanding the Lord's Resistance Army Insurgency*, World Scientific Publishing Europe Ltd.
25. Dörmann, K. (2002). *Elements of war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary*, 479-480, Cambridge, http://www.mpil.de/files/pdf3/mpunyb_doermann_7.pdf, last visit, 11/7/16.
26. Eisenstein, Z. (1979). "Developing a theory of capitalist patriarchy and socialist feminism" in Eisenstein, Z.R. (ed) *Capitalist Patriarchy and the case for Socialist Feminism*. New York and London: Monthly Review Press, 1979.
27. Eisenstein, Z. (1996). *Hatreds, Racialized and Sexualized Conflicts in the 2^{1st} century*, New York, Routledge.
28. Eisenstein, Z. (1997). *Capitalism, Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, New York and London: *Monthly Review Press*, 1979.

29. Eisenstein, Z. (2007.). Eisenstein Zillah, *Sexual Decoys, gender, race and war in imperial democracy*, New York, published by Zed Books Ltd.
30. Enloe, C. (2000). *Manuevers: The international politics of militarizing Women's lives*, Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
31. Fleck, D. (eds), (1995). *The Handbook of Humanitarian Law in armed conflicts*, Oxford University Press.
32. Freud, S. (1952). *A general introduction to psychoanalysis*, Trans. Riviere, J., New York: Washington Square, (Original work published 1924).
33. Freud, S. (1961). *The Economy Problem of masochism*, in J. Strachey ed. *The Standard Edition of the Complete Psychological Work of Sigmund Freud*, vol. XIX, London: The Hogarth Press, (Original work published 1923).
34. Galtung, J. (2002). "*Americanization versus Globalization*", in: *Identity, Culture and Globalization* London: Brill, Ben-Rafael E. and Sternberg Y. (eds.).
35. Goodwin, J. (2003). *Price of Honor: Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World*, Plume Books, revised edition.
36. Greenberg, J. - Bruess, C. and Haffner, D. (2000). *Exploring the Dimensions of Human Sexuality*, Sudbury, MA. Jones and Bartlett Publishers.
37. Grosz, E. (1994). *Sexual Difference and the Problem of Essentialism*, in *The Essential Difference*, Indianapolis: Indiana UP.
38. Groth, N. & Birnbaum, J. (1979). *Man who Rape, The Psychology of the Offender*, New York, Plenum Press.
39. Grotius, H. (1925). *De jure Belli ac Pacis*, translation in English Francis W. Kelsey, Clarendon Press Oxford, Book 3, Chapter 4, XIX.
40. Guillerot, J. (2006). *Linking Gender and Reparations in Peru: A Failed Opportunity*, in: *What Happened to the Women: Gender and Reparations for Human Rights Violations*, New York, author-editor Rubio-Marín Ruth, imprint: Social Science Research Council.
41. Joseph, P. (2007). *Are Americans Becoming More Peaceful?* first published by Paradigm Publishers.
42. Kampwirth, K. (2001). "Women in the Armed Struggles in Nicaragua: Sandinistas and Contras Compared" in: *Radical Women in Latin America: Left and Right*, Gonzáles, V. and Kampwirth, K. (eds), Pennsylvania State University Press.
43. Katz, S. and Mazur, M. A. (1979). *Understanding the Rape Victim: A Synthesis of Research Findings*, New York, Wiley.

44. Kellner, D. (2003). *From 9/11 to Terror War: The Dangers of the Bush Legacy*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
45. Kramer R. C & Michalowski J. (2006). *State Corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, Michalowski J. and Kramer R.C. (eds.), New Brunswick: Rutgers University Press.
46. Lane, R. E. (1962). *Political Ideology, Why the American Common Man Believes What He Does*, New York, The Free Press of Glencoe.
47. Lanyon, R. L. (1991). *Theories of sexual offending, in: Clinical approaches to sex offenders and their victims (p.p.35-34)*, C. R. Hollin & K. Howells (Eds.), Oxford, England: John Wiley & Sons.
48. Lewis, J. (2001). *Constructing Public Opinion: How Political Elites Do What They Like and Why We Seem to Go Along with It*, New York: Columbia University Press.
49. MacKinnon, K. (1991). *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge: Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, England, first edition.
50. MacKinnon, K. (2006). *Are Women Human? And Other International Dialogues*, Cambridge MA: Harvard University Press.
51. Marrus, M. (1997). *The Nuremberg War Crimes Trial 1945-1946*, Boston Bedford Books.
52. Marshall, W.- Marshall, L. – Serran, G. – Fernandez, Y. (2006). *Treating Sexual Offenders*, Great Britain, published by Routledge, Taylor and Francis Group.
53. Mayer, T. (2000). *Gender ironies of nationalism, sexing the nation*, edited by Mayer Tamar, London, published by Routledge.
54. Mellor, Ph. – Shilling, Ch. (1997). *Re-Forming the Body: Religion, Community and Modernity*, Sage publications Ltd.
55. Michalowski, R.J. and Kramer, R.C (2006). "The Critique of Power," in: R J. Michalowski and R.C. Kramer (eds.), *State Corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, New Brunswick: Rutgers University Press.
56. Michalowski, R.J. (2007). "Invasion, Empire, and Human Rights", in: *Violence, Conflict, and World Order: Critical Conversations on State Sanctioned Justice*, G. Barak (ed.), Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers.
66. Michalowski, R.J. and Kramer, R. C. (2007). "State-Corporate Crime and Criminological Inquiry", in: *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, Editors: Pontell Henry N., Geis Gilbert L.

57. Mosse, G. (1985). *Nationalism and Sexuality, Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Wisconsin: Wisconsin University Press.
58. Muncie, J. (July 1999). "Decriminalizing Criminology", in: *The British Criminology Conference Selected Proceedings, Volume 3, Papers from the British Society of Criminology Conference*, Liverpool, published June 2000, editors Mair G. and Tarling R., ISSN 1464-4088.
59. Nabti, N. and Verral, S. (2016). "The picture of sexual violence in the Former Yugoslavia conflicts as reflected in the ICTY cases", in: *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*, edited by Brammertz Serge & Jarvis Michelle, Oxford University Press, annex A.
60. Naffine, N. (1996). *Feminism and Criminology*, Philadelphia, Temple University Press.
61. Peel, M. (2004). in: "Rape as a Method of Torture", ed. by Michael P. and Medical Foundation for the care of victims of torture.
62. Quinney, R. (1970). *The Social Reality of Crime*, New Jersey, forth printing by Transaction Publishers. 2008.
63. Reiss, I. (1967). *The social context of premarital sexual permissiveness*, New York: Holt, Rinehart, and Winston.
64. Sayers, J. (1982). *Biological Politics: Feminist and Anti-Feminist Perspectives*, London and New York: Tavistock Publications.
65. Scarce, M. (1997). *Male on Male Rape: The Hidden Toll of Stigma and Shame*, Insight Books.
66. Schabas, W. A. (2007). *An introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 3rd ed.
67. Shaw, M. (2003). *War and Genocide- Organized Killing in Modern Society*, O Cambridge, UK: Polity Press.
68. Sills, D. L. (ed.) (1968). "War", in: *International Encyclopedia of the Social Sciences vol. 16*, New York: Macmillan.
69. Sjoberg, L. & Gentry, C. (15 Oct. 2007). *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence in Global Politics, Introduction*, publisher: Zed Books, first edition.
70. Sjoberg, L. & Via, S. (editors), (August 2010). *Gender, War, and Militarism Feminist Perspectives*, USA, Greenwood publishing group.
71. Smart, C. (1978). *Women, Crime and Criminology*, London: Routledge and Kegan Paul.

72. Smart, C. (1989). *Feminism and the Power of Law*, Routledge, London.
73. Smart, C. (1995). *Law, Crime and Sexuality, Essays in Feminism*, Sage publication.
74. Smart, C. - Smeulers A.L. and Haveman R.H (2008). "*International Crimes and Criminology: An Agenda for Future Research*", in: A.L. Smeulers & R.H. Haveman (Eds.), *Supranational Criminology - Towards a criminology of international crimes* (Supranational Criminal Law: Capita Selecta, 6), Antwerp, Belgium: Intersentia Publishers.
75. Smith, A. (2005). *Conquest: Sexual Violence and American Indian Genocide*, Boston: South End Press.
76. Spencer, R. - Nevid, J. and Fichner-Rathus, L. (1997). *Human Sexuality in a World of Diversity*, Needham Heights, MA. Viacom Company, third edition.
77. Stanko, E. A. (1985). *Intimate Intrusions: Women's Experience of Male Violence*, Routledge & Kegan Paul.
78. Stanko, E. A. (1990). *Every day violence* , London, Pandora Press.
79. Torroja, H. (2006). "Accountability for Crimes Against International Law in Canada, An overview and a comparison with UK practices" in: *British and Canadian Perspectives on International Law*, edited by Waters C.
80. Turshen, M. (2001). "*The Political Economy of Rape: An Analysis of Systematic Rape and Sexual Abuse of Women During Armed Conflict in Africa*" in *Gender, Armed Conflict and Political Violence*, edited by C. Moser and F. Clarke, London: Zed Books.
81. Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*, Oxford UK and Cambridge USA: Basil Blackwell.
82. Ward, C. (1995). "*Attitudes toward Rape*" in: *Feminist and Social Psychological Perspectives*, edited by Wilkinson, S. and Kitzinger, London: Sage Publications, Eds.
83. Weedon, C. (2004). *Identity and Culture, Narratives of Difference and Belonging*, England, Open University Press, first published.
84. Whisnant, R. (2007). "A Woman's Body is Like a Foreign Country: Thinking about National and Bodily Sovereignty", in *Global Feminist Ethics*, DesAutels P. and Whisnant R. (eds.), Lanham MD: Rowman and Littlefield.
85. Young, A. (1996). *Imaging Crime*, London: Sage Publications.
86. Young, I. M. (1990). *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory*, Bloomington, IN: Indiana University Press.

87. Zingo, M. (1998). *Sex/gender Outsiders, Hate Speech, and Freedom of Expression: Can they say that about me?*, USA, Greenwood Publishing Group, Inc.

Γ. Ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα (μεταφρασμένα στα ελληνικά) άρθρα και μελέτες

1. Beechey, V. (1979). "On Patriarchy", μετάφραση στα Ελληνικά, Βαΐου, Ν.-Γεωργίου, Ζ. και Στρατηγάκη, Μ., *Feminist Review*, No. 3. DOI: 10.1057/fr.1979.21
2. Butler, J. (1994). "Gender as Performance": Μια συνέντευξη με τη Judith Butler, δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Radical Philosophy* No 67. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από το περιοδικό «Terminal 119» το Μάρτιο του 2006, <https://terminal119archivewordpress.com/αναδημοσιεύσεις.../judithbutler>, τελευταία επίσκεψη 21/2/18.
3. Benvenuto, F.- M. (2014, Ιανουάριος 12). «Πόσο αμερόληπτο είναι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο», *Εφημερίδα «Αυγή»*, <http://www.avgi.gr/article/10807/1645031/poso-amerolepto-einai-to-diethnespoiniko-dikasterio->, last visit, 22/8/17.
4. Edmonds, K. (10 Oct. 2013) «Ο άλλος διεθνισμός της Κούβας: Η Αγκόλα 25 χρόνια μετά» μετάφραση: Κωστοπούλου Μ., <https://barikat.gr/content/o-allos-diethnismos-tis-kouvas-i-agkola-25-hronia-meta>, τελ.επίσκεψη 26/2/18.
5. Henckaerts, J.M. (2007). «Μελέτη για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο -μια συνεισφορά στην κατανόηση και το σεβασμό των κανόνων δικαίου των ενόπλων συρράξεων», μετάφραση από τις ερευνήτριες του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης: Αντωνίου, Φ./ Δρανδάκη, Χ./ Κωτσίνα, Ε./ Ρωσσίδη, Μ./ Σακελλιάδου, Ζ./ Σαράντη, Β. Αθήνα, *Ευρωπαϊκό Κέντρο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, Πάντειο Πανεπιστήμιο*.
6. Mulder, E.- Krebbers, E. (2002). "Μια φεμινιστική κριτική του εθνικισμού" De Fabel van de illegaal, vol. 54/55, μετάφραση στα Ελληνικά από την ομάδα Terminal 119, το Μάρτιο του 2007, [www.doorbraak.eu/gebladerte/\(Greek\) A Feminist Critique on Nationalism.doc](http://www.doorbraak.eu/gebladerte/(Greek) A Feminist Critique on Nationalism.doc), τελευταία επίσκεψη, 18/5/2016.
7. Sáenz, C. M. (19 May 2015). «Γυναίκες στα όπλα: Οι Ζαπατίστας και οι Κούρδοι της Ροχάβα διαμορφώνουν μία νέα πολιτική για το φύλο», μετάφραση Λιάτσικου, Σ., <https://barikat.gr/content/>, τελευταία επίσκεψη, 18/5/2016.

8. Αρτινοπούλου, Β. (26/10/2005) στο άρθρο της Χριστίνας Παπασταθοπούλου, «Όταν σκοτώνει ο φαλλοκράτης», *Εφημερίδα Ελευθεροτυπία*.
9. Γιαρένης, Ε. (2006). «Η Δίκη ενώπιον του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης & ο υπερασπιστικός ισχυρισμός της υπακοής σε διαταγές ανωτέρων», <http://www.militaryjustice.gr/athra/diki.pdf>, τελευταία επίσκεψη, 19/2/18.
10. Γκάντι, Α. (18 Ιαν. 2013). «Φιλοσοφικά Ρεύματα στο Φεμινιστικό Κίνημα», μετάφραση: Περπερίδου, Χ., <https://issuu.com/antistasistisgeitonies/docs/anuradhaghandy/3?e=4630770/115791>, τελ.επίσκεψη 28/4/2016.
11. Γρίβας, Κ. (6 Ιουλίου, 2012). «Βιασμός, Ένας Σεξιστικός Φασισμός», *Περιοδικό Ζενίθ*.
12. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (2006, Μάρτιος 17). «Ο θάνατος του Μιλόσεβιτς», *ΙΜΔΑ-Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, www.mfhr.gr/notices.asp?ln=0, τελευταία επίσκεψη, 10/3/15.
13. Καλαπόδη, Γ. (2011). «Εγκλήματα πολέμου», Διπλωματική εργασία, Επιβλέπων Καθηγητής: Μαγγανάς Αντώνης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, ΠΜΣ “Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της”, Αθήνα, *Πάνδημος, Παντειακές Δημοσιεύσεις*, <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&pid=iid:4662&lang=el>, τελ. επ. 27/6/18.
14. Κονδύλης, Π. (Σάββατο, 25 Ιανουαρίου 2014) «Περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων: Εννοιολογική σύγχυση και πολιτική εκμετάλλευση», http://stoxasmospolitikh.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8111.html?m=1, τελευταία επίσκεψη, 13/5/2016.
15. Λάζος, Γ. (28/05/2009). «Πελάτης, σωματέμπορος και εκδιδόμενη στην Ελλάδα μετά το 1990», *Εφημερίδα Αυγή «εντός φύλου»*, <https://entosfylou.wordpress.com/2009/05/28/pelatissomatemporasekdidomeniellada-meta-to-90/>, τελ. επίσκεψη 27/6/18.
16. Λάζος, Γ. (2016, Μαΐου 29). «30 ερωτήσεις, Γρηγόρης Λάζος», *Τα Νέα gr. Κυριακή, πρώτη δημοσίευση από Ν.Μάστορα, 17/10/2001*, www.tanea.gr/news/greece/article/4202178/?iid, τελευταία επίσκεψη, 29/5/16.
17. Λυμπεράτος, Μ. (Τετάρτη, 20 Οκτωβρίου 1999). «Η μεταπολεμική διαμόρφωση των ιδεολογικών μετώπων και η εμφύλια σύγκρουση - Ο άξονας “εθνικός - αντεθνικός”» Ανακοίνωση σε συνέδριο με θέμα «Ο ελληνικός εμφύλιος -Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο», θεματική ενότητα: Ο ελληνικός εμφύλιος: Αποτίμηση και Ερμηνεία,

Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, <http://historyreport.gr/index.php>, τελευταία επίσκεψη 6/5/2016.

18. Μαροπούλου, Μ. (2008). «Το φύλο, το σώμα και η έμφυλη διαφορά: η συνάντηση δικαίου και κοινωνικής προβληματικής», επιστημονική σειρά ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ. επιμέλεια, συντονισμός και εισαγωγή Μαρίνα Μαροπούλου, Πρόγραμμα Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών & του Προγράμματος Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας, πρώτη έκδοση.
19. Παζαρτζή, Φ. (Νοέμβριος 2003). «Διεθνής ποινική δικαιοδοσία: πρόκληση και προοπτικές». Ενημερωτικό Δελτίο Ιδρύματος Αλέξανδρου Ωνάση, τεύχος 22, 14. Περράκης Στέλιος, «Εφικτή υπό προϋποθέσεις, μπορεί να υπάρξει διεθνής ειρήνη;» δημοσίευση στην Εφημερίδα το Βήμα, 3/8/2008.
20. Παπαγεωργίου, Δ. (27 Αυγούστου, 2015). «Τι συνδέει την Ελλάδα του ΔΝΤ με την πρώην Γιουγκοσλαβία», <http://www.crashonline.gr>, τελ. επ., 28/6/18.
21. Πετρίδης, Α. (26 Ιανουαρίου 2012). «Τα ποικίλα πρόσωπα της ύβρεως στην Αρχαία Ελλάδα», <https://antonispetrides.wordpress.com/2012/01/26/hubris/>, τελ. επ. 19/2/18.
22. Σιάνου Φ. (2010, Σεπτεμβρίου 22), «Η Ισότητα των Φύλων και η Ενδυνάμωση των Γυναικών» στην Ημερίδα «Εθνικό Πρόγραμμα για την ουσιαστική ισότητα των φύλων 2010-2013», 4^η Συνεδρία: «Ένταξη της ισότητας των φύλων στις δημόσιες πολιτικές».
23. Τζουβάλα, Ν. (27 Νοεμβρίου 2011). «Νόμος για την ενδοοικογενειακή βία: θεσμοποιώντας την ανοχή», δημοσίευση στο Red Notebook, www.rednotebook.gr/details.php?id=4038, τελευταία επίσκεψη, 19/5/2014.
24. Τσακίρης, Θ. (20 Ιανουαρίου 2009). «Κοινωνική Διαστρωμάτωση και Ανισότητα με βάση το Φύλο», <https://femininmasculin.wordpress.com/2009/01/20/κοινωνικη-διαστρωματωση-και-ανισοτη>, τελευταία επίσκεψη, 10/2/2015.
25. Τσιγκρής, Α. (2001). «Η φαινομενολογία της σεξουαλικής βίας- Θυματολογικές Έρευνες και Επίσημες Στατιστικές», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 106.
26. Τσιγκρής, Α. (4 Ιανουαρίου 2002). «Η σεξουαλική βία στο χθες, το σήμερα και το αύριο», εφημερίδα «Καθημερινή».
27. Φατούρου, Ι. (2011). «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της» (διπλωματική εργασία), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών- Τομέας: Εγκληματολογίας, «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της», Αθήνα, δημοσίευση:

«Πρόληψη ενδοοικογενειακής βίας: Ανδρική θυματοποίηση», Κυριακή, 20 Νοεμβρίου 2011, http://goneas.blogspot.gr/2011/11/blog-post_20.html τελ.επίσκεψη 23/2/18.

28. Φράγκος, Σ. (28/02/1999). «Κοσσυφοπέδιο: όλα στον αέρα. Η ανεξαρτησία, οι Σέρβοι και οι αλβανόφωνοι», εφημερίδα *Το Βήμα*.

Δ. Ξενόγλωσσα άρθρα και μελέτες

1. Abel, G.G.,- Barlow, D.H.-Blanchard, E.B. and Guild, D. (August 1977).“The components of rapists sexual arousal”, *Archives of General Psychiatry*, vol. 34, (8),895-903. DOI: 10.1001/archpsyc.1977.01770200033002.
2. Amone - P’Olak, K. - Lekhutlile, T. M. - Ovuga, E. Abbott, R. A. et al., (2016). “Sexual violence and general functioning among formerly abducted girls in Northern Uganda: the mediating roles on stigma and community relations-the WAYS study”, *BMC Public Health*, Published online 2016, Jan. 22. doi: 10.1186/s12889-016-2735-4, Abstract, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4722696/>, l. v., 11/10/17.
3. Anderson, C. L. (1982). “Males as Sexual Assault Victims: Multiple Levels of Trauma.” *Journal of Homosexuality* vol.7 issue 2, 3, 145-175, published on line 18 October 2010, http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J082v07n02_15, last visit, 3/4/2016.
4. Anderson, J. (2 March 2004). “Rape Myths”, *Research & Advocacy Digest WCSAPA Publication of the Washington Coalition of sexual assault Programs, Volume 6*.
5. Aptel, C. and Williamson A. J. (2000). “Case Note, Prosecutor v. Musema, a Commentary on the Musema Judgment Rendered by the United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda”, *Melbourne Journal of International Law, Vol.1.*, http://www.womenslinkworldwide.org/files/gjo_commentary_caseProsecutorvMusema_en.pdf, last visit, 18/7/17.
6. Aronowitz, T. – Lambert A. & Davidoff, S., (2012). “The Role of Rape Myth Acceptance in the Social Norms Regarding Sexual Behavior Among College Students”, *Journal of Community Health Nursing*, vol. 29, is.3, abstract, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07370016.2012.697852>, l.visit, 25/2/18.
7. Askin, K. (2003). “Prosecuting Wartime Rape and Other Gender Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles”, *Berkeley Journal of International, Law, volume 21, issue 2, article 4*,

<http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1240&context=bjil>,
last visit, 27/5/2016.

8. Balibar, E. (September 2008) “What's in a War? (Politics as War, War as Politics)”, *Ratio Juris* vol. 21, issue 3, 365-368. DOI: 10.1111/j.1467-9337.2008.00395.x.
9. Barbaree HE & Marshall WL (Oct, 1991). “The role of male sexual arousal in rape: six models». Special Section: «Theories of Sexual Aggression”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol.59, (5). DOI: 10.1037//0022-006X.59.5.621.
10. Bastick, M. – Grimm, K. & Kunz, R. (2007). “Sexual Violence in Armed Conflict: Global Overview and Implications for the Security Sector”, *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*.
11. Blader J.C. & Marshall W.L. (1989). “Is assessment of sexual arousal in rapists worthwhile? A critique of current methods and the development of a response compatibility approach”, *Clinical Psychology Review*, vol.9. DOI: 10.1016/0272-7358(89)90012-3.
12. Bowman K., Rugg A., & Simmonds E. (2011). “Polls on Patriotism and Military Service”, Washington, DC: *AEI Public Opinion Studies*.
13. Brockman, B. & Bluglass, R. (1996), “A general psychiatric approach to sexual deviation”, in: *Sexual Deviation* (3rd edn) (ed. I. Rosen), Oxford: Oxford University Press.
14. Brocchetto, M. (March 10, 2015). “Ivory Coast's Simone Gbagbo sentenced to 20 years in prison”, *CNN* <http://edition.cnn.com/2015/03/10/africa/ivory-coast-first-lady/index.html>, last visit, 18/5/2016.
15. Brooks, J. (2014, November 13). “The need for numbers on rape in war—and why they're nearly impossible to get”, *Women's Media Center*, <http://www.womenundersiegeproject.org/>, last visit, 27/6/18.
16. Brown, S. (Spring/Summer, 2003). “Feminist History of Rape”, *Connections, a Biannual Publication of the Washington Coalition of Sexual Assault Programs*, vol.IV, no.II (6), <http://www.wcsap.org/sites/wcsap.huang.radicaldesigns.org/files/uploads/documents/FeministTheory2003.pdf>, last visit, 21/5/2016.
17. Buchanan, E. (22 February 2017). “Battle for control of the DRC: Who are the Front for Patriotic Resistance in Ituri (FRPI)?”, *International Business Times, Human Rights*, www.ibtimes.co.uk/battle-control-drc-who-are-front-patriotic-resistance-ituri-frpi-1526289, last visit, 6/9/17.

18. Buchhandler, M.- R. (2011). “The failure of consent, re-conceptualizing rape as sexual abuse of power”, *Michigan Journal of Gender and Law, Volume 18, Issue 1, p.p.16-18.*
19. Burgess, AW, and Holmstrom LL. (September 1974). “Rape trauma syndrome”, *American Journal of Psychiatry, Vol.131 (9).*
20. Buss, D.E. (1995).“Crossing the line: feminist international law theory, rape and the war in Bosnia-Herzegovin”, Abstract,
http://www.library.ubc.ca/archives/retro_theses/, last visit, 28/3/18.
21. Campbell, K. (2003).“Rape as a ‘Crime Against Humanity’: Trauma, Law and Justice in the ICTY”, *Journal of Human Rights, vol. 2(4), DOI: 10.1080/1475483032000137093.*
22. Card, C. (November 1996), “Rape as a Weapon of War”, *Hypatia, Special Issue: Women and Violence, volume 11, issue 4, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1527-2001.1996.tb01031.x>*, last visit,, 3/5/19.
23. Carlqvist, I. & Hedegaard, L. (February 14, 2015). “Sweden: Rape Capital of the West” *Gatestone Institute, <http://www.gatestoneinstitute.org/5195/sweden-rape>*, last visit, 23/5/2016.
24. Chinkin, C. (1994). “Rape and Sexual Abuse of Women in International Law”, Symposium The Yugoslav Crisis: *New International Law Issues, vol. 5(3), 326-341, <http://www.ejil.org/pdfs/5/1/1246.pdf>*, last visit, 12/4/18.
25. Chossudovsky, M. (March 01, 2008).“International Tribunal for U.S./NATO, War Crimes in Yugoslavia”, *Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-united-nationscontributetheestablishment-of-a-mafia-state-inkosovo/8183>*, l.visit, 6/1/2017.
26. Cochrane, K. (2013). “The fourth wave of feminism: meet the rebel women”, *The Guardian, Tuesday 10 December, <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/10/fourth-wave-feminism-rebel-women>*.
27. Cohen, K. D. – Hoover-Green, A. and Wood, J. E. (2013).“Wartime Sexual Violence Misconceptions, Implications, and Ways Forward”, Special Report, Summary, *United States Institute of Peace, <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>*, last visit, 27/6/18.
28. Cohen, K. D. - Nordas, R. (May 2014). “Sexual violence in armed conflict, introducing the SVAC dataset, 1989–2009”, *Journal of Peace Research, vol. 51, no.3 Abstract, <http://jpr.sagepub.com/content/51/3/418.abstract>*, last visit, 27/6/18.

29. Crawford, K. F - Hoover- Green, A. and Parkinson, S. E. (September 24, 2014). “Wartime sexual violence is not just a ‘weapon of war’”, *Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/news/monkeycage/wp/2014/09/24/wartime-sexual-violence-is-not-just-a-weapon-of-war/?utm_term, last visit, 26/2/2018.
30. Crawford, M. and Popp, D. (11 January, 2010). “Sexual Double Standards: A Review and Methodological Critique of Two Decades of Research”, *Journal of Sex Research*. DOI: 10.1080/00224490309552163.
31. Dawn, R. - Mullins, C. (2009). “Toward a Criminology of International Criminal Law: An Integrated Theory of International Criminal Violations” *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, vol. 33, no. 1. DOI: 10.1080/01924036.2009.9678798.
32. Del Zotto, A. & Jones, A. (2002). Male-on-Male Sexual Violence in Wartime: Human Rights' Last Taboo?”, paper presented to the *Annual Convention of the International Studies Association (ISA)*, New Orleans, LA, 23-27, March 2002, <http://adamjones.freeservers.com/malerape.htm>, last visit, 12/5/2016.
33. DeVries - Lawler, A. and Maguth - Nezu C. (2002). “Gender Sexual Orientation and Victim Blame, Regarding Male Victims of Sexual Assault”, *Drexel University*, p.p.10-12, <https://idea.library.drexel.edu/islandora/object/idea%3A62/datastream/OBJ/view>, l. visit, 3/5/2016.
34. Drieschner, K. & Lange, A. (January 1999). “A review of cognitive factors in the etiology of rape: Theories, empirical studies, and implications”, *Clinical Psychology Review volume 19, issue 1*. DOI: 10.1016/S0272-7358(98)00016-6.
35. Duroch, F. – McRae, M. – Grais, R. (19 April 2011). “Description and consequences of sexual violence in Ituri province, Democratic Republic of Congo”, *BMC International Health and Human Rights*, <https://bmcinthealthhumrights.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-698X-11-5>, last visit, 8/9/17.
36. Eisenstein, Z. (23 March 2013a). “Leaning in" in Iraq: Women's rights and war?”, *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/03/2013323141149557391.html>, last visit, 27/2/18.
37. Eisenstein, Z. (10 January 2014). “Justice for One Billion Voices”, www.onebillionrising.org/.../justice-one-bil, last visit, 3/5/2016.
38. Ellison, M. (29 May 2015), “The girls of the Lord's Resistance Army”, *Aljazeera, War and Conflict Magazine*,

<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2015/05/magazine-girls-lord-resistance-army-150527110756222.html>, last visit, 25/10/17.

39. Ellenbogen, P. (2008). "Beyond the Border: A Comparative Look at Prison Rape in the United States and Canada", *Columbia Journal of Law and Social Problems*, (42:335), Last printed 25/3/2009, 364-367, <http://jlsplaw.columbia.edu/wp-content/uploads/sites/8/2017/03/42-Ellenbogen.pdf>, last visit, 3/5/2016.
40. Embry, R. and Lyons, M. Ph. (March 2012). "Sex-Based Sentencing: Sentencing Discrepancies between Male and Female Sex Offenders" *Feminist Criminology*, vol. 7(2). DOI: 10.1177/1557085111430214.
41. Esuruku, R. S. (November, 2011). "Beyond Masculinity: Gender, Conflict and Post-Conflict Reconstruction in Northern Uganda", *Journal of Science & Sustainable Development*, vol.4.
42. Ewoldt, C. - Monson, C. - Langhinrichsen-Rohling, J. (2000). "Attributions about rape in a continuum of dissolving marital relationships", *J Interpers Violence*, vol. 15 (11). DOI: 10.1177/088626000015011004.
43. Ezeonu, I. (2008). "Crimes of Globalization Health Care, HIV and the Poverty of Neoliberalism in Sub-Saharan Africa", *International Journal of Social Inquiry*, volume 1, number 2, [http://www.academia.edu/5756921/Beyond Masculinity Gender Conflict and Post-Conflict Reconstruction in Northern Uganda](http://www.academia.edu/5756921/Beyond_Masculinity_Gender_Conflict_and_Post-Conflict_Reconstruction_in_Northern_Uganda), last visit, 11/10/17.
44. Feild, H. S. (1978). "Attitudes toward rape: A comparative analysis of police, rapists, crisis counselors, and citizens", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 36, (2), 156 -179. DOI: 10.1037/0022-3514.36.2.156.
45. Field, H. S – Bienen, L. B. (1980). *Jurors and Rape: A Study in Psychology and Law*, New York, Lexington, Mass:Lexington Books, abstract, <https://www.ncjrs.gov/app/abstractdb/AbstractDBDetails.aspx?id=73101>, last visit, 21/5/16.
46. Forman, D. B. (1982). "Reported Male Rape", *Victimology: An International Journal* 7, 235-236, https://www.researchgate.net/publication/232495012_Reported_male_rape
47. Fiori, M. (19 Dec. 2007). "The Foča "Rape Camps": A dark page read through the ICTY's", *The Hague Justice Portal*, <http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=8898>, last visit, 27/3/18.

48. Frayssinet, F. (August 2, 2013). “New Brazilian Law Guarantees Protocol for Rape Victims”, *Inter Press Service, (IPS) News Agency*, <http://www.ipsnews.net/2013/08/new-brazilian-law-guarantees-protocol-for-rape-victims/>, last visit, 22/5/2016.
49. Friedrichs, D. & Friedrichs, J. (2002). “The World Bank and Crimes of Globalization a Case Study”, *Social Justice*, vol. 29, no.(1-2), <https://www.jstor.org/stable/29768116>. last visit, 16/2/2018.
50. Friedrichs, D. (2009). “The cosmopolitan ethic and emerging global criminology”, for: *The International Society for Universal Dialogue, Eighth World Congress, Beijing, July 23-28*, <https://www.coursehero.com/file/23420194/friedrichs1/>, l. visit, 26/2/2018.
51. Garraio, J. (2013). “Hordes of Rapists: The Instrumentalization of Sexual Violence in German Cold War Anti-Communist Discourses,” Translated by Moreira, J. P., *RCCS annual review vol.5, issue no. 5.*, <https://rccsar.revues.org/476>, last visit, 12/5/2016.
52. Goodhart, M. (2007). “Sins of the Fathers: War Rape, Wrongful Procreation, and Children's Human Rights”, *Journal of Human Rights*, volume 6, issue 3, , 317-318. DOI: 10.1080/14754830701334657.
53. Gordon, H. & Grubin, D. (2004). “Psychiatric aspects of the assessment and treatment of sex offenders”, *Advances in Psychiatric Treatment vol. 10, published by The Royal College of Psychiatrists*. <https://pdfs.semanticscholar.org/f85d/5117d925a3de40563a7b488e7fd157a98c2c.pdf> last visit, 23/2/18.
54. Grove, T., (2016 Nov.16), “Russia to Withdraw From the International Criminal Court”, *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/moscow-ditches-international-criminal-court-1479298313>, last visit, 23/7/17.
55. Groth, N. and Burgess, A. (July 1980), “Male Rape: Offenders and Victims.” *American Journal of Psychiatry*, volume 137, edition 7, 806-810. DOI: 10.1176/ajp.137.7.806.
56. Grubin, D. (1998). “Sex offending against children: Understanding the risk”, *Police Research Series Paper 99, Editor: Barry Webb Home Office Policing and Reducing Crime Unit Research, Development and Statistics Directorate*.
57. Haffajee, R. (2006). “Prosecuting crimes of rape and sexual violence at the ICTR: Application of join criminal enterprise theory”, *Harvard Journal of Law & Gender*, Vol.29, <http://www.law.harvard.edu/students/orgs/jlg/vol291/haffajee.pdf> l.v.31/3/17.

58. Hagemann-White, C. (2001).“European Research on the Prevalence of Violence Against Women”, *Violence against Women* ,vol.7, issue 7, DOI:10.1177/10778010122182712.
59. Hamby, Sh. and Koss, M. (2003). “Shades of Gray: A qualitative study of terms used in the measurement of sexual victimization”, University of Arizona, *sage journals Psychology of Women Quarterly*, vol.27 issue, 3, <http://pwq.sagepub.com/content/27/3/243>, last visit, 12/4/18.
60. Hattem, T. (2006). “Points saillants d’une étude préliminaire sur la classification d’affaires d’agression sexuelle comme affaires non fondées par la police” in: “Division de la recherche et de la statistique, ministère de la Justice” μετάφραση στα ελληνικά: Μαγγανάς, Α., *JusteRecherche*, 14, Ottawa, Canada, www.canada.justice.gc.ca/fr/ps/rs, last visit, 23/5/2016.
61. Higiuro –Vianney, J. M. (2007). “Rwanda Private Print Media on the Eve of the Genocide” in: *The Media and the Rwanda Genocide*, edited by Thompson, A. International Development Research Centre, Fountain Publishers Ltd, Kampala – Uganda.
62. Hill-Collins, P. (March 2000).“Gender, Black Feminism Intersectionality, and Black Political Economy”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 568 (1).
63. Hillman, R. - O'Mara, N. - Tomlinson, D. and Harris, W. (January-February 1991). “Adult Male Victims of Sexual Assault: an under diagnosed Condition.” *International Journal of STD and AIDS*, vol. 2 (1). DOI: 10.1177/095646249100200104.
64. Hoff, J. (1994).“Gender as a postmodern category of paralysis”, *Women’s History Review* 3. DOI: 10.1016/S0277-5395(05)80051-2.
65. Hogg, N. (March 2010). “Women’s participation in the Rwandan genocide: mothers or monsters?” *International Review on the Red Cross*, vol.92, n.877, p.p.101-102, <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-877-hogg.pdf>, last visit, 18/5/2016.
66. Holmstrom, L. & Burgess, A., (1980). “Sexual behavior of assailants during reported rapes”, *Archives of Sexual Behavior*, vol.9, no.5, http://archives.cerium.ca/IMG/pdf/Singer_2001pdf, last visit, 4/1/2017.
67. Hucker S., Langevin R., Dickey R., Handy L., Chambers J. & Wright S., (1988). “Cerebral damage and dysfunction in sexually aggressive men”, *Annals of Sex Research*, vol. 1(1), DOI: 10.1007/BF00852881.
68. Huckerby, J. (21 January 2015).“When Women Become Terrorists”, *New York Times*,

- <https://www.nytimes.com/2015/01/22/opinion/when-womenbecometerrorists.html>, last visit, 1/3/18.
69. Hudson, B. (1999). "Punishment, Poverty and Responsibility: The Case for a Hardship Defense" *Social Legal Studies*, vol 8(4). DOI: 10.1177/a010365.
70. Sopheng C. (Monday 24 August 2015), "Ieng Thirith: Scholar who became the highest-ranking woman in the Khmer Rouge", *Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/people/news/ieng-thirith-scholar-who-became-the-highest-ranked-woman-in-the-khmer-rouge-and-was-latercharged10470049.html>, last visit, 28/4/2019.
71. Javaid, A. (2014a). "Male Rape in Law and the Courtroom", *European Journal of Current Legal Issues*, vol. 20, no. 2, <http://webjcli.org/article/view/340/434>, last visit, 3/4/2016.
72. Javaid, A. (17 Sep. 2014b). "Feminist, masculinity and male rape: bringing male rape "out of the closet", University of York, *Journal of gender studies*, https://www.academia.edu/8397921/Feminism_Masculinity_and_Male_Rape_Bringing_Male_Rape_out_of_the_Closet, last visit, 4/4/18.
73. Johnson, E. (Dec. 6, 2002). "Blood Diamonds: The Conflict in Sierra Leone", <http://web.stanford.edu/class/e297a/Conflict%20in%20Sierra%20Leone.htm>, last vis. 19/4/2018.
74. Jones, A. (2002). "Gender and Genocide in Rwanda," *Journal of Genocide Research*, vol. 4 (1). DOI: 10.1080/14623520120113900.
75. Kalpana, S. (November 20, 2010). "Contradictions and confusion cloud rape laws. The result is miscarriage of justice", *Tehelka Magazine*, volume 7, issue 46, <http://tehelka.com/>, last visit, 17/1/2013.
76. Kalyvas S. (September 2003). "The Ontology of "Political Violence:" Action and Identity in Civil Wars" *Perspectives on Politics*, vol. 1, number 3. DOI: 10.1017/S1537592703000355.
77. Kennedy, N., (2017, July 03). "Dehumanization: How Tutsis were reduced to cockroaches, snakes to be killed", *The New Times Monday*, published 13 March 2014. <http://www.newtimes.co.rw/section/read/73836/>, last visit, 2/7/2017.
78. Kirby, K. M., and D'Estree, C. (2008). "Peacekeepers, the Military and Human Trafficking: Protecting Whom?" *University of St. Thomas, Law Journal* 6 (1).

79. Kirkwood M. K.- Dawn, K. C. (2001).“Marital rape: A student assessment of rape laws and the marital rape exemption”, *Violence against women*, vol.7 (11). doi: 10.1177/10778010122183847.
80. Koss, M. – Gidycz, C. – Wisniewski, N. (1987). “The scope of rape: Incidence and prevalence of sexual aggression and victimization in a national sample of higher education students”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol.55, editor: Nezu, A. doi: 10.1037/0022-006X.55.2.162.
81. Krasnic, V. (April 11, 2012).“Women of Bosnia and Herzegovina: Twenty Years Later”, *Foreign Policy In Focus*, http://fpif.org/women_of_bosnia_and_herzegovina_twenty_years_later/, last visit, 27/6/18.
82. Koons, J. (9 August 2013). ‘Sexual assault in the military’, *CQ Researcher*, 23, 693-716,<http://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqresrre2013080900&type=comments>, last visit 29/3/2020.
83. Lafontaine, F. (2010). “Canada’s Crimes against Humanity and War Crimes Act on Trial, an Analysis of the Munyaneza Case”, *Journal of International Criminal Justice*, 8, 269-288, http://www.academia.edu/2476882/Canadas_Crimes_against_Humanity_and_War_Crimes_Act_on_Trial_An_Analysis_of_the_Munyaneza_Case, last visit, 15/1/2018.
84. Lafontaine, F. (19 May 2014). “Universal Jurisdiction in Canada: Quebec Court of Appeal Judgement in Munyaneza Clarifies the Law and Paves the Way for Future (Unlikely?)”, Cases, <http://www.cdiph.ulaval.ca/fr/blogue/universal-jurisdiction-canada-quebec-court-appeal-judgement-munyaneza-clarifieslawandpaves>, last visit, 30/7/17.
85. Lažauninkaitė, K. (June 2016). “Victims of sexual violence affected by the Lord’s Resistance Army conflict: addressing sexual violence within Ugandan national law and the International Criminal Court (ICC),” Master Thesis Msc Victimology and Criminal Justice, Law School, Tilburg University, <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=141594>, last visit, 20/10/2017.
86. Lawry, L. (International Health Division Office of the Assistant Secretary of Defense-Health Affairs), (2010). “Gender-Based Violence in the Democratic Republic of the Congo (DRC): Research Findings and Programmatic Implications, Main results, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Dr.%20Lynn%20Lawry%20Presentation.pdf>, last visit, 29/9/17.

87. Levine, R. (December 1959). "Gusii Sex Offenses: A Study in Social Control", *American Anthropologist*, volume 61, issue 6.
88. Lewis, C. and Stanley C. (2000). "Women Accused of Sexual Offenses" *Behavioral Sciences and the Law*, vol.18, 72-73,
doi:10.1002/(SICI)10990798(200001/02)18:13.3.CO;2-R.
89. Liebling.-Kalifani, H. – Ojiambo-Ochieng R. – Musisi, S. – Kinyanda, E. – Marshall, A. – Were-Oguttu, J. (May 2008), "Violence against Women in Northern Uganda: The Neglected Health Consequences of War", *Journal of International Women's Studies* vol. 9, is.3, art. 10,
<http://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1324&context=jiws>, l. v., 11/10/17.
90. Lindsey, C. (2012). "Rape as a War Crime and Crime against Humanity: The Effect of Rape in Bosnia-Herzegovina and Rwanda on International Law", *Samford University. Alabama Political Science Association Conference held at Auburn University, March 30-31, 2012*, <http://www.cla.auburn.edu/alapsa/assets/File/4CCrider.pdf>, l. v., 1/4/19.
91. Mackenzie, M. (17 October, 2012). "War Rape is Not Declining" *posted in Uncategorized, war rape, Tagged Human Security Report Project, war rape*, <https://meganhmackenzie.com/2012/10/17/war-rape-is-not-declining/>, l. visit, 27/6/18.
92. MacKinnon, C. (1991). "Reflections on Sex Equality under Law", *Yale Law Journal* vol.100 No. 5, 515-544. doi: 10.2307/796693.
93. MacKinnon, C. (1992). "Feminism, Marxism, method and the state. An agenda for theory", *Signs, Journal of Women in Culture and Society, Special Issue: Feminist Theory*, vol. 3. doi: 10.1086/493898.
94. MacKinnon, C. (1994) "Rape, Genocide, and Women's Human Rights", *17 Harvard Women's L.J.* vol. 5.,
<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/hwlj17&div=7&id=&page=>, last visit, 28/3/19.
95. Malamuth, N. (May 1986). "Predictors of naturalistic sexual aggression", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 50(5). doi: 10.1037/0022-3514.50.5.953.
96. Manjoo, R. & McRaith, C. (2011). "Gender-Based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas." *Cornell International Law Journal*, vol.44, 12-14,
<http://www.lawschool.cornell.edu/research/ILJ/upload/Manjoo-McRaith-final.pdf>, last visit, 27/2/18.

97. McCormick, J. S. - Maric A. - Seto M. C. - Barbaree H. E. (June 1998). "Relationship to victim predicts sentence length in sexual assault cases", *Journal of Interpersonal Violence*, vol.13 (3). doi:10.1177/088626098013003007.
98. McGinn, T. – Casey, S. – Purdin, S. & Marsh, M. (10 April 2004). "Conflict, displacement and reproductive health", in: *Humanitarian Practice Network, No.45, Reproductive Health for Conflict-Affected People: Policies, Research and Programmes.* ",7-13,
[https://www.researchgate.net/publication/242709948 Reproductive health for conflict-affected people Policy research and programmes](https://www.researchgate.net/publication/242709948_Reproductive_health_for_conflict-affected_people_Policy_research_and_programmes) last visit, 10/5/2016.
99. Mehdi, R. (July 1997). "The Offence of Rape in the Islamic Law of Pakistan," in: "Women Living under Muslim Laws", *Directrice de publication: Marie-Aimée, Hélie-Lucas, Dos.18, 98-105, France*, <http://www.wluml.org/node/297>, last visit, 20/5/2016.
100. Morris, M. (1996). "By Force of Arms: Rape, War, and Military Culture," *Duke Law Journal* 45, no. 4. DOI: 10.2307/1372997.
101. Mrdja, T. (2007). "Rape: Asymmetrical Warfare?" Publisher: *University of Sarajevo/ Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies*, http://www.war-crimes-genocide-memories.org/fajlovi/Rape_Asymmetrical_Warfare.pdf, last visit, 17/5/16.
102. Mueller, J. (March/April 2003). "Police Work or War?" *Public Perspective* 14, no.2.
103. Murdoch, M. - Bradley, A. – Mather, SH – Klein, RE – Turner, CL & Yano EM. (2006). "Women and war. What physicians should know" *J Gen Intern Med.* 21:S5-S10, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1513175/>, l.v. 18/5/2016.
104. Muscati, S. (August 5, 2015). "South Sudan's War on Women", published in: *Foreign Policy in Focus*, <https://www.hrw.org/news/2015/08/05/south-sudans-war-women>, last visit, 21/4/2018.
105. Myers, M. (1989). "Men Sexually Assaulted as Adults and Sexually Abused as Boys." *Archives of Sexual Behavior*, vol. 18, no. 3, 203-215.
106. Myers, R. (September 2014). "British female jihadis running ISIS 'brothels' allowing killers to rape kidnapped Yazidi women", *Mirror* 10, <http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/british-female-jihadis-running-isis4198165>, last visit, 18/5/2016.

107. Nagel, J. (March 1998). “Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations”, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 21, p.p 256-258.
DOI: 10.4324/9781351171489-7.
108. Neill, K. G. (Nov. 2000). “Duty, Honor, Rape: Sexual Assault against Women during War”, *Journal of International Women's Studies*, volume 2, issue 1, article 4, <http://www.bridgew.edu/soas/jiws/nov00/duty.htm>, last visit, 14/9/2012.
109. Ortiz, F. (Friday, July 24, 2015). “Rape in Brazil Still an Invisible Crime”, *Inter Press Service, (IPS) News Agency*, <http://www.ipsnews.net/2013/06/rape-in-brazil-still-an-invisible-crime/>, last visit, 22/5/2016.
110. Palmer, R. – McMahon, T. - Bruce, R. and Ball S. (Sep. 25, 2010). “Coercive sexual experiences, protective behavioral strategies, alcohol expectancies and consumption among male and female college student”, abstract, *J Interpers Violence* vol.(9),1563-1578, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3679644/>, 1. visit, 25/2/18.
111. Parmelee Ferraro, L. (September/October 2002). “Reflections”, *Public Perspective*, <https://ropercenter.cornell.edu/sites/default/files/2018-07/135015.pdf> last visit, 20/5/2016.
112. Peterman, A. - Palermo, T. and Bredenkamp, C. (June 2011). “Estimates and Determinants of Sexual Violence against Women in the Democratic Republic of Congo,” *American Journal of Public Health*, vol. 101, (6).
113. Piccard, S. (September 2011). “Masculinities and Gender-Based Violence in Conflict and Post-Conflict Settings” – Addressing the Gap in Violence against Men, Pristina, Kosovo, www.mreza-mira.net/.../FMA2011-GSVC-Esej-Sabine-P, last vis. 28/2/2018.
114. Potter, H. (2006). “An Argument for Black Feminist Criminology: Understanding African American Women’s Experiences with Intimate Partner Abuse Using an Integrated Approach”, *Feminist Criminology*, vol.1, (106).
DOI: 10.4135/9781483387574.n4.
115. Rabkin –Godwin, J. (October 1979). “The Epidemiology of Forcible Rape”, *American Journal of Orthopsychiatry*, volume 49, issue 4, <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1993-11865-001>, last visit, 23/5/2016.
116. Reiss, D. - Grubin, D. & Meux, C. (1996). “Young 'psychopaths' in special hospital: treatment and outcome”, *British Journal of Psychiatry*, vol.168.,
DOI: 10.1192/bjp.168.1.99.

117. Richani, N. (1977). "The Political Economy of Violence", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol.39(2), p.p. 37-82, <https://doi.org/10.2307/166511> last visit, 20/7/18.
118. Riddley, K., (2010, April 15), Peace Women Consolidated Themes: Human Rights Sexual and Gender-Based Violence, "New report show shocking pattern rape in Eastern Congo, Source: Oxfam International, <http://www.peacewomen.org/content/drc-new-report-shows-shocking-pattern-rape-eastern-congo>, last visit, 22/6/18.
119. Roberts, J. - Gebotys, R. (October 1992). "Reforming Rape Laws, Effects of Legislative Change in Canada", *APA Journals*, vol.16, nub.5, 555-573. DOI: 10.1007/BF01044623.
120. Ryan, L. (2000). 'Drunken Tans': Representations of Sex and Violence in the Anglo-Irish War", *Feminist Review*, vol.66, nub.1, p.p.73-94, DOI:10.1080/014177800440248.
121. Sadler, A. – Booth, B. - Cook B. and Doebbeling, B. (2003). "Factors Associated with Women's Risk of Rape in the Military Environment," *American Journal of Industrial Medicine*, vol. 43. DOI: 10.1002/ajim.10202.
122. Schott, R. M. (2011). "War Rape, Natality and Genocide", *Journal of Genocide Research*, vol. 13(1/2), DOI: 10.1080/14623528.2011.559111.
123. Schwartz, S. (6-1-1983). "An Argument for the Elimination of the Resistance Requirement from the Definition of Forcible Rape", *Los Angeles Law Reviews*, 567, <http://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1419&context=llr>, l. visit, 23/5/2016.
124. Schwendinger, H. and Schwendinger, J. 1970. "Defenders of Order or Guardians of Human Rights? " *Issues in Criminology* 5, no.2, <https://www.jstor.org/stable/pdf/24361663.pdf>, last visit, 10/2/18.
125. Seifert, R. (1996). "The Second Front: The Logic of Sexual Violence in Wars", *Women's Studies International Forum*, vol.19 (1, 2) p.p. 35-43, https://www.researchgate.net/publication/221999233_The_second_front_The_logic_of_sexual_violence_in_Wars#fullTextFileContent, last visit, 15/2/18.
126. Sengupta, S. and Simon, M., (2016, Nov.14). *The New York Times*, "U.S. Forces May Have Committed War Crimes in Afghanistan, Prosecutor Says»,y <https://www.nytimes.com/2016/11/15/world/asia/united-states-torture-afghanistan-international-criminal-court.html>, last visit, 23/7/17.

127. Shams, A. (August 6, 2014). "Israeli discourse of sexualized violence rises amid Gaza assault", <https://www.maannews.com/Content.aspx?id=693090>, last visit, 11/5/2016.
128. Shalhoub-Kevorkian, N.- Ihmoud, S. and Dahir-Nashif S. (27 December 2014). "Sexual violence in women body and Israeli Settler Colonialism", <http://www.jadaliyya.com/Details/31481/SexualViolence,Women%E2%80%99Bodies,-and-Israeli-Settler-Colonialism>, last visit, 17/6/18.
129. Singer, P.W. (Winter, 2001-2002). "Corporate Warriors, The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security", *International Security*, vol.26, no.3, published by: The MIT Press, http://archives.cerium.ca/IMG/pdf/Singer_2001pdf, last visit, 4/1/2017.
130. Sivakumaran, S. (November 2005). "Male/Male Rape and the "Taint" of Homosexuality" *Human Rights Quarterly*, volume 27, numb. 4, 1283-84, published by The Johns Hopkins University Press DOI: 10.1353/hrq.2005.0053.
131. Sivakumaran, S. (2007). "Sexual Violence Against Men in Armed Conflict" *European Journal of International Law*, vol. 18, issue 2, 253-276. DOI: 10.1093/ejil/chm013.
132. Sivakumaran, S. (March 2010). "Lost in translation: UN responses to sexual violence against men and boys in situations of armed conflict", *International Review of the Red Cross*, volume 92, numb. 877. DOI: 10.1017/S1816383110000020.
133. Smeulers, A. (2015a). "Female perpetrators: ordinary or extra-ordinary women?" *International Criminal Law Review*, vol.15 (2), 207-523. DOI: 10.1163/15718123-01502001.
134. Smith AD & Taylor PJ. (1999). "Serious sex offending against women by men with schizophrenia: relationship of illness and psychotic symptoms to offending", *British Journal of Psychiatry*, vol. 174. DOI: 10.1192/bjp.174.3.233.
135. Smith, A. (2011). "Against the Law: Indigenous Feminism and the Nation-State", *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture and Action*, vol.5, no.1, <https://unsettlingamerica.wordpress.com/2011/09/08/against-the-lawindigenous-feminism-and-the-nation-state/>, last visit, 27/2/18.
136. Smith, D. & Bennett, N. (April 1985). "Poverty, Inequality, and Theories of Forcible Rape" *Crime & Delinquency*, vol.31, no.2, DOI: 10.1177/0011128785031002008.

137. Smith, H. (Sunday 16 April 2000). "Rape Victims' Babies Pay the Price of War," *The Observer*, <http://www.theguardian.com/world/2000/apr/16/balkans>, last visit, 21/4/2018.
138. Spark, M. & McCart, A. (2004), "Effect of Military Culture on Responding to Sexual Harassment: The Warrior Mystique", *Nebraska Law Review*, vol.83, issue 1, art.4,<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1260&context=nlr> last visit 1/4/2020.
139. Spivak, G. (1981). "French feminism in an international frame", *Yale French Studies*, no. 62. DOI: 10.2307/2929898.
140. Steer, C. (March 18, 2015). "Four women at the top of the International Criminal Court an international first", *IntLawGrrls*, <https://ilg2.org/2015/03/18/four-women-at-the-top-of-the-international-criminal-court-an-international-first>, last visit, 13/7/18.
141. Steffensmeier, D.- Zhong, H. - Ackerman, J. – Schwartz, J. and Agha S. (January 2006). "Gender Gap Trends for Violent Crimes, 1980 to 2003: A UCR-NCVS Comparison", *Feminist Criminology*, vol.1 (7), DOI: 10.1177/1557085105283953.
142. Stemple, L. (February 2009). "Male Rape and Human Rights Hastings", *Law Journal*, vol. 60.
143. Struckman-Johnson, C. & Struckman-Johnson, D. (2000). "Sexual Coercion Rates in Seven Midwestern Prison Facilities for Men", *80 Prison Journals, Abstract*, <http://tpj.sagepub.com/content/80/4/379.short>, last visit, 25/2/18.
144. Stuhldreher, K. (March 1994.) (Political Science Department, University of Washington), Seattle, "State Rape: Representations of Rape in Viet Nam in: Nobody Gets Off the Bus" *The Viet Nam Generation Big Book* , vol. 5, numb. 1-4. http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Stuldreher_Rape.html 14/9/2012, last visit, 20/2/18.
145. Sundberg, S.L – Barbaree, H.E – Marshall, W.L, (1991). "Victim Blame and the Disinhibition of Sexual Arousal to Rape Vignettes", in: *Violence and Victims*, vol. 6, numb. 2, Publisher: Springer Publishing Company. DOI: 10.1891/0886-6708.6.2.103.
146. Templeman, TL & Stinnett, RD. (Apr. 1991). "Patterns of sexual arousal and history in a 'normal' sample of young men", *Archives of Sexual Behavior*, vol.20. DOI: 10.1007/BF01541940.

147. Thaler, K. M. (December 2012). "Ideology and Violence in Civil Wars: Theory and Evidence from Mozambique and Angola", *Department of Government Harvard University & Portuguese Institute of International Relations and Security (IPRIS) Article forthcoming in Civil Wars, vol. 14:4, 546-567, DOI: 10.1080/13698249.2012.740203.*
148. Thornhil, R. and Palmer, C. T, (January/February, 2000). "Why Men Rape?" *published by the New York Academy of Scienc,*
<http://www.csus.edu/indiv/m/merlinos/thornhill.html>, last visit, 25/4/2016.
149. Turchik, J., Wilson, S. (15 April 2010). "Sexual Assault in the U.S. Military: A Review of the Literature and Recommendations for the Future", *Aggression and Violent Behavior. 15 (4): 267-277. doi:10.1016/j.avb.2010.01.005.*
150. Van Schaack, B. (7-1-2008), "Engendering Genocide: The Akayesu Case Before the International Criminal Tribunal for Rwanda", *Santa Clara University School of Law, Faculty Publications,* <http://digitalcommons.law.scu.edu/facpubs/629/>, last visit, 5/4/17.
151. Viseur – Sellers, P. (January 1, 2007). "The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation", *Peace Women,* <http://www.peacewomen.org/node/89506>, last visit, 28/6/18.
152. Wajcman, J. (1991). "Feminist Critiques of Science and Technology-Technology as Masculine Culture." *University Park, PA: The Pennsylvania State University Press,* www.odihpn.org/documents/networkpaper, last visit, 27/4/2016.
153. Wakabi, W. (5 January 2008). "Sexual violence increasing in Democratic Republic of Congo", *The Lancet, vol. 371, no.9606,*
[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS01406736\(08\)600513/fulltext](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS01406736(08)600513/fulltext), last visit, 19/9/17.
154. Walby, S. & Myhill, A. (2001). "New survey methodologies in researching violence against women", *British Journal of Criminology, vol.41 (3). DOI: 10.1093/bjc/41.3.502.*
155. Ward, J. and Marsh, M. (2006). "Sexual Violence Against Women and Girls in War and Its Aftermath Realities, Responses, and Required Resources", *A Briefing Paper Prepared for Symposium on Sexual Violence in Conflict and Beyond, 21-23 June 2006, Brussels (Belgium), p.11,*

http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/1045~v~Sexual_Violence_Against_Women_and_Girls_in_War_and_Its_Aftermath_Realities_Responses_and_Required_Resources.pdf, last visit, 13/7/18.

156. Ward, T. & Hudson, S. (January 1998). "The Construction and Development of Theory in the Sexual Offending Area: A Metatheoretical Framework", *Sexual Abuse*, vol. 10, no. 1, 47-63. DOI: 10.1177/107906329801000106.
157. Weisiger, A. (March 28, 2011). "Ideology, Ideologues, and War", paper presented at the 2011 Midwest Political Science Association Annual Conference, University of Pennsylvania, http://www.polisci.upenn.edu/~weisiger/Ideology_midwest.pdf, last visit, 26/2/2018.
158. Weiss, H. (Summer 2000). "War and Peace in the Democratic Republic of the Congo," *American Diplomacy*, vol.V, no.3, http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl_16/weiss/weiss_print1.html, last visit, 12/9/17.
159. Whyte, D. (2007). "Market Patriotism and the 'War on Terror.'" *Social Justice*, vol.34,(3-4), https://www.researchgate.net/publication/312093937_Market_Patriotism_and_the_War_on_Terror
- Willsher, K. (Saturday, March 29, 2014). "Teen spirit: Meet the fifth-wave feminists", *The Guardian* last visit, 16/6/18.
160. Wolbert - Burgess, A. (1985). "The Sexual Victimization of Adolescents", Pennsylvania University Philadelphia, for the National Center for the Prevention and Control of Rape. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED264453.pdf>, last visit, 21/2/18.
161. Wolfgang, M. E. and Riedel, M. (July 1975). "Rape, Race and the Death Penalty in Georgia", *American Journal of Orthopsychiatry*, volume 45, issue 4. DOI: 10.1111/j.1939-0025.1975.tb01193.x.
162. Wood Elisabeth-Jean, (September 1, 2006). "Variation in Sexual Violence during War", *Politics and Society*, vol.34, no.3, Sage Publication, DOI:10.1177/0032329206290426.
163. Wood, E. J. (30 April-1May, 2004). "Sexual Violence during War: Explaining Variation New York University Santa Fe Institute, April 2004 Presented at the Order, Conflict and Violence conference at Yale University, <https://www.prio.org/Global/upload/CSCW/Violence%20in%20civil%20war/wood%20sexual%20violence%20paper%20may%202004.pdf>, last visit, 17/6/18.

164. Wood, E. J. - Toppelberg, N. (September 12, 2017), “The persistence of sexual assault within the US military”, abstract,
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022343317720487>, last visit, 29/3/2020.
165. Rodríguez-Mendoza, X. (2016, February 19). “Rape in the U.S. Military”, *Vice*,
<https://www.vice.com/gr/article/ypzpqx/rape-in-the-us-military>, τελ. επ. 29/3/2020.

Ε. Νομοθεσία – Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις

1. **Control Council Law No 10**, “Punishment of persons guilty of war crimes, crimes against peace and against humanity”, December 20, 1945, 3 Official Gazette Control Council for Germany 50-55 (1946), https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10, last visit, 26/2/18.
2. **Charter of the International Military Tribunal**, 2008, Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, Article 6, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>, last visit, 19/2/18.
3. **Crimes Against Humanity and War Crimes Acts**, C. (2000), c. 24, assented to 2000-06-29, Canada justice laws, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-45.9/page-1.html>, last visit, 27/12/2017.
4. **Criminal Code of Canada R.S.C.**, (1985), Department of Justice Canada, c. C-46, Part V: Sexual Offences, Public Morals and Disorderly Conduct, www.justice.gc.ca, last visit, 20/5/2016.
5. **European Parliament resolution of 15 January 2009 on Srebrenica**, P6_TA (2009) 0028, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2009-0028&language=EN>, last visit, 28/6/18.
6. **German Criminal Code** (1998, November 13) Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I p.3322, last amended by Article 1 of the Law of 24 September 2013, Federal Law Gazette I p. 3671 and with the text of Article 6(18) of the Law of 10 October 2013, Federal Law Gazette I, p.3799, translation Dr. Michael Bohlader http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1517, last visit 20/5/2016.
7. **Government of Canada, Department of Justice**, “War Crimes and Crimes Against Humanity” (War Crimes Program) , “The Commission of Inquiry on War Criminals”, date modified: 2016-10-24, <http://justice.gc.ca/eng/cj-jp/wc-cdg/succ-real.html>, last visit, 26/7/17.

8. **Government of Canada**, “13th Report Canada’s Program on Crimes against Humanity and War Crimes 2011–2015”, http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/wc-cdg/wc20112015_cdg20112015/wc20112015-cdg20112015.pdf, last visit, 2/8/17.
9. **International Criminal Court**, “*Elements of Crimes*”, 2011, published by the International Criminal Court ISBN No. 92-9227-232-2/ICC-PIDS-LT-03-002/11_Eng, <https://www.icc-cpi.int/.../ElementsOfCrimesEng.pdf>, last visit, 29/5/2016.
10. **International Criminal Court**, (2013). “Rules of Procedure and Evidence”, published by the International Criminal Court ISBN No. 92-9227-278-0 ICC-PIDS-LT-02-002/13_Eng, Second edition, <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/legal-texts/rulesprocedureevidenceeng.pdf>, l.visit, 23/10/17.
11. **Laws of the war**: Laws and Customs of War on Land, Hague II July 29, 1899, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0247.pdf>, l.v., 4/4/19.
12. **London Agreement of August 8th 1945, Nuremberg Trial Proceedings**, (2008), Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, Vol.1. <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp>, last visit, 23/2/18.
13. “**New York State Law**”, **Penal Law**, Article 130, 130.25: Rape in the third degree, 130.30: Rape in the second degree, 130.35: Rape in the first degree <http://ypdcrime.com/penal.law/article130.htm>, last visit, 4/3/20.
14. **Statute of the International Tribunal for Rwanda**, adopted by Security Council resolution 955 (1994) of 8 November 1994, amended by Security Council resolutions 1165 (1998) of 30 April 1998 , 1329 (2000) of 30 November 2000, 1411 (2002) of 17 May 2002 and 1431 (2002) of 14 August 2002, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatuteInternationalCriminalTribunalForRwanda.aspx>, last visit, 29/5/2016.
15. **Statute of the International Tribunal for the Former Yugoslavia**, adopted 25 May 1993 by resolution 827, as amended 7 July, 2009 by resolution 1877 UN, September, 2009 http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.1, last visit, 13/3/18.
16. **Swedish Penal Code**, (2014, February 12). *Ministry of Justice Sweden Division for Criminal Law Memorandum*, Chapter 6, Section 1, *Annexe 1*, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Sweden_AnnexChapter6SwedishPenalCode.pdf, last visit, 20/5/2016.

17. *The protection of women from domestic violence*, (2005) Act, 2005, No 45, Chapter II (ii) «Domestic Violence», *Ministry of Law And Justice (Legislative Department) the 14th of September 2005, New Delhi*,
http://wcd.nic.in/WomanDevelopment/act_2005_eng.pdf, last visit, 21/5/2016.
18. *The Nuremberg Principles, Original Text*, adopted by the International Law Commission Extract from the Yearbook of the International Law Commission:1950, vol. II, http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_12.pdf, last visit, 28/3/18.
19. *The Criminal Code of the Social Federal Republic of Yugoslavia*, adopted by the SFRJ Assembly at the session of the Federal Council held on September 28, 1976. A correction was made in the Official Gazette SFRJ No. 36 of July 15, 1977, took effect on July 1, 1977, “*War crime against the civilian population*”, article 142,
http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/bosnia/criminalcode_fry.htm, l.v., 4/3/19.
20. *The “Sexual Offences” Act*, United Kingdom, royal assent: 20 Nov. 2003, commencement: 1May 2004, chapter 42,
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/section/75>, last visit, 20/5/2016.
21. *Universal Declaration of Humans Rights*, Office of the High commissioner, UN Information Center Greece <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>, last visit,20/2/18.
22. *Vienna Declaration and Programme of Action*, A/CONF.157/23, 12 Ιουλίου 1993,
[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument), last visit, 29/5/2016.
23. *Αστικός Κώδικας* 23 Φεβρουαρίου 1946, ΦΕΚ Α 16419841024/23/02/1946.
24. *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*, όπως τροποποιήθηκε με τα Πρωτόκολλα no.11 και no.14. Άρθρο 3, <https://justiceforgreece.wordpress.com/2013/12/09>, τελ. επίσκεψη 11/7/2016.
25. *Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, όπως κυρώθηκε με το Ν. 3003/2002: Κύρωση Καταστατικού Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, (ΦΕΚ 75, τ. Α, <https://justiceforgreece.wordpress.com/>, τελευταία επίσκεψη, 29/5/2016.
26. *Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, όπως διορθώθηκε στις 10 Νοεμβρίου 1998 και στις 12 Ιουλίου 1999, άρθρο 8, Κείμενα Διεθνούς Ποινικού Δικαίου UNHCR,
https://www.unhcr.gr/no_cache/.../diethneiskaiperifereiakes-symbaseis.html, τελ. επ. 20/2/18.

27. **Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ**, όπως κυρώθηκε με τον Α.Ν. 585 της 27/29 Σεπτεμβρίου 1945 (ΦΕΚ Α' 242) και τροποποιήθηκε με το Ν. 4460/1965 «περί κυρώσεως των από 17.12.1963 και υπ. αριθμ. 1991 Α και Β (XVIII) αποφάσεων της Γενικής Συνελεύσεως του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών «περί τροποποίησης ενίων διατάξεων του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών» (ΦΕΚ 65, τ. Α'), <https://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c10af9a2>, τελ. επίσκεψη 26/2/18.
28. **Ν.3064**, «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών», (ΦΕΚ 248 Α/15/10/2002) <https://www.e-nomothesia.gr/kat-egklema-organomeno/n-3064-2002.html>, τελ. επ., 4/4/19.
29. **Ν.3500/2006**, «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις», (ΦΕΚ 232/4.10.2006, Τεύχος Πρώτο), <http://www.isotita.gr/var/uploads/NOMOTHESIA/VIOLENCE/N%20%2035002006.pdf>, τελ.επ., 19/5/2016.
30. **Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα**, 10 Δεκεμβρίου 1948, *United Nations Information Centre, Greece*, <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>, τελ. επίσκεψη, 11/7/2016.
31. **Ποινικός Κώδιξ**, (1979). Ανδρουλάκη, Ν. - Δέδε Χ. επιμέλεια Παπασταθόπουλου Θ., Αθήνα, εκδ. Α. Σάκκουλα.
32. **Ποινικός Κώδικας**, (1979/2014). Ερμηνεία-εφαρμογή, Μαργαρίτης, Μ., Μαργαρίτη, Α., εκδόσεις Π..Ν. Σάκκουλα, τρίτη έκδοση βιβλίο δεύτερο, δέκατο ένατο κεφάλαιο, «Εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής» (άρθρ. 336-353).
33. **Ποινικός Κώδικας**, (Ν.4619/2019) (άρθρ. 336), Βιασμός, <https://www.lawspot.gr/nomikes-pliersfories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-336-poinikos-kodikas-nomos-4619-2019-viasmos>, τελ. επίσκεψη, 29/1/20.
34. **Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949** περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου, όπως κυρώθηκαν με τον Ν. 3481 της 30-12-1955/5-1-1956 : Περί κυρώσεως των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 (ΦΕΚ Α' 3), <https://www.unhcr.gr/.../diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html>, τελευταία επίσκεψη, 27/5/2016.

35. *I Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949*, έναρξη ισχύος 7 Δεκεμβρίου 1978, όπως κυρώθηκε με το Ν.1789 της 8 Ιουνίου του 1998, (ΦΕΚ Α'125). <https://www.unhcr.gr/.../Diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html>, τελ. επίσκεψη, 29/5/2016.
36. *II Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949* για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, όπως κυρώθηκε με το Ν. 2105/1992 (ΦΕΚ 196, τόμος Α'), <https://www.unhcr.gr/.../diethneis-kai-perifereiakessymbaseis.html>, τελ. επίσκεψη 27/5/2016.
37. *Σύμβαση για την «Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας»*, όπως κυρώθηκε με το Ν.Δ. 3091 6/12 Οκτωβρίου 1954 (ΦΕΚ Α' 250) *Κείμενο: Ηνωμένα Έθνη, Συλλογή Συμβάσεων Νο.1021, Τόμος 78*, <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4cb2fb692>, τελευταία επίσκεψη, 30/5/2016.
38. *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας*. Όπως κυρώθηκε από την ελληνική Βουλή με τον Ν. 1782 της 1/3 1988 (ΦΕΚ 116, τ. Α'), <https://www.unhcr.gr/.../diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html>, τελ. επ. 11/7/2016.
39. *Διεθνής Σύμβαση περί Εμπορίας των Δούλων*, όπως αυτή κυρώθηκε με το Ν. 4473 της 10/ 26.2.1930: «Περί κυρώσεως της διεθνούς περί εμπορίας δούλων συμβάσεως», <https://www.unhcr.gr/.../diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html>, τελ. επ.5/3/19.
40. *Σύμβαση των Η.Ε. για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών*, Νο.34/180 Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. Κείμενο Σειρά Συμβάσεων Η.Ε. Νο.20378, τ.1249, σελ.14. Όπως αυτή κυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο με τον Ν.1342/1/4/1983: «Κύρωση της Σύμβασης των Η.Ε. για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών» (ΦΕΚ Α'39), https://www.unhcr.gr/no_cache/prostasia/gynaiikes.html?cid=793&did=50, τελευταία επίσκεψη 20/2/18.
41. *Σύνταγμα της Ελλάδας*, όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, δ/ση εκδόσεων και εκτυπώσεων της Βουλής, επανέκδοση, Ιούνιος του 2010.
42. *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με τη θέση της γυναίκας στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν*, P7_TA (2011) 0591, (2013/C168E/16),

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0591+0+DOC+XML+V0//EL>, τελευταία επίσκεψη 5/3/2018.

43. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 7ης Απριλίου 2011 σχετικά με τη χρήση σεξουαλικής βίας στις συγκρούσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, P7_TA(2011)0155, [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/droi/dv/p7_ta\(2011\)0155_/p7_ta\(2011\)0155_el.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/droi/dv/p7_ta(2011)0155_/p7_ta(2011)0155_el.pdf), τελ. επίσκεψη, 28/3/18.
44. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 2ας Φεβρουαρίου 2012 σχετικά με τη θέση των γυναικών στον πόλεμο, (2011/2198 (INI)), Εισηγήτρια: Norica Nicolai, Ψήφισμα: P7_TA(2012)0028 «Η θέση των γυναικών στον πόλεμο», [http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2012/02-02/P7_TA-PROV\(2012\)02-02_EL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2012/02-02/P7_TA-PROV(2012)02-02_EL.pdf), τελ. επίσκεψη 20/2/18.
45. Ψήφισμα 2012/2909RSP του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις διακρίσεις λόγω κάστας στην Ινδία, (2012, Δεκέμβριος 12). <http://www.europarl.europa.eu/>, τελευταία επίσκεψη, 21/5/2016.
46. Ψήφισμα P6_TA(2007)0342 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 12ης Ιουλίου 2007 σχετικά με την κατάσταση στο Νταρφούρ, http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007_0342+0+DOC+XML+V0//EL, τελευταία επίσκεψη, 19/4/2018.
47. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις προκλήσεις ασφαλείας στη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής και τις προοπτικές πολιτικής σταθερότητας, 2014/2229 (INI), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A82015-0193&language=EL>, τελ. επισκ. 21/4/18.
48. Ψήφισμα P7_TA(2010)0489 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2010 σχετικά με την Ετήσια Έκθεση του 2009 για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στον Κόσμο και την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αυτό τον τομέα, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης C169E/81, (2012/C169E/10), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0489+0+DOC+XML+V0//EL>, τελευταία επίσκεψη, 22/6/18.

ΣΤ. Εκθέσεις, αποφάσεις και αναφορές διεθνών οργάνων και οργανισμών

1. *Action aid report*, (March 2009). “Hate crimes: “The rise of ‘corrective’ rape in South Africa” written and produced by Martin, A., Kelly, A. Turquet, L. and Ross, S.,

- https://www.actionaid.org.uk/sites/default/files/publications/hate_crimes_the_rise_of_corrective_rape_in_south_africa_september_2009.pdf, last visit, 25/2/18.
2. **African Centre for Justice and Peace**, (February 2011). “Rendered Invisible: Darfur Deteriorates as International Pressure Shifts to the Referendum Process”, London, African Centre for Justice and Peace, www.acjps.org/.../Rendered-Invisible_DarfurDeteriorate, last visit, 21/4/2018.
  3. **Amnesty International**, (23, March 2001). “Philippines: Fear, Shame and Impunity-Rape and Sexual Abuse of Women in Custody”, <http://www.refworld.org/pdfid/3b83b6fae.pdf>”, last visit, 22/4/2018.
  4. **Amnesty International Report**, (2004). “Democratic Republic of Congo Mass rape: Time for remedies”, AI Index: AFR62/018/2004. <https://www.amnesty.org/download/Documents/92000/afr620182004en.pdf>, last visit, 13/4/18.
  5. **Amnesty International**, (11, 29 May 2005). “Afghanistan: Women still Under Attack A Systematic Failure to Protect”, Indexnumber:ASA11/007/2005, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa11/007/2005/en/>, last visit, 21/4/2018.
  6. **Amnesty International**, (30 November 2007). “Uganda: Justice System Fails Victims of Sexual Violence”, <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2007/11/uganda-justice-system-fails-victims-sexual-violence-20071130/>, last visit, 17/10/17.
  7. **Amnesty International**, Rovera, D. (Amnesty International’s Senior Crisis Response Advisor), (23 December 2014a). “Iraq: Yezidi women and girls face harrowing sexual violence”, <http://www.amnesty.org.gr>, last visit, 11/5/2016.
  8. **Amnesty International**, (May 2014b). “Torture in 2014, 30 Years of Broken Promises”, <https://www.amnestyusa.org/reports/torture-in-2014-30-years-of-broken-promises/>, last visit, 28/3/18.
  9. **Amnesty International**, (Thursday, September 18, 2014c). “What happened to the Nigerian schoolgirls?” by Hansen, J. (*Major Campaigns and Women’s Rights Campaigner*), <http://www.amnesty.ca/blog/what-happened-to-the-nigerianschoolgirls>, last visit, 26/2/2018.
  10. **Amnesty International**, (7 April 2014d). “The world still failing to act despite Rwanda genocide shame”, <https://www.amnesty.org/en/countries/africa/rwanda/report-rwanda/>, last vis.26/7/17.

11. *Amnesty International Report 2014/15*, “Mexico Human Rights”, <http://www.amnestyusa.org/ourwork/countries/americas/mexico>, last visit, 22/5/16.
12. *Amnesty International*, “Rwanda Annual Report 2016/2017”, <https://www.amnesty.org/en/countries/africa/rwanda/report-rwanda/>, last visit, 26/7/17.
13. *Canadian Centre for Justice Statistics Profile Series*, (2008) by Brennan, S. and Taylor-Butts, A. “Sexual Assault in Canada 2004 and 2007”, published by authority of the Minister responsible for Statistics, Canada, <http://www.statcan.gc.ca/pub/85f0033m/85f0033m2008019-eng.pdf>, τελ. επ., 5/3/18.
14. *Congressional Research Service (“CRS”)*, (September 28, 2015). “The Lord’s Resistance Army: The U.S. Response” by Alexis Arieff, Lauren Ploch- Blanchard, Tomas F. Husted, Summary <https://fas.org/sgp/crs/row/R42094.pdf>, last visit, 4/10/17.
15. *Department of Justice Canada*, (October 2008) “Crimes Against Humanity and War Crimes Program, Summative Evaluation, Final Report October 2008, Evaluation Division Office of Strategic Planning and Performance Management”, Executive Summary 1. Introduction, <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cp-pm/eval/rep-rap/08/war-guerre/war.pdf>, l.visit, 17/8/17.
16. *Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH*, (January 2004). “Armed Conflict and Trafficking in Women”, *Sector Project against Trafficking in Women, Author Wölte, Sonja*, www.ungift.org/doc/knowledgehub/resourcecentre/NGO_GTZ_Armed_conflict_and_trafficking_in_women.pdf, last visit, 27/6/18.
17. *European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*, (2014). “Violence against women: an EU-wide survey Prevalence of physical and sexual violence”, Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vawsurvemainresultapr14_en.pdf, last visit, 23/5/2016.
18. *Medical Foundation for the Care of Victims of Torture*, (June 2014). Freedom From Torture, “Rape as torture in the DRC: Sexual violence beyond the conflict zone”. *Country Reporting Programme*, http://www.freedomfromtorture.org/sites/default/files/final_web_-_a4.pdf, l. v.28/3/18.
19. *Global Protection Cluster*, (July 2013). “The hidden cost of War in Syria, Gender-Based Violence”, <http://gbvaor.net/wp-content/uploads/sites/3/2015/02/The-hidden-cost-of-War-in-Syria-Gender-Based-Violence-2013-English1.pdf>, last vis., 21/4/2018.

20. Global Witness, (2013, April 1). “The Kimberley Process (KP)”, <https://www.globalwitness.org/el/campaigns/conflict-diamonds/>, last visit, 19/4/2018.
21. *Human Rights Watch, Human Rights Developments (1990)*. “Mozambique”, pub.1 January 1991. <http://www.refworld.org/docid/467fca2a12.html> , τελ. επ. 4/6/2015.
22. *Human Rights Watch, Helsinki Watch (1993)*. “War Crimes in Bosnia-Herzegovina”, vol. II, n.154, New York, <https://www.hrw.org/report/1993/04/01/war-crimes-bosnia-hercegovina-volume-ii>, last visit, 27/2/18.
23. *Human Rights Watch*, (1996). “Shattered lives”, (Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath), Human Rights Watch/Africa, Copyright September 1996, printed in the United States of America ISBN 1-56432-208-4 Library of Congress Catalog Card Number:9678471, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/1996_Rwanda_%20Shattered%20Live_s.pdf, last visit, 17/5/2016.
24. *Human Rights Watch Report*, (March 1999). “Leave None to Tell the Story”: Genocide in Rwanda, <https://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/index.htm#TopOfPage>, l. visit, 3/4/16.
25. *Human Rights Watch*, (January 2001). “Background to the Hema-Lendu Conflict in Uganda-Controlled Congo”, <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/hemabckg.htm>, last visit, 13/9/17.
26. *Human Rights Watch Report*, (January 2003). “We’ll kill you if you cry”, Sexual Violence in the Sierra Leone Conflict”, *Human Rights Watch World Report, Vol. 15, No. 1 (A)*, <https://www.hrw.org/reports/2003/sierraleone/sierleon0103.pdf>, last visit, 4/6/18.
27. *Humans Rights Watch Report*, (July 7, 2003). “Covered in Blood- Ethically Targeted Violence in Northern, DRC”, <https://www.hrw.org/report/2003/07/07/covered-blood/ethnically-targeted-violence-northern-drc>, last visit, 6/9/17.
28. *Human Rights Watch*, (September 2003). Bhutan/Nepal: Trapped by Inequality: Bhutanese Refugee Women in Nepal, *Human Rights Watch, Volume 15, No. 8 (C)*, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/nepal0903full.pdf>, last visit, 27/6/18.
29. *Human Rights Watch*, (2004a, February 4). “ICC: Investigate All Sides in Uganda, Chance for Impartial ICC Investigation into Serious Crimes a Welcome Step”, <https://www.hrw.org/news/2004/02/04/icc-investigate-all-sides-uganda>, l.v., 8/10/17.

30. **Human Rights Watch Report**, (2004b, October 14). “Foca Confronts its Past, Human Rights Activists and Tribunal Officials Discuss War Crimes with Residents of Notorious Bosnian Serb Town”, <https://www.hrw.org/news/2004/10/14/foca-confronts-its-past>, last visit, 4/2/19.
31. **Human Rights Watch Report**, (September 20, 2005). “Uprooted and Forgotten, Impunity and Human Rights Abuses in Northern Uganda”, <https://www.hrw.org/report/2005/09/20/uprooted-and-forgotten/impunity-and-human-rights-abuses-northern-uganda>, last visit, 20/10/2017.
32. **Humans Rights Watch**, “A Question of Security”. (November 7, 2006), www.google.gr/#q=humans+rights+watch, last visit, 8/9/12.
33. **Human Rights Reports 2008: “Argentina, Bureau of Democracy”**, published February 25, 2009, https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/06/07/argentina_5.pdf, last visit, 22/5/2016.
34. **Humans Rights Watch Report**, Summary, (February 16, 2009a). “The Christmas Massacres, LRA attacks on Civilians in Northern Congo”, <https://www.hrw.org/report/2009/02/16/christmas-massacres/lra-attacks-civilians-northern-congo>, last visit, 27/10/17.
35. **Humans Rights Watch**, (2009b). “Explore International Justice- Bosco Ntaganda”, <https://www.hrw.org/topic/international-justice/bosco-ntaganda>, last visit, 28/9/17.
36. **Humans Rights Watch**, (November 22, 2010). “ICC: Q&A on the Trial of Jean-Pierre Bemba” <https://www.hrw.org/news/2010/11/22/icc-qa-trial-jean-pierre-bemba>, last visit,, 28/10/17.
37. **Human Rights Watch**, (July 7, 2011). “Uganda: Q&A on the trial of Thomas Kwoyelo”, <https://www.hrw.org/news/2011/07/07/uganda-qa-trial-thomas-kwoyelo>, l. visit, 8/10/17.
38. **Humans Rights Watch**, (January 2012a), «World Report 2012: Pakistan», <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/pakistan>, last visit, 5/3/18.
39. **Human Rights Watch**, (December 29, 2012b). “India: Rape Victim’s Death Demands Action, Reform Sexual Assault Laws, Treatment of Survivors”, <https://www.hrw.org/news/2012/12/29/india-rape-victims-death-demands-action>, last visit, 21/5/2016.
40. **Humans Rights Watch Report**, (January 15, 2012c). “Justice for Serious Crimes before National Courts, Uganda’s International Crimes Division”, <https://www.hrw.org/report/2012/01/15/justiceseriouscrimesnationalcourt/ugandas-international-crimes-division>, last visit, 17/10/17.

41. *Human Rights Watch*, (March 21, 2012d), “Q&A on Joseph Kony and the Lord's Resistance Army”, <https://www.hrw.org/news/2012/03/21/qa-joseph-kony-and-lords-resistance-army>, last visit, 5/10/17.
42. *Human Rights Watch*, (2013). “World Report 2013, Asia- Philippines”, p.356, https://www.hrw.org/sites/default/files/wr2013_web.pdf, last visit, 22/4/2018.
43. *Humans Rights Watch*, (June 10, 2014). “Democratic Republic of Congo: Ending Impunity for Sexual Violence- New Judicial Mechanism Needed to Bring Perpetrators to Justice”, <https://www.hrw.org/news/2014/06/10/democratic-republic-congo-ending-impunity-sexual-violence>, last visit, 9/9/17.
44. *Human Rights world-report*, (30 January, 2015a). “Tyranny’s False Comfort Why Rights Aren’t Wrong in Tough Times” by Roth, K., https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2015_web.pdf, last visit, 26/2/18.
45. *Humans Rights Watch*, (October 1, 2015b). “DR Congo: Atrocity Victims Deserve Better Justice Minova Rape Trial Shows Need for Urgent Reforms”, <https://www.hrw.org/news/2015/10/01/dr-congo-atrocity-victims-deserve-better-justice>, l. vis., 2/11/17.
46. *Humans Rights Watch*, (2015c). “Democratic Republic of Congo, Events 2015”, <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/democratic-republic-congo>, last visit, 25/9/17.
47. *Holocaust Reaserch Project Team*, (2007). “Oswald Pohl”, <http://www.holocaustresearchproject.org/holoprelude/pohl.html>, last visit, 6/3/19.
48. *Inter-Agency Standing Committee*, (2005) “Guidelines for Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Settings”, Chapter 2, “Terms & Definitions”, <http://www.unhcr.org/453492294.pdf>, last visit, 20/5/2016.
49. *Internal Displacement Monitoring Centre*, (28 March 2007), “Myanmar (Burma): A Worsening Crisis of Internal Displacement”, A profile of the internal displacement situation, <http://www.internaldisplacement.org/assets/library/Asia/Myanmar/pdf/MyanmarBurma-March-2007.pdf>, last visit, 21/4/2018.
50. *International Crimes Database «ICD»*, Prosecutor’s Office of Bosnia and Herzegovina v. Radovan Stankovic, <http://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/3259/Stankovic/>, last visit, 5/3/19
51. *International Criminal Court*, (30 May 2016) “Ongwen case: Trial to open on 6 December 2016”, ICC-CPI-20160530-PR1216”, Press Release, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1216>, last visit, 8/10/17.

- 52. *International Criminal Court***, (4 January 2017) “Ntaganda case: ICC Trial Chamber VI rejects challenge to jurisdiction over two war crimes counts”, Press Release, ICC-CPI-20170104-PR1267,
<https://www.iccCpi.int/legalAidConsultations?name=PR1267>, last visit, 26/9/17.
- 53. *International Criminal Court***, (2013, January). «The Court Report: January 2013, Issue 56», <http://www.eccc.gov.kh/en/persons/scc/ms-florence-mumba-reserve-judge>, last visit, 16/7/18.
- 54. *International Criminal Court***, (June 2014). “Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes”, 12-13,
<https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>, last visit, 28/9/17.
- 55. *International Criminal Court***, “Trust Fund for Victims.”, <https://www.icc-cpi.int/tfv>, last visit, 24/3/19
- 56. *International Criminal Court***, “How the Court works”, <https://www.icc-cpi.int/>, last visit, 24/3/19.
- 57. *International Criminal Court***, (2008, July 14). “Prosecutor presents case against Sudanese President, Hassan Ahmad AL BASHIR, for genocide, crimes against humanity and war crimes in Darfur” ICC-OTP-20080714-PR341 Situation: Darfur Sudan, www.icccpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200205/press%20releases/Pages/a.aspx, last visit, 21/4/2018.
- 58. *International Criminal Court***, (2011, October 5) “Kenyatta Case”, The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta, ICC-01/09-02/11,
<https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta/Pages/default.aspx>, last visit, 24/7/17.
- 59. *International Criminal Court***, “The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo”, Case Information Sheet, Situation in the Central African Republic, Case No: ICC-01/05-01/08, <https://www.icc-cpi.int/car/bemba/Documents/BembaEng.pdf>, l.v., 28/10/17.
- 60. *International Criminal Court***, “The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo”, ICC-01/04-01/06, Source: Case Information Sheet,
<https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga/Documents/LubangaEng.pdf>, last visit, 1/9/17.
- 61. *International Criminal Court***, “Situation in Uganda, The Prosecutor v. Joseph Kony and Vincent Otti”, ICC-02/04-01/05, Case Information Sheet, ICC-PIDS-CIS-UGA-001-005/15_Eng Updated:10 September 2015,
<https://www.icc-cpi.int/uganda/kony/Documents/KonyEtAlEng.pdf>, last visit, 4/10/17.

62. *International Criminal Court*, Case Information Sheet, “Ongwen Case, The Prosecutor v. Dominic Ongwen”, ICC-02/04-01/15, Alleged crimes, <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen/pages/alleged-crimes.aspx>, last visit, 7/10/17.
63. *International Criminal Court*, Case Information Sheet, Situation in the Democratic Republic of the Congo, ICC-01/04-01/07, The Prosecutor v. Germain Katanga, <https://www.icc-cpi.int/drc/katanga/Documents/KatangaEng.pdf>, last visit, 22/8/17.
64. *International Criminal Court*, Case Information Sheet, Situation in the Democratic Republic of the Congo, ICC-01/04-02/12, The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo Chui, <https://www.icccpi.int/drc/ngudjolo/Documents/ChuiEng.pdf>, last visit, 22/8/17.
65. *International Criminal Court*, Case Information Sheet, The Prosecutor v. Bosco Ntaganda, Alleged crimes, <https://www.icc-cpi.int/drc/ntaganda/pages/alleged-crimes.aspx>, last visit, 26/9/17.
66. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, “Crimes of Sexual Violence”, <http://www.icty.org/en/in-focus/crimes-sexual-violence>, last visit, 14/7/18.
67. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Case Information Sheet”, (IT-95-17/1) Anto Furundzija, http://www.icty.org/x/cases/furundzija/cis/en/cis_furundzija.pdf, last visit, 16/7/18.
68. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Office of the Prosecutor, “Bridging the Gap in Prijedor, Bosnia and Herzegovina”, <http://www.icty.org/sid/10169>, last visit, 9/3/17.
69. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, (2001, October 9). Sentencing Judgement in the Celebici Trial Chamber III, The Hague, P.I.S./628e, Summary, http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/011009_Mucic_Delic_Landzo_Delalic_summary_en.pdf, last visit, 6/11/2016.
70. *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, (7 May 1997) “ Tadic Case:The Verdict” CC/PIO/190-E, The Hague, Press Release, http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/970507_Tadic_summar_en.pdf, l.v., 20/3/17.
71. *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, “FOČA”(IT-96-23/2) Dragan Zelenović, Case Information Sheet, http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/cis/en/cis_zelenovic_en.pdf, last visit, 27/3/18.
72. *International Tribunal of the Former Yugoslavia since 1991*, (2005, April 22). Indictment Against Goran Borovnica Withdrawn Without Prejudice, Press Release,

CVO/MOW/965, <http://www.icty.org/en/press/indictment-against-goran-borovnica-withdrawn-without-prejudice>, last visit, 25/1/2017

- 73. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia The Hague**, (2007, October 31). Summary of the Appeals Judgement, Prosecutor v. Dragan Zelenović, MOW/1195a, http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/tjug/en/070404_Zelenovic_summary_en.pdf, last visit, 5/3/19.
- 74. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia**, (2011, April 15). Trial Judgement Summary for Gotovina et al., The Hague, http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/en/110415_summary.pdf, l.visit, 11/1/2017.
- 75. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia**, (2012a, November 29). Retrial Judgement Summary for Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj The Hague, http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/tjug/en/121129_summary.pdf, last visit, 10/1/2017.
- 76. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia**, (2012b, November 16). Appeals Judgement Summary for Ante Gotovina and Mladen Markač, The Hague, Crimes of Sexual Violence, http://www.icty.org/x/cases/gotovina/acjug/en/121116_summary.pdf, last vis. 11/1/17.
- 77. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia**, (2016a, March 24). Trial Judgement Summary for Radovan Karadžić, http://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/en/160324_judgement_summary.pdf, last visit, 29/8/16.
- 78. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia**, (2016b, March 31), Trial Judgement Summary for Vojislav Šešelj, http://www.icty.org/x/cases/seselj/tjug/en/160331_judgement_summary.pdf, last visit, 2/9/2016.
- 79. International Criminal Tribunal for Rwanda**, (30 January 2014). “Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions: Lessons Learned from the Office of the Prosecutor for the International Criminal Tribunal for Rwanda”. http://w.unictr.org/sites/unictr.org/files/legallibrary/140130_prosecution_of_sexual_violence.pdf, last visit, 31/3/17.
- 80. International Federation for Human Rights (FIDH)**, (December 2012). “Violence against women in Syria: Breaking the silence” / 5 Briefing Paper Based on an FIDH assessment mission in Jordan, https://www.fidh.org/IMG/pdf/syria_sexual_violence-web.pdf, last visit, 21/4/2018.

81. **International Federation for Human Rights (FIDH)**, (22/3/16) “Questions & Answers on the Bemba Case at the ICC”, <https://www.fidh.org/en/region/Africa/central-african-republic/q-a-on-the-bemba-case-at-the-icc#13>, last visit, 13/11/17.
82. **International Environmental Law Research Center**, (2002). “Gender Dimensions of Law, Colonialism and Inheritance in East Africa: Kenyan Women’s Experiences”, Dr Kameri-Mbote, P., published in 35/3 *Verfassung und Recht in Übersee*, <http://www.ielrc.org/content/a0205.pdf>, last visit, 27/2/18.
83. **International Justice Resource Center**, (2016), “Burundi, South Africa to withdraw from international criminal court” <http://www.ijrcenter.org/2016/10/25/burundi-south-africa-to-withdraw-from-international-criminal-court/>, last visit, 24/7/17.
84. **National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention**, “The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2010” Summary Report, Black, M. C.- Basile, K. C.- Breiding, M. J., et al., Atlanta, Georgia, (published November, 2011).
85. **United Nations Department of Public Information**, (2005, January) “Sexual Violence an “invisible war crime”, by Nirit B.A, and Harsch, E., *Africa Renewal*, vol.18, no.4, p.16, https://www.un.org/africarenewal/sites/www.un.org.africarenewal/files/Africa_Renewal_January_2005_en.pdf, last visit, 19/4/2018.
86. **National Report on Domestic Abuse in Afghanistan**, (March 2008). “Living with Violence”, *Global Rights: Partners for Justice*, <https://www.humanitarianresponse.info/.../Living%20wit>, last visit, 13/7/18.
87. **Nobel Women’s Initiative**,” (May, 2011). “War on Women: Time for Action to End Sexual Violence in Conflict, www.nobelwomensinitiative.org, last visit, 11/5/2016.
88. **Nobel Women’s Initiative and Just Associates (JASS)**, (June 1, 2012). “From Survivors to Defenders: Women Confronting Violence in Mexico, Honduras & Guatemala”, <http://nobelwomensinitiative.org/2012/06/>, last visit, 22/5/2016.
89. **Ohio State University, Rape Education and Prevention Program**, (03 March 2015) “When Men Are Raped”, “Rapist’s Perspective on Male Rape Victims”, <https://gbv2015.wordpress.com/rapists-perspective-on-male-vs-female-rape-victims>, last visit, 3/4/2015.
90. **OMCT: World Organization Against Torture**, (January 2004). “State Violence in Sri Lanka, an alternative report to the United Nations Human Rights Committee”, Geneva, ISBN2-88477-074-7,

www.omct.org/files/2004/01/2444/stateviolence_srilanka_04_eng.pdf, *l. vis.*, 17/6/18.

- 91. Parliament of Canada**, “Government Response of the Fourth Report of the Standing Committee on Foreign Affairs and International Development entitled: “A weapon of war: rape and sexual violence against women in the Democratic Republic of Congo, Canadas role in taking action and ending impunity”,
<https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/41-2/FAAE/report-4/response8512-412-71>, *last visit*, 15/1/2018.
- 92. Physicians for Human Rights**, (January 2011). “Life under the Junta: Evidence of Crimes Against Humanity in Burma’s Chin Stat”, Cambridge, MA: Physicians for Human Rights,
http://www.jhsph.edu/research/centers-and-institutes/center-for-public-health-and-human-rights/pdf/Burma_Chin_exec_summ_19Jan11.pdf, *last visit*, 22/4/2018.
- 93. Program on Humanitarian Crises and Human Rights**, (October 2004). Bagnoud, F. X., Center for Health and Human Rights Harvard School of Public Health Boston, Massachusetts USA Prepared for U.S. Agency for International Development/OTI Gingerich, T.J - Leaning, J., with assistance from Physicians for Human Rights,
https://s3.amazonaws.com/PHR_Reports/darfur-rape-as-a-weapon-2004.pdf, *l. visit*, 21/4/2018.
- 94. Refugees International**, (April 2003). “No Safe Place: Burma’s Army and the Rape of Ethnic Women” Washington, D.C.: Refugees International, p.p.25–26, <http://www.refworld.org/pdfid/47a6eb9a0.pdf>, *last visit*, 22/4/2018.
- 95. Report of the Shan Human Rights Foundation and The Shan Women’s Action Network, Myanmar**, (2002), published by Peace Direct, <http://www.insightonconflict.org/conflicts/myanmar/peacebuildingorganisations/shrf/>, *last visit*, 21/4/2018.
- 96. Responsibility to Protect Monitor (‘R2P’)**, (15 July 2013). “Democratic Republic of the Congo”, issue 10, http://www.globalr2p.org/media/files/r2p_monitor_july2013_final.pdf, *last visit*, 28/9/17.
- 97. Trial International**, (09.06.2016). “Desire Munyaneza”, <https://trialinternational.org/latestpost/desiremunyaneza.html>, *last visit*, 15/12/2016.
- 98. Truth and Reconciliation Commission of Liberia**, Diaspora Project 249, The advocates of Human Rights, Final Report, (2009), “A House With Two Rooms”, DRI Press Saint Paul, Minnesota, http://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/a_house_with_two_rooms.pdf, *last visit*, 27/2/18.

99. *U.N. Deputy Secretary-General (Asha-Rose Migiro)*, (Feb. 20, 2009). “Remarks at the Women’s International Forum in New York”, U.N. Doc. DSG/SM/440-WOM/1711, <http://www.un.org/News/Press/docs/2009/dsgsm440.doc.htm>, last visit, 17/5/2016.
100. *U.N Outreach programme* on the Rwanda genocide and the United Nations (1994), “Rwanda: A Brief History of the Country”, <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/education/rwandagenocide.shtm>, last visit, 15/6/17.
101. *U.N “International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, (1998, December 10). in the Trial Chamber, the Prosecutor v. Anto Furundzija, Judgment summary, http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/981210_Furundja_summary_en.pdf, last visit, 16/7/18.
102. *U.N “International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, (IT-96-23 and 23/1) Kunarac, Kovac, & Vukovic, Case Information Sheet, http://www.icty.org/x/cases/kunarac/cis/en/cis_kunarac_al_en.pdf, last visit, 4/2/19.
103. *U.N “International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, (IT/32/Rev. 32 12 August 2004). Rule 11 bis Referral of the Indictment to Another Court (Adopted 12 Nov 1997, revised 30 Sept.2002, amended 10 June 2004, amended 28 July 2004), http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032_rev32_en.pdf, last visit, 27/3/18.
104. *United Nations Distr. General*, (14 November 2014). “Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic Rule of Terror: Living under ISIS in Syria”, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/HRC_CRP_ISIS_14Nov2014.pdf, last visit, 17/5/2016.
105. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*, (n.d.) “Rape: Weapon of war”, <http://www.ohchr.org/en/newsevents/pages/rapeweaponwar.aspx>, last visit, 2/2/18.

106. **United Nations, International Tribunal for the Former Yugoslavia**, “Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia”,
<http://www.icty.org/en/press/final-report-prosecutor-committee-established-review-nato-bombing-campaign-against-federal>, last visit, 5/7/18.
107. **United Nations Economic and Social Council Commission on Human Rights**, (June 1998), Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities Fiftieth session, item 6 of the provisional agenda Distr. GENERAL E/CN.4/Sub.2/1998/1322, Final report submitted by McDougall, G. J. (Special Rapporteur) “Contemporary forms of slavery. Systematic rape, sexual slavery and slavery like practices during armed conflict”,
<https://www.refworld.org/docid/3b00f44114.html>, last visit, 11/7/2016.
108. **United Nations Economy and Social Council, Commission on Human Rights**, (1985). (E/CN.4/1986/15), forty- second session, agenda item 10 (a), “Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment, or punishment”, Report of the Special Rapporteur, Mr. P. Kooijmans, appointed pursuant to Commission on Human Rights, resolution 1985/33, par.119, http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/report/E-CN_4-1986-15.pdf , last visit, 27/3/18.
109. **United Nations Economy and Social Council, Commission on Human Rights**, (1992, February11). «Summary Record of the 21st Meeting», Doc. E/CN.4/1992/SR.21,
http://hrtravaux.law.virginia.edu/document/icerd/ac3sr1374/lawarchives%40virginia.edu?field_doc_supplemental_value=All&order=field_doc_publicationdate&sort=desc&page=6, last visit, 27/3/18.
110. **U.N. Security Council**, (7 April 2011). “Abu Sayyaf Group, narrative summary”, updated:18 January 2018, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/abu-sayyaf-group, last visit, 3/5/19.
111. **United Nations General Assembly**, (2010, May 28). “Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston”, “C. The existence and scope of armed conflict”, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf>, last visit, 27/6/18.
112. **United Nations General Assembly Security Council**, (2015, July 31). “Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the

Former Yugoslavia since 1991”, Seventieth session, Item 78 of the provisional agenda, Seventieth year Report of the Distr. General, http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2015_en.pdf, last visit, 11/1/2017.

113. **United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals**, <http://www.unmict.org/en/about>, last visit, 31/3/17.
114. **United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals**, (2015, December 14). “Appeals Chamber Delivers Judgement in the Nyiramasuhuko et al”, Press release, <http://unictr.unmict.org/en/news/appeals-chamber-delivers-judgement-nyiramasuhuko-et-al-case>, last visit, 26/3/17.
115. **United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals**, “The Genocide”, <http://unictr.unmict.org/en/genocide>, last visit, 30/3/17.
116. **United Nations (UN)**, (2013, December 27). “Current Reflections in sexual violence in Mexico”, United Nations Report 2011, <http://unitedexplanations.org/english/2013/12/27/current-reflections-sexual-violence-in-mexico/>, last visit, 22/5/2016.
117. **United Nations (UN)**, (2013, June 20). ‘Israeli forces abuse Palestinian children’ Report by UN rights group finds Israeli police and army guilty of torture and abuse of children in occupied West Bank, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013620192613601306.html>, last visit, 17/6/18.
118. **United Nations**, “History of the ICTY”, <http://www.icty.org/sid/95>, last visit, 27/6/18.
119. **UNHCR: The U.N Refugee Agency**, (December 2006). “Position of the International Protection Needs and Asylum –Seekers from Sri Lanka”, [https://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/Protection/XwresKatagogis/Sri_Lanka/Jan%202007%20\(EN\).pdf](https://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/Protection/XwresKatagogis/Sri_Lanka/Jan%202007%20(EN).pdf), last visit, 17/6/18.
120. **United Nations War Crimes Commission**, (1947). *Law-Reports of Trials of War Criminals, The Belsen Trial*, selected and prepared by the, Volume II, published for the United Nations war crimes by his Majesty’, Stationery Office, London, The Sentences, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-2.pdf, last visit, 13/7/18.
121. **UNRIC**, «Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο», http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=23, τ. επ. 22/7/17.

122. **UNICEF**, The state of the world children, (1996). “Sexual violence as a weapon of war”, www.unicef.org/sowc96pk/sexviol.htm, last visit, 17/5/2016.
123. **UNICEF**, «Η Κατάσταση των Παιδιών στον Κόσμο 2007», <http://www.unicef.gr/reports/sowcr2007.php>, τελευταία επίσκεψη, 17/5/2016.
124. **United States Commission on Civil Rights**. (September 30, 2013). “Statutory Report on Sexual Assault in the Military”, Press Release. https://www.usccr.gov/press/2013/FinalPressRelease_SexualAssaultMilitaryRept.pdf, last visit 13/7/18.
125. **United States Department of State**, (2012, May 24). “Human Rights Reports: Angola” <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2011/af/186163.htm>, last visit, 20/5/2016.
126. **United States Department of State Bureau of Democracy**, (2013). Country Reports on Human Rights Practices for 2013, Human Rights and Labor in Mexico, Executive Summary 2013, <http://www.state.gov/documents/organization/220667.pdf>, last visit, 22/5/2016.
127. **Unric (Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ)**, «Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο», «Ποια είναι η σημασία των κειμένων Στοιχεία των Εγκλημάτων και του Κανονισμού Διαδικασίας και Απόδειξης», www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=35, τελ. επ. 28/3/18.
128. **Women’s Initiatives for Gender Justice**, (22 November 2010). “Statement by the Women’s Initiatives for Gender Justice on the Opening of the ICC Trial of Jean-Pierre Bemba Gombo”, Press Conference, International Criminal Court, Inder, B. (Executive Director) http://www.iccwomen.org/documents/Bemba_OpeningStatement.pdf.pdf, last visit, 20/11/17.
129. **Women’s International League for Peace and Freedom**, “Coalition for Women’s Human Rights in Conflict Situations”, <http://www.peacewomen.org/civil-society-organisation/coalition-womens-human-rights-conflict-situations>, last visit, 10/5/17.
130. **United Nations Development Fund for Women (UNIFEM)**, (2002). ‘Women, War and Peace’, (The Independent Experts’ Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women’s Role in Peace-building), (2002). “The Impact of the Conflict on Women in Bosnia-Herzegovina”, by Elisabeth Rehn and Ellen Johnson Sirleaf, ISBN:0-912917-66-0, p.12,

<http://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/3F71081FF391653DC1256C69003170E9-unicef-WomenWarPeace.pdf>, last visit, 21/4/2018.

131. **World Health Organization (WHO)**, (2005). “Multi-country Study on Women’s Health and Domestic Violence against Women”, Summary report, 2. “Violence against women by intimate partners”, http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/en/, last visit, 23/5/2016.
132. **Διεθνής Αμνηστία**, (28 Μαρτίου 2009). Ετήσια Έκθεση 2009, Πρόλογος, www.amnesty.org.gr, τελευταία επίσκεψη, 4/6/2015.
133. **Διεθνής Αμνηστία**, (2012). Ετήσια Έκθεση 2012, «Η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανά τον κόσμο», Γεωγραφική Επισκόπηση, Αφρικανική Ήπειρος, <http://www.amnesty.org.gr/wpcontent/uploads/2012/05/AIR2012PressPack.pdf>, τελ. επίσκεψη, 20/5/2016.
134. **Διεθνής Αμνηστία**, (30 Σεπτεμβρίου 2009). Δελτίο Τύπου, Αθήνα, «Βοσνία-Ερζεγοβίνη: Δεκατέσσερα χρόνια μετά τον πόλεμο οι γυναίκες που βιάστηκαν στερούνται ακόμα τα δικαιώματά τους», <https://www.amnesty.gr/news/press/article/2217/vosnia-erzegovinidekatesserahronia-meta-ton-polemo-oi-gynaikes-poy>, τελ.επ. 9/7/19.
135. **Διεθνής Αμνηστία**, (2010 Απριλίου 14), «Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό», <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/5474/laiki-dimokratia-toy-kongko>, τελ. επίσκεψη, 16/9/17.
136. **Ευρωπαϊκή Ένωση**, (2012), «Ανθρώπινα δικαιώματα και δημοκρατία ανά τον κόσμο», Έκθεση σχετικά με τη δράση της Ε.Ε., σ.265, <http://eeas.europa.eu>, τελ. επίσκεψη, 21/5/2016.
137. **Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών**, (Νοέμβριος 2004). Πρώτη εθνική έκθεση της Ελλάδας συντάκτρια: Παπαρρήγα-Κωσταβάρα, Κ., http://www.genderpanteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Ekthesi_Paratiritirioy_Gia_Tin_Antimetopisi_Tis_Vias_Kata_Twn_Gynaikwn.pdf, τελ. επ. 23/5/2016.
138. **Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων EIGE** (2013). «Επισκόπηση της εφαρμογής της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου στα κράτη μέλη της ΕΕ: Βία κατά των γυναικών- Υποστήριξη των θυμάτων, Βασικά πορίσματα», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://womensos.gr/wp-content/uploads/Review-EIGE-ELL.pdf>, τελ. επίσκ. 23/2/18.

139. *Υπατη Αρμοστέία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη*, (Ιούνιος 2011). «Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των γυναικών και των κοριτσιών κατά την πρώτη υποδοχή στην Ελλάδα και τη διαδικασία ασύλου», https://www.unhcr.gr/no_cache/prostasia/gynaiques.html?cid...did, τελ. επ. 21/4/2018.

Z. Δικαστικές Αποφάσεις

1. *Superior Court Criminal Division, Canada Province of Quebec District of Montreal, Prosecutor v. Desire Munyaneza*, Present the Honourable Andre Denis J.S.C. Her Majesty The Queen Prosecutor, **v. Desire Munyaneza**, Case No 500-73-0025000-052, Date: May 22, 2009, http://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Canada/Munyaneza_Judgement_22-5-2009_EN.pdf, last visit, 27/7/17.
2. *Court of Appeal, Canada Province of Quebec District of Montreal*, No.: 500-10-004416-093 (500-73-002500-052) Date: May 7 2014, **Desire Munyaneza**, Appellant – Accused v. Her Majesty The Queen Respondent – Prosecutrix and The Canadian Centre for International Justice, Canadian Lawyers for International Human Rights Intervenors, Judgment, <http://www.cci-j.ca/content/uploads/2015/07/QCA-judgment-Munyaneza.pdf>, last visit, 4/1/2018.
3. *Supreme Court of Canada, Her Majesty The Queen (Appellant) v. Imre Finta (Respondent)* and Canadian Holocaust Remembrance Association, League for Human Rights of B'Nai Brith Canada, Canadian Jewish Congress and InterAmicus, Case number 23023, 23097, Judgment, 24 March 1994, <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1124/index.do>, last visit, 26/7/17.
4. *Supreme Court of Canada, R. v. J.A.*, Case number: 33684, date: 27/5/2011, <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/7942/index.do>, last visit, 20/5/2016.
5. *Ontario Superior Court of Justice East Region Court*, File Number: 09-30466, Dated this 16th day of April 2012 in the City of Ottawa, Between: Ontario Her Majesty The Queen and **Jacques Mungwarere** (Accused), Indictment, <https://www.cci-j.ca/content/uploads/2015/07/Acte-dAccusation-Mungwarere-avril-2012-translated-ENG.pdf>, last visit, 14/1/2018.
6. *The International Tribunal for the Former Yugoslavia*

A.1. The prosecutor of the Tribunal against **Radovan Karadzic, Ratco Mladic**, Case no.IT-95-5-I, **Indictment**, <http://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>, *last visit*, 24/3/18.

A.2 The Prosecutor v. Radovan Karadzic, Case No.: IT-95-5/18-T Date: 24 March 2016, **in the Trial Chamber**, public redacted version of Judgments Issued on 24 March 2016, http://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/en/160324_judgement.pdf, *last visit*, 12/7/18.

B. The Prosecutor of the Tribunal against **Slobodan Milosevic**, Second Amended **Indictment**, 23 October 2002, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/040727.pdf, *last visit*, 31/8/16.

C. The Prosecutor of the Tribunal against **Vojislav Seselj**, Third Amended **Indictment**, IT-03-67-T25644, 7 December 2007, <http://www.icty.org/case/seselj/4>, *last visit*, 2/9/2016.

D.1 The Prosecutor of the tribunal against **Anto Furundžija**, Case no. IT-95-17/1-PT, **Amended Indictment**, 2 June 1998, <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/ind/en/fur-1ai980602e.pdf>, *last visit*, 16/7/18.

D.2 The Prosecutor v. Anto Furundzija, Case No.: IT-95-17/1-T Date: 10 December 1998, **Judgment**, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,40276a8a4.html>, *last visit*, 4/2/19.

D.3 Prosecutor v. Anto Furundžija, **The Appeals Chamber**, Case No. IT-95-17/1-A, Judgement of 21 July 2000, <http://www.refworld.org/docid/40276a8a4.html>, *last visit*, 16/7/18.

I.1 The Prosecutor of the Tribunal against **Dragoljub Kunarac, Dragan Gagovic, Radomir Kovac, Zoran Vukovic, Dragan Zelenović, Gojko Janković, Janko Janjić, and Radovan Stanković**, Case No: IT-96-23-I, 19 June 1996, **Indictment**, http://www.icty.org/x/cases/kunarac/ind/en/kunarac_960618eng_indictment.pdf, *last visit*, 27/3/18.

I.2 The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac Radomir Kovac, and Zoran Vukovic, Case No: IT-96-23-T&IT-96-23/1-T, **Judgment**, Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>, *last visit*, 27/3/18.

I.3 The Prosecutor v. D. Kunarac R. Kovač, and Z. Vukovic, Case No.: IT-96-23&IT-96-23/1-A Date:12 June 2002, **in the Appeals Chamber**, <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>, *last visit*, 5/3/19.

I.4 The Prosecutor of the Tribunal against Zoran Vukovic, Case No: IT-96-23-PT, 8 November 1999, **Amended Indictment**, www.icty.org/x/cases/kunarac/ind/en/kun-iii991108e.pdf, *last visit*, 27/3/18.

I.5 The Prosecutor v. Dragan Zelenović in Trial Chamber I, Case No. IT-96-23/2-S, Date: 4 April 2007, **Sentencing Judgement**, <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/tjug/en/zel-sj070404-e.pdf>, *last visit* 4/3/19.

F.1 The Prosecutor against **Zejnir Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic, and Esad Landzo**, (also known as "Zenga") Case No.: IT-96-21, **Indictment**, 19 March 1996, <http://www.icty.org/x/cases/mucic/ind/en/celii960321e.pdf>, *last visit*, 11/10/16.

F.2 The Prosecutor v. Zejnir Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic, and Esad Landzo, Case No. IT-96-21-T, Date: 16 November 1998, **Judgment**, http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf, *last visit*, 18/10/16.

F.3. Prosecutor v. Zejnir Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic, and Esad Landzo, **The Appeals Chamber**, Case No.: IT-96-21-A, (Celebici Case") Date: 20 February 2001, <http://www.icty.org/x/cases/mucic/acjug/en/cel-aj010220.pdf>, *l. vis.*, 6/11/2016.

G.1 The Prosecutor of the Tribunal, against **Dusko Tadic a/k/a "Dule" a/k/a "Dusan" & Goran Borovnica**, Case No.: IT-94-1-I, **Initial Indictment**, 13 Feb. 1995, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/ind/en/tad-ii950213e.pdf>, *l.v.*, 25/1/2017.

G.2 The Prosecutor of the Tribunal, against Dusko Tadic a/k/a "Dule" a/k/a "Dusan" & Goran Borovnica, **Second Amended Indictment**, 14 Dec. 1995, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/ind/en/tad-ii950213e.pdf>, *last visit*, 25/1/2017.

G.3 Prosecutor v. **Dusko Tadic a/k/a "Dule" a/k/a "Dusan"**, in The Trial Chamber, Case No. IT-94-1-T Date: 7 May 1997, **Opinion and Judgment**, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf>, *l.v.*, 5/5/2017, *l.visit*, 25/1/2017.

G.4 Prosecutor v. Dusko Tadic, **in the Appeals Chamber**, Case No.: IT-94-1-A Date: 15 July 1999, **Judgment**, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>, *last visit*, 11/3/2017.

G.5 Prosecutor v. Dusko Tadic, Case: IT-94-1-A-R77, Date: 31 January 2000, in the Appeals Chamber, Judgment on Allegations of Contempt against prior Counsel, Milan Vujin, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/vuj-aj000131e.pdf>, *last visit*, 14/3/17.

H.1 Prosecutor of the Tribunal against **Zeljko Raznatovic**, also known as "ARKAN", Case No: IT-97-27, Date: 23 September 1997, **Indictment**,

http://www.icty.org/x/cases/zeljko_raznjatovic/ind/en/ark-ii970930epdf, last visit, 28/6/18.

7. The International Tribunal for Rwanda

A.1 The Prosecutor of the Tribunal against **Jean Paul Akayesu**, Case no: ICTR-96-4-I, **Amended Indictment**, 17 June 1997, <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-96>, last visit, 2/4/17.

A.2 The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4T Chamber I, **Decision** of 2 September 1998, <http://nictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-964/trialjudgements/en/980902.pdf>, last visit, 24/4/17.

A.3 The Prosecutor versus Jean Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4T, **Appeals Chamber Judgment** of 1 June 2001, <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/casedocuments/ictr964/appealschamber-judgments/en/010601.pdf>, l. visit, 24/4/2017.

B.1 The Prosecutor of the Tribunal against **Alfred Musema**, Case No: ICTR-96-13-I, **Amended Indictment**, 29/4/1999, <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-96>, last visit, 9/5/17.

B.2 The Prosecutor v. Alfred Musema, Case No. ICTR-96-13-A, 27 Trial Chamber I, January 2000, **Judgement and Sentence**, http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-96-13/trial_judgements/en/000127.pdf, last visit, 14/5/201

B.3 The Prosecutor v. Alfred Musema, **Appeals Chamber**, Case No. ICTR-9613 A, Judgement, 16 November 2001, <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-96-13/appeals-chamber-judgements/en/011116.pdf>, last visit, 4/7/17.

8. International Criminal Court

A.1 ICC, **Pre-Trial Chamber II**, “Situation in the Central African Republic, in the Case of The **Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo**” No.: ICC-01/05-01/08 Date: 15 June 2009, <https://www.legal-tools.org/doc/07965c/pdf/>, last visit, 20/11/17.

A.2 ICC, **Trial Chamber III**, “Situation in the Central African Republic, in the Case of The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo”, No.: ICC-01/05-01/08 Date: 21 March 2016, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF, last visit, 28/10/17.

A.3 ICC, **The Appeals Chamber**, “Situation in the Central African Republic, in the Case of The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo”, No. ICC-01/05-01/08 A A2 A3, Date: 7 November 2017, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_06652.PD, last visit, 10/11/17.

A.4 ICC, “Bemba et al. Case, The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Aimé Kilolo Musamba, Jean-Jacques Mangenda Kabongo, Fidèle Babala Wandu and Narcisse Arido”, ICC-01/05-01/13, <https://www.icc-cpi.int/car/Bemba-et-al>, last visit, 18/11/17.

A.5 ICC, “Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, regarding the conviction of Mr. Jean-Pierre Bemba”, 21 March 2016, Source: Office of the Prosecutor, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-stat-bemba-21-03-2016>, last visit, 13/11/17.

9. International Residual Mechanism for Criminal Tribunals

A. Case No.: MICT-13-55-A, 20 March 2019, in The Appeals Chamber Prosecutor v. Radovan Karadzic, <http://www.irmct.org/sites/default/files/casedocuments/mict-13-55/appeals-chamber-judgements/en/190320-judgement-karadzic-13-55.pdf>, l. visit, 4/5/19.

10. The European Court of Human Rights

A. Case No. 61800/08, 19 February 2013, In the case of Gani v. Spain, Strasbourg, final 09/09/2013, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-116836>, l. visit, 23/5/16.

H. Ιστοσελίδες

- 1. Πληροφορίες σχετικά με «Mouvement de Liberation Congolais» (MLC) <https://www.globalsecurity.org/military/world/para/mlc.html>, last visit, 12/9/17.**
- 2. «Σκάνδαλα σεξουαλικής παρενόχλησης και σαδισμού συγκλονίζουν τον γερμανικό Στρατό» (2017, Ιούλιος 20), *OnAlert*, <https://www.onalert.gr/kosmos/skandalasexoualikhsparenoxlhshssadismousyglonizoun-germanikou-strato/129837/> τελ.επίσκεψη, 31/3/2020.**
- 3. «Στρατιωτική βάση... οργίων στη Γερμανία... (2017, Φεβρουάριος 16), *CNN Greece, Newsroom*, <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/67755/stratiotiki-vasi-orgion-sti-germania->, τελ.επίσκεψη: 31/3/2020.**
- 4. «Έκλεισε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία» Δεκέμβριος 27, 2017, *Justina.gr*, <http://www.justina.gr/>, τελ. επίσκεψη, 29/12/17.**
- 5. «Σύντομο χρονικό των γεγονότων στο Σαν Σαλβαδόρ Ατένκο», (15 Μαΐου 2006), by Escuela Chiapas, μετάφραση και δημοσίευση *athens.indymedia*, <https://athens.indymedia.org/post/506268/>, τελευταία επίσκεψη, 22/5/2016.**

6. «Έφεση κατέθεσε ο Ράντοβαν Κάρατζιτς. Επικαλείται 50 λόγους», *Το Βήμα Κόσμος*, (2016d, Ιούλιος 22) 22/07/2016, <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=817040>, τελ. επίσκεψη, 5/7/2018.
7. «Χάγη: Πέθανε ο Σλόμπονταν Πράλιακ», (2017, Νοέμβριος 29). *Euronews*, <http://gr.euronews.com/2017/11/29/xagh-slobodan-praljak-poison>, τελ. επίσκεψη 3/12/2017.
8. «Σουηδία: Σε ισχύ ο νόμος που αναγνωρίζει ως βιασμό το σεξ χωρίς συναίνεση», (2018, Οκτώβριος 26), *Τα Νέα online*, <http://www.tanea.gr/news/world/article/5584857/soyhdiaseisnomospoyanagnwrizei-ws-biasmo-to-seks-xwris-synainesh/>, τελευταία επίσκεψη, 4/7/2018.
9. “Σερβία: Έκπληξη και ενθουσιασμός στη Σερβία για την αθώωση του υπερεθνικιστή Σέσελι», (2016a, Μάρτιος 31), *Liberal*, <http://www.liberal.gr/arthro/39992/epikairota/2016/serbiaekplichikaienthousiasmos-sti-serbia-giatinathoosi-tou-uperethnikisti-seseli.html>, τελ.επ.,2/9/2016.
10. «Αποσύρεται η Γκάμπια από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο», (2016b), *Εφημερίδα Έθνος*, http://www.ethnos.gr/diethni/arthro/aposyretai_h_gkampia_apo_to_diethnes_poiniko_dikastirio-64602410/, τελευταία επίσκεψη, 23/7/17.
11. «Αθώωθηκε ο Σέρβος υπερεθνικιστής Σέσελι από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγη»,(2016c). *IEFIMERIDA.GR*, <http://www.iefimerida.gr/news/259628/athoothike-o-servos-yperethnikistis-seseli-apo-diethnes-dikastirio-tis-hagis#ixzz4J5mah5a6> , τελευταία επίσκεψη, 2/9/2016.
12. “Uganda Ends Its Hunt for Joseph Kony Empty-Hunted”, (April 20, 2017). by Baddorf Z., *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/04/20/world/africa/uganda-joseph-kony-lra.html>, last visit 24/3/19.
13. *Politics, Sri Lanka*, “The history of the Tamil Tigers”, (28 Apr. 2009), *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com/focus/2008/11/2008112019115851343.html>, last visit, 17/6/18.

